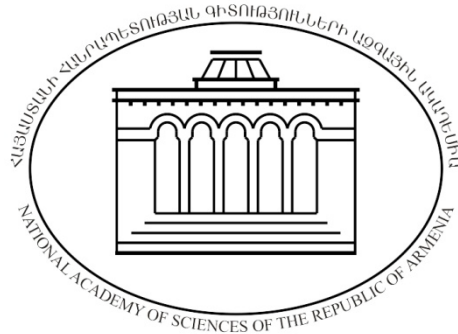

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

ՀՀ ԳԱԱ 2023Թ. ԳԻՏԱԿԱՆ ԵՎ
ԳԻՏԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

ՀԱՇՎԵՏՎՈՒԹՅՈՒՆ

Երևան 2024

**Հաշվետվությունը պատրաստել է ՀՀ ԳԱԱ գիտակազմակերպական բաժինը՝
ՀՀ ԳԱԱ գիտությունների բաժանմունքների, գիտական
կազմակերպությունների և ստորաբաժանումների ներկայացրած նյութերի
հիման վրա**

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ԽՈՍՔ	5
ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ	7
ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ	8
ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ	26
ՊԵՏԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԵՐ	46
ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ	51
Մաթեմատիկայի ինստիտուտ	52
Մեխանիկայի ինստիտուտ	57
Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտ	65
«Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին» ՓԲԸ	75
ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԱՍՏՂԱՖԻԶԻԿԱՅԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ	77
Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան	78
Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտ	84
Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտ	92
Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտ	99
ԻԿՐԱՆԵՏ ԿԵՆՏՐՈՆ ՄԿ	103
ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ	108
Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	109
Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինստիտուտ	115
Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոն	121
«Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոն	129
Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինստիտուտ	137
Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտ	141
Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտ	147
Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինստիտուտ	152
ՔԻՄԻԱՅԻ ԵՎ ԵՐԿՐԻ ՄԱՍԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ	157
Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտ	158
Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտ	167
Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոն	172
Երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտ	187
Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմաբանության ինստիտուտ	193
ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ	199
Պատմության ինստիտուտ	200

Արևելագիտության ինստիտուտ	213
Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	220
Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն	232
Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտ	239
Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտ	246
Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինստիտուտ	253
Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ	263
Արվեստի ինստիտուտ	269
«Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչություն	273
ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ	274
ԳԱԱ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՅՈՒՐՈ.....	279
ԳԻՏԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ.....	287
Ընդհանուր ժողովներ	288
Նախագահություն	288
Հայաստանի ակադեմիական գիտահետազոտական համակարգչային ցանց (ASNET-AM)	289
Սևանա լճի պահպանության փորձագիտական հանձնաժողով.....	289
Միջազգային կապերի վարչություն	290
Միջազգային գիտատեխնիկական կապեր	290
ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների դրամաշնորհներ	293
Միջազգային դրամաշնորհների աջակցություն	302
Սփյուռքի գիտնականների գործունեություն	303
«Գիտություն» հրատարակչություն.....	307
Գրադարաններ	309
ԳԱԱ և այլ գիտական կազմակերպությունների, բուհերի համատեղ կենտրոններ, լաբորատորիաներ, ամբիոններ	311
Գիտության և կրթության ոլորտում գաա գիտական կազմակերպությունների համագործակցությունը հի բուհերի եվ այլ կազմակերպությունների հետ.....	313
Գիտահետազոտական աշխատանքների ֆինանսավորում	317
ԳԱԱ թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ	321
ԳԱԱ հիմնարկների արտոնագրային ցուցանիշներ.....	322
ԳԱԱ գիտաշխատողների հրապարակումների ընդհանուր քանակը	323
ԳԱԱ ինստիտուտների անցկացրած հանրապետական և միջազգային գիտաժողովներ, սիմպոզիումներ և գիտական այլ միջոցառումներ.....	325
ԳԱԱ գիտական կադրերի 2023թ. ատեստավորման արդյունքներ.....	335
Կադրեր	336

ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ԽՈՍՔ

2023թ. դեկտեմբերի 19-20-ին նշվեց Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի հիմնադրման 80-ամյակը: Ութ տասնամյակների ընթացքում ակադեմիան անցել է դժվարին, միաժամանակ բովանդակաշատ ուղի, ունեցել է գիտական մեծ նվաճումներ, արժանացել համաշխարհային ճանաչման: Գիտությունների ազգային ակադեմիան Հայաստանի բարձրագույն գիտական կենտրոնն է, իր համակարգի կազմակերպությունների միջոցով իրականացնում է հիմնարար և կիրառական հետազոտություններ գիտության բոլոր բնագավառներում, դարձել է հիմնարար ու հայագիտական հետազոտությունները համակարգող մարմին:

Հոբելյանին նվիրված միջոցառումներ իրականացվել են ողջ տարվա ընթացքում, մասնավորապես գիտության տարբեր ոլորտներում կազմակերպվել են գիտաժողովներ, գիտական նստաշրջաններ, հանրային դասախոսություններ, ձեռք բերված գիտական արդյունքների ցուցահանդեսներ: Տոնական հանդիսություններին մասնակցել են ՀՀ վարչապետ Ն.Փաշինյանը, նախագահ Վ.Խաչատուրյանը, կառավարության անդամներ, Ազգային ժողովի պատգամավորներ, գիտության, կրթության ու տնտեսության մասնավոր հատվածի ներկայացուցիչներ, ՀՀ հավատարմագրված դեսպաններ, արտասահմանյան պատվիրակություններ: Միջոցառումների շրջանակում տեղի է ունեցել Վիկտոր Համբարձումյանի անվան 2020թ. միջազգային գիտական մրցանակի հանձնման արարողությունը, կազմակերպվել է ակադեմիայի հանդիսավոր գիտական նստաշրջան:

2023թ. ԳԱԱ ակտիվորեն մասնակցել է «Ակադեմիական քաղաք» մեգաժրագրի, պետական բուհերի խոշորացման ու գիտահետազոտական կազմակերպությունների հետ միավորման հայեցակարգային առաջարկությունների մշակման ու ներկայացման գործընթացին: Բուհերի հետ համագործակցության հարցը քննարկվել է ակադեմիայի բոլոր կազմակերպություններում, արված առաջարկությունների հիման վրա մշակվել է ընդհանուր եզրակացություն ու ներկայացվել ՀՀ կրթության, գիտության, մշակույթի և սպորտի նախարարությանը: Ակադեմիայի գիտական հանրույթը, ընդգծելով գիտության կարևորությունը Հայաստանի զարգացման ու առաջընթացի համար, հաշվի առնելով արդեն իսկ կայացած գիտական ավանդույթների պահպանման ու հետագա զարգացման անհրաժեշտությունը, շեշտելով ակադեմիայի առանցքային դերն ու նշանակությունը հանրապետության գիտական ու գիտակրթական ընդհանուր համակարգում, հանդես է եկել ակադեմիայի ներկա կազմակերպարավարական ձևի պահպանման ու Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության կազմակերպման ձևերի բազմազանության ապահովման օգտին:

Հաշվետու տարում ակադեմիայի համակարգի գիտական կազմակերպությունները շարունակել են իրականացնել հիմնարար ու կիրառական բնույթի հետազոտություններ, ստացել են արժեքավոր գիտական արդյունքներ, ներդրվել են մի շարք կիրառական ծրագրեր: Մասնավորապես «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոնի և ավստրիական «GECCO INT» ընկերության միջև կնքվել է համագործակցության պայմանագիր, որի շրջանակում նախատեսվում է կենտրոնում ստեղծել գեղարարական ու սննդային նշանակության բուսական յուղերի, լուծամզվածքների ու եթերայուղերի արտադրություն: Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարանում շարունակվում է մերձերկրյա տիեզերական տարածության մշտադիտարկումը՝ տիեզերական սարքերի բեկորներ ու «կորած» արբանյակներ հայտնաբերելու նպատակով: Ավարտին են մոտենում Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի նախաձեռնությամբ ու ակտիվ մասնակցությամբ Հայաստանում ազգային գերհամակարգչային կենտրոնի ստեղծման աշխատանքները, ինչի արդյունքում կձևավորվի ամբողջովին նոր հաշվողական էկոհամակարգ և լայն կիրառություն կգտնի գիտության, կրթության, տեխնոլոգիաների, պաշտպանության, առողջապահության բնապահպանության և այլ ոլորտներում:

2023թ. ամբողջ ծավալով գործել են նոր նախաձեռնություններ: Մասնագիտական պրոբլեմային խորհուրդները կազմակերպել են իրենց համակարգման բնագավառներում առկա հիմնախնդիրների մասնագիտական քննարկումներ, պետական կառավարման մարմիններին ու գերատեսչություններին են տրամադրվել փորձագիտական խորհրդատվություններ ու եզրակացություններ: Գիտական և գիտատեխնոլոգիական խոշորամասշտաբ ծրագրերի մշակման ուղղությամբ պատրաստվել են տասներկու գիտահետազոտական նախագծեր, որոնք ներկայացվել են շահագրգիռ պետական մարմիններին, Էկոնոմիկայի նախարարություն՝ «Նախակլինիկական և տրանսլացիոն հետազոտությունների գիտափորձարարական կենտրոնի/կլաստերի ստեղծում» հանրային ներդրումային ծրագիրը:

Հիմնադրվել է ակադեմիայի մրցանակ, հայտարարվել է առաջին մրցանակաբաշխությունը: Այն շնորհվելու է երկու տարին մեկ անգամ՝ ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական, քիմիայի, կյանքի և երկրի մասին, հասարակական և հումանիտար գիտությունների բնագավառներում: Ընդ որում, առաջին երկու բնագավառներում մրցանակը շնորհվելու է երկու անվանակարգում՝ հիմնարար հետազոտությունների ու կիրառական մշակումների ոլորտում:

Շարունակվել է համագործակցությունը միջազգային գիտական կառույցների, տարբեր երկրների գիտությունների ակադեմիաների ու գիտական կազմակերպությունների հետ: Արտասահմանյան երկրներ գործուղման է մեկնել ակադեմիայի 606 աշխատակից, որոնցից համատեղ աշխատանքներ է կատարել 161-ը, ակադեմիայի կազմակերպություններ է այցելել 1026 գիտաշխատող արտասահմանից, որոնցից 301-ը մասնակցել է համատեղ աշխատանքներին: Անցած ժամանակահատվածում ակադեմիայի պատվիրակությունները մասնակցել են բազմաթիվ գիտաժողովների, գիտական ու գիտակազմակերպական միջոցառումների, մասնավորապես Ռուսաստանի Գիտությունների ակադեմիայի հիմնադրման 300-ամյակին նվիրված հոբելյանական միջոցառմանը, ԱՊՀ երկրների հիմնարար գիտության ոլորտում համագործակցության խորհրդի XI նիստի աշխատանքներին և այլն: Ակադեմիայի ղեկավարությունը մասնակցել է Իտալիայի, Ֆրանսիայի, Ռուսաստանի Դաշնության մի շարք համալսարանների ու գիտական կազմակերպությունների, Միջուկային հետազոտությունների միացյալ ինստիտուտի (Դուբնա, ՌԴ) և արտասահմանյան գիտական կամ գիտակրթական այլ կազմակերպությունների հետ համագործակցության հեռանկարների քննարկմանը: Կնքվել են համագործակցության պայմանագրեր Չինաստանի, Մոլդովայի, Բուլղարիայի ու Իրանի Իսլամական Հանրապետության գիտությունների ակադեմիաների, Չեռնոգորիայի գիտությունների և արվեստի ակադեմիայի հետ:

2023թ. ակադեմիայի գիտական կազմակերպությունները պետական բյուջեի ֆինանսավորմամբ իրականացրել են գիտական և գիտատեխնիկական գործունեություն 45 բազային, 6 նպատակային-ծրագրային ու 292 գիտական դրամաշնորհային ծրագրերով: Կատարվել են նաև 192 տնտեսական պայմանագրային ու 77 միջազգային դրամաշնորհային ծրագրեր: Կազմակերպվել և անցկացվել են 72 միջազգային ու 86 հանրապետական գիտաժողովներ: Գիտահետազոտական աշխատանքների արդյունքներով հրապարակվել են 171 մենագրություն ու ժողովածու (27-ն արտասահմանում), 24 ուսումնական ձեռնարկ ու դասագիրք, 1528 հոդված գրախոսվող ամսագրերում (670-ն արտասահմանում), 537 հոդված գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում (236-ն արտասահմանում), 652 թեզիս (285-ն արտասահմանում): Պաշտպանվել են 1 դոկտորական ու 43 թեկնածուական ատենախոսություններ:

ՀՀ ԳԱԱ նախագահ ակադեմիկոս Ա.Ս.Սարգսյան

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

ԿԱՐԵՎՈՐԱԳՈՒՅՆ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

ՖԻԶԻԿԱՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մաթեմատիկա: Չափելի մետրիկական տարածությունների վրա որոշված լայն դասի օպերատոր հաջորդականությունների համար տրվել է զուգամիտության ու տարամիտության բազմությունների լիովին նկարագրություն (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Կարագուլան):

Գտնվել է պայման, որը թույլ է տալիս վերականգնել անընդհատ ֆունկցիան (պարտադիր չէ կոմպակտ կրիչով)՝ օգտագործելով շրջանաձև Ռադոնի ձևափոխությունը՝ գծի վրա տեղադրված չափիչներով: Ներկայացվել է այդ ձևափոխության համար նոր շրջման բանաձև, որը թույլ է տալիս վերականգնել անհայտ ֆունկցիան լոկալ տվյալների միջոցով (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Արամյան):

Դիտարկվել է գրաֆների վրա հիմնված կիսավերահսկվող ուսուցումը՝ օգտագործելով մրցակցային համակարգերի տարածական սեգրեգացիայի տեսությունը: Առաջարկվել են գրադիենտի պրոյեկտման ու ռեգուլարիզացման նոր մեթոդներ, ներկայացվել են նաև թվային արդյունքներ՝ հաստատելու մեթոդների արդյունավետությունը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Առաքելյան):

Դիտարկվել է գրավիտացիայի երկչափ ուռուցիկ աղբյուրի վերականգնումը կիսահարթությունների միավորման վրա՝ իր պոտենցիալ ֆունկցիայի ընդունած արժեքների միջոցով: Այդ նպատակով ապացուցվել է Պելի-Վիների տիպի թեորեմ սեկտորում էքսպոնենցիալ տիպի ֆունկցիաների համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Վաղարշակյան):

Մեխանիկա: «Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites» («Էլեկտրաակուստիկ ալիքները պիեզոէլեկտրական շերտավոր կոմպոզիտներում») մենագրությունում քննարկվել են պիեզոէլեկտրական շերտավոր կոմպոզիտներում էլեկտրաակուստիկ ալիքների հետ կապված տարբեր հարցերը (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Ավետիսյան):

Մշակվել է խողովակաշարերում ճնշման պոլսացիաների ու տատանումների մակարդակների վերացման և նվազեցման արդյունավետ գործող ալիքային ու տատանողական պրոցեսների բազմառեժիմ կայունացուցիչ, որը մարում է երկֆազ (հեղուկ-գազ) պարունակող խողովակաշարերում ճնշման ու ծախսի պոլսացիաները (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Գ.Ավետիսյան):

Ինֆորմատիկա և ավտոմատացման պրոբլեմներ: Թիրախային դասի դասակարգումը դինամիկ գործառույթ է, որի արդյունքում հաջորդական դասակարգումների միջոցով առարկան վերագրվում է որոշակի, այսպես կոչված «թիրախ» կամ «նորմալ» դասին: Խնդիրը կարող է դիտարկվել որպես բուժման փուլերի կառավարման համակարգի մի մոտեցում: Խնդրի համար կազմվել է կոմբինատոր մոդել կողմնորոշված գրաֆի տեսքով, որտեղ առանձին դասակարգման գործառույթները համապատասխանում են անցմանը գրաֆի մեկ կողմնորոշված կողմի միջոցով: Անցումների քաղաքականությունն ուղղված է ապահովելու առարկաների վերջնական վերագրումը թիրախային դասին: Լուծվել է համապատասխանության հավաստման խնդիրը նշված քաղաքականության նկատմամբ: Այն պահանջում է անցումային գրաֆի որոշակի պայմանների ապահովում գազաթների աստիճանների ու ուժեղ կապակցվածության կոմպոնենտների կառուցվածքի տեսքով: Խնդրի վերլուծությունը տրվել է ճանաչողության տրամաբանական-կոմբինատոր ալգորիթմների լեզվով՝ ստանալով, որ այն լուծվում է որպես հակադարձ ճանաչողության

խնդիր: Տրվել է նաև առանձին դասակարգումների իրականացման բարելավման մի մոտեցում դինամիկ էմիսիայի մոդելի տեսքով: Իրականացվել են ծրագրային փորձարկումներ բաց հասանելի բժշկական տվյալների վրա (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Լ.Ասլանյան):

Մշակվել են աֆինական $AG(n, 3)$ երկրաչափությունում $F_3 = \{0, 1, 2\}$ Գալուայի դաշտի վրա լրիվ գլխարկների կառուցման նոր մեթոդներ: Գլխարկն աֆինական $AG(n, q)$ կամ պրոյեկտիվ $PG(n, q)$ երկրաչափությունում կետերի բազմություն է, որոնցից ոչ մի երեքը համագիծ չեն: Նշենք, որ պրոյեկտիվ $PG(n, q)$ -ում գլխարկների մասին ավելի շատ բան է հայտնի, քան աֆինական $AG(n, q)$ -ում: Ստացվել է P_n բազմությունների մի դասի այսպես կոչված b -հագեցած լրիվ P_n բազմությունների նկարագրությունը: Այդպիսի կենտ (յուրաքանչյուր կետի 0-ական կոորդինատների քանակը կենտ է), լրիվ ու b -հագեցած P_n բազմությունների օգտագործմամբ մշակվել են նոր մեթոդներ մեծ լրիվ գլխարկների կառուցման համար $AG(n, 3)$ -ում կամայական n -ի համար: Ստացված արդյունքներն ընդհանրացնում են մի շարք հայտնի արդյունքներ (A. R. Calderbank and P. C. Fishburn, “Maximal three-independent subsets of $\{0, 1, 2\}^n$ ”, Designs, Codes and Cryptography, vol. 4, pp. 203-211, 1994), դրանցից մասնավորապես բխում են մեծագույն գլխարկների հզորությունների համար հետևյալ ստորին գնահատականները՝ $c_{6,3} \geq 112$, $c_{7,3} \geq 236$, $c_{10,3} \geq 2240$, $c_{11,3} \geq 5504$, որտեղ $c_{n,3}$ -ով նշանակված է մեծագույն գլխարկի հզորությունը $AG(n, 3)$ -ում: Վերջին գնահատականն այժմ լավագույնն է, այն չի ստացվում նախկին մեթոդներով (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ի.Կարապետյան):

Անօդաչու թռչող սարքերի (ԱԹՍ) երամի կողմից տեղանքի մշտադիտարկման ու առաջադրանքների կատարման նպատակով մշակվել է կոլեկտիվ արհեստական բանականությամբ օժտված ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ երամի մոդելավորման ծրագրային համակարգ: Ինֆորմացիայի լրիվ փոխանակում (Gossip/broadcast models) իրականացնող մշակված օպտիմալ ու վթարակայուն սխեմաների (fault-tolerant) կառուցման մեթոդներն ու ալգորիթմներն ադապտացվել են և հիմք են հանդիսացել տրամաբանական կապերով ապակենտրոն դեկավարմամբ ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ երամի կառուցման համար: Ապացուցվել է բազմամասնիկ դեգերման ընդհանրացված թեորեմը Rotor-router մոդելի համար, որի հիման վրա մշակվել են էլեկտրոնային ցանցի համատեղ գեներացման նոր ալգորիթմներ: Երամի դրոնները քվադրատահական դեգերման (rotor-router model) ընթացքում իրականացնում են տեղանքի դինամիկ նկարահանումներ, պատկերների գաղտնագրում, միմյանց միջև նկարահանված պատկերների հուսալի ու լրիվ փոխանակում և արդյունքների փոխանցում տվյալների մշակման կենտրոն: Ստացված տվյալների ինտեգրման հիման վրա վերարտադրվում է տեղանքի դինամիկ պատկերը, որի կոլեկտիվ հետազոտություններն իրականացվում են բազմաօգտատեր ծրագրային հարթակում: Արդյունքում ձևավորվում են նպատակային առաջադրանքներ, մասնավորապես նոր անօդաչու երամի ուղղորդում դեպի նոր հաշվարկված կոորդինատներ: Նկարահանումների ու առաջադրանքների կատարման ողջ ընթացքում ԱԹՍ երամը չի օգտվում արտաքին կառավարման որևէ միջոցից: Մշակվել և իրականացվել է ԱԹՍ երամի ապարատածրագրային համակարգի միատիպ, քիչ ծախսատար բաղադրիչներով օժտված 4 դրոնով երամի փորձարարական տարբերակը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Պողոսյան):

Աստղաֆիզիկա: Ռուսաստանի Դաշնության 6մ դիտակով ուսումնասիրվել է RNO 54 օբյեկտը և ապացուցվել է, որ նրա մեջ գտնվող աստղը շատ ծեր Ֆուօր է, որի բռնկման տարիքը գերազանցում է 1000 տարին: Այս հայտնագործությունը կարճ ժամանակ անց հաստատվել է ԱՄՆ աստղագետների կողմից: Այն առ այսօր հայտնի ամենածեր Ֆուօրն է (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Տ.Մաղաքյան):

Ուսումնասիրվել է տարբեր FR (Fanaroff-Riley) դասերի արտագալակտիկական ռադիոաղբյուրների կապն այդ օբեկտների շրջակա միջավայրի ֆիզիկական հատկությունների հետ: Պարզվել է, որ FRI դասի 3C31 ռադիոգալակտիկայի ռադիոակտիվության վերսկսման պատճառ կարող է հանդիսանալ գալակտիկաների եռակի մոտեցումը: Դա հիմնավորվում է նրանով, որ NGC380 ու NGC386 գալակտիկաները մոտ 100 միլիոն տարի առաջ եղել են գալակտիկաների կոյտի կենտրոնական անդամ NGC383-ի մոտակայքում և սկսել են հեռանալ նրանից հակառակ ուղղություններով: Այդ ուղղությունները համընկնում են 3C31-ի ռադիոշիթերի ուղղությունների հետ: Մոտավորապես նույն ժամանակ էլ՝ 100 միլիոն տարի առաջ, սկսվել է ռադիոշիթերի ժայթքումը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Անդրեասյան):

Կ.Գիգոյանը պարզել է 236 M թզուկների ֆիզիկական բնութագրերը: Շատերի մոտ հայտնաբերվել են բռնկումներ: FBS 0250+167 աստղի մոտ հայտնաբերվել է 2 մոլորակ (Exoplanet) մոտ 1.1 արեգակնային զանգվածներով: Պարզվել է, որ 25-ը կազմում են կրկնակի համակարգեր, հայտնաբերվել են նաև եռակի համակարգեր: Գալակտիկայի հալոյում՝ հարթությունից 7 կպս ու ավելի բարձրությունների վրա, DFBS շրջահայությունից հայտնաբերվել են մեծ քանակությամբ նոր C-CH, C-N, ածխածնային աստղեր: Սպեկտրային դասերը հաստատվել են՝ օգտագործելով Gaia DR3 տվյալների շտեմարանը: Որոշ նոր CH աստղեր ունեն ավելի քան 450 կմ/վ տեսագծային արագություններ և ցույց են տվել կրկնակիության նշաններ: TESS-ի փոփոխականության կորերը հետազոտելիս հայտնաբերվել են մեծ թվով նոր խավարուն փոփոխականներ SDSS-ի ու FBS M թզուկների մեջ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Միքայելյան):

Սահմանվել և հաշվարկվել է փորձնական մասնիկի «հարաբերական արագությունը» դիտորդի նկատմամբ կամայական պսևդո-Ռիմանյան տարածության համար, ինչը 1915թ.-ից մինչ օրս չլուծված կարևորագույն խնդիր էր «Ընդհանուր հարաբերականության տեսության» մեջ: Այդ արագությունը հաշվվել է մի շարք կարևոր ֆիզիկական դեպքերում, այդ թվում՝ նաև Ռոբերտսոն-Ուոլկերի մետրիկայի համար: Վերջին դեպքում ցույց է տրվել, որ աստղագիտական մարմնի հեռանալու «կինետիկ» արագությունը կարմիր շեղման ցանկացած արժեքի համար մնում է փոքր վաակումում լույսի տարածման արագությունից (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Տեր-Ղազարյան):

Նեյտրոնային աստղերի կեղևների էլեկտրական հաղորդունակությունը հաշվարկվել է նյութի հեղուկ փուլում ուժեղ մագնիսական դաշտերի առկայության դեպքում: Ստացվել են առաջին ու երկրորդ կարգի ռելյատիվիստական հիդրոդինամիկայի հավասարումները նյութում դիսիպացիայի առկայությամբ: Ուսումնասիրվել է չափավոր տաք ու խիտ, նեյտրինո-թափանցիկ նեյտրոն-պրոտոն-էլեկտրոն-մյուոնային նյութի երկրորդ մածուցիկությունը, որն առաջանում է թույլ փոխազդեցության ուղիղ Urca գործընթացներից (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Սեդրակյան):

Առաջարկվել է նոր մեթոդ, որն օգտագործում է մեքենայական ուսուցման ալգորիթմներ գամմա տիրույթում ճառագայթող բլազարների դասակարգման համար: Ուսուցանելով տարբեր ալգորիթմներ, ինչպիսիք են արհեստական նեյրոնային ցանցերը, XGBoost-ն և LightGBM-ը, հայտնի բլազարների դասերի սպեկտրալ ու ժամանակային հատկությունների վրա՝ ստացված մոդելները կարող են հաջողությամբ դասակարգել անորոշ դասի բլազարները: Դասակարգման այս առաջընթացը նոր հնարավորություններ է ընձեռում տարբեր դասերի բլազարների բաշխումների վիճակագրական հետազոտությունների համար, օգնում է բլազարների նոր դիտումների պլանավորմանը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ն.Սահակյան):

Ֆիզիկա: Բարձրջերմաստիճանային նանոբջիջների կիրառմամբ ցույց է տրվել, որ բացի ատոմ-մակերևույթ վանդերվալսյան (ՎԴՎ) փոխազդեցությունից՝ ատոմային ռեզո-

նանսների հաճախության «կարմիր» շեղում է առաջացնում նաև ատոմ-ատոմ դիպոլ-դիպոլային (ԴԴ) փոխազդեցությունը: Վերջինիս չհաշվառումը բերում է ՎԴՎ C3 գործակցի արժեքի գերազնահատմանը: Առաջին անգամ «կարմիր» շեղման փորձարարական չափումներով ցույց է տրվել C3 գործակցի արժեքի նվազումն ատոմական նանոբջջի հաստության 130 նմ-ից մինչև 30-50 նմ նվազեցման դեպքում՝ հավաստելով տեսականորեն կանխատեսված ՎԴՎ երևույթի «թուլացումը» (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Դ.Սարգսյան):

Մշակվել է Հոնգ-Օու-Մանդելի (<ՕՄ) ինտերֆերենցի իրականացման նոր մեխանիզմ տարբեր ալիքի երկարության երկու անկախ ֆոտոնների համար՝ հիմնված պարամետրիկ փոխազդեցության վրա: Մեխանիզմը հնարավորություն է տալիս վերահսկելի կերպով տեղափոխել կողավորված քվանտային տեղեկությո՞ւյթը հիբրիդային ցանցով, ինչպիսին է քվանտային ինտերնետը, որտեղ տարբեր նյութական հանգույցները գործում են տարբեր ռեզոնանսային հաճախություններով՝ ապահովելով պաշտպանվածությունը դեկոհերենտությունից: <ՕՄ երևույթն անկախ է ֆոտոնների բևեռացումից, ինչի շնորհիվ առաջարկվող մոդելը ճկուն է հիբրիդային քվանտային ցանցերում օգտագործելու համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Յու.Մալաքյան):

Օպտիկական հոլոգրաֆիայի ու չդիֆրակտվող բեսելյան փնջերի եղանակների հիման վրա մշակվել է միկրոմասնիկների գերման սարքերի (թվիզերների) նոր մեթոդ՝ ֆոտոռեֆրակտիվ բյուրեղի մակերևույթին լազերային փնջով մակածված, ամիսներ պահպանվող ֆոտովոլտային դաշտերի միջոցով միկրո- ու նանոմասնիկների ղեկավարվող տեղաշարժման ու գերման համար: Մշակված մեթոդով իրականացվել է կենսաբանական օբյեկտի՝ ԴՆԹ-ի մոլեկուլների միկրոտեղաշարժում ու գերում: Հայտնաբերվել է 4 մկմ չափերով ԴՆԹ մոլեկուլների կլաստերների ձևավորում NaCl լուծույթում: Բյուրեղի փոքր չափը (10x10x2 մմ) թույլ է տվել ստեղծել ինքնավար գործող միկրո/նանոմասնիկների տեղաշարժման ու գերման «lab-on-a-chip» համակարգ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Դրամիյան):

Փորձնականորեն հետազոտվել է ամորֆ կվարցից պատրաստված, սնամեջ գլանաձև ալիքատարի առանցքով 3.7ՄԷՎ էներգիայով էլեկտրոնների թանձրուկի շարժման արդյունքում գեներացված կոհերենտ ճառագայթման անկյունային բաշխումը հաճախությունների 10-100ԳՀց տիրույթում: Ցույց է տրվել, որ արագացուցիչներում օգտագործելով որոշակի չափերով գլանային ալիքատարներ՝ կարելի է հաճախությունների ԳՀց-SՀց տիրույթում գեներացնել հզոր ճառագայթում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Քոչարյան):

Ցույց է տրվել, որ խնդրի պարամետրերի որոշակի ընտրության դեպքում դիէլեկտրիկ գնդի շուրջը պատվող ռեյատիվիստիկ էլեկտրոնների շղթան կարող է մակածել հզոր, քվադրիկոհերենտ, «ռեզոնանսային» ճառագայթում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Լ.Գրիգորյան):

Վալինի խառնուկով աճեցրած α -LiIO₃-ի միաբյուրեղների ռենտգեն-կառուցվածքային հետազոտությունների արդյունքում հայտնաբերվել է, որ ստացվել է մինչ այժմ անհայտ նոր նյութ՝ Li₂IO₃H₃O (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Աթանեսյան):

Առաջարկվել է կոմպլեքս դիէլեկտրական թափանցելիությամբ ջրային խառնուրդի միկրոալիքային տաքացման մեթոդ՝ էլեկտրամագնիսական դաշտի էլեկտրական բաղադրիչի հետ փոխազդեցության շնորհիվ՝ օգտագործելով օղակային ճեղքով ռեզոնատորներ: Ճեղքի չափի սահմանափակման խնդիրը լուծելու համար առաջարկվել է օգտագործել կոպլանար ունակությամբ օղակային ռեզոնատոր՝ ուժեղ ու տեղայնացված էլեկտրական դաշտի ընդլայնված շրջանով: Առաջարկվող կառուցվածքն արդյունավետ է խառնուրդից աերոգոլ ստանալու համար (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Հախումյան):

p-InSb-n-CdTe հետերոանցումային ֆոտոընդունիչի վրա ստեղծվել է CO₂ գազի օպտիկական սենսորի մակետ, որն օժտված է CO₂ մոլեկուլների նկատմամբ խիստ

արտահայտված սելեկտիվ ու շատ մեծ գազագայնությամբ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Պետրոսյան):

Կատարվել է նանոլարային բիո-սենսորի անալիտիկ մոդելավորում՝ օգտագործելով անցումային նանոլարային դաշտային տրանզիստորի մոդելը: Անալիտիկ հաշվարկներով ստացված արդյունքները համեմատվել են թվային սիմուլյացիաների հետ, ցույց է տրվել մոդելի բարձր ճշգրտությունը: Մշակված մոդելը հնարավորություն է տվել կանխատեսել սենսորի զգայնությունը՝ կախված համակարգի պարամետրերից (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Եսայան):

Մշակվել և պատրաստվել է արդյունարար ռադիոլոկացիոն անդրադարձնող մակերեսի չափման համար անհրաժեշտ շարժական ստենդ: Հետազոտվել է զանազան մարմիններից, այդ թվում՝ գնդից ու անկյունային անդրադարձիչից ազդանշանի ինտենսիվության կախվածությունը թիրախի շարժման արագությունից ու ուղղությունից (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Տ.Զաքարյան):

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Կենսաբանություն: Հայաստանի ֆլորայի համար հայտնաբերվել է բույսերի 3 նոր տեսակ՝ *Malva mauritiana*, *Alcea persarum*, *A. wilhelminae* (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Գ.Օզանեզովա):

Հայաստանի ֆլորայի Հիբիկազգիների ներկայացուցիչների համար պալինոտաքսո-նոմիական վերլուծության արդյունքում առաջին անգամ կազմվել է բանալի՝ կիրառելով ծաղկափոշու հատկանիշները (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ա.Հայրապետյան):

Բացվել է Բուսաբանական թանգարանը, որտեղ ցուցադրվում են ՀՀ տարածքի ժամանակակից ու անցյալ երկրաբանական դարաշրջաններում աճած բրածո ու ժամանակակից բույսերը: Հայտնաբերվել և ուսումնասիրվել են Ապարան-Հանքավան ուղղությամբ գտնվող լեռնահամակարգում *Vaccinium myrtillus*, Սյունիքի մարզի Ձորաստան գյուղի մերձակայքում ռելիկտային *Dentaria quinquefolia* և Լոռու մարզում *Vaccinium uliginosum* տեսակների մեկական նոր տեղավայրեր (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ի.Գաբրիելյան):

Հայաստանի Ֆլորայի սերմերի բանկում (SBAF) պահպանվում են 120 ընտանիք, 630 ցեղ, 1620 տեսակ, մոտ 2700 նմուշ, որոնցից 90-ը կարմիրգրքային տեսակներ են: Իրականացվել է միջազգային CARYOPHYLLACEAE CHECKLIST համացանցային կայքում տաքսոնոմիական ու նոմենկլատուրային տվյալների համալրում Բեռլինի բուսաբանական այգու (Գերմանիա) հետ համագործակցության շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Ներսեսյան):

Կատարվել է կենսաբազմազանության համաշխարհային տեղեկատվական ֆոնդում (GBIF) հրապարակված Հայաստան ներմուծված բուսատեսակների տվյալների բազայի համալրում, որը ներկայում ընդգրկում է շուրջ 700 օտարածին տեսակ: Արդյունքները ներառվել են Անդրկովկասի բուսականության տվյալների բազայում (Transcaucasian Vegetation Database) (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Գ.Ֆայվուշ):

Գնահատվել են Հայաստանի չորային շրջաններում բնիկ քսերոֆիլ գեղազարդ բույսերի՝ կանաչապատման նպատակներով օգտագործելու հեռանկարները (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա. Ղուկասյան):

Միջգիտակարգային հետազոտությունների շրջանակում առաջին անգամ փորձ է արվել գնահատել և գիտականորեն հիմնավորել «կանաչ պատի» արդյունավետությունը՝ որպես աղտոտման հետ կապված ռիսկերի նվազման միջոց: Ամփոփվել են Երևանի նախադպրոցական հաստատություններից մեկում որպես մոդելային օբյեկտ ստեղծված «կանաչ պատի» տերևների վրա նստած փողոցի ու բակի փոշու, փոշու մասնիկների (ՓՄ) հետազոտության արդյունքները: Տերևների 1915 ՓՄ-ների մանրադիտարկումը ցույց է

տվել, որ դրանց 76.6%-ը 2.5-10 մկմ չափի են, իսկ 16.2%-ը՝ ավելի փոքր: Մեքենայական ուսուցման ու կոմպոզիցիոն տվյալների վերլուծության մեթոդների համադրմամբ Si, Al, Fe, Mg, K, Cl և Ca-ի խտությունների միջոցով վեր է հանվել, որ ՓՄ-ները խմբավորվում են երկու կլաստերների մեջ՝ առաջինը կարբոնատների, երկրորդն ալյումոսիլիկատների ու երկաթի օքսիդ/երկօքսիդների հետ կապակցված: Մասնիկներում հայտնաբերվել է նաև Mo, Cu, Ba, Zn և Cr, ինչը կապված է մետաղաձուլության, տրանսպորտային արտանետումների, անվադողերի մասնիկների ու շինարարական ներկերի հետ: Փողոցի ու բակի փոշում տարրերի պարունակությունները երեխաների համար ներկայացնում են առողջական ռիսկ: Հաստատվել է, որ «կանաչ պատի» կիրառումից հետո բակի փոշում Cu-ի պարունակությունները նվազել են փողոցի փոշու համեմատ (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Լ.Սահակյան):

Սևանա լճի էպիլիմնիոնային շերտում լուծված թթվածնի ու օդերևութաբանական ցուցանիշների անընդմեջ չափման արդյունքների հիման վրա գնահատվել են ֆիտոպլանկտոնի համախառն առաջնային արտադրությունը, սպառման հնարավորությունները սննդային շղթայում, փոփոխման միտումները կլիմայի սպասվող տաքացման համատեքստում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Գևորգյան):

2023թ. Սևանա լճի ֆիտոպլանկտոնի զարգացման առանձնահատկություններից էին ցիանոբակտերիաների ամառային ծաղկումների բացակայությունը, կանաչ ջրիմուռների գերակայումը, օրգանական աղտոտման ցուցիչ Euglenophyta տեսակների քանակական աճն ու արեալի ընդլայնումը: Լճի էկոհամակարգում որպես էվտրոֆացման դրսևորումներ կարելի է գնահատել աննախադեպ կառուցվածքային ու այլ փոփոխությունները (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Լ.Համբարյան):

Նկարագրվել է Հայաստանում հայտնաբերված ու գիտության համար նոր բզեզների 5 տեսակ և 14 նոր տեսակ այլ կենդանիների հարակից մարզերից: Նշվել են բզեզների 4 ու մլուկների 1 ինվազիվ տեսակներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Քալաշյան):

Հայտնաբերվել է սարդերի Eresidae ընտանիքին պատկանող գիտության համար նոր 1 տեսակ, գրանցվել են ՀՀ ֆաունայի համար նոր սարդակերպերի 50, Tardigrada տիպի 10 ու լիկների 23 տեսակներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Կ.Դիբարյան):

Լոռու մարզի լեռնատափաստանային ու անտառային գոտիներում գրանցվել է ջրային կենդանիների թվի կտրուկ նվազում և մոխրագույն կռունկների բոլոր բնադրավայրերի ու ջրաճահճային ֆաունայի բազմաթիվ ներկայացուցիչների անհետացում՝ կապված խոնավ բիոտոպների չկարգավորված դրենաժի հետ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Ղասաբյան):

Շիրակի մարզի Աշոցքի տարածաշրջանում հայտնաբերվել են Դարևսկու իժի նոր ապրելավայրեր (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Լ.Աղասյան):

Տաշիրի տարածաշրջանում Հայաստանի համար առաջին անգամ հայտնաբերվել են ճագարների դիկրոցելիաների ձվեր (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Վարդանյան):

Հայաստանի ավազանային տնտեսություններում աճեցվող կարմրախայտի մոտ առաջին անգամ գրանցվել է *Bunodera luciopercae* տեսակի տրեմատոդը (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Օ.Շչերբակով):

Հայաստանում առաջին անգամ իրականացված *Toxoplasma gondii* գենատիպավորման արդյունքում նույնականացվել է միջին ու թույլ ախտածնությամբ օժտված երկու գենոտիպ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Հ.Գևորգյան):

Մշակվել են մեթոդներ նոր ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների սինթեզի համար՝ դրանց հետագա ներմուծմամբ պեպտիդային շղթա: Արդյունքում ստացվել են նոր պոտենցիալ կենսաբանորեն ու դեղաբանորեն ակտիվ պեպտիդներ (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Զ.Մարդիյան):

Գենային ինժեներիայի մեթոդներով ստացվել է ալֆա-ամիլազ արտադրող *Bacillus subtilis* ռեկոմբինանտ շտամը (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Համբարձումյան):

Քիմիական մուտագենեզի ու սելեկցիայի եղանակով ստացվել են *Phaffia rhodozyma* խմորասնկի մի շարք հեռանկարային մուտանտ շտամներ, որոնք 25-28°C ջերմաստիճանի պայմաններում օպտիմալացված սննդային միջավայրերի վրա սինթեզում են մինչև 3 գ/լ արժեքավոր կարոտինոիդային պիգմենտ՝ աստաքսանտին (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Հովսեփյան):

Մշակվել է քիրալային միացությունների C, H, N, S էլեմենտային անալիզի հուսալի մեթոդ, որը նպաստել է կվարցե ռեակտորի շահագործման ժամկետների զգալի ավելացմանը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Ծատուրյան):

Գենետիկական սելեկցիայի եղանակով՝ քիմիական մուտագենեզի կիրառմամբ, *Brevibacterium flavum* 4 (m-FP-r) շտամի հիման վրա ստացվել են 5-ֆտորտրիպտոֆանի նկատմամբ կայուն (5-FT-r) մուտանտներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Ավետիսովա):

Իրականացվել է կաթնաթթվային բակտերիաների ու էնտերոկոկ շտամների կողմից ֆերմենտային ակտիվության, արգինինի ու էկզոբազմաշաքարների սինթեզի համեմատական բնութագրում՝ կախված սննդային միջավայրի բաղադրությունից (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ֆ.Տխրունի):

Ցույց է տրվել, որ *Pseudomonas aeruginosa* MDC5249 և *P. syringae* MDC8733 շտամները սինթետիկ սնուցող միջավայրում պահպանում են պրոտեոլիտիկ ակտիվությունը բոլոր օգտագործված սուբստրատների (կազեին, ժելատին, ֆիբրին) նկատմամբ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ն.Հովհաննիսյան):

Մշակվել է սպեկտրոֆոտոմետրիկ եղանակով սև մոշի, սև հաղարջի, հապալասի հասուն պտուղներում ու դրանցից ստացվող լուծամզվածքներում «մերտիլենի» քանակությունը $95 \pm 2\%$ ճշգրտությամբ որոշելու վալիդացված մեթոդ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ա.Դադայան):

Ցույց է տրվել, որ որոշ դեղաբույսերի էթանոլային էքստրակտները, կախված խտությունից, կարող են խթանիչ ու ճնշող ազդեցություն ցուցաբերել կաթնաթթվային բակտերիաների նկատմամբ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Լ.Դանիելյան):

Ստեղծվել է ազոտֆիքսող սիմբիոտիկ բակտերիաների ու ցիանոբակտերիաների արդյունավետ կոնսորցիում, որը համապատասխանաբար 1,5 և 2,0 անգամ ավելացնում է աշնանացան ոսպի ու սիսեռի բույսերի աճի ցուցանիշները (ղեկ.՝ ան.գ.թ. Վ.Գոգինյան):

Պղնձի խտանյութի (Արմանիս) նախամշակումը ակտիվացված ածուխի վրա իմոբիլիզացված *Leptospirillum ferriphilum* CC-ի միջոցով ստացված կենսաածին Fe^{3+} -ով թույլ է տալիս դրա հետագա կենսատարրալուծման ընթացքում կորզել մոտ 2 անգամ ավելի պղինձ (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ն.Վարդանյան):

Գինու շաքարասնկերի կայուն կոնսորցիումներ կազմելու համար հայկական խաղողի տեղական սորտերի 11 նմուշներից մեկուսացվել են 15 խմորիչ կուլտուրաներ: Տարվում են նոր պրոբիոտիկ պատրաստուկի ստեղծման աշխատանքներ: Հայտնաբերվել է ամինաթթուներ արտադրող առավել հեռանկարային շտամ՝ *B. flavum* MDC5090 (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Վ.Բազիյան):

Տվյալների մաթեմատիկական մոդելավորմամբ դուրս է բերվել մորինգայի բերքատվության բարձրացման գծային ռեգրեսիայի հավասարումը՝ $y=161.37-1.49x$, որը ցույց է տալիս բույսի բերքատվության ու սննդալուծողությամբ NPK-ի հարաբերակցության մաթեմատիկական կապը: Այսպիսով, մորինգայի բույսերը $N_{43}:P_{35}:K_{22}$ ատոմ% հարաբերակցությամբ սննդալուծողությամբ սնուցելու դեպքում կարելի է ստանալ առավելագույն 161.37 գ/բույս չոր տերևների բերք (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Հակոբջանյան):

In vitro մշակությամբ ցանովի զաֆրանի (*Crocus sativus* L.) համար լավագույն սննդամիջավայր են հանդիսացել 3% սախարոզով 0.5 ՄՍ սննդամիջավայրերը, որտեղ ԲԱՊ 1.0 մգ/լ, ԻԿԹ և GA_3 0.5 մգ/լ խտությունները խթանել են նոր պալարասոխուկների ձևավորումը: Դեղատու հազրեվարդի (*Rosmarinus officinalis* L.) հիդրոպոնիկ ու հողային բուսահումքում ֆենոլաթթուները կազմել են հետևյալ նվազող շարքը՝ քլորոգենաթթու > ռոզմարինաթթու > գալաթթու > սրճաթթու, որտեղ քլորոգենաթթուն գերազանցել է ռոզմարինաթթվին, գալաթթվին, սրճաթթվին համապատասխանաբար, 1.4 և 1.5, 2.4 և 2.5, 2.5 և 2.8 անգամ:

Պարզվել է, որ Արարատյան դաշտում, ՀՊԻ-ի տարածքում, հիդրոպոնիկայում ու հողում մշակված մի շարք բանջարաբույսերի ու դեղաբույսերի բուսահումքը ռադիոէկոլոգիապես անվտանգ է, քանի որ գումարային β -ռադիոակտիվությունը համապատասխանում է Առողջապահության համաշխարհային կազմակերպության սահմանած ռադիոէկոլոգիական անվտանգության չափանիշներին (1000 Բք/կգ): Ընդ որում դեղաբույսերը, ըստ գումարային β -ռադիոակտիվության, հիդրոպոնիկայում ու հողում կազմել են հետևյալ նվազող շարքը՝ աշվագանդա (*Withania somnifera* L.) > նրբածաղիկ ռեհան (*Ocimum tenuiflorum* L.) > դեղատու հազրեվարդ, իսկ բանջարաբույսերը՝ կծու տաքդեղ (*Capsicum annum* L.) > սիսեռ (*Cicer Arietinum* L.) > ոսպ (*Vicia lens* Coss & Germ.) (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Մայրապետյան):

Բժշկական կենսաբանություն: Մարդու դոնորական արյան էրիթրոցիտներից մաքրվել է ադենոզինդեամինազ (ԱԴԱ_{էր}) ֆերմենտը: Պեպտիդիլարգինինդեամինազ 2 ֆերմենտի կիրառմամբ *in vitro* պայմաններում ցիտրուլինացվել են ԱԴԱ_{էր}-ը, ցուլի թոքից մաքրած ԱԴԱ-ն (ԱԴԱ_{ցուլ}), և դրանց նկատմամբ ստացվել են պոլիկլոնալ հակամարմիններ՝ IgG_{էր} և IgG_{ցուլ}: Հետազոտվել է նշված հակամարմինների իմունափոխազդեցությունը ռևմատոիդ արթրիտով հիվանդների սինովիալ հեղուկից մաքրած ցիտրուլինացված ԱԴԱ_{սՀ}-ի հետ: Շարունակվում են ՕԴՔԿ աշխատակիցների սինթեզած 100-ից ավելի նյութերի ազդեցության հետազոտությունները ԱԴԱ-ի ու ԴՊՊ4-ի ակտիվությունների վրա: Դրանցից 6-ը կարող են հիմք հանդիսանալ հակաշաքարախտային ու հակաբորբոքային դեղամիջոցների ստեղծման համար (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Անտոնյան):

Ինտակտ կենդանիների պլազմային հեմոստազի առանձին ցուցանիշների վրա γ -ամինակարազաթթվից, գլուտամինից, β -ալանինից ու էթանոլամին-Օ-սուլֆատից բաղկացած ամինաթթվային խառնուրդի (ԱԹ խառնուրդ) ֆունկցիոնալ ակտիվության հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ ստուգիչ կենդանիների համեմատությամբ արյան ընդհանուր մակարդեղիության ու ռեկալցիֆիկացման ժամանակը չափաբաժնից կախված երկարում է մինչև 48%-ով, պրոթրոմբինային ժամանակը դանդաղում է 2-4 անգամ: ԱԹ խառնուրդն ունի անուղղակի հակամակարդիչ ֆունկցիա և կարող է կիրառվել մակարդեղիության հետ կապված հիվանդությունների այլընտրանքային բուժման ժամանակ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Զ.Պարոնյան):

Տարբեր կատիոնային պորֆիրինների հետ հիալուրոնաթթվի ոչ կովալենտ կապման արդյունքում ստացվել են կոմպլեքսներ պորֆիրինների ու հիալուրոնաթթվի միջև և մշակվել է չկապված միացություններից մաքրման մեթոդ: Պորֆիրինների հետ հիալուրոնաթթվի կոմպլեքսների ստացման պարզությունն ու դրանց բավականին ուժեղ փոխազդեցությունը ցույց է տվել, որ այդ կոմպլեքսները կարող են հաջողությամբ օգտագործվել ուռուցքների թիրախային ֆոտոդինամիկ թերապիայում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Գ.Գյուլխանդանյան):

K. pneumoniae կլինիկական իզոլյատների շարքում բացահայտվել է կարբապե-նեմների նկատմամբ կայունության բարձր տարածվածություն (15%): Ամբողջական գենոմի

վերլուծության արդյունքում պարզվել է կարբապենեմակայուն *K. pneumoniae* շտամների պատկանելությունը միջազգային բարձր ռիսկային կլոնների ST395 ու ST15 սերվենս տիպերին, որոնք նաև օժտված են հակաբիոտիկների նկատմամբ լայն կայունության (XDR) ֆենոտիպով (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Սեդրակյան):

Գերմանիայի խաղողի սելեկցիայի ինստիտուտի հետ համատեղ իրականացվել է ՀՀ 4 մարզերի վայրի խաղողի գենետիկական ռեսուրսների մոլեկուլային նույնականացում ու փաստագրում: Նույնականացված վայրի բույսերի համար ստեղծվել են ֆենոտիպային ու գենետիկական անձնագրեր, որոնք կներբեռնվեն ՀՀ-ի Vitis տվյալների բազա (www.vitis.am) (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Բ.Մարգարյան):

Կատարվել է *Macrovipera lebetina obtusa* օձի թույնի տարբեր բաղադրամասերի նշանակության գնահատում հեմոռագիայի առաջացման ժամանակ և դրանց սիներգիկ ազդեցության մեխանիզմների ուսումնասիրություն (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ն.Այվազյան):

Բացահայտվել են «Դիաբեֆիտ» բուսական հավաքածուի պաշտպանիչ ներուժի ցուցիչները գլխուղեղի նեյրոնային ցանցերի ֆունկցիոնալ էլեկտրաֆիզիոլոգիական, ինչպես նաև միկրոանոթային հունի խաթարումների պայմաններում: Ստացված տվյալները ընդլայնում են խոլինէրգիկ ակտիվությամբ օժտված բուսական հավաքածուի թերապևտիկ թիրախները նյութափոխանակային համախտանիշի պայմաններում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Վ.Զավուշյան-Պապյան):

Բակտերիալ մելանինի (ԲՄ) հիստոքիմիական հետազոտություններից ստացված տվյալները վկայում են նրա հակաօքսիդանտ ու անոթապաշտպան ազդեցությունների մասին: Առնետների Ալցհեյմերի հիվանդության մոդելի վրա գալարմինի ազդեցության ներքո կատարված հետազոտությունները վկայում են, որ գալարմինը ցուցաբերում է անոթա- ու նյարդապաշտպան ազդեցություն (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Մ.Դանիելյան):

«Խնկածաղիկ սովորական»-ի սպիրտաջրային լուծամզվածքի հետազոտությունը ցույց է տվել հավաստի հակաբորբոքային, 5 մգ/կգ չափաբաժնով հակացավային և MCF-7 բջջային գծի վրա՝ հակաքաղցկեղային ազդեցություն (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Ոսկանյան):

ՔԻՄԻԱՅԻ ԵՎ ԵՐԿՐԻ ՄԱՍԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Քիմիա: Հետերոցիկլիկ ու ալիցիկլիկ կետոնների հիման վրա մշակվել են պիրանո[3,4-c]պիրիդինի, իզոքինոլինի և 2,7-նաֆթիրիդինի օղակ պարունակող համակցված թիենո[3,2-d]պիրիմիդինների ստացման մեթոդներ:

Մշակվել են ավելցուկային ու պակասորդային հետերոցիկլեր պարունակող նոր համակարգերի՝ ֆուրո[2',3':4,5]թիենո[2,3-b]պիրիդինի և պիրիդո[3'',2'':4',5']թիենո-[2',3':4,5]ֆուրո[3,2-d]պիրիմիդինի ածանցյալների սինթեզի եղանակներ:

Ուսումնասիրվել են համակցված պիրիդինի օղակում հիդրօքսիլ խումբ պարունակող ածանցյալների ալկիլացման ռեակցիաները: Կրասնոդարի համալսարանի օրգանական քիմիայի ամբիոնի հետ համագործակցության շրջանակում կատարվել են քվանտա-քիմիական հետազոտություններ՝ ռեակցիաների մեխանիզմը բացահայտելու նպատակով: Համակցված պիրիդինների հիդրօքսիածանցյալների հիման վրա սինթեզվել են տետրացիկլիկ համակցված նոր հետերոցիկլիկ համակարգեր՝ թիենո[2,3-b]ֆուրո[3,2-d]- և թիենո[2,3-b]ֆուրո[3,2-e]պիրիդիններ:

Իրականացվել են սինթեզված միացությունների *in silico* հետազոտություններ ու կենսաբանական հատկությունների ուսումնասիրություններ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ե. Պարոնիկյան):

ՄՄՌ սպեկտրոսկոպիայի միջոցով ուսումնասիրվել է ագետիլենի վարքը գերհիմնային միջավայրերում, մասնավորապես դիմեթիլսուլֆօքսիդում՝ KOH և NaOH հիմքերի առկայությամբ: Պարզվել է, որ ագետիլենի ^{13}C ածխածնային ՄՄՌ սպեկտրում առկա $^1\text{J}_{\text{CH}}$ սպին-սպինային փոխազդեցության հաստատունը (ՍՍՓՀ) կախված է փորձարարական պայմաններից (ջերմաստիճան, ջրի առկայություն, լուծված հիմքի կոնցենտրացիա): Մասնավորապես դիտվել է կոալեսցենցիայի երևույթ՝ ՍՍՓՀ-ի անհետացումը, որը դարձել է, ինչը վկայում է լուծույթում փոխանակման երևույթների առկայության մասին: Քվանտաքիմիական հաշվարկներով ցույց է տրվել մի քանի տարբեր փոխանակման երևույթների հնարավորություն՝ ագետիլենի ջրածնի, հիդրօքսիլ խմբի ու մետաղի միջև (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Շահխաթունի):

Բացահայտվել է բարձր էնտրոպիական (Fe,Co,Ni,Mn,Zn)O օքսիդներում կերակրի աղի կառուցվածքից շափնելային կառուցվածքի երկկողմանի լրիվ փոխարկման հնարավորությունը կայծալազմային եռակալման ժամանակ, ինչը թույլ է տվել պահանջվող միջակայքում կարգավորել արգասիքի մագնիսական ու մեխանիկական հատկությունները (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Խառատյան):

Ֆուրյե ձևափոխման ինֆրակարմիր ու մագնիսառեզոնանսային սպեկտրաչափական հետազոտություններով բացահայտվել է, որ ուսումնասիրվող սելենօրգանական միացություններն օժտված են հակահիդրոպերօքսիդային/հակաօքսիդիչային հատկությամբ: Առաջարկվել է մոդելային լիպիդային հիդրոպերօքսիդի հետ փոխազդեցության ռեակցիայի մեխանիզմը (ղեկ.՝ ակ. Լ.Թավադյան):

Միկրոալիքային եղանակով սինթեզված բարձր արդյունավետությամբ ու ընտրողականությամբ, երկաթով դոպացված վոլֆրամի կարբիդ կատալիզատորը ցուցաբերել է 100% փոխարկում նավթի օքսիդացումային ծծմբազրկման պրոցեսում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Դ.Դավթյան):

Մշակվել է սերպենտին $(\text{Mg}(\text{Fe}))_6[\text{Si}_4\text{O}_{10}](\text{OH})_8$ պարունակող հանքաքարի թթվային մշակման նոր եղանակ, որոշվել են մշակման օպտիմալ պարամետրերը սերպենտինային միներալներից մագնեզիումի միացությունների բարձր ելքեր ստանալու նպատակով: Պարզվել է, որ քրիզոտիլն ուլիզարդիտն ապահովում է մագնեզիումի ավելի բարձր ելքեր, քան անտիգորիտը (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ն.Զուլումյան):

Ուսումնասիրվել են $\text{Al}_2\text{O}_3\cdot\text{MeO}/\text{MeF}_2\text{-B}_2\text{O}_3\text{-SiO}_2$ (Me-Mg,Ca,Sr,Ba), $\text{BaV}_2\text{O}_5\text{-MeB}_2\text{O}_4\text{-MgF}_2$ (Me-Zn,Cd) համակարգերում ապակեգոյացումն ու ֆազային դիագրամները, ուղղորդված բյուրեղացմամբ ապակեբյուրեղների սինթեզի փուլերը: Մշակվել են ԻԿ տիրույթում թափանցիկ ապակիներ, ջերմակայուն ապակեբյուրեղներ ու կիսահաղորդիչ ապակիներ: $\text{CaO-Al}_2\text{O}_3\text{-SiO}_2\text{-Fe}_2\text{O}_3\text{-MeF}_n$ (Me-Mg,Ca,Al) համակարգի հիման վրա մշակվել են տարբեր արագությամբ ամրացող կապակցող նյութեր (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Ն.Կնյազյան):

Մշակվել է ճշգրիտ ձուլման, բարձրջերմաստիճանային ֆոսֆորական կաղապարանյութ՝ օգտագործելով β -կրիստոբալիտ, որը սինթեզվել է β -քվարցից, 1100°C ջերմաստիճանում՝ օգտագործելով հավելանյութեր: Ստացված կաղապարանյութն ունի 9 րոպե պնդացման սկիզբ, 6.1 ՄՊա սեղմման ամրություն և ապահովում է քրոմ-նիկելային ձուլվածքների հարթ մակերևույթ, հեշտությամբ անջատվում է կաղապարից (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Կ.Գրիգորյան):

Երկրի մասին գիտություններ: Հարավ Հայկական բլոկի (CCF) մագմատիկ ու մետամորֆային ապարների երկրաքիմիական, պալեոմագնիսական ու երկրաժամանակագրական (U-Pb ու $^{40}\text{Ar}/^{39}\text{Ar}$) ուսումնասիրություններով պարզաբանվել է, որ ապարներն ունեն Գոնդվանական ծագում, իսկ վերջինիս ակտիվ՝ հյուսիսարևելյան հատվածի ռիֆթինգը սկսվել է վաղ տրիասում՝ բացելով Նեոթետիս օվկիանոսը: Մեզոզոյան ժամանակաշրջանում CCF էվոլյուցիայի համար առաջարկվել է նոր

պալեոերկրադինամիկ մոդել: Արփիի (<<) ու Նեգրամի (Նախիջևան) ուշ դևոնի նստվածքային ապարները կտրող մաֆիկ, ալկալային OIB ծագման սիլերն ունեն ~246Ma հասակ և հանդիսանում են <<Բ տակ աստենոսֆերայի հալման, իսկ Խոր Վիրապում 234Ma հասակի մաֆիկ P-MORB ինտրուզիան՝ աղքատ, մակերեսային մանթիական աղբյուրի արդյունք: Ուշ դևոնի նստվածքային ապարները կտրող անդեզիտային դայկաները՝ Արփի (~117Ma տարի), Նեգրամ (~104-126 Ma), ունեն սուբդուկցիային (հյուսիս-արևելք) բնորոշ երկրաքիմիական բնութագիր (ղեկ.՝ Ե.Գ.Պ. Խ.Մելիքսեթյան):

Սեյսմիկ 2D տոմոգրաֆիայի միջոցով նկարագրվել է Եվրասիական ու Արաբական սալերի բախման կոլիզիոն գոտում տեկտոնական ակտիվությունը (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Զ.Կարապետյան):

Իրականացվել է Տավրո-Կովկասյան տարածաշրջանում 2005-22թթ. տեղի ունեցած $M \geq 5$ մագնիտուդ ուժգնությամբ երկրաշարժերի սեյսմիկ մոմենտների, ֆոկալ մեխանիզմների ու էպիկենտրոնների տարածական բաշխվածության վերլուծություն: Ցույց է տրվել, որ տարածաշրջանում տեղի ունեցած ուժեղագույն (Վան՝ 23.10.2011թ. $M_w=7.2$, Ահար՝ 11.08.2012թ. $M_w=6.4$, Դիարբեքիր՝ 24.01.2020թ. $M_w=6.8$) երկրաշարժերին նախորդել և ուղեկցել են սեյսմիկության անոմալ դրսևորման տարատեսակներ: Բացահայտվել է, որ ռեգիոնալ սեյսմադեֆորմացիոն պրոցեսները տարածաժամանակային տեսանկյունից ունեն արևելք-արևմուտք ուղղության միգրացիոն բնույթ և ուրվագծում են Արաբական սալի արևելյան Զագրոսյան, ճակատային Ուրմիա-Բիթլիս-Երզնկա, արևմտյան Արևելաանատոլական կարային գոտիները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.Գ.Թ. Է.Գյոդակյան):

Իրականացվել է սեյսմիկ ռեժիմի քանակական պարամետրերի ($A_{10}, \gamma, \Sigma n, \Sigma E$) միջին, երկարաժամկետ ու ընթացիկ արժեքների ժամանակային շարքերից համապատասխան բնութագրիչների ֆոնային ու ֆլուկտուացիոն արժեքները գերազանցող անոմալ ժամանակային տիրույթների տարանջատում: Բացահայտվել է, որ օպերատիվ փոփոխության հատկությամբ օժտված ($\gamma, \Sigma n$) պարամետրերը զգայուն կերպով արձագանքել են 2016-22թթ. Լազ-Աղդամի ու Կեչուտի բեկվածքների դիզյունկտիվ հանգույցում լոկալ լարվածային դաշտի անոմալ դրսևորում հանդիսացող սեյսմիկ իրադարձությունների էպիկենտրոնների տարածական խմբավորման պրոցեսին: Երկրաշարժերի ռետրոսպեկտիվ վերլուծության հիման վրա այդ տարանջատված անոմալ դրսևորումները նույնականացվել են որպես 2016թ. Դմանիսի, 2019թ. Տաշիրի, 2022թ. Մեծավանի երկրաշարժերի նախապատրաստման ու առաջացման պրոցեսների նախանշաններ (ղեկ.՝ Բ.Սահակյան):

Վերլուծվել են Հայաստանի ու հարակից տարածքներում տեղի ունեցած երկրաշարժերի էպիկենտրոնների ($M_s \geq 3.5$) բաշխվածությունը տարածության ու ժամանակի մեջ, համեմատվել են այս տարածքի տեկտոնական շարժումների հետ: Հաշվարկվել և վերլուծվել են այս երկրաշարժերի ֆոկալ մեխանիզմները: Բացահայտվել է, որ նշված տարածքում առկա են ֆոկալ մեխանիզմների գրեթե բոլոր լուծումները (տարատեսակները), և դրանք բավականին մեծ ճշտությամբ համադրվում են հիմնական խորքային բեկվածքների հետ (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Ա.Գևորգյան):

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Պատմագիտություն: «Հայաստանը և հայությունը նորագույն ժամանակաշրջանում: Հայկական հարց և Հայոց ցեղասպանություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ.Խաչատրյան) միջազգային համագործակցության արդյունքում ՄԳՇ-ում բարձր վարկանիշ ունեցող «Oriental Studies» (Scopus, Q1) ամսագրում հրատարակվել է Խորհրդային

Հայաստանի ու Արցախի օրինակով խորհրդային տարիներին ազգային-պետական շինարարության խնդիրներին վերաբերող հոդված, որտեղ ստույգ փաստերի վրա հեղինակները ցույց են տվել, որ ՀԽՍՀ-ն ու ԼՂԻՄ-ը պետականության բազմաթիվ հատկանիշներ ունեցող ազգային կազմավորումներ էին, որոնց հենքի վրա 1991թ. սեպտեմբերին կյանքի են կոչվել հայկական երկու անկախ պետություններ՝ Հայաստանի Հանրապետությունն ու Արցախի Հանրապետությունը:

Արցախյան հիմնախնդիրներին վերաբերող գիտագործնական համաժողովի զեկույցների ժողովածուում ներկայացվել են Արցախի ու Հայաստանի Հանրապետության շուրջ ստեղծված աշխարհաքաղաքական բարդ իրադրության մեջ լուծումներ առաջարկելու վերլուծություններ, հոդվածներ ու առաջարկություններ:

«Հին, միջնադարյան և նոր շրջանի արևելյան աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին: Թուրքիայի, Իրանի, Կովկասի և Մաշրիքի արաբական երկրների քաղաքական, սոցիալական, մշակութային և էթնիկական պատմության հիմնախնդիրները և Հայաստանը: Միջազգային հարաբերությունները Մերձավոր և Միջին Արևելքում, Արևելյան Ասիայում, Հարավային Կովկասում և Հայաստանի Հանրապետությունը» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ռ.Ղազարյան) հրատարակվել է Ուրարտուի պատմությունը «Հին Մերձավոր Արևելքի Օքսֆորդի պատմությունը» (“The Oxford History of the Ancient Near East”) հատորաշարի IV հատորը, որտեղ հանգամանորեն ներկայացվել է Ուրարտուի պատմությունը՝ կազմավորումից մինչև անկումը, պետության կառուցվածքը, վարչական, տնտեսական ու ռազմական կազմակերպությունը, պանթեոնը, քննվել են ժամանակագրության ու էթնիկական խնդիրներին վերաբերող հարցեր: Սա հայ գիտական իրականության մեջ նախադեպը չունեցող երևույթ է, առաջին անգամ է, որ օքսֆորդյան կամ քեմբրիջյան նմանօրինակ հանրաճանաչ գիտական հրատարակություններում տեղ է գտել հայ գիտնականի ուսումնասիրությունը:

Կարևոր են ոչ միայն գիտական, այլև ռազմավարական տեսանկյունից մեծ նշանակություն ունեցող Աղվանքի վերաբերյալ հետազոտությունները՝ անգլալեզու «Հայկական աղբյուրները քրիստոնեության ներդրման մասին Կովկասյան Ալբանիայում և Ալբանիայի հարաբերությունները Հայաստանի հետ» (“Armenian Sources on the Introduction of Christianity to Caucasian Albania and Albania’s Relationships with Armenia”) և «Էթնիկ իրավիճակը անտիկ և միջնադարյան կովկասյան Ալբանիայում» (“The Ethnic Situation in Antique and Medieval Caucasian Albania”) Աղվանքի հին և միջնադարյան շրջանի պատմության, էթնիկ պատկերի ու դավանաբանական հարցերի վերաբերյալ, հատկապես, որ այս թեման գրեթե մեկ դար դարձել է Ադրբեջանի կողմից սեփական պատմության հնեցման, բնիկ ներկայանալու և Աղվանքի պատմամշակութային ժառանգորդության անձնագիր ձեռք բերելու քաղաքականության մաս: Ուսումնասիրությունները հրատարակել են լայն լսարան ունեցող, միջազգային գիտատեղեկատվական շտեմարաններում ընդգրկված խոշոր հրատարակչությունները (“Brill”, “De Gruyter”):

«Հնագույն և հին Հայաստանի հնագիտական սկզբնաղբյուրների պեղումներ և ուսումնասիրություն» ենթաժրագրով (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Բոբոխյան) կարևորագույն ձեռքբերումներ են արձանագրվել Հայկական լեռնաշխարհի հնագույն հասարակությունների ու բնակչության հետազոտության բնագավառում: Հայ-ճապոնական արշավախմբի աշխատանքները Լեռնագոգ-1 հնավայրում (Արմավիրի մարզ) ցույց են տվել, որ Ք.ա. VIII-VII հազարամյակների սահմանին այստեղ ապրել է մի համայնք, որի բնակիչները տիրապետել են վաղ անասնապահությանն ու կավաշաղախից շինություններ կառուցելու տեխնիկային: Սա ոչ միայն Հայաստանում, այլև ողջ տարածաշրջանում

հայտնի վաղ անասնապահների առաջին կայան-բնակատեղիներից է: Այս իմաստով Լեռնագոգ-1-ի պեղումներն ունեն կարևորագույն նշանակություն հին աշխարհում առաջին նստակյաց համայնքների հետազոտության գործում: Էական են նաև Արտաշատ մայրաքաղաքի հայ-գերմանական արշավախմբի պեղումներից ստացված տվյալները, որոնք նոր լույս են սփռում Հայաստանի անտիկ շրջանի մայրաքաղաքում ընթացած տարաբնույթ մշակութային, տնտեսական ու քաղաքական գործընթացների վրա, բացահայտում այդ հռչակավոր կենտրոնի՝ Մետաքսի ճանապարհով իրականացվող ընդարձակ առևտրային կապերն ու Մերձավոր Արևելքում նրա քաղաքական ու մշակութային դերակատարության մանրամասները: Առանձին արժեք է ներկայացնում Արտաշատի XVII բլրի ստորոտին բացահայտված մ.թ. II դ. մոնումենտալ քաղաքացիական կառույցը, որն իր ճարտարապետությամբ ու գործառնությամբ եզակի է, իսկ նրա հիմնադրումն ու ավերումն ուղղակիորեն կապվում են մայրաքաղաքում և ողջ Հայաստանում ընթացած քաղաքական զարգացումների հետ: Դաշտային հետազոտությունների, կենսաչափական, հնաչափական լաբորատոր անալիզների արդյունքները տեղ են գտել տարածաշրջանի (հարավ-արևմտյան Ասիա) ու հարավ-արևելյան Եվրոպայի սահմաններում կատարված հասարակական զարգացումների, միգրացիաների խնդիրները լուսաբանող ուսումնասիրություններում, որոնց զգալի մասը հրատարակվել է ազդեցության բարձր գործակից ունեցող պարբերականներում ու ժողովածուներում:

Ռազմավարական նշանակության ձեռքբերումներ են արձանագրել Արցախի մշակութային ժառանգության խնդրի միջազգայնացման ոլորտում «Արցախի պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրություն» և «Կիրառական մարդաբանություն» գիտահետազոտական խմբերը (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Հ.Խառատյան): Մասնավորապես գործարկվել է <https://monumentwatch.org/> եռալեզու (հայերեն, անգլերեն, ռուսերեն) ակադեմիական հարթակը, որն աշխարհին է ներկայացրել Արցախի մշակութային ժառանգությունը, հետևել դրա արդի վիճակին, արձագանքել ադրբեջանական վանդալիզմի դեպքերին (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Հ.Պետրոսյան): Բացի այդ, մոսկովյան արխիվներից ձեռք են բերվել և հետազոտվել Խորհրդային Ադրբեջանի հուշարձանների պաշտոնական ցանկերի նկարագրերն ու ադրբեջանական իշխանությունների մշակութային քաղաքականությունն Արցախում (և Նախիջևանում):

Հայաստանի մշակութային ժառանգության հանրահռչակման գործում կարևորագույն արդյունք է գրանցել Ազգագրության բաժինը: ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պաշտպանության մասին» կոնվենցիայի 18-րդ միջկառավարական նստաշրջանին «Գյումրիի դարբնության ավանդույթը» հայտը գրանցվել և ներառվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Մարդկության ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ներկայացուցչական ցանկում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Թադևոսյան):

«Շիրակի հնագիտական և պատմազգագրական ուսումնասիրություններ-3» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Հայրապետյան) շարունակվել են պեղումները Զրաձորի բրոնզ-երկաթեդարյան ամրոց-բնակավայրի տարածքում: Հիմնական աշխատանքները կենտրոնացվել են ամրոցի արևմտյան լանջին պաշտպանված պարսպապատի ուղղությամբ: Թափված քարերը հեռացնելուց հետո ուրվագծվել է ամրոցի պարսպի հորիզոնական շարվածքը: Պեղավայրում հայտնաբերվել են բազալտե վեցանկյուն կտրվածք ունեցող պաշտամունքային սյան մնացորդներ: Պեղված նյութի մեջ գերակշռող են վաղերկաթեդարյան ու ուշերկաթեդարյան խեցանոթների բեկորները: Աներկբա է՝ ամրոցը ներկայիս տեսքը ստացել է դարերի ընթացքում՝ անընդհատ օգտագործվելով ու վերանորոգվելով:

Բացահայտվել է Աշոցքի սարահարթի բրոնզ-երկաթեդարյան ամրոցների համակարգը: Տարբեր մեծության այս պաշտպանական կառույցներն իրար հետ կապված են եղել 1.5-2 մ լայնությամբ պատաշարերով: Ցավոք, դրանք պահպանվել են կղզյակներով, քանի որ տարածքները բնակեցված են և օգտագործվում են գյուղատնտեսական նպատակներով: Առանձին հետաքրքրություն են ներկայացնում նույն սարահարթում հանդիպող ցից քարերի «քարուղիները»: Այս համալիրները տարածված են Աշոցք, Հարթաշեն ու Ջուլգաղբյուր բնակավայրերի միջև: Նախնական դիտարկմամբ գործ ունենք հնագիտական մեգահամալիրների հետ, որոնց իրական նշանակությունն առայժմ բացահայտված չէ:

Հետախուզական աշխատանքներ են կազմակերպվել Շիրակի մարզի Հարթաշեն համայնքի դամբանադաշտում. կատարվել է օդալուսանկարահանում, պատրաստվել է դամբանադաշտի օրթոֆոտոալանն ու մոդելը: Հետախուզական աշխատանքներ են կազմակերպվել նաև Քեթիի դամբանադաշտում ու ամրոցում: Կատարված աշխատանքը թույլ է տալիս ենթադրել, որ Քեթիի ուշբրոնզ-վաղերկաթեդարյան ամրոցը, որի N 21 դամբանում ժամանակին երկանիվ սայլի մնացորդներ էին հայտնաբերվել, ունեցել է Շիրակի դաշտից դեպի Աշոցքի սարահարթ գնացող լեռնանցքը վերահսկող գործառույթ: Ամրոցի տարածքում օդալուսանկարահանման եղանակով ամրագրվել են ճանապարհի հիշեցնող կառույցի մնացորդներ:

Բանասիրություն: Զգալի արդյունքներ են ձեռք բերվել գրաբար-բարբառ առնչությունների քննության ուղղությամբ: «Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Գ.Մխիթարյան) դիտարկվել են գրաբարին բնորոշ բառաքերականական մի շարք իրողությունների համապատասխանություններ, նաև նախագրաբարյան որոշ երևույթների արձագանքներ Ղարաբաղի բարբառում, ինչը վկայում է հնագույն ժամանակներից Արցախում հայերենի գործածության մասին: Հետազոտությունները որոշակի նյութ են տալիս ոչ միայն բարբառային հայերենի, այլև հայոց լեզվի պատմության որոշ հարցերի պարզաբանման, քերականական տարբեր կարգերի զարգացման յուրահատկությունների լուսաբանման համար: Հետազոտվել են բառապաշարի թեմատիկ մի շարք խմբերի արտահայտություններ հայերենի զարգացման տարբեր փուլերում: Նկարագրվել են բառամիավորների իմաստները, կառուցվածքն ու արտահայտման յուրահատկությունները: Բառապաշարի թեմատիկ խմբերի քննությունը կատարվել է լեզվաբանական արդի մոտեցումներով ու եղանակներով: Բառամիավորների՝ որպես օբյեկտիվ իրականության արտահայտման բազմազան ձևերի մեկնաբանությունն ունի նաև ճանաչողական նշանակություն:

«Հայ բարբառների ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.դ. Վ.Կատվայան) ուշագրավ արդյունքներ են ձեռք բերվել հայերենի բարբառային միավորների ու հատկանիշների համաժամանակյա հետազոտության ուղղությամբ: Հայ բարբառների ուսումնասիրությունը համալրվել է Սուրմալուի, Սևերեկի, Բասենի, Նախիջևանի խոսվածքների հետազոտությամբ ու նկարագրությամբ, ներկայացվել է Շիրակի մարզի բարբառային խոսքի ընդհանուր բնութագիրը: Էական դիտարկումներ են կատարվել բարբառային առանձին միավորների հնչյունական համակարգերի վերաբերյալ: Մեծ ծավալի աշխատանք է կատարվել բառապաշարի իմաստաբանական, բառակազմական իրողությունների վերհանման ու նկարագրության, բառիմաստային թեմատիկ խմբերի ուսումնասիրության ուղղություններով: Հետաքրքրական դիտարկումներ են կատարվել արդի բարբառային լեզվի բայական համակարգի, շարահյուսական իրողությունների վերաբերյալ:

«Հայ գրականության պատմություն և գրականության տեսություն» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.դ. Վ.Դերիկյան, բ.գ.թ. Հ.Որսկանյան) հրատարակվել է «Армения и

армяне в записках европейских путешественников. Легенды и предания эпохи раннего христианства» մենագրությունը, որտեղ գիտական շրջանառության մեջ է դրվել հայ ժողովրդի մշակութային ժառանգության պատմության վերաբերյալ չուսումնասիրված նյութ՝ ամփոփված XI-XVIII դդ. Հայաստան այցելած մի քանի տասնյակ հեղինակների ճամփորդական գրառումներում: Ֆրանսերենից, անգլերենից, լատիներենից, իտալերենից, գերմաներենից մենագրության հեղինակի թարգմանությամբ ներկայացվել են տասը լեզենդ ու ավանդություն: Եվրոպացի ճանապարհորդների արձանագրած նյութը, որ հնարավորություն է տալիս վերականգնել բանավոր ավանդության մեջ եղած, բայց գրավոր տարբերակով չպահպանված հայկական լեզենդները, արժևորվում է հայ ժողովրդի պատմական ուղու և նրա մշակութային ժառանգության նոր ու համակարգված ըմբռնման տեսակետից:

Արցախին նվիրված հետազոտությունների շրջանակում հրատարակվել է «Արցախի հայկականության ակունքները և ադրբեջանական «աղվանագիտության» կեղծիքների հերքում» աշխատությունը, որտեղ աղբյուրագիտական քննությամբ հիմնավորվել է Արցախի Գորոզճունի, Փառաճունի, Խաչյան ու Խաղբյան ազնվական տների գոյությունը, համակարգված ներկայացվել են հայ հին գրականության մեջ Արցախի ու արցախցիների մասին վկայակոչումները, ամբողջացվել են Արցախ աշխարհի գավառների մասին տեղեկությունները, հիմնավորապես հերքվել և բացահայտվել է ադրբեջանական կեղծիքը՝ աղվանացնելու հայ մշակույթի նշանավոր գործիչներին:

Տնտեսագիտություն: «Շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների պահպանությունը որպես ՀՀ կայուն զարգացման երաշխիք» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Մ.Մանուչարյան) բացահայտվել է, որ ժամանակին համընթաց գնալով՝ ազգային անվտանգությանը զգալի վնաս են հասցնում խոշորամասշտաբ, երկարատև կանխամտածված ու չկանխամտածված ազդեցություններն ինչպես դրսից, այնպես էլ ներսից, որոնք մեծ սպառնալիք են նաև շրջակա միջավայրին: Կանխամտածված ազդեցությունը հիմնականում էկոլոգիական ագրեսիա է տարբեր դրսևորումներով: Այն, սովորաբար, դիտարկվում է ազգային անվտանգության ռազմական բաղադրատարրի շրջանակում: Այս համատեքստում առաջարկվել է տնտեսական աճի, ռեսուրսների սպառման ու շրջակա միջավայրի աղտոտվածության միջև կապի քանակական չափման գործիք՝ դեկալիինգի (անջատման) մեթոդը, որը պարզ է դարձնում, թե արդյոք տնտեսական գործունեությունն արդյունավետ է շրջակա միջավայրին հասցված վնասը նվազագույնի հասցնելու առումով: Հիմնավորվել է կլիմայի կանխատեսվող փոփոխություններին հարմարվողականության զարգացումն ու համապատասխան ներուժի ստեղծումը, շրջանաձև տնտեսությանն անցումը, որը կարող է վերականգնել բնական համակարգերը և բարձրացնել մարդու բարեկեցությունը, ինչը կնպաստի նաև գյուղական խնդիրների լուծմանը, որը պետք է հանձն առնի կառավարությունը: Առանձնակի կարևորելով էկոլոգիական անվտանգության դերն ազգային անվտանգության ապահովման համակարգում՝ մշակվել են երաշխավորություններ, առաջին հերթին՝ այն ընդգրկել սոցիալական արժեքների ոլորտում: Այսինքն՝ էկոլոգիական անվտանգությունը պետության ռազմական անվտանգության նման պետք է լինի երաշխավորված: Իրավական տեսանկյունից էկոլոգիական անվտանգության սոցիալապես երաշխավորված նվազագույնի իրավունքը պետք է լինի համընդհանուր ու բոլորի համար հավասար:

«Հանքարդյունաբերության զարգացման հեռանկարներն ու Հայաստանի Հանրապետությունում վերջնական արտադրանքի ստացմանն ուղղված միջոցառումների մշակման հնարավորությունները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Ե.Հակոբյան) մշակվել է ՀՀ հանքարդյունաբերական վերջնական արտադրանքի ստացմանն ուղղված միջոցառում-

ների ներդրման փաթեթ, կայուն հանքագործական արդյունաբերության տեսանկյունից միջազգային փորձի վերլուծության արդյունքում հիմնավորվել է օրենսդրական փոփոխությունների շրջանակը, բացահայտվել է հանքարդյունաբերությունում առաձգականության ու արտադրողականության միջև կապը, հստակեցվել են ոլորտի զարգացման առաջնահերթությունները:

Փիլիսոփայություն, սոցիոլոգիա, իրավագիտություն, քաղաքագիտություն: «Հայ հասարակության փիլիսոփայական, սոցիալ-քաղաքական և իրավագիտական հիմնախնդիրներ (պատմություն և արդիականություն)» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ քաղ.գ.թ. Է.Օրդուխանյան) իրականացվել են հետազոտություններ գիտական 4 ուղղություններով (փիլիսոփայություն, սոցիոլոգիա, իրավունք և քաղաքագիտություն):

Միջգիտակարգային հետազոտությունների համատեքստում ներառվել են հայ փիլիսոփայության տեսության ու պատմության, իրավունքի պատմատեսական արդի հիմնախնդիրների, հայկական պետականության իրավական-փիլիսոփայական հարցերի, ՀՀ-ում, հարավկովկասյան ու մերձ տարածաշրջաններում տեղի ունեցող առանցքային սոցիալ-քաղաքական գործընթացների և արդի մարտահրավերների ուսումնասիրությունները՝ հաշվի առնելով աշխարհաքաղաքական ու ժողովրդագրական նոր տեղաշարժերն ու փոփոխությունները:

Առանձնակի կարևորություն ունեն 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի հայ փիլիսոփայական-քաղաքական մտքի ականավոր գործիչների, մասնավորապես Լ.Շանթի, Մ.Օրմանյանի, Մ.Մամուրյանի աշխատությունների ուսումնասիրությունը, ֆրանսերեն-հայերեն իրավաբանական եզրույթների բառարանը (շուրջ 35000 բառ ու արտահայտություն), որն իրավունքի բնագավառում ֆրանսերենից հայերեն առաջին ծավալուն մասնագիտական բառարանն է հայ իրականության մեջ, «Գանձանակ հայ քաղաքագիտական մտքի և Հայաստանի քաղաքական պատմության» IV, V, VI պրակների տպագրությունը, որտեղ ներկայացվել ու համապարփակ քննության են ենթարկվել հայ երկրառազմավարական մտքին, արմենոցիդի ներքին ու արտաքին ծալքերին և «Հայկական խաչմերուկին» վերաբերող հարցերը հայ քաղաքական մտքի շրջանակում, ՀՀ-ում խորհրդարանական կառավարման համակարգի զարգացման, սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգի մշակման վերաբերյալ ամբողջական հետազոտությունները՝ հաշվի առնելով միջազգային արդյունավետ փորձն ու ՀՀ առանձնահատկությունները:

Ինստիտուտում ստացված կարևորագույն գիտական արդյունքները տպագրվել են մենագրություններում, միջազգային հեղինակավոր WoS և Scopus գիտաչափական շտեմարաններում ընդգրկված հանդեսներում:

Արվեստագիտություն: «Հայ արվեստի համալիր ուսումնասիրություն» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.դ. Ա.Ասատրյան) շարունակվել են ժամանակակից արվեստի ուսումնասիրման աշխատանքները: Առաջին անգամ իրականացվել է Հովհ.Չեքիջյանի կյանքի ուղու, կատարողական գործունեության, խմբավարական ու դիրիժորական արվեստի համակողմանի ուսումնասիրություն, ներկայացվել է նրա բացառիկ ներդրումը հայ երգչախմբային արվեստի զարգացման գործում, բացահայտվել են խմբավարական ու դիրիժորական արվեստի կատարողական առանձնահատկությունները:

Ուսումնասիրվել է ճարտարապետ Հովհ.Քաջազունու ստեղծագործական գործունեությունը (ղեկ.՝ ճարտ.դ. Լ.Դոլուխանյան), շրջանառության մեջ են դրվել նրա մասնագիտական գործունեությանը վերաբերող հոդվածներ ու արխիվային վավերագրեր:

ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

ԳԿՄԿ միջազգայնացման գործընթացն ակտիվ վերելք է գրանցել և՛ գործընկեր կազմակերպությունների, և՛ միջազգային շարժունության առումներով: Մասնավորապես կնքվել է 17 միջազգային ու արտաքին համագործակցության համաձայնագիր, հուշագիր ու պայմանագիր տարբեր բուհերի, գիտական և այլ կազմակերպությունների հետ:

Կենտրոնը համագործակցել և բազային ամբիոններ է տեղակայել գիտա-արտադրական կազմակերպություններում ու ընկերություններում՝ «Ինստիտյուտ» ՓԲԸ, «Ինժեներական ասոցիացիա» ՀԿ: «Ավիատիեզերական ճարտարագիտություն» ամբիոնը բազավորվել է Ինժեներական քաղաքում, իսկ «Համակարգչագիտություն և ինքնավար համակարգեր» ամբիոնը՝ «Ինստիտյուտ» ընկերությունների խմբում:

Դիտարկելով բարձր տեխնոլոգիական ու ճարտարագիտական ոլորտներում առկա մարտահրավերները, ինչպես նաև ուսումնասիրելով և գնահատելով աշխատաշուկայի ներկայիս պահանջարկները, առկա աշխատատեղերն ու հետագա զարգացման հնարավորությունները՝ ԳԿՄԿ «Ինժեներական ասոցիացիայի» հետ համատեղ մշակել և իրականացնում է «Ավիատիեզերական սարքաշինություն» մագիստրոսական նոր կրթական ծրագիրը: Տիեզերական տեխնոլոգիաների ու տիեզերական գործունեության ոլորտները ներկայում ակտիվորեն զարգանում են ամբողջ աշխարհում՝ ապահովելով պետական անվտանգության, աղետների կանխարգելման, կլիմայի փոփոխությունների մշտադիտարկման, հողային ռեսուրսների կառավարման և մի շարք այլ խնդիրների լուծումներ: «Ավիատիեզերական սարքաշինություն» մագիստրոսական կրթական ծրագրի նպատակն այնպիսի մասնագետների պատրաստումն է, որոնք օժտված կլինեն ապագայի՝ ավիատիեզերական համակարգերի ու տեխնոլոգիաների բնագավառների արժեքավոր գիտելիքներով, որով և կնպաստեն ՀՀ համար թիրախային հանդիսացող ոլորտի զարգացմանն ու մասնագիտական աշխատատեղերի ստեղծմանը: «Տեղեկատվական համակարգերի մշակում» մագիստրոսական կրթական ծրագիրը նպատակ ունի իրականացնել նախագծահեն հետազոտություն պետությունից ու ընկերություններից ստացված և «Ինստիտյուտ» ԳՀԶԿ կողմից հաստատված իրական նախագծերի շրջանակում: Ուսուցումն իրականացվում է իրական նախագծահեն սկզբունքով՝ առցանց նյութերից օգտվելով, իսկ գործնական աշխատանքը կատարում են նախագծի շրջանակում հետազոտություններ կատարելով:

ԳԿՄԿ-ն շարունակում է հրատարակել «Կաճառ» գիտական պարբերականը (ընդգրկվել է ԲՈԿ-ի կողմից երաշխավորված հայաստանյան գիտական պարբերականների ցանկում), «Գիտության աշխարհում» գիտահանրամատչելի հանդեսը: ԳԿՄԿ պրոֆեսորադասախոսական կազմը տպագրել է 1 ուսումնական դասագիրք (երաշխավորված ՀՀ ԿԳՄՍՆ կողմից), 46 գիտական հոդված (7-ը «Scopus» ու «Web of Science» շտեմարաններում ընդգրկված գիտական պարբերականներում):

ԳԱԱ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՅՈՒՐՈ

Կազմակերպությունը 2019թ. հրատարակում է «Դատական փորձաքննություն և քրեագիտություն հայկական հանդես» գիտական պարբերականը, 2023թ. հրատարակվել են պարբերականի 9-րդ ու հոբելյանական 10-րդ համարները (ներառվել է 31 հոդված):

Leica ֆիրմայի արտադրության RTC360 մակնիշի լազերային սկաներով համակարգը համալրվել է Cyclone 3DR ծրագրային ապահովումով, որը հնարավորություն է ընձեռում

լազերային սկաների միջոցով դաշտային պայմաններում իրականացնել շինարարատեխնիկական ու էկոլոգիական հետազոտություններ:

Ձեռք է բերվել «Regula 4307» մոդելի տեսապատկերային համեմատական սարքավորումային համալիր, որը հնարավորություն է տալիս իրականացնել 3D մոդելավորում, ավտոմատ եղանակով կնիքների, դրոշմների համեմատական հետազոտություններ և նույնականացում:

Կազմակերպությունը համալրվել է ժամանակակից գերզգայուն անալիտիկ սարքով՝ եռակի քառաբևեռ մասսպեկտրաչափի հետ համակցված հեղուկային քրոմատոգրաֆով՝ համապատասխան լրակազմով, որը հնարավորություն է ընձեռում իրականացնել փորձագիտական, մասնավորապես մարդու օրգանիզմի կենսամիջավայրերում՝ մեզի, արյան, մազի, եղունգների, քրտինքի, թքի մեջ ու ներքին օրգաններում թմրանյութերի, նյութերի ու դեղամիջոցների որակական ու քանական հետազոտություններ:

Կազմակերպությունն իրականացրել է շուրջ 16.000-ից ավել փորձագիտական հետազոտություն ու դրանցում ստացել գիտականորեն հիմնավորված արդյունքներ:

Կազմակերպության փորձագետները մասնակցել են Դատափորձագիտական ինստիտուտների եվրոպական ցանցի (ENFSI) անցկացրած համաժողովներին, կոնֆերանսներին, գիտաժողովներին, աշխատաժողովներին, որակավորման ստուգման թեստերին ու ընթացիկ այլ աշխատանքներին:

Կազմակերպությունում առանձին ուղղություններով մշակվել և ներդրվել են հետազոտությունների նոր մեթոդներ ու մեթոդիկաներ, շարունակվել են համապատասխան հետազոտական ուղղություններով տվյալների շտեմարանների համալրման աշխատանքները:

Կազմակերպությունը եղել է 4 միջազգային գիտաժողովի համակազմակերպիչ, համագործակցության հուշագրեր է ստորագրել Ուզբեկստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության դատափորձագիտական հանրապետական կենտրոնի և Շվեյցարիայի ձեռագրաբանական գիտությունների ինստիտուտի (IHS) հետ:

Շարունակվել է կազմակերպության փորձագետների մասնակցությունը Եվրոպական Միության իրավապահ մարմինների ուսուցման գործակալության (CEPOL) փորձի փոխանակման ծրագրին և այլն:

ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ԱՐԴՅՈՒՆՔՆԵՐ

ՖԻԶԻԿԱՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ուսումնասիրվել են ամպային ենթակառուցվածքների ու նրանցում աշխատող ծրագրերի մոնիթորինգի, աշխատանքի արդյունավետության, խափանումների կանխատեսման ու դասակարգման խնդիրներ: Դիտարկվել են մոնիթորինգի արդյունքում հավաքված տվյալների տարբեր տեսակներ՝ ժամանակային շարքեր, ծրագրերի հետքեր և լոգ-տվյալներ: Կիրառվել են մեքենայական ուսուցման մեթոդներ՝ ելնելով տվյալների մեծ քանակությունից ու ավտոմատացման անհրաժեշտությունից: Առաջարկված լուծումները հնարավորություն են տալիս ժամանակին կանխարգելել խնդիրները կամ դրանց առաջացման դեպքում հասկանալ խնդրի ծագման աղբյուրն ու արագ վերացնել այն (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Պողոսյան):

Նկարագրվել է HLSD-ի գեներացման տեխնիկան տեքստային ֆորմատի սկզբնական կոդի համար, որը ռենդերինգի ժամանակ առաջացնում է տեսողական բովանդակության ցուցադրում: Սկզբնական կոդի ռենդերինգն առաջացնում է տեսողական սկզբնական էլեմենտների ծառի հիերարխիա, որը տրամաբանորեն հնարավոր է արտապատկերել ցանկացած գրաֆային ծառի վրա (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Առաքելյան):

Գրավիտացիայի երկչափ ուռուցիկ աղբյուրը վերականգնվում է կիսահարթությունների միավորման վրա իր պոտենցիալ ֆունկցիայի ընդունած արժեքների միջոցով (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Վաղարշակյան):

ՄԵԽԱՆԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Կատարված տեսական հաշվարկներով, ինչպես նաև ուղղակի փորձերով հաստատվել է, որ u' հոսուն-պլաստիկ, u' կոշտ կոնսիստենցիաների վիճակներում գտնվող կավային գետնահողերի սահքի դիմադրության ցուցանիշները ոլորման եղանակով ստանդարտ մեթոդով որոշման դեպքում ստացվում են ավելի ցածր, քան դրանք կինեմատիկական ռեժիմով փորձարկման եղանակով որոշելիս (ղեկ.՝ ե.գ.դ. Ս.Հայրոյան):

ԻՆՖՈՐՄԱՏԻԿԱՅԻ ԵՎ ԱՎՏՈՄԱՏԱՑՄԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Կիբեր հարձակումները կանխելու համար մշակվել և ներդրվել են հետևյալ տեխնոլոգիաները՝ NEMO՝ նախատեսված DDOS հարձակումները հայտնաբերելու ու կանխելու համար, MISP՝ նախատեսված Կիբեր խոցելիությունների հայտնաբերման, մշակման ու տարածման համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ս.Աբրահամյան):

Մշակվել և ընդլայնվել են ռազմադաշտի RGT Solver-ները՝ թռիչքի ընթացքում ստացված պատկերների համար մշակվել է մոդել 8 ռազմական տարբեր միավորներ դասերի ճանաչման համար, իսկ ռազմական միավորների խմբերը մշակվել են ռազմական փորձագետների հետ, փորձագիտական գիտելիքների ձեռքբերմամբ ընդլայնվել են օգտագործված դասակարգիչները, որոնք ընդգրկում են միջուկային, հիմնական դասակարգիչներ, գործողություններ, նպատակներ, պլաններ, ընդլայնվել է ռազմադաշտերի

իրավիճակների նկարագրությունը RGT Solver-ներում առկա եղանակներով՝ հիմնվելով անհրաժեշտ միջուկային դասակարգիչների վրա:

Առկա պլանավորման ու որոշումների կայացման ալգորիթները կիրառվելու են գործողություններ առաջարկելու համար, որն ընդլայնում է որոշում կայացնելու հնարավորությունները՝ ընդգրկելով գիտելիքահեն TZT և PPIT ալգորիթները (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Է.Պողոսյան):

Հետազոտվել են գոյություն ունեցող ստանդարտ անիմացիաների շտեմարանները (Adobe Mixamo, Blender)՝ ըստ եռաչափ մոդելներին ավտոմատ շարժունակություն հաղորդելու նպատակով կիրառության հարմարության: Հետազոտական նպատակով ստեղծվել են անիմացիաներ: Adobe Mixamo շտեմարանի հիման վրա ստեղծվել է ծրագրային համակարգ, ինչը թույլ է տալիս իրական ժամանակում նշված շտեմարանից ցանկացած անիմացիայի կիրառումը տրված եռաչափ ոսկրային համակարգ ունեցող մոդելի վրա: Լավարկվել են նախկինում մշակված ծրագրային նախատիպերը, որոնք թույլ են տալիս հատուկ դիրքով (A-Pose) կանգնած մարդու մոդելին ավելացնել ոսկրային համակարգ: Ստեղծվել է հավելվածի ծրագրավորման ինտերֆեյս (API) P13D-8 և P13D-12 տեսակի եռաչափ սկաներների կառավարման, կարգավորման, դրանցից ստացված տվյալների մշակման ու արդյունքում եռաչափ մոդելների ստացման համար: Վերը նշված մոտեցումների արդյունքում ստեղծվել է ծրագրային փաթեթ, որն ապահովում է «ռեալ մարդու սկանավորում – եռաչափ մոդելի ստացում – ոսկրային համակարգի հաշվարկ – անիմացիայի կիրառում – ընդլայնված ու վիրտուալ իրականության (AR/VR) աշխարհներում ավելացում» ողջ շղթան (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ս.Աբրահամյան):

ASNET-AM ցանցում գործող eduroam ծառայության հնարավորությունների ընդլայնման նպատակով հետազոտվել են freeradius-ի կարգավորումների նոր հնարավորությունները, փորձարկվել է դրանց աշխատանքը: Շարունակվել են ASNET-AM ցանցի MEET.ASNET.AM տեսակոնֆերանսների ծառայության զարգացմանն ուղղված աշխատանքները, մշակվել և ավելացվել են համակարգի նոր հնարավորություններ: Ուսումնասիրվել են ASNET-AM ցանցում գործող SSL հավաստագրերի կենտրոնացված տարաբաշխման ավտոմատացված համակարգի հնարավորությունների ընդլայնման տարբերակները ACME2 արձանագրության կիրառմամբ: Հետազոտվել են ASNET-AM ցանցում գործող DNS համակարգի զարգացման հնարավորությունները: Մշակվել են փոխկապակցված DNS master, slave և resolver սերվերների տարաբաշխված համակարգի թարմացման փորձնական տարբերակները: Բոլոր արդյունքները ներդրվել են ASNET-AM ցանցում (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ա.Պետրոսյան):

ASNET-AM ցանցի կայունությունն ու արագագործությունն ապահովելու համար կատարվել են վերակարգավորման աշխատանքներ բոլոր երթուղավորիչների հետ: Կատարվել են փոփոխություններ ներքին կառուցվածքի, երթուղավորման չափանիշների, դինամիկ OSPF արձանագրությունների կարգավորումների հետ: Ցանցային մոնիթորինգային համակարգը բարելավելու նպատակով փորձարկվել է Zabbix համակարգը: Կիրառվել է Telegram bot ֆունկցիան որպես տեղեկացման համակարգ: Բոլոր արդյունքները ներդրվել են ASNET-AM ցանցում (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ռ.Թադևոսյան):

«ՀԻՊՐՈՄԵԽԱՆԻԿԱՅԻ ԵՎ ՎԻՐՈՏԵԽՆԻԿԱՅԻ ԲԱԺԻՆ» ՓԲԸ

Մեծացվել է ջրանցքներում ջրի ծախսի չափման «արագություն-մակերես» մեթոդի ճշտությունը, որը տալիս է զգալի տնտեսական ու բնապահպանական արդյունք,

մասնավորապես կապված Սևանա լճից բաց թողնվող ջրի քանակի հետ (ղեկ.՝ Ա.Սիմոնյան):

Վ.ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆ

Շարունակվել են նոր ծրագրային փաթեթի ու դիտողական նյութի մշակման նոր մեթոդների ստեղծման աշխատանքները: Կատարելագործվել է նաև ավտոմատ կարգով (pipe line) մշակման փաթեթը, որը հնարավորություն է ընձեռում մշակել ամբողջ գիշերվա ընթացքում ստացված գիտական պատկերները՝ օգտագործելով բազմաթիվ լրացուցիչ պատկերներ (bias, flat-field, dark ets.) (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Տ.Մաղաքյան):

Հայ-ռուսական համատեղ կայանում 240 դիտողական գիշերների ընթացքում ընդհանուր առմամբ կատարվել է 537.000 չափում, վերականգնվել է 570 ուղեծիր արհեստական արբանյակների համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Հարությունյան):

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Մշակվել է մետաղական իրերի դետեկտման համակարգ՝ հիմնված ալկալի մետաղի գոլորշու բջջում լազերային ճառագայթման ու ատոմների ռեզոնանսային փոխազդեցության մագնիսաօպտիկական երևույթի վրա: Զրոյական մագնիսական դաշտում գրանցված ազդանշանը մաքսիմալ է, այն կտրուկ նվազում է 10 մԳս կարգի մագնիսական դաշտում: Այդ ազդանշանն ակտիվ հետադարձ կապով ղեկավարում է 2 մ տրամագծով Հելմհոլցի 3D կոճերի համակարգը՝ մշտապես փոխհատուցելով արտաքին մագնիսական դաշտը: Մետաղական իրի շարժումը բերում է դաշտի կոնֆիգուրացիայի փոփոխման՝ ձևավորելով ահագանգի ազդանշան (ղեկ.՝ թղթ.անդ. Ա.Պապոյան):

Մշակվել է օպտիկապես թափանցիկ դաշտային տրանզիստորի (ԴՏ) ստացման եղանակ: Շափյուղայի տակդիրի վրա ակցեպտորային $ZnO:Li$ ու դոնորային $ZnO:Ga$ շերտերի դիֆուզիոն փոշենստեցման միջոցով ձևավորվել են ԴՏ ակունքն ու հոսարանը: ԴՏ փականի մեկուսիչը ստեղծվել է MgF_2 դիէլեկտրիկ շերտի միջոցով, որի վրա նստեցվել է բարձր հաղորդականությամբ $ZnO:Ga$ շերտը: Ստացված թափանցիկ ԴՏ ունի բարձր ելքային հզորություն, ըստ հոսանքի՝ մեծ ուժեղացման գործակից, բարձր ՕԳԳ ու փոքր չափեր: Մեթոդը ստացել է ՀՀ արտոնագիր (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Հովսեփյան):

ՃՓՀ24 սպեկտրաֆոտոմետրով ու National Instruments USB6002 DAQ սարքով կոմբինացիոն ցրման ու լյումինեսցենցի ճառագայթումները գրանցելու համար մշակվել է անհրաժեշտ ծրագրային ապահովման ալգորիթմը: Թեստային չափումների հիման վրա իրականացվել են ծրագրի ճշգրտումներ: Համակարգը հնարավորություն է տվել բավարար ճշգրտությամբ կատարել 473 նմ ալիքի երկարությամբ գրգռող լազերի միջոցով հարուցված լույսի թվային եղանակով գրանցում (ղեկ.՝ ակ. Ռ.Կոստանյան):

Հետազոտվել է երկաթի ֆտալոցիանինի ($FePc$, $Pc=C_{32}N_8H_{16}$) ու ֆերոցենի ($FeC_{10}H_{10}$) պինդֆազային պիրոլիզի եղանակով սինթեզված ($Fe-Fe_3C$) ու ($Fe-Fe_3O_4$) «միջուկ-թաղանթ» կառուցվածքով ֆեռոմագնիսական նանոմասնիկների ջրային լուծույթի տաքացման վարքը 350 կՀց հաճախությամբ ու 200 է լայնությամբ փոփոխական մագնիսական դաշտում: Ցույց է տրվել այդ նանոնյութերի կիրառելիության հնարավորությունը մագնիսական գերտաքացման համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Մանուկյան):

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՊՐՈՔԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Մշակվել և ստեղծվել է ռենտգենյան միկրոտոմոգրաֆի նոր ծրագրային փաթեթ, որը հնարավորություն է տվել նմուշների եռաչափ պատկերների ներքին կառուցվածքների վիզուալիզացիայի համար առանձնացնել տարբեր խտությամբ տիրույթներ, միաժամանակ դիտել տարբեր կտրվածքներ ու կամայական հատույթներ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Քոչարյան):

Երկրաֆիզիկայի և ինժեներական սեյսմոլոգիայի ինստիտուտի աշխատակիցների հետ համատեղ իրականացվել են սեյսմիկական-ակուստիկական ալիքների նոր դասի փոխակերպիչ գրանցիչ համակարգի ստեղծման հետազոտություններ (ղեկ.՝ թղթ.անդ. Ա.Մկրտչյան):

Մշակվել է բյուրեղների աճեցման նոր մեթոդ, պատրաստվել են համապատասխան բյուրեղարարներ, որոնցում աճեցվել են կիրառության համար հեռանկարային, օպտիկական որակի, մեծ չափերի միաբյուրեղներ: Մշակված նոր տեխնոլոգիան արտոնագրվել է (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Սուքիասյան):

Կատարվել են ապակիների ստացում գերարագ սառեցման եղանակով և հետագա բյուրեղացում՝ $\text{BaO}(\text{CaO}, \text{SrO}) - \text{TiO}_2 - \text{B}_2\text{O}_3$ համակարգում նոր սեգնետոէլեկտրիկ նյութերի ստացման նպատակով: Արդյունքում ստացվել է նոր սեգնետոէլեկտրիկ նյութ՝ $\text{Sr}_3\text{Ti}_3\text{B}_2\text{O}_{12}$ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Արամյան):

Ինֆրաձայնային տիրույթի ալիքների գրանցիչների տվյալների ճշգրտման նպատակով մշակվել ու ստեղծվել են մինչև 120ԴԲ կարգավորվող ելքային հզորությամբ ակուստիկական ալիքների աղբյուրներ մինչև 20Հց, մինչև 100Հց ու մինչև 1կՀց հաճախությունների տիրույթների համար (ղեկ.՝ Ա.Առաքելյան):

Ինստիտուտում մշակված ու ստեղծված ինֆրաձայնային տիրույթի ալիքների գրանցիչ-փոխակերպիչների ելքային ազդանշանների հեռահաղորդման նպատակով ստեղծվել են ուղղորդված 300 բացվածքով հաղորդիչներ ու ընդունիչներ (ղեկ.՝ Վ.Բադոյան):

Մթնոլորտում ջրագոյացությունների առաջացման ու ցրման նպատակով ստեղծվել է կարգավորվող ելքային հզորությամբ նոր դասի ակուստիկական համակարգ (ղեկ.՝ Կ.Եղիազարյան):

Մշակվել է 532Նմ ու 1064Նմ ալիքի երկարության 50Վտ հզորության լազերային համակարգ՝ բժշկական ֆիզիկայի բնագավառում նախատեսված հետազոտություններ իրականացնելու համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Նալբանդյան):

ՌԱԴԻՈՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԷԼԵԿՏՐՈՆԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Մշակվել և պատրաստվել է արդյունարար ռադիոլոկացիոն անդրադարձնող մակերեսի չափման համար անհրաժեշտ շարժական ստենդ: Հետազոտվել է զանազան մարմիններից, այդ թվում՝ գնդից ու անկյունային անդրադարձիչից ազդանշանի ինտենսիվության կախվածությունը թիրախի շարժման արագությունից ու ուղղությունից (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Տ.Զաքարյան):

p-InSb-n-CdTe հետերոանցումային ֆոտոընդունիչի վրա ստեղծվել է CO_2 գազի օպտիկական սենսորի մակետ, որն օժտված է CO_2 մոլեկուլների նկատմամբ խիստ արտա-հայտված սելեկտիվ ու շատ մեծ գազազգայնությամբ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Պետրոսյան):

Ֆիզիոթերապևտիկ նշանակության սարքի համար մշակվել և փորձարկվել են տարբեր կայունությամբ, մասնավորապես հայելային հոսանքի աղբյուրներ (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ն.Եզակյան):

Կատարվել են ազնիվ մետաղների (ոսկու, արծաթի, պլատինի) նանոմասնիկներով հարստացված լուծույթների ուսումնասիրություններ միկրոալիքային սենսորի միջոցով, 8–12 ԳՀց հաճախային տիրույթում: Միկրոալիքների փոխազդեցությունը նշված լուծույթների հետ բնորոշվում է մեծ զգայնությամբ, լուծույթում նանոմասնիկների խտության ու նրանց չափերի, ինչպես նաև հեղուկի մոլեկուլների կլաստերային կառուցվածքի նկատմամբ, հաճախականության ռեզոնանսային արժեքների ժամանակ: Հայտնաբերվել է, որ խտության մինիմալ չափով սահմանը կազմում է 0.01 մինչև 0.05 մկգ/մլ: Արդյունքները նաև ցույց են տվել չափիչ ազդանշանի միջինացված արժեքի գծային կախվածությունը նանոմասնիկների չափերից (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Խաչատրյան):

Մշակվել է հատուկ նշանակության տեխնիկայի հանգույցների վերականգնման ու բարելավման, ինչպես նաև դրանց պարամետրերի չափման մեթոդիկա: Այն կիրառվել է C-300 զենիթահրթիռային համակարգի անտենային հանգույցի վերականգնման համար: Մշակվել և պատրաստվել է մեխանիկական սինուսոիդալ (մինչև 600 Հց) հաճախությամբ թրթռականության փորձարկումների համակարգ, որի գրգռիչն ու ուժեղարարը հիմնված են ժամանակակից հաճախային փոխակերպիչի վրա: Մշակվել է արագացման անուղղակի չափման մեթոդիկա, հետազոտվել է համակարգի մեխանիկական հաճախային բնութագիրը (ղեկ.՝ Ն.Պողոսյան):

Մշակվել և պատրաստվել են Ku, X, C ու S հաճախային տիրույթների ռադիոմետրերի ԳԲՀ մուտքային հանգույցների նախանմուշներ գյուղատնտեսության ու շրջակա միջավայրի հետազոտման, հատուկ նշանակության համակարգերում օգտագործման համար: Մշակվել և պատրաստվել է երկու ֆեռոզոնոդով մագնիսական տվիչի նախանմուշ (ղեկ.՝ Կ.Դադայան):

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԷԿՈԼՈԳԱՆՈՍՖԵՐԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Շարունակվել են սննդամթերքի սպառման և քիմիական վտանգների պարունակության տվյալների համադրման միջոցով ներգործության ու ռիսկի գնահատման, բնութագրման աշխատանքները: Ուսումնասիրված մեղրի նմուշների, ՀՀ-ում արհեստական լճակային տնտեսություններում աճեցված ձկան որոշ նմուշներում հայտնաբերվել են հակամանրէային նյութեր (նիտրոֆուրանի մետաբոլիտների մնացորդային պարունակություններ), սակայն ռիսկի գնահատման արդյունքները ցույց են տվել, որ դրանց սննդակարգային ներգործությամբ պայմանավորված հանրային առողջապահական խնդիրներ չկան: ՀՀ-ում արտադրված մեղրի մեջ ուսումնասիրված 10 հակաբիոտիկից հայտնաբերվել են տետրացիկլինի, սուլֆադիազինի, բենզիլպենիցիլինի, ստրեպտոմիցինի ու սալինոմիցինի մնացորդային պարունակություններ: Բնակչության համար հակաբիոտիկների ներգործությամբ պայմանավորված քրոնիկ ռիսկերը գտնվել են թույլատրելի տիրույթում, այնուամենայնիվ դրանց առկայությունը կարող է խոչընդոտել մթերքի արտահանման գործընթացը (ղեկ.՝ սննդ.գ.դ. Դ.Պիպոյան):

Լանդշաֆտների էկոլոգիական մոնիթորինգի հեռազննման համակարգի ստեղծման նպատակով շարունակվել են Հայաստանում արբանյակային լուսանկարների հավաքագրման ու մշակման բազմաչափ տեղեկատվական համակարգի (տեղեկատվական խորանարդ) (<http://datacube.sci.am>) ստեղծման աշխատանքները Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի և Ժնևի համալսարանի (Շվեյցարիա) հետ:

Համակարգի շտեմարանը ներառում է Landsat ու Sentinel արբանյակային լուսանկարները և պարբերաբար թարմացվում է: Փորձ է արվել համակարգում ներդնել Sentinel 5P արբանյակային պատկերների վիզուալիզացման ու մշակման ծառայություն (ղեկ՝ աշխ.գ.թ. Շ.Ասմարյան):

ԿԵՆԴԱՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԻՂՐՈՒԿՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Շարունակվել են Սևանա լճի կենսաոռոտությունների գնահատման աշխատանքները.

- 2023թ. սիգի արդյունագործական ընդհանուր պաշարը լճում կազմել է 513.11 տ, որը մոտ 100 տ ցածր է 2022 թ. ցուցանիշից: Սիգի որսի թույլատրելի որսաչափը 2024թ. գարուն-ամառ ժամանակահատվածի համար սահմանվել է 257 տ, որը կազմում է արդյունագործական պաշարի մոտ 50%-ը (ղեկ՝ կ.գ.դ. Բ.Գաբրիելյան):

- Խեցգետնաբանական հետազոտությունները ցույց են տվել, որ Սևանա լճում խեցգետնի կենսազանգվածը նախորդ տարվա համեմատ աննշան աճել է՝ դառնալով 95 տոննա: Պոպուլյացիայի սահմաններում հիվանդ կենդանիների մասնաբաժինը մնացել է գրեթե անփոփոխ՝ 6.4%: Խեցգետնի անօրինական որսը լճում շարունակվում է: Լճի խեցգետնաարդյունավետությունը վերականգնելու նպատակով առաջարկվել է արգելել խեցգետնի որսը լճում (ղեկ՝ կ.գ.թ. Է.Ղուկասյան):

Մշակվել է ակտիվ ռեկրեացիոն գոտիների փոքր լեռնային գետերի ավազանում մշակութային էկոհամակարգային ծառայությունների ներուժի գնահատման մեթոդաբանություն (ղեկ՝ կ.գ.թ. Վ.Ասատրյան):

Ստեղծվել է ջրիմուռների հավաքածու (27 ցեղի 180 տեսակ), որն անջատվել է Սևանա լճի ափամերձ ու խորքային հատվածների ջրային նմուշներից (ղեկ՝ կ.գ.թ. Ա.Մամյան):

Հայաստանի հյուսիսային որոշ գետերի ու Սևանա լճի արևելյան ափի ռեկրեացիոն գոտուց վերցված նմուշներում հաստատվել է մարդու առողջության համար վտանգ ներկայացնող նախակենդանիների առկայությունը: Շահառու կազմակերպությունների համար մշակվել են ջրի նմուշների մշտադիտարկմանը վերաբերող առաջարկություններ (ղեկ՝ կ.գ.թ. Հ.Գևորգյան):

Գնահատվել է որսի օբյեկտ հանդիսացող կենդանատեսակների պոպուլյացիաների վիճակը, ՇՄ նախարարությանն են տրամադրվել 2023-24թթ. որսաշրջանի համար թույլատրված որսատեսակների ցուցակը, չափաքանակների, տարածքների ու ժամկետների վերաբերյալ տվյալները (ղեկ՝ կ.գ.թ. Մ.Ղասաբյան):

Հ.ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԿԵՆՍԱՔԻՄԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Հետազոտվել և մշակվել են լեկտինների վրա հիմնված տրանսպորտային համակարգեր՝ քաղցկեղային ու բակտերիալ բջիջներին դեղամիջոցների թիրախային առաքման նպատակով: Համակարգը կազմված է ցորենից անջատած բակտերիա ճանաչող լեկտինից ու հակաբիոտիկներով լիցքավորված ֆերիտինից: Նման համակարգը մոտ 10 անգամ ավելի արդյունավետ է, քան սովորական հակաբիոտիկը: Սինթեզվել են քաղցկեղային բջիջների տեսանելիության ու թերապիայի համար հեռանկարային Se տիպի AuSe, AgSe, ZnSe, CuSe, խիտոզան-Se նանոմասնիկներ, ուսումնասիրվել են դրանց ֆլյուորեսցենտային հատկությունները (ղեկ՝ կ.գ.թ. Վ.Գասպարյան):

Ուսումնասիրվել և ընտրվել են պրոբիոտիկներ Lactobacillus acidophilus INMIA 9602, L.rhamnosus V 300, L.casei VKPM B-7657 շտամները, որոնք աճեցվել են կաթի, կաթնային շիճուկի ու MRS Broth սննդամիջավայրերում, որոշվել են բակտերիաների թիվն ու հակա-

մանրէային հատկությունները: Այդ շտամների կողմից սինթեզված բակտերիոցինները ցուցաբերել են բարձր հակամանրէային հատկություններ *Staphylococcus aureus*, *E.coli* ախտածին մանրէների ու *Candida albicans*-ի նկատմամբ և կարող են առաջարկվել հետազոտվող ախտածիններով պայմանավորված հիվանդությունների բուժման նպատակով (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ռ.Մադոյան):

«ՀԱՅԿԵՆՍԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ» ԳԻՏԱԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Համագործակցության պայմանագրի շրջանակում «GECCO INT.» ՍՊԸ-ն (Ավստրիա) մատակարարել և տեղադրել է բնական բուսական ու եթերային յուղերի արտադրության հոսքագիծ: Սկսվել է գեղարարական ու սննդային նշանակության ավելի քան 20 տեսակի պատրաստուկների փորձնական արտադրությունը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Ծատուրյան):

«Thomas GMHB sp.z.o.o» (Լեհաստան) և «ZARETIS s.r.o.» (Չեխիա) ընկերությունների հետ կնքվել են արտահանման պայմանագրեր՝ այս երկրների տարածքում կենսաբանորեն ակտիվ սննդային հավելումների՝ «Նարինե» ու «Նարարգին» ապրանքատեսակների ներկայացուցչական իրավունքով (ղեկ.՝ ան.գ.թ. Վ.Գոգինյան):

Շարունակվել է *Lactobacillus acidophilus* MDC9602 և *L. rhamnosus* MDC9631 կաթնաթթվային բակտերիաների հիման վրա «Նարարգին» կենսաբանական ակտիվ հավելման արտադրությունը (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ֆ. Տխրունի):

Շարունակվել է ֆերմենտացված կաթնամթերքի ու կենսաբանորեն ակտիվ սննդային հավելում «Նարինե»-ի արտադրությունն աղիքներում լուծվող պատիճներով (ղեկ.՝ Ռ.Հայրապետյան):

Շարունակվել է գյուղատնտեսության համար «Էկոբիոֆիդ» ու «Էկոբիոֆիդ+» կենսաբանական պարարտանյութերի արտադրությունը (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Գ. Ավետիսովա):

Շարունակվել է ջրածնի պերօքսիդ, բորաթթու, մագնեզիումի սուլֆատ, կալիումի պերմանգանատ, ամոնիումի ջրային լուծույթ, գերչակի յուղ, գլիցերին, 5% յոդի լուծույթ պատրաստուկների արտադրությունը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Գ.Հովսեփյան):

Շարունակվել է բնական բուսական յուղերի՝ չիչխան, կտավատ, տատասկափուշ, նուշ, սպիտակ ու սև քունջութ, ծիրան, դեղձ, սև չաման, դդմի սերմ ու սալոր, արտադրությունը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ս.Դադայան):

Գ.ԴԱՎԹՅԱՆԻ ԱՆՎ. ՀԻԴՐՈՊՈՆԻԿԱՅԻ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Առաջին անգամ Հայաստան են ներմուծվել և անհող պայմաններում փորձարկվել արժեքավոր դեղաբույսեր հուրանային ծնեբեկը (շատավարի) (*Asparagus racemosus* Willd.) ու սաղավարտուկը (*Scutellaria lateriflora* L.): Վայրի ուտելի բույսեր մանրապտուղ բոխին ու սովորական սիբեխը (*Falcaria vulgaris* Bernh.) առաջին անգամ ներմուծվել են հիդրոպոնիկ մշակույթ: Առաջին անգամ հիդրոպոնիկ մշակույթ է ներմուծվել նաև պիրականտա (*Pyracantha* M. Roem.) թուփը, աճեցվել է մոտ 60 տնկի, որոնք ունեն գեղազարդ նշանակություն և կարող են լայնորեն կիրառվել Երևանի կանաչապատման մեջ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Թադևոսյան):

Մի քանի գաճաճ տեսակի հուդայածառի բուսակներից ստացվել են հյուսված բուսակներ, որոնք ունեն գեղազարդ կիրառական նշանակություն և կարող են կիրառվել կանաչապատման մեջ (ղեկ.՝ գ.գ.թ. Լ.Հովհաննիսյան):

Իրացվել են գիտափորձերի արդյունքում արտադրված շուրջ 720 հատ տարբեր ծառաթփերի (կենսաճառ, սոսի, կատալպա, գիհի, կաղնի, սոֆորա, հուդայածառ,

մետաքսաձառ, սրնգենի) տնկիներ ու բուսահումք՝ մոտ 1120.0 հազար դրամ գումարով (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Խ.Մայրապետյան):

Մշակվել են ստույգ գործնական ռադիոպաշտպանիչ առաջարկներ հիդրոպոնիկայում ու ագրոհամակեցություններում կիրառելու համար, որը կօգնի ստանալ ռադիոէկոլոգիապես առավել անվտանգ բուսահումք, միաժամանակ կունենա բնապահպանական ու սանիտարահիգիենիկ նշանակություն (ղեկ.՝ Գ.Գ.Թ. Լ.Ղալաչյան):

ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ինստիտուտի բջջի կենսաբանության ու վիրուսաբանության լաբորատորիայում ստեղծվել է միջազգային ստանդարտներով ինֆեկցիոն վիվարիում (ղեկ.՝ Կ.Գ.Դ. Զ.Կարալյան):

Ստեղծվել են մոլեկուլների քաղցկեղածին ակտիվության կանխագուշակման մոդելներ՝ մեքենայական ուսուցման ժամանակակից ալգորիթմների կիրառմամբ (XGBoost, LLMs, MPNN, GCN), որոնց հիման վրա մշակվել է քաղցկեղածին դիսկի գործակիցը, որի կանխագուշակիչ ճշգրտությունն ավելի բարձր է ստանդարտ *in vitro/in vivo* մոդելների համեմատ: Մոլեկուլային տրանսֆորմեր թարգմանչական ալգորիթմի կիրառմամբ ստեղծվել է մետաբոլիտների կանխատեսման մոդել, որն ունակ է կանխատեսել քիմիական միացությունների՝ մարդու լյարդում կենսատրանսֆորմացիայի արդյունքում ստացված հնարավոր մետաբոլիտները (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Ն.Բաբայան):

“Denovo Sciences” ընկերության մոլեկուլների նախագծման հարթակի կիրառմամբ ստեղծվել են քիմիական նոր միացություններ, որոնք փոխազդում են գրիպի A և B վիրուսների նեյրամինիդազ ֆերմենտի հետ: Երկու լավագույն միացությունները ցույց են տվել հակավիրուսային բարձր ակտիվություն փորձարկված բոլոր վիրուսային շտամերի դեմ, այդ թվում՝ օսելտամիվիրի նկատմամբ կայունություն ցուցաբերող շտամի (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Հ.Զաքարյան):

Մշակվել է ընտանեկան միջերկրածովյան տենդի պատճառ հանդիսացող *MEFV* գենում մուտացիաների նանոպորային սեքվենավորման մեթոդ, ստացվել է արտոնագիր (ղեկ.՝ Կ.Գ.Դ. Ա.Առաքելյան):

Լ.ՕՐԲԵԼՈՒ ԱՆՎ. ՖԻԶԻՈԼՈԳԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Մշակվել է հակացավային ու հակաբորբոքային համակցված պրեպարատի երկու դեղաձևի նախատիպ՝ ներարկման լուծույթ ու քսուք: Քսուքային տարբերակը ցույց է տվել առավել արդյունավետ հակաբորբոքային ազդեցություն՝ նվազեցնելով կարագինանով ինդուկցված բորբոքային այտուցի ծավալը 24 ժամ հետո մոտ 49%-ով, չի առաջացրել ալերգիկ գրգռում (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Ա.Ոսկանյան):

Իրականացվել է արյան պլազմայից ալբումինի ու նորմալ իմունոգլոբուլինի արտադրական տեխնոլոգիաների մշակում և փորձնական նմուշների ստացում: Ցույց է տրվել դրանց համապատասխանությունը միջազգային համարժեք դեղամիջոցներին ու եվրոպական դեղագրքի պահանջներին: Արդյունքում՝ հնարավոր է իրականացնել նշված պատրաստուկների արտադրությունը ՀՀ-ում (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Գ.Կիրակոսյան):

Կատարվել է ապաբջջայնացված նյարդերի սկաֆոլդների ուսումնասիրություն հյուսվածաբանական H&E անալիզով ու կոնֆոկալ մանրադիտմամբ, դիտվել է բջջային բաղադրիչի հաջող հեռացում՝ հյուսվածքի կառուցվածքի հարաբերական պահպանմամբ:

Կատարվել է դորզալ գանգլիոններից բջիջների կուլտուրաների ստացում: Կատարվել է սկաֆոլդների համադրում գրաֆենի օքսիդի հետ և ըստ նախնական տվյալների՝ բացասական ազդեցություն բջիջների վրա չի դիտվել (ղեկ.՝ Վ.Գրիգորյան):

Լաբորատոր կենդանիների վարքագծային ակտիվությանը հետևելու նպատակով մշակվել է SFCO սենսորներից ազդանշանների մշակման ծրագրի նախնական տարբերակ: Մշակվել և հավաքվել է մարդու կենսաէլեկտրական ազդանշանների մուլտիմոդալ հավաքման դյուրակիր համակարգ, որում ներառված են ֆոտոպլատիզմոգրամ, աքսելերոմետր, գիրոսկոպ ու մագնիսաչափ: Համակարգը նախատեսված է հոգեֆիզիոլոգիական փորձերի ժամանակ բազմամոդալ տեղեկատվություն հավաքելու համար (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Խաչունց):

ՔԻՄԻԱՅԻ ԵՎ ԵՐԿՐԻ ՄԱՍԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Մ.ՄԱՆՎԵԼՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՎ ԱՆՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՔԻՄԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Սիսիան ավազանի դիատոմիտային ապարներից մշակվել է դանդաղ գործող կոմպլեքսային պարարտանյութերի ստացման նոր տեխնոլոգիա: Ստացված դանդաղ գործող պարարտանյութի կիրառման արդյունքում, որը պարունակում է կալիում, կալցիում, մագնեզիում, երկաթ, ակտիվ սիլիցիում, նկատվել է հողի ու բերքի ագրոքիմիական ցուցանիշների նշանակալի բարելավում (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Վ.Գրիգորյան):

Մշակվել է ֆտորսիլիկատային համակարգի հիմքով ԻԿ տիրույթում բարձր թափանցելիությամբ ապակի՝ կիրառելի գիշերային տեսողության սարքերում: Ուղղորդված բյուրեղացմամբ սինթեզվել են նանոբյուրեղային կառուցվածքով ու ցածր ընդարձակման գործակցով (15-30)·10⁻⁷Կ⁻¹ թափանցիկ սիտալներ, ինչպես նաև երկվալենտ մետաղների բորվանադատների հիմքով կիսահաղորդիչ դյուրահալ ապակի՝ կիրառելի միկրոէլեկտրոնիկայում: Մշակվել են CaO-Al₂O₃-SiO₂-Fe₂O₃-MeFn (Me-Mg, Ca, Al) համակարգի հիմքով բարձր արագությամբ ամրացող կապակցողներ շինությունների վերականգնման համար (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Ն.Կնյազյան):

ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԴԵՂԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՔԻՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Իրականացվել է Արևելյան պտղակերի (*Grapholita molesta*) ֆերոմոնի պրեպարատիվ ձևերի մշակում: Դաշտային փորձարկումների արդյունքում առավել արդյունավետ ազդեցություն են ցուցաբերել պոլիմերապատ դիսպենսերները, որոնցում ֆերոմոնի կոնցենտրացիան կազմել է 20 մգ/մլ: Իրականացվել են Լուիկի ցեցի (*Tuta absoluta*) ֆերոմոնի (3E,8Z,11Z)-3,8,11-տետրադեկատրիենիլացետատի նպատակային սինթեզի որոշ հանգուցային փուլեր եռսինտոն C₅ + C₅ + C₄ մարտավարությամբ: Սպասվելիք 2-(դեկա-4,7-դիին-1-իլօքսի)տետրահիդրո-2H-պիրանի ելքն ընդամենը 5% է, ինչը խոչընդոտ է դիինի հետագա վերականգնման, բրոմացման ու առանցքային (3Z,6Z)-10-բրոմոդեկա-3,6-դիենի ստացման համար: Այդ պատճառով մշակվել և փորձարկվել է դիինի ստացման մեկ այլ մարտավարություն: Պրոպարգիլապիրտից ստացվել է պենտ-2-ին-1-ոլը, որը -10°C-ում փոխազդելով *ω*-տոլուոլսուլֆոքլորիդի հետ՝ փոխարկվել է համապատասխան 2-պենտին-1-

իլ-ս-տողուլուլսուլֆոնատի: 1-(Տետրահիդրոպիրան-2-իլօքսի)-4-պենտինը SՀՖ-ի միջավայրում փոխազդել է էթիլմագնեզիումի բրոմիդի հետ, ինչն ուղեկցվել է Գրինյարի ռեագենտի ալկինային նմանակի առաջացմամբ ու էթանի ինտենսիվ անջատմամբ: Գրինյարի ալկինային ռեագենտի ու համապատասխան տոզիլատի կոնդենսացմամբ, $\text{CuBr} \cdot \text{Me}_2\text{S}$ կոմպլեքսով կատալիզի պայմաններում, ստացվել է 2-(դեկա-4,7-դիին-1-իլօքսի)տետրահիդրո-2H-պիրան 78% ելքով (դեկ.՝ ք.գ.թ. Հ.Սարգսյան):

ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍԻՏՈՒՏ

Ստացվել են անհամասեռ երկշերտանի 8 տարբեր հիմնատակերի համար սինթետիկ սեյսմոգրամների ու աքսելերոգրամների կանխագուշակման բանաձևեր և ըստ ժամանակի դրանց փոփոխությունների կորեր՝ կախված հիմնատակի շերտերի սեյսմիկ կարգից, երկրաշարժի մագնիտուդի մեծությունից և ապագա երկրաշարժի ժամանակ առաջացող խզման գծի հեռավորության մեծությունից (դեկ.՝ ալ. Է.Խաչիյան):

ՇՄՆ պատվերով իրականացվել են «Հատիս հրաբուխ» երկրաբանական հուշարձանի երկրաբանահրաբխագիտական առանձնահատկությունների նկարագրության, քարտեզագրման ու անապատացման գործընթացի տվյալների վերլուծության աշխատանքներ: Ելնելով Հատիս հրաբխի երկրաբանահրաբխագիտական, երկրաձևաբանական առանձնահատկություններից՝ ներկայացվել է «Հատիս հրաբուխ» հուշարձանի գիտական ու զբոսաշրջային արժեքի գնահատումը, առանձնացվել է 13 գետսայթ, որոնք ներառվել են 3 տեղամասերի պահպանման գոտիներում: Իրականացվել է նաև կատարված հողային աշխատանքների արդյունքում ռելիեֆի փոփոխությունների համադրում ու հետազոտական վերլուծություն (դեկ.՝ Ե.գ.դ. Խ.Մելիքսեյան):

Արարատյան դաշտն ընդգրկող խոշորամասշտաբ (1:10 000, 1:25 000) տեղագրական քարտեզներից թվայնացված իզոհիպսերի հիման վրա կառուցվել է դաշտի բարձր լուծաչափի (5 մ) բարձրությունների թվային մոդելը (ԲԹՄ): ԲԹՄ-ի արբանյակային պատկերների, ջրային օբյեկտների ու ենթակառուցվածքների վեկտորային շերտերի հետ համադրման միջոցով որոշվել են Արարատյան դաշտում դրենաժային ջրերի ամբարման օպտիմալ տեղամասերը՝ դրանց ոռոգման համար կրկնօգտագործման նպատակով:

Կազմվել է Քասախի ավազանի ջրային հաշվեկշռի ԱՏՀ մոդել՝ հիմնված մթնոլորտային տեղումների, մակերևութային հոսքի, գոլորշացման տվյալների ու բարձրությունների թվային մոդելի տվյալների վրա: Դրա հիման վրա հաշվարկվել են գետի առանձին հատվածների ու վտակների ջրհավաք ավազանների ջրային հաշվեկշռի բաղադրիչների արժեքները: Գնահատվել է նաև կլիմայի փոփոխության ազդեցությունը ջրային հաշվեկշռի բաղադրիչների վրա՝ ըստ ԿՓՓՄՀ RCP8.5 սցենարի, մինչև 2040, 2070, 2100թթ.: Արդյունքները կարող են կիրառվել գետավազանում ջրային ռեսուրսների կառավարման ու ջրօգտագործման առավել արդյունավետ պլանավորման համար:

Իրականացվել է կոմունալ կենցաղային կեղտաջրերի՝ Սևանա լճի էկոլոգիական վիճակի վրա ազդեցության քանակական գնահատում: Պարզվել է, որ տարեկան Սևանա լիճ է թափվում մոտ 338 տոննա ազոտ ու 65 տոննա ֆոսֆոր, ինչը նպաստում է լճի ակտիվ ծաղկմանը (դեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ա.Առաքելյան):

Անտառային հրդեհների վտանգի գնահատման, հրդեհի բռնկման կանխատեսման ու նախազգուշացման գոյություն ունեցող մեթոդների ու համակարգերի ուսումնասիրության արդյունքում դուրս է բերվել Հայաստանի տարածքի համար կիրառելի մեթոդաբանություն (դեկ.՝ աշխ.գ.թ. Գ.Ավետիսյան):

ՀՀ տարածքի համար առաջին անգամ վերլուծվել և գնահատվել է գլոբալ ծածկույթ ունեցող բարձրությունների թվային մոդելների (ALOS, ASTER և SRTM) ուղղահայաց ճշտությունը: Եզրակացվել է, որ ՀՀ ողջ տարածքն ընդգրկող հետազոտությունների ժամանակ նախընտրելի է կիրառել ALOS բարձրությունների թվային մոդելը (ԲԹՄ) հենց անտառապատ կամ կառուցապատ տարածքների դեպքում՝ SRTM-ը, իսկ Սևանա լճի ափամերձ տարածքների դեպքում՝ SRTM-ը կամ ASTER-ը (ղեկ.՝ Հ.Ուլոյան):

Երկրատեղեկատվության լաբորատորիայի սերվերի վրա տեղադրվել և կարգաբերվել է R ծրագրային միջավայրի *sen2r* գրադարանը, որը հնարավորություն է տալիս ընտրված կամայական տարածքի համար պարբերականությամբ, ավտոմատացված կերպով ներբեռնել Sentinel-2 պատկերներ ու դրա ածանցյալ ինդեքսները (ղեկ.՝ Ն.Տարասյան):

Ա.ՆԱԶԱՐՈՎԻ ԱՆՎ. ԵՐԿՐԱՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԻՆՏԵՆՏԵՐԱՅԻՆ ՍԵՅՍՄԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Նախագծվել է սեյսմիկ տվյալների եռաբաղադրիչ թվային լոգգեր: Նորովի ձևափոխվել են նախկին մշակումների սխեմոտեխնիկան ու տպագրական սալիկները: Տպագրական սալիկները պատրաստվել են արտադրական եղանակով, որը բարձրացնում է աշխատանքի հուսալիությունը:

Նոր սերունդի Raspberry Pi միկրոհամակարգչի հնարավորությունների հիման վրա նախագծվել է սեյսմաբանական տվյալների ստացման ու պահպանման ծրագրային փաթեթ (ղեկ.՝ Հ.Շահապարոնյան):

Նախագծվել է խորքային էլեկտրահետախուզական աշխատանքների իրականացման համար համապարփակ սնուցման համակարգ (100 V լիքավորման հնարավորությամբ) ժամանակակից Li-իոնային կուտակիչների օգտագործմամբ (ղեկ.՝ Ս.Շահապարոնյան):

Նախագծվել են հայրենական արտադրության արդիականացված IGES-006 սեյսմիկ կայաններ, որոնք տեղադրվել են Վլադիկավկազի ու Մախաչկալայի սեյսմիկ կայաններում (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Զ.Կարապետյան):

Նախագծվել է պարբերությունների առավել լայն տիրույթ ապահովող ուղղաձիգ ճոճանակային տվիչի նոր տարբերակ (ղեկ.՝ Ա.Գասպարյան):

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ինստիտուտը տարբեր երկրների, մասնավորապես մերձավորարևելյան երկրների դիվանագիտական ու գիտական շրջանակների ներգրավմամբ փորձ է կատարել ձևավորելու գիտական ու հանրային դիվանագիտության հարթակներ, որտեղ ՀՀ-ում հավատարմագրված արաբական, ասիական տարբեր երկրների դիվանագիտական ներկայացուցիչները (դեսպաններ, այլ դիվանագետներ), տարբեր տարիներին այդ երկրներում դիվանագիտական ծառայություն իրականացրած ՀՀ դիվանագետները, ակադեմիական գիտական հետազոտողները, ՀՀ տարբեր գերատեսչությունների աշխատակիցները համատեղ քննարկել են տարածաշրջանային արդի հիմնահարցերը, դրանց ազդեցությունը Հարավային Կովկասում, մասնավորապես ՀՀ անվտանգային հիմնախնդիրների, արաբական երկրներ - ՀՀ երկկողմ, Իրանի և ՀՀ երկկողմ բազմաոլորտ հարաբերությունների զարգացման հեռանկարների, ասիական երկրներ - ՀՀ

գիտական համագործակցության հնարավոր հեռանկարների տեսանկյունից, արաբական մի շարք երկրներում հայ համայնքների արդի հիմնախնդիրները և այլն:

Մեծ կարևորություն ունեն ինչպես ՀՀ, այնպես էլ մերձավորարևելյան երկրների դեսպանների, դիվանագիտական ու պետական ծառայության այլ ներկայացուցիչների ներգրավմամբ կազմակերպված գիտական միջոցառումները՝ «Գոտի և ճանապարհ նախաձեռնության» հանրահռչակման 10-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովը, «Հարավային Կովկաս. կայունության և անվտանգության արդի մարտահրավերները», «Մերձավոր Արևելքի արաբական երկրների հայ համայնքները. արդի միտումներ և փոխակերպումներ» միջազգային գիտաժողովները:

Կարևոր ձեռքբերում է «Բանբեր Արևելագիտության ինստիտուտի» և «Ժամանակակից Եվրասիա» գրախոսվող պարբերականների 2 համարների տպագրությունը հայաստանյան արևելագիտական մտքի «արտահանման», հայագիտությանը վերաբերող անաչառ հետազոտությունների հանրայնացման ու միջազգայնացման տեսանկյունից: Պարբերականը լույս է ընծայվում անգլերեն, տպագրված աշխատությունների մեկ երրորդը ստացվել է արտերկրից: Պարբերականները տեղ են գտել նաև միջազգային հայտնի գիտատեղեկատվական շտեմարաններում՝ ErihPlus, DOAJ, PIIHL, Dimentions և այլն:

ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

«Կիրառական ազգագրության» խումբն իրականացրել է տարատեսակ հետազոտական ու վերլուծական ենթաժրագրեր՝ էթնիկ, կրոնական, լեզվական, հասարակական խմբերի ինքնությունների պահպանության, ձևափոխման, դրանց հասարակական, քաղաքական, մշակութային, գաղափարական պատճառների, ինչպես նաև անհատական, հասարակական, կոլեկտիվ հիշողության ձևավորման մարդաբանական օրինաչափությունների ու քաղաքականության շուրջ:

Հաշվի առնելով 2020թ. պատերազմից հետո Ադրբեջանի նախագահի քանիցս բարձրաձայնած՝ 1993-2020թթ. միջակայքում Արցախի ռազմական ու վարչական հսկողության տակ գտնված տարածքների ադրբեջանական մշակութային արժեքների ոչնչացման մասին հայտարարությունները, որոնք ուղեկցվում են «ոչնչացված արժեքների» թվերով, միաժամանակ Արցախի տարածքի միջնադարյան քրիստոնեական համալիրներն աղվանական անվանելու և չեղած «Աղվանական եկեղեցուն» վերադարձնելու խնդիրը՝ խումբը ձեռնամուխ է եղել գտնելու Խորհրդային Ադրբեջանի հուշարձանների պաշտոնական ցանկերը՝ յոթ շրջանների, ԼՂԻՄ-ի տարածքի, Նախիջևանի, Կուրի աջ ու ձախ ափերի հայաթափված շրջանների՝ Շամխորի, Խանլարի, Շահումյանի, Դաշքեսանի, Բարդայի, Միր Բաշիրի, Աղդամի, Կիրովաբադի, Շաքիի, Շամախու, Իսմայիլիի և այլ մահմեդական ու քրիստոնեական հուշարձանների ցանկերի փաթեթը և այդ հուշարձանների վիճակի նկարագրերը մինչև 1988թ., ինչպես նաև 1988թ. հետո Նախիջևանում ոչնչացված և 2020թ. հետո ԼՂԻՄ-ի և յոթ շրջանների տարածքում ադրբեջանական իշխանությունների կամքով ինքնությունը փոխած հուշարձանների մանրամասն փաթեթը: Խումբն ինտենսիվ աշխատում է այդ նյութերի դասակարգման ուղղությամբ, ինչպես նաև փորձում է ձեռք բերել 1988թ. ցանկերը:

«Կիրառական մարդաբանության» խումբը կատարում է ադրբեջանահայ փախստականների նկատմամբ Հայաստանի իշխանությունների քաղաքականության վերլուծություն (դեկ.՝ պ.գ.թ. Հ.Խառատյան):

Վերջնականապես ձևավորվել է «Արցախի պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրություն» ենթաժրագրի կատարողների ու միջազգային գործընկերների

համագործակցությամբ ստեղծված <https://monumentwatch.org/> եռալեզու (հայերեն, անգլերեն, ռուսերեն) ակադեմիական հարթակը, որը ներկայացնում է Արցախի մշակութային ժառանգությունը, հետևում դրա արդի վիճակին, արձագանքում ադրբեջանական վանդալիզմի դեպքերին: Կայքը բաղկացած է չորս հիմնական բաժիններից և տասը ենթաբաժիններից: Ընթացիկ տարում խումբը սկսել է նաև <https://Tigrnakert.am> կայքի նոր դիզայնի, թեմաների ընդարձակման և թարմացման, անգլերեն բաժնի հավելման և վերաներբեռնման աշխատանքները (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Հ.Պետրոսյան):

Շարունակում է գործել դեռևս անցյալ տարի արխիվի աշխատակիցների նախաձեռնությամբ ստեղծված iae-archive.am կայքը, որտեղ ներկայացվել են հայկական ձեռագրերին նվիրված ալբոմի էլեկտրոնային հրատարակությունը և առցանց “Home Saint Manuscripts” ցուցահանդեսը (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Լ. Սիմոնյան):

Հայաստանի Ամերիկյան համալսարանի հետ համատեղ գործարկվել է «Հայաստանի 100 հնագիտական հուշարձանները» ինտերակտիվ կայքը (<https://ama100.am/>) (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Վ.Վասիլյան):

Վերականգնվել, հետազոտության ու թանգարանացման համար նախապատրաստվել են 26 հուշարձաններից հայտնաբերված տարբեր դարաշրջանների գտածոներ՝ 89 ամբողջական, 48 ամբողջացող ու 65 մասնակի վերականգնվող խեցանոթներ, 30 մետաղե ու 10 անուն քարից, կավից պատրաստված մանր իրեր: Զուգահեռ մաքրվել են տարբեր հուշարձաններից հայտնաբերված շուրջ 1500 խեցու բեկոր ու ոսկրաբանական նյութ (ղեկ.՝ Լ.Մանուկյան):

Հնագիտական գտածոների թանգարանացման հիման վրա կազմակերպվել են ցուցադրություններ Գյումրիում («Հողի գաղտնիքը. Շիրակ, հայ-գերմանական պեղումների արդյունքները»), Իջևանում («Գետահովիտ-2 քարայր»), Վանաձորում («Գինու փառատոն», «Թանգարանային գիշեր») և Երևանում («Կարասի ֆենոմենը թաղման ծեսում»), ՀՊԹ):

Ինստիտուտը ներկայացվել է Digitec Expo տեխնոլոգիական և «ԲանՈւԳործ-2023» EXPO Երևանյան ցուցահանդեսներին:

Դաշտադեմի ու Տավուշի ամրոցների պեղումներով հայտնաբերված ճարտարապետական կառույցների հիման վրա իրականացվել են վերականգնման ու թանգարանացման նախագծեր, որոնք նաև կրթական հնարավորություններ կապահովեն տեղական համայնքների ու դպրոցների համար: Հուշարձանների թանգարանացումը կնպաստի զբոսաշրջության հետ կապված տնտեսական գործունեության աշխուժացմանը՝ եկամուտներ ստեղծելով տեղական համայնքի և տարածաշրջանի կայուն զարգացման համար:

Դաշտային հետազոտություններով ու տեղազնությամբ 19 հնագիտական փորձաքննություններ են իրականացվել ՀՀ տարբեր մարզերում տնտեսվարող սուբյեկտներին հատկացված հողամասերում: Հուշարձանների բացահայտման պարագայում փաստագրված տվյալները փոխանցվել են լիազոր մարմինն՝ վերջիններիս պահպանությունը կազմակերպելու համար: Հնագիտական փորձաքննությունների շնորհիվ մի շարք օբյեկտներ ստացել են հուշարձանի կարգավիճակ (Հատիսի ամրոցը, Արտանիշ 9 բնակատեղին և այլն): Հատիս լեռան գագաթին հայտնաբերված ամրոցի փրկարարական պեղումներով բացահայտվել են ոչ միայն հուշարձանի ճարտարապետական հորինվածքն ու շինարարական տեխնիկան, այլև ձեռք բերված տվյալները թույլ են տալիս հնավայրը թվագրել նեոլիթ-էնեոլիթյան, բրոնզ-երկաթեդարյան, անտիկ ու, հիմնականում, միջնադարյան ժամանակաշրջաններով:

Ինստիտուտը ներկայացրել է Տիրինկատարի հուշարձանախումբը ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի Համաշխարհային ժառանգության նախնական ցանկում ընդգրկելու ծրագիր, որն արժանացել է հավանության, ընթանում են համապատասխան աշխատանքները:

ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի մարդկության ոչ նյութական ժառանգության ներկայացուցչական ցանկում ընդգրկվելու նպատակով ներկայացվել են «Վարդավառ. ջրի տոն» ու «Տոլմա պատրաստելու և կիրառման ավանդույթը» ծրագրերը: Ներկայացվել է «Ժենգյալով հացի պատրաստման և կիրառման ավանդույթը Արցախի Հանրության շրջանից բռնի տեղահանված և Հայաստանում ապաստանածների սոցիալական պրակտիկաներում» տարրը անհապաղ պաշտպանության ենթակա ոչ նյութական մշակութային արժեքների ՀՀ ազգային ցանկում ներառելու դիմում-առաջարկ: «Գյումրիի դարբնության ավանդույթը» հայտը գրանցվել է ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ոչ նյութական մշակութային ժառանգության ցանկում:

«Վիքիմեդիա Հայաստան» կազմակերպության հետ համագործակցության շրջանակում «Վիքիպեդիա» էլեկտրոնային հարթակում տեղադրվել են 12 նոր և խմբագրվել 100-ից ավելի հոդվածներ:

Դասախոսություններով ու սեմինարներով ինստիտուտը մասնակցել է միջազգային ու հանրապետական բազմաթիվ լսարաններում, այդ թվում՝ «Հուշարձանների տեսարժան վայրերի միջազգային օրվան», «Եվրոպական հնագիտության օրեր» միջոցառումներին: Պարբերաբար կազմակերպվել են տարբեր թեմաներով սեմինարների շարքեր, որոնց մասնակցել են նաև Հայաստանի այլ գիտական հաստատությունների ու արտասահմանյան հրավիրյալ մասնագետներ: Ինստիտուտի աշխատակիցները բազմաթիվ մասնագիտական կարծիքներ, գրախոսություններ են տրամադրել Հայաստանի և արտերկրի վարկանիշային ամսագրերում տպագրվող հոդվածների համար, հրատարակվել են «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», «Армянский гуманитарный вестник» հանդեսները:

Ինստիտուտի գրադարանային ֆոնդում առկա է 45609 միավոր գրականություն՝ 80113718 դրամ արժողությամբ: Հաշվետու տարում գրադարան մուտք է գործել 1986 միավոր գրականություն՝ 6.223.452 դր. արժողությամբ:

Կարևորագույն ձեռքբերում է Արխիվի միասնականացումը, կատալոգի ստեղծումը և Արխիվը որպես բաց սպասարկող միջավայր դարձնելը:

Հ.ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ինստիտուտի հիմնադրման 80-ամյակի առիթով «Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Գ.Մխիթարյան) կազմվել է «Հայոց պատմության դրվագներ (V-VII դարեր)» ժողովածուն: Այն ներկայացնում է հայ պատմիչների երկերում արձանագրված իրադարձությունները, որոնք վճռորոշ են եղել մեր ժողովրդի պատմության համար: Գրաբար-աշխարհաբար զուգահեռ տարբերակներով գիրքը ունի ինչպես ճանաչողական, այնպես էլ կրթադաստիարակչական կարևոր նշանակություն:

«Հայ բարբառների ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.դ. Վ. Կատվայան) թվայնացվել են Թումանյանի «Սուտասանը» հեքիաթի շուրջ 500 բարբառային տարբերակներ, որոնք ներառված են Հայերենի բարբառագիտական ատլասի նյութերի հավաքման ծրագրով անցյալ դարի վերջին քառորդում և 21-րդ դարի սկզբներին կատարված գրանցումներում: Հրապարակման պատրաստվող գիրքն ունի գիտական, կրթական, ճանաչողական մեծ կարևորություն:

«Արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Թ.Ասոյան) հրապարակման են պատրաստվել «Նոր բառեր»-ի մեկական պրակներ՝ արդի գրական արևելահայերենի ու արևմտահայերենի գործառական տարբերակներից քաղված նյութի ընդգրկումով:

Մ. ԱՔԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Հրատարակվել է Ավ.Խսահակյանի 14 հատորով «Երկերի լիակատար ժողովածու»-ի VIII հատորը, որտեղ ընդգրկված բնագրերը շարունակում են «Ուստա Կարո և Օրթե Հարութ» վեպի երկրորդ տարբերակի հատվածական բնագրերի և ծրագրային գրառումների ու ամբողջական գլուխների հրապարակումները երեք թեմատիկ խմբավորումներով՝ Ուստա Կարոն Անիում, Ուստա Կարոն Գյումրիում և Բագրանի ուխտը:

Լույս է տեսել Ե.Չարենցի 13 հատորով «Երկերի ժողովածու»-ի I հատորը, որտեղ ամփոփվում է Ե.Չարենցի 1912-1922թթ. բանաստեղծական ժառանգությունը: 15 նոր բանաստեղծություններից 3-ը նախկինում չեն ընդգրկվել Չարենցի որևէ ժողովածուում: Ուղղվել և շտկվել են նախորդ հրատարակությունների բացթողումներն ու վրիպումները, որոնք վերաբերում են բառերի տարընթերցումներին, կետադրության ու ուղղագրության հարցերին, ծանոթագրություններին:

Կազմվել և պատրաստ է հրատարակության «Հովի. Թումանյանի մահվան 100-րդ տարելիցին» նվիրված հանրապետական գիտաժողովի նյութերի ժողովածուն, որում ամփոփված հոդվածները լույս են սփռում Թումանյանի բազմաբեղուն գործունեության, ազգային-քաղաքական մտածողության ու մարդկային նկարագրի, իրականության թումանյանական ընկալման վրա:

Հրատարակվել է «Գրականություն: Հանրակրթական դպրոցի 7-րդ դասարանի դասագիրք»-ը:

Մ.ՔՈԹԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎ. ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

«Շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների պահպանությունը որպես ՀՀ կայուն զարգացման երաշխիք» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Մ.Մանուչարյան) առանձնացվել են մի շարք առաջնայնություններ: Արդյունաբերության, կենցաղային ու օգտագործման այլ տեսակների կողմից ջրի աղտոտվածության աճով, ջրի օգտագործման պահանջարկի ավելացմամբ, կլիմայի փոփոխության հետևանքով ջրային ռեսուրսների առկա ու կանխատեսվող նվազմամբ պայմանավորված՝ երկրորդային ջրօգտագործումը դառնում է անհրաժեշտ ու արդիական հատկապես Արարատյան դաշտում ոռոգման կարիքները բավարարելու և Սևանա լճի ու տնտեսության տարբեր ճյուղերի վրա ճնշումը նվազեցնելու նպատակով: Կլիմայի փոփոխության հարմարվողականության միջոցառումներից անհրաժեշտ է կիրառել նաև ջերմակայուն ու չորադիմացկուն մշակաբույսերի աճեցում, հակակարկտային ցանցեր, դաշտապաշտպան անտառաշերտեր, ջրամատակարարման համակարգերի բարեկարգում, ջրօգտագործման պլանավորում ու ջրային ռեսուրսների ամբարում, ջրավազանների կառավարում ու պահպանում, կանաչ տարածքների ավելացում, արևապաշտպան միջոցների կիրառում, բնական պաշարների կայուն օգտագործում, կենսաբազմազանության պահպանում և այլն: Հայաստանի համար շատ կարևոր է կլիմայի փոփոխության մեղմացմանն ուղղված միջոցառումների իրականացումը, հետևապես չափազանց անհրաժեշտ է կլիմայի կանխատեսվող փոփոխություններին հարմարվողականության զարգացումն ու համապատասխան ներուժի ստեղծումը:

Գծային տնտեսությունից շրջանաձև տնտեսության անցման ամենագլխավոր տարբերությունն այն է, որ շրջանաձև տնտեսությունն ունի փակ շրջան՝ ի տարբերություն գծայինի, որը չի ենթադրում առաջնային ապրանքների ու թափոնների կրկնակի օգտագործում հետագա վերամշակման համար: Գծային տնտեսության հիմնական նպատակն առավելագույն շահույթն է, բայց ոչ բնության ու շրջակա միջավայրի պահպանումը: Շրջանաձև տնտեսության նպատակն էկոլոգիական հավասարակշռությունն է, այսինքն՝ կիրառվում է շրջակա միջավայրի կայուն կառավարում՝ միաժամանակ հասնելով ապրանքների ու ծառայությունների օգտագործման երկարաժամկետ ու արդյունավետ ցիկլին: Վերոնշյալ առաջարկը հսկայական հնարավորություններ կստեղծի արտադրության արդիականացման ու արդյունաբերական նորարարությունների ներդրման համար՝ ապահովելով արտադրողականության տարեկան աճ:

Սևանա լճի աղտոտումը կանխելու համար առաջարկվել է Արփա, Որոտան գետերի, Կեչուտ, Սպանդարյան ջրամբարների ջրհավաք ավազաններից Սևանա լիճ թափվող աղտոտող նյութերի քանակական աճը բացառելու համար կառուցել Կեչուտ ու Սպանդարյան ջրամբարների շուրջ 100-200մ լայնությամբ սանիտարապաշտպանիչ շերտ, ինչպես նաև «Ջերմուկ» հանքային ջրերի սանիտարական օկրուգի սահմաններում նախատեսված տնտեսական գործունեության սահմանափակումների իրագործում: Նույն սահմաններում է տեղակայված նաև «Ջերմուկ» արգելավայրը: Արգելոցային ռեժիմի պահպանումը կարգելակի անթրոպոգեն ծագում ունեցող կենսածին ու թունավոր նյութերի հոսքը դեպի լիճ:

«Հանքարդյունաբերության զարգացման հեռանկարներն ու Հայաստանի Հանրապետությունում վերջնական արտադրանքի ստացմանն ուղղված միջոցառումների մշակման հնարավորությունները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Ե.Հակոբյան) առաջարկվել են հանքարդյունաբերության ոլորտի ներդրումային գրավչության բարձրացման միջոցառումներ, միջազգային փորձի ուսումնասիրության հիման վրա նորարարությունների ներդրման որոշ ուղղություններ ու միջոցառումներ, ՀՀ-ում հանքային ռեսուրսի մեծության հաշվարկի նպատակով նոր մեթոդաբանություն:

«Ռազմավարական պլանավորման հայեցակարգային մոտեցումներն ու ազգային քաղաքականության մշակման անհրաժեշտությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Է.Մաթևոսյան) առաջարկվել է ՀՀ ընդունել ռազմավարական պլանավորման մասին մեթոդական բնույթի փաստաթուղթ, որը կկանոնակարգի ռազմավարական պլանավորման ոլորտում պետական քաղաքականության համակարգված միջոցառումները՝ ուղղված ՀՀ ազգային շահերի պահպանմանը, սոցիալ-տնտեսական զարգացման ու ազգային անվտանգության ապահովման երկարաժամկետ նպատակների սահմանմանը, ռազմավարական ազգային առաջնահերթությունների ու ուղիների որոշմանը, դրանց հասնելու հիմնական գործիքակազմին:

«Տնտեսական աճի հայաստանյան մոդելը և դրա սոցիալ-տնտեսական հետևանքները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Շ.Պողոսյան) առաջարկվել է ստեղծել միջավայր՝ աստիճանաբար բարձրացնելով ՀՆԱ կառուցվածքում արդյունաբերության մասնաբաժինը, դիվերսիֆիկացնել ծառայությունների ոլորտը՝ նպաստելով արդի տեղեկատվական ծառայությունների ընդլայնմանը, միջազգային շուկայում ապահովել մրցունակ ընկերությունների աճ՝ ներգրավել օտարերկրյա առաջադեմ ընկերություններին, իրականացնել տնտեսական ներկա զարգացումների պայմաններում կառավարության արդյունավետ հարկաբյուջետային քաղաքականություն, գիտելիքահեն տնտեսության կայացման համար ձևավորել ինստիտուցիոնալ միջավայր, արտադրական գիտատեխնոլոգիական ու մարդկային կապիտալի ներուժ: ՀՀ տնտեսական աճի

ապահովման հեռանկարները կապված են որակյալ ապրանքատեսակների արտահանման ու առաջադեմ ծառայությունների մատուցման հետ, որի նպատակով ցանկալի է, որ կառավարությունն ակտիվորեն աջակցի գյուղատնտեսությանն ու արդյունաբերությանը, որպեսզի ներկայիս ծառայությունների ոլորտով պայմանավորված աճի նվազման պարագայում կարողանա աճ ապահովել՝ հույսը դնելով արտահանելի հատվածի վրա:

«ՀՀ նորարարական տնտեսության զարգացման հեռանկարները թվային փոխակերպումների համատեքստում» (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Ս.Դալլաքյան) թեմայի շրջանակում առաջարկվել է մշակել զբոսաշրջային կլաստերի զարգացման հիպոթետիկ մոդել, որն իր մեջ ներառում է ՀՀ զբոսաշրջային ենթակառուցվածքները, պատմամշակութային, գինեգործական, մարքեթինգային և այլ հնարավորությունները՝ դրանք համադրելով կառավարության և այլ ինստիտուտների հետ:

«Աշխատանքի շուկան՝ որպես գործարար միջավայրի բարգավաճման քաղաքականություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տ.գ.թ. Տ.Փարսադանյան) առաջարկվել է զբաղվածության խնդիրների լուծման համար կազմակերպել ՏՀՏ ոլորտում վերապատրաստման ծրագրեր, դասընթացներ հատկապես չապահովված խավի բնակչության համար: Էներգետիկ ոլորտում աշխատուժի ավելացման համար անհրաժեշտ է մշակել ՀՀ զարգացման էներգետիկ ծրագիր մանրակրկիտ փուլերով ու զարգացման իրական ժամանակահատվածով, ինչը հնարավորություն կտա հստակություն մտցնել աշխատաշուկայում, և մասնագիտությունների ձևավորման հարցում: Հայաստանում շահագործվող շուրջ 200 փոքր հիդրոէլեկտրակայաններում աշխատում են շրջակա գյուղերում բնակվող երիտասարդներ, որոնք համապատասխան գիտելիքներ չունեն բնագավառի շահագործման մասին, ինչի արդյունքում ՀԷԿ-երը ոչ միշտ են աշխատում արդյունավետ ռեժիմով, սարքավորումները հաճախ շարքից դուրս են գալիս: Անհրաժեշտ է տեղերում կազմակերպել ուսուցման դասընթացներ, որը հնարավորություն կտա բարձրացնել ՀԷԿ-երի շահագործման արդյունավետությունը, լուծել բազմաթիվ բնապահպանական խնդիրներ:

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՆ ԹՅԱՆ, ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱՅԻ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Իրավունքի միջազգայնացման և իրավահամեմատական ուսումնասիրությունների նորաստեղծ գիտահետազոտական խումբն ակտիվորեն ներգրավվել է ՀՀ Սահմանադրության բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի աշխատանքներում, իսկ խմբի ղեկավարը հանձնաժողովի նախագահն է:

Շարունակվել են ինստիտուտի և ՀՀ Սահմանադրական դատարանի միջև կնքված համապարփակ համագործակցության մասին համաձայնագրի շրջանակում իրավունքի ոլորտում երկուստեք տեսական ու կիրառական բնույթի գիտահետազոտական ու փորձագիտական համատեղ աշխատանքները:

Քաղաքական հետազոտությունների գիտական որոշ արդյունքներ, կապված տարածաշրջանային անվտանգության հիմնախնդիրների և կոնֆլիկտների լուծման հետ, պարբերաբար ներկայացվել են ՀՀ պետական համապատասխան կառույցներին, գիտաշխատողները պետության իրավաքաղաքական կյանքի կազմակերպման վերաբերյալ վերլուծություններով ու առաջարկներով պարբերաբար հանդես են եկել հանրային փորձագիտական-վերլուծական դաշտում:

Ինստիտուտի և նրա հիմնարար գիտական ուղղությունների հանրահռչակման նպատակով տեսանկարահանվել է բանախոսությունների երկու շարք, այն ինստիտուտի յուրօրյան ալիքում ունեցել է հազարավոր դիտումներ:

Ինստիտուտի անգլալեզու գիտական հանդեսը (“The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”) կույր գրախոսությամբ տպագրության է ընդունում քաղաքագիտության, իրավագիտության, քաղաքական ու իրավունքի փիլիսոփայության հիմնախնդիրներին վերաբերող գիտական հոդվածներ:

ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

«Երաժշտական և արվեստի դպրոցների համար ուսումնամեթոդական գրականության մշակում և հրատարակում» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Աղասյան) հրատարակվել է կերպարվեստի ընդհանուր պատմությանը նվիրված հայալեզու, ոչ թարգմանական առաջին ուսումնական ձեռնարկի՝ «Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ» եռամաս դասագրքի վերջին՝ III հատորը, որտեղ ներկայացված են XX դարի արևմտյան կերպարվեստի հիմնական ուղղությունները, նույն դարաշրջանի ռուսական ու հայկական կերպարվեստի համառոտ պատմությունը:

«Հայ արվեստի համալիր ուսումնասիրություն» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.դ. Ա.Ասատրյան) շարունակվել են հայ ականավոր կոմպոզիտոր Ա.Խաչատրյանի կյանքի, ստեղծագործական, կատարողական ու երաժշտական-հասարակական գործունեության ուսումնասիրության, նրա թողած ժառանգության արժևորման աշխատանքները: Հետազոտությունների արդյունքները զեկուցվել են «Արամ Խաչատրյան-120» խորագրով միջազգային գիտաժողովում, որը կարևոր փուլ էր միջազգային խաչատրյանագիտության մեջ:

Միջգիտակարգային հետազոտությունների իրականացման շրջանակներում կազմակերպվել է «Վիլյամ Սարոյանը և արվեստը» միջազգային գիտաժողովը, որտեղ առաջին անգամ քննության է առնվել արվեստի ու գրականության փոխառնչությունների հարցը Սարոյանի ստեղծագործության օրինակով: Գիտաժողովի ընթացքում ոչ միայն Սարոյանի գրական ժառանգությունն է դիտարկվել արվեստի տեսանկյունից, այլև բացահայտվել է Սարոյանի ներդրումը կերպարվեստում ու երաժշտության մեջ:

ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տեխնիկապես հագեցվել են ԳԿՄԿ համակարգչային լսարանները համակարգչով, պրոյեկտորով, բարձրախոսով, ինտերակտիվ էկրանով: Ձեռք են բերվել մեդիալաբորատորիայի համար նախատեսված մեդիա միջոցներ, կահավորվել և բացվել է նկարահանումների տաղավարը: Թարմացվել են տեղադրված հեռավար ուսուցման հարթակի (կայք՝ <https://vle.sci.am/>) հիմքում ընկած Moodle միջավայրը և համակարգի ծրագրային այլ ապահովումները:

ԳԿՄԿ-ն մասնակցել է էրազմուս+ կարողությունների զարգացման հետևյալ ծրագրերին.

- «Դոկտորական կրթության բարեփոխումը Հայաստանում՝ ակադեմիական համայնքի, արդյունաբերության պահանջներին և ԵՄ փորձին համապատասխան» (ARMDOCT) ծրագրի շրջանակում կազմակերպվել է այցելություն Լիոն (Ֆրանսիա): Ուսումնասիրվել են դոկտորական դպրոցների ու բարձրագույն կրթության երրորդ մակարդակի համատեղ կրթական ծրագրերի կազմակերպման ֆրանսիական փորձը և ներհամալսարանական կանոնակարգերը: Եվրասիա միջազգային համալսարանի հետ մշակվել է «Կայուն զարգացում» ընդհանուր խորագրով ասպիրանտական համատեղ կրթական ծրագիր, բուհերի միջև ստորագրվել է համագործակցության համաձայնագիր, գործարկվել է ծրագրի շրջանակում հիմնված մեդիալաբորատորիան:

- «Ակվակուլտուրայի և ձկնային տնտեսության կրթության զարգացումը հանուն Կանաչ գործարքի Հայաստանում և Ուկրաինայում. կրթությունից դեպի էկոլոգիա» (AFISHE) ծրագրի շրջանակում ուսումնասիրվել են նմանատիպ կրթական ծրագրերը, կազմակերպվել է գործատուների հետ հանդիպում, մշակվել են «Ձկնային տնտեսություն» համատեղ ՄԿԾ-ի կրթական վերջնարդյունքներն ու ուսումնական պլանը, տեղի է ունեցել ծրագրի համակարգման հանդիպում Նիտրայում (Խորվաթիա): Ստեղծվելու են գիտակրթական լաբորատորիա ու հետազոտահեն կրթության իրականացման համար անհրաժեշտ այլ ենթակառուցվածքներ, ձեռք են բերվել 10 անուն համակարգչային ու լաբորատոր սարքավորումներ ստեղծվելիք լաբորատորիայի համար: ԳԿՄԿ աշխատանքային խումբը մշակել է նոր մագիստրոսական կրթական ծրագիր՝ ՀԱԱՀ-ի համատեղ Կենդանաբանություն և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնի հենքի վրա՝ խթանելով հետազոտահեն կրթությունը ՀՀ-ում: Ընտրվել է համատեղ կրթական ծրագրի պրոֆեսորադասախոսական կազմը, մեկնարկել են առարկայական նկարագրերի ու ուսումնամեթոդական նյութերի մշակման աշխատանքները, «Ձկնային տնտեսություն» համատեղ ՄԿԾ-ի լիցենզիայի ստացման աշխատանքները: AFISHE ծրագրի շնորհիվ կստեղծվի ակվակուլտուրայի ու ձկնային տնտեսությունների ոլորտային ցանց Հայաստանի, Ուկրաինայի ու Եվրոպական երկրների միջև, որը կծառայի հարթակ այդ ոլորտներում միասնական կրթական ու հետազոտական գործունեություն իրականացնելու համար, ինչը կզարգացնի էկոլոգիայի վրա հիմնված մոտեցումներն ու գործունեությունը՝ համապատասխան ՄԱԿ-ի կայուն զարգացման նպատակների ու ԵՄ Կանաչ գործարքի:

Տուշայի (Իտալիա) համալսարանի 2 դասախոս դասախոսություններ են կարդացել «Իրավագիտության» ամբիոնում: ԳԿՄԿ վարչակազմն ու պրոֆեսորադասախոսական կազմը գործուղումների են մեկնել Հյուսիսային Մակեդոնիայի Հանրապետություն, Իտալիա, Ֆրանսիա, Խորվաթիա, Լեհաստան, Բուլղարիա, Ալբանիայի Հանրապետություն, ՌԴ, մասնակցել են հայաստանյան ու արտերկրի վերապատրաստման ծրագրերին, համաժողովներին, երիտասարդական ֆորումներին, գիտաժողովներին: Կնքվել է շուրջ 20 միջազգային ու միջհամալսարանական համաձայնագիր ու համագործակցության հուշագիր:

Լավագոյն բուհերի վարկանիշավորման աղյուսակներում ԳԿՄԿ ներգրավվածության գործընթացն ապահովելու նպատակով արդեն իսկ մեկնարկել է արտերկրի հայազգի դասախոսների ներգրավումն ուսումնական գործընթացում՝ 2023-24 ուստարվա առաջին կիսամյակում Մոլեկուլային և բջջային կենսաբանության ամբիոնի «Մոլեկուլային մանրէաբանություն» առարկան առցանց տարբերակով կդասավանդի Գդանսկի (Լեհաստան) Կենսատեխնոլոգիայի և մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտի գիտաշխատող Լ.Հովհաննիսյանը, 2024-25 ուստարվա առաջին կիսամյակում երկրաբանության ամբիոնի «Ֆիզիկական հրաբխագիտություն» առարկան՝ Ֆրայբերգի (Գերմանիա) Լեոնային տեխնիկական համալսարանի միներալոգիայի ինստիտուտի գիտաշխատող ու դասախոս Հ.Գևորգյանը, 2023-25 ուստարվա երրորդ կիսամյակում երկրաբանության ամբիոնի «Մասնագիտական հաղորդակցման կարողությունների զարգացում (անգլերենով)» առարկան՝ Լիլի համալսարանի (Ֆրանսիա) պրոֆեսոր Տ.Դանիելյանը, որը հայտնի Evo-Eco-Paleo լաբորատորիայի փոխտնօրենն է, (Institut de Recherches Pluridisciplinaires en Sciences de l'Environnement) ինստիտուտի տնօրենը:

ԳԱԱ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՅՈՒՐՈ

Պետության կարիքների համար ծառայությունների մատուցման պետական գնման պայմանագրի շրջանակում իրականացվել է 12931 դատական փորձաքնություն. քրեա-

դատավարական օրենսդրության շրջանակում՝ շուրջ 111, դատարանների կողմից կայացված որոշումների հիման վրա՝ 156, քաղաքացիական դատավարության շրջանակում՝ 20, վարչական դատավարության շրջանակում՝ 1, սնանկության դատարանի որոշումների հիման վրա՝ 105, պետական գնման պայմանագրի ու քաղաքացիաիրավական հարաբերությունների շրջանակում ֆիզիկական ու իրավաբանական անձանց հետ կնքված պայմանագրերի հիման վրա՝ 167:

ՊԵՏԱԿԱՆ ՆՊԱՏԱԿԱՅԻՆ ԾՐԱԳՐԵՐ

Ամպային հաշվարկների միջավայրի ստեղծում գիտական և կիրառական խնդիրների լուծման համար

Համակարգող՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Սահակյան
Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների
ինստիտուտի փոխտնօրեն

Ծրագիրը նպատակաուղղված է բնագիտական (հիդրոոդերևութաբանություն, բնապահպանություն, սեյսմաբանություն, կենսաբանություն ու բժշկական գենետիկա) խնդիրների լուծմանն ու ամպային ենթակառուցվածքի զարգացմանը՝ օգտագործելով ազգային հետազոտական էլեկտրոնային ենթակառուցվածքի հնարավորությունները:

Ծրագրին մասնակցել են Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների, Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմաբանության, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի, Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտների, Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի և Շրջակա միջավայրի նախարարության առաջատար մասնագետները:

Կատարվել են մեքենայական ուսուցման տեխնոլոգիաների հիման վրա ամպային միջավայրն ընդլայնելու և ամպային ծառայություն մշակելու հետազոտություններ: Մասնավորապես ծավալվել է k8s (Kubernetes) կլաստերն ու մշակվել է մասնագիտացված կոնտեյներների խումբ (pod) ընտրված ուղղություններից մեկի՝ երկրի հեռավար զոնդավորման տվյալների մշակման համար, մշակվել է մասշտաբավորվող հարթակ, որը համատեղելի է ամպային բարձր արտադրողականությամբ հաշվարկների (HPC - High Performance Computing) ռեսուրսների ու նման տվյալների պահեստների հետ, HPC աշխատանքային բեռների կատարման համար՝ առանց սերվերի ճարտարապետություն ու համապատասխան ծրագրային փաթեթ, որը հասանելի է Github-ում (<https://github.com/imastio/shoc>): Շարունակելով մեքենայական ուսուցման մեթոդների կիրառմամբ նախկինում կատարված աշխատանքներն ու պահպանելով ընտրված ուղղվածությունը՝ կատարվել է կլիմայական փոփոխությունների գնահատում ինչպես տարածաշրջանային, այնպես էլ գլոբալ մասշտաբով, շարունակվել է բաց տվյալների խորանարդների վրա հիմնված հեռավար զոնդավորման պատկերների մշակման ու պահպանման համակարգի մշակումը, տվյալների կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու նպատակով կատարվել են տվյալների սեղմման տեխնիկան բարելավելու աշխատանքներ: Փորձերի արդյունքում որպես լավագույն լուծում ընտրվել են Zstandard սեղմման մեթոդն ու Dask ծրագրային կմախքը՝ նվազեցնելով պահպանվող տվյալների ծավալն ու ցանցում փոխանցման ժամանակը:

Օդերևութաբանության բնագավառում շարունակվել են գիտահետազոտական աշխատանքները, այդ թվում՝ կլիմայի ու կլիմայի փոփոխության վերլուծությունները Հայաստանում ու Հարավային Կովկասում, երաշտային պայմանների գնահատումը Հայաստանում՝ օգտագործելով արբանյակային դիտարկումներն ու օդերևութաբանական կայանների տվյալները, վտանգավոր եղանակային պայմանների մոդելավորումը՝ կիրառելով Weather Research and Forecasting (WRF) եղանակի կանխատեսման թվային մոդելը:

Բնապահպանության բնագավառում կատարվել են մթնոլորտ արտանետումների նորմավորման ժամանակակից ծրագրային ապահովման ու ավտոտրանսպորտային արտանետումների գնահատման մեթոդիկայի մշակման աշխատանքներ:

Սեյսմաբանության բնագավառում կատարվել են շենքերի տեխնիկական վիճակի (խոցելիության) աստիճանի որոշման հաճախականային <2 Հց տիրույթում աշխատող սեյսմիկ համակարգ մշակելու աշխատանքներ: Մշակվել է նաև համակարգի գրանցիչի էլեկտրոնային ենթահամակարգը, ծրագրային ապահովման փաթեթը, ինչպես նաև ավտոմատ սնուցման համակարգն ամբողջությամբ: Ներկայում իրականացվում է համակարգի չափաբերում լաբորատոր պայմաններում:

Կենսաբանության բնագավառում շարունակվել են բարդ համակարգերի համակարգչային մոդելավորման աշխատանքները, մասնավորապես լիպիդային երկշերտ/տրանս-մեմբրանային ինտեգրին բարդ կենսաբանական համակարգի մոդելավորումը, գնահատվել են ռեսուրսներն էներգիայի խնայողության տեսանկյունից և փոփոխելով ծրագրային փաթեթի մի շարք պարամետրեր՝ փորձ է արվել օպտիմալացնել արագագործություն/էներգիայի ծախս հարաբերությունը:

Բժշկական գենետիկայի բնագավառում կատարվել են քաղցկեղային գենոմների հայկական ատլաս ստեղծելու ու թելոմերի երկարության պահպանման, պան-քաղցկեղային մեխանիզմները հետազոտելու աշխատանքներ:

Փորձագիտական երկրաքիմիական քարտեզների մշակում կայուն գյուղատնտեսության զարգացման և սննդի անվտանգության ապահովման համար

Համակարգող՝ աշխ.գ.թ. Լ.Սահակյան

Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի տնօրեն

Իրականացվել է Լոռու մարզի ռեգիոնալ մասշտաբի հողային հանույթ, նմուշառվել է 158 նմուշ, որոնցում որոշվել են Cr, V, Ti, As, Zn, Cu, Co, Fe, Mn, Ba, Pb, Ca, K և Mo տարրերի պարունակությունը, α և β ակտիվության ցուցանիշները: Ստեղծվել է տվյալների բազա, իրականացվել է ուսումնասիրված ցուցանիշների քարտեզագրում: Արդյունքում հաստատվել է, որ ուսումնասիրված ցուցանիշների տարածական բաշխվածության առանձնահատկություններն առավելապես պայմանավորված են մարզի երկրաբանական հենքի ու հողատիպերի առանձնահատկություններով և շահագործվող հանքավայրերի տեղադիրքով: Ավելին, ուսումնասիրված քիմիական տարրերի տարածաբաշխման ու երկրաքիմիական առանձնահատկությունների, երկրաքիմիական ասոցիացիաների ձևավորման գործընթացում առանցքային դեր են խաղում Cu, Ca, Pb, Ba և Cr տարրերը: ՀՀ-ում սահմանված ՍԹԽ նկատմամբ գերազանցումներ հայտնաբերվել են Cr, As, Zn, Cu, Mn և Pb-ի դեպքում: Մեծահասակների առողջությանն ուղղված միատարր ու բազմատարր ոչ քաղցկեղածին ռիսկ չի գրանցվել: Երեխաների համար միատարր ոչ քաղցկեղածին ռիսկ դիտվել է Fe, Pb, Mn, As և Co-ի դեպքում: Մարզի ամբողջ տարածքում գրանցվել է երեխաների առողջությանն ուղղված ոչ քաղցկեղածին ռիսկ, որն առավելապես պայմանավորված է Fe, Mn, Co և Pb տարրերով: Կյանքի տևողության քաղցկեղածին ռիսկի թույլատրելի շեմի գերազանցում գրանցվել է միայն Pb-ի դեպքում, 1 նմուշում: Կազմվել են ծրագրի շրջանակում ուսումնասիրված մարզերի գյուղատնտեսական հողերի երկրաքիմիական էլեկտրոնային ատլասներ՝ որպես որոշումների կայացմանն աջակցող տեղեկատվություն:

Հայկական գենոֆոնդի կայունության գործոնները

Համակարգողներ՝ կ.գ.դ. Ա.Առաքելյան (տնօրեն), կ.գ.դ. Լ.Եպիսկոպոսյան
Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտ

30 ամբողջական գենոմների և 50 ամբողջական էքզոմների սեքվենավորման տվյալների հիման վրա իրականացվում է հայկական պոպուլյացիայում գենետիկական տարբերակների առկայության փաստագրում, դրանց տեսակների ու հաճախականության որոշում:

Կիրառական (կոմերցիոն) նշանակության տիտանի հիմքով համաձուլվածքների սինթեզը հիդրիդային ցիկլի եղանակով

Համակարգող՝ ք.գ.թ. Դ.Մայիլյան
Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտ

Հետազոտվել է Ti-23Zr-25Nb, γ -TiAl, Ti₃Al, TiAl₃ համաձուլվածքների հիդրիդային ցիկլի (<Ց) մեթոդով սինթեզի տեխնոլոգիական պրոցեսը: Բարձրջերմաստիճանային ինքնատարաձվող սինթեզ (ԲԻՍ) եղանակով սինթեզվել է ելանյութ հանդիսացող տիտանի, ցիրկոնիումի ու նիոբիումի հիդրիդների անհրաժեշտ քանակ: Տեխնոլոգիական պրոցեսի բոլոր փուլերում իրականացվել է ելանյութերի ու վերջնանյութերի բնութագրերի որոշում՝ ջրածնի պարունակություն, ֆազային բաղադրություն, միկրոկառուցվածք, ջերմային էֆեկտներ: Ռենգենաֆազային վերլուծության միջոցով ցույց է տրվել, որ Ti-23Zr-25Nb համաձուլվածքի ֆազային բաղադրությունում առկա է երկու ֆազ՝ α (ՀԽԴ, 194: P6₃/mmc) ու β (ԾԿԽ, 229: Im-3m): Որոշվել են ֆազերի բյուրեղական ցանցի պարամետրերը. α ՝ $a = 0.310451$ նմ, $c = 0.489659$ նմ, β ՝ $a = 0.331091$ նմ: Ուսումնասիրվել է սինթեզված Ti-23Zr-25Nb համաձուլվածքի փոխազդեցությունը ջրածնի հետ ԲԻՍ ռեժիմում: Ցույց է տրվել, որ գլանաձև, կոմպակտ, հոծ նմուշներն առանց նախնական մանրացման կարող են փոխազդել ջրածնի հետ, ինչի արդյունքում Ti-23Zr-25Nb համաձուլվածքը կլանում է 2.78 կշռ.% ջրածին: Ջրածնի 2 ՄՊա ճնշման դեպքում համաձուլվածքի այրման ջերմաստիճանը կազմել է 540°C: Սինթեզված համաձուլվածքի հիդրիդի ջերմակայունությունն ու ջրածնի դետորբցիան ուսումնասիրվել են ԴՋԱ եղանակով: Ցույց է տրվել, որ ջրածնի դետորբցիան տեղի է ունենում երկու ջերմային էնդոէֆեկտներով՝ 362 °C ու 855 °C ջերմաստիճաններում:

Բացահայտվել է, որ <Ց եղանակով TiAl₃ և Ti₃Al ալյումինիդների սինթեզը տեղի է ունենում ըստ $x\text{TiH}_2 + (1-x)\text{Al} \rightarrow \text{Ti}_x\text{Al}_{1-x} + \text{H}_2\uparrow$ ռեակցիայի, որտեղ $x = 0.25, 0.75$: Ստացվել են միաֆազ TiAl₃ տետրագոնալ կառուցվածքով ու միաֆազ α_2 -Ti₃Al հեքսագոնալ կառուցվածքով համաձուլվածքներ: Ti-Al համաձուլվածքների սինթեզի ուսումնասիրության արդյունքում զանգվածի փոփոխության ու դիֆերենցիալ ջերմային կորերի համադրմամբ, ինչպես նաև միջանկյալ ու վերջնական նյութերի նույնականացմամբ հաստատվել է, որ <Ց եղանակով սինթեզված ալյումինիդների ձևավորումը տեղի է ունենում պինդֆազային դիֆուզիայի մեխանիզմով: Վերոնշյալ տեխնոլոգիական մշակումները կարող են հիմք հանդիսանալ արդյունաբերական կիրառության համար ու ներկայացնել կոմերցիոն հետաքրքրություն:

Ռադիացիոն-կայուն և լազերային լույսակալից պաշտպանող ապակեկերպ ու կոմպոզիտային նյութերի մշակում

Համակարգող՝ տեխ.գ.դ. Ն.Կնյազյան

Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինստիտուտ

Կատարվել են ԸԱՔԻ-ում և Ա.Ալիխանյանի անվ. ազգային գիտական լաբորատորիայում ՀՀ լեռնային ապարներից (պեռլիտ, տուֆ, նեֆելինային սիենիտ, դաշտային սպատ, դիատոմիտ, քվարցիտ) որպես հումք բարձր ջերմաստիճանային, հիդրոջերմային եղանակներով սիլիկատների ու տարբեր տեսակի ապակիների ու բովախառնուրդների ստացման հետազոտություններ: Հետազոտվել են ալյումաբորոսիլիկատային համակարգերի ապակեգոյացման տիրույթները, կայուն ապակիների ու միացությունների բյուրեղացման դաշտերը, ապակիների ֆիզիկաքիմիական հատկությունները:

Մշակվել են կադմիումի ու բիսմութի սիլիկատների ստացման միկրոալիքային եղանակ, բիսմութի սիլիկատի հիման վրա տարբեր ապակու բովախառնուրդներ:

Ուսումնասիրվել են ինչպես սիլիկատների, այնպես էլ ապակիների ֆիզիկաքիմիական ու օպտիկական հատկությունները: Ալիխանյանի անվ. ազգային գիտական լաբորատորիայում ուսումնասիրվել է ստացված նյութերի ճառագայթային կայունությունը պրոտոնային ճառագայթման պայմաններում ջերմամշակումից առաջ ու հետո: Ուսումնասիրվել են դիֆուզիոն անդրադարձման հատկությունները պրոտոնային 10^{14} P/սմ² ինտենսիվության ճառագայթումից առաջ ու հետո 200-ից 1000 նմ ալիքի երկարության տիրույթում:

Պարզվել է, որ մեծ ատոմային զանգվածով տարրերն ավելի ուժեղ են նվազեցնում ճառագայթման ինտենսիվությունը, քան թեթև ատոմային զանգվածով տարրերը: Հաշվարկների արդյունքներով համակարգերում ընդգծվել են կայուն ապակիների տիրույթները կիրառական նշանակության ապակեկերպ ու ապակեկերամիկական նյութերի մշակման համար:

Նոր ֆունկցիոնալ օպտիկական հատկություններ ստանալու նպատակով $MgO(MeF_2)-Al_2O_3-TiO_2-SiO_2$ ($Me-MgF_2, BaF_2$) համակարգերի հիմքով սինթեզվել են ապակիներ ու ապակեբյուրեղային նյութեր՝ կիրառելի որպես էլեկտրամագնիսական ճառագայթման փոխարկիչ, որը նվազեցնում է ընկնող ուլտրամանուշակագույն ու կապույտ լույսի էներգիան՝ այն վերածելով երկրորդային ճառագայթման ավելի երկար ալիքի: Մշակված ապակիներն ունեն համընկնող կլանման գոտիներ, որոնք գտնվում են սպեկտրի լայն տիրույթում՝ 250-410 նմ, և ունեն համապատասխան լյումինեսցենտային գոտիներ 380-610 նմ տիրույթում: Կատարվել են մշակված նյութերի γ – ճառագայթման կլանման հետազոտություններ:

Մշակվել են կերամիկական բաղադրություններ պղնձամոլիբդենային կոմբինատի թափոնների, մագնետիտի հանքաքարի հիման վրա: Կերամիկայի ստացման համար, որպես կապակցող նյութ, օգտագործվել է $BaB_2O_4 - BaSiO_3$ կեղծ բինար համակարգի էվտեկտիկ բաղադրության ապակի: Նմուշները, որոնցում բարձր է (80-100%) բազմակոմպոնենտ բյուրեղային լեռնային ապարների քանակը, մասնավորապես Քաջարանի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի թափոնները, ունեն հարաբերական բարձր դիֆուզիոն անդրադարձման գործակից ճառագայթումից առաջ ու հետո:

Մշակվել է ոչ մետաղական ու հանքաքարային միներալների թափոններից ռադիոպաշտպանիչ «սենդվիչ» տիպի նոր շինանյութերի ստացման եղանակ: Պարզվել է, որ կոմպոզիտային նյութի բաղադրությունում մագնիսաունակ մետաղներ պարունակող

հանքային միներալների թափոնների օգտագործումով կարելի է ստանալ ռադիո-
պաշտպանիչ հատկություններով եռաշերտ շինարարական նյութեր:

**Սեփական և այլազգի միջավայրում հայերի համեմատական
հետազոտության հիմնական ուղղությունները. ուսումնասիրության
խնդիրներն ու հեռանկարները**

Համակարգող՝ պ.գ.դ. Ռ.Կարապետյան
Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ

Սփյուռքի ուսումնասիրության բաժնի հետազոտական խումբը, համագործակցելով
13 երկրների (ՌԴ, Բելառուս, Ղրղզստան, Լիբանան, Քուվեյթ, Մեծ Բրիտանիա,
Գերմանիա, Ֆրանսիա, Պորտուգալիա, Բելգիա, Չեխիա, Ուկրաինա, ԱՄՆ) գիտական
կենտրոնների հետ, տեսական և համեմատական հետազոտություններ է իրականացրել
հայկական համայնքների ինտեգրացման գործընթացների վերաբերյալ: Ստացված
նյութերի վերլուծության հիման վրա փորձագիտական առաջարկներ են արվել ՀՀ տարբեր
գերատեսչություններին: Հետազոտությունների արդյունքներն անգլերենով լույս են տեսել
Պրահայում:

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԵՎ ՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Ակադեմիկոս-քարտուղար՝ ակադեմիկոս Լ.Աղալովյան
Գիտքարտուղար՝ Լ.Մարտիրոսյան

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են Մաթեմատիկայի, Մեխանիկայի, Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտները, «Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին» ՓԲԸ-ն:

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են ԳԱԱ 9 ակադեմիկոս, 7 թղթակից և 24 արտասահմանյան անդամներ, 5 պատվավոր դոկտոր:

Հաշվետու տարում անցկացվել է բաժանմունքի 1 ընդհանուր ժողով:

Բաժանմունքի ապրիլի 20-ի տարեկան ընդհանուր ժողովը քննարկել և հավանություն է տվել Լ.Աղալովյանի «Բաժանմունքի 2022թ. գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության հիմնական արդյունքները» հաշվետու զեկուցմանը: Լսվել են արտասահմանյան անդամ Ա.Սերգենի (ՌԴ), Ֆ.-մ.գ.դ.Վ.Հակոբյանի (Մեխանիկայի ինստիտուտ), Ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Արամյանի (Մաթեմատիկայի ինստ.) և Ֆ.-մ.գ.թ. Ս.Պողոսյանի (Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստ.) գիտական զեկուցումները:

Բաժանմունքն անցկացրել է բյուրոյի 21 նիստ, որոնցում քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի 2023թ. աշխատանքային պլանը, 2023-2024 ուստարվա ասպիրանտական տեղերի քանակն ու ըստ ինստիտուտների բաշխվածությունը, ասպիրանտուրայի ընդունելության արդյունքները, ասպիրանտների գիտական ղեկավարներն ու գիտական թեմաները, 2024-25 ուստարվա ասպիրանտուրայի հայտերը, տարեկան հաշվետու ժողովի որոշման նախագիծը, 2023թ. համար ինստիտուտներին տրված բազային ֆինանսավորման ենթակառուցվածքի պահպանման ու զարգացման, պետական նպատակային ծրագրերի, ինստիտուտներին անհրաժեշտ սարքավորումների ձեռքբերման համար ֆինանսավորում հատկացնելու և գիտական գործուղումների հայտերը, բաժանմունքի ինստիտուտների կողմից ներկայացված հատուկ նշանակության ծրագրերը, Կառավարության «ՀՀ պետական պարգևների և պատվավոր կոչումների մասին» նոր օրենքի նախագիծը, «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բյուջետային ֆինանսավորման գիտական աշխատողներին գիտական աստիճանի համար ամենամյա հավելավճարի չափն ու կարգը սահմանելու մասին», «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության նպատակային-ծրագրային գիտական, դրամաշնորհային ֆինանսավորման ձևերով պետական ֆինանսավորման կարգերը սահմանելու մասին» որոշման նախագծերը, ռոբոտատեխնիկական համակարգերի ու անօդաչու թռչող սարքերի վերաբերյալ ինստիտուտներում տարվող ուսումնասիրությունների մասին հարցերը, ԳԱԱ 80-ամյա հոբելյանին նվիրված միջոցառումները, «Լավագույն գիտական աշխատանք մրցույթին» ներկայացված աշխատանքը: Քննարկվել են 2023թ. ինստիտուտների կարևորագույն արդյունքները, գիտակազմակերպական բնույթի այլ հարցեր:

Ըստ բաժանմունքի մասնագիտությունների՝ հրատարակվել են «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Մաթեմատիկա» (6 համար), «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Մեխանիկա» (4 համար), «ՀՀ ԳԱԱ և ՀԱՃՀ տեղեկագիր» (տեխնիկական գիտություններ սերիա. 4 համար), «Համակարգչային գիտության մաթեմատիկական խնդիրները» (2 համար) հանդեսները, «Հայկական մաթեմատիկական հանդես» էլեկտրոնային ամսագիրը:

Բաժանմունքի ինստիտուտների գիտաշխատողները տպագրել են 1 մենագրություն (արտասահմանում), 2 ուսումնական ձեռնարկ (1-ն արտասահմանում), 191 հոդված՝

գրախոսվող ամսագրերում 120 (85-ն արտասահմանում), գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում 71 (18-ն արտասահմանում), 22 թեզիս (13-ն արտասահմանում):

Բաժանմունքի ինստիտուտները կազմակերպել են 4 միջազգային գիտաժողով, միջազգային ֆինանսավորմամբ իրականացրել են 6 դրամաշնորհային ծրագիր:

Բաժանմունքի Մեխանիկայի ինստիտուտի 1 աշխատակից պաշտպանել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

2023թ. դեկտեմբերին բաժանմունքի ինստիտուտներում անցկացվել են տարեկան հաշվետու ժողովներ, քննարկվել և հաստատվել են 2023թ. գործունեության մասին հաշվետվությունները:

ՄԱԹԵՄԱՏԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Արամյան

Գիտքարտուղար՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Դ.Դավիդովա

Էլեկտրոնային փոստ՝ office@instmath.sci.am

Կայքէջ՝ <http://math.sci.am>

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Հայտնի է, որ անընդհատ ֆունկցիաների հաջորդականության կամ շարքի զուգամիտության բազմությունն ունի F -sigma- δ տոպոլոգիական նկարագրություն: Բազմաթիվ աշխատանքներ են նվիրվել այս կամ այն դասի հաջորդականությունների զուգամիտության ու տարամիտության բազմությունների նկարագրությանը, նման խնդիրներ դիտարկվել են մաթեմատիկայի տարբեր բնագավառներում (Ֆուրիեի շարքեր, շրջանում անալիտիկ ֆունկցիաներ, աստիճանային շարքեր, դիֆերենցման տեսություն և այլն): Հենվելով նախորդ աշխատանքներում զարգացված մեթոդների վրա՝ չափելի մետրիկական տարածությունների վրա որոշված լայն դասի օպերատոր հաջորդականությունների համար տրվել է զուգամիտության ու տարամիտության բազմությունների լիովին նկարագրություն (դեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Կարագուլան):

Ելնելով Գաուսի բաշխման հատուկ դերի մասին Խինչինի թեորեմից՝ առաջարկվել է Լինդեբերգի պայմանի նոր մեկնաբանություն, ցույց է տրվել, որ այս պայմանի առկայությունն ապահովում է պատահական մեծությունների նորմավորված գումարների քառակուսիների միատեսակ ինտեգրելիությունը և, հետևաբար, սահմանային անցում մաթեմատիկական սպասումի նշանի տակ, ինչը հնարավորություն է տվել անկախ պատահական մեծությունների համար տալ կենտրոնական սահմանային թեորեմի պարզ ապացույց (դեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Լ.Խաչատրյան):

Դիտարկվել է գրաֆների վրա հիմնված կիսավերահսկվող ուսուցումը՝ օգտագործելով մրցակցային համակարգերի տարածական սեգրեգացիայի տեսությունը: Առաջարկվել են գրադիենտի պրոյեկտման ու ռեգուլարիզացման նոր մեթոդներ: Դիտարկվել են նաև մոդելներ, որոնք հիմնված են ռեակցիոն-դիֆուզիոն համակարգերի տարածական սեգրեգացիայի վերջին արդյունքների վրա: Ներկայացվել են նաև թվային արդյունքներ՝ հաստատելու մեթոդների արդյունավետությունը:

Որոշ սիմետրիկ տիրույթների համար առաջարկվել է p -Լապլաս օպերատորի երկրորդ սեփական արժեքը և նրան համապատասխանող սեփական ֆունկցիան մոտարկելու ալգորիթմ: Դիրիխլեի եզրային պայմանի դեպքում ալգորիթմն ունի սահմանափակում՝ պահանջելով, որ երկրորդ սեփական ֆունկցիայի դրական ու բացասական

մասերն ունենան հավասար L_p -նորմեր: Նեյմանի եզրային պայմանի դեպքում ալգորիթմը չունի սահմանափակումներ: Ստացվել են մի շարք հետաքրքիր գնահատականներ առաջարկված իտերատիվ մեթոդի համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Առաքելյան):

Առաջարկվել է մոտեցում, որը հնարավորություն է տալիս գտնել առաձգական մարմնի եզրի վրա գտնվող բոլոր այն կետերը, որտեղ լարումները կարող են ունենալ խզումներ (թռիչքներ): Եղանակը հիմնված է Ֆուրիեի կրկնակի եռանկյունաչափական շարքերի միջոցով ուղղանկյան համար առաձգականության տեսության հարթ խնդրի լուծման և Ֆուրիեի շարքերի զուգամիտության արագացման նոր մեթոդների վրա: Եղանակը կիրառվել է առաձգականության տեսության հայտնի եզրային խնդրի դեպքում: Բերված թվային փորձարկումների արդյունքները հաստատել են եղանակի ճշգրտությունն ու թվային արդյունավետությունը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Պողոսյան):

Հետազոտվել է կիսաառանցքի վրա ինտեգրալ օպերատորների մի դաս, որը ֆունկցիայով բազմապատկման ու Վիներ-Հոպֆի օպերատորների կոմբինացիա է: Այդ օպերատորների դասը դիֆերենցիալ օպերատորի սպեկտրալ տվյալների ու սիմվոլի համապատասխան ընտրության դեպքում իրացվում են որպես L -Վիներ-Հոպֆի օպերատորներ: Ստացվել է ֆրեդհոլմության հայտանիշն ու ինդեքսը հաշվելու բանաձևը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Քամայան):

Ստացվել են անհրաժեշտ ու բավարար պայմաններ, որպեսզի ընդհանրացված համասեռ կամ սովորական բազմանդամն ավելի հզոր լինի, քան ընդհանրացված համասեռ բազմանդամը, մասնավորապես միանդամը: Պայմանները ձևակերպվել են այս բազմանդամների ընդհանրացված համասեռության կարգի ու նրանց արմատների պատիկության տերմիններով (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Ղազարյան):

Ստացվել է կամայական ողորկ իրական ֆունկցիաների զրոների քանակի գնահատման սկզբունք: Շարունակվել է դիֆերենցիալ հավասարումների բազմաթիվ դասերի լուծումների զրոների ուսումնասիրությունը: Նաև ուսումնասիրվել է հավասարումների հիմնական համակարգը $y' = F_1(x; y)$, $x' = F_2(x; y)$, ինչը թույլ է տվել հայտնի սահմանային ցիկլերի թեման դիտարկել շատ ավելի լայն տեսակետից և ստանալ դրանց գոյության պայմանները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Բարսեղյան):

Կառուցվել է երկու հիմնարար տեսություն, որոնք պարփակվել են Ա.Ջրբաշյանի ու իր աշակերտի՝ Ջոել Ռեստրեպոյի (Բելգիա, Գենտի համալսարան) համատեղ մենագրության մեջ: Այդ տեսություններից մեկը, որպես շատ մասնավոր դեպք, պարունակում է Մ.Ջրբաշյանի հայտնի ֆակտորիզացիայի տեսությունը, մյուսն առաջինի շատ ավելի բարդ համանմանն է, ուր Ֆուրիեի շարքերի ապարատը փոխարինված է Լապլասի ձևափոխությամբ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Ջրբաշյան):

Ստացվել են Պէլի-Վիների տիպի ինտեգրալ ներկայացումներ շատ կոմպլեքս փոփոխականների անալիտիկ ֆունկցիաների նոր կշռային դասերի համար՝ որոշված խողովակաձև տիրույթներում, որոնց հիմքում Ջիգելի իրական տիրույթն է (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Կարապետյան):

Ընդհանրացվել է Լերոյ, Լինդելյոֆի թեորեմը՝ փոխարինելով աջ կիսահարթությունում ինտերպոլացնող անալիտիկ ֆունկցիայի տիպի π -ից փոքր լինելու պայմանը միայն կեղծ առանցքով ֆունկցիայի աճի π -ից փոքր լինելու պայմանով (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Մկրտչյան):

Շարունակվել է C^n տարածության Վեյլի պոլիէդրերի համար Կոշիի ինտեգրալի հատկությունների ուսումնասիրությունը, ներառյալ Հյուդեր-ոլորկության (ընդհուպ մինչև եզրը) հարցերը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյան):

Ուսումնասիրվել է անկյան վրա տրված (անալիտիկ անկյան ներսում ու անընդհատ անկյան վրա) ֆունկցիայի լավագույն շոշափումային մոտավորության հարցն ամբողջ

ֆունկցիաներով: Ստացված արդյունքը նոր է, և մոտարկող ֆունկցիաների աճը, կախված շոշափումային արագությունից, լավագույնն է: Ուսումնասիրվել է անկյան վրա տրված (անընդհատ անկյան վրա ու հարմոնիկ անկյան ներքնամասում) ֆունկցիայի լավագույն հավասարաչափ ու շոշափումային մոտավորության հարցն ամբողջ հարթության վրա որոշված հարմոնիկ ֆունկցիաներով: Ստացված արդյունքը նոր է, և ավելին՝ այլ հեղինակներ անսահմանափակ տիրույթների վրա այս ուղղությամբ խնդիրներ չեն դիտարկել: Ստացված արդյունքները կարելի է կիրառել անկյան համար Դիրիխլեի խնդրի լուծման ասիմպտոտիկան որոշելու հարցերում (ղեկ.՝ ֆ.-մ. գ.թ. Ս.Ալեքսանյան):

Դիտարկվել են Ռիմանի ու Լեբեգի ինտեգրալների զուգակցման հարցերը փաթեթի տիպի ինտեգրալ հավասարումների հետազոտման ու արդյունավետ լուծման բնագավառում: Դիտարկվող հավասարումների լուծումների գոյությունն ու հատկությունները ստացվել են լեբեգյան տարածություններում, իսկ լուծման գործընթացը տրվել է Ռիմանի ինտեգրալի միջոցով: Նման հարցադրումը հավանաբար նոր է: Դրվել է հետևյալ խնդիրը՝ զարգացնել փաթեթի հավասարումների որոշ դասերի տեսությունը Ռիմանի ինտեգրալի միջոցով՝ առանց կիրառելու Լեբեգի ինտեգրալի կոնցեպցիան:

Դիտարկվել են Վոլտերայի առաջին սեռի ինտեգրալ հավասարումների լուծելիության, լուծման հատկությունների ու կառուցման հարցերը բացարձակ անընդհատ կորիզային ֆունկցիաների դեպքում: Զարգացվել են հեղինակների կողմից նախկինում ստացված վերականգնման կառուցվածքային թեորեմն ու կորիզի միջինացման մեթոդը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ն.Ենգիբարյան):

Օգտագործելով Ռիկատիի հավասարման մեթոդը՝ երկչափանի գծային համասեռ հավասարումների համակարգերի համար ստացվել են կայունության նոր թեորեմներ: Ցույց է տրվել որ 2-չափողականության դեպքում Ռաուս-Հուրվիցի թեորեմը ստացված թեորեմներից երկուսի հետևանքն է:

Օգտագործելով Ռիկատիի հավասարման մեթոդը՝ ստացվել են Կամենևի տիպի պայմաններ երրորդ կարգի գծային դիֆերենցիալ հավասարումների համար: Ապացուցվել են երեք օսցիլյացիոն թեորեմներ, որոնք ընդհանրացնում են Լազարի թեորեմը:

Օգտագործելով Ռիկատիի հավասարման մեթոդը երկչափանի գծային համասեռ հավասարումների համակարգերի համար՝ ստացվել է համեմատության նոր թեորեմ: Այս արդյունքը հիմնված է զրո- դասերի նոր կոնցեպտի վրա և ընդհանրացնում է Շտուրմի թեորեմը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Գ.Գրիգորյան)

Դիտարկվել են կիսառանցքի, ամբողջ առանցքի ու հարթության վրա մոնոտոն ոչ գծայնությամբ սկալյար ու վեկտորական որոշ ինտեգրալ հավասարումների հետազոտության հարցեր: Ուսումնասիրվող հավասարումները լայնորեն կիրառվում են տախիոնյան դաշտերում, ք-ադիկ բաց ու փակ լարերի դինամիկ տեսությունում, գազերի կինետիկ տեսությունում, քվանտային մեխանիկայում, ճառագայթման տեղափոխման տեսությունում ու համաճարակի աշխարհագրական տարածման մաթեմատիկական տեսությունում: Ստացվել են լուծման գոյության ու միակության մի շարք կոնստրուկտիվ թեորեմներ, նաև բավարար պայմաններ, որոնց առկայության դեպքում դիտարկվող հավասարումները որոշակի ֆունկցիոնալ տարածություններում ունեն միայն տրիվիալ լուծումներ: Հետազոտվել են կառուցված լուծումների մի շարք որակական հատկություններ՝ մոնոտոնություն, անընդհատություն, զոգավորություն ու ասիմպտոտիկ վարք անվերջությունում: Ստացված արդյունքները տարածվել են այդ հավասարումների ինչպես համապատասխան վեկտորական, այնպես էլ դիսկրետ անալոգների վրա: Մշակվել և զարգացվել են հատուկ խտերացիոն մեթոդներ՝ նշված հավասարումների մոտավոր լուծումների կառուցման ուղղությամբ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Խ.Խաչատրյան):

Հրատարակության է պատրաստվել «Лекции по стохастической геометрии» մենագրությունը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Համբարձումյան):

Գտնվել է պայման, որը թույլ է տվել օգտագործելով շրջանաձև Ռադոնի ձևափոխությունը՝ գծի վրա տեղադրված դետեկտորներով վերականգնել անընդհատ ֆունկցիան (պարտադիր չէ կոմպակտ կրիչով): Ներկայացվել է այդ ձևափոխության համար նոր շրջանի բանաձև: Այս բանաձևը թույլ է տալիս վերականգնել անհայտ ֆունկցիան լոկալ տվյալների միջոցով (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Արամյան):

Կայունության ու կանոնավորության պայմաններին բավարարող տրանսլյացիոն-անփոփոխ զույգ պոտենցիալների դասի համար դիտարկվել է համապատասխան սահմանային Գիբսյան G պրոցեսը d -չափանի էվկլիդեսյան տարածությունում: Ներկայացվել է G -ի մասնիկների թվերի կենտրոնական սահմանային թեորեմ՝ օգտագործելով վիճակագրական մեխանիկայի կետային պրոցեսների կառուցման վերացական մեթոդը, որը զուգորդվում է կենտրոնական սահմանային թեորեմի Դոբրուշինի մոտեցմամբ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ս.Պողոսյան):

Ուսումնասիրվել են եզրային խնդիրների թվային լուծման կտոր գծային մոտարկման մեթոդները, որոնք բերվել են եռանկյունների ցանցից կախված հավասարումների համակարգերի: Բացահայտվել է եզրային խնդրի այն պայմանը, որի բավարարման դեպքում լավագույն ցանցապատումը Դելոնեի եռանկյունապատումն է: Ապացուցվել է, որ էլեկտրամագնիսական դաշտի թվային հաշվարկի խնդիրը բավարարում է այդ պայմանին (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Հ.Սուքիասյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Շարունակվել են սովորական կամ մաքսիմալ տիպի օրթոգոնալ գումարների նորմային գնահատականների ուսումնասիրությունները: Խնդիրները դիտարկվել են վեյվլետային ու մարտինգալային համակարգերի համար: Երկու դեպքում էլ ստացվել են մաքսիմալ գումարների քառակուսի-արմատ-լոգարիթմական ճշգրիտ գնահատականներ: Մարտինգալային գումարների համար ստացվել են նաև Խինչինի տիպի անհավասարություններ ճշգրիտ հաստատումներով: Ավելին, ապացուցվել են թեորեմներ, որոնք թույլ են տվել մարտինգալերի համար նմանատիպ գնահատականների ուսումնասիրությունները բերել պարզագույն՝ Ռադեմախերի կամ Հաարի համակարգերի դեպքերին (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Կարագուլան):

Գտնվել է պայման, որի առկայությունը թույլ է տվել վերականգնել անհայտ ֆունկցիան՝ օգտագործելով Ռադոնի շրջանաձև ձևափոխությունը փոքր աղեղի վրա տեղադրված դետեկտորներով: Շրջանային ձևափոխության համար գտնվել է նոր շրջանի բանաձև (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Արամյան):

Դիտարկվել են դասական գիբսյան կետային պրոցեսներ սահմանափակ ու անսահմանափակ տիրույթներում, որոնցում մասնիկները փոխազդում են զույգ պոտենցիալի միջոցով: Ուսումնասիրվել է տիրույթում գտնվող մասնիկների թիվը բնութագրող պատահական մեծության ասիմպտոտիկ վարքը: Պոտենցիալի բավականին լայն դասի համար ապացուցվել են ինտեգրալ կենտրոնական սահմանային թեորեմներ սահմանափակ ու անսահմանափակ տիրույթների դեպքում (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ս.Պողոսյան):

Ստացվել են պարզ անհրաժեշտ ու բավարար պայմաններ վերջավոր պատահական դաշտերը նրանց մի-կետային պայմանական բաշխումների միջոցով նկարագրելու համար: Ցույց է տրվել, որ վերջավոր ծավալում բոլոր պատահական դաշտերը գիբսյան են: Դիտարկվել են դասական գիբսյան կետային պրոցեսներ սահմանափակ ու անսահմա-

նափակ տիրույթներում, որոնցում մասնիկները փոխազդում են զույգ պոտենցիալի միջոցով: Ուսումնասիրվել է տիրույթում գտնվող մասնիկների թիվը բնութագրող պատահական մեծության ասիմպտոտիկ վարքը: Պոտենցիալի բավականին լայն դասի համար ապացուցվել են ինտեգրալ կենտրոնական սահմանային թեորեմներ սահմանափակ ու անսահմանափակ տիրույթների դեպքում (դեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Բ.Նահապետյան):

Ցույց է տրվել, որ ամպային ենթակառուցվածքների և նրանցում աշխատող ծրագրերի մոնիթորինգն արդյունավետ իրականացնելու համար հարկավոր է ուշադրությունը կենտրոնացնել այսպես կոչված KPI (key performance indicator) ժամանակային շարքերի (մետրիկաների) վրա: Այնուհետև համակարգի խափանումները միանգամից կբացահայտվեն այդ մետրիկաների տարօրինակ վարքագծով: Հաջորդ քայլը նման վարքագծի բացատրումն է վերջինիս հետ կոռելացված այլ ժամանակային շարքերի օգնությամբ, որոնց վարքագծի առանձնահատկություններն ավելի մատչելի են նույնացվում համակարգի խնդիրների հետ: Այս աշխատանքը նման մի համակարգի նախագծումն ու իրականացումն է:

Ուսումնասիրվել է ամպային ենթակառուցվածքներում աշխատող ծրագրերի խափանումների պատճառների բացահայտումը հետքերի (tracing) օգնությամբ, որոնց համար ստացվել է դասակարգման խնդիր, որը լուծվել է կանոններ սովորող RIPPER ալգորիթմի օգնությամբ: Բացահայտվել են այդ ալգորիթմի հնարավորություններն արագության ու հուսալիության տեսանկյունից: Ոլորտի մասնագետների հետ ստուգվել է կանոնների օգտակարությունն իրական ամպային ծրագրերի խափանումների բացատրման տեսանկյունից (դեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Պողոսյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Aleksanyan S., Optimal uniform approximation on the angles by the entire functions, “Journal of Contemporary Mathematical Analysis NAS of RA”, v. 58, 1, 2023, pp. 213-218.
2. Aramyan R., Inversion of the pair of weighted and classical circular Radon transforms in $C(R^2)$, “Journal of Mathematical Analysis and Applications”, v. 530, issue 2, 2023, doi.org/10.1016/j.jmaa.2023.127687
3. Aramyan R., Recovering a function from spherical means in 3D using local data, “Inverse Problems and Imaging”, 2023, doi: 10.3934/ipi.2023050
4. Aramyan R., Reconstruction of a function defined on R^2 from its circular transformations, centered on arc, “J. Math Sci”, 2023, https://doi.org/10.1007/s10958-023-06748-9
5. Barsegian B., Knots of plane curves, Applications to ODE, “Izvetiya Akademii Nauk Armenii”, v. 58, N 3, 2023, pp. 14-20.
6. Bozorgnia F., Fotouhi M., Arakelyan A., Elmoataz A., Graph based semi-supervised learning using spatial segregation theory, “Journal of Computational Science”, v. 74, article 102153, 2023, pp. 1-11.
7. Bozorgnia F., Arakelyan A., Approximation of the second eigenvalue of the p-Laplace operator in symmetric domains, “Journal of Computational and Applied Mathematics”, v. 434, article 115349, 2023, pp.1-16.
8. Ghazaryan H., Margaryan V., On the comparison of powers of differential operators (polynomials). “Bollettino dell’ Unione Matematica Italiana”, v. 16, issue 4, 2023, pp. 703-740.
9. Grigorian G., On the stability of systems of two linear first-order ordinary differential equations, “Differ. equ. appl.”, v. 15, N 3, 2023, pp. 285-296, http://dx.doi.org/10.7153/dea-2023-15-15
10. Grigorian G., Kamenev type conditions for oscillation of third order linear ordinary differential equations, “Acta Mathematica Universitatis Comenianae”, https://doi.org/10.48550/arXiv.2301.09975
11. Grigorian G., A generalization of Sturm’s comparison theorem, “Rocky Mt. J. Math.”, v. 47, N 5, 2023, pp. 1497-1524.
12. Harutyunyan A., Poghosyan A., Harutyunyan L., Aghajanyan N., Bunarjyan T., Challenges and experiences In designing interpretable KPI-diagnostics for cloud applications, “Journal of Universal Computer

- Science” (JUCS), v. 29(11), 2023, pp. 1298-1319.
13. Kamont A., Karagulyan G., On wavelet polynomials and Weyl multipliers, “Journal d’Analyse Mathématique”, v. 150, issue 2, 2023, pp. 429-445.
 14. Karagulyan G, Karagulyan V., On uniqueness properties of Rademacher chaos series, “Math. Notes”, v. 114, 2023, pp. 5-6.
 15. Khachatryan L., Nahapetian B., On the characterization of a finite random field by conditional distribution and its Gibbs form, “J. Theor. Probab.”, 2023, 36 pp, 1743–1761.
 16. Khachatryan Kh., Petrosyan H., On a class of nonlinear integral equations of the Hammerstein–Volterra type on a semiaxis, “Russian Math. (Iz. VUZ)”, v. 67 (1), 2023, pp. 64-73, <https://doi.org/10.26907/0021-3446-2023-1-75-86>
 17. Poghosyan A., Harutyunyan A., Grigoryan N., Pang C., Distributed tracing for troubleshooting of native cloud applications via rule-induction systems, “Journal of Universal Computer Science”, (JUCS), v. 29(11), 2023, pp. 1274-1297.
 18. Vagharshakyan A., Sectorial Paley–Wiener theorem, “Math. Meth. Appl. Sci.”, v. 46, 202), pp. 19173–19183, DOI 10.1002/mma.9618
 19. Енгибарян Н.Б., О сочетании интегралов Лебега и Римана в теории уравнений свертки, Ер., “Теоретич. и матем. физика”, т. 148, N 2, 2023, с. 216-220.
 20. Камалян А.Г., Киракосян Г.А., О Фредгольмовости одного класса операторов L-Винера-Хопфа, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 3-4, 2023, с. 1-6.
 21. Сукиасян Г.С., Алаеи М.Е., Автоматизированная система для статистической оценки состояния финансового рынка, Ер., “Изв. НАН РА. Технич. науки”, т. 76, N 2, 2023, с. 230-236.

ՄԵԽԱՆԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Վ.Ավետիսյան
 Փոխտնօրեն՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Միկիլյան
 Գիտքարտուղար՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Լ.Դաշտոյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ mechins@sci.am
 Կայքէջ՝ www.mechins.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 047՝ «Մեխանիկա»

Նախագահ՝ ակ. Լ.Աղալովյան, գիտքարտուղար՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Միկիլյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել է պիեզոէլեկտրական ալիքատարում էլեկտրաառաձգական ալիքների տեղայնացումը, երբ ալիքատարի երեսներին զուգահեռ պարբերականորեն տեղադրվել են էլեկտրոդներ: Երկու հարակից ենթաշերտերի միջև փոխանցման մատրիցան կառուցվել է էլեկտրոդների վրա էլեկտրական կարճված պայմանների հիման վրա: Դուրս են բերվել ալիքատարի վերին ու ստորին երեսների առաձգական տեղաշարժերի միջև տեղափոխության կապի հավասարումները լարման բացակայության եզրային պայմանի դեպքում: Նաև դուրս են բերվել ալիքատարի երկու երեսների միջև տանգենցյալ լարումների կապի հավասարումներն ամրացված եզրային պայմանի դեպքում: Դիտարկված համակարգերում էլեկտրամեխանիկական փոխկապակցվածությունը խիստ ազդում է ակուստիկ ալիքների հատկությունների վրա՝ հանգեցնելով նոր հատկությունների: Մասնավորապես ցույց է տրվել, որ էլեկտրամեխանիկական փոխկապակցվածության շնորհիվ ալիքները կարող են տեղայնացվել համակարգի ինտերֆեյսներում, եթե էլեկտրոդները ոչ միասնական են բաշխված պիեզոէլեկտրական ալիքատարի հաստության երկայնքով: Ալիքների տեղայնա-

ցումը զգալիորեն մեծանում է շերտերի միջև ոչ սիմետրիկորեն ներմուծված էլեկտրոդների քանակի աճմանը զուգահեռ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Ավետիսյան):

Կառուցվել են առաձգականության տեսության որոշ դասի կոնտակտային ու խառը եզրային խնդիրների որոշիչ ինտեգրալ հավասարումների թվային վերլուծական լուծումները մեխանիկական քառակուսացման բանաձևերի օգտագործմամբ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Սահակյան):

Ստացվել է երկշերտ սալի ստիպողական տատանումների 3D խառը եզրային խնդրի լուծումը, որը մոդելավորում է կառուցվածքների հիմք-հիմնատակ փաթեթի վրա սեյսմիկ ազդեցությունները: Ցույց է տրվել, որ կառուցվածքների ամրության տեսակետից գլխավոր դերակատարություն ունեն տանգենցիալ տեղափոխություններն ու ընդլայնական շոշափող լարումները, մյուս հաշվարկային մեծությունների դերակատարությունը կարգով փոքր է (ղեկ.՝ ակ. Լ.Աղալովյան):

Փորձարարական հետազոտությունների արդյունքների համեմատական վերլուծությամբ ցույց է տրվել, որ կարբոնատային կազմի սպիտակահողային հիմքով, համեմատաբար ջրացեմենտային մեծ հարաբերությամբ ցեմենտագրունտային կոմպոզիտների առաձգականության մոդուլի ու ամրության վրա քիմիապես չկապված խոնավության ազդեցության մեխանիզմը գործնականում չի տարբերվում կոնստրուկցիոն ցեմենտային թեթև բետոնների նույնանուն մեխանիկական հատկությունների վրա վերոհիշյալ գործոնի ազդեցության մեխանիզմից: Այսինքն՝ դետորբցիոն պրոցեսներ ընթանալու դեպքում տեղի է ունենում ցեմենտային կապակցանյութի հենքով հիշյալ նյութերի մեխանիկական բնութագրիչների ցուցիչների նվազում սկզբնական բարձր, ապա մարող արագությամբ: Ասվածը նախանշում է այն, որ ցեմենտագրունտային կոմպոզիտների դեֆորմացվելուն ու քայքայվելուն դիմադրողականության փոփոխությունների վարքում վերը հիշյալ գործոնը որոշ դեպքերում կարող է լինել գերակշռող այլ գործոնների նկատմամբ, որը հաճախ նկատվում է կոնստրուկցիոն ցեմենտային բետոնների մոտ (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Կ.Կարապետյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Միաօղակ էլեկտրամեխանիկական մանիպուլյատորի համար լուծվել է ղեկավարող լարման և մանիպուլյատորի վերջնական վիճակների այն տիրույթների կառուցման խնդիրը, որոնց յուրաքանչյուր կետ մանիպուլյատորի տեղափոխումը սկզբնական հանգստի վիճակից կառուցված ղեկավարման օգնությամբ իրականացվում է վերջավոր ժամանակում՝ առանց լարման ֆունկցիայի ու էլեկտրաշարժիչի ռոտորի փաթույթում ջերմաանջատման հզորության վրա դրված տրված սահմանափակումների խախտման (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Վ.Ավետիսյան):

Մագնիսաակտիվ բարակ թաղանթների համար ստացվել են տատանումների ու կայունության հավասարումներն ու մակերևութային պայմանները, ձևակերպվել են մաթեմատիկական ֆիզիկայի համապատասխան խնդիրներ: Դիտարկվել է կրկնակի կորության ուղղանկյուն օրթոտրոպ թաղանթի ոչ գծային տատանումների խնդիրը: Ոչ գծային խնդիրների լուծման անալիտիկ մեթոդի հիման վրա ուսումնասիրվել է խնդրի ոչ գծայնության ազդեցությունը տատանողական պրոցեսի բնութագրիչների վրա: Ցույց է տրվել, որ տատանումների ոչ գծային լինելը հանգեցնում է էապես նոր տեսակի ռեզոնանսների ի հայտ գալուն՝ օբերտոնների ու սեփական տատանումների պատիկ հաճախականությունների վրա: Ստացվել են բանաձևեր, որոնք ցույց են տվել ամպլիտուդա-հաճախության կախվածության բնույթը, և այդ բանաձևերը կարող են հիմք

հանդիսանալ դիտարկվող թաղանթի ոչ գծային տատանումների բնութագրերի վրա անիզոտրոպիայի ու ընդլայնական սահքերի ազդեցությունն ուսումնասիրելու համար: Առաջարկվել է ամպլիտուդա-հաճախականության կախվածության կորի վրա սահմանային ու բիֆուրկացիայի կետերի հայտնաբերման մեթոդ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Միկիլյան):

Տատանման էներգիայի հավաքման նպատակով ուսումնասիրվել է պիեզոէլեկտրական ներդիրներով ու ներքին հողակապերով պարբերաբար ամրակցված հեծանում ծռման ալիքների արգելված գոտիների խնդիրը: Ուսումնասիրվել են նաև վերջավոր երկարության պարբերական հեծանի ընդհանուր լուծումները երկու տոպոլոգիական համակարգերի համար (ներդիրներով հեծան, փոքրիկ կարկատաններով ու ներքին ծղխնիներով հեծան): Ֆլուկեի տեսության օգնությամբ ստացվել են արգելված գոտու կառուցվածքը որոշող բացահայտ արտահայտություններ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Դ.Փիլիպոսյան):

Դիտարկվել է անվերջ պիեզոէլեկտրիկ ալիքատարում միակողմանի առաձգական սահքի ալիքի տարածումը սահմանափակ ժամանակի ինտերվալում ղեկավարելու խնդիրը: Պիեզոէլեկտրիկ ալիքատարի մակերևույթներն ազատ են լարվածությունից ու շփումներից: Էլեկտրական դաշտի տարբեր պոտենցիալներով բեռնված էլեկտրոդները տեղակայված են ալիքատարի մակերևույթներից տարբեր հեռավորությունների վրա: Պիեզոէլեկտրական ալիքատարի մեխանիկորեն ազատ մակերևույթների մոտ լիցքավորված էլեկտրոդները հանգեցնում են ալիքատարի մակերևույթների վրա համարժեք էլեկտրամեխանիկական ազդեցության: Ձևակերպվել է ալիքատարի հաստությամբ էլեկտրաակտիվ միակողմանի սահքի դեֆորմացիայի ալիքի բաղադրիչների բաշխման եզրային ղեկավարման խնդիրը, որը լուծվում է՝ օգտագործելով Ֆուրիեի շարքի ներկայացման մեթոդը, որը ներառում է էլեկտրաակուստիկ ալիքների ճիշտ ձևի հայտնաբերում՝ օգտագործելով մակերևութային ազդեցությունների համապատասխան հարմոնիկները (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Ավետիսյան):

Դիտարկվել է բազմաշերտ փաթեթների, մասնավորապես եռաշերտ սալի դինամիկական խնդիր: Ուսումնասիրվել է երկայնական առաձգական ալիքների տարածումն ու նրա բնույթը սահմանային շերտում: Հաշվի են առնվել տեղանքի մակերևույթի անհարթությունների առանձնահատկությունները: Ստացվել են սահմանային շերտի մեծությունների մարման արագությունները՝ կախված շերտերի երկրաչափական ու մեխանիկական բնութագրիչներից (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Լ.Ղուլազարյան):

Առաջարկվել է մարմինների կոնտակտի նոր մոդել հանգստի շփման հաշվառումով: Ըստ նոր մոդելի ենթադրվում է, որ մարմինների կոնտակտի ողջ տեղամասում գործող շոշոփող լարումները կապված են նորմալ ճնշման հետ ընդհանրացված չոր շփման օրենքով, որի շփման գործակիցը կախված է կոնտակտային մակերևույթների հպման կետերի կոորդինատներից և ուղիղ համեմատական է դրանց: Առաջարկված նոր մոդելի կիրառմամբ կառուցվել է հարթ հիմքով դրոշմի ու առաձգական կիսահարթության կոնտակտային փոխազդեցության խնդրի փակ լուծումը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Հակոբյան):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Avetisyan A.S., *Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites*, (2023), *Advanced Structured Materials*, v. 182, Springer Cham., 225 p., <https://doi.org/10.1007/978-3-031-26731-4>

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

2. Ստեփանյան Ս.Պ., Մաթեմատիկական անալիզի հիմունքներ (բուհական դասագիրք), Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 318 էջ:
3. Vantsyan A. Anushavan, Mojtaba Mozavej. *Some Methods of Solution of Transcendental and Algebraic. Equations*, Tehran, Lambert Academic Publishing, 2023, 84 p.

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

4. Սարգսյան Կ.Ս., Ջերմագայուն նյութից պատրաստված սալի կայունության խնդիրը, Ե., ՀԱՊՀ «Բանբեր» հանդես, N 2, 2023, էջ 25-32:
5. Аветисян А.С., Саакян С.Л., Отражение и прохождение форм волны сдвига от границы раздела двух полубесконечных частей упругого композитного волновода, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 1, 2023, с. 12-20, <https://doi.org/10.54503/0321-1339-2023.123.1-12>.
6. Аветисян В.В., Управляемое движение электромеханической системой с ограничениями, сб. XIII всерос. съезда по фунда. пробл. теоретич. и прикл. Механике, т. 1, СПб., изд. "Политех-Пресс", 2023, с. 301-304.
7. Агабекян П.В., Арутюнян Л.А., Плоская задача теории упругости для составной плоскости с трещинами. Ер., "Изв. НАН РА. Механика", т. 76, N 2, 2023, с.11-19.
8. Агаловян Л.А., Япуджян В.Т., О пограничном слое в смешанной 3D краевой задаче ортотропной пластинки, Ер., "Изв. НАН РА. Механика", т. 76, N 3, 2023, с. 64-75.
9. Агаян К.Л., Плоская сдвиговая волна в пьезоэлектрическом слое со смешанными граничными условиями, Ер., ДНАН РА, т. 123, N 3-4, с. 61-74.
10. Агаян К.Л., Амирджанян А.А., Изгиб балки на крае упругой полосы, усиленной упругими опорами., "Изв. НАН РА. Механика", т. 76, N 1, 2023, с. 3-14, <http://doi.org/10.54503/0002-3051-2023.76.1-3>
11. Агаян К.Л., Атоян Л.А., Упруго-спиновые волны в ферромагнитном полупространстве с магнитным экраном, Ер., "Изв. НАН РА. Механика", т. 76, N 2, 2023, с. 3-10, <http://doi.org/10.54503/0002-3051-2023.76.2-3>
12. Акопян В.В., Гаспарян А.В., Саакян А.В. О решении одного гиперсингулярного интегрального уравнения, встречающегося в механике трещин, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 2, 2023, с. 18-30. DOI:10.54503/0321-1339-2023.123.2-1.
13. Амирджанян А.А, Геворгян Г.З., Дарбинян А.З., Отражение упругих волн от границы полупространства при условии скольжения с трением, Ер., "Изв. НАН РА. Механика", т. 76, N 1, 2023, с. 15-26. DOI: 10.54503/0002-3051-2023.76.1-15.
14. Барсегян В.Р., Граничное управление и оптимальное управление распределенной неоднородной колебательной системой с промежуточными условиями, мат. XVI всерос. мультikonф. по проблемам управления (МКПУ-2023)", т. 2, 2023, Волгоград, изд. ВолгГТУ, с. 51-53.
15. Барсегян В.Р., Граничное управление некоторой распределенной неоднородной колебательной системой с заданными состояниями в промежуточные моменты времени, М., "Автоматика и телемеханика", N 2, 2023, с. 66-80, <https://doi.org/10.31857/S0005231023020046> .
16. Барсегян В.Р., Матевосян А.Г., Об одной задаче управления беспилотным летательным аппаратом самолетного типа с заданными промежуточными значениями разных частей координат, СПб, "Дифференциальные уравнения и процессы управления", N 2, 2023, с. 86-96. <https://doi.org/10.21638/11701/spbu35.2023.205>.
17. Барсегян В.Р., О задачах граничного управления и оптимального управления распределенной неоднородной колебательной системой с заданными промежуточными условиями на функции состояния, мат. межд. Воронежской весенней математ. Школы "Современные методы теории краевых задач. Понтрягинские чтения – XXXIV", Воронеж, ВГУ, 2023, с. 66-68.
18. Барсегян В.Р., Солодуша С.В., Граничные управления некоторой распределенной неоднородной колебательной системой с промежуточными условиями, М., "Итоги науки и техн. сер. "Современная математика и ее приложения. Тематические обзоры", т. 226, 2023, с. 3-15, <https://doi.org/10.36535/0233-6723-2023-226-3-15> <https://www.mathnet.ru /links/14fa740d47a98fe54d67642fb15c817b/into1196.pdf>
19. Барсегян В.Р., Солодуша С.В., Задача оптимального управления тепловым воздействием лазерного луча на двухслойный биоматериал, мат. V межд. конф. "Динамические системы и компьютерные науки: теория и приложения ", Иркутск, ИГУ, 2023, с. 78-81.
20. Барсегян В.Р., Солодуша С.В., О задаче оптимального граничного управления распределенной неоднородной колебательной системой с заданными промежуточными условиями, мат. межд.

Воронежской весенней матем. школы, “Современные методы теории краевых задач, Понтрягинские чтения – XXXIV”, Воронеж, ВГУ, 2023, с. 68-70.

21. Барсегян В.Р., Оптимальное граничное управление распределенной неоднородной колебательной системой с заданными состояниями в промежуточные моменты времени, М., “Журн. вычислит. матем. и матем. физики”, т. 63, N 1, 2023, с. 74-84. <https://doi.org/10.31857/S0044466922120031>.
22. Барсегян В.Р., Задача граничного управления смещением на двух концах процессом колебания стержня, состоящего из двух участков разной плотности и упругости, М., “Изв. РАН. Механика твердого тела”, N 2, 2023, с. 125-135, DOI 10.31857/S0572329922600517 <https://mtt.ipmnet.ru/ru/Issues/2023/2/125>.
23. Геворкян Г.А., Численное решение задачи Кирша с центральным круговым отверстием произвольного радиуса на основе МКЭ, мат. XXIII межд. конф. по вычислительной механике и современным прикладным программным системам, с. Дивноморское, Краснодарский край, 2023, с. 195-197.
24. Гукасян А.А., Управляемость и оптимальный синтез в задачах обслуживания, СПб, “Транспортное, горное и строительное машиностроение: наука и производство”, НИЦ МС, N 20, 2023, с. 18-30.
25. Ерофеев В.И., Леонтьева А.В., Шекоян А.В., Дисперсия продольных волн, распространяющихся в материалах. Вестник Пермского нац. исслед. политехн. ун-та, Пермь, “Механика”, N5, 2023, с. 26-35.
26. Жамакочян К.А., Саркисян Л.С., Саркисян С.О., Задачи статики и собственных колебаний плоского напряженного состояния поперечного изгиба прямоугольного листа графена по моменто-мембранной теории упругих тонких пластин, сб. “Динамич. и технологич. проблемы механики конструкций и сплошных сред”, Кременки, т. 1, 2023, с. 120-122.
27. Казарян К.Б., Мусій Р., Мельник Н., Термонапружений стан біметалевих пластин за індукційного нагріву неусталеним електромагнітним полем, Міжнар. наук. конф. «Сучасні проблеми механіки та математики», Львов 2023, с. 115-116, <http://iapmm.lviv.ua/mpmm2023/materials/proceedings>.
28. Канецян Е.Г., Мкртчян М.С., Мхитарян С.М., Определяющие уравнения деформирования упругого слоя во взаимодействии с концентраторами напряжений приосесимметричном кручении, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 2, 2023, с. 38-50.
29. Мартиросян С.Р., Об устойчивости широкой панели со свободным краем, растянутой по сверхзвуковому потоку газа, при наличии сосредоточенных инерционных масс и моментов, Ер., “Изв. НАН Армении. Механика”, т. 76 (1), 2023, с. 37-55, DOI: 10.54503/0002-3051-2023.76.1-37.
30. Мартиросян С.Р., Оптимальные гарантированные алгоритмы скоростной коррекции инерциальной навигационной системы, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 2, 2023, с. 7-17. DOI:10.54503/0321-1339-2023.123.2-7. ISSN 0321-1339.
31. Мартиросян С.Р., Сверхзвуковой флаттер прямоугольной пластинки умеренных размеров со свободным краем, сжатой по потоку газа, Ер., “Изв. НАН Армении. Механика”, т. 76 (3), 2023, с. 47-63. DOI: 10.54503/0002-3051-2023.76.3-47.
32. Мартиросян С.Р., Сверхзвуковой флаттер удлиненной прямоугольной пластинки со свободным краем, сжатой по потоку газа, Ер., “Изв. НАН Армении. Механика”, т. 76 (2), с. 44-58. DOI: 10.54503/0002-3051-2023.76.2-44.
33. Саргсян А.М., Плоская задача теории упругости для кругового сектора, радиальные стороны которого взаимодействуют с упругим стрингером и жестким штампом без трения, ч. 3, Satteldorf, Germany, “German International Journal of Modern Science”, N 64, 2023, с. 21-27.
34. Саргсян А.М., Плоская задача теории упругости для кругового сектора, радиальные стороны которого взаимодействуют с упругим стрингером и жестким штампом без трения. Продолжение, Florence, Italy, “Scientific journal of Italy”, N 41, 2023, с. 43-48.
35. Саргсян А.М., Плоская задача теории упругости для кругового сектора, радиальные стороны которого взаимодействуют с упругим стрингером и жестким штампом без трения, ч. 2, Satteldorf, “Germany German International Journal of Modern Science”, N 58, 2023, с. 30-36.
36. Сейранян С.П., К решению задачи о симметрично-антисимметричном изгибе прямоугольной защемленной по контуру пластины посредством модификации метода С.П. Тимошенко, мат. XXIII межд. конф. по вычислит. механике и соврем. прикладным программным системам, М., изд. МАИ, 2023, с. 268-273, ISBN 978-5-4316-1054-7, <http://www.cmmass.ru>.
37. Торосян В. С., Погосян А.В., О выявлении особенностей напряжений на границе прямоугольной

- области в одной задаче теории упругости, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 1, 2023, с. 21-29.
38. Япуджян В.Т., О вынужденных колебаниях ортотропной полосы при наличии внутреннего трения и кулонова трения между полосой и жестким основанием, Ер., ДНАН Армении, т.123, N1, 2023,с.30-39.
 39. Япуджян В.Т., Об одной смешанной 3D задаче теории упругости для ортотропной пластинки, Д.Армении, Ер., т. 123, N 2, 2023, с. 31-37.
 40. Aghalovyan L., Ghulghazaryan L., Hambardzumyan P., 3D dynamic problems for three-layered shells with delamination between the layers, "Mechanics of High-Contrast Elastic Solids. Advanced Structured Materials", v. 187. Springer, Cham. 2023. pp. 13-26, https://doi.org/10.1007/978-3-031-24141-3_2.
 41. Aghalovyan L., Ghulghazaryan L., Kaplunov J., Prikazchikov D., Degenerated boundary layers and long-wave low-frequency motion in high-contrast elastic laminates, "Mathematics", v. 11, 2023, 3905, <https://doi.org/10.3390/math11183905>
 42. Aghalovyan L., Ghulghazaryan L., Kaplunov J., Prikazchikov D., Sargsyan. M. On the dynamic behaviour of a three-layered strip in a non-classical mixed plane deformation problem,"Proceedings of NAS RA. Mechanics", v. 76, N 3, 2023, pp. 35-46, <http://doi.org/10.54503/0002-3051-2023.76.3-35>
 43. Aghalovyan L., Aghalovyan M., On forced 3D vibrations of two layered plates under periodic tangential impacts, "Mechanics of Composite Materials", v. 59, N 2, 2023, pp. 393-402.
 44. Aghalovyan M., Aghalovyan L., Ghulghazaryan L., Method for determining the accumulated potential energy of deformation in lithospheric plates, blocks of the Earth's crust and earthquake prediction, "XXVIII General Assembly of the International Union of Geodesy and Geophysics", (IUGG), Berlin, 2023, <https://doi.org/10.57757/IUGG23-3019s>
 45. Aghayan K., Bagdasaryan R., Diffraction of planewaves in an elastic half-plane enhanced along its boundary by a semi-infinite stringer, in book: "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep. book series Advanced Structured Materials" (STRUCTMAT), v.185, 2023, pp.17-32, https://doi.org/10.1007/978-3-031-18564-9_2
 46. Antipov Y., Mkhitarian S., Herzian and adhesive plane models of contact of two inhomogeneous elastic bodies, "Euro. Jnl of Applied Mathematics", v. 34, 2023, pp. 667-700, Cambridge University Press, DOI: 10.1017/s 0956792522000237
 47. Avetisyan A., 2D multicomponent electroacoustic waves in piezo crystalline layers, in: "Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites. Advanced Structured Materials", v. 182, Springer, Cham., 2023, pp. 87-117, https://doi.org/10.1007/978-3-031-26731-4_4
 48. Avetisyan A., Controllability of electroacoustic wave process, in: "Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites. Advanced Structured Materials", v. 182, Springer, Cham., 2023, pp. 177-215, https://doi.org/10.1007/978-3-031-26731-4_6
 49. Avetisyan A., Coupled electroactive stress-strain states in piezoelectric textures, in: "Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites. Advanced Structured Materials", v. 182, Springer, Cham., 2023, pp. 25-85, https://doi.org/10.1007/978-3-031-26731-4_3
 50. Avetisyan A., Formation of a hybrid of electroacoustic waves in piezoelectric layered composites, in: "Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites. Advanced Structured Materials", v. 182, Springer, Cham., 2023, pp. 119-175, https://doi.org/10.1007/978-3-031-26731-4_5
 51. Avetisyan A., Kamalyan A., Docking of inhomogeneous surfaces of piezoelectric layers in a composite waveguide as a harvesters of wave energy, "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep", "Advanced Structured Materials", v. 185, Springer, Cham., 2023, pp. 43-56, https://doi.org/10.1007/978-3-031-18564-9_4
 52. Avetisyan A., Khachatryan V., Propagation of a hybrid of heterogeneous electroacoustic waves in composite piezoelectric waveguide without acoustic contact between layers, "Proceed. of NAS RA, Mechanics", v. 76, N 1, 2023, pp. 56-74, <https://doi.org/10.54503/0002-3051-2023.76.1-56>
 53. Avetisyan A.S., Mathematical Boundary Value Problem of Linear Electro-Elasticity, In: Electroacoustic Waves in Piezoelectric Layered Composites. Advanced Structured Materials, (2023), v. 182, Springer, Cham., pp. 7-24, https://doi.org/10.1007/978-3-031-26731-4_2
 54. Avetisyan A., Mkrtchyan M., Avetisyan L., Variety of surface actions in problems of surface control of the three-component electroacoustic waves in a piezoelectric waveguide. Non-acoustic surface actions, "Acoustical Physics", v. 69, N 4, 2023, pp. 478-486, <https://doi.org/10.1134/S106377102360033X>

55. Avetisyan A., Mkrtchyan M., Avetisyan L., Controlling electro-acoustic wave propagation in a piezoelectric waveguide with non-acoustic edge action, "Mechanics - Proceedings of NAS RA", v.76, N3, 2023, pp.3-21, <https://doi.org/10.54503/0002-3051-2023.76.3-19>
56. Avetisyan A., Ghazaryan K., Marzocca P., Stability of a finite length multi-span beam resting on periodic rigid and elastic supports, "International Journal of Solids and Structures", v. 281, 2023, pp. 1-8, <https://doi.org/10.1016/j.ijsolstr.2023.112410>
57. Avetisyan A., Khachatryan V., Weakened by an infinite system of transverse periodic cracks piezoelectric waveguide as a filter of electroacoustic waves, Proc. VIII Int. Conf. "Topical Problems of Continuum Mechanics", 2023, pp. 269-267.
58. Avetisyan V., Control of a second-order electromechanical system under mixed constraints, "Mechanics - Proceedings of NAS RA", v. 76. issue 2, 2023, pp. 32-43.
59. Baghdasaryan G., Stress-strain state of a magnetoelastic ferromagnetic plane with a crack under the action of a magnetic field, "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep", 2023, pp. 77-92.
60. Barseghyan V., The problem of boundary control of displacement at two ends by the process of oscillation of a rod consisting of two sections of different density and elasticity, "Mechanics of Solids", v. 58, N 2, 2023, pp. 483-491, <http://doi.org/10.3103/S0025654423700073>.
61. Barseghyan V., Optimal boundary control of string vibrations with set values of deflection functions and point velocities at different intermediate time instants, "Прикладная механика", v. 59, N 5, 2023, pp.118-131, <http://pm.inmech.kiev.ua/archive/?article=1601>, <https://link.springer.com/article/10.1134/S0081543822060074>
62. Barseghyan V., Boundary control of some distributed heterogeneous vibrating system with given states at intermediate time instants, "Automation and Remote Control", v. 84, N 2, 2023, pp. 117-127, <https://doi.org/10.1134/S0005117923020029>
63. Barseghyan V., Problems of boundary control and optimal control of string vibrations with multipoint intermediate conditions on the state functions, "Proceedings of the Steklov Institute of Mathematics", v. 319, 2023, issue. 1, pp. 66-79, <https://link.springer.com/article/10.1134/S0081543822060074>
64. Barseghyan V., Optimal boundary control of a distributed heterogeneous vibrating system with given states at intermediate times, "Computational Mathematics and Mathematical Physics", v. 62, 2023, pp. 2023-2032, <https://doi.org/10.1134/S096554252212003X>
65. Ghazaryan K., Ghazaryan R., Terzian S. Shear Surface Wave in Homogeneous Semi-Space with Periodic Interfaces of Imperfect Elastic Contact, Proc. VIII Int. Conf. "Topical Problems of Continuum Mechanics", 2023, pp. 232-236.
66. Ghazaryan K., Jilavyan S., Piliposyan D., Aznaurov D., Band gaps of metastructure with periodically attached piezoelectric patches and internal hinges, in : "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep, Advanced Structured Materials", v. 185, Springer, 2023, pp. 101-113.
67. Ghazaryan K., Piliposyan G., Band gap formation in a beam with attached local resonators and periodically arranged intermediate external supports, "Mechanics. Proceedings of NAS RA", v.76, N3, 2023, pp. 6-18.
68. Ghazaryan K., Terzyan S., Ghazaryan R., Dispersion of shear surface waves in an elastic substrate imperfectly bonded with an elastic layer, "Mechanics. Proceedings of NAS RA", v.76, N2, 2023, pp.75-82.
69. Ghulghazaryan G., Ghulghazaryan L., Free localized vibrations of a thin elastic composite panel, "Mechanics of High-Contrast Elastic Solids. Advanced Structured Materials", Springer, Cham, v. 187, 2023, pp. 91-118, https://doi.org/10.1007/978-3-031-24141-3_7
70. Ghulghazaryan G., Ghulghazaryan L., Free vibrations of thin elastic orthotropic cylindrical panel with rigid – clamped edge generator, "Scientific Bulletin", v. 2, N 45, 2023, pp. 46-72, <https://doi.org/10.24234/scientific.v2i45.93>
71. Ghulghazaryan G., Ghulghazaryan L., Free vibrations of thin elastic orthotropic cylindrical panel with arbitrary methods of fixing the ends., "Proceedings of NAS RA. Mechanics", v. 76, N 4, 2023, pp. 48-68.
72. Hakobyan V., Grigoryan A., Amirjanyan H., On an axisymmetric contact problem for a piecewise homogeneous space with disc-shaped crack, in book: "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep", 2023, pp. 133-147, DOI :10.1007/978-3-031-18564-9
73. Karapetyan K., Valesyan S., About the energy dissipation coefficient of thin-walled glass-plastic pipes with the internal reinforcement asymmetry with respect to axis subjected to pulsating internal hydrostatic pressure, in book: "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep", Springer, 2023, pp. 175-184.

74. Khachatryan V., Avetisyan A., Propagation of a hybrid of dissimilar electroacoustic waves in a composite piezoelectric waveguide, 2023, available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4175916> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4175916>
 75. Mkhitarian S., On the exact solution of the first boundary value problem for a plane with a circular field on the formulation of the nonlinear power. Theory of steady creep under antiplane deformation, In "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep", Advanced Street used Materials, Springer, 2023, pp. 221-235.
 76. Mkhitarian S., Sarukhanyan A., Kanetsyan E., On exact solutions of problems of steady flow of incompressible viscous fluid in channel and a circular pipe, "Journal of Advanced research in Fluid Mechanics and Thermal Sciences", v. 107, N 2, 2023, DOI: <https://doi.org/10.37934/arfmts.117.2.6883>
 77. Mkrtchyan M., Avetisyan L., Control of electroactive shear waves in a piezoelectric waveguide by different surface actions, Proc. VIII Int. Conf. "Topical Problems of Continuum Mechanics", 2023, pp. 287-291.
 78. Panteleev A., Mikilyan M., Vardanyan I., Stability of a dielectric rectangular plate in a longitudinal magnetic field in the presence of a supersonic flow field, "Aerospace Systems", v.6(2), 2023, pp. 605-611.
 79. Sahakyan A., Amirjanyan H., Quadrature formulas for integrals with a weak singularity in the kernel and a weight function of Jacobi polynomials with complex exponents, in Book: "Solid Mechanics, Theory of Elasticity and Creep", "Advanced Structured Materials" (STRUCTMAT), v. 185, 2023, pp. 285-298, https://doi.org/10.1007/978-3-031-18564-9_21
 80. Vasilyan N., The bending rectangular isotropic pate by cutting forces along the edge, Proc. of the VIII Int. Conf. "Topical Problems of Continuum Mechanics", 2023, pp. 321-326.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Актуальные проблемы механики сплошной среды» VIII միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 332 էջ:**
81. Аветисян В.В., Управление однозвенным манипулятором с учетом ограничений на напряжение и мощность тепловыделения, с. 5-8.
 82. Агабекян П.В., Арутюнян Л.А., Плоская задача теории упругости для составной области, ограниченной дугами пересекающихся окружностей, с. 9-11.
 83. Агаян К.Л., Атоян Л.А., Саакян С.Л., Сдвиговые колебания штампов на краях пьезоэлектрического слоя, с. 12-16.
 84. Агаян К.Л., Закарян В.Г., Плоская сдвиговая волна в упругом слое со смешанными граничными условиями, с. 17-21.
 85. Амирджян А.А., Григорян А.В., О контакте абсолютно жесткого штампа с полуплоскостью с учетом трения, с. 33-36.
 86. Барсегян В.Р., Матевосян А.Г., Управление беспилотным летательным аппаратом самолетного типа с заданными промежуточными значениями разных частей координат, с. 59-63.
 87. Валесян С.Ш, Саакян А.А., Экспериментальное исследование прогиба шарнирно-опертой балки, нагруженной сосредоточенной силой, с. 66-70.
 88. Ерофеев В. И., Леонтьева А. В., Шекоян А.В., Влияние параметров точечных дефектов на дисперсию и нелинейную пространственную локализацию продольных волн, распространяющихся в материалах, с. 111-115.
 89. Карапетян К.А., Зависимость деформативных свойств и прочности композитов на основе цементного вяжущего от количества десорбированной влаги, с. 134-138.
 90. Кудрина С.П., Геворкян Г.А., Анализ периодичности функции упругих перемещений переменной длины упругих звеньев механизмов, 2023, с. 32-36.
 91. Мартиросян С.Р., Сверхзвуковая дивергенция панели с одним свободным краем, первоначально нагруженной по двум направлениям: сжатой по потоку газа и растянутой в направлении, перпендикулярном скорости потока газа, 2023, с. 176-180.
 92. Сейранян С.П., О сходимости тригонометрических рядов изгибающих моментов на защемленном контуре прямоугольной симметрично нагруженной пластины, с. 224-228.
 93. Hayroyan S., Characteristics of sliding deformation in swelling clays conditioned with the change in swelling consistence, pp. 281-285.

Պաշտպանվել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

ԻՆՖՈՐՄԱՏԻԿԱՅԻ ԵՎ ԱՎՏՈՄԱՏԱՑՄԱՆ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ տեխ.գ.դ. Հ.Ասցատրյան
Փոխտնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Սահակյան
Գիտքարտուղար՝ ֆ.-մ.գ.դ. Հ.Սահակյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ iiap@sci.am
Կայքէջ՝ www.iiap.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 037՝ «Ինֆորմատիկա»

Նախագահ՝ ակ. Յու.Շուքուրյան, գիտքարտուղար՝ ֆ.-մ.գ.դ. Մ.Հարությունյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել է հիբրիդ ավտոմատներով նկարագրվող երամային համասեռ համակարգերի վիճակների հասանելիության խնդիրը մասնավոր դեպքերի համար՝ հաշվի առնելով անցումների հանրահաշվական բնույթը (ղեկ.՝ ակ. Յու.Շուքուրյան):

Շարունակվել են վիրուսի տարածման (population) ու հարմարվողական իմունային համակարգի համատեղ էվոլյուցիայի մոդելի մի շարք բնութագրիչների անալիտիկ ու էմպիրիկ ճանապարհով արժեքների ստացման հետազոտությունները: Մշակված ալգորիթմների վրա իրականացված ծրագրային համակարգն ադապտացվել է գերհամակարգչի միջավայրում զուգահեռացման ալգորիթմների ներգրավմամբ: Վիրուսի տարածման ալգորիթմի ինքնակազմակերպվող բնույթը թույլ կտա այն ոչ միայն մեկնաբանել, այլև կիրառել (որոշակի վերապահումներով) որպես ԱԹՍ երամում մասնակիցների դեգերման նոր ալգորիթմ (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ս.Պողոսյան):

Հետազոտվել են բազմանդամային ժամանակում հաշվարկելի բազմությունների, «բազմանդամորեն հաշվարկելի միթոտիկ բազմությունների, թույլ միթոտիկ բազմությունների» դասերի, «բազմանդամորեն հաշվարկելի ինքնահանգեցվող բազմությունների» դասի հատկությունները: Բացահայտվել են վերոնշյալ դասերի ինդեքսային բազմությունների ճշգրիտ դիրքերը թվաբանական աստիճանակարգում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Մոկացյան):

Հետազոտվել են ընդհանրացված պարզագույն կարգընթաց ֆունկցիաների հատկությունները, մասնավորապես $(n + 1)$ փոփոխականի համապիտանի ֆունկցիայի գոյության խնդիրը n փոփոխականի ընդհանրացված պարզագույն կարգընթաց ֆունկցիաների բազմության համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Խաչատրյան):

Ապացուցվել է, որ n գագաթ և m կող ունեցող պարզ հիպերգրաֆների աստիճանային հաջորդականությունների բազմությունն ուռուցիկ չէ n չափանի $(m + 1)$ -արժեքանի ցանցում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Հ.Սահակյան):

2-կապակցված δ նվազագույն աստիճանով ոչ համիլտոնյան գրաֆների ամենաերկար ցիկլի երկարության Դիրակի 2δ ստորին գնահատականը Բաուերն ու Շմայխելը (1986թ.) ընդլայնել են մինչև $2\delta + 2$, եթե գրաֆն ունի $\tau \geq 1$ կոշտություն: Եթե $\tau > 1$ և գրաֆը տարբեր է Պետերսենի գրաֆից, հայտնի է $2\delta + 4$ սահմանը (Նիկողոսյան, 2012թ.): Ապացուցվել է, որ վերջին $2\delta + 4$ գնահատականը կարելի է ընդլայնել մինչև $2\delta + 5$, ինչն ավելի ընդլայնել հնարավոր չէ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ժ.Նիկողոսյան):

2-կապակցված n -գագաթանի կողմնորոշված D գրաֆի համար ապացուցվել է՝ եթե $n - 1$ գագաթների աստիճանները $\geq n + k$, n -րդ z գագաթի աստիճանը $\geq n - k - 4$, $k \geq 0$ ամբողջ թվի համար և D -ն պարունակում է z գագաթով անցնող առնվազն $n - k - 2$ երկարության ցիկլ, ապա D -ն համիլտոնյան է (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ս.Դարբինյան):

Հետազոտվել է բաղադրյալ գաղտնալսվող կապուղու մոդելը, երբ օրինական հասցեատիրոջ ու գաղտնալսողի կապուղիները փոփոխվում են՝ կախված վիճակներից: Կառուցվել է E-ունակություն-անորոշություն տիրույթի արտաքին գնահատականը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Մ.Հարությունյան):

Ցույց է տրվել, որ արտաքին փոփոխական դաշտում գտնվող քառաչափ քվանտային տատանակը (օսցիլյատոր) ժամանակից կախված հաճախականությամբ, լրացուցիչ պայմանի դեպքում կարող է նկարագրել ջրածնի մասնակցությամբ ընթացող ըստ էության բոլոր տեսակի ֆիզիկաքիմիական ընթացքները: Կատարված հետազոտություններն ընդհանրացրել են Վ.Ֆոկի դասական համարվող արդյունքները՝ կիրառության ու հիմնարար գիտության տեսանկյունից էապես ավելի բարդ դեպքերի համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Գևորգյան):

Ամպային միջավայրերում ինքնավար կառավարման հրատապ խնդիրների շուրջ մեքենայական ուսուցման մեթոդների, ինֆորմացիայի տեսության հասկացությունների կիրառման միջոցով առաջարկվել են այդ համակարգերի ախտորոշման ու օպտիմալացման մոտեցումներ ու լուծումներ, որոնք վերաբերում են մշտադիտարկման արդյունքում գրանցված մեծ թվով ժամանակային շարքերի ու հավելվածների հետազոտման (trace) ծավալուն շտեմարանների մշակման վրա հիմնված կանխատեսում իրականացնող մոդուլների, որոնք մի դեպքում բացատրելի կերպով մատնանշում են խափանումների կամ անցանկալի վարքագծի հավանական աղբյուրներն ու պայմանները, մյուս դեպքում հայտնաբերում ամպային ծառայությունում վատնվող ռեսուրսները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Հարությունյան):

Դիտարկվել է արժեթղթերի շուկան՝ որոշակի կողմնակի ինֆորմացիայի առկայության դեպքում և օգտագործելով բազմակի վարկածների լոգարիթմորեն ասիմպտոտորեն օպտիմալ (LAO) ստուգման արդյունքները՝ ստացվել է աճի տեմպի նոր սահման: Նեյման-Պիրսոնի ստուգման օպտիմալ ընթացակարգը հետազոտվել է այն մոդելների համար, որոնք բնութագրվում են չորս անընդհատ հավանականային բաշխումներով, որոնք բաժանված են որպես վարկածներ դիտարկվող երկու խմբի (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Եսայան):

Մշակվել է գլոբալ բինարիզացիա իրականացնող ծրագրային համակարգ: Կատարվել են համեմատական վերլուծություններ մի շարք այլ մեթոդների հետ: Ցույց է տրվել, որ տարբեր մեթոդների համեմատման եղանակով դրանք ըստ որակի դասակարգման խնդրում միջին քառակուսային չափանիշը պիտանի չէ: Ուսումնասիրվել են բինարիզացիայի ադապտիվ մեթոդները, առաջարկվել է Նիբլեկի ու Սաուվոլայի մեթոդների կատարելագործման նոր ընթացակարգ՝ հիմնված հատուկ հիբրիդային եղանակի վրա: Ցույց է տրվել առաջարկված մեթոդի արդյունավետությունը (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Դ.Ասատրյան):

Մշակվել են մի քանի ինտերպոլյացիոն ալգորիթմներ, որոնք կատարում են անցում 64–940 միջակայքից 0–255 եռաշերտ (24-բիթ) RGB տեսքի FPGA սարքի վրա մինիմալ որակական կորստով, և ձևափոխված տվյալները փոխանցվել են host համակարգչին: Ալգորիթմի վերջնական ընտրությունը կախված է օգտագործվող ստանդարտի ընտրությունից (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Հ.Սարուխանյան):

Հետազոտվել է զանգվածային սպասարկման M|M|m|n համակարգ, որում սպասարկվող առաջադրանքները կարող են պահանջել մեկից ավելի սպասարկող սարքեր, և հերթում սպասման ընթացքում հնարավոր է նրանց հրաժարվելը սպասարկումից: Ստացվել են հերթի վիճակի ու վիրտուալ սպասման ժամանակի բաշխումները նկարագրող հավասարումների համակարգերը: Մշակվել և իրականացվել է ծրագրային փաթեթ թվային հաշվարկների համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Սահակյան):

Դինամիկ գոյերը գոյություն ունեն տարրական մասնիկների հիմնական մակարդակում և ըստ դաշտի քվանտային տեսության (quantum field theory)՝ դրանք առաջանում են

որպես հիմնարար քվանտային դաշտերի գրգռումներ: Միաժամանակ իմացիչների (cognizers) միջուկները՝ գործիչները (doers), նրանց եղանակները՝ 1/2 տեղանի դասակարգիչները, էներգիա առաքողները (energizers) նույնպես դինամիկ գոյերի տեսակներ են: Գործիչների դինամիկության ծագումը մասնիկների ու դաշտերի դինամիկայում հետևելու փորձը կօգնի լուսաբանել դասակարգիչների ծագումը բնության մեջ: Այս հարցին պատասխանելու ճանապարհին բերվել են դինամիկայի այդպիսի ներկայացման ձևեր՝ եզրահանգելու որոշակի հուշումներով այդ օրինակների ընդհանրացման համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Է.Պոդոյան):

Իրականացվել է գիտելիքների գրաֆի ձևափոխությունը հատկությունների գրաֆին և նրա ներմուծումը Apache Spark բաշխված համակարգի մեջ: Pregel միջավայրի օգտագործմամբ մշակվել է հատկությունների գրաֆի ձևափոխության ալգորիթմ: Ստեղծվել է նոր հատկությունների գրաֆ՝ պահպանելով միայն հետաքրքրող հանգույցները և նրանց միջև աղեղները՝ ըստ հետաքրքրող չափանիշների: Հատկությունների գրաֆի ձևափոխված տարբերակում Apache GraphX-ի ալգորիթմների միջոցով իրականացվել է կարևորագույն հանգույցների դուրս բերումը և այլ կապված հանգույցների հետ միասին նախապատրաստումը մեքենայական ուսուցման նեյրոնային ցանցերի մուտքի համար: Դրա արդյունքը մոդել է, որը կարող է կանխատեսել նոր կոնցեպտների հնարավոր կապը գոյություն ունեցող կոնցեպտների (գրաֆի հանգույցների) հետ: Նշված խնդիրների համար իրականացվել է ծրագրային մշակում Java և Scala լեզուներով (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Տ.Շահինյան):

Հետազոտական ու կրթական ազգային ցանցի աշխատանքը բարելավելու և ակադեմիական ու գիտական համայնքների համար կենսունակ էկոհամակարգ ապահովելու նպատակով հետազոտվել, մշակվել և ներդրվել է ցանցի մոնիթորինգի ու էմուլացիայի հարթակ: Համակարգը թույլ է տվել փոփոխություններ կատարել և ընտրել պարամետրեր վիրտուալ միջավայրում օպտիմալ կոնֆիգուրացիան ստանալու համար, որին հաջորդում է իրական ցանցի կազմաձևումը (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ռ.Թադևոսյան):

Ուսումնասիրվել են տվյալների հոսքի վիճակագրական համակարգի նոր հնարավորությունների ավելացման մեխանիզմները ASNET-AM Viewmon համակարգի շրջանակում, մասնավորապես համակարգի արագագործության բարձրացում տվյալների հենքի օպտիմիզացիայի շնորհիվ, վիճակագրական տվյալների վիզուալիզացիայի թարմացում ժամանակակից մեթոդների ու փաթեթների կիրառմամբ: Մշակվել են տվյալներ հավաքագրող սերվերի հիշողության սուղ պայմաններում Viewmon համակարգի անխափան աշխատանքի մեխանիզմները: Փորձարկվել է վեբ սերվերների ու տվյալների հենքերի կազմակերպման նոր կենտրոնացված համակարգ՝ հիմնված ISPConfig փաթեթի վրա (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Գ.Պետրոսյան):

Ուսումնասիրվել են $GI|G|1|_{\infty}$ զանգվածային սպասարկման համակարգում փաստացի ու վիրտուալ սպասման ժամանակների հատկությունները: Ապացուցվել է, որ երկու հաջորդականություններն էլ ունեն վտանգավորության աստիճանը բարձրացնելու հատկություն (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Ռ.Զիթչյան):

Տարբեր գիտական խնդիրների լուծման համար իրականացվել են տվյալների մշակման ու օպտիմալացման մեթոդներ, հարթակներ, ծառայություններ ու ալգորիթմներ՝ օգտագործելով բարձր արտադրողականությամբ հաշվողական ու ամպային ենթակառուցվածքներ, ինչպիսիք են թվայնացված առաջին Բյուրականի հետազոտության հիմնական օբյեկտների սպեկտրալ դասերն ու ենթատիպերը դասակարգելու համար մեքենայական ուսուցմամբ ամպային ծառայությունը, արբանյակային տվյալների համար մասշտաբային, առանց սերվերի ու հաշվողական ենթակառուցվածքից անկախ երկրատեղեկատվական

համալիր համակարգը, բարձր արտադրողականությամբ աշխատանքային բեռների կատարման համար առանց սերվերի ճարտարապետություն ու համապատասխան ծրագրային փաթեթ, ինչպես նաև ծրագրային համակարգ՝ վերածրագրավորվող 2 մուտքային հիմնական տրամաբանական փականների եռակի քվանտային նանոմասնիկների համար օգտագործելով լազերային իմպուլսներ (մասնամասն <https://github.com/armHPC>) (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Հ.Ասցատրյան):

Իրականացվել են նախորդ տարիներին սկսված ու շարունակական բնույթ կրող հետևյալ աշխատանքները՝ արտասահմանյան պարբերականներում հայաստանյան գիտնականների ու հետազոտողների հրապարակումների գիտաչափական վերլուծություն (աշխատանքն իրականացվել է Web of Science Core Collection շտեմարանի միջոցով), հայաստանյան գիտական ամսագրերի մատենաչափական նկարագրություն ու հեղինակների, կազմակերպությունների նույնականացում: Ստացված շտեմարանները հիմք են ծառայում Գիտական հղման հայկական ցուցիչի համար: Российский индекс научного цитирования գիտական շտեմարանում գետեղվել են Mathematical Problems of Computer Science ամսագրի վերջին տարիների համարները, իրականացվել են Հայաստանում բաց գիտության զարգացման աշխատանքներ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Շ.Սարգսյան):

Ուսումնասիրություններ են տարվել հետևյալ ուղղություններով՝ հայերենի համար լայն կիրառման BERT ճարտարապետությամբ մոդելների ստեղծման համար անհրաժեշտ տվյալներ ու գործիքներ, էլեկտրոնային հայերեն նյութերի հավաքագրում, վերամշակում լայն կիրառման BERT ճարտարապետությամբ մոդելների ստեղծման համար հարմար ֆորմատով, բնական լեզվի մշակման համար նախատեսված տարատեսակ խնդիրների լուծման համար նախատեսված մեքենայական մոդելների ճարտարապետություններ: Կազմակերպվել են տարբեր բարդությունների ու երկարությունների մեքենայական ուսուցման պրոցեսներ, ստեղծվել են մեքենայական ուսուցման համար նախատեսված տարբեր սկրիպտեր (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Մ.Գյուրջյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Կոլեկտիվ արհեստական բանականությամբ ինքնակազմակերպված անօդաչու թռչող սարքերի երամի վթարակայուն մշտադիտարկման և նպատակային առաջադրանքների իրականացման ծրագրային համակարգ» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Պողոսյան) անօդաչու թռչող սարքերի (ԱԹՍ) երամի կողմից տեղանքի մշտադիտարկման ու առաջադրանքների կատարման նպատակով մշակվել է կոլեկտիվ արհեստական բանականությամբ օժտված ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ երամի մոդելավորման ծրագրային համակարգ: Ինֆորմացիայի լրիվ փոխանակում (Gossip/broadcast models) իրականացնող, մեր կողմից մշակված օպտիմալ ու վթարակայուն սխեմաների (fault-tolerant) կառուցման մեթոդներն ու ալգորիթմներն ադապտացվել են և հիմք են հանդիսացել տրամաբանական կապերով ապակենտրոն դեկավարմամբ ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ երամի կառուցման համար: Ապացուցվել է բազմամասնիկ դեգերման ընդհանրացված թեորեմը Rotor-router մոդելի համար, որի հիման վրա մշակվել են էյլերյան ցիկլի համատեղ գեներացման նոր ալգորիթմներ: Երամի դրոնները քվադի պատահական դեգերման (rotor-router model) ընթացքում իրականացրել են տեղանքի դինամիկ նկարահանումներ, պատկերների գաղտնագրում, նկարահանված պատկերների հոսալի ու լրիվ փոխանակում միմյանց միջև և արդյունքների փոխանցում դեպի տվյալների մշակման կենտրոն: Ստացված տվյալների ինտեգրման հիման վրա վերարտադրվել է տեղանքի դինամիկ պատկերը, որի կոլեկտիվ հետազոտություններն իրականացվել են

բազմաօգտատեր ծրագրային հարթակում: Արդյունքում ձևավորվել են նպատակային առաջադրանքներ, մասնավորապես նոր անօդաչու երամի ուղղորդում դեպի նոր հաշվարկված կոորդինատները: Նկարահանումների ու առաջադրանքների կատարման ողջ ընթացքում ԱԹՍ երամը չի օգտվում արտաքին կառավարման որևէ միջոցից: Մշակվել և իրականացվել է ԱԹՍ երամի ապարատածրագրային համակարգի միատիպ, քիչ ծախսատար բաղադրիչներով օժտված 4 դրոնով երամի փորձարարական տարբերակը:

«Ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ-ների երամի խելացի ամպային հիմնահարթակ՝ բազմաազենտային ալգորիթմների և համակարգերի ներգրավմամբ» նախագծի (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Հ.Ասցատրյան) նպատակն է մշակել և ներդնել ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ-ների երամի գործարկման ու կառավարման օպտիմալորեն բաշխված ծրագրա-ապարատային ամպային համակարգ՝ բազմաազենտային մոդելավորման ու երամի բանականությանը (swarm intelligence) միտված ալգորիթմների ու ձևայնացված մեթոդների ներգրավմամբ: Մշակվել է ամպային հիմնահարթակ, որը բաղկացած է ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ երամի հաշվողական միջավայրից, ամպային հաշվողական միջավայրից ու QT սպասարկման մակարդակներից: Հարթակն իրականացվել է հայկական ամպային հետազոտական ենթակառուցվածքի ռեսուրսների հենքի վրա: Առաջարկվող ամպային հիմնահարթակի հետ օգտագործողը փոխգործակցում է QT ծառայության մակարդակում՝ ինքնակազմակերպվող ԱԹՍ երամի տեսաբերմանը, կազմաձևմանը և կառավարմանը միտված գործիքաշարի ու գործառույթների միջոցով: Տեղանքի քարտեզի կոնֆիգուրատորը ԱԹՍ երամի նավիգացիայի ու առաջադրանքների կատարման նպատակով այդ քարտեզների ստեղծման ու փոփոխման կրիտիկական գործիք է, որն օգտագործողին հնարավորություն է տալիս որոշակիացնել խոչընդոտները, թիրախային կետերը, թռիչքուղիները և օպտիմալացնել երամի վարքը:

«Ճանաչողության բազմամակարդակ մոդելներ օպտիմալ լուծումների դինամիկ որոնման խնդիրներում» ծրագրում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Հ.Սահակյան) դիտարկվել է կերպարների վերծանման դասական խնդրի նոր տարբերակ, որտեղ առարկայի՝ ըստ ուսուցման բազմության ճշգրիտ դասակարգման խնդրի փոխարեն դրվել է նոր նպատակ՝ վերագրել բոլոր առարկաները նույն, այսպես կոչված «նորմալ» դասին: Տեսականորեն խնդիրը առաջացել է ճանաչողության կոմբինատոր-տրամաբանական մեթոդի առավելությունների օգտագործման հնարավորությունից, կիրառական հարթության վրա այն մասնակիորեն համապատասխանում է ուժեղացված ուսուցման սցենարին, որտեղ, սակայն, գործողությունները ստոխաստիկ չեն և միարժեքորեն կապված են դասերի հետ: Կախված այն բանից, թե ինչ մանրամասնությամբ է հասանելի ուսուցման բազմությունը, առաջանում է երկու խնդիր՝ գործող էմպիրիկ սցենարի վավերականության ստուգման ու գործողությունների՝ ըստ կապերի օպտիմալացման: Որպես կիրառման օրինակ դիտարկվել է հիվանդի բուժման կուրսի օպտիմալացման խնդիրը, որտեղ ախտորոշման քայլին համապատասխանում է գործողություն, և այդ շղթան կրկնվում է. նպատակը հիվանդին առողջ դասին բերելն է: Ծրագրում նախատեսվում են վերլուծական աշխատանքներ՝ պլանավորում, նպատակների ճշգրտում, ընդհանրական մոդելի կառուցում, մեկ-դաս մոդելի ու համապատասխանության ստուգման կոմբինատոր ալգորիթմների մշակում, ռեկուրենտ դասակարգման շրջանակի նախագծում, տրամաբանական-կոմբինատոր, գրաֆ-տեսական, ուժեղացմամբ ուսուցում ու փորձարարական հարթակի կազմում, փորձարկումների սցենարի մշակում, հոդվածների նախապատրաստում ու հրապարակում, ծրագրի արդյունքների ներկայացում գիտաժողովներում:

«Նորարարական լուծումներ մոնոտոն և գծային կոմբինատոր օպտիմիզացիայում՝ ուղղված կիրառություններին» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Հ.Սահակյան) կատար-

վել են հետևյալ աշխատանքները՝ մոնոտորն ճանաչողությունը որպես օպտիմալացման խնդիր՝ օպտիմալ մուտքի ընտրություն ու սինթետիկ տվյալների վրա փորձարարական աշխատանք, մոնոտորն ճանաչողության խնդիրների նոր դասերի քննարկում՝ մեքենայական ուսուցման կիրառման հնարավորությամբ, օպտիմալացման խնդիրների համար (մասնավորապես դիսկրետ տոմոգրաֆիայի խնդիրներ՝ ներկայացված ամբողջարժեք գծային ծրագրավորման խնդրի տեսքով) տեղափոխությունների կիրառում: Ստացված արդյունքները զեկուցվել են OPTIMA-2023 (Montenegro) և CSIT Conference 2023 միջազգային գիտաժողովներում: Կազմակերպվել է ծրագրի արտասահմանյան խորհրդատու Զ.Կատոնայի այցը Հայաստան, նա CSIT 2023 գիտաժողովի ելույթում ներկայացրել է ծրագրին առնչվող հարակից արդյունքներ, քննարկվել են ընթացիկ աշխատանքները, մասնավորապես դիտարկվել է մոնոտորն բուլյան ֆունկցիաների նոր դասերի ներգրավումը RL փորձարկումների համար:

«Էլեկտրոնային քվեարկության ընթացակարգերի անվտանգության և հուսալիության բարելավում ստեգանոգրաֆիկ մոդելների հետազոտության և ներդրման միջոցով» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Մ.Հարությունյան) հետազոտվել է ակտիվ հակառակորդով ստեգոհամակարգի ինֆորմացիոն-տեսական մոդելը: Խնդիրը բերվել է երկփուլ վարկածների ստուգման մոտեցմանը հասցեատիրոջ տեսանկյունից: Առաջարկվել է լոգարիթմորեն ասիմպտոտիկ օպտիմալ վարկածների ստուգում այս մոդելի համար: Արդյունքում կառուցվել է առաջին և երկրորդ սեռի սխալի հավանականությունների հուսալիությունների ֆունկցիոնալ կախվածությունը երկու փուլերում: Տեսական արդյունքներից բացի, որոնք արտահայտվել են երկու թեորեմներում և ապացուցվել, բերվել են նաև ստացված կախվածությունների հաշվարկների օրինակներ, դրանց վարքը պատկերվել է գրաֆիկորեն: Արդյունքը հրապարակվել է Journal of Universal Computer Science հեղինակավոր ամսագրում: Հետազոտվել են գոյություն ունեցող թաքնագրական մեթոդները, դրանք դիտարկվել են է-քվեարկության համակարգերում՝ հնարավոր կիրառության տեսանկյունից: Յուրաքանչյուր մեթոդի համար քննարկվել են է-քվեարկության տեսանկյունից առավելություններն ու թերությունները: Հետազոտության արդյունքում հիմնավորվել է, որ վարկածների ստուգման վրա հիմնված վիճակագրական մոդելն իրական կյանքի լավագույն մոտարկման իրականացումն է, փորձարկելի ու հաշվարկելի է՝ տալով մոդելի հուսալիության հստակ ըմբռնում: Արդյունքը զեկուցվել է CSIT 23 միջազգային գիտաժողովում:

«Ճշգրիտ կառուցվող պատահական շրջակայքով քվանտային համակարգեր, դրանց մոդելավորումը և 3D տեսայնացումը» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Գևորգյան) հետազոտվել է երեք-քվարկային դինամիկ համակարգը, որն ընկղմվել է գունավոր գլյուտնային աղմուկի մեջ որպես ինքնակազմակերպման խնդիր: Յույց է տրվել, որ կոմպլեքս հավանականային ընթացքների շրջանակում, որոնք բավարարում են Լանժմեն-Կլեյն-Գորդոն-Ֆոկ տիպի հավասարմանը, հնարավոր է կառուցել մաթեմատիկորեն փակ տեսություն՝ համակարգը նկարագրող վիճակագրական բոլոր չափորոշիչները հաշվելու համար: Խնդրում մանրամասնորեն քննարկվել են առաջացած լրացուցիչ ենթատարածությունների երկրաչափական ու տոպոլոգիական հատկությունները: Յույց է տրվել, որ զարգացված պատկերացումը, մասնավորապես ուժեղ փոխազդող նուկլոնների համար, հնարավորություն է տվել դուրս գալ քվանտային քրոմոդինամիկայի հատուկ խոտորումների տեսության պատկերացումների շրջանակից, որն էական առաջընթաց է հիմնարար տեսական պատկերացումների համար: Զարգացվել են մաթեմատիկական ալգորիթմներ՝ խնդիրը զուգահեռ ճարտարապետություն ունեցող գերհամակարգչի վրա թվային մոդելավորելու համար:

«Դեպի հայաստանյան գիտության միջազգայնացում. Գիտական հղման հայկական ցուցիչ» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Շ.Սարգսյան) կատարվել են հետևյալ աշխա-

տանքները՝ գործարկվել է Գիտական հղման հայկական ցուցիչը, որը հասանելի է <https://asci.am> հասցեով, հայաստանյան գիտական դաշտի ուսումնասիրություն, շտեմարանների ընդլայնում (գիտնականների, գիտական կազմակերպությունների, ամսագրերի և այլն), ԳՀՀՑ-ի հումքի հավաքագրում, մշակում ու ինդեքսավորում, առկա հումքային տվյալների ճշգրտում, մաքրում ու նույնականացում:

«Հայ ազգի գիտական ներուժի զարգացման հիմնական մարտահրավերներից մեկը. ինչպե՞ս ուղեղների արտահոսքը վերածել ուղեղների ներհոսքի» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Շ.Սարգսյան) կատարվել են հետևյալ աշխատանքները՝ հայերինիք-գիտական սփյուռք համագործակցության ոլորտում միջազգային փորձի ուսումնասիրություն, Սփյուռքում գործող հայազգի հետազոտողների ու գիտնականների շտեմարանի ընդլայնում, Հայաստան – գիտական սփյուռք համագործակցության մոդելի մշակում:

«Հայաստանյան հետազոտությունների գնահատման համակարգի մշակում՝ հիմնված գիտաչափական մոտեցման վրա» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Շ.Սարգսյան) կատարվել են հետևյալ աշխատանքները՝ մեկնարկային քննարկումներ իտալացի գործընկերների հետ, աշխատանքային պլանի ու ժամանակացույցի հստակեցում, երկու շտեմարանի ստեղծում հայաստանյան բուհերի և ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների գիտական ու գիտամանկավարժական կադրերի, վերջիններիս՝ Web of Science-ում ինդեքսավորվող ամսագրերում հրապարակումների (2015-21թթ.) համար:

«Եղանակային երևույթների փոփոխություններ և օդի աղտոտվածության կանխատեսման համար հեռազննման տվյալների մշակման մեթոդներ՝ օգտագործելով նեյրոնային ցանցեր և խորը ուսուցում» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Հ.Ասցատրյան) մշակվել է երկրատեղեկատվական տվյալների կառավարման, մշակման ու վերլուծության հայ-բելառուսական միասնական հարթակ: Հարթակի օգտագործմամբ մշակվել են արբանյակային տվյալների վերլուծության ալգորիթմներ, մոդելներ ու եղանակային երևույթների փոփոխությունների կանխատեսման համար նեյրոնային ցանցերի ուսուցման մեթոդներ: Մասնավորապես մշակվել է Ափամերձ գծի գծանշման մոդելը, որը հայտնաբերում է տրամադրված տարածաշրջանի ափամերձ գիծը ԵՏ տվյալների ընտրված ամսաթվերի միջակայքում, ինչպես նաև Landsat-8 TIR և TroPOMI գործիքներից տվյալների ստացման ալգորիթմներ ու մեթոդներ:

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Андрианов А.М., Фурс К.В., Гончар А.В., Асланян Л.А., Тузиков А.В., “Применение технологий виртуального скрининга и молекулярного моделирования для идентификации потенциальных ингибиторов основной протеазы коронавируса SARS-CoV-2”, М., Математическая биология и биоинформатика, т. 18, N 1, 2023, с. 15-32.
2. Abrahamyan R., Grigoryan H., Astsatryan H., Belotserkovsky A., Lukashevich P., NO2 Data analytics and visualization service: improving air quality insights in Armenia and Belarus, “Programming and Computer Software”, v. 49, suppl. 1, 2023, pp. S1017–S1026, doi: 10.1134/S0361768823090025
3. Alaverdyan Y., Poghosyan S., Poghosyans V., Confidential computing in edge-cloud hierarchy, “International Journal of Computer Science and Information Technology”, v. 15 (03), 2023, pp. 21-30, WOS-ԱԳ (IF) ունեցող պարբերական, 10.5121/ijcsit.2023.15302, 0975-4660,0975-3826
4. Andrianov A., Furs K., Gonchar A., Aslanyan L., Tuzikov A., Application of virtual screening and molecular modeling technologies to identify potential SARS-CoV-2 main protease inhibitors, “Mathematical Biology and Bioinformatics”, v. 18(1), 2023, pp. 15-32.

5. Asatryan D., Haroutunian M., Sazhumyan G., Kupriyanov A., Paringer R., Kirsh D., Hybrid binarization method for historical handwritten documents, "Programming and Computer Software" N 9, 2023, pp. 45-50, <https://www.springer.com/journal/11086> (SCOPUS)
6. Asatryan D., Haroutunian M., Sazhumyan G., Kupriyanov A., Paringer R., Kirsh D., Comparative quality analysis of image global binarization procedures, "IX International Conference on Information Technology and Nanotechnology (ITNT)", Samara, RF, 2023, pp. 1-5, doi: 10.1109/ITNT57377.2023.10138953.
7. Aslanyan L., Logic separation: discrete modelling of pattern recognition, "Pattern Recognition and Image Analysis: Advances in Mathematical Theory and Applications", v. 33, N 4, 2023, pp. 1-36, Q3
8. Aslanyan L., Arsenyan I., Karakhanyan V., Sahakyan H., RDNF oriented analytics to random Boolean Functions, "Mathematical Problems of Computer Science", v. 59, 2023, pp.16-26.
9. Aslanyan L., Gishyan K., Sahakyan H., Deterministic recursion to target class classification, "Pattern Recognition and Image Analysis", v. 33, N 3, 2023, pp. 584-598, Q3
10. Aslanyan L., Gishyan K., Sahakyan H., Target class classification recursion preliminaries", "Baltic J. Modern Computing", v. 11, N 3, 2023, pp. 398-410, Q3
11. Astsatryan H., Lalayan A., Giuliani G., Scalable data processing platform for Earth observation data repositories, "Scalable Computing: Practice and Experience", v. 24(1), 2023, pp. 35-44, doi: 10.12694/scpe.v24i1.2041, 2023, Q3
12. Bejanyan V., Astsatryan H., Exploring PGAS-based gossiping algorithms for Knodel Graphs, "Baltic J. Modern Computing", v. 1, N 2, 2023, pp. 241-256, doi: 10.22364/bjmc.2023.11.2.02. Q3
13. Chitchyan R., Aging properties of actual and virtual waiting times in the $GI|G|1|\infty$ Queuing Model, "Programming and Computer Software", v. 49, issue 7, 2023, pp. 24-29.
14. Gazazyan E., Grigoryan G., Adiabatic states and suppression of dissipative processes, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, suppl. 3, 2023, pp. S402-S408, © Allerton Press, Inc., 2023.
15. Gishyan K., Multi-stage classification scheme to optimize medical treatments, "Mathematical Problems of Computer Science", v. 60, 2023, pp. 40-51.
16. Gishyan K., Drug-treatment generation combinatorial algorithm based on machine learning and statistical methodologies, "Open Journal of Applied Sciences", v. 13, N 4, 2023, pp. 548-561.
17. Gishyan K., Sahakyan H., Aslanyan L., Time-stage driven pathfinding framework for optimized medical treatments, "Cogent Engineering", v. 10, N 1, 2023, 2249258, Q2
18. Gzoyan E., Mirzoyan A., Sargsyan A., Yeghikyan M., Maisano D.A., Sargsyan Sh., International visibility of Armenian domestic journals: the role of scientific diaspora, "Journal of Data and Information Science", v. 8(2), 2023, pp. 93-117, <https://doi.org/10.2478/jdis-2023-0011> (WOS & Scopus, Q2)
19. Haroutunian M., Hakobyan P., Avetisyan A., Two-stage optimal hypotheses testing for a model of stegosystem with an active adversary, "JUCS - Journal of Universal Computer Science", v. 29, N 11, 2023, pp. 1254-1273, <https://doi.org/10.3897/jucs.112913>
20. Harutyunyan A., Poghosyan A., Harutyunyan L., Aghajanyan N., Bunarjyan T., Han Vinck A.J., Challenges and experiences in designing interpretable KPI-diagnostics for cloud applications, "Journal of Universal Computer Science", v. 29, N 11, 2023, pp. 1298-1318.
21. Lalayan A., Astsatryan H., Giuliani G., A Multi-objective optimization service for enhancing performance and cost efficiency in Earth Observation Data processing workflows, "Baltic J. Modern Computing", v. 11, N 3, 2023, pp. 420-434, <https://doi.org/10.22364/bjmc.2023.11.3.05> Q3
22. Lukashevich P., Belotserkovsky A., Grigoryan H., Abrahamyan R., Astsatryan H., Sasnovich A., LST quality evaluation service for heterogeneous Earth Observation data, "IEEE Proceedings of the International Conference on Information and Digital Technologies", 2023, Zilina, Slovakia, pp. 195-199, doi: 10.1109/IDT59031.2023.10194405.
23. Manasyan A., Tadevosyan R., Sahakyan V., Astsatryan H., Petrosyan A., Empowering national research and education networks through monitoring and advanced emulation: ASNET-AM use cases and lessons learned, "Programming and Computer Software", v. 49, suppl. 1, 2023, pp. S996-S1004, doi: 10.1134/S0361768823090062.
24. Mickaelian A., Mikayelyan G.A., Astsatryan H.V., Knyazyan A.V., Armenian Virtual Observatory: status and activities, "Elsevier Journal Astronomy and Computing", v. 42, 2023, p. 100689, doi: 10.1016/j.ascom.2023.100689 Q2

25. Poghosyan A., Narsisian W., Astsatryan H., Benchmarking data of Gromacs: GPU and Gromacs version, "Elect. J. Nat. Sci.", v. 40(1), 2023, pp. 4-7, DOI:10.55841/1728-791X-2023.1.40-4 Scholar
26. Poghosyan A., Harutyunyan A., Bunarjyan T., Baloian N., Optimizing SaaS solutions for enhanced sustainability and predictive management of cloud assets, "Proceedings of the 6th Artificial Intelligence and Cloud Computing Conference", Kyoto, Japan, 2023.
27. Poghosyan A., Harutyunyan A., Grigoryan N., Pang C., Distributed tracing for troubleshooting of native cloud applications via rule-induction systems, "Journal of Universal Computer Science", v. 29, N 11, 2023, pp. 1274-1297.
28. Poghosyan E., Gazazyan E., Programmable quantum gate operations using qutrit quantum dots, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, suppl. 3, 2023, pp. S396-S40, © Allerton Press, Inc.
29. Pogossian E., Promoting origination of dynamicity of non cellular cognizers, "Mathematical Problems of Computer Science", v. 60, 2023, pp.17-26, <https://doi.org/10.51408/1963-0105>
30. Sahakyan, H., Aslanyan, L., Discrete tomography problems with paired projections and complexity characteristics, In: "Advances in Optimization and Applications. OPTIMA 2023. Communications in Computer and Information Science", v. 1913, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-031-48751-4_20 (book chapter) Q4
31. Sahakyan V., Vardanyan A., A computational approach for evaluating steady-state probabilities and virtual waiting time of a multiprocessor queueing system, "Programming and Computer Software", v. 49, issue 7, 2023, pp. 16-23.
32. Veziryan R., Khachatryan R., Convolutional neural network (CNN) layer development for effectiveness of classification tasks, "Mathematical Problems of Computer Sciences", v. LX, 2023, pp. 63-71.
33. Yesayan A., On testing of multiple hypotheses of continuous probability distributions arranged into two groups, "Mathematical Problems of Computer Sciences", v. LX, 2023, pp. 35-39.
- Հոդվածները հրատարակվել են "AIP Conference Proceedings" ժողովածուում, 2757 (1), Melville, USA, 2023, SCOPUS.**
34. Abrahamyan R., Astsatryan H., Grigoryan H., Sahakyan V., Cloud infrastructure environment based on data cube and machine learning technologies, 030001-1/6, doi: 10.1063/5.0136314
35. Aslanyan L., Avagyan H., Karalyan Z., On algorithmic technique of whole-genome analytics of viruses, 040001-1-040001-20
36. Aslanyan L., Sahakyan H., Recurrent monotone descriptions in ARM systems, 04002-1 -04002-7
37. Asatryan D., Haroutunian M., Kurkchian V., Melkumyan A., Kupriyanov A., Paringer R., Kirsh D., Dissimilarity-based algorithms for fabric defects detection, 080001, <https://doi.org/10.1063/5.0136217>
38. Gabbasov R., Paringer R., Kupriyanov A., Asatryan D., Haroutunian M., A method of coordinated optimization of neural network parameters for a given set of images, 020001, <https://doi.org/10.1063/5.0136190>
39. Haroutunian E., Yesayan A., Optimal Neyman-Pearson procedure of detection with side information for separate groups of arbitrarily varying Markov distributions, 050001, <https://doi.org/10.1063/5.0136432>
40. Karapetyan I., Karapetyan K., Complete caps in projective geometry $PG(n, 3)$, v.2757, 040003-1-040003-5, DOI: 10.1063/5.0135975
41. Konevsky V., Gaidel A., Asatryan D., Paringer R., Kupriyanov A., Haroutunian M., Multiclass classification of texture images using greedy feature selection algorithms, 080003, <https://doi.org/10.1063/5.0136507>
42. Mokatsian A., On initial segments of the class of Turing degrees containing hypersimple T-mitotic but not wtt-mitotic sets, 070001
43. Piliposyan N., Astsatryan H., Petrosyan Z., Gevorgyan A., Miisakyan A., Melkonyan H., Sahakyan V., Abrahamyan R., Grigoryan H., Possibilities for using WRF weather forecast for flood forecasting (the Aghstev river example), 060004-1/8.
44. Poghosyan S., Alaverdyan Y., Poghosyan V., Abrahamyan S., Atashyan A., Astsatryan H., Shoukourian Yu., Certain methods for investigating epidemics and preventing the spread of viruses in self-organizing systems, 070002-1/6, doi: 10.1063/5.0135809
45. Poghosyan S., Alaverdyan Y., Poghosyan V., Lazyan A., Hayrapetyan D., Shoukourian Yu., Algorithms for operating self-organizing swarms of UAVs implementing full exchange of information, 070003, 10.1063/5.0135806
46. Sahakyan H., Aslanyan L., Connected and weighted hd-convex tomography reconstruction, 04005-1-04005-8

47. Sahakyan V., Vardanyan A., About the possibility of executing tasks with a waiting time restriction in a multiprocessor system, 030003, <https://doi.org/10.1063/5.0135784>
48. Sargsyan V., Asymptotics for the logarithm of the number of k-solution-free collections in Abelian groups, 040006-1- 040006-8, DOI: 10.1063/5.0135804
Հոդվածները հրատարակվել են “International Conference CSIT 2023 Conference Proceedings” ժողովածուում, Ե., 2023, 333 էջ:
49. Abrahamyan R., Grigoryan H., Astsatryan H., Belotserkovsky A., Lukashevich P., Evaluation of air pollution of NO₂ over Armenia and Belarus, pp. 169-172.
50. Abrahamyan S., Realization of ZKRP algorithm via homomorphic encryption methods, pp. 275-277.
51. Alaverdyan Y., Poghosyan S., Poghosyan V., Edge computing: data sharing and intelligence, pp. 75-77, <https://airconline.com/csit/papers/vol13/csit130811.pdf>, 12
52. Asatryan D., Sazhumyan G., Toolset for image virtual recovery of distorted cultural heritage objects. pp. 233-236.
53. Asatryan D., Haroutunian M., Sazhumyan G., Kupriyanov A., Paringer R., Kirsh D., Improving binarization methods for historical handwritten documents, pp. 229-232, https://doi.org/10.51408/csit2023_54
54. Aslanyan L., Katona G., Sahakyan H., Notes on reconstruction of shadow minimization Boolean functions, pp. 119-123.
55. Aslanyan M., On mobile pose estimation design and implementation”, pp. 124-128.
56. Chitchyan R., Properties of increasing hazard rate of waiting times in the $GI|G|1|\infty$ Queueing Model, pp. 178-181, https://doi.org/10.51408/csit2023_42
57. Avetisyan A., Haroutunian M., Hakobyan P., Discussion on steganographic methods from the perspective of E-Voting implementation, pp. 214-217, https://doi.org/10.51408/csit2023_51
58. Darbinyan S., A new sufficient condition for a 2-strong digraph to be Hamiltonian, pp. 129-130.
59. Gevorgyan A., Khalatyan Y., Melkonyan H., Iritsyan A., Panyan H., Azizyan H., Astsatryan H., Azizyan L., Piliposyan N., Petrosyan Z., Sahakyan V., Evaluation of global climate datasets over Armenia, pp. 91-94.
60. Grigoryan S., Context knowledge-based decisions for battlefields, pp. 42-44, https://doi.org/10.51408/csit2023_08
61. Gyulgyulyan E., Astsatryan H., Alert system for data quality in data lakes, pp. 55-58.
62. Karapetyan I., Karapetyan K., Complete caps in $AG(n,3)$, pp. 135-136.
63. Lalayan A., Astsatryan H., Giuliani G., Enhancing Earth Observation Data processing through optimized multi-modular service, pp. 95-98
64. Manasyan A., Tadevosyan R., Astsatryan H., Lessons learned from ASNET-AM Network simulation, pp.243-245, https://doi.org/10.51408/csit2023_57
65. Martirosyan A., Yesayan A., Improvement of growth rate bound of stock market with side information, pp. 218 – 220, https://doi.org/10.51408/csit2023_52
66. Mkrtchyan S., Enhancing the trustworthiness, and comprehensiveness of Wikipedia content”, pp.205-207, https://doi.org/10.51408/csit2023_49
67. Mokatsian A., Efficiently recognizable sets, P-T-mitoticity and arithmetical hierarchy, pp. 21-23.
68. Nikoghosyan Zh., Large cycles in graphs around conjectures of Bondy and Jung - modifications and sharpness, pp. 139-140.
69. Petrosyan A., Petrosyan G., Tadevosyan R., Eduroam in Armenia - success and challenges, pp.255-256, https://doi.org/10.51408/csit2023_60
70. Petrosyan D., Mkrtchyan H., Astsatryan H., Optimizing build time of Shoc workloads, pp. 99-102.
71. Petrosyan G., Prokhorenko E., Petrosyan A., Development of the concept of a system for collecting and visualizing statistical network traffic Data in the ASNET-AM Network, pp. 246-247, https://doi.org/10.51408/csit2023_58
72. Pogossian E., Promoting origination of constituents of non-cellular cognizers, pp. 65-68, https://doi.org/10.51408/csit2023_13
73. Poghosyan S., Poghosyan V., Alaverdyan Y., Tamper-proof hardware solution and algorithms for UAV swarms operating in hostile environments, pp.65-69, https://csit.am/2023/proceedings/AIML/AIML_3.pdf, 3
74. Poghosyan S., Poghosyan V., Lazyan A., Atashyan A., Hayrapetyan D., Astsatryan H., Cloud-based self-organizing UAV swarm simulation platform, pp. 45-48, https://csit.am/2023/proceedings/CHPC/CHPC_4.pdf, 3

75. Sahakyan H., On nonconvexity of the set of hypergraphic sequences, pp. 147-149.
76. Sahakyan V., Vardanyan A., A computational approach for evaluating steady-state probabilities of a multiprocessor queueing system with a waiting time restriction, pp. 106-110, DOI:http://doi.org/10.51408/csit2023_22
77. Sahakyan V., Vardanyan A., About virtual waiting time in a multiprocessor system, pp. 111-113, DOI: http://doi.org/10.51408/csit2023_23
78. Sargsyan V., Maximal k-Sum-Free collections in an Abelian Group, pp. 150-152.
79. Tislenko M., Paringer R., Kupriyanov A., Kirsh D., Mukhin A., Asatryan D., Haroutunian M., Feature selection based on Mmr and genetic algorithm for Data classification problem, pp. 48-51, https://doi.org/10.51408/csit2023_10
80. Vardanyan A., Steady-state probabilities and task rejection/failure probability estimation in the multiprocessor queueing system, pp. 114-116, DOI: http://doi.org/10.51408/csit2023_24

Հ.Ասցատրյանը պարզևատրվել է ՀՀ վարչապետի հուշամեդալով:

«ՀԻՐՈՄԵՆԱՆԻԿԱՅԻ ԵՎ ՎԻՐՈՏԵՆՆԻԿԱՅԻ ԲԱԺԻՆ» ՓԲԸ

Տնօրեն՝ տեխ.գ.թ. Գ.Ավետիսյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ energopower@mail.ru

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Իրականացվել են մայրուղային գազամուղներում ալիքային ու տատանողական պրոցեսների կառավարման հետազոտություններ՝ բարձրացնելու գազի ծախսի ու քանակի չափման ճշտությունը: Գազի ծախսի ու քանակի չափումը հիմնված է ճնշման անկման մեթոդի վրա՝ նեղացող հարմարաքների կիրառմամբ՝ դիաֆրագմաներ, ISA 1932 փողեր, Վենտուրի փողեր ու խողովակներ, որոնք ստեղծում են գազի հոսքի տեղային նեղացումներ: Հոսքի պոտենցիալ էներգիայի մի մասի կինետիկական էներգիայի փոխակերպման հետևանքով հոսքի միջին արագությունը նեղացող կտրվածքում մեծանում է, որի արդյունքում ստատիկ ճնշումն այդ կտրվածքում դառնում է փոքր գազի ստատիկ ճնշումից նեղացող հարմարանքից առաջ: Այդ ճնշումների տարբերությունը մեծ է այնքանով, որքանով մեծ է հոսող գազի ծախսը, հետևաբար այն կարող է ծառայել որպես գազի ծախսի ու քանակի չափման միջոց: Հետազոտության նպատակն է մայրուղային գազամուղներում գազի ծախսի ու քանակի չափման ճշտության բարձրացումը:

Սեղմվող միջավայրի զանգվածային ծախսի որոշման հավասարման մեջ մտնում են՝ հոսքի ելքի գործակիցը, նեղացող հարմարանք մտնող հոսքի արագության գործակիցը, միջավայրի (գազի) ընդարձակման գործակիցը, նեղացող հարմարանքի անցքի կամ բկանցքի տրամագիծը գազի աշխատանքային ջերմաստիճանի ժամանակ, գազի խտությունն ու գազի ճնշման անկումը նեղացող հարմարանքում: Դրված նպատակն իրագործվում է գազի ծախսի ու քանակի չափման հանգույցներում նեղացող հարմարանքներից առաջ ու հետո, ինչպես նաև իմպուլսային գծերի վրա տեղակայելով գազի ճնշման պուլսացիաների կայունացուցիչներ: Գազի ծախսի ու քանակի չափման հանգույցը չափիչ խողովակի ուղիղ հատված է, որում տեղակայված դիաֆրագմայի միջոցով չափման խողովակի A և B հատվածներում ստեղծվում են ճնշման տարբերություններ, որոնք իմպուլսային գծերի միջոցով փոխանցվում են դիֆերենցիալ մանոմետրին: Չափելով ճնշումների տարբերությունը, հաշվի առնելով գործակիցներն ու գազի վիճակի պարամետրերը՝ որոշվում են գազի ծախսն ու քանակությունը: Գազի հոսքի պուլսացիաները, որոնք անցնում են չափիչ

խողովակաշարով, ինչպես նաև A և B հատվածներում առաջացող ճնշման պոլսացիաները մարվում են կայունացուցիչների միջոցով, որոնք տեղակայված են չափող խողովակի սկզբում ու վերջում, իմպուլսային գծերում ճնշման պոլսացիաները մարվում են իմպուլսային գծերի լայնական կտրվածքի ոչ կլոր լինելու (օվալ, եռանկյուն, քառակուսի) հաշվին: Իմպուլսային գծերում ճնշման պոլսացիաները մարվում են պատերի դեֆորմացիաների շնորհիվ: Հետազոտությունը թույլ է տալիս զգալի կրճատել չափիչ խողովակի ուղիղ հատվածը, խուսափել ավանդական հոսքաուղղիչների կիրառությունից: Կայունացուցիչի պարամետրերի, ինչպես նաև իմպուլսային գծերի լայնական կտրվածքների օպտիմալ ընտրության դեպքում կարելի է նշանակալի բարձրացնել գազի ծախսի ու քանակի չափման ճշգրտությունը, բարձրացնել դիֆմանոմետրերի ու երկրորդական սարքերի հուսալիությունն ու երկարակեցությունը (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Գ.Ավետիսյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

Հոդվածները հրատարակվել են «XIII Всероссийский Съезд по теоретической и прикладной механике» միջազգային համագումարի զեկուցումների ժողովածուում, հտ. 4, Սանկտ Պետերբուրգ, “Политех-Пресс” հրատ., 2023, 938 էջ:

1. Аветисян Г.Р., Симонян А.А., Кавитационная эрозия рабочих колес гидротурбин и их устранение, т. 4, с. 268-270.
2. Симонян А.А., Аветисян Г.Р., Гаспарян А.С., Управление волновыми и вибрационными процессами в трубопроводных системах, содержащих двухфазную среду: жидкость-газ применительно к установке гидрокрекинга, т. 4, с. 271-273.

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԱՍՏՂԱՖԻԶԻԿԱՅԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Ակադեմիկոս-քարտուղար՝ ակադեմիկոս Ռ.Կոստանյան

Գիտքարտուղար՝ Ն.Դավիդյան

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարանը (ԲԱ), Ֆիզիկական հետազոտությունների (ՖՀ), Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների (ՖԿՊԻ), Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի (ՌՖԷԻ) ինստիտուտները, ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն ՄԿ:

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են ԳԱԱ 5 ակադեմիկոս, 10 թղթակից և 24 արտասահմանյան անդամներ:

Հաշվետու տարում անցկացվել է բաժանմունքի 2 ընդհանուր ժողով, բյուրոյի 15 նիստ, բազմաթիվ ընթացիկ հարցերի քննարկման և լուծման համար կազմակերպությունների հետ պահպանվել է մշտական կապ:

Բաժանմունքի ապրիլի 20-ի տարեկան ընդհանուր ժողովը քննարկել և հավանություն է տվել ակադեմիկոս-քարտուղար ակ. Ռ.Կոստանյանի «2022թ. գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության հիմնական արդյունքները» հաշվետու զեկուցմանը: Ժողովը որոշել է՝ կարևորելով ՀՀ-ում գիտական և գիտակրթական բնագավառներում նախատեսվող ծրագրերի իրականացումը՝ անհրաժեշտ է չխաթարել գիտական կազմակերպություններում կատարվող աշխատանքների բնականոն ընթացքն ու շարունակականությունը, հաշվի առնել գիտական կազմակերպությունների՝ տարիներ առաջ հաստատված թեմատիկայի վերանայման անհրաժեշտությունը, որոնք որոշ դեպքերում ապահովված չեն համապատասխան կադրերով ու կարիք ունեն արդիականացման՝ կարևորելով առկա կադրային ներուժը, համարել կարևոր հիմնարար հետազոտությունների արդյունքների հիման վրա հանրապետության հատկապես անվտանգային ու առողջապահության բնագավառներում կիրառման նպատակով նորարական աշխատանքների իրականացումը: Գիտական զեկուցումներով ելույթ են ունեցել թղթ. անդ. Ա.Հախումյանը (ՌՖԷԻ), Ֆ.-մ.գ.դ. Ն.Սահակյանը (Իկրանետ կենտրոն ՄԿ), Ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Քոչարյանը (ՖԿՊԻ), Ֆ.-մ.գ.թ. Ե.Նիկողոսյանը (ԲԱ), Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Մանուկյանը (ՖՀ):

Բաժանմունքի բյուրոյի նիստերում քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորման, ենթակառուցվածքի պահպանման ու զարգացման ծրագրերը, ասպիրանտուրայի ու գործուղումների հայտերը (9 հայտ), փորձագիտական եզրակացություն է տրվել Կառավարության կառույցներից ստացված նամակներին, դիմումատուներին տրվել են պատասխաններ:

Բաժանմունքի ապրիլի 5-ի ընդհանուր ժողովում հաստատվել և ԳԱԱ նախագահության քննարկմանն է ներկայացվել ՖԿՊԻ-ի նոր տնօրենի՝ Վ.Քոչարյանի թեկնածությունը: Բյուրոյի նիստում հաստատվել է ինստիտուտում վերընտրված գիտական խորհրդի նոր կազմը:

Քննարկվել և բավարարվել են «ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների գիտական սարքավորումների սպասարկում, վերազինում, գիտափորձերի իրականացման համար նյութերի ձեռքբերում և չնախատեսված անհետաձգելի ծախսերի կատարում» և «ՀՀ ԳԱԱ համակարգի կազմակերպությունները սարքավորումներով վերազինում» բյուջետային ծրագրերի շրջանակում նախատեսված միջոցների հաշվին սարքավորումների ձեռքբերման ՖՀ-ի, ՖԿՊԻ-ի ու ՌՖԷԻ-ի ներկայացված հայտերը:

«Լավագույն գիտական աշխատանք» մրցույթի հանձնաժողովը Ռ.Կոստանյանի նախագահությամբ որոշել է հաղթած թեկնածուների ցանկը:

Մշտապես քննարկվել են գիտական աշխատանքների արդյունավետության բարձրացման, կիրառական նշանակություն ունեցող ուսումնասիրությունների ընդլայնման, գիտական կազմակերպությունների աշխատանքի գնահատման հարցերը:

Կազմակերպվել ու պարբերաբար անցկացվել են սեմինարներ ու միջազգային գիտա-
ժողովներ (6 գիտաժողով), կնքվել են նոր պայմանագրեր, շարունակվել է համագործակ-
ցությունը գիտական ու կրթական ոլորտների այլ ստորաբաժանումների հետ: Քննարկվել
են 2024թ. բազային ֆինանսավորման հայտերը, ծրագրերն ու բաժանմունքի
կազմակերպությունների ռազմավարությունը:

Դեկտեմբերին բաժանմունքի գիտական կազմակերպություններում անցկացվել են
տարեկան հաշվետու ժողովներ, քննարկվել են ստացված կարևորագույն հիմնարար ու
կիրառական արդյունքները, հաստատվել են գիտական և գիտակազմակերպական գործու-
նեության մասին հաշվետվությունները:

Բաժանմունքի ինստիտուտների 1 աշխատակից պաշտպանել է թեկնածուական
ատենախոսություն:

Բաժանմունքի ինստիտուտները ստացել են 2 արտոնագիր, գիտաշխատողները
տպագրել են 7 մենագրություն (3-ն արտասահմանում), 200 հոդված՝ գրախոսվող
ամսագրերում 177 (104-ն արտասահմանում), գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում
23 (բոլորն արտասահմանում), 151 թեզիս (56-ն արտասահմանում):

Բաժանմունքը հրատարակում է «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Ֆիզիկա» (imp. fac. 0,486, 4
համար), «Աստղաֆիզիկա» (imp. fac. 0,673, 4 համար), «Armenian journal of physics»
(«Ֆիզիկայի հայկական հանդես», էլեկտրոնային, 4 համար) ամսագրերը:

Վ.ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԲՅՈՒՐԱԿԱՆԻ ԱՍՏՂԱԴԻՏԱՐԱՆ

Տնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Միքայելյան
Փոխտնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Հարությունյան
Գիտքարտուղար՝ Լ.Համբարձումյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ observ@bao.sci.am
Կայքէջ՝ www.mechins.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 048՝ «Աստղաֆիզիկա, ռադիոաստղագիտություն»

Նախագահ՝ ֆ.-մ.գ.դ. Տ.Մաղաքյան, գիտքարտուղար՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ե.Նիկողոսյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Իրականացվել է մեծ կարմիր շեղում ունեցող քվազարների գերմանուշակագույն (ԳՄ) սպեկտրների ուսումնասիրություն: Օգտագործվել են GALEX տիեզերական ԳՄ աստղա-
դիտակի տվյալները L-alpha սպեկտրային գծի հոսքի չափումների համար՝ այն համադրելու
H-beta գծի պրոֆիլների տեսքի ու հոսքերի հետ, մասնավորապես քվազարների՝ մեր
կողմից ներմուծված դասակարգման տարբեր դասերի համեմատության ու քվազարների
ԳՄ հոսքերով դասակարգման տարբերակ գտնելու նպատակով: Որոշակի կարմիր
շեղումների դեպքում L-alpha գիծն ընկնում է GALEX-ի FUV տիրույթը և ապահովում այդ
հոսքը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Միքայելյան):

Հետազոտվել է մութ էներգիայի հնարավոր ազդեցությունը տիեզերական օբյեկտներում անկայունությունների դրսևորման վրա: Եզրակացությունն այն է, որ տարբեր հիերարխիկական մակարդակներում անկայունությունների դրսևորման համար կարող է պատասխանատու լինել հենց մութ էներգիան (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Հարությունյան):

Ուսումնասիրվել են մասնիկների շարժման ստանդարտ Լորենցի կոդի (SLC) հիմունքները: Այդ նպատակով մշակվել է գլոբալ, այսպես կոչված գլխավոր տարածության՝ MSp-գերհամաչափության տեսություն: SLC-ը դուրս է բերվել որպես MSp-SUSY գլոբալ կրկնակի ձևափոխությունների հետևանք: Նման ճանապարհով դուրս են բերվել հարաբերականության հատուկ տեսության երկու հիմնարար պոստուլատները: Մշակվել է Լորենց-ինվարիանտության դեֆորմացիայի (LID) ու համապատասխան երկրաչափության հետևողական միկրոսկոպիկ տեսությունը: Ճառագայթային էներգիայի տեղափոխման խնդրում, կիսաանվերջ միջավայրից ճառագայթման դիֆուզ անդրադարձման խնդրի լուծման համար Հ.Պիկիչյանը մշակել է նոր եղանակ, որը թույլ է տալիս հաճախությունների վերաբաշխման ու անիզոտրոպ ցրման խնդիրները լուծել մեկ փոփոխականի ֆունկցիաների կառուցման միջոցով (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Տեր-Ղազարյան):

Ցույց է տրվել, որ ակտիվ գալակտիկաների սպեկտրներում դիտվող [CII] 158 մկմ առաքման գծի լայնության համար (կմ/վ) ճառագայթող միջավայրում հավանաբար արդարացված է տուրբուլենտ արագության խորանարդի ու շառավղի հարաբերության օրենքն այսպես կոչվող Կոլմոգորովի կասկադային պրոցեսում փոխանցվող տուրբուլենտ էներգիայի չափաբաժնի համար: Քննարկվում են ճառագայթող միջավայրի տուրբուլենտ շարժման հնարավոր պատճառները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Եղիկյան):

Զարգացվել է մաթեմատիկական տեսություն, որը հնարավորություն է ընձեռում դիտվող գծային սպեկտրների ժամանակային փոփոխությունների միջոցով պարզել ուսումնասիրվող ակտիվ միջավայրի ֆիզիկական հատկությունները, ներառյալ նրա քիմիական բաղադրությունը, սկզբնական էներգիայի աղբյուրների սպեկտրալ բաշխումը: Ուսումնասիրվել է ֆիզիկական տարբեր պայմանների ու գործոնների ազդեցությունը միջավայրից անդրադարձման ու նրանից անցման արդյունքում առաջացող սպեկտրային գծերի էվոլյուցիայի վրա:

Օգտագործելով TESS ուղեծրային աստղադիտարանի տվյալները՝ Ա.Հակոբյանն ուսումնասիրել է 07.2018-10.2020թթ. ժամանակահատվածում 100 և ավելի անգամ բռնկված բռնկվող աստղերը: Որոշվել են այդ աստղերի առանցքային պտույտների պարբերությունները, CD-56 1032 կրկնակի աստղի ու նրա բաղադրիչների փոփոխականության տիպերն ու պարբերությունները: Բռնկումների հաշվարկված ու դիտարկված փուլային բաշխումների համեմատությունը (օգտագործելով χ^2 չափանիշը) հիմնավորել է բռնկման հաճախականության պարբերական լինելը՝ պայմանավորված աստղերի առանցքային պտույտով ու աստղաբծերի անհավասարաչափ բաշխմամբ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Նիկողոսյան):

Ռուսաստանի 6մ դիտակով ու ԱՄՆ 3.5մ ARC դիտակով հայտնաբերվել և ուսումնասիրվել են օպտիկական ու մոտակա ինֆրակարմիր տիրույթում Mon R2 աստղասփյուռի հարավային մասում երկու երկար կորածև HH հոսքեր, երեք նոր մոլեկուլար ջրածնի հոսքեր: Այս հոսքերի աղբյուրները երիտասարդ, շատ ակտիվ աստղեր են՝ անսովոր սպեկտրներով: Հոսքերից մեկը (HH 1234) ունի եզակի հելիկոիդալ տեսք, իսկ նրա հետ կապված աստղը՝ արտակարգ լայն առաքման գծեր և նմանվում է գերակտիվ «գերէքսոր» PV Cep-ի (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Տ.Մաղաքյան):

Զորաց քարեր հուշարձանում բացահայտվել են 3-րդ դիտահարթակի գործառույթներն ու օգտագործման ժամանակաշրջանը, որը վերաբերում է ն.Ք. 9-3-րդ հազարամյակ-

ներին: Ավարտվել է թիվ 12, 13 ու 14 վեմերի լիարժեք քննությունը: Հստակեցվել են Ձկնակերպ վիշապաքարերի աստղագիտական բովանդակության վերաբերյալ որոշ խնդիրներ: Ճշգրտվել է դրանց երկնային գուգահեռը, հաշվարկվել է դրանց պաշտամունքի ժամանակաշրջանն աստղագիտական եղանակներով (Ն.Ք. 19-րդ հազ.) (ղեկ.՝ Բ.Գ.Թ. Հ.Մալխասյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Բարձր արագությամբ աստղերի որոնում և նույնացում բազմաստղերից դինամիկական արտանետման և գերնորերի պայթյունների միջոցով» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Համբարյան) ուսումնասիրվել են Բազումք աստղակույտն ու Կեփեոս OB2 (Cep OB2) աստղասփյուռը: Նույնացվել են աստղախմբերի հայտնի անդամ աստղերը Gaia DR3 տվյալների շտեմարանի աստղերի հետ: Ցույց է տրվել, որ Բազումքի տիրույթում դիտվող բռնկվող աստղերի գրեթե 30%-ն աստղակույտի կինեմատիկական անդամներ չեն, սակայն գտնվում են երիտասարդ թզուկ աստղերին հատուկ բռնկումային ակտիվության միևնույն էվոլյուցիոն փուլում: Կեփեոս OB2 աստղասփյուռի ուսումնասիրությունից պարզվել է, որ մեծ հավանականությամբ երկու փախչող աստղ ու երեք պուլսար այդ աստղասփյուռի մաս հանդիսացող հինգ կույտերի հետ կազմում են եռյակ համակարգեր (փախչող աստղ, պուլսար ու աստղախումբ) և առաջացել են միլիոնավոր տարիներ առաջ, տարածության միևնույն տեղում:

Հայտնաբերվել է լուսատվության մեծ ամպլիտուդով երկու փոփոխական երիտասարդ աստղային օբյեկտ՝ J183421.85-055951.0 (#1) և J183421.39-055937.7 (#2), RAFG 7009S աստղառաջացման տիրույթում: Օբյեկտ #1-ի բռնկումը տեղի է ունեցել 2007-11թթ., որի ընթացքում պայծառությունն աճել է 2.7^m-ով՝ մոտ ու 2.5^m-ով միջին ենթակարմիր ալիքային տիրույթներում: Գույնի ցուցիչները ցույց են տալիս, որ այս օբյեկտն ունի I/II դասի էվոլյուցիոն փուլ: Բռնկումից հետո K-ալիքային տիրույթի սպեկտրում դիտվել են կլանումներ CO շերտում և Brγ ու Mg I գծերում, ինչպես նաև H₂ գիծն առաքման մեջ: Այդ հատկությունները բնորոշ են FU Orionis (FUors) տիպի պայթյունային փոփոխականներին: Օբյեկտ #2-ը ցույց է տալիս միայն բարձր ամպլիտուդային փոփոխականություն մոտ ենթակարմիր տիրույթում ($\Delta K = 2,0$ m), իսկ նրա գունային ցուցիչները մինչև բռնկումը համապատասխանում են վաղ էվոլյուցիոն փուլում գտնվող երիտասարդ աստղային օբյեկտների (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ե.Նիկողոսյան):

Օգտագործելով Սլոանի շրջահայության (SDSS) միջին լուծունակության սպեկտրերը և մեր կողմից ներմուծված դասերի ու ենթադասերի մանրակրկիտ ուսումնասիրությունը՝ դասակարգվել է 779 Mrk գալակտիկա, բացահայտվել է 2 քվազար, 49 դասական Սեյֆերտի գալակտիկա (BLS1), 17 նեղ գծերով Սեյֆերտ 1 (NLS1s), 4 Սեյֆերտ 2 (S2), 12 լայներ, 11 AGN առանց որոշակի դասի, 31 բաղադրյալ սպեկտրներով օբյեկտ ու 533 HII/Starburst (աստղառաջացման բռնկումով գալակտիկա): Ցածր որակի սպեկտրների պատճառով որոշ օբյեկտներ մնացել են առանց որոշակի ակտիվության դասերի (դասակարգվել են որպես Առաքման (Em) կամ Կլանման (Abs) գծերով գալակտիկաներ):

Գալակտիկաներն ու քվազարները գտնելու և առանձնացնելու նպատակով իրականացվել են խաչաձև համապատասխանեցումներ պայծառ գալակտիկաների (RNGC, RC3, PGC), քվազարների, APM, SDSS, Gaia և ռադիոաղբյուրների կատալոգների հետ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Միքայելյան):

Նեյտրոնային աստղերի կեղևների էլեկտրական հաղորդունակությունը հաշվարկվել է նյութի հեղուկ փուլում ուժեղ մագնիսական դաշտերի առկայության դեպքում: Ուսումնասիր-

ված ջերմաստիճան-խտության միջակայքն ընդգրկում է անցումը ոչ այլասերվածից դեպի խիստ այլասերված էլեկտրոնային գազ և ենթադրում է, որ միջուկները ձևավորում են հեղուկ, այսինքն՝ ջերմաստիճանը բարձր է միջուկների ցանցի հալման ջերմաստիճանից: Ստացվել են առաջին ու երկրորդ կարգի ռելատիվիստիկական հիդրոդինամիկայի հավասարումները նյութում դիսսիպացիայի առկայությամբ: Ուսումնասիրվել է չափավոր տաք ու խիտ, նեյտրինո-թափանցիկ նեյտրոն-պրոտոն-էլեկտրոն-մյուոնային նյութի երկրորդ մածուցիկությունը, որն առաջանում է թույլ փոխազդեցության ուղիղ Urca գործընթացներից: Գնահատվել են խտության տատանումների մարման ժամկետները մեծածավալ մածուցիկությամբ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Սեդրակյան):

Հավաքելով ու վերլուծելով հասանելի տեղեկությունները ֆուտրների ու էքսոների մասին՝ կազմվել է այս դասերին պատկանող, ներկայում հայտնի աստղերի ամբողջական ցուցակը:

Տ.Մովսիսյանն իրականացրել է PV Cep՝ արտակարգ բարձր ակտիվությամբ երիտասարդ աստղի հետազոտություն հիմնականում 3 ուղղությամբ՝ ուղիղ պատկերների ստացում նեղ լուսազտիչներով Բյուրականի 1մ Շմիդտի դասի դիտակով, աղբյուր աստղի սպեկտրային ուսումնասիրություն և նրա հետ կապված արտահոսքի մանրակրկիտ ուսումնասիրություն սկանող Ֆաբրի-Պերո ինտերֆերաչափի օգնությամբ:

BNBIS շրջահայության ընթացքում հատուկ ուշադրություն է դարձվել մութ ամպերում գտնվող IRAS աղբյուրներին: Առաջին անգամ հայտնաբերվել է HH հոսք բազմիցս ուսումնասիրված LkHα 101 աստղառաջացման տիրույթում: Հոսքերի որոշ մասը դիտվել է նաև մոլեկուլային ջրածնում:

Dobashi 5006 մեկուսացված մութ ամպն ուսումնասիրելիս հայտնաբերվել են Հերբիգ-Հարո մի քանի նոր հոսքեր (HH 1179)՝ կապված ինֆրակարմիր աղբյուրների հետ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Տ.Մաղաքյան):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Հարությունյան Հ.Ա., Վիկտոր Համբարձումյան, Ե., «Արեգ» հրատ., 2023, 367 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

- Մալխասյան Հ.Ա., «Ձորաց Քարեր» հուշարձանի թիվ 12, 13 և 14 «դիտողական գործիքների» համապարփակ քննության արդյունքների վերաբերյալ, Ե., «Բազմավեպ», N 1-2, 2023, էջ 125-182:
- Акопян А.А., Периодичность частоты вспышек активных вспыхивающих звезд обнаруженных TESS, Ер., «Астрофизика», т. 66, N 4, 2023, с. 555-570.
- Никогосян А.Г., Эволюция спектральных линий в неоднородной атмосфере, освещенной нестационарными источниками энергии, Ер., «Астрофизика», т. 66, N 2, 2023, с. 258-272.
- Abrahamyan H., Mickaelian A., Paronyan G., Mikayelyan G., Sukiasyan A., Optical classification of BZG objects from the BZCAT Blazar Catalog, “Astrophysics (Ap)”, v. 66, N 1, 2023, pp. 11-23.
- Abrahamyan H., Mickaelian A., Mikayelyan G., Paronyan G., Sukiasyan A., Mkrtchyan V., Hambardzumyan L., Classification of blazars by activity types, “ComBAO”, v. 70, N 1, 2023, pp.83-87.
- Alford M., Harutyunyan A., Sedrakian A., Bulk viscosity from Urca processes: npeμ matter in the neutrino-transparent regime, “PhysRevD”, v. 108, N 8, 2023, id.083019.
- Andreasyan R., Abrahamyan H., Paronyan G., Mikayelyan G., Mickaelian A., On a possible mechanism for the start or resumption of activity of radio galaxies in clusters of galaxies, “Astrophysics”, v. 66, N 3, 2023, pp. 304-310.
- Andreasyan R., Hakopian S., Mahtessian A., Abrahamyan H., Paronyan G., Sukiasyan A., A study of active galaxies in groups of galaxies and in the field, “ComBAO”, v. 70, N 1, 2023, pp. 77-82.

10. Andreasyan R., Paronyan G., Suqiasyan A., The role of environment on the formation of different FR type extragalactic radio sources, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 307-311.
11. Ghazaryan S., Hambardzumyan L., Grigoryan A., Gigoyan K., Michel K.-U., Hambaryan V., Neuhaeuser R., Identification of birth places of high-velocity stars: CepOB2 association, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 279-285.
12. Gigoyan K.S., Sarkissian A., Kostandyan G., Gigoyan K.K., Meftah M., Bekki S., Azatyan N., Zamkotsian F., M dwarfs found in the first Byurakan spectral sky survey Database. Gaia EDR3 and TESS data. Some preliminary results, "Publication of the Astronomical Society of Australia (PASA)", v. 40, 2023, e023.
13. Gigoyan K.S., Gigoyan K.K., Sarkissian A., Kostandyan G., Meftah M., Bekki S., The digitized first Byurakan survey data base. Late-type Stars Candidates. New Confirmations, "Astrophysics", v. 66, N 4, 2023, pp. 505-520.
14. Gigoyan K.K., Gigoyan K.S., Sarkissian A., Meftah M., Kostandyan G.R., Rahmatullaeva F., TYC 1417-891-1 AND TYC 1478-742-1: Eclipsingvariable stars. The Gaia EDR3 and TESS Photometric Data, "Astrophysics", v. 66, N 3, 2023, pp. 194-204.
15. Gigoyan K.K., Gigoyan K.S., Kostandyan G.R., TYC 1417-891-1 and TYC 1478-742-1: Eclipsing variable stars. The Gaia EDR3 and TESS photometric data, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 60-67.
16. Hambardzumyan L., Arshakian T., Pushkarev A., BL Lacertae: a study of quasi-stationary feature trajectories in the inner part of a relativistic jet, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 94-99.
17. Hambardzumyan L., Arshakian T., Pushkarev A., BL Lacertae: Recovering intrinsic trajectory of a quasi-stationary jet feature on subparsec-scales, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 312-317.
18. Hambaryan V., Akopian A., Prof. Lyudwik Mirzoyan's life and activity, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 18-22.
19. Hambaryan V., Neuhaeuser R., Search and identification of high-velocity stars by dynamical ejection and supernovae from multiple stars, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 43-48.
20. Hambaryan V., Ghazaryan S., Hambardzumyan L., Neuhaeuser R., Mirzoyan A., Tsvetkova K.P., The Pleiades flare stars in the Gaia era, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 248-254.
21. Harutyunyan A., Sedrakian A., Phenomenological relativistic second-order hydrodynamics for multiflavor fluids, "Symmetry", v. 15(2), 2023, pp. 494-514.
22. Harutyunyan G., Multiwavelength properties of selected high redshift blazars, "Astrophysics", v. 66, N 2, 2023, pp. 181-193.
23. Harutyunian H., The discrepancy between the values of the Hubble constant and the effect of dark energy on baryonic matter, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 100-105.
24. Harutyunian H., Grigoryan A., Awni Khasawneh, Torosyan A., Is the Andromeda galaxy approaching our galaxy Milky Way?, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 296-300.
25. Harutyunian H., Activity phenomena in the baryonic universe as a result of interaction between baryonic objects and the carrier of dark energy, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 165-169.
26. Karapetyan E., Gigoyan K., Kostandyan G., Discovery of new red stars with digitized plates of the μ Cephei range, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 291-293.
27. Kostandyan G., Gigoyan K.S., Gigoyan K.K., Investigations of late-type giant stars from the First Byurakan Spectral Sky Survey, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 54-59.
28. Kostandyan G., Gigoyan K.S., New M-type stars found in the BAO Plate Archive centered at $\alpha = +15^h$ $\delta = +58^\circ$, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 294-295.
29. Mahtessian A., Karapetian G., Hovhannisyan M., Mahtessian L., Dependence of standardization parameters of type Ia supernova light curves on redshift, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 114-122.
30. Mahtessian A., Karapetian G., Hovhannisyan M., The evolving absolute magnitude of type Ia supernovae and its critical impact on the cosmological parameters, "International Journal of Astronomy and Astrophysics", v. 13, N 2, 2023, pp. 39-60.
31. Malkhasyan H., On the astronomical context of fish-shaped Vishap Stone Stelae, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 248-258.
32. Magakian T., Movsessian T., Andreasyan H., Moiseev A., Uklein R., The star in RNO 54: A possible post-FUor with a short faint jet, "Astronomy & Astrophysics", v. 675, 2023, id. A79.
33. Magakian, T., Movsessian, T., Andreasyan H., FUors, EXors, and the role of intermediate objects, "Acta Astrophysica Taurica", v. 3, N 3. 2023, pp. 4-7.

34. Mkrtchyan V., Mickaelian A., Abrahamyan H., Mikayelyan G., Paronyan G., Morphological study of active galaxies based on SDSS images. Preliminary results, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 318-320.
35. Mickaelian A., Mikayelyan G., Astsatryan H., Knyazyan A., Armenian Virtual Observatory: Status and activities, "Astronomy & Computing (A&C)", v. 42, N 1, 2023, id.100689.
36. Mickaelian A., Byurakan Astrophysical Observatory (BAO): current activities and statuses, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 9-17.
37. Mickaelian A., Abrahamyan H., Paronyan G., Mikayelyan G., Andreasyan R., Sukiasyan A., Hambardzumyan L., Mkrtchyan V., Multiwavelength search and studies of active galaxies, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 68-76.
38. Mickaelian A., Abrahamyan H., Paronyan G., Mikayelyan G., Andreasyan R., Sukiasyan A., Hambardzumyan L., Mkrtchyan V., Gasparyan A., Astronomical surveys and active galaxies, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 260-269.
39. Mikayelyan G., Mickaelian A., Abrahamyan H., Paronyan G., Building the largest sample of IR galaxies. Preliminary Results, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 300-306.
40. Moiseev A., Smirnova A., Movsessian T., Enigmatic emission structure around Mrk 783: Cross-ionization of a companion 100 kpc away, "Universe", v. 9(12), 2023, pp. 493-507.
41. Movsessian T., Magakian T., Bally J., Andreasyan, H., Moiseev A., The optical and infrared study of an active star-formation region in the southern part of Mon R2, "Acta Astrophysica Taurica", v. 4, N 1, 2023, pp. 8-11.
42. Movsessian T., Magakian T.Y., Rastorguev A., Andreasyan H., Herbig-Haro flows and young stars in the Dobashi 5006 dark cloud, "Astrophysics", v. 66, N 1, 2023, pp. 52-63.
43. Movsessian T., Magakyan T., Spectroscopy of new Herbig-Haro objects discovered in frames of BNBIS, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 49-53.
44. Nikoghossian A., Spectral lines evolution in the media illuminated by non-stationary energy sources, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 131-142.
45. Nikoghosyan E., Azatyan N., Andreasyan D., Kaper L., Samsonyan A., Yeghikyan A., Baghdasaryan D., Harutyunyan N., New eruptive variable(s) in the RAFGL 7009S H II region, "MNRAS", v. 522, N 2, 2023, pp. 2171-2180.
46. Oganessian K., Akopian A., Dzierzega K., Suddenly switching-on interaction in the relativistic strophotron, "LaPhL", v. 20, N 3, 2023, id.036001, pp. 1-4.
47. Paronyan G., Mickaelian A., Abrahamyan H., Mikayelyan G., Sukiasyan A., Hambardzumyan L., Mkrtchyan V., Study of the X-ray properties of radio sources, based on NVSS catalogue, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 88-93.
48. Pikichyan H., On the new opportunity of solving the Ambartsumian's functional equation in the theory of radiative transfer, "ComBAO", v. 70, N 1, 2023, pp. 143-151.
49. Pikichyan H., Separation of frequency variables in the problem of diffuse reflection from a semi-infinite medium under isotropic scattering with a general law of radiation redistribution by frequencies, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 204-215.
50. Pikichyan H., Reflection of radiation from a plane-parallel half-space in the case of redistribution of radiation by frequencies and directions, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 238-247.
51. Sahakyan N., Harutyunyan G., Israyelyan D., Origin of multiwavelength emission from flaring high redshift blazar PKS 0537-286, "MNRAS", v. 521, N 1, 2023, pp. 1013-1022.
52. Shahinyan S., Davtyan A., Gasparyan B., Primaeval civilizational culture and the architecture of rock cut sanctuaries (Artificial cavities), "Speleologia Iblea2023", v. 17, 2023, pp. 169-172.
53. Shahinyan S., Davtyan A., Davtyan S., Gasparyan B., Use of natural caves for ritual purposes as a forerunner of the formation of architecture, "Hypogea2023", 2023, pp. 205-212.
54. Sukiasyan A., Mickaelian A., Abrahamyan H., Paronyan G., Mikayelyan G., Analysis of the short wavelength range of QSOs, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 321-325.
55. Ter-Kazarian G., Coordinate-independent definition of relative velocity in pseudo-Riemannian spacetime: Implications for special cases, "Gravitation and Cosmology", v. 29, N 1, 2023, pp. 62-73.
56. Ter-Kazarian G., Inertia I: The global MSp-SUSY induced uniform motion, "ComBAO", v. 70, N 2, 2023, pp. 170-187.

57. Ter-Kazarian G., Deformation of special relativity in ultra-high energy Astrophysics, “ComBAO”, v. 70, N 2, 2023, pp. 188-203.
58. Ter-Kazarian G., Inertia II: The local gMSp-SUSY induced inertia effects, “ComBAO”, v. 70, N 2, 2023, pp. 216-237.
59. Yeghikyan A., Does Iron in Armenian really means a Sky Drop?, “Communications of the Byurakan Astrophysical Observatory”, v. 70, N 1, 2023, pp. 1-6.

Պաշտպանվել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

Ն.Ազատյանն արժանացել է Միջազգային աստղագիտության միության մրցանակի, Ա.Հարությունյանը՝ Հայկական աստղագիտական ընկերության տարեկան մրցանակի:

ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ թղթ. անդ. Ա. Պապոյան
 Փոխտնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Պ. Մուժիկյան
 Գիտքարտուղար՝ ֆ.-մ.գ.թ. Լ. Ծառուկյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ ifi@ipr.sci.am
 Կայքէջ՝ <http://www.ipr.sci.am>

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Բարձրջերմաստիճանային նանոբջիջների կիրառմամբ ցույց է տրվել, որ բացի ատոմ-մակերևույթ վանդերվալյան (ՎԴՎ) փոխազդեցությունից՝ ատոմային ռեզոնանսների հաճախության «կարմիր» շեղում է առաջացնում նաև ատոմ-ատոմ դիպոլ-դիպոլային (ԴԴ) փոխազդեցությունը: Վերջինիս անտեսումը բերում է ՎԴՎ C_3 գործակցի արժեքի անճշտության: Առաջին անգամ «կարմիր» շեղման փորձարարական չափումներով ցույց է տրվել C_3 գործակցի արժեքի նվազումն ատոմական նանոբջջի հաստության 130 նմ-ից մինչև 30-50 նմ նվազեցման դեպքում՝ հավաստելով տեսականորեն կանխատեսված ՎԴՎ երևույթի «թուլացումը» (դեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Դ.Սարգսյան):

Հետազոտվել է ատոմային կլանման ազդանշանի ժամանակային վարքը՝ Rb D_2 գծի շուրջ 10 ԳՀց տիրույթում ծրվող հաճախությամբ լազերային գրգռման պայմաններում: Գրանցելով ազդանշանը 1 նվ ժամանակային լուծունակությամբ՝ ատոմային անցումների սպեկտրալ թևերի վրա ի հայտ են բերվել արագ տատանումներ, որոնք առավել ընդգծված են 10 մՎտ/սմ²-ից բարձր ինտենսիվության դեպքում: Գրանցված ազդանշանի Ֆուրյե-փոխակերպումը ցույց է տվել, որ երևույթը կապված է Ռաբիի տատանումների հետ՝ դրսևորվելով շնորհիվ լազերային դաշտի փուլային ֆլուկտուացիաների փոխակերպման ամպլիտուդային ազդանշանի (դեկ.՝ թղթ. անդ. Ա. Պապոյան):

Քվանտային ցանցի հանգույցների միջև քվանտային տեղեկույթի նվազագույն կորուստներով փոխանցելու համար մշակվել է տեսանելի ու հեռահաղորդակցական ֆոտոնների փոխադարձ կոհերենտ փոխակերպման մեխանիզմ, որը պահպանում է ֆոտոնների՝ ըստ ժամանակի կողավորված քվանտային վիճակը: Փոխակերպումն իրականացվում է ^{87}Rb ատոմներում $|5S_{1/2}F=1\rangle \rightarrow |5P_{1/2}F=2\rangle \rightarrow |6S_{1/2}F=1\rangle \rightarrow |5P_{3/2}F=2\rangle \rightarrow |5S_{1/2}F=1\rangle$ անցումների վրա քառաֆոտոն փոխազդեցության միջոցով, երբ երկու լազերային դաշտերի առկայությամբ տեսանելի ֆոտոնի ժամանակային քուբիթը վերածվում է 1.37 մկմ ֆոտոնի քուբիթի և հակառակը: Արդյունքում հնարավոր է գեներացնել քվանտային կապի իրականացման համար կարևոր կառավարելի մեծության

մեկ ֆոտոնային խճճվածություն (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Յու.Մալաքյան):

Օգտագործելով երկմակարդականի համակարգի մոդելը՝ տեսականորեն ուսումնասիրվել է լազերային իմպուլսների պարամետրերի համապատասխան ընտրությամբ լայնական ռելաքսացիայի կոմպենսացման հնարավորությունը: Օգտագործելով ադիաբատիկ բացառման մեթոդը՝ ստացված արդյունքները կիրառվել են եռամակարդակ համակարգի համար: Չնայած ստորին ենթամակարդակների կոհերենտության արագ տրոհմանը՝ ցույց է տրվել բնակեցվածության արդյունավետ փոխանցում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Գրիգորյան):

Տեսականորեն ուսումնասիրվել է երկու օպտիկական ռեզոնատորներից ու երկու ատոմական համակարգերից բաղկացած քվանտային օբյեկտը: Դիտարկվել է այն դեպքը, երբ առաջին ռեզոնատոր/ատոմ համակարգից արձակված լույսն ընկնում է երկրորդ ռեզոնատոր/ատոմ համակարգի վրա՝ հաշվի առնելով լույսի անցման իրական կորուստները: Խնդիրը կարևոր է քվանտային ցանցերում տեղեկույթի անվտանգ տեղափոխման համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Խանբեկյան):

Ներկայացվել է ժամանակից կախված նոր երկվիճակ մոդել՝ հաստատուն ամպլիտուդով, մակարդակների հատմամբ դաշտի կոնֆիգուրացիա, որում հաճախության ապալարքը փոփոխվում է սահմանափակ միջակայքում: Այս կոնֆիգուրացիայում ռեզոնանսի հատումն ըստ ժամանակի տեղի է ունենում ասիմետրիկ կերպով, ուստի այն կարելի է համարել Դեմկով-Կունիկեի երկրորդ մոդելի ասիմետրիկ տարբերակ: Խնդրի ընդհանուր լուծումն արտահայտվում է Գաուսի հիպերերկրաչափական ֆունկցիաների երկու անկախ անկրճատելի գծային համակցություններով: Լուծման ասիմպտոտները վերլուծվել են քվադրատիկների միջոցով, հաշվվել է անցման վերջնական հավանականությունը (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Իշխանյան):

Օպտիկական հոլոգրաֆիայի ու չդիֆրակտվող բեսելյան փնջերի եղանակների հիման վրա մշակվել է միկրոմասնիկների գերման սարքերի (թվիզերների) նոր մեթոդ՝ ֆոտոռեֆրակտիվ բյուրեղի մակերևույթին լազերային փնջով մակածված, ամիսներ պահպանվող ֆոտովոլտային դաշտերի միջոցով միկրո- ու նանոմասնիկների ղեկավարվող տեղաշարժման ու գերման համար: Մշակված մեթոդով իրականացվել է կենսաբանական օբյեկտի՝ ԴՆԹ-ի մոլեկուլների միկրոտեղաշարժում ու գերում: Հայտնաբերվել է 4 մկմ չափերով ԴՆԹ մոլեկուլների կլաստերների ձևավորում NaCl լուծույթում: Բյուրեղի փոքր չափը ($10 \times 10 \times 2$ մմ) թույլ է տալիս ստեղծել ինքնավար գործող միկրո/նանոմասնիկների տեղաշարժման ու գերման «lab-on-a-chip» համակարգ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ռ.Դրամփյան):

Հետազոտվել են YAG-Er^{3+} բյուրեղների՝ օպտիկական հովացնող համակարգերում կիրառման ու 1.5 մկմ ալիքի երկարության տիրույթում ճառագայթաբալանսավորված գեներացման հնարավորությունները: Հաստատվել է, որ YAG-Er^{3+} -ը միանգամայն մրցունակ է ճառագայթաբալանսավորված գեներացում ստանալու տեսանկյունից: Գնահատվել է YAG բյուրեղում Er^{3+} իոնի անտիստոքսյան լյումինեսցենցով պայմանավորված հովացման արդյունավետությունը և ցույց է տրվել, որ այն մաքսիմալ է 1571 նմ ալիքի երկարությամբ գրգռման դեպքում (ղեկ.՝ ակ. Ռ.Կոստանյան):

YAG:Ho բյուրեղներում էՊՌ մեթոդով ուսումնասիրվել են էլեկտրոնների թակարդներ ստեղծող հակադիրքային (anti-sites) արատները: Նմուշի չափերի ու Ho^{3+} իոնների օպտիմալ կոնցենտրացիաների դեպքում արձանագրվել են սպեկտրներ ինչպես կանոնավոր Ho^{3+} կենտրոններից, այնպես էլ հակադիրքային արատներով շրջապատված Ho^{3+} կենտրոններից: Ուշագրավ է ութանիստ դիրքերում Ho^{3+} իոնների հայտնաբերումը Al^{3+} իոնների փոխարեն: Այս հանգույցը նույն հակադիրքային արատն է, բայց պարամագնի-

սական վիճակում, ունի երեք անգամ ավելի ճեղքում, քան սովորական տասներկուանիստ կենտրոնի դեպքում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյան):

Քլեռոնների (polaron) հիման վրա հիշողության տարրերի մշակման համար հետազոտվել է 0.27 ատ.% արծաթով լեգիրված ZnO թաղանթներում մագնիսական դաշտի ու ջերմաստիճանի ազդեցությունը լիցքակիրների տեղափոխման վրա: Գրանցվել է բարձր դրական մագնիսադիմադրություն $T < 120$ Կ ջերմաստիճաններում և բացասական՝ $T > 120$ Կ-ում: $T > 230$ Կ-ում մագնիսադիմադրությունը ենթարկվում է Արենիուսի օրենքին՝ դրսևորելով ակտիվացման էներգիայի աճ մինչև 0.25 ՏԷ մագնիսական դաշտում: Ցածր ջերմաստիճաններում գերակշռում է Մոտտի մեխանիզմը: Օպտիկական չափումներով ցույց է տրվել, որ քլեռոնի կայունությունը խախտվում է $T > 330$ Կ դեպքում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ե.Կաֆադարյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել են Rb գոլորշիների D_1 գծի ֆլուորեսցենցի սպեկտրների առանձնահատկությունները պոլիդիմեթիլսիլոքսանային (PDMS) հակառելաքսացիոն ծածկույթով օպտիկական բջջում: Դիոդային լազերի 200 մՎտ/սմ²-ից բարձր ինտենսիվության դեպքում օպտիկական մղման պատճառով բացթողման սպեկտրերում բացակայում են ատոմական ռեզոնանսային անցումների կլանման գծերը, մինչդեռ ֆլուորեսցենցի սպեկտրում բոլոր 8 ատոմային անցումները հստակ արտահայտված են: Ցույց է տրվել ֆլուորեսցենցի զգալի աճ ու անցումների վերաբաշխում PDMS բջջի ջերմաստիճանի բարձրացման հետևանքով (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Դ.Սարգսյան):

Ստեղծվել է օպտիկական պատկերագրման նոր փորձարարական սարք մինչև 22x22 սմ ծրվող 1 Վտ հզորությամբ 940 նմ LED ճառագայթիչով ու ընդունիչով: Նախանշված ուղեծրով ճառագայթման ծրումը, տվյալների գրանցումն ու մշակումն իրականացվել են միասալիկ համակարգչով: Կիրառվել է 50 կԶց հաճախությամբ լույսի մոդուլացման ու ընտրողական գրանցման սկզբունքը: Փորձանմուշով անցած լույսը ֆոտոընդունիչ հանգույցում վերածվել է «0»–«1» ազդանշանների հերթականության: Տարածական ծրման ամեն պիքսելում կատարվել է անցած իմպուլսների թվի հաշվում, որն էլ պատկերվում է որպես տվյալ պիքսելում գրանցված ինտենսիվություն: Ֆոտոընդունիչի վրա ընկնող լույսն անցնում է դիաֆրագմաներով, ինչի շնորհիվ զտվել են առավելապես ցրման չենթարկված «բալիստիկ» ֆոտոնները: Սարքը փորձարկվել է կենսաբանական օրգանների պատկերագրման համար (ղեկ.՝ թղթ.անդ. Ա.Պապոյան):

Մշակվել է Հոնգ-Օու-Մանդելի (<OU) ինտերֆերենցի իրականացման նոր մեխանիզմ տարբեր ալիքի երկարության երկու անկախ ֆոտոնների համար՝ հիմնված պարամետրիկ փոխազդեցության վրա: Մեխանիզմը հնարավորություն է տալիս վերահսկելի կերպով տեղափոխել կողավորված քվանտային տեղեկույթը հիբրիդային ցանցով, ինչպիսին է քվանտային ինտերնետը, որտեղ տարբեր նյութական հանգույցները գործում են տարբեր ռեզոնանսային հաճախություններով՝ ապահովելով պաշտպանվածությունը դեկոհերենտությունից: <OU երևույթն անկախ է ֆոտոնների բևեռացումից, ինչի շնորհիվ առաջարկվող մոդելը ճկուն է հիբրիդային քվանտային ցանցերում օգտագործելու համար (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Յու.Մալաքյան):

Ներկայացվել է Դիրակի միաչափ ստացիոնար հավասարման ճշգրիտ լուծումը պսևդոսկալյար փոխազդեցության պոտենցիալի համար՝ բաղկացած հաստատունից ու հակադարձ-քառակուսի-արմատ օրենքով փոփոխվող անդամից: Խնդրի ընդհանուր լուծումը գրվում է Կոմերի երկու այլասերված հիպերերկրաչափական ֆունկցիաների ու ոչ

ամբողջ ինդեքսներով Հերմիտի երկու ֆունկցիաների գծային համակցություններով: Կախված հաստատունի արժեքից՝ արդյունարար պոտենցիալը պատնեշ է կամ հոր: Հորի դեպքում հնարավոր են անսահման թվով կապված վիճակներ: Դուրս է բերվել էներգիայի սպեկտրի ճշգրիտ հավասարումը, կառուցվել է կապված վիճակների էներգիաների ճշգրիտ մոտարկում: Պարզվել է, որ համապատասխան Մասլովի ինդեքսը կախված է պոտենցիալի պարամետրերից (ղեկ.՝ թղթ.անդ. Ա.Իշխանյան):

Հետազոտվել է 10%Yb-YSAG լազերային կերամիկայի ցանցի հաստատունի կախվածությունը Sc^{3+} իոնի պարունակությունից, ինչպես նաև կերամիկայի ցանցի c (տասներկուանիստ) ու a (ութանիստ) հանգույցները տեղակալող Yb^{3+} իոնների քանակից: Որոշվել են Yb^{3+} ու Sc^{3+} պարունակությունները c ու a հանգույցներում և ցանցի հաստատունները Sc^{3+} -ի տարբեր քանակների դեպքում (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Գ.Դեմիրխանյան):

Հետազոտվել է հայկական մոխրագույն կիսաթափանցիկ օքսիդիանի վրա ^{60}Co γ -ճառագայթման ազդեցությունը: Նմուշների վերլուծությունն իրականացվել է ԳՄ, տեսանելի ու ԵԿ տիրույթներում կլանման և անդրադարձման սպեկտրադիտման ու ԷՊՌ չափումներով: Տարբերակվել են երեք կլանման գոտիներ՝ 368, 386 ու 442 նմ՝ պայմանավորված տարբեր շրջապատով Fe^{3+} իոններով: ԷՊՌ չափումներով ստացվել են Fe^{3+} -ին բնորոշ՝ 6.0, 4.2 և 2.0 ց-գործոններով ազդանշաններ, որոնց ինտենսիվությունն աճել է ճառագայթման դոզային զուգահեռ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ն.Աղամալյան):

Բրիջմենի եղանակով աճեցվել են սկանդիում պարունակող (GSAG) նոնաքարի բյուրեղներ՝ Ce^{3+} ու լրացուցիչ (Li^+ , Ca^{2+} , Mg^{2+}) իոնների տարբեր կոնցենտրացիաներով: GSAG:Ce բյուրեղում առկա է գունավորման կենտրոն 620 նմ վրա, որը քայքայվում է օքսիդացնող թրծման ժամանակ և բացակայում է լրացուցիչ Li^+ , Ca^{2+} , Mg^{2+} պարունակող բյուրեղներում: Li^+ -ով բյուրեղներում ^{60}Co 10 կԳր ճառագայթամբ մակածված կլանման գործակիցը կազմել է 0.9 մ⁻¹, որը թույլ է տալիս դասակարգել GSAG:Ce, Li-ն որպես բարձր էներգիայի ֆիզիկայում կիրառվող նյութ: Բարձր կայունությունը վերագրվել է թթվածնի թափուրքների ցածր կոնցենտրացիային, որը կապված է Li^+ իոնների միջհանգույցներում տեղակայման մեխանիզմի հետ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Պետրոսյան):

Հետազոտվել է լիթիումի խառնուկի ազդեցությունն էլեկտրոնային ճառագայթանստեցման մեթոդով ստացված ցինկի օքսիդի բարակ թաղանթների դիէլեկտրական բնութագրերի ու հաղորդունակության մեխանիզմի վրա: Ցույց է տրվել, որ հաղորդականության կախվածությունը հաճախությունից նկարագրվում է Մոտտի տեսությամբ: Հաստատվել է, որ փոփոխական հոսանքի դեպքում հաղորդունակության մեխանիզմը լիթիումի կոնցենտրացիայի աճի հետ փոխվում է ցատկայինից դեպի փոքր շառավղով պոլարոնների թունելավորում: Ստացված թաղանթները կիրառելի են կոնդենսատորային հիշողության տարրերի ու դաշտային տրանզիստորի ալիքատարի ստեղծման համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Հովսեփյան):

Համակարգչային մոդելավորման եղանակով հետազոտվել են ջերմության տարածման պրոցեսները միաֆոտոն ջերմաէլեկտրական դետեկտորի եռաշերտ տարրում՝ բաղկացած կլանիչից (W), ջերմաէլեկտրական տվիչից ($La_{0.99}Ce_{0.01}B_6$) ու ջերմատարից (W): Սահմանափակ ծավալից ջերմության տարածման հավասարման հիման վրա մոդելավորվել է 7.1-124 ԷՎ էներգիայով ֆոտոնների կլանումը: Որոշվել է ազդանշանի ժամանակային կախվածությունը, հաշվարկվել է Ջոնսոնի ու ջերմային աղմուկի համարժեք հզորությունը: Ազդանշան-աղմուկ հարաբերությունը որոշվել է տվիչի նյութի ջերմունակության, ջերմահաղորդականության ու Ջեբեկի գործակցի տարբեր արժեքների համար: Ցույց է տրվել ջերմաէլեկտրական միաֆոտոն դետեկտորների՝ որպես ֆոտոնային ինտեգրալ շղթաների տարր օգտագործման հեռանկարը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Կուզանյան):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Khachunts A., Gevorgyan G., Tumanian A., Gevorgyan V., Kurghinyan B., Khachunts S., Tadevosyan N., Gevorgyan S., A single-layer flat-coil-oscillator-based technology as a highly sensitive promising detector for state-of-the-art “cognitive radio systems”, in: “New Insights on Oscillators and Their Applications to Engineering & Science”, Ed. Balthazar J.M., Tusset A., Intech Open, London, 2023, DOI:10.5772/intechopen.112305, 27p.
2. Mekhitarian V., Spinor fields, in: “Recent Topics and Innovations in Quantum Field Theory”, Ed. Szadkowski Z.P., Intech Open, London, 2023, DOI: 10.5772/intechopen.100713, 25p.

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

3. Агамалян Н.Р., Айвазян О.Л., Вартанян Т.А., Кафадарян Е.А., Мнацаканян Г.Г., Овсепян Р.К., Погосян А.Р., Зависимость механизма проводимости и диэлектрических свойств пленок оксида цинка от степени легирования литием, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 376-386.
Aghamalyan N., Ayvazyan H., Vartanyan T., Kafadaryan Y., Mnatsakanyan H., Hovsepyan R., Poghosyan A., Dependence of the conductivity mechanism and dielectric properties of zinc oxide films on the degree of lithium doping, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 3, 2023, pp. 274-281.
4. Агамалян Н.Р., Гамбарян И.А., Кафадарян Е.А., Нерсисян М.Н., Гюласарян А.Т., Чилингарян Г.Н., Влияние γ -облучения на полупрозрачный обсидиан серого цвета в области доз от 5 до 500 кГр, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 2, 2023, с. 235-243.
Aghamalyan N., Ghambaryan I., Kafadaryan E., Nersisyan M., Gyulasaryan H., Chilingaryan G., Effect of γ -irradiation on the semitransparent gray color obsidian in the 5 to 500 kGy range, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 2, 2023, pp. 172-178.
5. Аракелян В.С., Фотоиндуцированные локальные колебания решетки в рубине при оптической накачке состояния $2T_1$, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 4, 2023, с. 564-571.
6. Аракелян В.С., Баласанян Р.Н., Григорьян И.Г., Мужикян П.Г., Костанян Р.Б., Исследование электроиндуцированного тормозного излучения в воде, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 2, 2023, с. 180-185.
Arakelyan V., Balasanyan R., Grigoryan I., Muzhikyan P., Kostanyan R., Investigation of electroinduced bremsstrahlung in water, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 2, 2023, pp. 129-133.
7. Асатрян Г.Р., Шакуров Г.С., Ованесян К.Л., Петросян А.Г., Широкополосная ЭПР-спектроскопия кристалла $\text{Lu}_3\text{Al}_5\text{O}_{12}:\text{Tb}^{3+}$, “Физика твердого тела”, т. 65, N 3, 2023, с. 415-418.
Asatryan G.R., Shakuov G.S., Hovhannesian K.L., Petrosyan A.G., Wide-band EPR spectroscopy of a $\text{Lu}_3\text{Al}_5\text{O}_{12}:\text{Tb}^{3+}$ crystal, “Physics of the Solid State”, v.65, N 3, 2023, pp.406-409.
8. Асатрян Г., Шакуров Г., Петросян А., Крамущенко Д., Ованесян К., ЭПР ионов Ho^{3+} в кристаллах $\text{Y}_3\text{Al}_5\text{O}_{12}$, мат. XXIX межд. конф. “Оптика и спектроскопия конденсированных сред”, Краснодар, Россия, 2023, с. 3-7.
9. Асатрян Г., Шакуров Г., Ованесян К., Петросян А., ЭПР ионов Tb^{3+} в кристаллах $\text{Lu}_3\text{Al}_5\text{O}_{12}$, мат. XXIX межд. конф. “Оптика и спектроскопия конденсированных сред”, Краснодар, Россия, 8-14 октября 2023г., 2023, с. 67-71.
10. Бутаева Т.И., Ованесян К.Л., Еганян А.В., Формирование полос люминесценции ионов Ce^{3+} в кристаллах $\text{YAG}:\text{Ce}$, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 4, 2023, с. 576-584.
11. Геворгян С.Т., Геворгян М.С., Запутанные состояния поля в процессе невырожденного параметрического распада в оптическом резонаторе, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 1, 2023, с. 75-83.
Gevorgyan S., Gevorgyan M., Entangled field states in the process of nondegenerate parametric decay in an optical cavity, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 1, 2023, pp. 52-58.
12. Геворгян С.Т., Геворгян М.С., Запутанные состояния поля по квадратурным амплитудам в процессе

невыврожденного параметрического распада в оптическом резонаторе, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 2, 2023, с. 194-201.

Gevorgyan S., Gevorgyan M., Entangled field states in terms of quadrature amplitudes in the process of nondegenerate parametric decay in an optical cavity, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 2, 2023, pp. 140-146.

13. Гюласарян А.Т., Анализ магнитных характеристик однодоменных ферромагнитных и суперпарамагнитных наночастиц в нанокompозите Ni@C, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 387-393.
14. Дерзян М.В., Ованесян К.Л., Еганян А.В., Гамбарян И.А., Бадалян Г.Р., Горбаченя К.Н., Кисель В.Э., Кулешов Н.В., Петросян А.Г., Монокристаллы $\text{YAlO}_3:\text{Er}$ для лазеров спектрального диапазона 1.6 мкм, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 328-337.
15. Еганян А.В., Коканян Н.Э., Айллери М., Коканян Э.П., Поглощение гиперзвуковых волн в монокристаллах ниобата лития, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 1, 2023, с. 113-117.
Yeganyan A., Kokanyan N., Aillerie M., Kokanyan E., Absorption of hypersonic waves in single crystals of lithium niobate, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 1, 2023, pp. 81-84.
16. Еганян А.В., Коканян Н.Э., Коканян Э.П., Поглощение гиперзвуковых волн в легированных монокристаллах ниобата лития, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 4, 2023, с. 572-575.
17. Ишханян А.М., Крайнов В.П., Аналитическое описание циклотронных плазменных резонансов в многослойном графене, “Физика плазмы”, т. 49, N 4, 2023, с. 342-347.
Ishkhanyan A., Krainov V., Analytical description of cyclotron plasma resonances in monolayer graphene, “Plasma Physics Reports”, v. 49, N 4, 2023, pp. 437-442.
18. Казарян А.М., Ишханян А.М., Редьков В.М., Условно точно решаемый одномерный дираковский потенциал псевдоскалярного взаимодействия, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 293-303.
Ghazaryan A., Ishkhanyan A., Red'kov V., A conditionally exactly solvable 1D Dirac pseudoscalar interaction potential, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 3, 2023, pp. 212-219.
19. Кузаян А.А., Кузаян А.С., Никогосян В.Р., Татоян В.Т., Кузаян В.С., Арутюнян А.С., Харатян Г.Ц., Бадалян Г.Р., Отношение сигнала к шуму термоэлектрического однофотонного детектора с CeB_6 сенсором и Bi-2223 поглотителем, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 2, 2023, с. 213-224.
Kuzanyan A.A., Kuzanyan A.S., Nikoghosyan V., Tatoyan V., Kuzanyan V.S., Harutyunyan A., Kharatyan G., Badalyan G., Signal-to-noise ratio of the thermoelectric single-photon detector with CeB_6 sensor and Bi-2223 absorber, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 2, 2023, pp. 155-163.
20. Кузаян А.А., Никогосян В.Р., Кузаян А.С., Арутюнян С.Р., Отношение сигнал/шум термоэлектрического однофотонного детектора с разными значениями физических параметров материала сенсора, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 419-429.
Kuzanyan A.A., Nikoghosyan V., Kuzanyan A.S., Harutyunyan S., Signal-to-noise ratio of a thermoelectric single-photon detector with different values of the physical parameters of the sensor material, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 3, 2023, pp. 305-313.
21. Кузаян А.А., Никогосян В.Р., Кузаян А.С., Платиносодержащий детектирующий элемент термоэлектрического однофотонного детектора, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 4, 2023, с. 626-634.
22. Кузьмицкая А.С., Босак Н.А., Пашаян С.Т., Баран Л.В., Малютина-Бронская В.В., Дробуш В.С., Морфология поверхности, оптические и электрофизические свойства пленок оксида цинка, легированного кобальтом, полученных методом лазерного осаждения, мат. межд. симп. “Перспективные материалы и технологии”, Минск, 2023, с. 107-109.
23. Тарасенко Н.В., Тарасенко Н.Н., Пашаян С.Т., Анищик В.М., Буцень А.В., Корнев В., Формирование оксидных наноструктур меди методом лазерной абляции в жидких средах, мат. XV межд. конф. “Взаимодействие излучений с твердым телом”, Минск, 2023, с. 449-451.
24. Саргсян А.А., Мнацаканян Р.А., Григорян Т.В., Казарян А.А., Петросян А.А., Арутюнян В.В., Агамалян Н.Р., Баграмян В.В., Микроволновой синтез фотокатализатора SiO_2/ZnO со структурой ядро-

- оболочка, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 4, 2023, с. 601-611.
25. Саргсян А., Папоян А., Саркисян Д., Особенности флуоресценции паров атомов Rb, заключенных в ячейку с антирелаксационным покрытием, “Оптика и спектроскопия”, т.131, N 2, 2023, с. 254-259.
Sargsyan A., Papoyan A., Sarkisyan D., Peculiarities of fluorescence of Rb atomic vapors contained in a cell with an anti-relaxation coating, “Optics and Spectroscopy”, v. 131, N 2, 2023, pp. 236-241.
 26. Саргсян А., Исследование взаимодействия атомов рубидия с поверхностью сапфира с использованием спектроскопической наноячейки, “Журнал прикладной спектроскопии”, т. 90, N 4, 2023, с. 535-540.
Sargsyan A., Study of the interaction of rubidium atoms with sapphire surface using spectroscopic nanocells, “Journal of Applied Spectroscopy”, v. 90, N 4, 2023, pp. 731-735.
 27. Саргсян А.Д., Исследование атомных переходов D2 линии калия в сильных магнитных полях с помощью техники насыщенного поглощения в микро-ячейке, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т.58, N 1, 2023, с. 65-74.
Sargsyan A., Investigations of atomic transitions of the D2 line of potassium in strong magnetic fields using saturated absorption technique in a microcell, “Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)”, v. 58, N 1, 2023, pp. 45-51.
 28. Тарасенко Н.Н., Корнев В.Г., Урманов Б.Д., Пашаян С.Т., Луценко Е.В., Тарасенко Н.В., Лазерный синтез и оптические свойства гибридных кремниевых наноструктур для фототермической конверсии солнечного излучения, “Журнал прикладной спектроскопии”, т. 90, N 2, 2023, с. 253-265.
Tarasenko N.N., Kornev V., Urmanov B., Pashayan S., Lutsenko E., Tarasenko N., Laser synthesis and optical properties of hybrid silicon nanostructures for photothermal conversion of solar radiation, “Journal of Applied Spectroscopy”, v. 90, N 2, 2023, pp. 346-357.
 29. Шароян Э.Г., Гюласарян А.Т., Манукян А.С., Парамагнетизм поверхностных атомов Ni в нанокompозитах Ni@C. “Аномальные” магнитные размерные эффекты в ультрамалых частицах Ni. Поверхностная магнитная анизотропия в СКВИД магнитометрии и в спектрах ФМР, Ер., “Изв. НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 394-410.
 30. Abramian P., Kuzanyan A., Nikoghosyan V., Teknowijoyo S., Gulian A., Some remarks on possible superconductivity of composition Pb9CuP6O25, “Optical Memory and Neural Networks”, v. 32, N S3, 2023, pp. S424-S427.
 31. Aharonyan K., Khachatryan A., Kokanyan E., Screened impurity scattering relaxation time with the quantum well/high - k dielectric heterojunction, “NPUA Bulletin, Collection of Scientific Papers”, v. 1, 2023, pp. 59-63.
 32. Aharonyan K., Kokanyan N., Kokanyan E., Impurity properties of inversion layers with electronic and substrate quantum screening, “Crystals”, v. 13, N 1, 2023, 83 (14p.).
 33. Alexanian M., Mkrtchian V., Angular distributions and polarization correlations of two-photon spherical states, “Optics and Spectroscopy”, v. 131, N 5, 2023, pp. 666-670.
 34. Asatryan H., Shakurov G., Lyadov N., Hovhannesian K., Petrosyan A., Anti-site defects and trigonal center of holmium in Y3Al5O12:Ho3+ crystal according to the results of wideband EPR spectroscopy, “Optical Memory and Neural Networks”, v. 32, N S3, 2023, pp. S356-S361.
 35. Crisanti F., Cesarano C., Ishkhanyan A., The Grad-Shafranov equation in cap-cyclide coordinates: The Heun function solution, “Mathematics”, v. 11, N 9, 2023, 2087 (12p.).
 36. Demirkhanyan G., Kostanyan R., LaF3-Er3+ crystal as materials for MIR-lasing operating, “Optical Memory and Neural Networks”, v. 32, N S3, 2023, pp. S362-S368.
 37. Derdzyan M., Hovhannesian K., Santos S.N.C., Dujardin C., Petrosyan A., Influence of air annealing on optical and scintillation properties of YAG:Pr,Ca, “Physica Status Solidi A”, v.220, N1, 2023, 2200571 (6p.).
 38. Gazazyan E., Grigoryan G., Adiabatic states and suppression of dissipative processes, “Optical Memory and Neural Networks”, v.32, No.S3, 2023, pp.S402-S408.
 39. Ghazaryan A., Ishkhanyan T.A., Ishkhanyan A.M., A new non-symmetric modification of the second Demkov-Kunike model, “Lobachevskii Journal of Mathematics”, v. 44, N 6, 2023, pp. 2299-2305.
 40. Grigoryan G., Kryzhanovsky B., Papoyan A., In memory of M.L. Ter-Mikaelyan, “Optical Memory and Neural Networks”, v. 32, N S3, 2023, pp. S293-S295.
 41. Gyulasaryan H., Kuzanyan A., Manukyan A., Mukasyan A.S., Combustion synthesis of magnetic

- nanomaterials for biomedical applications, "Nanomaterials", v. 13, N 13, 2023, 1902 (22p.).
42. Hovhannesian K., Derdzian M., Ghambaryan I., Butaeva T., Dujardin Ch., Petrosyan A., Radiation damage of GSAG:Ce crystals with codopants under gamma-ray irradiation, "Physica Status Solidi A", v. 220, N 21, 2023, 2300386 (6p.).
 43. Ishkhanyan A., Krainov V., Conditionally exactly solvable Dirac potential, including $\kappa/3$ pseudoscalar interaction, "Physica Scripta", v. 98, N 7, 2023, 75229 (9p.).
 44. Ishkhanyan A., Krainov V., Exact solution of the 1D Dirac equation for a pseudoscalar interaction potential with the inverse-square-root variation law, "Scientific Reports", v. 13, 2023, 13482 (9p.).
 45. Ishkhanyan A., Shahverdyan T., Ghazaryan A., An asymmetric version of the second Demkov-Kunike level-crossing model, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S435-S442.
 46. Ivashkevich A., Kisel V., Red'kov V., Ishkhanyan A., Spin 3/2 particle in the presence of a magnetic field: Tetrad formalism and Fedorov-Groskiy method, "Nonlinear Phenomena in Complex Systems", v. 26, N 3, 2023, pp. 257-272.
 47. Khanbekyan M., Exceptional-point-enhanced coupled microcavities for ultrasensitive particle sensing, "Physical Review A", v. 108, N 2, 2023, 023710 (5p.).
 48. Kuzanyan A., Nikoghosyan V., Kuzanyan A., Harutyunyan S., Fast thermoelectric photodetector for UV radiation, "Proceedings of SPIE", v. 12570, 2023, 125700G (10p.).
 49. Pashayan S., Anishchik V., Zlotski S., Butsen A., Synthesis and comparative study of nanoscale thin-film structures by vacuum pused deposition and laser ablation in liquids, сб. научн. тр. "VII Конгресса физиков Беларуси", Минск, 2023, с. 113-114.
 50. Kuzanyan A.A., Kuzanyan A.S., Nikoghosyan V., Prospects for using thermoelectric single-photon detectors in quantum information systems and astrophysics, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S334-S342.
 51. Malakyan Yu., Frequency-domain Hong-Ou-Mandel interference in cold atoms with induced atomic coherence, "Physical Review A", v. 107, N 5, 2023, 053715 (8p.).
 52. Martirosyan A., Kostanyan R., Martirosyan V., Muzhikyan P., Long range and wide field of view thermal detection miniature system with a conical horn, "Sensing and Imaging", v. 24, N 1, 2023, 41 (16p.).
 53. Mkhitarian N., Demirkhanyan G., Kokanyan N., Kokanyan E., LiNbO₃:Tm³⁺ crystal: material for radiation-balanced laser in the wavelength range of 1650 – 2000 nm, "Armenian Journal of Physics", v. 16, N 3, 2023, pp. 102-108.
 54. Momier R., Sargsyan A., Tonoyan A., Leroy C., Sarkisyan D., Micrometric-thin cell filled with Rb vapor for high-resolution atomic spectroscopy, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S349-S355.
 55. Papadopoulou E., Tetos N., Gyulasaryan H., Chilingaryan G., Ginoyan A., Manukyan A., Angelakeris M., Farle M., Spasova M., Structural and magnetic properties of carbon-encapsulated Fe/Fe₃C nanoparticles, "Nano-Structures & Nano-Objects", v. 34, 2023, 100959 (6p.).
 56. Pogosyan E., Gazazyan E., Programmable quantum gate operations using qutrit quantum dots, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S396-S401.
 57. Ramaswamy A., Chathanathil J., Kanta D., Klinger E., Papoyan A., Shmavonyan S., Khanbekyan A., Wickenbrock A., Budker D., Malinovskaya S.A., Mirrorless lasing: a theoretical perspective, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S443-S466.
 58. Sargsyan A., Momier R., Leroy C., Sarkisyan D., Competing van der Waals and dipole-dipole interactions in optical nanocells at thicknesses below 100 nm, "Physics Letters A", v. 483, 2023, 129069 (5p.).
 59. Sargsyan A., Tonoyan A., Momier R., Leroy C., Sarkisyan D., Formation of strongly shifted EIT resonances using "forbidden" transitions of cesium, "Journal of Quantitative Spectroscopy and Radiative Transfer", v. 303, 2023, 108582 (7p.).
 60. Sargsyan A., Tonoyan A., Sarkisyan D., Application of magnetically induced $F_g=4 \rightarrow F_g=2$ atomic transitions of cesium atoms in strong magnetic fields, "Optics Communications", v. 537, N 4, 2023, 129464 (5p.).
 61. Sisakyan N., Chilingaryan G., Manukyan A., Mukasyan A.S., Combustion synthesis of materials for application in supercapacitors: a review, "Nanomaterials", v. 13, N 23, 2023, 3030 (29p.).
 62. Tonoyan A., Sargsyan A., Momier R., Leroy C., Sarkisyan D., Formation of narrow atomic lines of Rb in the UV region using a magnetic field, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023,

pp. S343-S348.

63. Tsarukyan L., Badalyan A., Aloyan L., Dalyan Y., Drampyan R., Photovoltaic tweezers based on optical holography: application to 2D trapping of DNA molecules on a lithium niobate crystal, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S384-S395.
64. Tsarukyan L., Badalyan A., Drampyan R., Synergy of nanoparticles photovoltaic trapping and manipulation from suspension layer on ferroelectric crystal surface, "Optical Memory and Neural Networks", v. 32, N S3, 2023, pp. S369-S383.

Ա.Սարգսյանն արժանացել է «Լավագույն գիտական աշխատանք» մրցույթի 1-ին մրցանակի:

ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԿԻՐԱՌԱԿԱՆ ՊՐՈՔԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Քոչարյան
Փոխտնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Աթանեսյան
Գլխավոր տնօրեն՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Խաչատրյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ info@iapp.am
Կայքէջ՝ www.iapp.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել են կալիումի բիֆտալատի ու ռուբիդիումի պիեզոբյուրեղներում, ակուստիկ տատանումների առկայության պայմաններում, ռենտգենյան ճառագայթի դիֆրակցիայի առանձնահատկությունները: Ցույց է տրվել, որ այս բյուրեղներում ակուստիկ տատանումների գրգռման միջոցով հնարավոր է իրականացնել ռենտգենյան ճառագայթման ինտենսիվության մոդուլացիա (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Մկրտչյան):

Փորձականորեն հետազոտվել են ռենտգենյան ճառագայթման կլանման առանձնահատկությունները տարբեր հաստությամբ կվարցի միաբյուրեղում, ջերմային գրադիենտի առկայության պայմաններում: Դիֆրակցիայի Լաուե երկրաչափության պայմաններում գրանցվել են ինչպես անցնող ու անդրադարձող փնջերի ինտենսիվությունները, այնպես էլ նրանց միաժամանակյա գումարային ինտենսիվությունները: Ցույց է տրվել, որ դիֆրակցիայի ու ջերմային գրադիենտի վեկտորների հակազուգահեռ երկրաչափության դեպքում դիտվում է գումարային ինտենսիվության զգալի աճ, որը պայմանավորված է միաբյուրեղում ինտերֆերենցիոն կլանման գործակցի փոքրացմամբ, որի բացարձակ չափը կախված է ինչպես ջերմային գրադիենտի մեծությունից, այնպես էլ միաբյուրեղի հաստությունից, իսկ դիֆրակցիայի ու ջերմային գրադիենտի վեկտորների զուգահեռ երկրաչափության դեպքում դիտվում է գումարային ինտենսիվության փոքրացում, այսինքն՝ ինտերֆերենցիոն կլանման գործակիցը մեծանում է (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Քոչարյան):

Կվարցի միաբյուրեղի (10-11) հարթությունների ընտանիքից Լաուե երկրաչափությամբ անդրադարձած փնջի դիֆրակցիոն ֆոկուսացման առանձնահատկությունները, կախված ջերմային գրադիենտի մեծությունից, փորձականորեն ուսումնասիրելու նպատակով դիտարկվել է ռենտգենյան ճառագայթման անդրադարձում սեպաձև միաբյուրեղից, որի սեպի ուղղությունն ուղղահայաց է անդրադարձման հարթությանը: Միաբյուրեղից ֆիքսված Լ հեռավորության վրա անդրադարձած փնջի սեկցիոն տոպոգրամների վրա հստակ արտահայտվում է դիֆրակցված փնջի ֆոկուսացումը, ինչպես նաև ջերմային գրադիենտի մեծությունից կախված ֆոկուսային կետի տեղաշարժը սեպության ուղղությամբ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ս.Նորեյան):

Նախագծվել և պատրաստվել է ռենտգենյան եռաթիթեղ ինտերֆերոմետր, որը թույլ է տվել իրականացնել թիթեղների՝ միմյանց նկատմամբ պտույտ լծակների օգնությամբ: Յույց է տրվել, որ տոպոգրամներում դիտվող մուարի պատկերներում գերակշռում է պտտական մուարը, որի շերտերի պարբերությունն աճում է մեխանիկական մոմենտների մեծացմանը զուգընթաց, մոմենտի որոշակի արժեքի դեպքում մուարն անհետանում է, և ինտերֆերենցիոն դաշտը դառնում է համասեռ, ինչը նշանակում է, որ ինտերֆերոմետրը դառնում է «իդեալական»: Մոմենտի հետագա աճը հանգեցնում է պտտական մուարի շերտերի թեքության նշանի փոփոխության (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Հ.Դրմեյան):

Թույլ դեֆորմացված բյուրեղական ցանցում ռենտգենյան ճառագայթների դինամիկ դիֆրակցիայի պայմաններում, Տակագիի հավասարումների հիման վրա հետազոտվել է կետային աղբյուրից ցանցի դիֆրակցիոն դաշտի ձևավորման խնդիրը: Ստացվել են արտահայտություններ կիզակետման պայմանների ու բնութագրերի համար՝ կախված աղբյուր-բյուրեղ-դետեկտոր հեռավորություններից և դեֆորմացիայի դաշտի պարամետրերից: Իրականացվել են նաև համապատասխան փորձարարական հետազոտություններ կվարցի միաբյուրեղով, որում դեֆորմացիան ներմուծվել է արտաքին ջերմային գրադիենտի միջոցով (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Կ.Թրունի):

Դիտարկվել է էլեկտրամագնիսական ալիքի Ֆրաունհոֆերյան դիֆրակցիան անթափանց էկրանի ճեղքի վրա, որը գտնվել է վակումի ու բաց ալիքային վեկտորի մակերևույթով անիզոտրոպ միջավայրի միջև: Ստացվել է դիֆրակցիայի բանաձևն այդպիսի նյութական միջավայրում: Ուսումնասիրվել են նաև դիֆրակցիոն մինիմումների ու մաքսիմումների ձևավորման առանձնահատկությունները (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Հ.Երիցյան):

Առաջարկվել է լույսի մոդուլյատոր-դեմոդուլյատորների էմպիրիկ հաշվարկային բանաձև, որը թույլ է տվել բավական ճշգրիտ որոշել ռեզոնատորի պարամետրերը: Ուսումնասիրվել է նաև ԳԲՀ լույսի մոդեմի բարորակության գնահատման խնդիրը: Բարորակությունն առավել ճշգրիտ որոշելու համար նրա հաշվարկման բանաձևում ներմուծվել է գործակից՝ հաշվի առնելով ռեզոնատորի մշակման որակը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Հունանյան):

Ուսումնասիրվել են բազմաբաղադրիչ հեղուկ բյուրեղային համակարգի նատրիումի աղ սուլֆոսուլցինաթթվի (AOT) -n-հեպտան-ջրի դի-(2-էթիլհեքսիլ) էսթերի կառուցվածքային փոփոխությունները AOT-ի 27-ից 92% կոնցենտրացիաների դեպքում, որտեղ n-հեպտան/ջուր հարաբերակցությունը հավասար է 6/1: Յույց է տրվել, որ նման համակարգը կարող է ծառայել որպես կենսաբանական թաղանթի մոդել (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Սարգսյան):

Մշակվել և պատրաստվել է լավարկված պարամետրերով կարգավորվող չափսերով մոնոդիսպերս միկրոկաթիլների գեներատոր, որի միջոցով տարբեր աղերի ջրային լուծույթներից (NaCl , LiIO_3 , Na_2SiO_3) ստացվել են կարգավորված և ոչ կարգավորված երկչափ միկրոմասշտաբային կառուցվածքներ: Այդ միջավայրերում լույսի ցրման արդյունքում ստացված դիֆրակցիոն պատկերների միջոցով գնահատվել են մասնիկների երկրաչափական ձևերը և որոշվել են չափերը: Յույց է տրվել, որ գեներատորի լավարկման արդյունքում հնարավոր է ստանալ սուբմիկրոնային մասնիկներ (ղեկ.՝ Ս.Հարությունյան):

Չափվել են պրոտոն-միջուկային ռեակցիաների կտրվածքներն անագի թիրախի վրա մինչև 18 ՄԷՎ էներգիաների դեպքում՝ օգտագործելով թիթեղների հավաքածու ակտիվացիոն տեխնիկան (stacked-foil activation technique), ներկայացվել են առաջին փորձնական արժեքները $^{114}\text{Sn}(p,\alpha)^{111}\text{In}$, $^{120}\text{Sn}(p,\alpha)^{117}\text{gIn}$ և $^{114}\text{Sn}(p,x)^{113}(\text{g}+0,911\text{m})\text{Sn}+^{113}\text{Sb}$ ռեակցիաների համար: Չափված կտրվածքները համեմատվել են գրականության մեջ առկա փորձարարական արժեքների և Talys1.95 -ի թվային հաշվարկների հետ: Հաշվարկվել են նաև $^{117}\text{m,gIn}$ և $^{120}\text{m,gSb}$ -ի իզոմեր հարաբերությունները (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Տ.Բախշյան):

Տեսականորեն ուսումնասիրվել է դիէլեկտրիկ գնդի շուրջը՝ նրա հասարակածային հարթության մեջ հավասարաչափ պտտվող ռեյատիվիստիկ էլեկտրոնների շղթայի ճառագայթումը: Հաշվարկվել է ճառագայթման սպեկտրալ-անկյունային բաշխումը: Ցույց է տրվել, որ խնդրի պարամետրերի որոշակի ընտրության դեպքում կարող է մակածվել հզոր «ռեզոնանսային» ճառագայթում, որի ինտենսիվությունը համեմատական է շղթայում մասնիկների թվի քառակուսուն (քվադրիկոհերենտ ճառագայթում): Ճառագայթման քվադրիկոհերենտությունը պահպանվում է հավասարաչափ բաշխմանը համապատասխանող դիրքերից մասնիկների մինչև 10% պատահական հարաբերական շեղումների դեպքում: Հետազոտվել է դիէլեկտրական/հաղորդիչ գնդի առանցքով շարժվող լիցքավորված մասնիկների միաչափ թանձրուկների շղթայի ճառագայթման սպեկտրալ-անկյունային բաշխումը: Ցույց է տրվել, որ գնդի սահմանների ազդեցությունը մասնիկների ճառագայթման վրա կարող է լինել ռեզոնանսային, ինչը դրսևորվել է սպեկտրալ բաշխման մեջ նեղ պիկերի առկայությամբ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Լ.Գրիգորյան):

Հետազոտվել է կոսմիկական լարի ազդեցությունն էլեկտրամագնիսական վակուումի բնութագրերի վրա (D+1)-չափանի լոկալ դե Սիտտերի տարածաժամանակում: Բանչ-Դևիսի վակուումային վիճակի համար բացահայտորեն առանձնացվել են տոպոլոգիական ներդրումները վակուումային էներգիա-իմպուլսի թենզորում: Ցույց է տրվել, որ տարածաժամանակի կորությունն էապես փոխում է տոպոլոգիական ներդրումների վարքը կոսմիկական լարից մեծ հեռավորությունների վրա (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Սահարյան):

Հետազոտվել են դիէլեկտիկական սնամեջ ալիքատարի առանցքով շարժվող էլեկտրոնային թանձրուկների շղթայի էլեկտրամագնիսական ճառագայթման առանձնահատկությունները: Ցույց է տրվել, որ ալիքատարի մի շարք հարևան մոդաների վրա միաժամանակ կարող է մակածվել հզոր քվադրիկոհերենտ ճառագայթում: Բացահայտվել է տարբեր մոդաների վրա ճառագայթման ինտենսիվության կախումը խնդրի պարամետրերի արժեքներից (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Խաչատրյան):

Իրականացվել են մի շարք գալիլեոտիկաների ու քվադարների շուրջ արտագալիլեոտիկ տարբեր աղբյուրների բաշխվածության համասեռության ուսումնասիրություններ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Հովհաննիսյան):

Իրականացվել են Սև լճի ավազանի երկրաբանական ու երկրաֆիզիկական հետազոտություններ, կատարվել են գեոդեզիական չափագրումներ: Իրականացված հետազոտությունների հիման վրա կառուցվել է Սև լճի եռաչափ մոդել, ըստ որի հաշվարկվել է նրա սեփական հաճախականությունը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Խ.Քոթանջյան):

Ազոտ պարունակող ու CO_2 լազերի 1:1:8 հարաբերակցությամբ $\text{CO}_2:\text{N}_2:\text{He}$ գազերի խառնուրդներով, ինչպես նաև մաքուր ազոտային ակուստոպլազմայի միջավայրում դիտվել են բարձր ինտենսիվությամբ 654.81նմ և 658.36նմ էմիսիոն գծեր ազոտի արգելված անցումների տիրույթում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Զիլինգարյան):

Հետազոտվել են մթնոլորտային ճնշման պայմաններում պլազմոդի ծնման, դրեյֆի ու արագացման երևույթները: Արդյունքում ձևավորվել է 1 վրկ տևողությամբ պլազմային գունդ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Աբրահամյան):

Ուլտրամանուշակագույն ճառագայթների զգայուն փոխարկիչների պատրաստման նպատակով հետազոտվել են որոշակի խառնուրդներով կորունդի միաբյուրեղների կլանման ու լումինեսցենցիայի առանձնահատկությունները (ղեկ.՝ Զ. Վարդանյան):

Տարբեր սեյսմիկ կայանների, հետազոտական կենտրոնների ու հեղինակների հրապարակումների հիման վրա ուսումնասիրվել են տարաբնույթ սեյսմիկ պրոցեսներից առաջացած տատանումների ամպլիտուդահաճախականային բնութագրերը: Դասակարգվել են սեյսմիկ տատանումների գրանցման սարքերին ներկայացվող ամպլիտուդա-

հաճախականային, չափաբանական ու շահագործման պահանջներն ըստ ուսումնասիրվող կոնկրետ սեյսմիկ պրոցեսների, լուծվող խնդիրների ու գրանցման նպատակների (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ս.Մխիթարյան):

Իրականացվել է պինդֆազային սինթեզ $\text{CaCu}_3\text{Ti}_4\text{O}_{12}$ (CCTO) ընտանիքի ու հարակից մեծ դիէլեկտրիկ թափանցելիություն ունեցող նյութերի $\text{Ca} \rightarrow (\text{Ba}, \text{Sr})$, ինչպես նաև նմուշների պատրաստում ու թրծում էլեկտրաֆիզիկական չափումների համար: Precision LCR Meter 6630 սարքի միջոցով չափվել են ստացված նմուշների ε , tg δ , Z և Rp պարամետրերը: Ցույց է տրվել, որ սինթեզված նյութերն ունեն բավականին մեծ ($10^3 \div 10^5$) դիէլեկտրիկ թափանցելիության գործակից հաճախականությունների 1կՀց -ից 1ՄՀց տիրույթում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Հարությունյան):

Կատարվել են հարվածային ալիքների կողմից առաջացված ձայնային ալիքների ժամանակային զարգացման ուսումնասիրություններ: Ցույց է տրվել, որ հարվածային ալիքը տարածվելով՝ առաջացնում է ակուստիկ ալիք, որի հաճախականությունը փոխվում է ժամանակի հետ, և այս փոփոխությունը կապված է հարվածային ալիքի տարածման արագության փոփոխության հետ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Արամյան):

Փուլային սինխրոնիզմի ուղղությամբ, շերտավոր ու ամինոթթթությունների խառնուկների առկայությամբ աճեցվել են լիթիումի յոդատի միաբյուրեղներ, ուսումնասիրվել են նրանց ֆիզիկաքիմիական հատկությունները: Վալինի խառնուկով աճեցրած $\alpha\text{-LiIO}_3$ -ի միաբյուրեղների ռենտգենկառուցվածքային հետազոտությունների արդյունքում հայտնաբերվել է, որ ստացվել է մինչ այժմ անհայտ նոր նյութ՝ $\text{Li}_23\text{IO}_3\text{H}_3\text{O}$ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Աթանեսյան):

Ստացվել են արգինինի ու նիտրոարգինինի նոր աղեր, հայտնաբերվել է, որ նրանք ունեն ոչ գծային պիրոէլեկտրական հատկություններ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Սուքիասյան):

Ստացվել են *l*-ցիստեին ամինոթթթվի յոդիդներն ու նիտրատները: Ուսումնասիրվել են դրանց բյուրեղական կառուցվածքներն ու ոչ գծային օպտիկական հատկությունները: Ցույց է տրվել, որ յոդիդներից մեկի մոտ երկրորդ հարմոնիկի վերափոխման էֆեկտիվությունը 5.2 անգամ գերազանցում է KDP-ին (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Վ.Ղազարյան):

Զանազան ամինոթթթությունների օգտագործմամբ ստացվել են տարբեր ամինոթթթություն պարունակող աղեր՝ հեքսաֆտորսիլիկատ, սուլֆատ, հալոգենիդ անիոններով և մի շարք աղեր $[\text{A}(1) + \dots + \text{A}(2)]$ դիմերային կատիոններով, որոնք ունեն բևեռային սիմետրիա (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Պետրոսյան):

Իրականացվել են գլխուղեղի 21ա դաշտի նեյրոնների տեսողական ինֆորմացիայի մշակման ու ծածկագրման մեխանիզմների բացահայտման հետազոտություններ: Արդյունքում պարզվել է, որ միմյանց հետ սինապտիկորեն կապված նեյրոնների ընկալման դաշտերի միջև փոխազդեցությունը տեսողական պատկերների ձևի ու չափի մասին տեղեկատվության կենտրոնական վերլուծության մեխանիզմների կարևոր բաղադրիչ է (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Դ.Խաչվանքյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Հետազոտվել է դիէլեկտրական գլանի ներսում, նրա առանցքին զուգահեռ շարժվող լիցքի կողմից մակերևութային պոլարիտոնների ճառագայթումը: Թվային տվյալները ներկայացվել են մասշտաբային ինվարիանտ տեսքով, ինչը թույլ է տվել հետազոտել մակերևութային պոլարիտոնների ճառագայթման առանձնահատկությունները գլանի շառավղի տարբեր արժեքների դեպքում:

«Քենդել» կենտրոնի AREAL լաբորատորիայի արագացուցիչի վրա փորձնականորեն հետազոտվել է 3.7ՄէՎ էներգիայով էլեկտրոնների թանձրուկի կոհերենտ ճառագայթման անկյունային բաշխումը՝ հալված քվարցից պատրաստված, սնամեջ գլանաձև ալիքատարի առանցքով շարժվելիս, հաճախությունների 10-100ԳՀց տիրույթում: Կատարված հետազոտությունները վկայում են, որ ճառագայթումը քվազիկոհերենտ է և ունի հիմնականում Չերենկովյան բնույթ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Լ.Գրիգորյան):

Հետազոտվել են L-արգինին, L-նիտրոարգինին, վալին ու գլիցին ամինոթթվածների աղերի խառնուկային քանակությունների առկայությամբ աճեցրած $\alpha - LiIO_3$ -ի միաբյուրեղները: Ֆիզիկաքիմիական հետազոտությունները ցույց են տվել, որ գլիցինից բացի միաբյուրեղի մեջ մտել են L-արգինինի, L-նիտրոարգինինի ու վալինի խառնուկաները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Աթանեսյան):

Ինստիտուտում ստեղծված նոր բյուրեղարարներում աճեցվել են կիրառության համար հեռանկարային օպտիկական որակի ու մեծ չափերի մի շարք ամինոթթվածների միաբյուրեղային աղեր: Ֆիզիկաքիմիական մեթոդներով հետազոտվել են աճեցված բյուրեղների օպտիկական հատկությունները, մոլեկուլային ու բյուրեղային կառուցվածքները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Սուքիասյան):

Սինթեզվել են ամինոթթվածների հալոգենաբիսմութատներ: Որոշվել է դրանց բյուրեղային կառուցվածքը, գրանցվել են դիֆուզ անդրադարձման սպեկտրները, գնահատվել և հաշվարկվել են դրանց արգելված գոտու արժեքները (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Պետրոսյան):

Իրականացվել են ուսումնասիրություններ 3D տպագրության կիրառմամբ ռենտգենյան ճառագայթների կլանման իմաստով կենսաբանական հյուսվածքներին համարժեք նմուշներ ստեղծելու համար՝ օգտագործելով PLA պլաստիկ: Ռենտգենյան միկրոտոմոգրաֆիկ հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ 80%-ից ավել լցոնման գործակից ունեցող նմուշներ տալիս նմուշի պատի դեֆորմացիան տեղի է ունենում մատակարարված պլաստիկի ավելցուկի նստվածքի պատճառով (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Յու.Չերեպեննիկով):

Մշակվել և պատրաստվել են 10-100ԳՀց տիրույթի ճառագայթման համար քնեռատորներ, ոսպնյակներ, հավաքվել է Մարտին-Պապլետտի ինտերֆերոմետր, որը հնարավորություն է տվել մեծ ճշտությամբ ուսումնասիրել այդ տիրույթի ճառագայթման սպեկտրը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Մարգարյան):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Галечян Г.А., Управление атмосферными процессами, Ер., изд. “ИППФ НАН РА”, 2023, 84 стр.
2. Karataev P., Kocharyan V., Mkrtchyan A., Journal of Physics: Conference Series (JPCS), Volume 2657, International Scientific School-Conference on Acoustophysics named after Academician A.R. Mkrtchyan, IOP Publishing Ltd.
3. Mkrtchyan A., Atanesyan A., Vasilyan M., II International Scientific School-Conference on Acoustophysics named after Academician A.R. Mkrtchyan, 2023 Yerevan-Sevan, Armenia, Book of Abstracts, Y., Publisher “IAPP NAS RA”, 138p.
4. Potylitsyn A.P., Mkrtchyan A.H., Kocharyan V.R., Atanesyan A.K., “XIV International Symposium, Radiation from Relativistic Electrons in Periodic Structures” & “VIII International Conference Electron, Positron, Neutron and X-ray Scattering under the External Influences”, Book of Abstracts, 2023, Tsaghkadzor, Armenia, Y., Publisher “IAPP NAS RA”, 2023, 138p.

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

5. Արամյան Կ., Սողոմոնյան Ա., Գասպարյան Ա., Դիալեկտիկական միկրոաշխարհում, Ե., «ԱՊՀ գիտական տեղեկագիր», պրակ 1, 2023, էջ 204-214:

6. Սողոմոնյան Ա., Արամյան Վ., Սողոմոնյան Ռ., Բյուրեղների համաչափության հիմնարար տեսությունը և նրա մաթեմատիկական ձևակերպումը, Ե., «ԱՊՀ գիտական տեղեկագիր», պրակ 1, 2023, էջ 185-193:
7. Дрмеян Г.Р., Василян М.С., Новый способ юстировки неодинарного рентгеновского интерферометра и устройства для генерации дислокаций в его блоке, Ер., "Proceedings metallurgy, material science, mining engineering", т. 1, 2023, с. 59-70.
8. Нореян С.Н., Месропян М.А., Труни К.Г., Агабекян В.Н., Маргарян В.В., Мирзоян Р.К., Кочарян В.Р., Поглощение дифрагированного рентгеновского излучения в монокристалле кварца при внешнем температурном градиенте, сб. мат., II объед. конф. "Электронно-лучевые технологии и рентгеновская оптика в микроэлектронике", 2023, Черноголовка, КЭЛТ-23, с. 209-210.
9. Хачванкян Д.К., Меликсетян А.А., Налбандян В.В., Влияние окружающего рецептивное поле пространства на паттерны ответов зрительно-чувствительных нейронов экстрастриарной области 21а., "Мед. наука Армении", т. LXIII, N 3, 2023, с. 44-54.
10. Саградян А.И., Мартиросян А.М., Ордян Н.А., Агбалян А.С., Изучение технологических возможностей метода свободного спекания для изготовления композитов металлизированный алмаз – связка, Ер., "Вестник НПУА. Металлургия, материаловедение, недропользование", т.56 (2), 2023, с. 29-40.
11. Abrahamyan A., Mkrtchyan A., Chilingaryan R., Generation of radiation on forbidden transitions in the laboratory acoustic plasma, "Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)", 2023, v. 58(3), pp. 220-223.
12. Abrahamyan A., Chilingaryan R., Melikyan A., Mkrtchyan A., Harutyunyan V., Generation of radiation on forbidden transitions in the region of 654-658 nm in an acoustoplasma medium, "JPCS", v. 2657, 2023, 012019.
13. Abrahamyan A., Sahakyan K., Chilingaryan R., Application of the catastrophe theory to acoustoplasma research, "JPCS", v. 2657, 2023, 012020.
14. Aloyan L., Avetisyan A., Arakelyan V., Margaryan H., Influence of cation porphyrins on DNA damage during irradiation by X-rays, "JPCS", v. 2657, 2023, 012009.
15. Bezhanova L., Vasilyan M., Atanesyan A., Dynamical behavior of phase transitions in liquid crystals under ultrasound field, "JPCS", v. 2657, 2023, 012011.
16. Bellucci S., Kotanjyan V., Saharian A., Fermionic condensate and the mean energy-momentum tensor in the Fulling-Rindler vacuum, "Phys. Rev. D", v. 108(8), 2023, 085014.
17. Drmeyer H., Mkhitarian S., Mnatsakanyan R., Desktop devices for application of X-ray double interferometer and generation of dislocations in its crystalline blocks, "Nucl. Instr. and Meth. Res. A", v. 1056, 2023, 168681.
18. Drmeyer H., Trouni K., Muradyan T., Shahverdyan A., X-ray three-crystal interferometer with manual control, "Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)", 2023, v.58(2), pp.193-197.
19. Drmeyer H., Vasilyan M., Use of special devices for the X-ray interferometric investigation of structural imperfections in single crystals, "Journal of Surface Investigation: X-ray, Synchrotron and Neutron Techniques", 2023, v. 17(5), pp. 1028-1033.
20. Eliovich Ya.A., Kocharyan V.R., Blagov A.E., Targonsky A.V., Korzhov V.A., Movsisyan A.E., Shahverdyan A.V., Noreyan S.N., Mkrtchyan A.H., Kovalchuk M.V., Possibilities of creating x-ray acoustic elements from biphthalate family crystals with thickness vibrations, "Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)", 2023, v. 58(4), pp. 405-409.
21. Eritsyan H., Araqelyan O., Lalayan A., Margaryan A., Fraunhofer diffraction by a slit in the medium has the magneto-optical faraday effect, "JPCS", v. 2657, 2023, 012013.
22. Ghazaryan V., Giester G., Minkov V., Apreyan R., Boldyreva E., Petrosyan A., New members of the family of L-cysteine-based nonlinear optical crystals-(L-CysH)I, (L-CysH)I·H₂O and (L-CysH...L-Cys)I·0.5H₂O, "J. Mol. Struct.", v. 1276, 2023, 134758, <https://doi.org/10.1016/j.molstruc.2022.134758>.
23. Giester G., Ghazaryan V., Minkov V., Boldyreva E., Petrosyan A., L-cysteine nitrates, "J. Struct. Chem.", v. 64 (5), 2003, pp. 917-931, <https://doi.org/10.1134/S0022476623050104>
24. Grigoryan L., Mkrtchyan A., Dabagov S., Saharian A., Kocharyan V., Kotanjyan V., Harutyunyan H., Khachatryan H., Coherent radiation from a chain of charged particles on a circular orbit around a

- dielectric ball, "Radiation Physics and Chemistry", v. 206, 2023, 110791, <https://doi.org/10.1016/j.radphyschem.2023.110791>
25. Grigoryan L., Saharian A., Grigoryan M., Kotanjyan V., Khachatryan H., On investigations of radiation processes in media under external influences conducted at the IAPP, "JPCS", v. 2657, 2023, 012012.
 26. Harutyunyan S., Khachikyan L., Harutyunyan G., Margaryan A., Baghdasaryan D., Muradyan T., Generator of monodisperse droplets and some applications, "JPCS", v. 2657, 2023, 012015.
 27. Harutyunyan V., Aramyan A., Aramyan G., Alexanyan H., Sargsyan N., Khachikyan L., Harutyunyan G., Study of the development of sound waves generated by shock waves, "JPCS", v. 2657, 2023, 012008.
 28. Hayrapetyan Y., Hunanyan H., Features of operation and calculation of the light modulator-demodulator (modem) on electro-optical crystals, "JPCS", v. 2657, 2023, 012018.
 29. Hovhannisyan M., Vardanyan J., Mnatsakanyan A., Mahtesyan K., Mkhitarian S., Summary of the results of research and selection of corundum crystals for development and creation of UV and VUV detectors, "Armenian Journal of Physics", v. 16(1), 2023, pp. 29-34.
 30. Hovhannisyan G., Bakhshian T., Martirosyan G., Dallakyan R., Balabekyan A., Proton induced reactions on ^{114}Sn and ^{120}Sn targets at energies up to 18 MeV, "European Physical Journal A", v.59(7), 2023, p. 161.
 31. Khachatryan A., Aghabekyan V., Soghomonyan L., Parsamyan A., Diffraction of a scalar plane wave oblique incidence on a flat screen with a one thin slit, "JPCS", v. 2657, 2023, 012014.
 32. Kocharyan V., Trouni K., Mesropyan M., Shahverdyan A., Baghdasaryan D., Noreyan S., Dynamic diffraction of planar X-rays in a crystal lattice with a weak deformation field, "JPCS", v. 2657, 2023, 012016.
 33. Lalayan A., Eritsyan O., Fraunhofer diffraction by slit into a homogeneous anisotropic medium with an open surface of wave vectors, "Journal of Contemporary Physics (Armenian Academy of Sciences)", v. 58(1), 2023, pp. 77-80.
 34. Mahtessian A., Karapetian G., Hovhannisyan M., The evolving absolute magnitude of type 1a supernovae and its critical impact on the cosmological parameters, "International Journal of Astronomy and Astrophysics", v. 13(2), 2023, pp. 39-60.
 35. Mahtessian A., Karapetian G., Hovhannisyan M., Mahtessian L., Dependence of standardization parameters of type Ia supernova light curves on redshift, "Comm. BAO", v. 70, 2023, p. 114.
 36. Mahtessian L., Mkhitarian S., Amiragyan L., Karapetyan R., Mahtessian A., Hovhannisyan M., Studies of the 1101+38 galaxy and the distribution of extragalactic objects around it, "JPCS", v. 2657, 2023, 012004.
 37. Mkhitarian S., Drmeyer H., On an interferometric method for determining the X-ray coherence length of radiation "Journal of Optics", v. 52(3), 2023, pp. 1405–1414.
 38. Nalbandyan V., Meliksetian A., Khachvankian D., Receptive field surround influences on the neuron's activity in extrastriate area 21a, "JPCS", v. 2657, 2023, 012003.
 39. Petrosyan A., Srinivasan B., What is alanine hippurate, in fact?, "J. of Cluster Sci.", v. 34(2), 2023, pp. 907-909, <https://doi.org/10.1007/s10876-022-02268-9>.
 40. Petrosyan A., Giester G., Tonoyan G., Salts containing different amino acids. Four types of salts with the hexafluorosilicate anion, "Struct. Chem.", v. 34, 2023, pp. 491-504, <https://doi.org/10.1007/s11224-022-01980-6>.
 41. Petrosyan A., Kundaikar S., Srinivasan B., Comments on recently published papers reporting on "new" amino acid-based crystals in the Journal of Materials Science: Materials in Electronics, "J. Mater. Sci: Mater. Electron", v. 34, 2023, 2052, <https://doi.org/10.1007/s10854-023-11514-3>.
 42. Petrosyan A., Giester G., Tonoyan G., Salts containing different amino acids: four types of salts with the sulfate anion, "Struct. Chem", v. 34, 2023, pp. 2185–2200, <https://doi.org/10.1007/s11224-023-02154-8>.
 43. Saharian A., Grigoryan L., Kotanjyan A., Khachatryan H., Surface-polariton excitation and energy losses by a charged particle in cylindrical waveguides, "Phys. Rev. A", v. 107(6), 2023, 063513, <https://doi.org/10.1103/PhysRevA.107.063513>
 44. Saharian A., Manukyan V., Kotanjyan V., Grigoryan A., Electromagnetic vacuum stresses and energy fluxes induced by a cosmic string in de Sitter spacetime, "International Journal of Modern Physics D", v. 32(07), 2023, 23, <https://doi.org/10.1142/S0218271823500426>
 45. Saharian A., Grigoryan L., Khachatryan H., Parazian V., Radiation processes on acoustic superlattices, "JPCS", v. 2657, 2023, 012017.

46. Sargsyan A., Grigoryan S., X-ray study of structural changes in “di-(2-ethylhexyl) sulfosuccinic acid (AOT) n-heptane-water” liquid crystalline system depending on the concentration of components, “JPCS”, v. 2657, 2023, 012010.
47. Sukiasyan R., Danghyan A., Apreyan R., Atanesyan A., Study and characterization of L-arginine halides (HCl/HBr), “JPCS”, v. 2657, 2023, 012007.
48. Tonoyan G., Giester G., Petrosyan A., Salts containing different amino acids: L-argininium (+) sarcosine halogenides, “Struct. Chem.”, 2023, <https://doi.org/10.1007/s11224-023-02246-5>

ՈԱԴԻՈՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԷԼԵԿՏՐՈՆԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Տ.Զաքարյան
 Փոխտնօրեն՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Է.Ասմարյան
 Գիտքարտուղար՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Եսայան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ office@irphe.am
 Կայքէջ՝ www.irphe.sci.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Առաջարկվել է կոմպլեքս դիէլեկտրական թափանցելիությամբ ջրային խառնուրդի միկրոալիքային տաքացման մեթոդ՝ էլեկտրամագնիսական դաշտի էլեկտրական բաղադրիչի հետ փոխազդեցության շնորհիվ՝ օգտագործելով օղակային ճեղքով ռեզոնատորներ: Ճեղքի չափի սահմանափակման խնդիրը լուծելու համար առաջարկվել է օգտագործել կոպլանար ունակությամբ օղակային ռեզոնատոր՝ ուժեղ ու տեղայնացված էլեկտրական դաշտի ընդլայնված շրջանով: Առաջարկվող կառուցվածքն արդյունավետ է խառնուրդից աերոզոլ ստանալու համար (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ա.Հախումյան):

Օգտագործելով իմպուլսային լազերային փոշեցրման մեթոդը՝ պոլիմերային (պոլիամիդային) ճկուն տակդիրների վրա նստեցվել են 2D-MoS₂ բյուրեղների մեկ կամ մի քանի ատոմական շերտեր պարունակող գերբարակ կիսահաղորդչային թաղանթներ ու տրանզիստորային կառուցվածքներ: Ուսումնասիրվել են ստացված թաղանթների ռենտգենադիֆրակցիոն, ռամանյան ցրման, ֆոտոլումինեսցենցիայի ու օպտիկական կլանման սպեկտրները, կառուցվածքների էլեկտրական ու ֆոտոէլեկտրական հատկությունները, ցույց է տրվել նման նյութերի օգնությամբ մեծ զգայնության ու միլիվայրկյանների հասնող արագագործությամբ օժտված ճկուն ֆոտոզգայուն սարքերի ստեղծման հեռանկարայնությունը: Միասնական n-CdTe տակդիրի վրա ստեղծվել են p-InSb-n-CdTe տիպի քառաբաղադրիչ ինֆրակարմիր ֆոտոընդունիչներ, որոնց առանձին տարրերի վոլտ-Ֆարադային ու վոլտ-ամպերային բնութագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ տարրերի միջև բացակայել է փոխադարձ կապը, իսկ առանձին տարրերի պարամետրերն իրարից քիչ են տարբերվել: Օգտագործելով ինչպես լայնական, այնպես էլ երկայնական ֆոտոներկայությունը՝ այսպիսի կառուցվածքով ֆոտոընդունիչի հիման վրա ստեղծվել են մեկ կամ երկկողորդինատային զգայուն սարքեր, որոնց կողորդինատային բնութագրերն օժտված են մեծ զճայնությամբ, երբ ֆոկուսացված լուսային փունջը տեղաշարժվում է կառուցվածքի համաչափության կենտրոնի շրջակայքում: p-InSb-n-CdTe հետերոանցումային ֆոտոընդունիչի վրա ստեղծվել է CO₂ գազի օպտիկական սենսորի մակետ, որն օժտված է CO₂ մոլեկուլների նկատմամբ խիստ արտահայտված սելեկտիվ ու շատ մեծ գազազգայնությամբ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Պետրոսյան):

Ուսումնասիրվել է պատահական մակերևութային անհարթությունների ազդեցությունը լույսի կլանման վրա ոչ թափանցիկ միջավայրում, մակերևութի հանդեպ թեքությամբ

ընկնելու դեպքում: Առաջարկվել է անալիտիկ մոտեցում կատարելագործված սահմանային պայմաններով, որոնք հաշվի են առնում անհարթությունները մետաղական ու դիէլեկտրիկ թիթեղներում: Այդ մոտեցմամբ բացահայտվել են ինտերֆերենցիոն անդամներ, որոնք զգալիորեն փոխում են կլանման կախվածությունը տարբեր գործոններից: Ճշտվել են տեսության կիրառելիության սահմանները, որոնք ներառում են միկրոալիքայինից մինչև օպտիկական տիրույթը: Բացահայտվել են անհարթությունների հետ կապված կլանման անկյունային ու բևեռացիոն կախվածությունները: Պարզվել է, որ գոյություն ունի անկյուն, որի դեպքում կլանումն անհարթ ու լրիվ հարթ մակերևույթների դեպքում համընկնում է: Հիմնվելով այս երևույթի վրա՝ առաջարկվել է պատահական անհարթության կոորեկցիոն երկարությունը որոշելու մեթոդ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ժ.Գևորգյան):

Ուսումնասիրվել է բևեռացված լույսի տարածումն իզոտրոպ բեկման ցուցիչով միջավայրում: Ցույց է տրվել, որ բևեռացումը խախտում է միջավայրի լրացուցիչ համաչափությունները: Առաջարկվել է բևեռացումից կախված բեկման ցուցիչ կառուցելու սխեմա, որը վերականգնում է սկզբնական պրոֆիլի բոլոր համաչափությունները: Առաջարկվող սխեման պատկերված է Լյունեբուրգի ու Մաքսվելի «Ձկան աչք» պրոֆիլների օրինակներով (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Ներսեսյան):

Ուսումնասիրվել են նոր հայտնաբերված դիսիպատիվ հոսքային անկայունությունները, որոնք առաջանում են պլազմային միկրոալիքային գեներատորների աշխատանքի ընթացքում՝ ռելյատիվիստիկ էլեկտրոնային փնջի ու պլազմայի փոխազդեցության հետևանքով: Հետազոտվել են նոր հատկությունները, մասնավորապես սովորականից դեպի դիսիպատիվ անկայունություն անցումային տիրույթում (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Է.Ռոստոմյան):

Կատարվել է նանոկառուցվածքներում բազմաֆոտոն պրոցեսների ուսումնասիրություն ինտենսիվ լազերային դաշտերի հետ, դիտարկվել է անկարգավորվածությունների դերը գրաֆենում ու գրաֆենանման նանոկառուցվածքներում, մասնավորապես ֆուլերենների վրա բարձր կարգի հարմոնիկների գեներացիայի (ԲՀԳ) պրոցեսում: Ցույց է տրվել, որ անկարգավորվածությունները լոկալիզացիայի էֆեկտի շնորհիվ որոշակիորեն մեծացնում են ԲՀԳ հավանականությունը: Ուսումնասիրվել է վերջինիս կախումը հարկադրող լազերային դաշտի հաճախությունից ու բևեռացումից: Ուսումնասիրվել է C_{180} հսկա ֆուլերենի վարքն ինտենսիվ լազերային դաշտում ու ԲՀԳ պրոցեսում: Ցույց է տրվել, որ ԲՀԳ ավելի արդյունավետ է մեծ թվով մասնիկների համակարգում, ստացվել են ԲՀԳ հավանականություններն ու հիմնական պարամետրերի օպտիմալ քանակական բնութագիրը՝ համեմատելով C_{60} ու C_{70} տիպի մոլեկուլների դեպքում համապատասխան պարամետրերի հետ, որոնք գեներացնում են նույն կարգի հարմոնիկներ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Հ.Մաթևոսյան):

Ուսումնասիրվել են անտենայի բնութագրերի չափման եղանակները, երբ ազդանշանի աղբյուրի ու ընդունիչի համակարգում առկա են անհամաձայնություններ: Առաջարկվել է չափման արդյունքների վրա այդ անհամաձայնությունների ազդեցության չեզոքացման եղանակ: Ուսումնասիրվել են մեծ էֆեկտիվությամբ անտենայի բնութագրերի չափման ճշտության մեծացման ուղիները: Ցույց է տրվել, որ դեցիմետրանոց ու սանտիմետրանոց տիրույթներում Կասեռպեա-A, Լեբեդ-A ու Տելեգ-A էտալոնային աղբյուրների միջոցով կարելի է մեծ ճշտությամբ չափել մինչև 80մ բացվածքով անտենաների բնութագրերը (ղեկ.՝ ալ. Ա.Ղուկյան):

Ֆիզիոթերապևտիկ նշանակության սարքի համար մշակվել և փորձարկվել են տարբեր կայունությամբ, մասնավորապես հայելային հոսանքի աղբյուրներ (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ն.Եզակյան):

Կատարվել են ազնիվ մետաղների (ոսկու, արծաթի, պլատինի) նանոմասնիկներով հարստացված լուծույթների ուսումնասիրություններ միկրոալիքային սենսորի միջոցով,

8-12 ԳՀց հաճախային տիրույթում: Միկրոալիքների փոխազդեցությունը նշված լուծույթների հետ բնորոշվում է մեծ զգայությամբ, լուծույթում նանոմասնիկների խտության ու նրանց չափերի, ինչպես նաև հեղուկի մոլեկուլների կլաստերային կառուցվածքի նկատմամբ, հաճախականության ռեզոնանսային արժեքների ժամանակ: Հայտնաբերվել է, որ խտության մինիմալ չափվող սահմանը կազմում է 0.01 մինչև 0.05 մկգ/մլ: Արդյունքները նաև ցույց են տվել չափիչ ազդանշանի միջինացված արժեքի գծային կախվածությունը նանոմասնիկների չափերից (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ռ.Խաչատրյան):

Ալիք-մասնիկ դուալիզմի տեսանկյունից ուսումնասիրվել է ո-տիպի կիսահաղորդիչ նյութում ազատ էլեկտրոնների փոխազդեցությունը բացասական լիցք կրող եզրային դիսլոկացիաների հետ: Լիցքավորված դիսլոկացիայի ուժային դաշտում էլեկտրոնների առաձգական ցրման անկյունային բաշխումը նկարագրող ամպլիտուդի համար արտածվել է զուտ դասական բանաձև: Դիսլոկացված կիսահաղորդչային համակարգերի համար այս բանաձևը կարող է դիտարկվել որպես Քոնուել-Վայսկոպֆի բանաձևի նմանակ: Ստացված բանաձևի պիտանելիության տիրույթում հետազոտվել է նիտրիդային հետերոկառուցվածքներում քվանտային ու դասական ցրման ժամանակների հարաբերության կախվածությունը լիցքակիրների խտությունից: Անալիտիկ հաշվարկների արդյունքները համեմատվել են համակարգչային մոդելավորման տվյալների հետ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Լ.Հովակիմյան):

Մշակվել է հատուկ նշանակության տեխնիկայի հանգույցների վերականգնման ու բարելավման, դրանց պարամետրերի չափման մեթոդիկա: Այն կիրառվել է C-300 զենիթահրթիռային համակարգի անտենային հանգույցի վերականգնման համար: Մշակվել և պատրաստվել է մեխանիկական սինուսոիդալ (մինչև 600 Հց) հաճախությամբ թրթռականության փորձարկումների համակարգ, որի գրգռիչն ու ուժեղարարը հիմնված են ժամանակակից հաճախային փոխակերպիչի վրա: Մշակվել է արագացման անուղղակի չափման մեթոդիկա, հետազոտվել է համակարգի մեխանիկական հաճախային բնութագիրը (ղեկ.՝ Ն.Պողոսյան):

Մշակվել և պատրաստվել են Ku, X, C ու S հաճախային տիրույթների ռադիոմետրերի ԳԲՀ մուտքային հանգույցների նախանմուշներ գյուղատնտեսության ու շրջակա միջավայրի հետազոտման, հատուկ նշանակության համակարգերում օգտագործման համար: Մշակվել և պատրաստվել է երկու ֆեռոգոնդոլ մագնիսական տվիչի նախանմուշ (ղեկ.՝ Կ.Դադալյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Շարունակվել են CIGS, CTS բարակ թաղանթային արեգակնային տարրի կազմության մեջ մտնող ակտիվ, բուֆերային ու պատուհանային շերտերի ստացման տեխնոլոգիաների կատարելագործումը, ստացված շերտերի հատկությունների բազմակողմանի հետազոտումը: Այդ նպատակով ուսումնասիրվել են Sn-Cu մետաղական պրեկուսորների շերտավորելքային կառուցվածքների 500°C ջերմաստիճանում տարբեր տևողությամբ ծծմբացման եղանակով սինթեզված Cu_2SnS_3 (CTS) թաղանթների միկրոկառուցվածքի, ռենտգենյան դիֆրակցիայի ու ռամանի ցրման սպեկտրները: Արդյունքները ցույց են տվել, որ ծծմբացման ժամանակը մեծ ազդեցություն ունի թաղանթի և՛ բաղադրության, և՛ մորֆոլոգիայի վրա: Ցույց է տրվել, որ միաֆազ CTS միացության ձևավորման գործընթացը մոնոկլինիկ կառուցվածքով ու ստոյխիոմետրիային մոտ բաղադրությամբ ավարտվում է 60-80 րոպե սինթեզի ժամանակում: Պարզվել է, որ մոնոկլինիկ կառուցվածքի միաֆազ Cu_2SnS_3 միացության սինթեզի ամենաօպտիմալ պայմանը 500°C ջերմաստիճանն է՝ ծծմբացման գործընթացի 60-80 րոպե տևողությամբ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Մուսայելյան):

Չոլ-գել նստեցման եղանակով ապակու կամ սիլիցիումի տակդիրի վրա աճեցվել են միաֆազ ու բարձր թափանցիկությամբ օժտված ZnO:Tb թաղանթներ՝ 0.41 at%- ից մինչև 0.78 at% Tb-ի կոնցենտրացիայով: Ուսումնասիրվել է ուլտրամանուշակագույն ճառագայթման ազդեցությունը n-ZnO:Tb/n-Si կառուցվածքների կառուցվածքային ու ֆոտոէլեկտրական բնութագրերի վրա: Ցույց է տրվել, որ Tb^{3+} խառնուրդի կոնցենտրացիան որոշիչ գործոն է կառուցվածքների ուլտրամանուշակագույն լուսազգայնության բարձրացման համար (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Պետրոսյան):

Իրականացվել է պերովսկիտային թաղանթների ստացման վաակումային տեխնոլոգիայի կատարելագործում: Փորձնական ճանապարհով որոշվել են որպես ելանյութ ընտրված մեթիլամոնիումի քլորիդի ($\text{CH}_3\text{NH}_3\text{Cl}$) ու կապարի յոդիդի (PbI_2) սուբլիմացման օպտիմալ ջերմաստիճանները: Ստացված թաղանթների 0.4–1.0 մկմ տիրույթում օպտիկական թափանցելիության ու անդրադարձման սպեկտրների հետազոտությունների միջոցով կառուցվել են կլանման կորերը, հաշվարկվել է արգելված գոտու լայնությունը, թաղանթների հաստությունն ու դրանց նստեցման արագությունները (ղեկ.՝ Լ.Մաթևոսյան):

Կատարվել է նանոլարային բիո-սենսորի անալիտիկ մոդելավորում՝ օգտագործելով անցումային նանոլարային դաշտային տրանզիստորի մոդելը: Անալիտիկ հաշվարկներով ստացված արդյունքները համեմատվել են թվային սիմուլյացիաների հետ, ցույց է տրվել մոդելի բարձր ճշգրտությունը: Մշակված մոդելը հնարավորություն է տվել կանխատեսել սենսորի զգայնությունը՝ կախված համակարգի պարամետրերից (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Ա.Եսայան):

Մշակվել և պատրաստվել է արդյունարար ռադիոլոկացիոն անդրադարձնող մակերեսի չափման համար անհրաժեշտ շարժական ստենդ: Հետազոտվել է զանազան մարմիններից, այդ թվում՝ գնդից ու անկյունային անդրադարձիչից ազդանշանի ինտենսիվության կախվածությունը թիրախի շարժման արագությունից ու ուղղությունից (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Տ.Զաքարյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Аветисян Г.К., Казарян А.Г., Матевосян Г.Г., Мкртчян Г.Ф., Интенсивная генерация высоких гармоник в молекуле фуллерена C_{180} , ЖЭТФ, т. 165, вып. 1, 2023, с. 1-7.
2. Гулян А.Г., Езакян Н.Д., Мадосян Л.В., Аракелян А.С., Влияние рассогласований на результаты измерений шумовой температуры и эффективной площади антенн радиоастрономическими методами, Вестник НПУА, информационные технологии, электроника, радиотехника, N 2, 2023, с.22-34.
3. Петросян С.Г., Григорян Л.Н., Петросян П.Г., Наноструктурная стеклокерамика на основе перлита: получение и исследование. Стекло и керамика, т.96, N 10, 202), с. 39-47, DOI:10.14489/glc.2023.10.pp.039-047.
4. Adibekyan M., Gulyan A., Sargsyan S., Arakelyan H., Investigation of the type of radio emissions from sources of radio emissions such as: seismo-ionospheric communications, galactic background, “Swan-A” and “Cassiopeia-A” by vertical ionospheric sounding at a wavelength of 4.2 m., “15th Workshop, Sollar Influences on the Magnetosphere, Ionosphere and Atmosphere”, Primorsko, Bulgaria, 2023, pp. 20-22.
5. Ayvazyan G., Hakhoyan L., Dashtoyan H., Matevosyan L., Preparation and investigation of vacuum-deposited $\text{CH}_3\text{NH}_3\text{PbI}_3 - x \text{Cl} \times$ Perovskite films, “Journal of Contemporary Physics”, v. 58 (1), 2023, pp. 85-91.
6. Ayvazyan G., Khudaverdyan S., Matevosyan L., Dashtoyan H., Vaseashta A., Properties of vacuum-evaporated $\text{CH}_3\text{NH}_3\text{PbCl}_3 - x \text{I} \times$ Perovskite layers, “Proceedings of ICNBME-2023”, Chisinau, v. 1: Nanotechnologies and Nano-biomaterials for Applications in Medicine, 2023, pp. 3-11.

7. Avetissian H., Sukiasyan S., Matevosyan H., Mkrtchian G., Disorder-induced effects in high-harmonic generation process in fullerene molecules, "Results in Physics", v. 53, 2023, 106951.
 8. Babajanyan A., Abrahamyan T., Minasyan B., Manukyan H., Babajanyan N., Khachatryan R., Unveiling near-field interactions of metal nanoparticles in aqueous solutions: visualization through thermoelastic optical microscopy and X-Band microwaves response of structural clusters, "4th International Conference: Materials Science and Nanotechnology" Valencia, 2023, p. 10.
 9. Careyanand V., Gevorkian Zh., The impact of surface roughness on light absorption, "Phys. Rev.A", v. 109, 2023, p. 013515, arxiv:2308.076601.
 10. Davtyan M., Gevorkian Zh., Nersessian A., 'Integrable isotropic profiles for polarized light, "Physics of Particles and Nuclei", v. 54, N 6, 2023, pp. 1002–1005, DOI:10.1134/S1063779623060102
 11. Kalantaryan V., Martirosyan Y. Babayan, V. Petrosyan S., Violation of molecular structure of intercellular water as a possible cause of carcinogenesis and by microwave radiation (hipothesis) "Computational and structural biotechnology journal", N 6, 2023, pp. 3437-3442.
 12. Petrosyan S., Musayelyan E., Zaretskaya V., ... Study of the microstructure of Cu₂SnS₃ films, prepared through sulfurization of metal precursors deposited by magnetron sputtering, "Journal of Chalcogenide Letters", v. 20, N 11, 2023, pp. 811-820.
 13. Vaseashta A., Khudaverdyan S., Ayyazyan G., Matevosyan L., Tsaturyan S., Babajanyan H., On the unusually high photosensitivity of two barrier structures, "Applied Physics B", 2023, v. 129 (6), p. 7.
 14. Vaseashta A., Ayyazyan G., Khudaverdyan S., Matevosyan L., Structural and optical properties of vacuum-evaporated mixed-halide Perovskite layers on nanotextured black silicon, "Physica status solidi (RRL) – Rapid Research Letters", 2023, 58, 2200482.
 15. Zarteskaya E., Gremenok V., Malyutina-Bronskaya V., Musayelyan A., Petrosyan S., Study of ultraviolet irradiation effect on the ZnO:Tb thin films characteristics, "Journal of Contemporary Physics", v. 58, N 2, pp. 202-212, DOI:10.1134/S1068337223020172. DOI:10.1134/S1068337223020172
- Հոդվածները հրատարակվել են "Актуальные проблемы физики твердого тел" միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Մինսկ, 2023, 780 էջ:**
16. Gremenok V., Buskis K., Kunin K., Tivanov M., Lyashenko L., Pashayan S., Musayelyan A., Tokmajyan A., Optical properties of chemical bath deposited CdS thin films, pp. 106-109.
 17. Зарецкая Е.П., Гременок В.Ф., Бускис К.П., Станчик А.В., Петросян С.Г., Мусаелян А.С., Влияние условий синтеза на структурные характеристики пленок Cu₂SnS₃, полученных сульфидизацией слоев Sn-Cu , с. 762-765.
 18. Иванов В.А., Гременок В.Ф., Шевчик П.В., Петросян С.Г., Матевосян Л.А., Фотоэлектрические свойства полупроводниковых гетеропереходов (p)InSb-(n)CdTe, с. 287-290.
 19. Иванов В.А., Гременок В.Ф., Шевчик П.В., Петросян С.Г., Матевосян Л.А., Электрические свойства полупроводниковых гетеропереходов (p)InSb-(n)CdTe, с. 291-294.

Է.Ասմարյանն արժանացել է «Գիտության բնագավառում աշխարհի առաջին առաջնության» արժաթե հաղթողի կոչման:

ԻԿՐԱՆԵՏ ԿԵՆՏՐՈՆ ՄԿ

Տնօրեն՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ն.Սահակյան

Էլեկտրոնային փոստ՝ icranet-armenia@icranet.org,

yerevan.secretariat@gmail.com

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել են Mrk 501 բլազարի բազմաալիքային տիրույթում ճառագայթման մեխանիզմները՝ վերլուծելով 2017-20թթ. MAGIC, Fermi Large Area Telescope (LAT), NuSTAR, Swift, GASP-WEBT և Owens Valley Radio դիտակներով գրանցված տվյալները: Այդ

ընթացքում Mrk 501-ը որոշ ժամանակ գտնվել է ճառագայթման ցածր ակտիվության վիճակում, ինչը կարող է օգնել պարզելու աղբյուրի շիրում տեղի ունեցող հիմնական պրոցեսները: Ցույց է տրվել, որ բոլոր ալիքների տիրույթներում գրանցվել է հոսքի աճ, ընդ որում ամենաակտիվ փոփոխականությունները գրանցվել են ռենտգենյան ու շատ բարձր էներգիայի (ՇԲԷ; ≥ 100 ԳԷՎ) չ տիրույթներում: Ցույց է տրվել, որ ռենտգենյան ու ՇԲԷ չ տիրույթներում ճառագայթման փոփոխականությունը միաժամանակյա է, ինչը ցույց է տալիս, որ ճառագայթումն առաջանում է միևնույն էլեկտրոնների ճառագայթումից: Ցածր ակտիվության վիճակում աղբյուրի ճառագայթումը մոդելավորվել է մեկ տիրույթից սինքրոտրոնային ճառագայթման ու սինքրոտրոնային ֆոտոնների հակադարձ Կոմպտոնյան մոդելի շրջանակում, գնահատվել են աղբյուրի շիթը նկարագրող հիմնական պարամետրերը:

BL Lac դասի 1ES 0647+250 աղբյուրը չ տիրույթում գրանցված հեռավոր բլազարներից է, որի ճառագայթումը գրանցվել է նույնիսկ ճառագայթման ոչ ակտիվ վիճակում: MAGIC դիտակներով այս աղբյուրը գրանցվել է 2009-11թթ. ցածր ակտիվության ժամանակ, ինչպես նաև 2014, 2019 ու 2020 թվականներին, բռնկումների ժամանակ: Հետազոտվել է 1ES 0647+250-ի բազմաալիքային տիրույթում երկարաժամկետ հոսքի փոփոխականությունը, մոդելավորվել են տարբեր ժամանակահատվածներում ճառագայթման էներգիայի սպեկտրալ բաշխվածությունները (ԷՄԲ-ները): Ցույց է տրվել, որ հոսքի ռենտգենյան ու ՇԲԷ չ տիրույթներում փոփոխական է երկար ժամանակահատվածում: Հայտնաբերվել է հոսքի միաժամանակյա փոփոխականություն օպտիկական ու բարձր էներգիայի (ԲԷ) չ տիրույթներում, իսկ ռադիո տիրույթում ճառագայթումը հետ է 400 օրով: Համեմատելով MAGIC ու Fermi LAT դիտակներով գրանցված տվյալները՝ գնահատվել է, որ աղբյուրի հեռավորությունը $z = 0.45 \pm 0.05$ է, որը շատ չի տարբերվում այլ մեթոդներով գրանցված արդյունքներից: Ցույց է տրվել, որ աղբյուրի ԷՄԲ ցածր ակտիվության ու բռնկումների վիճակներում կարելի է լավ բացատրել ինչպես մեկ, այնպես էլ երկու տիրույթներից լեպտոնային մոդելների շրջանակում: Սակայն ճառագայթման հանգիստ վիճակում ռադիո տիրույթում ճառագայթումը բացատրելու համար անհրաժեշտ է երկրորդ տիրույթ, որը գտնվում է չ տիրույթում՝ ճառագայթման տիրույթից 3.6 պարսեկ հեռավորության վրա:

ՏԷՎ տիրույթում գրանցված հեռավոր աղբյուրներից հետաձգված ճառագայթումը, որն առաջանում է միջգալակտիկական միջավայրով չ ճառագայթների տարածման հետևանքով, կարող է օգտագործվել միջգալակտիկական մագնիսական դաշտի (IGMF) չափման համար: 1ES 0229+200 բլազարից հնարավոր հետաձգված ճառագայթումը հետազոտվել է՝ վելուծելով MAGIC դիտակով 5 տարվա և Fermi LAT դիտակով 12 տարվա ընթացքում գրանցված տվյալները: Ցույց է տրվել, որ աղբյուրի հոսքը 200 ԳԷՎ-ից բարձր էներգիական տիրույթում տատանվում է իր միջին արժեքի շուրջը՝ դիտարկումների 14 տարվա ընթացքում: Միջգալակտիկական միջավայրում զարգացող էլեկտրամագնիսական կասկադից ուշացած ճառագայթման պատճառով փոփոխականության բացակայությունը թույլ է տալիս սահմանափակել մագնիսական դաշտը $B > 1.8 \times 10^{-17}$ Գ և $B > 1.8 \times 10^{-14}$ Գ ստորին արժեքներով տարբեր IGMF մոդելների դեպքում:

Ենթադրվում է, որ մեր Գալակտիկայում գերնոր աստղերի մնացորդների որոշ տեսակներ կարող են արագացնել տիեզերական ճառագայթները (ՏՃ) մինչև ՊԷՎ էներգիաներ: G106.3+2.7-ը գերնորի մնացորդը, որի ճառագայթումը գրանցվել է 1-100 ՏԷՎ տիրույթում, այդպիսի արագացուցիչների ամենահեռանկարային թեկնածուներից մեկն է: Այս գերնորի մնացորդն ունի գիսաստղի ձև, որը կարելի է բաժանել գլխի ու պոչի շրջանի, որոնք ունեն տարբեր ֆիզիկական պայմաններ: G106.3+2.7-ը դիտարկվել է MAGIC

դիտակներով, ընդհանուրը 121.7 ժամ՝ 2017թ. մայիսից մինչև 2019թ. օգոստոսն ընկած ժամանակահատվածում: Ուսումնասիրվել են այդ աղբյուրի՝ տարբեր տիրույթներում γ ճառագայթման սպեկտրները, ցույց է տրվել, որ γ տիրույթում ճառագայթումը տարածականորեն համընկնում է G106.3+2.7-ի գլխից ու պոչից ռադիո տիրույթում ճառագայթման հետ: Այն փաստը, որ 6.0 ՏէՎ-ից բարձր էներգիայով զգալի γ ճառագայթում գրանցվել է միայն պոչի շրջանից, նշանակում է, որ 10 ՏէՎ-ից բարձր էներգիաներով ֆոտոնները, որոնք գրանցվել են Milagro, HAWC, Tibet AS γ ու LHAASO դիտակներով, նույնպես առաջանում են պոչի տիրույթից: Այս ենթադրության համաձայն՝ գլխի շրջանի բազմալիքային սպեկտրը կարելի է բացատրել կա՛մ հադրոնային, կա՛մ լեպտոնիկ մոդելներով, մինչդեռ պոչի շրջանում ճառագայթումը կարելի է բացատրել միայն հադրոնային մոդելի շրջանակում, հակառակ դեպքում ճառագայթման սպեկտրը կհակասեր 10 ՏէՎ-ից բարձր ու ռենտգենյան տիրույթում գրանցված տվյալներին:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Տիեզերքի վաղ շրջաններում ռելյատիվիստական շիթերի ֆիզիկան հասկանալու համար կարևոր է ուսումնասիրել մեծ հեռավորությամբ բլազարները, որոնց ակտիվությունը պայմանավորված է $10^9 M_{\odot}$ մեծ զանգվածով սև խոռոչներով և որոնք ունեն շիթի շատ մեծ լուսատվություն: Իրականացվել է մեծ հեռավորությամբ PKS 0537-286 աղբյուրի սպեկտրային ու ժամանակային ուսումնասիրություն՝ վերլուծելով Fermi LAT, NuSTAR, Swift XRT ու UVOT դիտակներով գրանցված տվյալները: Թեև աղբյուրի՝ ժամանակի ընթացքում միջինացված γ ճառագայթների սպեկտրը > 2.5 , ինչը ցույց է տալիս, որ Բէ տիրույթում ճառագայթման բաղադրիչի առավելագույնը գտնվում է ԳէՎ տիրույթից ցածր, գրանցվել են մի քանի ուժեղ բռնկումներ, երբ սպեկտրը եղել է < 2.5 , պայծառությունը՝ 10^{49} էրգ սմ $^{-2}$ վրկ $^{-1}$ -ից բարձր: Աղբյուրի ռենտգենյան տիրույթում ճառագայթումը նկարագրվում է ≤ 1.38 սպեկտրով, իսկ պայծառությունը՝ $> 10^{47}$ էրգ սմ $^{-2}$ վրկ $^{-1}$: Ճառագայթման հանգիստ ու ակտիվ վիճակներում ԷՍԲ-ները մոդելավորվել են մեկ տիրույթից լեպտոնային մոդելի շրջանակում՝ ենթադրելով ճառագայթման տիրույթի տարբեր դիրքեր՝ հաշվի առնելով ինչպես ներքին (սինքրոտրոնային ֆոտոններ), այնպես էլ արտաքին (սկավառակից, լայն գծերով տիրույթից ու տորանման տիրույթից) ֆոտոնային դաշտերը հակադարձ Կոմպտոնի ցրման համար: Մոդելավորումը ցույց է տվել, որ մինիմալ էներգիայի տեսանկյունից ամենահավանական սցենարն այն է, երբ ճառագայթման տիրույթը գտնվում է լայն գծերով տիրույթի ներսում:

γ տիրույթում ամբողջ երկնքի ամենամանրամասն դիտումները, որոնք հիմնված են 12 տարվա ընթացքում կուտակված տվյալների վրա (Fermi-LAT-ի 4FGL-DR3 կատալոգը), պարունակում են ավելի քան 6600 աղբյուր, որոնց գերակշիռ մասը բլազարներ են՝ 3743, որոնց 60.1%-ը դասակարգվում է որպես BL Lac կամ FSRQ դասի բլազարներ, մինչդեռ մնացածը որպես անորոշ տիպի բլազարների թեկնածուներ (BCU) են, քանի որ դրանց օպտիկական դասակարգումը բացակայում է: BCU-ները դասակարգվել են՝ օգտագործելով տարբեր մեքենայական ուսուցման ալգորիթմներ (արհեստական նեյրոնային ցանցեր, XGBOOST ու LIGHTGBM ալգորիթմներ), որոնք ուսուցանվել են արդեն դասակարգված 2219 BL Lac-ների ու FSRQ-երի սպեկտրային և ժամանակային հատկությունների 18 մուտքային պարամետրերի վրա: Ցույց է տրվել, որ լավագույն դասակարգումը ստացվում է LIGHTGBM մոդելի դեպքում, որը թույլ է տալիս դասակարգել նոր 825 BL Lac-ների ու 405 FSRQ-ների թեկնածուներ: Օգտագործելով նոր դասակարգված բլազարները՝ իրականացվել է դրանց տարբեր հատկությունների ստատիստիկական հետազոտություն:

Քվազի պարբերական տատանումների (QPOs) հայտնաբերումն ակտիվ գալակտիկական միջուկների լույսային կորերում հնարավորություն է տվել պատկերացում կազմել գերզանգվածային սև խոռոչների (SMBHs) ֆիզիկայի մասին: Երկարաժամկետ (մի քանի ամսից մինչև տարիներ) QPO-ների նույնականացումը հատկապես դժվար է և հնարավոր է դրան հասնել միայն ամբողջ երկնքի երկարատև դիտողական տվյալների առկայության դեպքում: Այս տեսանկյունից Fermi LAT դիտակով գրանցված տվյալներն իդեալական են QPO-երի առկայությունը հետազոտելու համար: Վերլուծվել են γ տիրույթում ամենապայծառ 35 բլազարների 2008-21թթ. ընթացքում գրանցված տվյալները, պատրաստվել են լուսային կորերը 7 ու 30-օրյա ինտերվալներով: Այնուհետև QPO-ների հետազոտությունն իրականացվել է շարունակական ալիքային փոխակերպման միջոցով, արդյունքների նշանակալիությունը ստուգվել է Մոնտե Կառլոյի մեթոդով՝ գեներացնելով նոր լուսային կորեր, որոնք ունեն հզորության սպեկտրային խտության ու հավանականության բաշխման նույն ֆունկցիան, ինչ սկզբնական լույսի կորերը: Հնարավոր է եղել առանձնացնել QPO-ներ ունեցող 24 աղբյուրները, որոնք համընկնում են արդեն իսկ նույնականացված աղբյուրների հետ (օրինակ՝ PKS 0537–441, S5 0716+714, Mrk 421, B2 1520+31 և PKS 2247–131): Ցույց է տրվել, որ S5 1044+71 աղբյուրի դեպքում QPO-ն 1100 օրվա կարգի է:

γ տիրույթում գրանցված մեծ հեռավորությամբ բլազարները տիեզերքի ամենահզոր կայուն օբյեկտներն են: Այդ հեռավոր աղբյուրների բազմաալիքային դիտումներն առանձնահատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում, քանի որ դրանք կարող են օգնել հասկանալու բլազարների շիթերի ճառագայթման էվոլյուցիան, ինչպես նաև ռելյատիվիստիկական շիթերի ձևավորումն ու տարածումը: Ուսումնասիրվել է 2.5-ից բարձր կարմիր շեղում ունեցող 7 բլազարների բազմաալիքային ճառագայթումը՝ վերլուծելով Swift UVOT/XRT ու Fermi LAT դիտակներով գրանցված տվյալները: γ տիրույթում գրանցվել են բռնկումներ PKS 1830-211 ($z = 2.507$), LQAC 247-061 ($z = 2.578$), TXS 0536+145 ($z = 2.690$) և 4C+41,32 ($z = 2.55$) աղբյուրների համար, երբ հոսքն ու ֆոտոնային ցուցիչը զգալիորեն փոխվել են: Օրինակ՝ MJD 58596.49-ին PKS 1830-211-ը գտնվել է անսովոր պայծառ վիճակում, երբ 3-օրյա միջին հոսքը եղել է $(1.74 \pm 0.04) \times 10^{-5}$ ֆոտոն $\text{սմ}^{-2} \text{վրկ}^{-1}$: PKS 1830-211-ի ռենտգենյան ճառագայթումը նույնպես խիստ փոփոխական է և բնութագրվում է կոշտ ֆոտոնների ինդեքսով՝ 0,34-0,94 տիրույթում: Դիտարկվող աղբյուրների ժամանակի միջինացված էՄԲ-ները մոդելավորվել են մեկ տիրույթից լեպտոնային մոդելի շրջանակում հակադարձ Կոմպտոնի ցրման համար՝ հաշվի առնելով և՛ սինքրոտրոնը, և՛ արտաքին ֆոտոնները: Այս մոդելավորումը թույլ է տվել գնահատել ճառագայթող մասնիկներն ու շիթը նկարագրող հիմնական պարամետրերը (դեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ն.Սահակյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Sahakyan N., Harutyunyan G., Israyelyan D., Origin of multiwavelength emission from flaring high redshift blazar PKS 0537-286, “Monthly Notices of the Royal Astronomical Society”, v. 521, issue 1, 2023, pp. 1013-1022.
2. Sahakyan N., Vardanyan V., Khachatryan M., Gradient boosting decision trees classification of blazars of uncertain type in the fourth Fermi-LAT catalogue, “Monthly Notices of the Royal Astronomical Society”, v. 519, issue 2, 2023, pp. 3000-3010.
3. Aimuratov Y., Becerra L., Bianco C., Cherubini C., Della Valle M., Filippi S., Li, Liang, Moradi R., Rastegarnia F., Rueda J., Ruffini R., Sahakyan N., Wang Y., Zhang S., GRB-SN Association within the Binary-driven Hypernova Model, “The Astrophysical Journal”, v. 955, issue 2, id.93, 2023, 29 pp.

4. Sahakyan N., Giommi P., Padovani P., Petropoulou M., Bégué D., Boccardi B., Gasparyan S., A multimessenger study of the blazar PKS 0735+178: a new major neutrino source candidate, "Monthly Notices of the Royal Astronomical Society", v. 519, issue 1, 2023, pp. 1396-1408.
5. Ren H., Cerruti M., Sahakyan N., Quasi-periodic oscillations in the γ -ray light curves of bright active galactic nuclei, "Astronomy & Astrophysics", v. 672, id.A86, 2023, 31 pp.
6. Harutyunyan G., Multiwavelength properties of selected high redshift blazars, "Astrophysics", v. 66, issue 2, 2023, pp.181-193.
7. MAGIC Collaboration, Abe H., Abe K., Abe S., ... Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., Performance of the joint LST-1 and MAGIC observations evaluated with Crab Nebula data, "Astronomy & Astrophysics", v. 680, id.A66, 2023, 21pp.
8. MAGIC Collaboration, Abe H., Abe S., Acciari V., ... Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., MAGIC observations provide compelling evidence of hadronic multi-TeV emission from the putative PeVatron SNR G106.3+2.7, "Astronomy & Astrophysics", v. 671, id.A12, 2023, 12pp.
9. MAGIC Collaboration, Abe H., Abe S., Acciari V., ... Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., Search for Gamma-Ray spectral lines from dark matter annihilation up to 100 TeV toward the galactic center with MAGIC, "Physical Review Letters", v. 130, issue 6, 2023, article id.061002.
10. MAGIC Collaboration, Abe H., Abe S., Acciari V., ... Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., Multimessenger characterization of Markarian 501 during historically low X-Ray and γ -Ray activity, "The Astrophysical Journal Supplement Series", v. 266, issue 2, 2023, id.37, 43pp.
11. MAGIC Collaboration, Acciari V., Ansoldi S., Antonelli L., ... Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., Study of the GeV to TeV morphology of the γ Cygni SNR (G 78.2+2.1) with MAGIC and Fermi-LAT. Evidence for cosmic ray escape, "Astronomy & Astrophysics", v. 670, 2023, id. A8, 20pp.
12. MAGIC Collaboration, Acciari V., Aniello T., Ansoldi S., ... Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., Long-term multi-wavelength study of 1ES 0647+250, "Astronomy & Astrophysics", v. 670, 2023, id. A49, 20pp.
13. MAGIC Collaboration, Acciari V., Agudo I., Aniello T., ...Gasparyan S., ... Sahakyan N., ..., A lower bound on intergalactic magnetic fields from time variability of 1ES 0229+200 from MAGIC and Fermi/LAT observations, "Astronomy & Astrophysics", v. 670, 2023, id. A145, 8pp.
14. Gasparyan S., Bégué D., Sahakyan N., Time-dependent lepto-hadronic modeling of the emission processes in blazar jets, "The Sixteenth Marcel Grossmann Meeting, World Scientific Publishing", ISBN #9789811269776, 2023, pp. 429-444.
15. Rueda J., Ruffini R., Liang L., Moradi R., Sahakyan N., Wang Y., The white dwarf binary merger model of GRB 170817A, World Scientific Publishing, ISBN #9789811269776, 2023, pp. 217-241.
16. Harutyunyan G., Israyelyan D., Multiwavelength study of high-redshift blazars, "World Scientific Publishing", ISBN #9789811269776, 2023, pp. 445-461.
17. Ruffini R., Aimuratov Y., Becerra L., Bianco C., Cherubini Ch., Filippi S., Liang L., Moradi R., Rastegarnia F., Punsly B., Rueda J. Sahakyan N., Wang Yu, Xue Sh., The role of a standard family of Ic supernovae in BDHN I, BDHN II, and BDHN III GRBs, "Astronomische Nachrichten", v. 344, issue 1-2, 2023, article id. e20220099.

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Ակադեմիկոս-քարտուղար՝ թղթակից անդամ Ռ.Հարությունյան

Գիտքարտուղար՝ կ.գ.թ. Ս.Աճեմյան

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների, «Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական, Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնները, Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության, Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի, Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների, Մոլեկուլային կենսաբանության, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտները:

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են 6 ակադեմիկոս, 8 թղթակից և 27 արտասահմանյան անդամներ, 12 պատվավոր դոկտոր:

Հաշվետու տարում անցկացվել են բաժանմունքի 1 ընդհանուր ժողով, բյուրոյի 17 նիստ և աշխատանքային խորհրդակցություններ, գիտական կազմակերպությունների 8 հաշվետու ժողով:

Բաժանմունքի տարեկան ժողովում քննարկվել են կազմակերպությունների հիմնարար և կիրառական հետազոտությունների արդյունքները:

Բյուրոյի 17 նիստերում քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի 2023թ. աշխատանքային պլանը, բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների 2022թ. բազային ֆինանսավորման, ենթակառուցվածքի պահպանման ու զարգացման, ազգային արժեք ներկայացնող գիտական օբյեկտների պահպանման, պետական նպատակային ծրագրերի մասին հաշվետվությունները, 2023-24 ուստարվա ասպիրանտուրայի ու դոկտորանտուրայի ընդունելության հարցերը, ԳՀԿ-ների՝ անհրաժեշտ սարքավորումների ձեռքբերման հայտերը, ԳԱԱ համակարգի գիտական գործուղումների ֆինանսավորման դիմումները:

ԳԱԱ մրցութային հանձնաժողովի նիստերում քննարկումների արդյունքում բաժանմունքի ինստիտուտներին ու կենտրոններին տրամադրվել է ֆինանսավորում անհրաժեշտ սարքերի ձեռքբերման համար:

Բաժանմունքի բյուրոն հաստատել է 15 աշխատակցի գիտական գործուղումների ֆինանսավորման հայտերը:

ԳԱԱ 80-ամյա հոբելյանին նվիրված միջոցառումների շրջանակում բաժանմունքի կազմակերպությունների 1 աշխատակցի շնորհվել է պետական պարգև՝ Երախտագիտության մեդալ, 1 աշխատակցի՝ ՀՀ վարչապետի հուշամեդալ, 2 աշխատակցի՝ ԿԳՄՍՆ շնորհակալագիր, 22 աշխատակցի՝ ԳԱԱ հուշամեդալ:

Բաժանմունքը եղել է Ֆունկցիոնալ սննդի կենտրոնի՝ «Ֆունկցիոնալ սնունդ և կենսաակտիվ միացություններ» 31-րդ միջազգային գիտաժողովի համակազմակերպիչ: Միջոցառմանը մասնակցել է 26 երկրի ներկայացուցիչ:

Բաժանմունքի ԳՀԿ-ներն անցկացրել են հանրապետական ու միջազգային 44 միջոցառում, այդ թվում՝ ուսուցողական սեմինարներ, գիտաժողովներ, գիտարշավներ, որոնց մասնակցել է 1506 մարդ (258-ն արտերկրից):

Բաժանմունքի ԳՀԿ-ները տպագրել են 273 հոդված՝ գրախոսվող ամսագրերում 232 (182-ն արտասահմանում), գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում 41 (32-ն արտասահմանում), 93 թեզիս (72-ն արտասահմանում), 17 մենագրություն, 3 ուսումնական ձեռնարկ և ստացել 3 արտոնագիր:

Բաժանմունքի 5 մասնագիտական խորհուրդներում պաշտպանվել է 11 թեկնածուական ատենախոսություն:

ԷԿՈԼՈԳԱՆՈՍՖԵՐԱՅԻՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տնօրեն՝ աշխ.գ.թ. Լ.Սահակյան
Փոխտնօրեն՝ աշխ.գ.թ. Շ.Ասմարյան
Գիտքարտուղար տնտ.գ.թ. Ք.Սարգսյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ ecocentr@sci.am, info@cens.am
Կայքէջ՝ www.cens.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Երևանի տարածքի հողերի քիմիական կազմի երկրաքիմիական ֆոնային առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ քաղաքի «հող-փողոցի փոշի» համակարգում՝ անթրոպոգենեզի շարունակական պայմաններում, կազմավորվել է տարրերի անթրոպոգեն, ցայտուն արտահայտված երկրաքիմիական ասոցացիա՝ Cu-Zn-Pb-Mo, որը քաղաքի տարածքի բնական միջավայրի բազմամյա անթրոպոգեն վերափոխման գործընթացի վառ ապացույց է: Հրազդան գետի Երևանի տարածքով հոսող հատվածից 2019-23թթ. վերցված հատակային նստվածքի նմուշներում Mo-ի պարունակությունները 2019-21թթ. դրսևորել են նվազման, իսկ 2021-23թթ.՝ աճման դինամիկա: Ուսումնասիրված ժամանակահատվածում նվազագույն միջին պարունակությունը գրանցվել է 2021թ., ինչը պայմանավորված է COVID-19 համավարակի ընթացքում գործող սահմանափակումներով: Երևանի տարածքի «հող-փոշի-հատակային նստվածք» համակարգում Mo-ի վարքի առանձնահատկություններում գերակայող դեր ունի Ca-ը: Վերոնշյալ միջավայրերում դիտվել է Mo-ի կարբոնատների հետ կապակցում ու նստեցում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Տեփանոսյան):

Կոտայքի մարզի գյուղատնտեսական հողերում գնահատվել են ալֆա ու բետա ակտիվության գումարային մակարդակները, բնական Ra-226, Th-232, K-40-ի և տեխնածին Cs-137-ի տեսակարար ակտիվությունները: Բնական ռադիոնուկլիդների առավելագույն ակտիվությունները գրանցվել են մարզի կենտրոնում ու հյուսիսում՝ Վանաձոր-Դիլիջան ուրանաբեր հանքային գոտու սահմաններում: Արզական-Փարաքար ուրանաբեր գոտու սահմաններում բնական ռադիոնուկլիդների ակտիվությունը համեմատաբար ավելի ցածր է: Գրանցվել է նշանակալի հարաբերակցություն բնական ռադիոնուկլիդների տեսակարար ակտիվության, գումարային բետա ակտիվության ու գամմա չափաբաժնի հզորության միջև: Տեխնածին Cs-137-ի ակտիվությունը տատանվում է 7.32-90.9 Բք/կգ սահմաններում և օրինաչափորեն աճում է նմուշառման կետի բացարձակ բարձրությանը զուգընթաց: Մշակվել են հողերում բնական ռադիոնուկլիդների բաշխվածության փորձագիտական քարտեզներ: Վերջիններս անհրաժեշտ տեղեկատվական հիմք են ՀՀ-ում բնական ռադիոնուկլիդների ֆոնային ակտիվության գնահատման համար, այդ թվում՝ ուրանաբեր հանքային գոտիների տարածքում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Օ.Բեյլանա):

Շարունակվել են ՀՀ-ում սպառվող տարբեր մթերքներում քիմիական վտանգների նույնականացման և պարունակությունների տվյալների հենքի թարմացման աշխատանքները: Առաջին անգամ ՀՀ-ում գնահատվել են վերարտադրողական տարիքի (18-49) կանանց վրա վերարտադրողական համար թունավոր տարրերի (Pb, Mo, Ni) սննդակարգային ներգործությունն ու դրանով պայմանավորված հավանական առողջական ռիսկերը: Բացահայտվել է, որ ուսումնասիրված մթերքների ընդհանուր սպառման և որոշ մթերքների (կաթնաշոռ, տավարի միս, պելմենի, խինկալի, սև սուրճ, ծորակի ջուր) առանձին սպառման դեպքում առկա է կապարի (Pb) ներգործությամբ պայմանավորված հավանական ռիսկ: Արդյունքները հիմք են բնակչության հնարավոր առողջական ռիսկերի գնահատման ու տեղեկացման համար (ղեկ.՝ սննդ.գ.դ. Դ.Պիպոյան):

Լանդշաֆտային բաղադրիչների (հող, ջուր, բույս) էկոլոգիական վիճակի գնահատման հեռազննման մեթոդների կատարելագործման ուղղությամբ իրականացվել են քաղաքամերձ թափոնակույտերի անօդաչու թռչող սարքերով (ԱԹՍ) գերբարձր լուծաչափի (>2սմ) բազմասպեկտրալ հեռազննում և լուսանկարների ժամանակային շարքի սպեկտրալ վերլուծություն: Արդյունքում գերբարձր լուծաչափի հեռազննմամբ հաջողվել է ոչ միայն քարտեզագրել թափոնային տարածքը, այլև ստանալ արդյունաբերական ու կենցաղային թափոնների՝ շինարարական աղբ, պլաստիկ ու օրգանական թափոններ, վերծանման սպեկտրալ հայտանիշներ: ՀՀ բնական կերահանդակներում, խաղողի այգիներում կենսազանգվածի վիճակի տարածաժամանակային փոփոխությունների հեռազննմամբ գնահատման արդյունքների լավացման նպատակով իրականացվել է արբանյակային միջին (MODIS՝ 250մ, LANDSAT՝ 30մ), բարձր (SENTINEL՝ 10մ) և ԱԹՍ գերբարձր լուծաչափի (>2սմ) տվյալների համադրում, վեգետացիոն (NDVI, GNDVI և այլն) ու այլ սպեկտրալ ինդեքսների (NDWI, LAI և այլն) կիրառմամբ վերծանման արդյունքների նորմավորում: Արդյունքում վեր են հանվել հետազոտվող տարածքներում բուսազանգվածի վիճակի տարածական անհամասեռություններ: Վեգետացիոն ինդեքսների (NDVI, GNDVI) արժեքների սեզոնային փոփոխությունները (հատկապես մայիս-հուլիս ամիսներին) չոր մերձարևադարձային գոտում տեղակայված գյուղատնտեսական տարածքներում պայմանավորված են հողի «պահեստային» խոնավությամբ: Վերջիններիս ստուգաչափման ուղղությամբ հետազոտությունները շարունակվում են (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Շ.Ասմարյան):

Կոտայքի մարզի Ակունք համայնքի Սևաբերդ ու Հատիս գյուղերի տարբեր բարձրության խոտհարքներում (60 ու 80 սմ) ուսումնասիրվել են բարձրարժեք հացազգի ու բակլազգի 20 տեսակների բարձրության, վերգետնյա զանգվածի, տերև/ցողուն հարաբերության, տերևային մակերեսի ու քիմիական կազմի ցուցանիշները: Արդյունքները ցույց են տվել, որ բարձրահասակ խոտհարքներում աճող բույսերի տերևների կշիռը մոտ 35%-ով, ցողուններինը 80%-ով գերազանցել են, իսկ տերև/ցողուն հարաբերությամբ 72%-ով զիջել են ցածրահասակ խոտհարքների նույն ցուցանիշներին: Բացի այդ, անկախ բուսածածկի բարձրությունից՝ բակլազգիների տերևային մակերեսն ու հում սպիտակուցի քանակությունը, հատկապես տերևներում, զգալիորեն բարձր է եղել հացազգիներից, իսկ քիմիական կազմի մնացած ցուցանիշներով տեսակների միջև էական տարբերություն չի դիտվել (ղեկ.՝ գ.գ.դ. Բ.Մեժունց):

Էկոլոգիական գրագիտության բարձրացման նպատակով ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման» ամբիոնը շարունակել է աջակցել «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման (ԿԿԶ)» միջազգային գործընթացին՝ իրականացնելով ոչ ֆորմալ կրթություն ասոցացված ու գործընկեր դպրոցներում (դպրոցներ 4, արհեստագործական պետական ուսումնարան 1): Ամբիոնի գործունեությունը լայնորեն լուսաբանվել է միջազգային կրթական ֆորումներում ու հանդիպումներում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Գ.Պողոսյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Երևան քաղաքի մթնոլորտային օդի մասնիկների, փոշու և ասոցացված պոտենցիալ տոքսիկ տարրերի համալիր հետազոտություններ. երկրաքիմիա, դիսկեր և լուծումներ» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Լ.Սահակյան) իրականացված հետազոտությունները թույլ են տվել վեր հանել քաղաքի հյուսիս-արևելքից հարավ-արևմուտք ձգվածությամբ տրանսեկտից նմուշառված փողոցային փոշում տարրերի պարունակությունների սեզոնային նշանակալի փոփոխականություն (Ti, Ca, K, Sr, Rb, Zn, Cu, և Mn) ու կայունություն (Cr, V, Mo, Zr, As, Co, Mn, Pb և Ba) ցուցաբերած տարրերը: Բակային փոշում

Mo-ը փոխկապակցված է Cu, Zn ու Pb-ի հետ, բնահեն լուծման «կանաչ պատի» տերևներին դեպոնացված մասնիկներում Mo-ը հիմնականում հանդես է եկել Ca-ի հետ:

«Արածեցման տարբեր ռեժիմների ազդեցությունն արոտների արդյունավետության և հողերի բերրիության ցուցանիշների վրա» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Նավասարդյան) շարունակվել են ընտրված փորձատեղամասերի բուսածածկի ու հողերի հետազոտությունները: Արդյունքները ցույց են տվել, որ չարածեցված տեղամասերի համեմատ թույլ և ուժեղ արածեցված տարածքներն էապես զիջում են բույսերի բարձրությամբ (միջինը 35% և 78%), վերգետնյա զանգվածի (55% և 70%), ինչպես նաև հացազգի ու բակլազգի բուսախմբերի տեսակարար կշռով (70% և 85%): Փորձարկված արածեցման իմիտացիայի տարբերակներից առավել արդյունավետ է եղել երկշաքայա ընդմիջումով վերգետնյա զանգվածի օտարումը: Տարրալուծման արդյունքները ցույց են տվել, որ Ավան ու Արտաշավան համայնքներից հավաքագրված բույսերի ու հողերի նմուշներն ուսումնասիրված ցուցանիշների արժեքներով, բացի մանրահողի ու կալցիումի կարբոնատի տվյալներից, էականորեն չեն տարբերվել:

«Ռադոնի էմանացիայի պոտենցիալի և ռադոնային վտանգի գնահատում Երևան քաղաքում» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Օ.Բելյանա) ստացվել է Երևանի հողի գազային ֆազայում ռադոնի տարածաբաշխման քարտեզ: Գազային ֆազայում ռադոնի ակտիվությունը հողում տատանվել է բավականին լայն սահմաններում՝ 210-40500 Բք/մ³, և չի հարաբերակցվել հողում ռադիումի ակտիվության հետ: Ռադոնի բարձր ակտիվություն գրանցվել է ավազային ֆրակցիայի մեծ պարունակությամբ (մինչև 81%) նստվածքային ապարների վրա զարգացած հողերում՝ քաղաքի կենտրոնական ու հարավային հատվածներում:

«Դասավանդողների համար ցկյանս ուսումնառության մոդելի մշակում» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Պողոսյան) մշակվել է վերապատրաստման մոդել և սեմինարների ու քննարկումների միջոցով ներկայացվել է Հայաստանի 4 մարզերի՝ Տավուշի, Լոռու, Կոտայքի ու Արագածոտնի ավազ դպրոցների ու նախնական մասնագիտական ուսումնական հաստատությունների տնօրինությանը, դասավանդողներին ու սովորողներին (թվով՝ 100 շահառու):

«Սննդամթերքում միկոտոքսինների ռիսկի գնահատում» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Մ.Բեգլարյան) իրականացված աշխատանքներն ուղղված են աֆլատոքսիններով աղտոտված թիրախային մթերքի հետազոտմանը, բնակչության սննդակարգի վերաբերյալ հավաքագրված տեղեկատվական տվյալների վիճակագրական վերլուծությանը: Սննդի սպառման ու միկոտոքսինների պարունակության տվյալների համադրմամբ գնահատվել և բացահայտվել են միկոտոքսինների սննդակարգային ներգործությամբ պայմանավորված հավանական ռիսկերը: Ռիսկի գնահատումը կատարվել է ներգործության սահմանի հաշվարկման մեթոդով: ՀՀ չափահաս բնակչության կողմից կաթի սպառման դեպքում աֆլատոքսին M1-ի և Երևանի բնակչության կողմից բրնձի սպառման դեպքում աֆլատոքսին F1-ի ներգործությունը բնակչության առողջության համար կարող է ռիսկային լինել: Տարբեր մթերքներում աֆլատոքսինների պարունակության ու դրանցով պայմանավորված ռիսկերի գնահատման աշխատանքները շարունակվում են:

«Լեռնային լճերի ջրի որակի տարածաժամանակային փոփոխությունների գնահատում հեռազննման տվյալների մշակման տեխնոլոգիաների կիրառմամբ» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Շ.Ասմարյան) իրականացվել է Sentinel-3 OLCI արբանյակային լուսանկարների կիրառմամբ Սևանա լճի ջրի որակական մի շարք պարամետրերի (մակերևութային ջերմաստիճան, վտանգավոր ջրիմուռների ծաղկում, քլորոֆիլ- α) գնահատման հեռազննման մեթոդի ստուգաչափում և լճի ծաղկման ժամանակահատվածի

հայտնաբերման հեռազննման մեթոդի մշակում:

«Պարենային անվտանգության և սննդանյութերի գնահատման գիտամեթոդական կարողությունների հզորացում» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ սննդ.գ.դ. Դ.Պիպոյան) ՀՀ-ում առաջին անգամ ուսումնասիրվել են բնակչության սննդային սովորությունները, գնահատվել է մակրո- և միկրոսննդանյութերի ընդունումը՝ օգտագործելով սննդի անհատական սպառման տվյալների հենքը: 164 սննդամթերքի (124 սննդամթերք՝ խմբավորված 11 խմբում և 40 հիմնական ճաշատեսակ՝ խմբավորված 4 խմբում) ներառմամբ հետազոտությունը ցույց է տվել, որ բնակչության ընտրանքի միայն փոքր տոկոսի մոտ է բավարարվում ածխաջրերի ու ճարպերի ընդունման պահանջը, իսկ 70%-ի մոտ՝ սպիտակուցի միջին պահանջը: Բացահայտվել է, որ բնակչության մեծ մասը հիմնական սննդի սպառման միջոցով բավարար քանակությամբ երկաթ չի ստանում, իսկ երկաթի օրական միջին ընդհանուր ընդունման մեջ մասմթերքն ու հեմային երկաթը համեմատաբար ցածր մասնաբաժին ունեն, ինչը վկայում է սննդակարգում երկաթի սահմանափակ կենսամատչելիության մասին: Ավելի քան 30 սննդամթերքի սպառման արդյունքում ֆոլաթթվի ու կալցիումի օրական ընդունման գնահատման արդյունքները ցույց են տվել, որ այս միկրոսննդանյութերի օրական ընդունման փաստացի քանակությունները սահմանված և առաջարկվող սննդակարգային ուղենիշային արժեքների մեջ փոքր մասնաբաժին են կազմում:

«Երկրաէկոլոգիական հետազոտություններում երկրատարածական տվյալների մշակման գործում մեքենայական ուսուցման կիրառման կարողությունների հզորացում» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Շ.Ասմարյան) իրականացված աշխատանքների արդյունքում մեքենայական ուսուցման SVM մոդելի կիրառմամբ ստացվել է քաղաքային օդի ջերմաստիճանի կանխատեսման լավագույն արդյունքը ($R^2_{val} = 0.77$, $MSE = 0.23$), իսկ ԱԹՍ լուսանկարահանմամբ իրականացվել է Երևանի բուսաբանական այգում մակերևութային ջերմաստիճանի ձևավորման վրա տարբեր մակերևութային ծածկերի ազդեցության առանձնահատկությունների գնահատում:

«Բնական և մարդածին օբյեկտների սպեկտրալ հայտանիշների ստացման և վերլուծության մեթոդների մշակում» գերբարձր լուծաչափի հեռազննման տվյալների հիման վրա» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Ա.Մեդվեդև) իրականացվել է ԱԹՍ պատկերների ու դաշտային սպեկտրաչափության հիման վրա բնամարդածին օբյեկտների սպեկտրալ առանձնահատկությունների ստացման ու վերլուծության մեթոդաբանության փորձարկում: Ստացված տվյալների վերլուծությամբ վեր են հանվել վեգետացիոն շրջանում սպեկտրալ առանձնահատկությունների տարածական բաշխման ու փոփոխությունների օրինաչափությունները:

«Գեոէկոլոգիական հետազոտություններում ակտիվ հեռազննման համակարգերի ներդրման ուղղությամբ կարողությունների հզորացում» նախագիծը (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Շ.Ասմարյան) մեկնարկել է վերջին եռամսյակում, որի շրջանակում իրականացվել են նախապատրաստական ու արտասահմանյան խորհրդատուի հետ պլանի կազմման աշխատանքներ:

«ՀՀ լեռնային լանդշաֆտներում խաղողի այգիների էկոլոգիական վիճակի գնահատում հեռազննման տեխնոլոգիաների կիրառմամբ» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ Ա.Խլղաթյան) Վայոց Ձորի Աղավնաձոր գյուղական համայնքի տարածքի Տրինիտի խաղողի այգիներում իրականացվել են ԱԹՍ լուսանկարահանում, քլորոֆիլի չափումներ, վեգետացիոն ինդեքսներով (LAI, NDVI, GNDVI, NDWI և այլն) ԱԹՍ պատկերների վերծանում ու տվյալների համադրում: ՄՌԻ (Random Forest և PLSR) մոդելների կիրառմամբ իրականացվել է խաղողի տերևներում քլորոֆիլի պարունակության գնահատում:

«Արագած լեռնազանգվածում ռադիոէկոլոգիական իրավիճակի գնահատման նորարարական մոտեցումներ: Ռադիոնուկլիդային ֆոն և հիմնագիծ, միգրացիա և ռիսկ» նա-

խագծային աշխատանքների (ղեկ.՝ Ն.Մովսիսյան) արդյունքում բացահայտվել է, որ բնական ռադիոնուկլիդների ակտիվությունն ավելի ցածր է վերին (0-10 սմ) և ավելի բարձր է խորքային շերտերում (10-20 և 20-40 սմ): Ra/Th հարաբերությունն Արագածի լեռնազանգվածի հողերում մոտ է 1.5-ին, ինչը հատուկ է հրաբխածին ապարների վրա զարգացած հողերին: Եվրատոմի ERICA գործիքի կիրառմամբ գնահատվել է էկոլոգիական ռիսկը, որը պայմանավորված է բնական ռադիոնուկլիդներով, մասնավորապես Ra-226-ով, իսկ ռիսկի ենթարկվող օրգանիզմները մամուռներն ու քարաքոսներն են: Cs-137-ը կուտակվել է հողի մակերևութային՝ 0-10 սմ խորության հողային շերտում: Cs-137-ի՝ ըստ բարձրության բաշխվածության օրինաչափության հիման վրա ստացվել է ռեգրեսիայի նշանակալի մոդել, համաձայն որի 2021թ. Արագած լեռնազանգվածի մակերևութային հողերում Cs-137-ը, ըստ բարձրության, աճում է հողում 0.03 Բք/կգ-ով՝ յուրաքանչյուր մետր բարձրանալիս:

«ՀՀ որոշ լանդշաֆտային գոտիներում բնական կերահանդակների էկոլոգիական վիճակի տարածաժամանակային փոփոխությունների գնահատման մեթոդի մշակում հեռազննման տեխնոլոգիաների և մեքենայական ուսուցման մոդելների կիրառմամբ» նախագծի շրջանակում (ղեկ.՝ Գ.Այվազյան) իրականացվել են Արագածոտնի մարզի Ներքին Սասնաշեն համայնքի բնական կերահանդակների արբանյակային պատկերների մշակում, ԱԹՍ լուսանկարահանում և ստացված օդալուսանկարների մշակում, վերգետնյա բուսածածկի նմուշառում, համապատասխան հաշվարկներ: Կատարված աշխատանքի արդյունքում ստացվել են բուսականության ընդհանուր վիճակն արտահայտող գործակիցներ:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Սաղաթեյան Ա.Կ., Սահակյան Լ.Վ., Տեփանոսյան Գ.Հ., Արարատի մարզի գյուղատնտեսական հողերի երկրաքիմիական ատլաս, Ե., «Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի» հրատ., 2023, 34 էջ:
2. Սաղաթեյան Ա.Կ., Սահակյան Լ.Վ., Տեփանոսյան Գ.Հ., Կոտայքի մարզի գյուղատնտեսական հողերի երկրաքիմիական ատլաս, Ե., «Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի» հրատ., 2023, 34 էջ:
3. Սաղաթեյան Ա.Կ., Սահակյան Լ.Վ., Տեփանոսյան Գ.Հ., Արագածոտնի մարզի գյուղատնտեսական հողերի երկրաքիմիական ատլաս, Ե., «Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի» հրատ., 2023, 34 էջ:
4. Սաղաթեյան Ա.Կ., Սահակյան Լ.Վ., Տեփանոսյան Գ.Հ., Լոռու մարզի գյուղատնտեսական հողերի երկրաքիմիական ատլաս, Ե., «Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի» հրատ., 2023, 34 էջ:

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

5. Պիպոյան Դ.Ա., Բեգլարյան Մ.Ռ., Միկոտոքսինների ռիսկի գնահատում (մեթոդական ուղեցույց), Ե., «Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի» հրատ., 2023, 55 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

6. Պիպոյան Դ.Ա., Պողոսյան Է.Վ., Ստեփանյան Ս.Ա., Բեգլարյան Մ.Ռ., Երևանի բնակչության կողմից բրնձի սպառման արդյունքում աֆլատոքսին B1 միկոտոքսինի ներգործության գնահատում, Ե., «Ագրոգիտություն և տեխնոլոգիա», N 1(81), 2023, էջ 107-111:
7. Адамович Б.В., Бабаян Г.Г., Объективные и субъективные аспекты оценки качества воды в поверхностных водоёмах, мат. 23-й межд. научн. конф. “Сахаровские чтения 2023 года: экологические проблемы xxi века”, 2023, Минск, с. 125-128.
8. Бабаян Г.Г., Адамович Б.В., Оценка качества воды озера Севан с использованием индекса качества воды, мат. II межд. научно-практ. конф. “Тенденции и перспективы развития естественно-научных исследований в современных условиях”, 2023, Карачаевск, с. 91-94.
9. Бабаян Г.Г., Адамович Б.В., Регулирование уровня воды как инструмент устойчивого управления

качеством воды крупных пресноводных озер: на примере оз. Севан, “Водные ресурсы в условиях глобальных вызовов: экологические проблемы, управление, мониторинг. сб. тр. Всероссийской научно-практич. конф., 2023, Ростов-на-Дону, N 1, с. 50-55.

10. Овсепян А.А., Хлгатын А.Н., Аветисян Р.А., Мурадян В.С., Асмарян Ш.Г., Дистанционное зондирование температуры поверхности воды оз. севан с применением данных Copernicus Global Land Service, Ер., “Ученые записки ЕГУ: геологические и географические науки”, N3, 2023, <https://doi.org/10.46991/PYSU:C/2023.57.3>
11. Оганисян С.М., Мовсисян Н.Э., Беляева О.А., Пюскюлян К.И., Особенности распределения ¹³⁷Cs в почвах некоторых горных районов РА, Петрозаводск, “Студент года 2023, сб. ст. межд. учебно-исслед. конкурса, МЦНП “Новая наука”, 2023, с. 516-527.
12. Погосян Г., Гаспарян А., Григорян М., Амирян Е., Современные образовательные технологии в процессе непрерывного обучения. Владимир, мат. XII-ой всерос. научно-практич. конф. “Молодежь и будущее: профессиональная и личностная самореализация”, «Транзит-ИКС», 2023, с. 139-142.
- Հոդվածները հրատարակվել են “Всероссийская конференция с международным участием и элементами научной школы для молодежи «Экотоксикология-2023»” միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Տպւշ, “ТулГУ” հրատ., 2023, 320 էջ:**
13. Багдасарян Л.Г., Тепаносян Г.О., Саакян Л.В., Динамика концентраций и оценка уровней загрязнения и экологического риска цинка в уличной пыли г. Еревана, с. 36-38.
14. Геворгян А.Т., Тепаносян Г.О., Саакян Л.В., Геохимическая и санитарно-гигиеническая оценка загрязнения почв свинцом городов Ереван, Гюмри и Ванадзора, с. 33-35.
15. Погосян Ж.А., Тепаносян Г.О., Саакян Л.В., Динамика изменений содержания молибдена (Mo) и оценка загрязнения и экологического риска в донных отложениях р. Раздан в пределах г. Еревана, с. 30-32.
16. Тепаносян Г.О., Асмарян Ш.Г., Саакян Л.В., Медведев А.А., Геохимические ассоциации химических элементов в почвах вблизи городской свалки, с. 39-41.
17. Avagyan H., Hakobyan S., Avetisyan A., Bayramyan N., Hakobyan L., Poghosyan A., Abroyan L., Baghdasaryan B., Tsakanova G., Sahakyan L., Yeremyan A. , Karalyan Z., The pattern of stability of African swine fever virus in leeches, “Veterinary Microbiology”, v. 284, 2023, 109835, <https://doi.org/10.1016/j.vetmic.2023.109835>.
18. Asmaryan Sh., Muradyan V., Medvedev A., Avetisyan R., Hovsepyan A., Khilghatyan A., Ayvazyan G., Dell’Acqua F., Exploring very high-resolution remote sensing for assessing land surface temperature of different urban land cover patterns, “The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences”, 2023, <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-1-W2-2023-1847-2023>
19. Astsatryan H., Grigoryan H., Abrahamyan R., Lalayan A., Asmaryan S., Giuliani G., Guigoz Y., Scalable data processing and visualization service of Sentinel 5P for Earth Observations Data Cubes, “Arab J Geosci”, 2023, v. 16, p. 618, <https://doi.org/10.1007/s12517-023-11672-y>.
20. Ayvazyan G., Asmaryan S., Satellite remote sensing for assessing the spatiotemporal changes of the ecological state of the agricultural lands in Armenia, “The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences”, 2023, <https://doi.org/10.5194/isprs-archives-XLVIII-1-W2-2023-1325-2023>.
21. Babayan G., Adamovich B., Water quality assessment of Large Alpine Sevan Lake, “Environ. Process”, v. 10, 52 , 2023, <https://doi.org/10.1007/s40710-023-00668-1>
22. Babayan G., Zhukova, A., Veres Yu., Calculation of water quality index and its use for water quality assessment in Lake Sevan, “Water Resources”, v. 50, N 6, 2023, pp. 894-900.
23. Dallas L., Belyaeva O., Movsisyan N., Dadianidze A., Lashkhi D., Pyuskyulyan K., ... Mayer K., Nuclear forensics sustainability and cooperation: inter-laboratory exercises and international cooperation on nuclear forensics, “Proceeding of INMM & ESARDA Joint Annual Meeting”, 2023, pp. 1-6. https://s3.amazonaws.com/amz.xcdsystem.com/C71088C7-B99C-5E2B-0E34A3B4FDFFD247_abstract_File3526/FinalPaper_536_0503114718.pdf
24. Hovhannisyan A., Beglaryan M., Pipoyan D., Merendino N., Milk total protein analysis and daily intake estimation in Armenia, “Agriscience and Technology”, N 4, 2023.
25. Hovhannisyan H., Gevorgyan A., About heavy metal accumulation potential of some evergreen trees in green spaces of Yerevan(Armenia), “NAS RA Electronic Journal of Natural Sciences”, v. 40, issue 1, 2023, pp. 8-14.

26. Melkonyan G., Research model algorithm of mercury pollution in urban areas as a decision-making tool: case study the city of Yerevan (Armenia), "NAS RA Electronic Journal of Natural Sciences", N2(41), 2023, pp. 4-12.
27. Movsisyan N., Albanese S., Pyuskyulyan K., Hovhannisyan S., Belyaeva O., The spatiotemporal variation, background, and baseline activities of radionuclides in the soil of Aragats Massif (Armenia), "Environ Sci Pollut Res", v. 30, 2023, pp. 82647–82660.
28. Pipoyan D., Chirkova V., Beglaryan M., Assessing health risks associated with antibiotic residues in Armenian honey, "Agriscience and Technology", v. 82, N 2, 2023, pp. 198-203.
29. Pipoyan D., Stepanyan S., Beglaryan M., Mantovani A., Assessment of heme and non-heme iron intake and its dietary sources among adults in Armenia, "Nutrients", v. 7, N 15, p. 1643, 2023, <https://doi.org/10.3390/nu15071643>.
30. Pipoyan D., Stepanyan S., Beglaryan M., Stepanyan S., Mendelsohn R., Deziel N.C., Health risks of heavy metals in food and their economic burden in Armenia, "Environment International", v. 172, 2023, 107794, <https://doi.org/10.1016/j.envint.2023.107794>
31. Pipoyan D., Beglaryan M., Davtyan L., Stepanyan S., Mantovani A., Risk assessment of dietary exposure to trace elements that are reproductive toxicants: Lead, molybdenum and nickel. The case study of Armenia, "Reproductive Toxicology", v. 118, 2023, 108382, <https://doi.org/10.1016/j.reprotox.2023.108382>
32. Pipoyan D., Beglaryan M., Chirkova V., Mantovani A., Exposure assessment of nitrofurans metabolites in fish and honey produced in Armenia: A Pilot Investigation, "Foods", N 12(18), 2023, 3459, <https://doi.org/10.3390/foods12183459>
33. Poghosyan G., Gasparyan A., Grigoryan M., Amiryan Y., New educational technologies as a pledge to promote lifelong learning, "Katchar", N 2, 2023, pp. 156-171, DOI:10.54503/2579-2903-2023.2-156
34. Tepanosyan G., Asmaryan Sh., Muradyan V., Avetisyan R., Hovsepian A., Khilghatyan A., Ajvazyan G., Dell'Acqua F., Machine learning-based modeling of air temperature in the complex environment of Yerevan City, Armenia, "Remote Sensing", 2023, 15(11), 2795, <https://doi.org/10.3390/rs15112795>
35. Tepanosyan G., Baldacchini Ch., Asmaryan Sh., Sahakyan L., Geochemical characterization and health risk assessment of surface and green barrier deposited PM particles in the proximity of a kindergarten, "Building and Environment", v. 236, 2023, 110234, <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2023.110234>
36. Tepanosyan G., Muradyan V., Tepanosyan G., Avetisyan R., Asmaryan S., Sahakyan L., Denk M., Gleaser C., Exploring relationship of soil PTE geochemical and "VIS-NIR spectroscopy" patterns near Cu-Mo mine (Armenia), "Environmental Pollution", v. 323, 2023, 121180, <https://doi.org/10.1016/j.envpol.2023.121180>
37. Tepanosyan G., Yenokyan T., Sahakyan L., Geospatial patterns and geochemical compositional characteristics of molybdenum in different mediums of an urban environment, "Environmental Research", v. 239, part 1, 2023, 117340, <https://doi.org/10.1016/j.envres.2023.117340>.

Ա.ԹԱԽՏԱԶՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԲՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Կ.գ.թ. Ա.Գասպարյան
 Փոխտնօրեն՝ Կ.գ.թ. Ա.Ղուկասյան
 Գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Ժ.Հովակիմյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ botanyinst@sci.am, botinst@sci.am, science@botany.am
 Կայքէջ՝ www.botany.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 035՝ «Բուսաբանություն»
 Նախագահ՝ թղթ. անդ. Ժ.Վարդանյան, գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Ժ.Հովակիմյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Կատարվել է 11 ընտանիքի հերբարիումային նմուշների որոշում ու վերաորոշում:
 Հերբարիումի տեղական բաժինը հարստացվել է 20 ընտանիքի պատկանող 1007 նմուշով,

ընդհանուր բաժինը՝ 314 նմուշով, այդ թվում՝ 1 նոր ընտանիքով, 8 նոր ցեղով: Ավարտվել են *Boraginaceae* ընտանիքի անորոշ տեսակների նմուշների որոշման աշխատանքները, և հերբարիում է հանձնվել թվով 684 նմուշ: Շարունակվել են *Ranunculaceae* ընտանիքի, մասնավորապես *Consolida* և *Ceratocephala* ցեղերի կարգաբանական հետազոտությունները՝ միկրո- և մակրոմորֆոլոգիական մեթոդների կիրառմամբ: Ուսումնասիրվել է *Malvaceae* ընտանիքի ներկայացուցիչների նեկտարանոցների մորֆոլոգիան միջցեղային ու միջտեսակային մակարդակով՝ տարբերությունների հայտնաբերման նպատակով: Կատարվել է *Cuscuta* L. ցեղի մոտ 40 տեսակի ծաղկափոշու ուսումնասիրություն, որը հիմք է ծառայել ներկայացնելու ծաղկափոշու ապերտուրաների ու քանդակի տիպերի հնարավոր էվոլյուցիոն զարգացման ուղիները: Կատարվել է Հայաստանի ֆլորայում աճող *Fabaceae* ընտանիքին պատկանող հազվագյուտ *Sphaerophysa salsula* տեսակի պոպուլյացիայի կարիոլոգիական հետազոտություն, արդյունքում հայտնաբերվել է դիպլոիդ ցիտորաս՝ $2n=16$, $x=8$ քրոմոսոմների հիմնական թվով, *Microcnemum coralloides* ssp. *anatolicum* տեսակի կարիոլոգիական ուսումնասիրման արդյունքում բացահայտվել է դիպլոիդ ցիտորաս՝ $2n=18$, $x=9$ քրոմոսոմների հիմնական թվով (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ա.Հայրապետյան):

Շարունակվել են Հայաստանի բուսական համակեցությունների, հանրապետության էկոհամակարգերի ու բնակմիջավայրերի դասակարգման ուսումնասիրությունները, ՀՀ էկոհամակարգերի Կարմիր գրքի ստեղծման աշխատանքները: Իրական սպառնալիքների հիման վրա վերանայվել է հազվագյուտ էկոհամակարգերի ցանկը: Շարունակվել են Հայաստանի ենթալպյան գոտու բուսական ծածկի, մասնավորապես ենթալպյան մարգագետինների բուսականության ուսումնասիրությունները: Ամփոփվել են տանձնու որոշ վտանգված տեսակների պոպուլյացիաների ու սերմային վերարտադրման վերաբերյալ տվյալները: Շարունակվել են կենսաբազմազանության կարևորագույն տարածքներում աճող Հայաստանի վտանգված բուսատեսակների էկոֆիզիոլոգիական ուսումնասիրությունները (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Գ.Ֆայվուշ):

Կատարվել է Երևանի բուսաբանական այգու դենդրոհավաքածուների տաքսոնամիական կազմի փոփոխության դինամիկայի վերլուծություն: «Հայաստանի ֆլորա և բուսականություն» էքսպոզիցիոն հողամասում շարունակվել են աբորիգեն ֆլորայի հավաքածուների վիճակի գնահատման ու հարստացման աշխատանքները: Կատարվել են հազվագյուտ ու վտանգված մի շարք տեսակների կենսամորֆոլոգիական ու էկոլոգացենոտիկ առանձնահատկությունների ուսումնասիրություններ: Ամփոփվել են Ավստրալիական թագավորության տարբեր մարզերի մի շարք ներկայացուցիչների ներմուծման աշխատանքները (2008-2013թթ.): Փորձարկվել է 7 ընտանիքի 9 ցեղի 15 բուսատեսակ, բացահայտվել է վերջիններիս հարմարվողականությունը ջերմատան պայմաններում: Արևադարձային ու մերձարևադարձային բույսերի հավաքածուն համալրվել է 2 ընտանիքի 3 նոր տեսակով՝ *Crossyne flava* (W.F.Barker ex Snijman) D.Müll.-Doblies & U.Müll.-Doblies, *Iris atropurpurea* Baker, *I. bismarckiana* E.Dammann & Sprenger: Բուսաբանական այգու փորձարարական հողամասերում տնկվել են Հայաստանի ֆլորայի ավելի քան 60 տեսակի բույսեր, այգու լանդշաֆտային ձևավորումների համար աճեցվել են ծաղկաբույսերի սածիլներ՝ 7500 հատ միամյա, 900 հատ բազմամյա (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ժ.Վարդանյան):

Իրականացվել են բույսերի ուսումնասիրման, սերմերի ու ԴՆԹ հավաքածուները համալրելու նպատակով մոտ 350 հերբարիումային նմուշների հավաքներ, որում ընդգրկված են ավելի քան 44 ընտանիքի ներկայացուցիչներ, հավաքվել և մաքրվել են շուրջ 195 սերմերի նմուշներ 38 ընտանիքից, 99 ցեղից ու 135 տեսակից: Ստուգվել է 21 ընտանիքի պատկանող 60 տեսակի ծլունակությունը, որոնք պահպանության են դրվել 2013թ.: Կատարվել է վայրի խոլորձների սերմերի հավաք ex situ պահպանության ու

սերմերի կենսունակության ուսումնասիրության նպատակով: Ex situ պահպանության նպատակով իրականացվել է էկոէպիկենտրոնի բիոտոպերի մոդելներում կենդանի բույսերի հավաքածուների համալրում տափաստան, կիսաանապատ, անտառ հատվածներում: Իրականացվել է վայրի խնձորենու (*Malus orientalis*) ու վայրի տանձենու (*Pyrus caucasica*) սերմերի հավաք ex situ պահպանության, պոպուլյացիաների վիճակն ուսումնասիրելու նպատակով: Քյու Թագավորական այգիների (Մեծ Բրիտանիա) հետ համագործակցության շրջանակում ուսումնասիրվել և ամփոփվել են վայրի պտղատուների կայուն հավաքի յուրահատկությունները: Կատարվել է Հայաստանի Ֆլորայի սերմերի բանկում (SBAF) պահպանվող Brassicaceae ընտանիքի ներկայացուցիչների սերմերի ծլունակության համեմատական վերլուծություն: Կատարվել է *Astragalus holophyllus* տեսակի սերմերի հավաք և *A. vedicus*, *A. latifolius*, *A. szovitsii* տեսակների ԴՆԹ-ի անջատում ու նախնական վերլուծություն:

Էկոէպիկենտրոնն ընդունել է 12540 մեծահասակ ու 2450 երեխա այցելուներ, անցկացվել են 55 էքսկուրսիա, 5 միջոցառում ու 80 աշխատարաններ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Ներսեսյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Ինվազիվ բուսատեսակները Ա-ից Ֆ: Ազգային գույքագրում, ազդեցության գնահատում, վերահսկում և կառավարում Հայաստանի համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Գ.Ֆայվուշ) հայտնաբերվել են ինվազիվ բուսատեսակների բազմաթիվ նոր պոպուլյացիաներ ու նոր լոկալիտետներ: Առանձնակի պետք է նշել վերջին 20-30 տարիներին 1 լոկալիտետից հայտնի կամ բնական էկոհամակարգերում դեռևս չհանդիպած տեսակները, որոնք այժմ ինտենսիվ տարածվում են՝ *Impatiens glandulifera*, *Syringa vulgaris*, *Phytolacca americana*, *Oenothera biennis*, *Amorpha fruticosa*, *Nicandra physalodes*: Ինվազիվության ռիսկի գնահատման համար ընտրվել և հարմարեցվել է մեթոդ, որը կիրառվում է աշխարհի տարբեր երկրներում, որը փորձարկվել է 13 տեսակի համար: Գնահատման արդյունքում պարզվել է, որ բոլոր տեսակներն ունեն ինվազիվության մեծ ներուժ, որը հաստատում են վերջին տասնամյակում կատարված դիտարկումների ու ուսումնասիրությունների արդյունքները: Գնահատվել է նաև ազդեցության ներուժը գյուղատնտեսության ու շրջակա միջավայրի վրա:

«Հայաստանի ֆլորայի էնդեմիկ բույսերի ERE հերբարիումի նմուշների թվայնացում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Մ.Հովհաննիսյան) տվյալների բազա է մտցվել և սկանավորվել 2940 նմուշ (157 տեսակի, 71 ցեղի և 28 ընտանիքի): Սկսվել են աշխարհագրական կոորդինատներ ավելացնելու աշխատանքները, որոնք բացակայում են հին պիտակներում: Դրանց տվյալները բաց են միջազգային JACQ տվյալների բազայում (<http://herbarium.univie.ac.at/database/search.php>): Իրականացվել են գիտարշավներ Տավուշի, Լոռու, Վայոց Ձորի, Արագածոտնի ու Գեղարքունիքի մարզեր: Տավուշի մարզում հավաքվել է վերջին տարիներին նկարագրված *Gladiolus murgusicus* Mikheev տեսակը, որը չի ներկայացվել ERE-ում:

«ՀՀ քաղաքային կանաչ տնկարկների օպտիմալացման և ֆիտոտեխնիկական միջոցառումների էկոլոգոկենսաբանական ասպեկտները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ աշխ.գ.թ. Հ.Սայադյան) շարունակվել է Երևան, Գյումրի ու Վանաձոր քաղաքների կանաչ տնկարկներում օգտագործվող հիմնական ծառերի ու թփերի տաքսոնոմիական կազմի փոփոխության դինամիկայի ուսումնասիրությունը վերջին 60 տարում (1960-2023թթ.): Ուսումնասիրելով 3 խոշոր քաղաքների կանաչ տնկարկների ներկա վիճակը և հաշվի

առնելով աղքատ տեսակային կազմի ներկայացվածությունը՝ տրվել են դենդրոկազմի փոփոխության առաջարկներ՝ հաշվի առնելով կլիմայի կանխատեսվող փոփոխությունը:

«Հայաստանի որոշ վայրի և մշակովի պտղատու բույսերի (*Rosaceae*՝*Malus*, *Pyrus*, *Prunus*) կենսամորֆոլոգիական և պալինո-կարիոլոգիական վերլուծությունը և դրանց պահպանությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ժ.Հակոբյան) իրականացվել են գիտարշավներ Արարատի, Արմավիրի, Վայոց Ձորի, Կոտայքի մարզեր: Ուսումնասիրվել են *Rosaceae* ընտանիքի 23 պտղատու տեսակների ու սորտերի ծաղկափոշու հատկանիշները, ֆերտիլությունն ու ծլունակությունը, ծաղիկների ֆենոտիպավորումը: Ամփոփվել են Հայաստանի ֆլորայի *Pyrus* ցեղի 6 տեսակի կարիոլոգիական ուսումնասիրության արդյունքները:

«Հայաստանի բուսաբանական այգիներում Կովկասի ֆլորայի ռելիկտային մի շարք տեսակների հարմարվողականության ուսումնասիրությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ի.Գաբրիելյան) Երևանի բուսաբանական այգում կատարվել են ռելիկտային *Zelkova carpinifolia*-ի, *Hedera helix*-ի, *Corylus colurna*-ի և *Staphylea pinnata*-ի տնկումներ: Ավարտվել է Դիլիջանի բրածո ֆլորայի մոտ 2000 նմուշների հաշվառումը: Վանաձորի ու Սևանի բուսաբանական այգիներում ևս ուսումնասիրվել են թիրախային մի շարք տեսակների տարածվածությունն ու դրանց էկոլոգաֆիզիոլոգիական հարմարվողականությունը: Իրականացվել են գիտարշավներ Արագածոտնի, Տավուշի, Գեղարքունիքի, Սյունիքի ու Լոռու մարզեր՝ ռելիկտային տեսակների արեալների ուսումնասիրման նպատակով:

«Քարաքոսերի բազմազանության հետազոտումը և պահպանությունը Հայաստանում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Գասպարյան) Քարաքոսերի դաշտային նմուշառման նպատակով Լոռու ու Տավուշի մարզերում հավաքվել և նույնականացվել է քարաքոսերի ու սնկերի ավելի քան 300 նմուշ: Նույնականացված նմուշները պահեստավորվել են հերբարիումում, իսկ տեղեկատվությունը՝ տվյալների էլեկտրոնային շտեմարանում: Բեռլինի բուսաբանական այգու և թանգարանի (Բեռլին-Դահլեմ) հետ համատեղ իրականացվել է ՀՀ տարածքում նմուշառված *Ramalina sinensis* Jatta տեսակի քարաքոսի մոլեկուլային հետազոտություն:

«Հայաստանի քարաքոսերի ԴՆԹ շտրիխ կոդավորում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Գասպարյան) քարաքոսերի ու սնկերի հերբարիումը համալրվել է նոր նմուշներով, տվյալներն ավելացվել են տվյալների շտեմարանում: Իրականացվել են գիտարշավներ Լոռու ու Տավուշի մարզեր՝ քարաքոսերի ու սնկերի նմուշառման նպատակով: Իրականացվել են Ռամալինա ցեղի 23 տեսակի մոլեկուլային ֆիլոգենետիկ ու պոպուլյացիոն հետազոտություններ:

«Իրանաթուրանական տարածաշրջանի C4 դոմինանտ բուսականության և էքստրեմոֆիլ բուսատեսակների էկոֆիզիոլոգիական և աշխարհագրական ուսումնասիրություններ որպես մոդել կլիմայի փոփոխման կանխատեսման և էկոհամակարգերի պահպանության համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Ռուդով) հստակեցվել է Հայաստանի ֆլորայում առկա C4 տեսակների ցանկը, յուրաքանչյուր տեսակի համար ճշգրտվել են հետևյալ տվյալները՝ արեալն աշխարհում ու Հայաստանում, աճելավայրերն ու ցենոտիկ առանձնահատկությունները: Հավաքագրվել են տվյալներ թիրախային տեսակների նախկին հավաքների մասին: Ուսումնասիրվել է հերբարիումի (ERE) 2065 նմուշ: Հավաքվել է մոտ 1500 հերբարիումային նմուշ 190 կետից, որոնցից 131-ում առանձնացվել և նկարագրվել են C4 տեսակների գերակայությամբ համակեցություններ: Հավաքվել է մոտ 50 տեսակի սերմային նյութ փորձարարական բիոտոպի ստեղծման համար: Ֆիքսվել են 6 բուսատեսակի (նրանցից 4 C4 տեսակի) նոր ֆլորիստիկ տվյալներ: C4 տեսակների ադապտացիան ու էկոլոգիան ուսումնասիրելու նպատակով պատրաստվել են 12 C4 տեսակների մեկուսացված հյուսվածքային կուլտուրաներ:

«Անցյալ և ներկա կլիմայական և միջավայրային կտրուկ փոփոխությունների ազդեցությունը Հայկական լեռնաշխարհի էկոհամակարգերի էվոլյուցիայի վրա» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Ֆեդորով) իրականացվել են Ուրասար լճի (Լոռու սարահարթ) լայնածավալ ուսումնասիրություններ, ինչպես նաև ՀՀ տարածքի մի շարք այլ լճերի հիդրոքիմիական, հիդրոֆիզիկական ու հիդրոկենսաբանական պարամետրերի, էխո հնչյունավորում՝ կազմելու մանրամասն բաթիմետրիկ քարտեզ, էկոհամակարգի ներկա վիճակի գնահատման, լճի շրջակայքի բուսաբանական նկարագրության և լճի ափամերձ գոտուց հողի նմուշառման ուսումնասիրություններ: Առաջին անգամ իրականացվել են Ուրասար լճի ֆիտոպլանկտոնային ջրիմուռների ֆլորայի ուսումնասիրություններ: Ընդհանուր առմամբ գրանցվել է ավելի քան 60 տեսակ, որոնցից շատերը կոսմոպոլիտ են:

«Կլիմայի փոփոխության պայմաններում անտառային ծառաբույսերի էկոլոգիական հարմարողականության ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Կարապետյան) մշակվել է դաշտային աշխատանքների կատարման մանրամասն մեթոդաբանություն, հստակեցվել են հետազոտության աշխարհագրական շրջանակները, թիրախային տեսակաշարը և պահանջվող հավելյալ տվյալները վերլուծություններ կատարելու համար: Իրականացվել է 3 դաշտային այց, այդ թվում՝ նմուշառում:

«Հայաստանում երկրաբազմազանության և կենսաբազմազանության փոխազդեցությունը անտառային և տափաստանային բնակմիջավայրերում էկոկլիմայական գրադիենտի երկայնքով. գլոբալ տաքացման հետևանքների համար կիրառվող տեսական հայեցակարգ» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Ալեքսանյան) Բնապահպանական երկրաբանության և երկրաճարտարագիտության ինստիտուտի, Բոլոնիայի համալսարանի հետ կատարվել են 2 փուլով դաշտային ուսումնասիրություններ Արագած լեռան երկայնքով ձգվող էկոգրադիենտում: 200 մ բարձունքային միջակայքով տեղադրվել է 14 փորձահրապարակ (ծովի մակերևույթից 1100 մ-ից մինչև 3700 մ բարձրության վրա), որտեղ սկսվել են էկոհամակարգերի ու կենսաբազմազանության, հողային պրոֆիլի նկարագրումներ:

«Կլիմայի փոփոխության պայմաններում գենետիկական կենսահսկողության կարողությունների հզորացումը Հայաստանում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Ալեքսանյան) հավաքագրվել և վերլուծվել են էկոհամակարգերի տարածվածության, վիճակի, կլիմայի փոփոխության կանխատեսումների, ազդեցության գնահատման մեթոդների վերաբերյալ առկա, հասանելի տվյալների բազաները:

«Հայաստանում աճող սզնինների (*Crataegus*) հիբրիդոգեն տեսակների ուսումնասիրությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Սարգսյան) իրականացվել են գիտարշավներ Հայաստանի մի քանի մարզեր, հավաքվել բուսական նմուշներ մոլեկուլային հետազոտությունների համար:

«Բույսերի բազմազանության տեղեկատվական ենթակառուցվածքի ստեղծում Հայաստանի համար» հիմնադրամից ստացված դրամաշնորհի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Գասպարյան) Բեռլինի բուսաբանական այգու և թանգարանի (Բեռլին-Դաիլեմ) գիտնականների հետ համատեղ իրականացվել է ծրագրի մեկնարկային հանդիպում:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Fayvush G. (ed.), Biodiversity of Armenia. Springer Cham, 2023, 440 p. ISBN 978-3-031-34331-5. (el.) 978-3-031-34332-2. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2>.
2. Akopian J., Ghukasyan A., Elbakyan A., Martirosyan L. Indigenous flora as a source of arid ornamental horticulture in Armenia. Yerevan. "Gitutium" Publishing House of the NAS RA, 2023, 215 p. ISBN 978-5-8080-1519-7A.

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

3. Варданян Ж.А., Мурадян Н.Н., Григорян М.М., Гатрчян Г.М., Оценка декоративности древесных растений с целью создания в Армении сада длительного цветения, Ер., ДНАН РА, N1, 2023, с. 55-66.
4. Оганезова Г.Г., О семействе *Boraginaceae* во флоре Армении, Ер., "Takhtajania", 9, 2023, с. 4-9.
5. Оганесян М.Э., Асатрян М.Я., Типовые образцы Г.С., Карелина и И. П. Кирилова из гербария Ин-та ботаники им. А. Тахтаджяна, Ер., "Takhtajania", 9, 2023, с. 10-16.
6. Элбакян А. А. Новые данные по распространению некоторых видов флоры Армении (семейства *Asteraceae*, *Brassicaceae*, *Cyperaceae*, *Scrophulariaceae*) // Takhtajania, 9, 2023, 17-20 с.
7. Akopian J., Elbakyan A., Martirosyan L., Hovakimyan J., Ghukasyan A., Biological aspects of threatened *Psephellus erivanensis* (Asteraceae) in the context of ex- situ conservation, Iranian journal of Botany, 2023, v. 29 (2), pp. 165-174, doi: 10.22092/ijb.2023.362670. (Q4)
8. Asatryan A., Protection of globally threatened Pear species - an integrated conservation example from Armenia. In: Book of proceedings of the 4th Mediterranean Plant Conservation Week "Plant Conservation and Ecosystem Restoration in the Mediterranean". Valencia, Spain, 2023, p.85.
9. Bacher S., Galil B., ... Fayvush G., ... Ryan-Colton E., Chapter 4: Impacts of invasive alien species on nature, nature's contributions to people, and good quality of life. In: Thematic Assessment Report on Invasive Alien Species and their Control of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES secretariat, Bonn, Germany. 2023, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7430731>.
10. Faruk A., Nersesyan A., Papikyan A., Galstyan S., Hakobyan E., Barblishvili T., ... Breman E., Multigenerational differences in harvesting and use of wild edible fruits and nuts in the South Caucasus, Plants, People, Planet, pp. 1-11, 2023, <https://doi.org/10.1002/ppp3.10434> (Q1).
11. Fayvush G., Natural conditions of Armenia, in: "Biodiversity of Armenia", Switzerland, Springer, 2023, pp. 1-18. doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2_1.
12. Fayvush G., Aleksanyan A., Gasparyan A., Margaryan L., Nanagulyan S., Biodiversity conservation problems, in: "Biodiversity of Armenia", Switzerland, Springer, 2023, pp. 283-321. doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2_6.
13. Fayvush G., Aleksanyan A., Arakelyan M., Hovhannisyan H., Kalashian M., Problems of invasive plants and animals, in: "Biodiversity of Armenia", Switzerland, Springer, 2023, pp. 323-340. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2_7.
14. Fayvush G., Aleksanyan A., Asatryan V., Ecosystems of Armenia, in: "Biodiversity of Armenia", Switzerland, Springer, 2023, pp. 19-92. doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2_2.
15. Fayvush G., Ghukasyan A., Karyo-geographical analysis of Armenian flora, Frontiers of Biogeography, v. 15(2), 2023, pp. 1-8. doi: 10.21425/F5FBG58420 e-ISSN: 1948-6596 AG IF 0.862 (Q1).
16. Fayvush G., Ghukasyan A., Aleksanyan A., Koopman J., Więclaw H. Vascular Plants, in: "Biodiversity of Armenia, Switzerland, Springer, 2023, pp. 117-142. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2_3.
17. Fayvush G., Ghukasyan A., Janjughazyan K., Aleksanyan A., Khachatryan L., Hovhannisyan H., Hovakimyan J., Biological features of the rarest narrow-range plant species *Potentilla porphyrantha* Juz. (Rosaceae), Scientific reports, 2023, v.1, <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3432662/v1> (Q1).
18. Fayvush G., Hambaryan L., Shahazizyan I., Gasparyan A., Poghosyan A., Nanagulyan S., Ghukasyan A., Aleksanyan A., Koopman J., Więclaw H., Flora of Armenia, in: "Biodiversity of Armenia", Springer, Cham., 2023, pp. 93-142. doi.org/10.1007/978-3-031-34332-2_3.
19. Ghukasyan A., Elbakyan A., Martirosyan L., Hovakimyan J., Akopian J., Studies on halophytic *Sphaerophysa salsula* DC. (*Fabaceae*) in Armenia, Flora Mediterranea, v. 33, 2023, pp. 157-165. <https://doi.org/10.7320/FIMedit33.157> (Q4).
20. Ghukasyan A., Akopian J., Karyological data on wild pears (*Pyrus* L., *Rosaceae*) of Armenia, Flora Mediterranea, v. 33, 2023, pp. 224-226. <https://doi.org/10.7320/FIMedit33.001> (Q4).
21. Ghukasyan A., Akopian J., IAPB chromosome data 39/3, Chromoso, 2023, 1190. <https://doi.org/10.1002/tax.13077> (Q1).
22. Hayrapetyan N., Hakobyan E., Kvavadze E., Martinetto E., Gabrielyan I., Bruch A., Middle to late Holocene lake level changes of Lake Sevan (Armenia) - Evidence from macro and micro plant remains of

- Tsovinar-1 peat section, Quaternary International, 2023, pp. 34-48. [\(Q1\)](https://doi.org/10.1016/j.quaint.2023.03.013).
23. Hayrapetyan A., Ghukasyan A., Muradyan A., Martirosyan L., Hovakimyan Z., Palynological, karyological and eco-physiological features of *Microcnemum coralloides* of Armenian flora, Regulatory Mechanisms in Biosystems, 14(4), 2023, pp. 150-161. [\(Q4\)](https://doi.org/10.15421/022376).
 24. Hovhannisyan H., Approbation of the Australian method for assessing the risk of plant invasion in Armenia, Electronic Journal of Natural Sciences NAS RA, 41 (2), 2023, pp.13-17. doi:10.55841/1728-791X-2023.2.41-13.
 25. Muradyan A., Hayrapetyan A., Asatryan M., Sonyan H., Some notes on the types of pollen aperture in the genus *Crocus* L. (*Iridaceae*), Acta Palaeobotanica, 63(2), 2023, [\(Q2\)](https://doi.org/10.35535/acpa-2023-000x).
 26. Nersesyan A. *Ferula dseghica* (Apiaceae), a new species from Armenia, Novitates Systematicae Plantarum Vascularium, 54, 2023, pp. 1-5. [\(Q4\)](https://doi.org/10.31111/novitates/2023.54.05).
 27. Novák P., Kalníková V., Szokala D., Aleksanyan A., Batsatsashvili K., Fayvush G., Kolbaia S., Nakhutsrishvili G., Sedláček V., Štěrbá T., Zukal D. Transcaucasian Vegetation Database – a phytosociological database of the Southern Caucasus, Vegetation Classification and Survey, 4, 2023, pp. 231-240. doi: 10.3897/VCS.105521. ISSN 26830671. (Q2).
 28. Rudov A., de la Puente L., Palacio S., Sharifi A., Querejeta J.-I., Ferrio J. P., Rahmaninia H., Akhan H., Ecohydrological niche segregation among desert shrubs in a gypsum-calcareous formation, north-western Iran, Plant Ecology & Diversity, 2023, pp. 61-75, doi: 10.1080/17550874.2023.2255985 (Q2)
 29. Sargsyan M., Usage of spicy aromatic plants of the flora of Armenia in the national cuisine. Regulatory Mechanisms in Biosystems, 2023, pp. 469-475. [\(Q4\)](https://doi.org/10.15421/022367)
 30. Seebens H., Meyerson L.A., ... Aleksanyan A., ...Pysek P., Chapter 2: Trends and status of alien and invasive alien species, in: Thematic Assessment Report on Invasive Alien Species and their Control of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services, IPBES secretariat, Bonn, Germany, 2023, [\(Q2\)](https://doi.org/10.5281/zenodo.7430725).

Պաշտպանվել է 2 թեկնածուական ատենախոսություն:

ԿԵՆԴԱՆԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԻԴՐՈԷԿՈԼՈԳԻԱՅԻ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տնօրեն՝ Կ.գ.թ. Ս.Աղայան

Փոխտնօրեն և գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Հ.Խաչատրյան

Էլեկտրոնային փոստ՝ zoohec@sci.am, info@sczhe.sci.am,

Կայքէջ՝ www.sczhe.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 036՝ «Կենդանաբանություն»

Նախագահ՝ Կ.գ.դ. Բ.Գաբրիելյան, գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Մ.Քալաշյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Որոշվել է Լոռու մարզի ողնաշարավոր կենդանիների ֆաունայի ներկա վիճակը՝ կաթնասունների, թռչունների, սողունների, երկկենցաղների տեսակային կազմը, թվաքանակի փոփոխություններն ու բաշխվածությունն ըստ լանդշաֆտային գոտիների: Նկատվել է ջրասամույրի, շնագայլի թվի աննշան աճ, փորսուղի թվի որոշակի նվազում (դեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Ղասարյան):

Հնակենդանաբանական հետազոտությունների շրջանակում իրականացվել են Հայաստանի շնագզիների գանգաչափական ուսումնասիրություններ, կատարվել է թռչունների ոսկրաբանական հավաքածուների ոսկրաչափական տվյալների ամփոփ վերլուծութ-

յուն, ընդհանրացվել ու վիճակագրորեն մշակվել են Լոռի-Բերդի ու Սևանի ավազանի մի շարք հնագիտական հուշարձաններից պեղված վայրի ու ընտանի տեսակների ավելի քան 5000 ոսկրային մնացորդների տվյալներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Գյոնջյան):

Անողնաշար կենդանիների ֆաունայի ուսումնասիրության արդյունքում Տավուշի ու Լոռու մարզերում գրանցվել է 21 ընտանիքների պատկանող բզեզների (Coleoptera) շուրջ 450 տեսակ, այդ թվում՝ 4-ը նոր երկրի ֆաունայի համար: Գրանցվել է երկթև միջատների (Diptera) Cecidomyiidae ընտանիքի 15 տեսակ, որոնցից 1-ի համար նշվել են նոր տեղանքներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Քալաշյան):

Իրականացվել են սարդակերպերի ֆաունայի ուսումնասիրություններ: Բացահայտվել է դեղաբույսերի վնասատու լվիճների ֆաունան: ՀՀ ԷՆ սննդամթերքի անվտանգության ոլորտի ռիսկերի գնահատման ու վերլուծության գիտական կենտրոնի գիտաշխատողների հետ իրականացվել են կաղամբի ու խաղողի վնասատու թիթեռների թրթուրների դեմ կենսապայքարի համատեղ աշխատանքներ (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Կ.Դիլբարյան):

Երկկենցաղների բջջագենետիկական որոշ ցուցանիշների հետազոտությունը ցույց է տվել Լոռու սարահարթի երկու լճերում և Դեբեդ գետի Ալավերդու հատվածում լճագորտի (*Pelophylax ridibundus*) ու կանաչ դոդոշի (*Bufo viridis*) կարիոտիպերում ու էրիթրոցիտների կառուցվածքում զգալի փոփոխությունների բացակայությունը: Քրոմոսոմային շեղումները (իզոխրոմոսոմներ, ջնջումներ, օղակային քրոմոսոմներ) պոպուլյացիաներում ընդհանուր առմամբ համեմատաբար ցածր տոկոս են կազմել, Դեբեդ գետի տվյալներն ավելի բարձր են եղել Լոռու մարզի նշված 2 լճերի համեմատությամբ, ինչը փոխկապակցված է Դեբեդ գետի ավելի բարձր աղտոտվածության հետ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ի.Ստեփանյան):

Պարագիտոֆաունայի տեսակային բազմազանության ուսումնասիրության արդյունքում հայտնաբերվել է մակաբույծների 52 տեսակ, այդ թվում՝ հելմինթների 30, նախակենդանիների 10, տզերի 12: Որպես հելմինթների միջանկյալ տեր նշվել է փափկամարմինների 2 տեսակ՝ 1 ցամաքային ու 1 քաղցրահամ ջրերի (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Վարդանյան):

Տավուշի, Լոռու, Գեղարքունիքի ու Շիրակի մարզերից հավաքված նմուշների մանրադիտակային, իմունաբանական ու մոլեկուլային-գենետիկական մեթոդների կիրառմամբ վայրի կենդանիների (աղվես, շնագայլ, գորշուկ, ջրասամույր) կղանքում հայտնաբերվել են 15 տեսակի հելմինթների ձվեր և 2 տեսակի նախակենդանիներ, այդ թվում մարդու համար վտանգավոր տեսակներ: Իրականացվել է դիրոֆիլարիաներով գիշատիչ կաթնասունների վարակվածության ուսումնասիրություն (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Հ.Գևորգյան):

Իրականացվել են համալիր ուսումնասիրություններ Փամբակ գետի ակունքից մինչև Ձորագետի միախառնման հատվածը: Փամբակ գետում զոոբենթոսի ամենահարուստ բազմազանություն է գրանցվել Սպիտակ քաղաքից հոսանքն ի վեր ու հոսանքն ի վար գտնվող դիտակետերում, Լեռնային վտակում: Այս երեք դիտակետերում ջրի որակը համապատասխանել է «լավ որակի» դասին: Կենսաբազմազանության ինդեքսը գետի երկու դիտակետերում եղել է 2.7 HN, իսկ Լեռնապատում՝ 2.5 HN: Այստեղ հայտնաբերվել են աղտոտվածության նկատմամբ զգայուն Plecoptera, Ephemeroptera ու Trichoptera խմբերի ներկայացուցիչներ: Փամբակ գետն աչքի է ընկել ջրի «վատ որակով» ու աղքատ բազմազանությամբ (0,9 HN): Ինքնամաքրման շնորհիվ Ձորագետի հետ միախառնման վայրում ջրի որակը համապատասխանել է «միջին որակի» դասին, իսկ բազմազանության ինդեքսը կազմել է 2.1 ՀՆ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ս.Հակոբյան):

Փամբակ գետի ու նրա Լեռնապար վտակի ալգոլոգիական հետազոտությունները ցույց են տվել, որ երկու գետերի ֆիտոպլանկտոնում զարգացել է դիատոմա-կապտականաչ ջրիմուռների կոմպլեքս, որում թվաքանակով գերակայել են կապտականաչների բազմաբջիջ

էվորոֆ տեսակները՝ Փամբակ գետում կազմելով 52%, Լերնապար գետում՝ 54% (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Լ.Ստեփանյան):

Փամբակ գետը, ըստ քիմիական ցուցանիշների, առավել աղտոտված էր Վանաձորից հետո հատվածում, որտեղ նիտրիտային ու ամոնիումային ազոտի քանակները գերազանցել են ՀՀ մակերևութային ջրերի որակի էկոլոգիական նորմայի սահմանները և ջրի որակը համապատասխանել է III՝ միջակ կարգին (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Լ.Համբարյան):

Սևանա լճի ֆիտոպլանկտոնային ու զոոպլանկտոնային համակեցությունների քանակական ցուցանիշների ու տեսակային բազմազանության, ինչպես նաև ֆիտոպլանկտոնային քլորոֆիլ «ա»-ի պարունակության հետազոտությունների արդյունքների հիման վրա կատարվել է պլանկտոնի ներկա վիճակի ու լիմնոէկոհամակարգի տրոֆայնության մակարդակի գնահատում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Գևորգյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Տրվել է Սևանի ավազանի խոշոր գետերի էկոլոգիական վիճակի գնահատականը, իսկ կենսաքիմիական մեթոդով գնահատվել է հիդրոբիոտների արձագանքն արտաքին պայմանների ազդեցությանը: Կենսաքիմիական մարկերների ուսումնասիրությունների համար որպես թեստ-օբյեկտ են ընտրվել ավազանում լայնորեն տարածված *Gammarus* ցեղի կողալողերը: Կենսամարկերների կիրառությունը ցույց է տվել, որ գլուտաթիոն-S-տրանսֆերազի ու գլուտաթիոն ռեդուկտազի առավել բարձր ակտիվություն և մալոնային դիալդեհիդի (ՄԴԱ) առավելագույն պարունակություն գրանցվել է Գավառագետ ու Արգիճի գետերի ստորին հոսանքի հատվածից նմուշառված *Gammarus* ցեղի կողալողերի մոտ:

Սևանա լճի ջրի մակարդակի բարձրացման (2015-17թթ.) և հետագա իջեցման (2018-23թթ.) պայմաններում լճում, հատկապես ափամերձ գոտում, տեղի են ունեցել լուրջ փոփոխություններ: 2015-17թթ. ընթացքում լճի լիթորալում մակրոֆիտների գոտին ընդլայնվել է մինչև 15 մ խորություն, որտեղ ֆիտոֆիլ կենդանիների համար ձևավորվել են բարենպաստ պայմաններ: Լուծված թթվածնի պարունակությունը եղել է բավարար կողալողերի մինչև 63 մ խորություն ներթափանցման համար: 2018թ. ի վեր զոոբենթոսի կենսազանգվածը տարեցտարի աստիճանաբար նվազել է, այնուհետև նկատվել է նրա աննշան աճի միտում: Ըստ կենսազանգվածի գերակշռել են խիրոնոմիդները (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Բ.Գաբրիելյան):

Շարունակվել են ֆիտոպլանկտոնային համակեցություններում տեսակների համագոյակցման մեխանիզմների տեսական վերլուծության ու մաթեմատիկական մոդելավորման աշխատանքները: Նախորդ տարի մշակված Մոտոմուրայի վերապահված խորշի մոդելի հիերարխիկ ընդհանրացման շրջանակում կատարվել են կենսաբազմազանության գնահատման հիմնական ցուցիչների հաշվարկներ:

Գնահատվել է Սևանա լճում ծաղկող ցիանոբակտերիաների դինամիկան: Մշակվել են լճի էվորոֆագման ու ծաղկման գործընթացների մեղման առաջարկություններ, չափման պրոտոկոլ՝ ցիանոբակտերիաների արագ ու հուսալի մոնիթորինգի համար (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Գևորգյան):

Բացահայտվել են Հրազդան ու Աղստև գետերի ավազանների հնարավոր էտալոնային տարածքները: Առաջին անգամ Հայաստանի գետավազանների էկոլոգիական վիճակի գնահատման համար տեղայնացվել են մակրոֆիտների վրա հիմնված կենսաբացահայտման ցուցիչներ: Առաջին անգամ Հրազդան ու Աղստև գետերի էկոլոգիական վիճակը գնահատվել է ըստ Հայաստանի համար ադապտացված «կենսաբանական արագ գնահատման» մեթոդի, մշակվել է գետերի էկոլոգիական վիճակի բազմաբաղադրիչ

գնահատման ցուցիչ, որը հիմնված է հատակային մակրոանոդնաշարների վրա (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Մ.Դալլաքյան):

Սևանա լճի Մեծ և Փոքր ջրավազանների ափամերձ հատվածի 10 դիտակետերի պլանկտոնային, պերիֆտոնային ու հատակային բիոտոպերից հավաքագրվել է ջրիմուռների շուրջ 40 փորձանմուշ: Ինտեգրալ նմուշներ են վերցվել նաև Սևանա լճի երկու հատվածների պելագիալի մշտադիտարկման կայաններից: Լճում ծաղկում առաջացնող *Dolichospermum flos-aquae* տեսակի կուլտուրան կօգտագործվի լճի ծաղկման մեխանիզմների բացահայտման նպատակով իրականացվող փորձերում: Կազմվել է ԴՆԹ բարկոդավորման պրայմերների ցանկ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Մամյան):

Առաջին անգամ գնահատվել է Երևանի կեղտաջրերի մաքրման Աերացիայի կայանի արդյունավետությունը՝ ուսումնասիրելով մինչև կայան մտնող ու դրանից դուրս եկող հոսքերը: Երկու դեպքում էլ ջրում հայտնաբերվել են նույն քանակությամբ *Cryptosporidium spp.* օոցիստեր, ինչը վկայում է նախակենդանիների ցիստերի վնասազերծման տեսակետից կայանի անարդյունավետության մասին: Մշակվել են ջրի մշտադիտարկման առաջարկություններ:

Ավարտվել են արյան նմուշների հավաքագրված տվյալների բազայի ստեղծման աշխատանքները: Գենոտիպավորման ընթացքում նույնականացվել է միջին ու թույլ ախտածնությամբ օժտված *Toxoplasma gondii* երկու գենոտիպ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Հ.Գևորգյան):

ՀՀ սոճուտներից հայտնաբերվել են վնասատու բզեզներ և սոճու սերմակեր ինվազիվ ու կարանտինային մլուկ *Leptoglossus occidentalis*: Բզեզներից գերակշռել են կեղևա-կերներն ու երկարաբեղիկները: Երկարաբեղիկներից ինվազիվ տեսակներ են *Rhagium inquisitor*, *Acanthocinus aedilis*, *A. griseus*, *Monochamus galloprovincialis*: Առաջին անգամ որոշվել են *Phaenops cyanea* (2n=22) և *Anthaxia nigrojubata* (2n=16) բզեզների ու սոճու սերմակեր *Leptoglossus occidentalis* մլուկի (n=9AA+XO) կարիոտիպերը: Բացահայտվել են դոտիստրոմոզ (*Dothistroma* sp.), դիպլոդիոզ (*Diplodia sapinea*), ֆուզարիոզ (*Fusarium moniliforme*), «շուտտե» խմբին պատկանող *Lophodermium* sp. և *Cyclaneusma* sp. ցեղերի սնկային հիվանդությունների հարուցիչները: Չորացող ու չորացած ծառերի բներից վերցված բնափայտի խարտուքում ու վնասատու բզեզների մարմնում հայտնաբերվել են տարատեսակ նեմատոդներ: Առաջին անգամ Հայաստանում հայտնաբերվել է սոճու ցողունային նեմատոդի կարանտինային տեսակ՝ *Bursaphelenchus xylophilus* (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Գ.Կարազյան):

Հավաքվել է տզերի 38 նմուշ, որոնց մանրադիտակային տեսակորոշման արդյունքում նույնականացվել է 7 տեսակ: Նմուշներից իրականացվել է ՌՆԹ ու ԴՆԹ անջատում: Կատարվել է ԵՊՀ գործընկերների հավաքած չղջիկների տզերի տեսակորոշում, խմբավորում ու դրանցից ԴՆԹ անջատում հետազայում գենետիկական ուսումնասիրության նպատակով: Հավաքված 445 նմուշների մանրադիտակային նույնականացման արդյունքում որոշվել է 6 տեսակ (ղեկ.՝ Գ.Գրիգորյան):

2016թ. տվյալների հետ համեմատելիս գրանցվել է սպիտակ արագիլի թվաքանակի աճ, տրվել է աղտոտման դինամիկայի նկարագրությունն ըստ տարիների, հաստատվել է կապ պոպուլյացիայում տեղի ունեցող փոփոխությունների ու եղանակային պայմանների միջև, չուի հաջողության կախվածությունն աղտոտման աստիճանից (ղեկ.՝ Լ.Աղաջանյան):

Հայաստանում հիբրիդոգեն էվոլյուցիայի հետազոտումը կենդանիների սեռական բջիջների ցիտոգենոմիկայի կիրառմամբ իրականացնելու նպատակով կատարվել են լաբորատորիային հատկացված տարածքի վերանորոգման և գիտական հետազոտությունների համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծման աշխատանքներ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Վ.Սպանգենբերգ):

«Արցախի Հանրապետության թռչնաֆաունայի արդի վիճակը և մոնիթորինգը» թեման իրականացվել է Ստեփանակերտում ու նրա հարակից տարածքներում: Արցախի բռնագաղթից հետո թեման նույնբերին վերանվանվել է, հատատվել որպես «Հայաստանի թռչնաֆաունայի ներկայացուցիչների բարկոդավորում» և տեղափոխվել կենտրոն, որտեղ կենսաբանների արյան 41 նմուշ ենթարկվել է մշակման հետագա բարկոդավորման նպատակով (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Վ.Հայրապետյան):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Breen R. W. B., Ghazaryan A., Paronyan L., Gevorgyan K., Shcherbakov O., Gevorgyan H., Aghayan S., Olival K. J., One Health Armenia: An Assessment of One Health Operations and Capacities, EcoHealth Alliance, 2023, 85 p..
2. Fayvush G., Aleksanyan A., Asatryan V., Ecosystems of Armenia, Chapter 2, pp. 19-92, In Biodiversity of Armenia, Fayvush, G. (eds), Springer, Cham, 2023, 440 p..
3. Fayvush G., Hambaryan L. et al., Flora of Armenia, Chapter 3, pp. 93-142, In Biodiversity of Armenia, Fayvush, G. (eds), Springer, Cham, 2023, 440 p..
4. Kalashian M., Aghababayan K., Zarikyan N., Gabrielyan B. et al., Fauna of Armenia, Chapter 4, pp. 165-282, In Biodiversity of Armenia, Fayvush G. (eds), Springer, Cham, 2023, 440 p..
5. Fayvush G., Aghababayan K., Aleksanyan A., Arakelyan M., Gasparyan A., Kalashian M. et al., Biodiversity Conservation Problems, Chapter 5, pp. 283-321, In Biodiversity of Armenia, Fayvush, G. (eds), Springer, Cham, 2023, 440 p..
6. Fayvush G., Aleksanyan A., Arakelyan M., Hovhannisyan H., Kalashian M., Problems of invasive plants and animals, Chapter 6, pp. 323-340, In Biodiversity of Armenia, Fayvush, G. (eds), Springer, Cham, 2023, 440 p..

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

7. Վարդանյան Թ.Գ., Պոտոսյան Ա.Հ., Ասատրյան Վ.Լ., Հակոբյան Լ.Ռ., Աշխարհագրություն 7, Ե., «Աստղիկ» գրատուն., 2023, 176 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

8. Գևորգյան Գ.Ա., Հովսեփյան Ա.Ա., Խաչիկյան Թ.Գ., Ցիանոբակտերիաներ: Լճերի ծաղկման որոշ գործոններ, Ե., «Գիտության աշխարհում», N 4, 2023, էջ 50-56:
9. Կոբեյան Հ.Հ., Եփրեմյան Հ.Վ., Մկրտչյան Ժ.Հ., Մելքոնյան Հ.Ֆ., Վարդանյան Հ.Ս., Ղուկասյան Է.Խ., Հակոբյան Ս.Հ., Աղստև գետավազանի էկոլոգասանիտարական վիճակի գնահատումը, Ե., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N (75) 1, 2023, էջ 28-33:
10. Վարդանյան Հ.Ս., Կոբեյան Հ.Հ., Փոքր Սևանի ռեկրեացիոն գոտիների ջրերի սանիտարական վիճակի գնահատումն ըստ կոլիֆորմ բակտերիաների թվաքանակի, Ե., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N 2-3, (75), 2023, էջ 110-115:
11. Айрапетян В.Т., Минасян А.Дж., Яицкий А.С., Экология бурых зайцев (*Lepus europaeus* Pallas, 1778), распространенных в фауне Республики Арцах. Самарский научный вестник, No2, 2023, с. 14-18.
12. Акопян А.Р., Щербаков О.В., Григорян В.В., Григорян Л.Г., Цистидиколез рыб – новая болезнь в прудовых хозяйствах РА, мат. межд. науч.-практич. конф. “Скрябинские чтения”, М., 2023, с. 33-38.
13. Акопян А.Р., Щербаков О.В., Григорян В.В., Ерибеян С.В., Мовсисян М.А., Григорян Л.Г., Смешанная инвазия кур в Котайкской области РА, М., “Российский паразитологический журнал”, 17(3), 2023, с. 331-339.
14. Арутюнян Р.М., Авалян Р.Э., Гамбарян Л.Р., Атоянц А.Л., Агаджанян Э.А., Гукасян Э.Х., Габриелян Б.К., Биоиндикация состояния поверхностных вод в прибрежных участках оз. Севан и изучение уровня генотоксичности воды в период эвтрофикации, Ер., ДНАН Армении, V,123, N 2, 2023, с.51-59.
15. Жов И.А., Мовсисян С.О., Халиков С.С., Хакина Е.А., Варламова А.И., Халиков М.С., Ильин М.М., Влияние различных методов получения твердых дисперсий и кристаллов фенбендазола на биологическую активность, М., “Известия РАН, сер. биол. и эколог. науки”, N 4, 2023, с. 346-355.

16. Калашян М.Ю., Волкович М.Г., Новый подвид рода *Sphenoptera* Dejean, 1833 с переописанием *S. epistomalis* Obenberger, 1927 (Coleoptera, Buprestidae), СПб, "Энтомологическое обозрение", т.102, N 4, 2023, с. 737-744.
17. Магомедова М.З., Магомедова П.Д., Арутюнова Л.Д., Видовой состав наземных моллюсков Кайтагского района Республики Дагестан и особенности их распространения, мат. XXII межд. научн. конф.", Грозный, 2023, с. 785-789.
18. Манасерян Н.У., Краниология овец из погребений некрополя Бронзового века Лчашен (Армения), М., "Бюл. МОИП, отд. биол.", т. 128, вып. 3, 2023 с. 3-18.
19. Мовсесян С.О., Никогосян М.А., Петросян Р.А., Теренина Н.Б., Панайотова-Пенчева М.С., Демяшкевич А.В., Воронин М.В., Кузнецов Д.Н., Варданян М.В., Жизненные циклы легочных гельминтов наземных млекопитающих Восточной Европы и их биологическая классификация, М., "Известия РАН, сер. биол.", N 5, 2023, с. 507-519.
20. Мовсесян С.О., Петросян Р.А., Никогосян М.А., Варданян М.В., Панайотова-Пенчева М.С., Демяшкевич А.В., Теренина Н.Б., Воронин М.В., Малютина Т.А., Изменения плазматических клеток крыс при экспериментальном заражении трихинеллами, М., "Медицинская паразитология и паразитарные болезни", N 2, 2023, с. 38-44.
21. Оганесян В.С., Мирумян Л.С., Гаспарян А.С., Аванесян Л.Г., Шогерян С.А., Магомедова М.З., Магомедова П.Д., Арутюнова Л.Д., Влияние климатических изменений на ареалы беспозвоночных (Diptera, Molluska) Тавушской области Армении, Махачкала, Юг России: экология, развитие, т. 18, N 2, 2023, с. 15-20.
22. Оганесян Р.Л., Рухкян М.Я., Арутюнова Л. Дж., Магомедова М.З., К гельминтофауне рыб бассейна оз. Севан в условиях изменения уровня воды, Махачкала, "Юг России: экология, развитие", т. 18, N 3, 2023, с. 50-59.
23. Рухкян М.Я., Оганесян Р.Л., Влияние абиотических трансформаций на активность иксодовых клещей в горно-лесных ландшафтах Армении, М., Межд. альманах "Гуманитарное пространство, т. 12, N 5, 2023, с. 492-500.
24. Слободяник Р.В., Щербаков О.В., Зыкова С.С., Лунегов А.М., Фауна иксодовых клещей высокогорной зоны Ширакской области Армении, SpbVetScience, сб. науч. тр., СПб, вып. 4, 2023, с. 72-79.
25. Соколова Н.А., Кораблев Н.П., Кораблев П.Н., Эрнандес-Бланко Х.А., Калоян Г.А., Гёнджян А.А., Малхасян А.Г., Сорокин П.А., Генетическое разнообразие речной выдры (*Lutra lutra*) Европейской части России и стран Закавказья (по данным полиморфизма фрагмента мтДНК), М., "Генетика", т. 59, N 7, 2023, с. 804-812.
26. Триселева Т. А., Сафонкин А. Ф., Быкова Т. О., Рухкян М. Я., Внутривидовое разнообразие и взаимоотношения между карпатской (*Apis mellifera carpathica*) и кавказской (*Apis mellifera caucasica*) расами медоносной пчелы, М., "Известия РАН, сер. биол.", N 4, 2023, с. 356-365.
27. Arakelyan M., Tadevosyan T., Petrosyan R., Ghreghyan T., Grigoryan A., Status of the Dwarf Lizard (*Parvilacerta parva*) at the edge of its range in Armenia, Zoology in the Middle East, v. 69, N 3, 2023, pp. 232-242.
28. Asatryan V., Vardanyan T., Barseghyan N., Dallakyan M., Gabrielyan B., Experimental validation of suitability of a river for natural reproduction of Trout of Lake Sevan using egg incubation, Water, 15(22), 2023, p. 3993.
29. Bolshakov V., Prokin A., Mayor T., Hakobyan S., Movergoz E., Karyotypes and COI gene sequences of *Chironomus annularius* Ssensu Lato (Diptera, Chironomidae) from Russia, Mongolia and Armenia, Water, 15, 2023, p. 3114.
30. Camino M., Aghababayan K., Agvaantsere B., Alexander J., Suryawanshi K., Zhumabaiuulu K., Mishra Ch., Bhalla Sh., Epanda M.A., Farhan F. et al., New global alliance to help improve the practice of biodiversity conservation, Oryx, v. 57, N 3, 2023, pp. 284-285.
31. Dallakyan M., Lipinskaya T., Asatryan V., Golovenchik V., Thormann J., Mark Lvd., Astrin J., Revealing diversity in Gammarus (Amphipoda: Gammaridae) in the freshwater ecosystems of Armenia using DNA barcoding, Water, 15(19), 2023, p. 3490.
32. Gevorgyan G., von Tuempling W., Shahnazaryan G., Friese K., Schultze M., Lake-wide assessment of trace elements in surface sediments and water of Lake Sevan, Journal of Limnology, 81, 2023, p.2096.

33. Grejyan T., Kalashian M., Sabatinelli G., Revision of the subgenus *Hemiglyphyrus* Champenois, 1903 of *Glaphyrus* Latreille, 1807, with description of three new species and *Atticoglyphyrus* new subgenus (Coleoptera: Glaphyridae), *Zootaxa*, v. 5271, N 2, 2023, pp. 231–252.
34. Ghrejyan T., Kalashian M., Shokhin I., A new species of the genus *Glaphyrus* Latreille, 1802 (subgenus *Eoglyphyrus* Semenov, 1926) (Coleoptera: Scarabaeoidea: Glaphyridae) from Tajikistan with notes on *G. (E.) turkestanicus* Semenov, 1889, *Zoosystematica Rossica*, v. 32, N 1, 2023, pp. 8-15.
35. Grigoryan N., Hovhannisyan V., The first records of the genus *Calycomyza* Hendel (Diptera, Agromyzidae) in Artsakh Republic, *Евразийский энтомологический журнал*, Т. 22, Вып. 2, 2023. с. 81-84.
36. Hayrapetyan V., Minasyan H., Avagyan A., Ghazaryan A., Ecology and number dynamics of bezoar gots (*Capra aegagrus* Erxleben, 1777) in the Mrav mountain of Nagorno-Karabakh Republic, *Самарский научный вестник*, Т. 12, N 1, 2023, с. 10-14.
37. Howard C., Marjakangas E-L., Morán-Ordóñez A., Milanesi P., Abuladze A., Aghababayan K., et al., Local colonisations and extinctions of European birds are poorly explained by changes in climate suitability, *Nature Communications*, v. 14, 2023, p. 4304.
38. Ghukasyan E., Asatryan V., Melkonyan H., Badalyan N., Shahnazaryan G., Gabrielyan B., The state of the population of narrow-clawed crayfish in Lake Sevan (Armenia) under multiple stress conditions, *Environmental Monitoring and Assessment*, 195 (11), 2023, pp. 1-15.
39. Hakobyan S., Jenderedjian K., Annotated checklist of Craneflies (Tipuloidea: Limoniidae, Pediciidae, Tipulidae) of Armenia, *Munis Entomology & Zoology*, 18 (2), 2023, pp. 1504-1528.
40. Harutyunyan A., Manoyan J., Hambaryan L., Gabrielyan L., Effect of various carbon sources on the growth properties and morphology of *Spirulina platensis*. *Proceedings of the Yerevan State University, Biology, Chemistry and Biology*, 57(2), 2023, pp. 164-171.
41. Hayrapetyan A., Gevorgyan G., Schultze M., Shikhani M., Khachikyan T., Krylov A., Rinke K. Contemporary community composition, spatial distribution patterns, and biodiversity characteristics of zooplankton in large alpine Lake Sevan, Armenia, *Journal of Limnology*, 81, 2023, p. 2150.
42. Kalashian M., Karimpour Y., Davodi M., *Hesperophanes pilosus* Bodungen, 1908 – A new record of longhorn beetles (Coleoptera, Cerambycidae) for Iranian fauna with the first detection of its host plant species, *Journal of Insect Biodiversity and Systematics*, v. 9, N 3, 2023, pp. 431-437.
43. Kalashian M., Grejyan T., Karagyan G., Mazmanyanyan M., First record of the southern green stink bug *Nezara viridula* (Linnaeus, 1758) (Hemiptera: Pentatomidae) in Armenia: Extension of its invasive range in West Asia, *EPPO Bulletin*, v. 53, 2023, pp. 117-119.
44. Kalashian M., Two new species of the genus *Endelus* Deyrolle, 1864 (Coleoptera, Buprestidae) from Australian Region with new genus record for Solomon Islands, *Zoosystematica Rossica*, v. 32, N 1, 2023, pp. 93-98
45. Khosrovyan A., Avelyan R., Atoyants A., Aghajanyan E., Hambaryan L., Aroutiounian R., Gabrielyan B., *Tradescantia*-based test systems can be used for the evaluation of the toxic potential of harmful algal blooms, *Water*, 15, 2500, 2023, pp. 2-16.
46. Khosrovyan A., Melkonyan H., Rshtuni L., Gabrielyan B., Kahru A., Polylactic acid-based microplastic particles induced oxidative damage in brain and gills of Goldfish-*Carassius auratus*, *Water*, 15(11), 2023, 133.
47. Mamadashvili G., ... Ghrejyan T., ... Kalashian M., Kambarov I., Karagyan G., ... Mazmanyanyan M., ... Müller J., Drivers of tree-related microhabitat profiles in European and Oriental beech forests, *Biological Conservation*, v. 285, 2023, 110245: [1-10].
48. Marjakangas E., ... Willis S., Aghababayan K., et al., Ecological barriers mediate spatiotemporal shifts of bird communities, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 120(23), 2023: e2213330120 DOI: 10.1073/pnas.2213330120 / IF = 12.779 /
49. Nabozhenko M., Kalashian M., Review of the Darkling Beetle genus *Microdera* Eschscholtz, 1831 (Coleoptera, Tenebrionidae, Tentyriini) from the Caucasus and the plain parts of European Russia, *Entomological Review*, N 7, 2023, pp. 1160-1176.
50. Pipoyan S., Benoyan L., Grigoryan A., Nersisyan M., Chakhalyan G., Hambartsumyan K., Arakelyan M., Stepanyan I., Features of the biology of Alien Species Prussian carp (Cyprinidae, Actinopterygii) from the Water Bodies of Armenia, *Russian J. of Biol. Invasions*, v. 14, N 3, 2023, pp. 234-244.
51. Poladyan A., Trchounian K., Paloyan A., Minasyan E., Aghekyan H., Iskandaryan M., Khoyetsyan L., Aghayan S., Tsaturyan A., Antranikian G., Valorization of whey-based side streams for microbial biomass,

molecular hydrogen, and hydrogenase production, *Applied Microbiology and Biotechnology*, Microbio.l Biotechnol, 107(14), 2023, pp. 4683-4696.

52. Shchebrakov O., Aghayan S., Gevorgyan H., Burlak V., Fedorova V., Artemov G., An updated list of mosquito species in Armenia and Transcaucasian region responsible for *Dirofilaria* transmission: review of published research, *Journal of Vector-Borne Diseases*, v. 60, issue 4, 2023, pp. 343-352.
53. Poddubny S., Gabrielyan B., Tsvetkov A., Structure of the temperature field and currents of Lake Sevan in the modern period, *Water resources*, N 6, 2023. pp. 643-650.
54. Shahnazaryan G., Schultze M., Rinke K., Gabrielyan B., Lake Sevan. Past, present, and future state of a unique alpine lake, *J. Limnol.*, 2022;81(s1):2168.
55. Stepanyan I., Barjadze Sh., Karagyan G., Kalashian M., Check list of Armenian aphids (Hemiptera: Aphidomorpha), *Zootaxa*, N 4, 2023, pp. 497-525.
56. Tabolin S., Akopyan K., Kolganova T., Migunova V., Characterisation of *Crossonema civellae* (Steiner, 1949) Mehta & Raski, 1971 (Tylenchida: Criconeematidae) from Armenia, *Russian Journal of Nematology*, 31(1), 2023, pp. 69-74.
57. Theissinger K., Fernandes C., ... Mazzoni C., Höglund J., European Reference Genome Atlas Consortium (S.Aghayan), How genomics can help biodiversity conservation, *Trends Genet*, 2023, 39(7), pp. 545-559.
58. Terlemezyan H., Sargsyan M., Harutyunyan H., Sargsyan S., Zarikian N., Environmentally friendly strategies for controlling the European Grapevine Moth, *Lobesia botrana* (Denis & Schiffermüller) (Lepidoptera: Tortricidae), *Arab Journal of Plant Protection*, 41(3), 2023, pp. 272-277.
59. Terlemezyan H., Sargsyan M., Harutyunyan H., Zarikian N., Sargsyan S., Karapetyan G., Mkrtchyan H., Results of testing of the efficacy of sublethal concentrations of bacterial-chemical insecticides combinations against cabbage moth larvae, *Acta agriculturae Slovenica*, 119(3), 2023, pp. 1-6.
60. Zarikian N., Dilbaryan K., Khachatryan A., Harutyunova L., Species composition and diversity of spider (Arachnida: Araneae) in the northern forests of Armenia, *Biodiversity*, v. 24, NOS 1-2, 2023, pp. 66-75.
61. Zarikia N., Kosyan A., Marusik Y., Spiders (Arachnida: Araneae) new to Armenia. 1. Ten genera and 20 new species belonging to Araneidae, Theridiidae, and Thomisidae, *Euroasian Entomological Journal*. 22 (3), pp. 142-150.
62. Vayssieres J., ... Kalashian M., ... Bruneau de Mire Ph., Contribution à la connaissance des buprestes de Mauritanie: inventaire, bioécologie et chorologie (Coleoptera, Buprestidae), *Revue de l'Association Roussillonnaise d'Entomologie*, v. 32, N 1, 2023, pp. 43-72.
63. Varagyan A., Gevorgyan G., Microbiological assessment of fecal contamination in the river waters of the Voghji River catchment basin, *Proceedings of the YSU B: Chemical and Biological Sciences*, 57, 2023, pp. 172-176.
64. Yurchenko A., Naumenko A., ... Aghayan S., ... Sharakhov I., Phylogenomics revealed migration routes and adaptive radiation timing of Holarctic malaria mosquito species of the *Maculipennis* Group, *BMC Biol*, 10; 21(1), 2023, p.63.
Հոդվածները հրատարակվել են «Теория и практика борьбы с паразитарными болезнями» միջազգային գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, N 24, Մ., «Наука» հրատ., 2023, 550 էջ:
65. Геворкян Р.Г., Эпизоотологическая ситуация по токсоплазмозу сельскохозяйственных животных в Тавушской области Армении, с.142-146.
66. Мовсесян С.О., Петросян Р.А., Никогосян М.А. , Барсегян Р.Э., Теренина Н.Б., Воронин М. В., Варданян М.В., Биоразнообразие фауны на территории северных районов Армении и бассейна озера Севан, с. 306-311.
67. Мочалова Н.В., Крещенко Н.Д., Кузнецов Г.В., Шалаева Н.М., Мовсесян С.О., Теренина Н.Б., Исследование мышечной системы трематоды *Dicrocoelium lanceatum*, с. 319-324.
68. Слободяник Р.В., Зыкова С.С., Щербаков О.В. Случаи лейшманиоза среди безнадзорных собак в населенных пунктах Сюникской и Арагатской областей Армении, с. 436-440.
69. Слободяник Р.В., Зыкова С.С., Щербаков О.В., Агабабян К.Э.. Фауна кровососущих двукрылых Мегринского района Армении, с. 441-446.
Հոդվածները հրատարակվել են “Актуальные вопросы ветеринарной медицины” միջազգային գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, N 3, Սանկտ Պետերբուրգ, 2023, 220 էջ:
70. Слободяник Р.В., Зыкова С.С., Щербаков О.В., Лунегов А.М. Шакал как потенциальный источник висцерального лейшманиоза на территории Арагатской долины Армении, с. 36-40.

71. Слободяник Р.В., Щербаков О.В., Зыкова С.С., Лунегов А.М. Фауна иксодовых клещей высокогорной зоны Ширакской области Армении, с. 72-79.
Հոդվածները հրատարակվել են “VII съезд биофизиков России” միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Կրասնոդար, “Биофизика” հրատ., 2023, 381 էջ:
72. Крещенко Н.Д., Кузнецов Г.В., Митьковский Д.Е., Мочалова Н.В., Теренина Н.Б., Мовсесян С.О., Идентификация серотониновых нейронов у *Hymenolepis diminuta* и *Schmidtea mediterranea* с помощью конфокальной лазерной сканирующей микроскопии (CLSM), с. 286-287.
73. Кузнецов Г.В., Крещенко Н.Д., Кучин А.В., Яшин В.А., Мочалова Н.В., Теренина Н.Б., Гордеев И.И., Митьковский Д.Е., Никогосян М.А., Петросян Р.А., Мовсесян С.О., Идентификация FMRF-подобных пептидов в репродуктивной системе паразитических трематод (*Platyhelminthes*). Рецепторы и внутриклеточная сигнализация, с. 221-224.

Պաշտպանվել է 2 թեկնածուական ատենախոսություն:

«ՀԱՅԿԵՆՍԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱ» ԳԻՏԱԱՐՏԱԴՐԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տնօրեն՝ ք.գ.թ. Ա.Ծատուրյան
 Փոխտնօրեն՝ ան.գ.թ. Վ.Գոգինյան
 Գիտքարտուղար՝ կ.գ.թ. Հ.Քոլոյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ armbiotech@gmail.com
 Կայքէջ՝ www.armbiotech.am

Մասնագիտական խորհուրդ 018՝ «Միկրոբիոլոգիա, կենսատեխնոլոգիա»

Նախագահ՝ ակ. Ա.Սադյան, գիտքարտուղար՝ կ.գ.թ. Գ.Ավետիսովա

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Իրականացվել են *in vitro* և *in vivo* ուսումնասիրություններ, որոնք ուղղված են նախկինում սինթեզված տրի- և պենտապեպտիդների վրա հիմնված նոր, կենսաբանորեն ակտիվ միացությունների որոնմանը: Գլայդերի համակցման ռեակցիայի միջոցով (Ni^{2+} կատալիզատոր) սինթեզվել են նոր էնանտիոմերապես մաքուր ոչ սպիտակուցային (S)- α -ամինաթթուներ, դրանց հիման վրա ChemBioDraw ծրագրի կիրառմամբ կառուցվել են նոր, գրականության մեջ չնկարագրված տրի- ու պենտապեպտիդներ (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Զ.Մարդիյան):

Հետազոտվել են դեհիդրոալանինի կոմպլեքսները դեհիդրոամինաթթվային մնացորդի $\text{C}=\text{C}$ կապին նուկլեոֆիլների (իմիդազոլ ու բենզիլամին) միացման ռեակցիաներում, որոնց հիման վրա անջատվել են նպատակային ամինաթթուներ: Պրոպարգիլգլիցինային կոմպլեքսը հետազոտվել է ծայրային ալկենային խմբին E-վինիլային խալգոգենիդների միացման ռեակցիայում: Ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների հիման վրա իրականացվել է նոր պաշտպանված ամինաթթուների ու նոր դիպեպտիդի սինթեզ: Նշված միացությունները ցուցաբերել են բարձր հակամանրէային ազդեցություն միկրոօրգանիզմների մի շարք սնկային ու բակտերիալ շտամերի նկատմամբ (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Մկրտչյան):

Գիբսոնի եղանակով pBE-S վեկտորի կազմում թթվային ալֆա-ամիլազի գենի կլոնավորման նպատակով նախագծվել և ձեռք են բերվել ֆերմենտի ազդանշանային պեպտիդով ու առանց ազդանշանային պեպտիդի պրայմերային զույգերը, որոնց օգնությամբ *Bacillus acidophilus* MDC3500 շտամի գենոմային ԴՆԹ-ից ամպլիֆիկացվել են ֆերմենտի սինթեզի համար պատասխանատու համապատասխան գեները: Արդյունքում

ստացվել են ամիլազի մաքրային վեկտորում կլոնավորված ազդանշանային պեպտիդով pBE-S_{amy3500}^{sig+} և առանց դրա՝ pBE-S_{amy3500}^{sig-} տարբերակները:

Ստացված վեկտորները բազմացվել են *Escherichia coli* Top 10-ի բջիջներում, որից հետո մոդիֆիկացված մեթոդով տրանսֆորմացիայի են ենթարկվել *B. subtilis* Rik 1285 բջիջները: Ցույց է տրվել, որ անջատված ալֆա-ամիլազը մինչև 50°C ջերմաստիճանն ամբողջությամբ պահպանում է ակտիվությունը, իսկ 55-70°C ջերմաստիճանային ու pH 5.5-6.5 տիրույթներում նկատվում է ֆերմենտի ակտիվության աստիճանական, իսկ 70°C ջերմաստիճանում՝ 50 %-ի նվազում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Համբարձումյան):

P. rhodozyma խմորասնկի քիմիական եղանակով մուտագենեզի (ընտրվել են մուտագենով մշակման պայմանները) արդյունքում ստացվել են 2-3 գ/լ աստաքսանտին սինթեզող մուտանտներ, որոնց հիման վրա հետագայում ստացվել են արտադրության համար կարևոր նշանակություն ունեցող, 25-28°C ջերմաստիճանում աճող շտամ-արտադրիչներ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Հովսեփյան):

Օրգանական միացություններում N, C, H և S քիմիական տարրերի որակական ու քանակական վերլուծության համար մշակվել է արդյունավետ մեթոդ, որը թույլ է տվել հուսալիորեն գնահատել ուսումնասիրվող միացությունների քիմիական մաքրությունն ու իսկությունը: Արդյունքում կառուցվել են կալիբրման կորեր ըստ N, C, H և S, որոնց կորեյացիայի գործակիցները կազմել են համապատասխանաբար 0.99989, 0.99993, 0.99831, 0.99919:

Մշակվել է ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների քիրալային վերլուծության ԲԱՀՔ մեթոդ: Որոշվել են դրա ճշգրտությունը, գծայնությունն ու կրկնելիությունը, որոնք լիովին համապատասխանում են վերլուծական մեթոդների վալիդացման միջազգային չափանիշներին (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Ծատուրյան):

Շարունակվել են L-տրիպտոֆան ամինաթթվի արտադրիչների կառուցման աշխատանքները նախկինում ստացված m-ֆտորֆենիլալանինի նկատմամբ կայուն *Brevibacterium flavum* 4 (m-FP-r) բակտերիայի սելեկցիայի/մուտացիայի միջոցով: Հայտնաբերվել են 22 կայուն մուտանտներ, որոնք հաղթահարել են տրիպտոֆանի նմանակի արգելակող ազդեցությունը: Օգտագործելով մանրէաբանական թեստի եղանակը՝ ընտրվել է նախկինում ստացված L-տրիպտոֆանի աուքսոտրոֆ (trp⁻) թեստ-կուլտուրա «կերակրող» 7 մուտանտ, որոնց շուրջ դիտվել են թեստ-կուլտուրայի աճի ամենամեծ գոտիները:

Ցույց է տրվել, որ G27 և 59C շտամները սինթեզում են մինչև 6.5-7.0 գ/լ L-տրիպտոֆան: Հատկանշական է, որ այդ շտամների մոտ ուղեկցող ամինաթթուների թվում դիտվել են նաև մյուս արոմատիկ ամինաթթուները՝ ֆենիլալանինն ու թիրոզինը (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Գ.Ավետիսովա):

Ուսումնասիրվել է կաթնաթթվային բակտերիաների ու էնտերոկոկ շտամների կողմից էկզոբազմաշաքարներ սինթեզելու ունակությունը կաթնաշոռի շիճուկ պարունակող սննդամիջավայրում: Ցույց է տրվել, որ *Lactobacillus* սեռի բակտերիաների ամենահեռանկարային շտամներն արտադրում են միջինը 5% էկզոբազմաշաքարներ, իսկ *Enterococcus*՝ մինչև 18%: Հաստատվել է, որ երբ *Enterococcus*-ի որոշ շտամներ աճեցվում են MRS միջավայրում, որը կուլտուրալ հեղուկում պարունակում է 0.8% լեդի, առաջանում են բարձր քանակությամբ ամինաթթուներ՝ գլիցին (մինչև 1.25 մգ/մլ) ու տաուրին (մինչև 2.1 մգ/մլ): Այսպիսով, պետք է ենթադրել, որ էնտերոկոկերը նպաստում են լեդու աղերի (գլիկոլիտլատներ, տաուրոլիտլատներ) դեկոնյուգացիային արժեքավոր ամինաթթուների ձևավորմամբ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ֆ.Տիրունի):

Ուսումնասիրվել է արտաբջջային բակտերիալ պրոտեազների ակտիվությունը՝ կախված կուլտիվացման միջավայրից (սինթետիկ M9, լիարժեք NB, BioLab) ու սուբստրատից

(կազեին, ժելատին, ֆիբրին): Ցույց է տրվել, որ *Pseudomonas aeruginosa* MDC5249 և *P. syringae* MDC8733 շտամները սինթետիկ սննդամիջավայրերում պահպանում են պրոտեոլիտիկ ակտիվությունը բոլոր օգտագործված սուբստրատների նկատմամբ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ն.Հովհաննիսյան):

Սպեկտրոֆոտոմետրիկ մեթոդով որոշվել է մոշի (*Rubus caesius* L.), հապալասի (*Vaccinium myrtillus* L.), սև հաղարջի (*Ribes nigrum* L.) հասած պտուղներում ու լուծամզվածքներում անտոցիանների պարունակության գումարային քանակը: Մշակվել է տեխնոլոգիական մեթոդ դրանց էկոլոգիապես մաքուր էքստրակտների ստացման համար, որոնք պարունակում են նվազագույն քանակությամբ մակրո- և միկրոտարրեր, օժտված են հակավիրուսային ու հակաբորբոքային ակտիվությամբ:

Պարզվել է, որ անտոցիանների առավելագույն ընդհանուր քանակ, ցիանիդին-Օ-գլիկոզիդի վրա հաշվված ($4.21 \pm 0.18\%$), պարունակվում է հապալասի լուծահանուկում: Ստացված լուծամզվածքների հիման վրա մշակվել է հակավիրուսային, հակաբորբոքային օշարակների ու պաստեղների պատրաստման մեթոդ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ս.Դադայան):

Ուսումնասիրվել են Գեղարքունիքի ու Արագածոտնի մարզերում «Քամերիոն նեղատերև» ու «Կարմիր երեքնուկ» բույսերի տարածվածությունը և հումքի պաշարները դեղագործական արտադրության կարիքների համար: Ուսումնասիրվել է նմուշների որակական ու քանակական բաղադրությունն ընդհանուր դեղագրքային հոդվածի պահանջների համաձայն: Մշակվել են ոգեթուրմերի ստացման լաբորատոր մեթոդներ: Արտադրվել են «Քամերիոն նեղատերևի» ու «Կարմիր երեքնուկի» ոգեթուրմերի փորձնական խմբաքանակներ, կազմվել և հաստատվել են դրանց օգտագործման ցուցումները (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Գ.Հովսեփյան):

Ուսումնասիրվել է Մայրամախոտ, Մեղրախոտ կամ Պատրինջ, Կասիա, Խնկածաղիկ բույսերի սպիրտային էքստրակտների չոր պատրաստուկների նվազագույն ճնշող ազդեցությունը կաթնաթթվային բակտերիաների՝ *Lactobacillus acidophilus*, *L. delbrueckii*, *L. helveticus* աճի վրա: Համաձայն ստացված արդյունքների՝ առավել բարձր հակամանրէային ակտիվությամբ օժտված է Կասիայի էքստրակտը, իսկ բուսական էքստրակտների հանդեպ ամենաբարձր զգայնություն ցուցաբերում է *L. delbrueckii* շտամը: Մայրամախոտի էքստրակտը խթանում է *L. acidophilus* ու *L. helveticus*-ի աճը՝ միաժամանակ ճնշելով *L. delbrueckii*-ի աճը: Խնկածաղիկի ու Պատրինջի էթանոլային էքստրակտները ցուցաբերում են երկակի ազդեցություն: Ի տարբերություն մյուս բույսերի՝ Կասիայի էքստրակտը ցուցաբերում է միայն ճնշող ազդեցություն հետազոտվող կուլտուրաների վրա: Ստացված տվյալների հիման վրա ստուգվել է բուսական էքստրակտների ազդեցությունը *L. delbrueckii*-ով ու *L. helveticus*-ով ֆերմենտացված կաթնամթերքի կենսաքիմիական ու օրգանոլեպտիկ հատկությունների վրա: Որոշվել է, որ Պատրինջի ու Խնկածաղիկի էքստրակտները, կախված կոնցենտրացիայից, կարող են ցուցաբերել զգալի ազդեցություն կաթի ֆերմենտացիայի գործընթացի վրա, այդ թվում՝ խթանել կաթի մակարդման արագությունը, զգալիորեն բարձրացնել բակտերիաների տիտրը՝ հաղորդելով հաճելի համ ու բույր (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Լ.Դանիելյան):

Ուսումնասիրվել են *Neochloris oleoabundans*, *Chlorella vulgaris* կանաչ միկրոօրգանիզմների ու *Limnospira maxima* ցիանոբակտերիայի կենսաբանական ու արտադրողական հատկությունները ֆոտոկենսառեակտորներում շարունակական կուլտիվացման պայմաններում: Փորձերը ցույց են տվել, որ *L. maxima* ցիանոբակտերիայի թաց ու չոր կենսազանգվածի առավելագույն քանակը 192 ժամում եղել է համապատասխանաբար 10.7 ու 0.98 գ/լ, 0.34 օր-1 շտամի աճի տեսակարար արագությամբ: *C. vulgaris* միկրոօրգանիզմի թաց ու չոր կենսազանգվածի առավելագույն քանակը 168 ժամվա

ընթացքում կազմել է համապատասխանաբար 9.8 ու 1.17 գ/լ, 0.384 օր⁻¹ շտամի աճի տեսակարար արագությամբ: Միաժամանակ *N. oleoabundans* միկրոօրգանիզմի խոնավ ու չոր կենսազանգվածի առավելագույն քանակը 192 ժամվա ընթացքում կազմել է համապատասխանաբար 9.7 և 1.12 գ/լ, 0.315 օր⁻¹ շտամի աճի տեսակարար արագությամբ: Սպիտակուցի պարունակությունը 100 գ չոր կենսազանգվածում *L. maxima*, *C. vulgaris* և *N. oleoabundans*-ի համար կազմել է համապատասխանաբար 59.0 ± 2.4 , 49.2 ± 2.2 և 40.0 ± 2.1 գ, ածխաջրեր՝ 21.0 ± 1.9 , 15.8 ± 1.6 և 20.0 ± 1.8 գ, իսկ լիպիդները՝ 6.0 ± 1.1 , 19.6 ± 1.7 և 26.0 ± 1.9 (ղեկ.՝ ան.գ.թ. Վ.Գոգինյան):

Պարզվել է, որ պղնձի խտանյութի տարրալուծումը կենսածին Fe^{3+} -ով, քիմիական լուծույթի $Fe_2(SO_4)_3 \times 9H_2O$ համեմատությամբ, ավելի արդյունավետ է ընթանում՝ անկախ պուլպի խտությունից: Քիմիական ռեագենտի օգտագործման դեպքում դիտվել է Fe^{3+} -ի նստեցում, ինչի արդյունքում իոնների քանակը լուծույթում նվազել է, ինչն էլ հանգեցրել է պղնձի տարրալուծման ակտիվության նվազմանը: Կենսածին Fe^{3+} -ի լուծույթի օգտագործման դեպքում նստվածքի առաջացում տեղի չի ունեցել, և լուծույթի բարձր օքսիդացնող ակտիվությունը պահպանվել է տարրալուծման ողջ գործընթացում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ն.Վարդանյան):

Շարունակվել են գիտաարտադրական նշանակության մանրէների կուլտուրաների հավաքածուի կենսունակ վիճակում պահպանման աշխատանքները: Բացահայտվել է *Saccharomyces cerevisiae* շաքարասնկի 20 արդյունաբերական շտամների α -գլյուկոզիդազային ու β -ֆրուկտոֆուրոնիդիդազային կայուն ակտիվությունը 25 տարի լաբորատոր պայմաններում պահպանումից հետո: Մշակվել է *L. lactis* MDC-10881 կաթնաթթվային բակտերիաների ու *S. cerevisiae* MDC-9792 շաքարասնկերի երկաստիճան համատեղ կուլտիվացիայի ռեժիմը կաթնային շիճուկի վրա: Ուսումնասիրվել է *Aspergillus* ու *Penicillium* ցեղերի 25 շտամների պրոտեոլիտիկ ու ամիլազային ակտիվությունը: Ուսումնասիրվել են ֆիտոպաթոգեն կուլտուրաների 40 ու սպորառաջացնող բակտերիաների 40 շտամերի, այդ թվում՝ 16 թերմոֆիլ բացիլների կենսաքիմիական բնութագրերը (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Վ.Բագիյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Նոր քիրալային կատալիզատորներ և աքիրալային սուբստրատներ: Ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների և այլ պոտենցիալ կենսաակտիվ քիրալային միացությունների կատալիտիկ ասիմետրիկ սինթեզի արդյունավետ մեթոդների մշակում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ակ. Ա.Սադյան) շարունակվել են նոր մետաղական սալենային կոմպլեքսների ու աքիրալային սուբստրատների սինթեզի ու հատկությունների ուսումնասիրության հետազոտությունները հետագա կենսաբժշկական սկրինինգի համար:

«Մանրէների լիզոցելյուլոզ յուրացնող համակցություններից մետազենոմների (ներառյալ մետատրանսկրիպտոմները) ստացում, պահպանում, ինֆորմացիայի վերծանում և դրանց կիրառում նոր ռեկոմբինանտ ցելյուլազների, հեմիցելյուլազների ու լիզին մոդիֆիկացնող ֆերմենտների ստացման համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Համբարձումյան) կիրառվել է բարձրամոլեկուլային ԴՆԹ-ի ու ընդհանուր ՌՆԹ-ի միաժամանակյա անջատման անիոնափոխանակային քրոմատոգրաֆիայի մեթոդը: Պատրաստվել են նանոպորային սեքվենավորման բարձրորակ ԴՆԹ-նմուշներ:

«Պոտենցիալ հակախոլինէսթերազային ակտիվությամբ օժտված ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների և պեպտիդների նպատակային սինթեզ և կենսաակտիվության ներուժի գնահատում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Դադայան) իրականացվել է նոր ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների, դիպեպտիդների ու տրիպեպտիդների սինթեզ:

Ուսումնասիրվել են դրանց հակախտլինէսթերազային, ֆերմենտ արգելակող, սպազմոլիտիկ ու ֆունգիցիդային հատկությունները:

«Նիկելի հարթ-քառակուսային կոմպլեքսների, որպես ունիվերսալ սինտոնների, ուսումնասիրումը տարբեր կենսաբանորեն ակտիվ միացությունների սինթեզներում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Մկրտչյան) մշակվել են ցիկլոմիացման ու Մաննիխ ռեակցիաների իրականացման մեթոդները, որոնց հիման վրա սինթեզված ամինաթթուները փոխանցվել են կենսաբանական հատկություններն ուսումնասիրելու համար:

«Ներքջջային եռֆերմենտային համակարգերի կիրառմամբ նոր էնանտիոմերապես մաքուր ամինաթթուների և դրանց ածանցյալների ստացում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Պալոյան) գենային ճարտարագիտության մեթոդներով կառուցվել են հիդանտոինազների ու կարբամոյլազների շտամ-արտադրիչներ: Կատարվել է ստացված ֆերմենտների բնութագրումը և հաստատվել է ակտիվությունը համապատասխան սուբստրատների նկատմամբ:

«Միջատասպան և հողը պարարտացնող հատկություններով օժտված գյուղատնտեսական մշակաբույսեր» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ ան.գ.թ. Վ.Գոգինյան) նոր ազոտ-ֆիքսող ու ֆոսֆատ մոբիլիզացնող բակտերիաների հիման վրա մշակվել է պարարտացնող պատրաստուկ՝ «Պոլիագորիչ», անցկացվել են դաշտային հետազոտություններ գյուղատնտեսական մի շարք մշակաբույսերի վրա: Իրականացվել է 150-ից ավել էնտոմոպաթոգեն բակտերիաների շտամների՝ կարծրաթևավորների կարգի միջատների թրթուրների վրա ունեցած միջատասպան ազդեցության համեմատական ուսումնասիրություն:

«Ցեյուլոզ սինթեզող մանրէային շտամների սկրինինգ: Բակտերիալ ցեյուլոզի արտադրության տեխնոլոգիայի մշակում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ս.Ավետիսյան) *Gluconacetobacter xylinus*-ի ու *Acetobacter aceti*-ի ընտրված մուտանտ շտամների մոտ ուսումնասիրվել է բակտերիալ ցեյուլոզի ելքն ու որակը՝ կախված ութ ֆերմենտման միջավայրի բաղադրությունից:

«Նորարարական մեթոդներ՝ մետաղներով աղտոտված վայրերի ռիսկերի բնութագրման համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Վարդանյան) իրականացվել են նախնական քարտեզագրման աշխատանքներ՝ շրջապատող միջավայրի համար առավել մեծ վտանգ ներկայացնող վայրերի ընտրության ու նմուշառումներ իրականացնելու նպատակով: Որպես թիրախային վայրեր ընտրվել են Կավարտի լճված հանքավայրը, Գեղանուշի ու Արծվանիկի պոչամբարները (Սյունիք): Իրականացվել են նմուշների ֆիզիկաքիմիական, մանրէաբանական հետազոտություններ:

«Օպտիկապես ակտիվ ֆենիլալանինի ածանցյալների սինթեզ, դրանց հենքի վրա պեպտիդների նպատակային ստացում և կենսաակտիվության հետազոտում» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Զ.Մարդիյան) սինթեզված α -դիրքում պրոպարգիլային ածանցյալներ պարունակող (S)- β -ֆենիլալանինի նմանակների հենքի վրա կառուցվել են նոր կենսաբանորեն ու օպտիկապես ակտիվ տրի- և տետրապեպտիդներ: Ուսումնասիրվել են դրանց հակաօքսիդանտային ու հակաբակտերիալ հատկությունները:

«Էնանտիոմերապես հարստացված չհագեցած ոչ սպիտակուցային նոր (S)- α -ամինաթթուների սինթեզը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Մկրտչյան) ստացվել են 4 նոր կոմպլեքսներ, սինթեզվել են համապատասխան ամինաթթուներ:

«Հիդանտոինազային և կարբամոյլազային ակտիվությամբ օժտված ռեկոմբինանտ շտամների կառուցումը և դրանց կիրառումը օպտիկապես ակտիվ D-ամինաթթուների կենսակատալիտիկ սինթեզի համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Հ.Քոլոյան) ստացվել են D-կարբամոյլազի գենը կրող *E. coli* ռեկոմբինանտ շտամներ: Ուսումնասիրվել են D-կարբամոյլազների ֆիզիկաքիմիական ու կատալիտիկ հարկությունները, SDS-PAG

էլեկտրոֆորեզի միջոցով որոշվել են այդ ֆերմենտի ենթամիավորների մոլեկուլային կշիռները (37 kDa), կատարվել է ֆունկցիոնալ ակտիվ D-կարբամոլիլազների մաքրման օպտիմալ սխեմայի ընտրություն: Մոլեկուլային դոկինդ անալիզի կիրառմամբ իրականացվել է այդ ֆերմենտում կատալիտիկ կարևորություն ունեցող ամինաթթվային մնացորդների նույնականացում:

«Միկրոսկոպիկ սնկերի և միկրոջրիմուռների համակցությունները, դրանց մետաբոլից ակտիվությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ն.Հովհաննիսյան) ստացվել են քարաքոսային սնկերի ու միկրոջրիմուռների կայուն համակցություններ՝ *Aureobasidium pullulans* - *Chlorella vulgaris*, *A. pullulans* - *Neochloris oleoabundans*: Ցույց է տրվել, որ համակցությունների կողմից արտադրվող ճարպաթթուների որակական բաղադրությունը զգալիորեն տարբերվում է առանձին միկրոօրգանիզմների ճարպաթթվային կազմից:

«Որոշակի հիվանդությունների կանխարգելման համար նոր պրոբիոտիկ շտամների հատկությունների ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Կ.Կարապետյան) շարունակվել է հեռանկարային կաթնաթթվային բակտերիաների ու էնտերոկոկերի կենսաբանական ու արտադրողական հատկությունների ուսումնասիրությունը:

«Նոր բազմաֆունկցիոնալ կենսատեխնոլոգիական պրեպարատի՝ որպես կենսապարարտանյութ, կենսախթանիչ, կենսաապեստիցիդ մշակումը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Լ.Մելքոնյան) ուսումնասիրվել են *Tetrademus obliquus* միկրոջրիմուռի մի շարք ազոտ ֆիքսող բակտերիաների շտամների կոնսորցիումները: Հետազոտվել են դրանց խթանիչ ազդեցությունը *Lepidum sativum* բույսի (ջրածաղիկ) սերմերի ծլունակության վրա, ֆունգիցիդային ակտիվությունը *Fusarium oxysporum* տեսակի սնկերի նկատմամբ:

«Հակամետաստազային ակտիվությամբ օժտված ոչ սովորական ամինաթթուների և դրանց դի-, տրիպեպտիդների հայտնաբերում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Սարգսյան) ստացվել են մի շարք պրոպարգիլզիցին պարունակող դի- և տրիպեպտիդներ: Ուսումնասիրվել է դրանց ազդեցությունը կոլագենազ ֆերմենտի ակտիվության վրա:

«Կենսաբանորեն ակտիվ ջրալույծ մելանինի ստացումը բուսական հումքի թափոններից. հատկությունների ուսումնասիրությունը և կիրառումը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Ծատուրյան) մշակվել է բուսական ծագման հումքերից առանց օրգանական լուծիչների օգտագործման ու թանկարժեք սարքավորումների կիրառմամբ մատչելի ու էժան ջրալույծ մելանինի ստացման տեխնոլոգիա, ուսումնասիրվել են անջատված մելանինի հակաօքսիդանտային, հակամանրէային ու կենսապաշտպանիչ հատկությունները, մասնավորապես որպես հակաբիոտիկների հանդեպ կայունությունը բարձրացնող միջոց:

«Ռեկոմբինանտ ցիանոբակտերիալ շտամների կառուցում 5-ամինոլուկլինաթթվի արտադրության համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ան.գ.թ. Վ. Գոգինյան) կառուցվել են կայուն, կենսունակ, վերարտադրելի ու մրցունակ ռեկոմբինանտ *Synechocystis* շտամներ, որոնք սինթեզում են 17.0–24.5 մգ/լ 5-ամինոլուկլինաթթու:

«Բիոմետաղներ: Արժեքավոր մետաղների մանրէաբանական կորզումը էլեկտրոնային թափոններից» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ն.Վարդանյան) ուսումնասիրվել է առավել կարևոր գործոնների՝ պուլպի խտության, Fe^{3+} -ի կոնցենտրացիայի ու pH-ի ազդեցությունը տպագիր տպատախտակներից մետաղների կենսատարրալուծման վրա: Բացահայտվել են արժեքավոր մետաղների ընտրողական կենսատարրալուծման գործընթացի օպտիմալ պայմանները՝ ստացված բարձրարդյունավետ ու դիմացկուն մանրէների և նրանց ասոցիացիաների կիրառմամբ:

«Ցիանոբակտերիաներից և միկրոջրիմուռներից գլիկոլիցերոլիպիդների անջատում և հակաքաղցկեղային ազդեցության ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Բ.Հարությունյան) *Synechocystis* sp., *A. platensis* ցիանոբակտերիաների ու *C. vulgaris*

միկրոօրգանիզմների կենսազանգվածներից մեկուսացվել են գլիկոպիկտերոլիպիդներ, որոնց քիմիական մաքրությունը, քանակները հաստատվել են ՆՇՔ ու ԲԱՀՔ մեթոդների կիրառմամբ:

«Պոտենցիալ կենսաբանորեն ակտիվ ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների, պեպտիդների նպատակային սինթեզ ու դրանց կենսաակտիվության հետազոտում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Լ. Ստեփանյան) համակարգչային ծրագրերի օգնությամբ իրականացվել է հետագա սինթեզով նոր ամինաթթուների ու պեպտիդների որոնում, որոնք արգելակում են հակամանրէային սերինային պրոտեազների ու բակտերիալ կոլագենազների գործողությունը:

«Սուբստրատների քիմիական սինթեզ և սուր երիկամային անբավարարության վաղ լաբորատոր ախտորոշման նպատակով կենսաբանական հեղուկներում պանտոթենազի ակտիվության որոշման նոր մեթոդի մշակում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա. Մկրտչյան) իրականացվել է ելային կոմպլեքսի ստացում ու C-ալկիլման ռեակցիայի հետազոտում:

«Մելանինոգեն շտամների և մանրէային մելանինի կիրառումը բույսերի վնասատուների ու հիվանդությունների դեմ պայքարում, ինչպես նաև բերքատվության բարձրացման համար» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ս. Ավետիսյան) օպտիմալացվել են *Bacillus thuringiensis*-ի մելանինոգեն շտամների համար ֆերմենտման պայմանները: 19%-ով բարձրացել է նպատակային նյութի՝ մելանինի ելքը: Գյուղատնտեսական բույսերի կուլտուրաների համար որոշվել են մելանինով մշակման օպտիմալ չափաբաժիններն ու տևողությունը: Յույց է տրվել *B. thuringiensis*-ի ֆունգիցիդային ակտիվությունը որոշ ֆիտոպաթոգեն սնկերի ու մանէների նկատմամբ:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Saghyan A., Bagiyany V., Ghazanchyan N., Kinosyan M., Harutyunyan A., Goginyan V., Catalogue of the culture collection of microorganisms. Aerobic spore-forming bacteria, "Stepanyan Print" LLC Printing house, Y., v. 1, part 3, 2023, 285pp.
2. Saghyan A., Bagiyany V., Khachaturyan N., Gevorgyan S., Kinosyan M., Harutyunyan A., Goginyan V., Catalogue of the culture collection of microorganisms: Filamentous Fungi, Basidiomycetes, "Stepanyan Print" LLC Printing house, Y., v. 4, 2023, 516pp.

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

3. Гаспарян Г.Ц., Овакимян М.Ж., Бичахчян А.С., Погосян А.С., Дердзян Л.В., Особенности реагирования ненасыщенных фосфониевых и фосфорильных соединений с нуклеофильными электрофильными реагентами, сб. тр. "Некоторые успехи органической и фармацевтической химии", Ер., N 4, 2023, с. 259-273.
4. Aganyants H., Koloyan H., Hovsepyan A., Hambardzumyan A., Sakanyan V., Development of the hydantoinase process, FEBS Open Bio, P003, 2023, pp. 9-10.
5. Burkhardt Ch., Baruth L., Meyer-Heydecke N., Klippel B., Margaryan A., Paloyan A., Panosyan H., Antranikian G., Mining thermophiles for biotechnologically relevant enzymes: evaluating the potential of European and Caucasian hot springs, Extremophiles, v. 28, N 5, 2023, pp. 1-27.
6. Dadayan A., Poghosyan A., Ghazaryan S., Hovhannisyan A., Ghazaryan M., Dadayan S., Comparative study of the content of anthocyanins in the fruits of blueberries, blackberries and blackcurrants. Development of a technological method for obtaining partially purified new-galenic extracts, Proceedings of the Yerevan State University. Chemistry and Biology, v. 57, N 2, 2023, pp. 100-109.

7. Hakobyan H., Jamgaryan S., Sargsyan A., Danghyan Yu., Larionov V., Maleev V., Saghyan A., Mardiyan Z., A stereoselective entry to enantiopure (S)-2-amino-2-methyl-5-arylpen-4-ynoic acids and evaluation of their inhibitory activity against bacterial collagenase G, *Symmetry*, v. 15, N 10, 1924, 2023, pp. 1-13.
8. Harutyunyan A., Sumbatyan A., Hambardzumyan A., Panosyan H., Grigoryan A., Stepanyan H., Muradyan R.E., Synthesis, molecular docking, and biological activity of antimetabolites based on uracils and 5-substituted 2,6-dimethylpyrimidin-4(3H)-ones, *Russian Journal of Organic Chemistry*, v. 59, N 9, 2023, pp. 1511-1522.
9. Hovhannisyan H., Pashayan M., Barseghyan A., Grigoryan G., Gaboyan E., Danielyan L., Health promoting potentials of Armenian functional sour milk “Narine” and its starter *Lactobacillus helveticus* MDC9602, *The New Armenian Medical Journal*, v. 17, N 3, 2023, pp. 66-73.
10. Karimpour F., Tkhruni F., Karapetyan K., Afroughi S., Peikar A., Gohargani M., Tabatabaei N., Ebrahimzadeh Koor B., Salehi S., A study of Iranian traditional dairy beverage (Richal Shiri) and investigation into some properties of its isolated lactic acid bacteria, *The New Armenian Medical Journal*, v. 17, N 1, 2023, pp. 63-69.
11. Khachatryan G., Stepanyan T., Harutyunyan S., Goginyan V., Isolation of fenugreek nodule bacteria from arid and uncultivated soils and their impact on hostplants, *Reports of NAS RA*, v.123, N2, 2023, pp.60-67.
12. Melkumyan M., Babayan B., The study of proteolytic activity of Phytopathogenic *Rhodococcus*, *Pseudomonas* and *Xanthomonas* some strains, *European Science Review*, N 2, 2023, pp. 3-7.
13. Minasyan E., Aghajanyan A., Karapetyan K., Khachatryan N., Hovhannisyan G., Yeghyan K., Tsaturyan A., Antimicrobial activity of melanin isolated from wine waste, *Indian Journal of Microbiology*, v. 63, N 4, 2023, pp. 1-7.
14. Paloyan A., Dyukova K., Hambardzumyan A., Characterization of Glucose Oxidase from *Penicillium chrysogenum* MDC 8358. Prospects for application in food industry, *Functional Foods in Health and Disease*, v. 13, N 11, 2023, pp. 616-631.
15. Paloyan A., Sargsyan A., Karapetyan M., Hambardzumyan A., Kocharov S., Panosyan H., Dyukova K., Kinoshyan M., ... Marles-Wright J., Antranikian G., Structural and biochemical characterisation of the N-carbamoyl- β -alanine amidohydrolase from *Rhizobium radiobacter* MDC 8606, *FEBS J*, 2023, pp. 1-15.
16. Poladyan A., Trchounian K., Paloyan A., Minasyan E., Aghekyan H., Iskandaryan M., Khoyetsyan L., Aghayan S., Tsaturyan A., Antranikian G., Valorization of whey-based side streams for microbial biomass, molecular hydrogen, and hydrogenase production, *Applied Microbiology and Biotechnology*, v. 107, 2023, pp. 4683–4696.
17. Sargsyan A., Hakobyan H., Mardiyan Z., Jamharyan S., Dadayan A., Sargsyan T., Hovhannisyan N., Modeling, synthesis and in vitro screening of unusual amino acids and peptides as protease inhibitors, *Journal of Chemical Technology and Metallurgy*, v. 58, N 3, 2023, pp. 615-620.
18. Stepanyan L., Sargsyan T., Israyelyan M., Karapetyan K., Tsaturyan A., Study of the chemical composition, antibacterial and antioxidant activity of various extracts of the aerial part of *Leonurus Cardiac*, *Farmacia*, v. 71, N 5, 2023, pp. 1064-1071.
19. Tkhruni F., Israyelyan A., Karapetyan K., Balabekyan Ts., Khachatryan L., Khachatryan T., Comparative antimicrobial activity of some metabiotics, synthesized by lactic acid bacteria, *The New Armenian Medical Journal*, v. 17, N 1, 2023, pp. 1-13.
20. Tovmasyan A., Mkrtchyan A., Khachatryan H., Hayrapetyan M., Hakobyan R., Poghosyan A., Tsaturyan A., Minasyan E., Maleev V., Larionov V., Ayvazyan A., Shibata N., Giovanni N., Saghyan A., Synthesis, characterization, and study of catalytic activity of chiral Cu(II) and Ni(II) salen complexes in the α -Amino Acid C- α alkylation reaction, *Molecules*, v. 28, N 3, 1180, 2023, pp. 1-16.
21. Tsaturyan A., Arstamyanyan L., Sargsyan A., Saribekyan J., Voskanyan A., Minasyan E., Israelyan M., Sargsyan T., Stepanyan L., Development of an efficient method for obtaining lactose and lactulose from whey, *Pharmacia*, v. 70, N 4, 2023, pp. 1039–1046.
22. Tsaturyan A., Chiral separation of (2s,9s)-diamino-2,9-dibenzyldeca-4,6-diynedioic acid and (2r,9r)-diamino-2,9-dibenzyldeca-4,6-diynedioic acid, *Proceedings of the Yerevan State University, Chemistry and Biology*, v. 57, N 2, 2023, pp. 110–117.
23. Vardanyan A., Gaydardzhiev S., Vardanyan N., Optimized biological extraction of Cu and Ni from printed circuit boards via redoxolysis and concomitant substrate characterization, *Hydrometallurgy*, v. 221, 2023, pp. 1-10.

24. Vardanyan A., Khachatryan A., Castro L., Willscher S., Gaydardzhiev S., Zhang R., Vardanyan N., Bioleaching of sulfide minerals by *Leptospirillum ferriphilum* CC from polymetallic mine (Armenia), Minerals, v. 13, N 2, 2023, 243, pp. 1-15.
Հոդվածները հրատարակվել են “Functional Foods and Bioactive Compounds: Modern and Medieval Approaches” միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Ե., «Food Science Publisher» հրատ., 2023, 399 էջ:
25. Avetisova G., Ghochikyan V., Tsarukyan G., Keleshyan S., Karapetyan Zh., Toplaghaltsyan A., Melkonyan L., Microbial production of the essential amino acid L-tryptophan for food and nutrition, pp. 237-239.
26. Chitchyan K., Hovhannisyan S., Marutyan A., Verdyan A., Karapetyan K., The β -galactosidase activity potential of probiotic strains. pp. 307-310.
27. Danielyan L., Barseghyan A., Baghdasaryan L., Hrachya G. Hovhannisyan H., Improvement of Armenian functional dairy food Narine technological and probiotic properties by *Prunus armeniaca* gum exudate, pp. 365-366.
28. Danielyan L., Gaboyan E., Barseghyan A., Melqumyan I., Baghdasaryan L., Hovhannisyan H., Isolation of probiotic bacteria in breast milk to Improve breast milk and infant gut microbiota, pp. 254-255.
29. Melkonyan L., Ferreira A., Vela Bastos C., Figueiredo D., Avetisova G., Karapetyan Z., Toplaghaltsyan A., Gouveia L., Creating a consortium of nitrogen-fixing bacterium and microalga for healthier organic food, pp. 233-236.
30. Melkonyan L., Karapetyan Zh., Toplaghaltsyan A., Gouveia L., Avetisova G., Isolation and characterization of nitrogen-fixing bacteria to create a new multifunctional biotechnological mean for organic agriculture, pp. 230-232.
31. Paloyan A., Dyukova K., Hambardzumyan A., Characterization of Glucose Oxidase from *Penicillium chrysogenum* MDC 8358, pp. 211-213.
32. Tkhruni F., Balabekyan T., Khachatryan T., Karapetyan K., New biopreparations for functional nutrition, pp. 348-350.

Պաշտպանվել է 3 թեկնածուական ատենախոսություն:

Ա.Մկրտչյանը պարգևատրվել է ՀՀ վարչապետի հուշամեդալով:

Գ. ԴԱՎԹՅԱՆԻ ԱՆՎ. ՀԻԴՐՈՊՈՆԻԿԱՅԻ ՊՐՈԲԼԵՄՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Կ.գ.թ. Խ.Մայրապետյան
 Փոխտնօրեն՝ Կ.գ.թ. Ա.Թադևոսյան
 Գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Ա.Կարապետյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ hydropinstitute@gmail.com
 Կայքէջ՝ www.sci.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Արարատյան դաշտի բացօթյա հիդրոպոնիկայի պայմաններում բուրավետ կալիզիայի (*Callisia fragrans* (Lindl.) Woodson) վերգետնյա թարմ զանգվածի առավելագույն քանակություն ապահովել են Դավթյանի (0.5 Ն) սննդալուծողությամբ սնուցված բույսերը, որոնց արտարմատային եղանակով տրվել է կենսապարարտանյութ (Էկոբիոֆիդ+)՝ 1.2-3.5 անգամ գերազանցելով բույսերին, որոնք սնուցվել են միայն Դավթյանի (0.5 Ն) սննդալուծողությամբ, Դավթյանի (0.5 Ն) սննդալուծողությամբ ու կենսապարարտանյութով (արտարմատային եղանակով), միայն կենսապարարտանյութով (արտարմատային եղանակով): Միաժամանակ կողային ընձյուղներում գումարային ֆլավոնոիդների կենսասինթեզը շուրջ 80-100%-ով առավել ինտենսիվ է ընթացել Դավթյանի սննդալուծողի ու կեն-

սապարարտանյութի միաժամանակյա արմատային եղանակով, ինչպես նաև բույսերին միայն արտարմատային ճանապարհով կենսապարարտանյութ մատակարարելու դեպքում:

Բացօթյա հիդրոպոնիկայի պայմաններում սովորական եղերդակի աճի, զարգացման ու կենսաքիմիական ցուցանիշների վրա Ստեյների սննդալուծոյթի տարբեր խտությունների (0.5 Ն, 0.75 Ն, 1.0 Ն և 1.25 Ն) ազդեցության ուսումնասիրման արդյունքում պարզվել է, որ 1.0 Ն սննդալուծոյթը համարվում է ամենաարդյունավետը, որի դեպքում, հողային բույսերի համեմատ, գրանցվել է բույսի տերևների (2.5 անգամ) ու արմատների (3.0 անգամ) առավելագույն չոր զանգված և արմատներում ինուլինի (1.3 անգամ) բարձր պարունակություն: Նույն ցուցանիշներով սննդալուծոյթի մյուս խտությունները ցուցաբերել են համապատասխանաբար, 1.1-1.7, 1.4-1.5 և 1.6-2.0 անգամ ցածր արդյունավետություն:

Հիդրոպոնիկայում ու հողում տիբեթյան հազազի (*Lycium barbarum* L.) բույսերի արտարմատային սնուցումը Se-ի 0.005%-ոց լուծույթով (ստուգիչի համեմատ) բարձրացրել է Se-ի պարունակությունը հատապտուղներում 2.3 և 3.1, տերևներում՝ 7.0 և 18.5 անգամ: Ընդ որում, և՛ հիդրոպոնիկայում, և՛ հողում Se-ի 0.005 %-ոց լուծույթով բույսերի արտարմատային սնուցման դեպքում Se-ի պարունակությունը հատապտուղներում կազմել է 40 մկգ/կգ: Հիդրոպոնիկայում սննդալուծոյթին 1.0 մգ/լ Se-ի հավելումը նպաստել է հատապտուղներում Se-ի պարունակության բարձացմանը ստուգիչի համեմատ 1.4 անգամ:

Ակվապոնիկայի պայմաններում սոյայի (*Glycine max* Merr.) Մենուա սորտի սերմերի քաշը զիջել է դասական հիդրոպոնիկային 1.3, սակայն գերազանցել է հողային ստուգիչին 1.5 անգամ: Սպիտակուցի պարունակությամբ ակվապոնիկ տարբերակը զիջել է դասական հիդրոպոնիկային 1.4 անգամ, սակայն էականորեն չի տարբերվել հողային ստուգիչից: Ճարպերի պարունակության տեսակետից էական տարբերություն չի գրանցվել:

Անհող մշակույթում նրբաձաղիկ ռեհանը տերևների թարմ ու չոր քաշով, վիտամին C-ի պարունակությամբ շուրջ 10 %-ով զիջել է հողային ստուգիչին: Եթերայուղի (14 %-ով) ու սպիտակուցների (1.2 անգամ) պարունակությամբ նույնպես հողային բույսերը գերազանցել են հիդրոպոնիկ բույսերին: Էքստրակտիվ նյութերի (շուրջ 10 %-ով), դաբաղանյութերի (1.2 անգամ), ինչպես նաև β-կարոտինի պարունակության (1.7 անգամ) բարձր ցուցանիշ գրանցվել է հիդրոպոնիկայում: Մշակման պայմաններն էականորեն չեն ազդել կարոտինոիդների, «a» ու «b» քլորոֆիլների, ֆլավոնոիդների ու ֆենոլային թթուների պարունակության վրա:

Հիդրոպոնիկայում աշվազանդայի արմատների, տերևների, սերմերի, ինչպես նաև վերգետնյա զանգվածի չոր քաշը համապատասխանաբար 1.4, 2.0, 2.1 և 2.2 անգամ գերազանցել է հողային բույսերին: Բույսի տերևներում ֆլավոնոիդների պարունակության տեսանկյունից տարբերակների միջև էական տարբերություն չի դիտվել, սակայն ֆենոլային թթուների ու էքստրակտիվ նյութերի պարունակությամբ հիդրոպոնիկ բույսերը համապատասխանաբար 1.2 և 1.1 անգամ գերազանցել են հողայինին: Սպիտակուցների (1.1 անգամ) ու դաբաղանյութերի (1.3 անգամ) բարձր պարունակությամբ աչքի են ընկել հողային բույսերը: Հիդրոպոնիկայում աշվազանդայի թարմ տերևներում գրանցվել է «a» ու «b» քլորոֆիլների շուրջ 20%-ով և β-կարոտինի շուրջ 10%-ով բարձր քանակություն, իսկ սերմերում՝ ճարպերի (1.2 անգամ) ու հում թաղանթանյութի (1.3 անգամ) բարձր պարունակություն: Աշվազանդայի արմատներում հայտնաբերվել է քլորոգենաթթու, սակայն հիդրոպոնիկ ու հողային բույսերի միջև էական տարբերություն չի արձանագրվել:

Սրատերև թխկու (*Acer platanoides* L.) աճի ու զարգացման համար լավագույն լցանյութ է համարվել սև խարամը, որտեղ տնկիների բարձրությունը 1.2-1.4 ու բնի տրամագիծը 1.4-1.5 անգամ գերազանցել են կարմիր խարամ ու գլաքար լցանյութերում ու հողում աճեցված տնկիներին: Արարատյան դաշտի պայմաններում մշտադալար նոճու (8 տարեկան) բնի տրամագծի տարեկան աճը 1.5 անգամ գերազանցել է Դիլիջանի փորձակայանի պայմաններում աճեցված նոճուն (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Մայրապետյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Շարունակվել է ուսումնասիրվել բրգաձև թույայի (*Thuja pyramidalis* L.) տնկիների աճի վրա հիդրոպոնիկ տարբեր սուբստրատների, տնկարկի խտության ազդեցությունը, գնահատվել է տարբեր տարիքի տնկիների աճի արագությունը: Նախորդ և այս տարվա տվյալները փաստում են, որ հիդրոպոնիկ պայմաններն առավել նպաստավոր են բրգաձև թույայի տնկիների աճեցման համար՝ ապահովելով դրանց արագ աճ: Տարիքի հետ նույն տնկարկը (8 բույս/մ²) պայմանավորում է բույսերի ավելի ինտենսիվ աճ՝ ապահովելով աճի համար ազատ տարածություն ու բավարար սնուցում, սակայն տնկիների աճի հարաբերական արագությունը նվազել է:

Մորինգայի հանքային սննդառության օպտիմալացման փորձերի արդյունքներից բացահայտվել է, որ սննդալուծույթում NPK-ի տարբեր հարաբերակցությունները (N₇₀:P₁₅:K₁₅, N₁₅:P₇₀:K₁₅, N₁₅:P₁₅:K₇₀ ատոմ%) էականորեն ազդել են մորինգայի տերևների բերքատվության ու դրանց կենսաքիմիական ցուցանիշների վրա: Բուսահումքի ու տերևներում սպիտակուցի նվազագույն կուտակում (1.1-1.2 անգամ) դիտվել է N₁₅:P₁₅:K₇₀ դեպքում, սակայն այս տարբերակում չոր տերևներում գրանցվել է էքստրակտիվ նյութերի (մինչև 20%-ով), ֆլավոնոիդների (10-20%-ով), ֆենոլային թթուների (20%-ով), շաքարի (60%-ով), դաբաղանյութերի (20-40%-ով) բարձր պարունակություն (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Հակոբջանյան):

Պարզվել է, որ նույն վեգետացիայի ընթացքում սոյայի 2 բերքի ստացումը լիովին հնարավոր է: Հանրագումարի բերելով 1-ին ու 2-րդ ցանքերի բերքի տվյալները՝ կարելի է փաստել, որ 1 վեգետացիոն շրջանում իրատեսական է 1540 գ/քմ բերքի ստացումը հիդրոպոնիկայում ու 680 գ/քմ՝ հողում:

Հաստատվել է, որ հիդրոպոնիկայում սնուցման հաճախականության փոփոխությունը զգալիորեն ազդել է բույսերի բերքատվության վրա. առավելագույն բերք ստացվել է օրը 2 անգամ սնուցման դեպքում: Սնուցման հաճախականության կրկնակի կրճատման դեպքում բերքի նվազումը կազմել է 20%, սպիտակուցի պարունակությանը՝ 10%: Սննդալուծույթի մատակարարման քառակի կրճատման դեպքում սոյայի սերմերի քաշը նվազել է 1.8 անգամ, իսկ ճարպի պարունակությունը՝ 1.1 անգամ: Միաժամանակ բոլոր հիդրոպոնիկ տարբերակները բերքով գերազանցել են հողային բույսերին 1.1-2.0, սպիտակուցի պարունակությամբ՝ 1.4-1.5 անգամ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ա.Թադևոսյան):

In vitro մշակույթում փշոտ էլեութերոկոկկի (*Eleutherococcus senticosus* L.) էքսպլանտների (բողբոջ, ընձյուղ, տերև) ախտահանման արդյունավետությունը կազմել է 86%: 0.5 ՄՍ սննդամիջավայրում GA₃ 0.5 մգ/լ խտությունը նպաստել է էքսպլանտների միջհանգուցային հատվածների երկարացմանը մինչև 1.5-2.0 սմ: Միկրոընձյուղները վերատնկարկվել են 1 մգ/լ ԻԿԹ ազոտ չպարունակող 0.5 ՄՍ սննդամիջավայրում, որտեղ գրանցվել է 80% արմատառաջացում, իսկ 2.0 մգ/լ ԲԱՊ, 0.5-ական մգ/լ ԻԿԹ ու GA₃ խտությունները նպաստել են 4-6 հատ ադվենտիվ միկրոընձյուղների ձևավորմանը:

Հիդրոպոնիկայում տերևները, ցողունները, արմատներն ու պտուղները ֆլավոնոիդների պարունակությամբ գերազանցել են հողային բույսերին համապատասխանաբար 1.5, 2. 0, 1.2, 2.3 անգամ: Էլեուտերոզիդների պարունակությամբ տերևներն ու պտուղները հիդրոպոնիկայում գերազանցել են հողային և Դիլիջանի փորձակայանի բույսերին համապատասխանաբար 1.2, 1.1 և 1.4, 1.1 անգամ: Արմատների վերլուծության արդյունքում քլորոգենաթթուն հիդրոպոնիկ նմուշում կազմել է 9.7 մգ%, իսկ հողայինում՝ 8.7 մգ%: Տերևների բարձր հակաօքսիդիչ հատկություն գրանցվել է լուծամզվածքի 500 մկգ/մլ խտության պարագայում, որի դեպքում 87-91%-ով չեզոքացվել են լուծույթում առկա ազատ ռադիկալները:

Ներմուծվել և հողում ու անհող մշակույթում ուսումնասիրվել են վայրի ուտելի բույսերից բոխի մանրապտուղը (*Bilacunaria microcarpa* (M. Bieb.) Pimenov & V.N. Tikhom.), նարդես գարշահոտը (*Ferula assa-foetida* L.), երնջակ դաշտայինը (*Eryngium campestre* L.) ու երնջակ կովկասյանը (*Eryngium caucasicum* Trautv.):

Ուսումնասիրվել է նաև հիդրոպոնիկ աճեցման միջավայրի ազդեցությունը Հայաստանի համար ոչ ավանդական սննդաբույս ալիքաձև խավրժիլի (*Rheum rhubarbarum* L.) բերքատվության ու բուսահումքի կենսաքիմիական ցուցանիշների վրա: Պարզվել է, որ Արարատյան դաշտի պայմաններում գլաքար լցանյութը գերտաքացման հետևանքով բացասաբար է ազդել խավրժիլի կենսունակության վրա: Հրաբխային խարամի և դրա ու գլաքարի խառնուրդի վրա աճեցված բույսերը թարմ կոթունների բերքատվությամբ ու քանակով գերազանցել են հողային բույսերին համապատասխանաբար 2.6-3.0 և 1.7 անգամ: Հողային բույսերը զիջել են հիդրոպոնիկներին էքստրակտիվ նյութերի (մինչև 50%-ով), ֆլավոնոիդների (մինչև 70 %-ով) և ֆենոլային թթուների (2 անգամ) պարունակությամբ, սակայն 3 անգամ գերազանցել են դաբաղանյութերի, մինչև 3.7 անգամ՝ C վիտամինի պարունակությամբ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Մ.Դարյադար):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Ղալաջյան Լ.Մ., Մայրապետյան Խ.Ս., Հովհաննիսյան Լ.Է., Սիսեոյան Ռ.Զ., Վարդանյան Ա.Պ., Հակոբջանյան Ա.Ա., Բաղդասարյան Վ.Գ., Որոշ բանջարաբույսերի գոմարային β-ռադիոակտիվությունն Արարատյան դաշտի տարբեր հիդրոպոնիկական համակարգերի և հողի պայմաններում, Ե., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N 75(1), 2023, էջ 6-12:
2. Հակոբջանյան Ա.Ա., Ղալաջյան Լ.Մ., Խչոյան Հ.Վ., Մարտիրոսյան Ս.Կ., Մկրտչյան Վ.Վ., Սարոյան Ն.Ա., Մկրտչյան Մ.Դ., Հովհաննեսյան Մ.Կ., Նահապետյան Ա.Մ., Ասճատրյան Ի.Ա., Հայաստանի տարբեր շրջաններում օդի աղտոտվածության ազդեցությունը կալեի վրա, Ե., «Գիտական հանդես», N 9, 2023, էջ 55-64:
3. Մայրապետյան Ս.Խ., Թադևոսյան Ա.Հ., Թովմասյան Ա.Հ., Ասատրյան Ա.Զ., Մաթևոսյան Ա.Զ., Սոյայի աճեցման հնարավորությունը բացօթյա հիդրոպոնիկայում և հողում Արարատյան դաշտի պայմաններում, Ե., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N 75(1), 2023, էջ 66-72:
4. Մայրապետյան Ս.Խ., Թովմասյան Ա.Հ., Ալեքսանյան Զ.Ս., Ասատրյան Ա.Զ., Ստեփանյան Ա.Ս., Թադևոսյան Ա.Հ., Նրբաձաղիկ ռեհանի (*Ocimum tenuiflorum* L.) կենսաքիմիական բնութագիրը բացօթյա հիդրոպոնիկայի և հողային մշակույթի պայմաններում, Ե., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N 75(2-3), 2023, էջ 13-18:
5. Babakhanyan M., Chavushyan V., Simonyan K., Ghalachyan L., Darbinyan L., Ghukasyan A., Zaqaryan Sh., Hovhannisyan L., Productivity and selenium enrichment of stevia in hydroponic and soil cultivation systems in the Ararat Valley, "Georgian Medical News", Jun; (339), 2023, pp. 71-76.

6. Chavushyan V., Simonyan K., Danielyan M., Avetisyan L., Darbinyan L., Isoyan A., Lorikyan A., Hovhannisyan L., Babakhanyan M., Sukiasyan L., Pathology and prevention of brain microvascular and neuronal dysfunction induced by a high-fructose diet in rats, "Metabolic Brain Disease", 38(1), 2023, pp. 269-286.
7. Daryadar M., Alexanyan J., Mayrapetyan S., Mayrapetyan K., Tovmasyan A., Tadevosyan A., Estimation of essential oil level in peppermint grown in the water-stream and classical hydroponic systems, "Functional Foods in Health and Disease" 13(7), 2023, pp. 361-371.
8. Ghalachyan L., Mairapetyan S., Vardanyan A., Hovhannisyan L., Daryadar M., Mairapetyan K., Ghahramanyan A., Hakobjanyan A., Tadevosyan A., The study of gross beta-radioactivity of some medicinal plants in conditions of outdoor hydroponics and soil culture in Ararat Valley, "Bioactive Compounds in Health and Disease", 6(10), 2023, pp. 243-258.
9. Matevosyan A., Tadevosyan A., Tovmasyan A., Asatryan A., Mairapetyan S. Nutritional value of soybean under outdoor hydroponics and soil conditions of the Ararat Valley, "Functional Foods in Health and Disease" 13(10), 2023, pp. 533-546.
10. Matevosyan L., Barbaryan A., Ghukasyan A., Ghazaryan R., Alikhanyan N., Shaboyan G., Organization of seed breeding activities for leguminous crops and introduction of new varieties in conditions of piedmont and mountainous zones of Armenia, EBWFF 2023 -International Scientific Conference Ecological and Biological Well-Being of Flora and Fauna (Part1), 420, 2023, pp. 1-6, 01022.
11. Sarikeyan M., Hovhannisyan F., Kirakosyan G., Hakobyan H., Shaboyan G., Hovhannisyan A., Study of the fertilizer "Multibar" for the productivity and characterization of eggplant varieties, BIO Web of Conferences, 01008.
12. Tadevosyan A., Hakobjanyan A., Tovmasyan A., Asatryan A., Roosta H.R., Daryadar M., Hypoglycemic and hypolipidemic activity of moringa grown in hydroponics and soil in Ararat Valley, "Functional Foods in Health and Disease", 13(8), 2023, pp. 398-408.
13. Vardanyan A., Ghalachyan L., Tadevosyan A., Baghdasaryan V., Stepanyan A., Daryadar M., The phytochemical study of Eleutherococcus senticosus (Rupr. & Maxim.) leaves in hydroponics and soil culture, "Functional Foods in Health and Disease", 13(11), 2023, pp. 574-583.

ՄՈԼԵԿՈՒԼԱՅԻՆ ԿԵՆՍԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Կ.Գ.Պ. Ա.Առաքելյան
 Փոխտնօրեն՝ Կ.Գ.Թ. Գ.Ցականովա
 Գիտքարտուղար՝ Կ.Գ.Թ. Զ.Խաչատրյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ imb@sci.am
 Կայքէջ՝ www.molbiol.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 042՝ «Կենսաքիմիա» (Գ.00.03)

Նախագահ՝ Կ.Գ.Պ. Ս.Զախյան, գիտքարտուղար՝ Կ.Գ.Թ. Զ.Խաչատրյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ցույց է տրվել, որ երկարատև հիպերգլիկեմիան ճնշում է M1 ու խթանում M2 մակրոֆագերի ակտիվությունը: Համանման ազդեցություն է դիտարկվել LPS-ով բջիջների խթանման ու բջիջների իմունաբանական հիշողության ձևավորման ժամանակ: Տրվել է միելոիդային դենդրիտային բջիջների (CD14⁺CD16⁻), մոնոցիտների ու մակրոֆագերի միջև միջանկյալ բջիջների (CD14⁺CD16⁺) և հասուն մակրոֆագերի (CD14⁺CD16⁺) ֆունկցիոնալ, տրանսկրիպցիոն ու ֆենոտիպային նկարագրությունը: Ցույց է տրվել, որ օստեոարթրիտով հիվանդների մոտ դենդրիտային բջիջների համեմատ մակրոֆագերի ու մոնոցիտների ավելի մեծ տոկոսն ասոցացված է հիվանդության զարգացման հետ (դեկ.՝ Կ.Գ.Թ. Գ.Մանուկյան):

Հաստատվել է, որ բոլոր *K. pneumoniae* ST395 շտամերում կարբապենեմների նկատմամբ կայունության մեխանիզմ է մետալո-բետա-լակտամազ NDM-1-ի արտադրությունը: Բացահայտվել է, որ բոլոր կարբապենեմակայուն *K. pneumoniae* կլինիկական շտամերը զգայուն են *Klebsiella* բակտերիոֆագերի կոմերցիոն պատրաստուկների («МИКРОГЕН», ՌԴ) նկատմամբ, որոնք կարող են ծառայել որպես այլընտրանք/հավելում դրանց դեմ պայքարելու համար (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Սեդրակյան):

In silico մոդելավորման հետազոտություններում ստացվել է մարդու կոմպլեմենտի համակարգի մաննան-կապող լեկտին սպիտակուցի մոնոմերի ամբողջական տարածական կառուցվածքը՝ ներառյալ մինչ այժմ անհայտ 1-107 ամինաթթվային հիմքերից բաղկացած հատվածը:

Երկաթի, ցինկի ու պղնձի հելատորներով հիտոզանային միացությունների ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ դրանք նվազեցնում են մարդու արյան նմուշներից անջատված էրիթրոցիտներում հեմոլիզի ու օքսիդատիվ սթրեսի մակարդակները, ինչը վկայում է դրանց հակաօքսիդանտային հատկությունների մասին (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Յականովա):

Ցույց է տրվել, որ բնական ծագման հակաբորբոքային ակտիվություն ունեցող տետրանդրին ու բերբամին միացությունները ճնշում են խոզերի աֆրիկյան ժանտախտի վիրուսի ակտիվությունը՝ արգելափակելով վիրուսի մուտքը բջիջներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Հ.Զաքարյան):

In silico հետազոտություններում հայտնաբերվել են մոդուլատոր մոլեկուլներ, որոնք փոխազդում են ինչպես ընտանեկան միջերկրածովյան տենդի հետ կապված պիրին սպիտակուցի մուտացված (M694I) հատվածի, այնպես էլ մուտացված սպիտակուցի և 14-3-3 իզոֆորմների հետ անմիջապես փոխազդեցության կայքում (S209A և S208-209A) (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Կ.Նազարյան):

Եղեգիս քարանձավում (Վայոց Ձորի մարզ) պեղումների ժամանակ հայտնաբերվել է ավելի քան 3000 ոսկրային մնացորդ, որոնցից 400-ը հետազոտվել են ZooMS, 80-ը՝ կայուն իզոտոպների մեթոդներով: Հաստատվել է բոլոր 400 նմուշների տաքսոնոմիական պատկանելությունը տեսակի ու ցեղի մակարդակով: Ռադիոածխածնային մեթոդով (14C) որոշվել է պղնձի դարաշրջանին պատկանող հնագիտական 10 շերտերի թվագրումը (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Լ.Եպիսկոպոսյան):

Ցույց է տրվել, որ մարդու նորմալ կաթնագեղձի էպիթելային բջիջներում (HMEC) շրջակա միջավայրի աղտոտիչ Bisphenol A-ի էկոլոգիապես համապատասխան կոնցենտրացիայի (10^{-8} Մ) ազդեցությունը 24 ժամ հետո առաջացնում է *BRCA1* գենի պրոմոտորի մեթիլացում, որը պահպանվում է մինչև 72 ժամ: Այս տվյալները ենթադրում են պոտենցիալ փոխկապակցում քիմիական գենոտոքսիկության ու էպիգենետիկական փոփոխությունների միջև ԴՆԹ մեթիլացման ձևով (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ն.Բաբայան):

Էլեկտրոֆիզիոլոգիական մեթոդներով ամբողջությամբ բնութագրվել են *KCNB1* գենի կլինիկական տարբերակները, որոնք ասոցացվում են մարդու զարգացման ու էպիլեպտիկ էնցեֆալոպաթիա հիվանդության հետ: Հաստատվել են մուտացիաներով պայմանավորված սպիտակուցի ֆունկցիայի խաթարման տարատեսակները՝ անցուղու դարպասման ու իոնային ընտրողականության փոփոխություններ, սպիտակուցների սինթեզման ու ներբջջային տեղափոխման խաթարումներ: Ցույց է տրվել, որ մուտացիաների մի խումբը ցուցաբերում է գերիշխող բացասական ազդեցություն (loss of function), իսկ մյուսը՝ ֆունկցիայի ուժեղացում (gain of function) սպիտակուցի C-տերմինալի հատվածի կորստի պայմաններում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Վ.Վարդանյան):

Ցույց է տրվել, որ մեղրատու մեղուների վիրուսների գոյատևումը բույսերի մեջ կարող է լինել մեղուների սեզոնային վիրուսային վարակների կարևոր աղբյուր (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Զ.Կարալյան):

Մշակվել է գեների էքսպրեսիայի հիման վրա քրոնիկ լիմֆոմաների մոլեկուլային ենթատիպերի դասակարգման նեյրոնային ցանցի ալգորիթմ: Ուսումնասիրվել են ցանցի դասակարգման ճշգրտությունը պայմանավորող գեների կլաստերները (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ա.Առաքելյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Հակաֆոսֆոլիպիդային համախտանիշի (ՀՖՀ) մկների մոդելում ընկերքի հյուսվածքի հյուսվածաբանական հետազոտությամբ հայտնաբերվել են հիպօքսիկ տիպի ներարգանդային սթրեսի նշաններ: Ընկերքի տրանսկրիպտոմի վերլուծությունը ցույց է տվել, որ ՀՖՀ ժամանակ դիֆերենցիալ էքսպրեսված գեները կապված են պտղի զարգացման, կոագուլացիայի, բջջային ցիկլի, ապոպտոզի, իմունային ու ազդանշանային ուղիների հետ: Դա վկայում է, որ ընկերքի զարգացման վրա մակարդման խանգարումներից բացի ազդում են իմունաբանական մեխանիզմները: Բացահայտվել է, որ ՀՖՀ ընկերքում բջիջների ապոպտոզը պայմանավորված է ցիտոտոքսիկ NK բջիջների ակտիվացմամբ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Մանուկյան):

Ամբողջ մարմնի ճառագայթման հետազոտությունների արդյունքում ստացված տվյալները ցույց են տվել, որ գերկարճ իմպուլսներով էլեկտրոնային փնջերով ճառագայթումը կենդանիների մոտ հրահրում է էրիթրոպոետիկ ու օքսիդանտ-հակաօքսիդանտ համակարգերի խաթարումներ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Ցականովա):

Մոդելավորված ալերգիկ աուտոիմունային էնցեֆալոմիելիտով առնետների գլխուղեղում ու ողնուղեղում հիվանդության զարգացման 21-րդ օրը հայտնաբերվել է ազոտի օքսիդի ու ինտերլեյկինների բարձր մակարդակ, ինչպես նաև տարբեր տիպի լիպիդների ընդհանուր ու տարբեր ֆրակցիաների պարունակության խաթարում: Քրոնասիալ դեղամիջոցի ընդունումը հանգեցրել է նշված պարամետրերի մասնակի նորմալացման (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Ղազարյան):

Մոլեկուլային դինամիկայի երկար սիմուլացիաների արդյունքում ընտրվել է 13 միացություն, որոնց հակավիրուսային ակտիվությունը կապված է IMPDH ֆերմենտի ճնշման հետ:

Նեյրոնային ցանցերի վրա հիմնված վիրտուալ սքրինինգի մեթոդով հայտնաբերվել են բջջային թիրախների արգելակիչ միացություններ, որոնք ունեն լայն սպեկտրի հակավիրուսային ակտիվություն (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Հ.Զաքարյան):

Կատարվել են նատիվ ու մուտացիայի ենթարկված ֆոսֆորիլացված սպիտակուցների թիրախների (ՖՍԹ), 14-3-3-ի իզոֆորմների դիմերների երրորդային կառուցվածքների ու նրանց համալիրների մոլեկուլային մոդելավորում և մոլեկուլային դինամիկայի սիմուլացիաներ, որոնք թույլ են տվել վերլուծել մուտացիաների, ֆոսֆորիլացման/դեֆոսֆորիլացման ազդեցությունը ՖՍԹ-ների երրորդային կառուցվածքի վրա (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Կ.Ղազարյան):

ՀՀ խաղողի ազգային կոլեկցիոն այգում իրականացվել է խաղողի վիրուսների մոլեկուլային նույնականացում ու բնութագրում: Հավաքագրված 40 նմուշներում դիտարկվել են GLRaV-1, GLRaV-3, GFLV, GVA, GVB, GFKV վիրուսները (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Բ.Մարգարյան):

Ժամանակակից ու հնագույն ԴՆԹ նմուշների ամբողջական գենոմային սեքվենավորման արդյունքները վկայում են նեոլիթյան ժամանակներից ի վեր տարածաշրջանի բնակչության ժառանգական շարունակականության մասին, ինչն իր հերթին հերքում է հայերի Բալկանյան արմատների վարկածը (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Լ.Եպիսկոպոսյան):

Ցույց է տրվել, որ նուկլեոզիդային անալոգները ցուցաբերում են լայն սպեկտրի հակավիրուսային ազդեցություն ու բարձր արդյունավետությամբ արգելափակում են SARS-CoV-2-ի վերարտադրությունը *in vitro* և *in vivo* պայմաններում (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Զ.Կարալյան):

Ցույց է տրվել, որ Կապանի հանքարդյունաբերական շրջանի բնակիչների ծայրամասային արյան լեյկոցիտներում նկատվում են ԴՆԹ վնասվածքների բարձր մակարդակ, թելոմերների երկարության նվազում, իսկ արյան պլազմայում՝ ազդանշանային ուղիների ESR1, CDKN2A ու NFKB1 սպիտակուցների մակարդակի անկում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Ստեփանյան):

Պան-քաղցկեղային հետազոտություններում ցույց է տրվել, որ թելոմերների երկարության պահպանման մեխանիզմների բարձր ակտիվությունն ասոցացվում է ցածր ապրելիության հետ՝ անկախ քաղցկեղի տեսակից (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ա.Առաքելյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Մկրտչյան Ս.Լ., Անտոնոսյան Մ.Ա., Եպիսկոպոսյան Լ.Մ., Հարավային Կովկասում պղնձե դարի կենդանական բազմազանության, անասնապահության և կենսապահովման առանձնահատկությունները, Ե., «ԳԱԱ Զեկույցներ», N 2, 2023, էջ 68-75:
2. Епископосян Л.М., Этногенез и генетика, “Caucaso-Caspica: тр. Ин-та востоковедения Российско-Армянского (Славянского) ун-та, Ер., изд. “РАУ”, 2022, вып. 7, с. 145-154.
3. Казарян Г.С., Зангинян А.В., Овсепян Л.М., Влияние ганглиозидсодержащего препарата на развитие окислительного стресса в головном и спинном мозге крыс при экспериментальном аутоиммунном энцефаломиелите, Ер., “Мед. наука Армении”, т. LXIII, N1, 2023, с. 100-110. doi: 10.54503/0514-7484-2023-63.1-100.
4. Казарян Г.С., Зангинян А.В., Овсепян Л.М., Влияние ганглиозидсодержащего препарата на свойства, биологическую роль, механизмы действия оксида азота и сульфгидрильных групп при экспериментальном аутоиммунном энцефаломиелите, М., “Биофармацевтический журнал”, т. 15, N 3, 2023, с. 41-44. doi: 10.30906/2073-8099-2023-15-3-41-44.
5. Abrahamyan A., Eldstrom J., Sahakyan H., Karagulyan N., Mkrtchyan L., Karapetyan T., Sargsyan E., Kneussel M., Nazaryan K., Schwarz J., Fedida D., Vardanyan V., Mechanism of external K⁺ sensitivity of KCNQ1 channels, “Journal of General Physiology”, v. 155, N 5, 2023, e202213205. doi: 10.1085/jgp.202213205
6. Arakelyan A., Avetyan D., COVID-19 Host Genetics Initiative, A second update on mapping the human genetic architecture of COVID-19, “Nature”, v. 621, N7977, 2023, pp. E7-E26, doi: 10.1038/s41586-023-06355-3
7. Arakelyan A., Mayilyan K., Temporal changes of gene expression in health and mental disorders, “Armenian Journal of Mental Health”, v. 14, (S1), 2023, p. 19.
8. Arzumanyan H., Avagyan H., Voskanyan H., Simonyan L., Simonyan J., Semirjyan Z., Karalyan Z., First molecular detection of the presence of honey bee viruses in insects, Varroa destructor mites, and pollinated plants in an isolated region of Armenia, “Veterinary World”, v. 16, N 5, 2023, pp. 1029-1034, doi: 10.14202/vetworld.2023.1029-1034
9. Ashekyan O., Shahbazyan N., Bareghamyan Y., Kudryavzeva A., Mandel D., Schmidt M., Loeffler-Wirth H., Uduman M., Chand D., Underwood D., Armen G., Arakelyan A., Nersisyan L., Binder H., Transcriptomic maps of colorectal liver metastasis: machine learning of gene activation patterns and epigenetic trajectories in support of precision medicine, “Cancers (Basel)”, v. 15, N 15, 2023, 3835, doi: 10.3390/cancers15153835
10. Avagyan H., Hakobyan S., Poghosyan A., Hakobyan L., Abroyan L., Karalova E., Avetisyan A., Sargsyan M., Baghdasaryan B., Bayramyan N., Avetyan D., Karalyan Z., Severe acute respiratory syndrome Coronavirus-2 Delta variant study In Vitro and Vivo, “Current Issues in Molecular Biology”, v. 45, N 1, 2022(Dec 30), pp. 249-267, doi: 10.3390/cimb45010019

11. Avagyan H., Hakobyan S., Avetisyan A., Bayramyan N., Hakobyan L., Poghosyan A., Abroyan L., Baghdasaryan B., Tsakanova G., Sahakyan L., Yeremyan A., Karalyan Z., The pattern of stability of African swine fever virus in leeches, "Veterinary Microbiology", v. 284, 2023, 109835, doi: 10.1016/j.vetmic.2023.109835
12. Bradáčová P., Slavík L., ... Manukyan G., Štefanicková L., Determining thrombogenicity: using a modified thrombin generation assay to detect the level of thrombotic event risk in Lupus anticoagulant-positive patients, "Biomedicines", v. 11, 2023, 3329, doi: 10.3390/biomedicines11123329
13. Chan M., Sahakyan H., Eldstrom J., Sastre D., Wang Y., Dou Y., Pourrier M., Vardanyan V., Fedida D., A generic binding pocket for small molecule IKs activators at the extracellular inter-subunit interface of KCNQ1 and KCNE1 channel complexes, "Elife", 2023:12:RP87038. doi: 10.7554/eLife.87038
14. Chilingaryan G., Izmailyan R., Grigoryan R., Shavina A., Arabyan E., Khachatryan H., Abelyan N., Matevosyan M., Harutyunyan V., Manukyan G., Hietel B., Shtro A., Danilenko D., Zakaryan H., Advanced virtual screening enables the discovery of a host-targeting and broad-spectrum antiviral agent, "Antiviral Research", v. 217, 2023:105681, doi: 10.1016/j.antiviral.2023.105681
15. Dong Y., Duan S., ... Margaryan K., Musayev M., ... Wang Y., Arakelyan A., ...Chen W., Dual domestications and origin of traits in grapevine evolution, "Science", v. 379, N 6635, 2023, pp. 892-901, doi: 10.1126/science.add8655
16. El-Ayoubi A., Arakelyan A., Klawitter M., Merk L., Hakobyan S., Gonzalez-Menendez I., Quintanilla-Fend L., Sonne Holm P., Mikulits W., Schwab M., Danielyan L., Naumann U., Development of an optimized, non-stem cell line for intranasal delivery of therapeutic cargo to the central nervous system, "Molecular Oncology", 2023, doi: 10.1002/1878-0261.13569
17. Everest-Dass A., Nersisyan S., ... Lange T., Spontaneous metastasis xenograft models link CD44 isoform 4 to angiogenesis, hypoxia, EMT and mitochondria-related pathways in colorectal cancer, "Molecular Oncology", 2023, doi: 10.1002/1878-0261.13535
18. Ghazaryan G., Zanginyan H., Hovsepyan L., Azatyan A., Ghazaryan M., Mardanyan L., Cronassial ameliorates autoimmune encephalomyelitis by inhibiting lipid oxidation and carbonyl stress in the brain and spinal cord of rats, "Biochemistry Research International", v. 2023, 2023:5552740, doi: 10.1155/2023/5552740
19. Grigor'eva E., Malakhova A., Ghukasyan L., Hayrapetyan V., Atshemyan S., Vardanyan V., Zakian S., Zakharyan R., Arakelyan A., Generation of three induced pluripotent stem cell lines (RAUi001-A, RAUi001-B and RAUi001-C) from peripheral blood mononuclear cells of a healthy Armenian individual, "Stem Cell Research", v. 71, 2023:103147, doi: 10.1016/j.scr.2023.103147
20. Hakobyan S., Stepanyan A., Nersisyan L., Binder H., Arakelyan A., PSF toolkit: an R package for pathway curation and topology-aware analysis, "Frontiers in Genetics", v. 14, 2023:1264656, doi: 10.3389/fgene.2023.1264656
21. Hovhannisyan A., Madelian V., Avagyan S., Nazaretyan M., Hyussyan A., Sirunyan A., Arakelyan A., Manukyan Z., Yepiskoposyan L., Mayilyan K., Jordan F., HLA C*04:01 allele in combination with age and sex of Armenian patients contributes to COVID-19 severity, "Armenian Journal of Health & Medical Sciences", v. 3, (S1), 2023, pp. 96-96.
22. Huch S., Nersisyan L., Ropat M., Barrett D., Wu M., Wang J., Valeriano V., Vardazaryan N., Huerta-Cepas J., Wei W., Du J., Steinmetz L., Engstrand L., Pelechano V., Atlas of mRNA translation and decay for bacteria, "Nature Microbiology", v. 8, N 6, 2023, pp. 1123-1136, doi: 10.1038/s41564-023-01393-z
23. Jackman J., Arabyan E., Zakaryan H., Elrod C., Glycerol monolaurate inhibits wild-type African Swine Fever Virus infection in porcine macrophages, "Pathogens", v. 12, N 10, 2023:1193, doi: 10.3390/pathogens12101193
24. Khondkaryan L., Tevosyan A., Navasardyan H., Khachatrian H., Tadevosyan G., Apresyan L., Chilingaryan G., Navoyan Z., Stopper H., Babayan N., Datasets construction and development of QSAR models for predicting micronucleus *in vitro* and *in vivo* assay outcomes, "Toxics", v. 11, N 9, 2023:785, doi: 10.3390/toxics11090785
25. Konecny T., Nikoghosyan M., Binder H., Machine learning extracts marks of thiamine's role in cold acclimation in the transcriptome of *Vitis vinifera*, "Frontiers in Plant Science", v. 14, 2023:1303542, doi: 10.3389/fpls.2023.1303542

26. Manukyan G., Kriegova E., Slavik L., Mikulkova Z., Ulehlova J., Martirosyan A., Papajik T., Antiphospholipid antibody-mediated NK cell cytotoxicity, "Journal of Reproductive Immunology", v. 155, 2023:103791, doi: 10.1016/j.jri.2022.103791
27. Margaryan K., Gasparyan B., Petrosyan A., Harutyunyan F., Töpfer R., Maul E., Grapevine genetic resources of Armenia: molecular fingerprinting and phylogenetic relationship among wild and cultivated grapevine, "Vitis", v. 62, (Special Issue), 2023, pp. 11-22, doi: 10.5073/vitis.2023.62.special-issue.11-22
28. Margaryan K., Nikoghosyan M., Baloyan A., Gasoyan H., Hovhannisyan E., Galstyan L., Konecny T., Arakelyan A., Binder H., Machine learned-based visualization of the diversity of grapevine genomes worldwide and in Armenia using SOMmelier, "BIO Web of Conferences", v. 68, 2023:01009, doi: 10.1051/bioconf/20236801009
29. Margaryan K., Töpfer R., Gasparyan B., Arakelyan A., Trapp O., Röckel F., Maul E., Wild grapes of Armenia: unexplored source of genetic diversity and disease resistance, "Frontiers in Plant Science", v. 14, 2023:1276764, doi: 10.3389/fpls.2023.1276764
30. Matevosyan M., Harutyunyan V., Abelyan N., Khachatryan H., Tirosoyan I., Gabrielyan Y., Sahakyan V., Gevorgyan S., Arakelov V., Arakelov G., Zakaryan H., Design of new chemical entities targeting both native and H275Y mutant influenza A virus by deep reinforcement learning, "Journal of Biomolecular Structure and Dynamics", v. 41, N 20, 2023, pp. 10798-10812, doi: 10.1080/07391102.2022.2158936
31. Mayilyan K., Krarup A., Soghoyan A., Jensenius J., Sim R., I-ficolin-MASP arm of the complement system in schizophrenia, "Immunobiology", v. 228, N2, 2023:152349, doi: 10.1016/j.imbio.2023.152349
32. Pravednikova A., ... Kerchev V., Yepiskoposyan L., ... Shidlovskii Y., Genotypes of the UCP1 gene polymorphisms and cardiometabolic diseases: A multifactorial study of association with disease probability, "Biochimie", v. 218, 2023, pp. 162-173, doi: 10.1016/j.biochi.2023.10.012
33. Sahakyan H., Nazaryan K., Mushegian A., Sorokina I., A study of a protein-folding machine: transient rotation of the polypeptide backbone facilitates rapid folding of protein domains in all-atom molecular dynamics simulations, "International Journal of Molecular Sciences", v. 24, N 12, 2023:10049, doi: 10.3390/ijms241210049
34. Sargsyan A., Sahakyan H., Nazaryan K., Effect of colchicine binding site inhibitors on the tubulin intersubunit interaction, "ACS Omega", v. 8, N 32, 2023, pp. 29448-29454, doi: 10.1021/acsomega.3c02979
35. Shkurnikov M., Nersisyan S., Averinskaya D., Chekova M., Polyakov F., Titov A., Doroshenko D., Vechorko V., Tonevitsky A., HLA-A*01:01 allele diminishing in COVID-19 patients population associated with non-structural epitope abundance in CD8⁺ T-cell repertoire, "PeerJ", v. 11, 2023:e14707, doi: 10.7717/peerj.14707
36. Staroverov V., Nersisyan S., Galatenko A., Alekseev D., Lukashevich S., Polyakov F., Anisimov N., Tonevitsky A., Development of a novel mathematical model that explains SARS-CoV-2 infection dynamics in Caco-2 cells, "PeerJ", v. 11, 2023:e14828, doi: 10.7717/peerj.14828
37. Stepanyan A., Petrackova A., Hakobyan S., Savara J., Davitavyan S., Kriegova E., Arakelyan A., Long-term environmental metal exposure is associated with hypomethylation of CpG sites in NFKB1 and other genes related to oncogenesis, "Clinical Epigenetics", v. 15, N 1, 2023:126, doi: 10.1186/s13148-023-01536-3
38. Tsakanova G., Matevosyan L., Arakelova E., Ayvazyan V., Tatikyan S., Harutyunyan K., Avagyan E., Mnatsakanyan L., Melkumyan M., Karapetyan M., Yeremyan A., Correlation analysis between oxidative stress in living erythrocytes and human aging by two-photon microscopy, "Biological Journal of Armenia", v. 1, N 75, 2023, pp. 46-55, doi: 10.54503/0366-5119-2023.75.1-46
39. Zhiyanov A., Engibaryan N., Nersisyan S., Shkurnikov M., Tonevitsky A., Differential co-expression network analysis with DCoNA reveals isomiR targeting aberrations in prostate cancer, "Bioinformatics", v. 39, N 2, 2023:btad051, doi: 10.1093/bioinformatics/btad051

Ն.Բաբայանը պարգևատրվել է ԿԳՄՍ նախարարության շնորհակալագրով, Ա.Մինասյանն ու Ա.Ստեփանյանն արժանացել են VIII միջազգային USERN կոնգրեսի լավագույն պոստերի մրցանակի, Թ.Սիրունյանն ու Գ.Խաչատրյանը՝ ՀՌՀ Սիսակյանի անվ. կրթաթոշակի, Ս.Դավիթավյանը ճանաչվել է լավագույն ասպիրանտ (1-ին կարգ) ՏՏ ոլորտում:

Լ.ՕՐԲԵԼՈՒ ԱՆՎ. ՖԻԶԻՈԼՈԳԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Կ.գ.դ. Ն.Այվազյան
Գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Ք.Ներոզովա
Էլեկտրոնային փոստ՝ info@physiol.sci.am
Կայքէջ՝ www.physiol.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 023՝ «Մարդու և կենդանիների ֆիզիոլոգիա»
Նախագահ՝ թղթ. անդ. Լ.Մանվելյան, գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Ն.Թադևոսյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Բացահայտվել է, որ ուղեղիկի աուրիկուլյար հատվածի գրգռումից արգելակվող միջակա ցանցաձև գոյացության նեյրոնների աքսոնների միայն որոշակի մասն է ուղղորդվում դեպի ողնուղեղի պարանոցային ու գոտկային հատվածներ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Լ.Մանվելյան):

Պարկինսոնի հիվանդության կենդանական մոդելի վրա ու բակտերիալ մելանինի (ԲՄ) տարբեր չափաբաժինների ազդեցության ներքո իրականացվել է նյարդային հյուսվածքի ու աղիների կենսաքիմիական վերլուծություն, կատարվել են մորֆոմետրիկ հետազոտություններ: Առնետների ուղեղի մորֆոհիստոքիմիական ու մորֆոմետրիկ ուսումնասիրություններն իրականացվել են 1-42 β-ամիլոիդ պեպտիդի ներմուծման հետևանքով առաջացած Ալցհեյմերի հիվանդության մոդելի վրա ու գալարմինի ազդեցության ներքո: Կատարվել են էթանոլով թունավորման ու մոլիբդանի թերապևտիկ ազդեցության ներքո մոդելների ստեղծման հետազոտություններ: Նախնական տվյալները վկայում են ալկոհոլային թունավորման ժամանակ ուղեղի ակտիվության ճնշման ու մոլիբդանի պաշտպանիչ ազդեցության մասին (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Մ.Դանիելյան):

Իրականացվել են «Բիոսկոպ» համալիր սարքավորման արդիականացման, նոր մեթոդաբանական մոտեցումների մշակման աշխատանքներ՝ գործիքային մոտեցմամբ հիմնավորելու տարբեր դեղամիջոցների դեղաբանական հատկությունները հիդրատացման ժամանակ: Ստացվել է բարձր հարաբերակցություն ($R=0,7-0,9$) «Բիոսկոպ» սարքի ազդանշանների սպեկտրային բաշխումների միջև՝ ֆարմակոլոգիական պրեպարատով ջրի լուծույթի ու ջրի մեջ ներառված դեղամիջոցի «տեղեկատվական պատճենի» (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ռ.Սարգսյան):

Մորֆոհիստոքիմիական հետազոտությունը հաստատել է օքսիտոցինի՝ միոմետրիումի ֆերմենտատիվ ակտիվության վրա ուժեղացնող ազդեցությունը, ընդ որում, առավելագույն արժեքներով բնութագրվում է աջ արգանդափողի օվարիալ շրջանը (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Ք.Ղազարյան):

Բացահայտվել են առաջին դասի դիրքային ու վիբրոակուստիկ SFCO սենսորների օգտագործման եզակի հնարավորությունները՝ լաբորատոր առնետների վարքային ակտիվության ուսումնասիրության ժամանակ: Արդյունքները ցույց են տվել, որ տվյալ սենսորների օգտագործումը ոչ միայն արդարացված է, այլև վարքագծի մոնիթորինգը դուրս է բերում ավելի բարձր մակարդակի (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Խաչունց):

Իրականացվել է սկաֆոլդների ստացում տարբեր հյուսվածքների ապաքցջայնացման մեթոդներով՝ մաշկային, աղիքային, լյարդային, ծայրամասային նյարդային, սրտի փականների հյուսվածքներից: Ապաքցջայնացված հյուսվածքներն ուսումնասիրվել են հյուսվածաբանական լուսային, կոնֆոկալ, ատոմա-ուժային, երկֆոտոնային, հիպերսպեկտրալ մեթոդներով: Կատարվել է նաև տվյալ սքաֆոլդների միջավայրում կենդանի բջիջների

կենսունակության վերլուծություն՝ օգտագործելով ընդունված LIVE-DEAD, MTT և այլ մոտեցումները (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Զ.Կարաբեկյան):

Հիդրոկորտիզոնի ազդեցությունը նեյրոնների ֆունկցիոնալ ակտիվության վրա գործ նյութում ուսումնասիրվել է Պարկինսոնի հիվանդության մոդելում: Այդ նեյրոնների ֆունկցիոնալ պարամետրերի բարելավումներ են ստացվել հիդրոկորտիզոնի կիրառման արդյունքում: Բազալ ստրիատումի իմպուլսային ակտիվության ուսումնասիրությունը բացահայտել է այս նեյրոնների արգելակող ու գրգռիչ ազդեցությունների ուժեղ նվազում: Միջինասիական կորբայի թույնն օգտագործելուց հետո նկատվել է այդ ազդեցությունների ծանրության վերականգնում: Հայտնաբերվել է նաև գործողության պոտենցիալների հաճախականության աճ, որն անհետացել է նշված թույնի կիրառումից հետո: Այսպիսով, հուսադրող տվյալներ են ձեռք բերվել օժի թույնի՝ որպես նյարդապաշտպանի հետագա օգտագործման վերաբերյալ (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Զ.Սարգսյան):

Ստեղծվել են ռոտենոնով հարուցված Պարկինսոնի հիվանդությամբ առնետների մոդելներ, որոնց վրա կատարվել է նախնական բաց դաշտի (open field) թեստ՝ հիվանդության զարգացման դինամիկան գրանցելու նպատակով: Այնուհետև նույն առնետների վրա կատարվել է հիպոկամպի նեյրոնների ակտիվության էլեկտրաֆիզիոլոգիական գրանցում՝ ի պատասխան էնտորինալ կեղևի 100 Հց հաճախականությամբ խթանման: Open field թեստն իրականացվել է ինքնաբերական զննողական ակտիվության ու վախի/անհանգստության հետ կապված վարքագծի գնահատման համար: Գրանցվել են հետևյալ կախյալ փոփոխականները՝ անցած ընդհանուր տարածությունը, թաթերի հպումների քանակը, կենտրոնական գոտի մուտքերի քանակն ու այնտեղ անցկացրած ժամանակը (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Վ.Սարգսյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Իժերի թույնի դեմ հակաթույնի արտադրության առավել արդիական մեթոդների մշակումը և ներդրումը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ն.Այվազյան) շարունակվել է խոյերի իմունիզացիայի սխեմայի տարբեր պրոտոկոլների մշակումը, առկա թույնի առավել ճշգրիտ լետալության որոշումը: Ձեռք է բերվել էլեկտրոֆորետիկ անալիզատոր՝ իմունիզացիայի ընթացքում կենդանիների արյան կենսաքիմիայի որոշման ու հակամարմինների տիտրի ստուգման նպատակով:

«Բակտերիալ մելանինի, որպես Պարկինսոնի հիվանդության բուժման թերապևտիկ ագենտի, կիրառման արդյունավետության գնահատումը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Մ.Դանիելյան) կենդանիների մոդելի վրա իրականացվել է նյարդային հյուսվածքի ու աղիների կենսաքիմիական վերլուծություն, ստացվել են հիստոլոգիական պատրաստուկներ Չիլինգարյանի մեթոդով ռոտենոնի ներուղեղային ներարկումից 4 շաբաթ անց, ինչպես նաև 4.5 և 9 մգ/մլ չափաբաժիններով ԲՄ ներարկումից հետո մորֆոմետրիկ հետազոտություններ իրականացնելու նպատակով: Բոլոր հետազոտական խմբերում իրականացվել են վարքագծային թեստեր՝ ռոտարոդի ու cylinder test-ի միջոցով:

«Նոր սինթեզված Շիֆի հիմքերով Cu- և Mn- կոմպլեքսային միացությունների կենսաբանական ազդեցության ուսումնասիրությունը՝ ջերմային այրվածքների և ճառագայթահարման դեպքում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ա.Կարապետյան) ուսումնասիրվել և գնահատվել են հակաճառագայթային ակտիվություն ունեցող կոմպլեքսային միացություններ, որոնց հիմնական բաղադրիչները Շիֆի հիմքերն են: Գտնվել են սինթեզի օպտիմալ պայմաններ, որոնք հնարավորություն են տվել ստացվող նյութերի ելքերը հասցնել 60-75%:

«Կյանքի որակը և օրգանիզմի ադապտացիոն հնարավորությունները որպես հիվանդությունների զարգացման ռիսկի գնահատման նոր մոտեցում» Արցախի հետ համագործակցության ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Կ.Գ.Ռ. Հ.Գալստյան) իրականացվել է օրգանիզմի ադապտացիոն հնարավորությունների ու հիվանդությունների զարգացման ռիսկի գնահատման մեթոդոլոգիայի ուսումնասիրում:

«Պերիֆերիկ նյարդերի ռեգեներացիայի մեթոդների կատարելագործում՝ ապաբջջայնացված սքաֆոլդների պարակրին գործոնների և բջիջների համակցությունների կիրառմամբ» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ Վ.Գրիգորյան) իրականացվել է պերիֆերիկ նյարդային հյուսվածքի նմուշների ապաբջջայնացում, սքաֆոլդների ստացում ու գնահատում տարբեր կենսապատկերման մեթոդներով, կատարվում են տվյալ սքաֆոլդների՝ էլեկտրահաղորդիչ նյութերի հետ համադրման ու համակցված սքաֆոլդների միջավայրում բջիջների կենսունակության գնահատման փորձեր:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Hunanyan N., Kazaryan K., Piliposyan T., Animal models in myometrial activity research: morphofunctional features, role of oxytocin, in: "Oxytocin and Social Function", edited by Dr Wei Wu, IntechOpen, London, UK, 2023, Chapter 24, 158 p. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.112086>
2. Khachunts A., Gevorgyan G., Tumanian A., Gevorgyan V., Kurghinyan B., Khachunts S., Tadevosyan N., Gevorgyan S., A single-layer flat-coil-oscillator-based technology as a highly sensitive promising detector for state-of-the-art "Cognitive Radio Systems", in: New Insights on Oscillators and Their Applications to Engineering and Science, ed. by José Manoel Balthazar, Angelo Marcelo Tusset, London, UK "IntechOpen Limited" publishing house, 2023, 27 pages (ISBN: 978-1-80356-192-9, Print ISBN: 978-1-80356-191-2), DOI: 10.5772/intechopen.112305
3. Kvetkina A., Pislyagin E., Menchinskaya E., Yurchenko E., Kalina R., Kozlovskiy S., Kaluzhskiy L., Menshov A., Kim N., Peigneur S., Tytgat J., Ivanov A., Ayvazyan N., Leychenko E., Aminin D., Kunitz-type peptides from Sea Anemones protect neuronal cells against Parkinson's disease inductors via inhibition of ROS production and ATP-induced P2X7 receptor activation, in: Frontiers in new drug discovery: from molecular targets to preclinical trials, ed. by Aminin D., Int. J. Mol. Sci., 24, 2023, pp.189-211, 8321, <https://doi.org/10.3390/ijms24098321>, 236p.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

4. Գալստյան Հ.Գ., Մարդիյան Մ.Ա., Սարգսյան Ա.Վ., Սահակյան Ա.Ա., Նոր պոպուլյացիայում կյանքի որակի համալիր հետազոտության արդյունքների գնահատման մեթոդական մոտեցումներ (գիտամեթոդական ցուցումներ) Ստ., «Դիզակ. պլյուս» հրատ., 2023, 58 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

5. Սահակյան Ա.Ա., Արցախյան պատերազմի մասնակիցների հոգեբանական վիճակի և կյանքի որակի ուսումնասիրություն, Ստ., «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. բնական գիտություններ», պրակ 1, 2023, էջ 255-265: <http://www.asu.am/images/stories2/2023/pdf/BNAKAN%20TEXEKAGIR%201,2023.pdf>
6. Григорян В.С., Тканевая инженерия периферических нервов: обзор современных методик и перспектив развития, сб. мат. форума молодых ученых государств-участников СНГ "Наука без границ", т. 1, М., ISBN 978-5-6043996-9-9, 2023, с. 127-128.
7. Карапетян А.Г., Даллакян А.М., Петросян Ж.Г., Григорян В.С., Корольков И.В., Зиберт, А.В., Биологическая оценка свойств Fe-содержащих комплексов, Ер., "Мед. наука Армении", v. 63, N 1, 2023, pp. 111-120. <https://arar.sci.am/dlibra/publication/385663/edition/356089#description>
8. Мардяян М.А., Саркисян А.В., Саакян А.А., Галстян А.Г., Анализ качества жизни населения в условиях послевоенного времени, Моск. обл., "Гигиена и санитария", N102(1), 2023, с. 88-92. <https://doi.org/10.47470/0016-9900-2023-102-1-88-92>.

9. Маркосян А.М., Лодягин А.Н., Назарян О.А., Погосян М.В., Карапетян К.В., Даниелян М.А., Изучение эффективности применения пептидных препаратов при острых тяжёлых отравлениях этанолом, Ер., “Мед. наука Армении”, т. 63, N 4, 2023, с. 71-81. doi:10.54503/0514-7484.
10. Овсепян М.Э., Погосян М.В., Даниелян М.А., Карапетян К.В., Аветисян З.А., Саркисян Дж.С., Соотношение возбуждательных и тормозных синаптических процессов в антиноцицептивных ядрах PAG и RMG в их реципрокных взаимоотношениях в интактном препарате с воздействием гидрокортизон, Ер., “Мед. наука Армении”, т.48, N4, 2023, с.59-70.DOI:10.54503/0514-7484-2023-63.4-59.
11. Пароникян Р.Г., Саркисян Р.Ш., Неинвазивная оценка эффективности использования различных противосудорожных препаратов для купирования эпилептиформных состояний у крыс”, сб. тр., “Некоторые успехи органической и фармацевтической химии”, вып. 4, 2023, с. 177-186. https://opac.flib.sci.am/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=515885&query_desc=su%3A%22%D0%A5%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%8F%20%D1%84%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D0%B5%D0%B2%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F%22.
12. Саркисян В.Р., Арутюнян А.А., Костанян А.Л., Мисакян Л.Г., Сенсомоторная деятельность человека и формирование социума, Ер., “Вестник мед. колледжа им. Меграбяна”, N 14, 2023, с. 160-169, DOI: 10.53821/1829040X-2023. 14-160.
13. Саркисян В.Р., Арутюнян А.А., Овсепян М.Э., Манукян Л.И., Нейропсихологический подход социализации лиц во время и после тюремного заключения, Ер., “Вестник мед. колледжа им. Меграбяна”, N 14, 2023, с.194-202. DOI: 10.53821/1829040X-2023. 14-194.
14. Тадевосян Л.Ж., Синаптические процессы в околосинаптическом сером веществе мозга при активации большого ядра шва на модели болезни Паркинсона в условиях протекции меланином, Ер., “Мед. наука Армении”, т. 63, N 1, 2023, с. 88-99 DOI:10.54503/0514-7484-2023-63.1-88.
15. Тадевосян Л.Ж., Оганесян А.С., Аветисян З.А., Минасян А.Л., Степанян А.Ю., Саркисян Дж.С., Синаптические постстимульные проявления активности в антиноцицептивном большом ядре шва при активации околосинаптического серого вещества мозга на модели болезни Паркинсона в условиях протекции меланином в сочетании с синэстролом, Ер., “Мед. наука Армении”, т. 63, N 1, 2023, с.77-87 DOI:10.54503/0514-7484-2023-63.1-77.
16. Астахова Л.А., Ротов А.Ю., Чернецов Н.С., Связь магнитного компаса и зрения у птиц: в поисках рецепторной клетки, М., “Сенсорные системы”, т. 37, N 1, 2023, с. 3-16
17. Arestakesyan H., LeFevre N., Posnack N., Sarian A., Grigorian V., Ayzvazyan N., Voskanyan A., Sarvazyan N., Karabekian Z. Changes in attachment and metabolic activity of rat neonatal cardiomyocytes and nonmyocytes caused by *Macrovipera lebetina obtusa* venom, “Toxicology in Vitro”, <https://doi.org/10.1016/j.tiv.2023.105755>
18. Avetisyan L., Simonyan K., Danielyan M., Sukiasyan L., Chavushyan V., Isoyan A.S. High-Fructose Diet-Induced Neuronal Plasticity In Rats: Implications For Acetylcholinergic Pathology And Therapeutic Approaches, USA, “Neurochemical Journal”, v. 17, N 4, 2023, pp. 654–661, DOI: 10.1134/S1819712423040062
19. Babakhanyan M., Chavushyan V., Simonyan K., Ghalachyan L., Darbinyan L., Ghukasyan A., Zaqaryan S., Hovhannisyan L., Productivity and selenium enrichment of stevia in hydroponic and soil cultivation systems in the Ararat valley, “Georgian Med News”, v. 339, N 6, 2023, pp. 71-76.
20. Chavushyan V., Simonyan K., Danielyan M., Avetisyan L., Darbinyan L., Isoyan A., Lorikyan A., Hovhannisyan L., Babakhanyan M., Sukiasyan L., Pathology and prevention of brain microvascular and neuronal dysfunction caused by a high-fructose diet in rats, “Metabolic Brain Disease”, v. 38, N 1, 2023, pp. 269-286, <https://doi.org/10.1007/s11011-022-01098-y>
21. Danielyan M., Karapetyan K., Sarkisyan S., Nebogova K., Isoyan A., Chavushyan V., Influence of long-term vibration on the activity of the superior vestibular nucleus neurons under the conditions of stimulation of the hypothalamus nuclei, Georgia, “Georgian Medical News”, v. 337, N 4, 2023, pp. 125-131.
22. Danielyan M., Pogosyan M., Avetisyan Z., Khachatryan V., Nebogova K., Karapetyan K., Bacterial melanin as a possible therapeutic agent in the treatment of Parkinson's disease, Y., “Medicine, Science and Education”, N 35, 2023, pp. 78, <https://doi.org/10.56936/18291775-2023.35-71>

23. Darbinyan A., Parseghyan L., Moghrovyan A., Babajanyan M., Voskanyan A., The transition of pain into anesthesia – The effect of various doses of *Macrovipera Lebetina Obtusa* Venom, M., “Neurochemical Journal”, v. 17, N 4, 2023, pp. 662–667, DOI: 10.1134/S1819712423040098
24. Ginovyan M., Hovhannisyan S., Javrushyan H., Sevoyan G., Karabekyan Z., Zakaryan N., Sahakyan N., Avtandilyan N.; Screening revealed the strong cytotoxic activity of *Alchemilla smirnovii* and *Hypericum alpestre* ethanol extracts on different cancer cell lines, AIMS Biophysics, v. 10, N 1, 2023, pp. 12-22. doi: 10.3934/biophy.2023002, https://www.sfn.org/-/media/SfN/Documents/NEW-SfN/Meetings/Neuroscience-2023/Abstracts/Abstract-PDFs/SFN23_Abstracts-PDF-Posters_SUN_AM.pdf
25. Kazaryan K., Hunanyan N., Piliposyan T., Chibukhchyan R., Mkrtchyan A., The role of the fallopian tube in performance of the main myometrial functions, Acta Scientific Medical Sciences, Ind., v. 7, 2023, pp. 191-196, <https://www.actascientific.com/ASMS/ASMS-07-1561.php>
26. Khachunts A., Tadevosyan N., Khachatryan E., Khachunts B., Tumanian A., Monitoring the dynamics of the state of a 64-year-old man with Covid-19 based on smart watch data, “The New Armenian Medical Journal”, v. 17, N 2, 2023, pp. 42-50, <https://doi.org/10.56936/18290825-2023.17.2-42>
27. Khrabrova M., Fedotov S., Anpilova A., Dobronravov V., Rubel A., #4868 Mass-spectrometry analysis of congophilic urine and its detergent resistant fraction in patients with amyloid and non-amyloid nephropathies, Nephrology Dialysis Transplantation, v. 38, Issue Supplement_1, 2023, gfa063c_4868, https://doi.org/10.1093/ndt/gfad063c_4868
28. Manvelyan L., Terzyan D., Grigoryan M., Ohanyan L., Electrophysiological analysis of the responses of medial reticular formation neurons to stimulation of the auricular lobe of cerebellum in frog, “Journal of “Challenges of the XXI century” of the International Conference “Science and Education in the modern world: challenges of the XXI CENTURY”, Astana, pp. 42-44.
29. Manvelyan L., Terzyan D., Grigoryan M., Ohanyan L., Neuronal mechanisms of the cerebello-reticular projection system in frog, India, “Acta Scientific Medical Sciences”, v. 7, N 9, 2023, pp. 175-177.
30. Mkrtchyan S., Shukuryan A., Dunamalyan R., Sakanyan G., Varuzhanyan H., Danielyan L., Galstyan H., Mardiyan M., New approaches to the evaluation of herbal drug efficacy in chronic rhinosinusitis treatment scheme based on changes of quality-of-life criteria, “Georgian Medical News”, v. 336, N 3, 2023, pp. 112-116, https://geomednews.com/Articles/2023/3_2023/112-116.pdf
31. Moghrovyan A., Ginovyan M., Avtandilyan N., Parseghyan L., Voskanyan A., Sahakyan N., Darbinyan A., The possible anti-inflammatory properties of hydro-ethanolic extract of *Oregano*, S.D., “Functional Foods in Health and Disease”, v. 13, N 10, 2023, pp. 476-486, DOI: 10.31989/ffhd.v13i10.1211
32. Sargsyan R., Karamyan G., Simonyan L., Manukyan A., Sargsyan V., Non-invasive approach to early diagnosis of the formation of oncological neoplasms, Journal of Cancer Therapy, v. 14, 2023, pp. 202-210, DOI: 10.4236/jct.2023.144018 Apr.28, 2023
33. Sargsyan R., Karamyan G., Simonyan L., Manukyan A., Sargsyan V., Early diagnosis of the formation of cancer: A non-invasive approach, New Advances in Medicine and Medical Science, v. 8, 2023, pp. 118-135, <https://doi.org/10.9734/bpi/namms/v8/19660D>
34. Sarkissian J., Sargsyan R., Poghosyan M., Sargsyan V., Shahinyan H., Cardiac correlates of neurodegenerative changes in rats in the formation of Parkinson's and Alzheimer's diseases, NAS RA Electronic Journal of Natural Sciences, v. 41, N2, 2023, pp. 22-26, DOI: 10.55841/1728-791X-2023.2.41-22
35. Sarkisyan S., Danielyan M., Darbinyan L., Simonyan K., Chavushyan V., The effects of vibration on the neuronal activity of lateral vestibular nuclei in unilaterally labyrinthectomized rats, Germany, “Brain Structure and Function”, v. 228, 2023, pp. 463-473, <https://doi.org/10.1007/s00429-022-02588-6>
36. Goncharova A., Besedina N., Bragina J., Danilenkova L., Kamysheva E., Fedotov S., Courtship suppression in *Drosophila melanogaster*: The role of mating failure, PLoS ONE 18(8): e0290048, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0290048>
37. Nikolaeva D., Nekrasova M., Rotov A., Astakhova L., Adaptation memory in photoreceptors: different mechanisms in rods and cones, “Front. Mol. Neurosci.” 16:1135088, <https://doi.org/10.3389/fnmol.2023.1135088>
38. Piletsky SS, Baidyuk E, Piletska EV, Lezina L, Shevchenko K, Jones DJL, Cao TH, Singh R, Spivey AC, Aboagye EO, Piletsky SA, Barlev NA. Modulation of EGFR Activity by Molecularly Imprinted Polymer Nanoparticles Targeting Intracellular Epitopes. Nano Lett. 2023 Nov 8;23(21):9677-9682. <https://doi.org/10.1021/acs.nanolett.3c01374>

39. Tiratsuyan S., Hambardzumyan Y., Poghosyan M., Danielyan M., Hovhannisyan A. *In vivo* and *in silico* studies of the neuroprotective effect of artemisinin in prevention of Alzheimer's disease in an animal model, 6th International Conference on Nanotechnologies and Biomedical Engineering, ICNBME 2023, Chisinau, "IFMBE Proceedings", v. 92, 2023, pp. 199-207.
40. Karapetyan A., Grigoryan V., Santini C., Pellei M., Dallakyan A., Influence of copper complexes [CU(PTA)₄]BF₄ and [CU(ACAC)₂] on rats irradiated with radioisotope technetium, "Archiv EuroMedica" 2023, 13; 5: e1., <https://doi.org/10.35630/2023/13/5.501>
- Հոդվածները հրատարակվել են պրոֆ. Վ.Լեբեդինսկու ծննդյան 135-ամյակին նվիրված "Современные достижения химико-биологических наук в профилактической и клинической медицине" IV միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, մաս 2, Ս.-Պ., Մեչնիկովի անվ. ՓԳԾՕՄ ՎՕ ՏՀԳՄՍ հրատ., 2023, 296 էջ: <https://szgmu.ru/rus/m/7075>.
41. Андриасян А.А., Погосян М.В., Даниелян М.А., Карапетян К.В., Асатрян Т.Т., Аветисян З.А., Саркисян Дж.С., Синаптические проявления активности нейронов черной субстанции в условиях активации хвостатого ядра - скорлупы мозга на модели болезни Паркинсона с протекцией гидрокортизоном, с. 77-85.
42. Арутюнян Т.К., Погосян М.В., Минасян А.Л., Ваградян А.Г., Степанян А.Ю., Аветисян З.А., Саркисян Дж.С., Воздействие яда среднеазиатской кобры на импульсную активность нейронов стриатума в условиях модели болезни Паркинсона, с. 85-93.
43. Арутюнян А.Т., Погосян М.В., Саркисян Р.Ш., Саркисян Дж.С., Соотношение возбуждательных и тормозных синаптических процессов в энторинальной коре мозга, активированной базомедиальным ядром амигдалы, на модели болезни Паркинсона, с. 93-102.
44. Погосян М.В., Петросян Ш.З., Овсепян А.С., Даниелян М.А., Минасян А.Л., Степанян А.Ю., Саркисян Дж.С., Соотношение возбуждающих и тормозных синаптических процессов в нейронах центромедиальной амигдалы мозга, активируемых SI корой мозга, на модели болезни Паркинсона, в условиях протекции меланином, с. 129-138.

Պաշտպանվել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

Հ.ԲՈՒՆԻԱԹՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԿԵՆՍԱՔԻՄԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Կ.գ.թ. Ա.Անտոնյան
 Փոխտնօրեն՝ Կ.գ.դ. Ս.Չախյան
 Գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Հ.Հայրապետյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ biochemistry@sci.am
 Կայքէջ՝ <http://www.biochem.sci.am/home>

Մասնագիտական խորհուրդ 042՝ «Կենսաքիմիա» (Գ.00.04)
 Նախագահ՝ Կ.գ.դ. Ս.Չախյան, գիտքարտուղար՝ Կ.գ.թ. Զ.Սեմերջյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել են ֆոսֆոռիբոզիլախրոֆոսֆատսինթազ-1 (ՖՌՊՍ-1) ֆերմենտի կառուցվածքային առանձնահատկությունները դոկինգ անալիզի կիրառմամբ: Առնետների լյարդից ու գլխուղեղից անջատած ՖՌՊՍ-1-ի մաքրությունը ստուգվել է էլեկտրաֆորեզի, ԲԱՀՔ և իմունասանալիզի մեթոդներով: Գլիոբլաստոմայով հիվանդների մոտ պայմանական առողջ անհատների խմբի համեմատությամբ դիտվել է ՖՌՊՍ-1-ի ակտիվության տարբերություն (դեկ.՝ Կ.գ.թ. Ք.Դանիելյան):

Ազնվամոլուց, ծիրանից, խաղողից մաքրվել են ՆԱԴՓԻ պարունակող ջերմակայուն, սուպերօքսիդ գեներացնող կոմպլեքսներ՝ ՆՍԲ-Fe(III), որոշվել են դրանց ֆիզիկա-քիմիական հատկությունները: Առնետների ռոտենոնով հարուցված Պարկինսոնի հիվան-

դության ժամանակ որոշ հյուսվածքների (ուղեղ, թոք, լյարդ, բարակ աղի) սուպերօքսիդ գեներացնող գոմարային ասոցիատների իզոնները ենթարկվել են փոփոխությունների, ներարկված հակաօքսիդանտային ակտիվությամբ օժտված կուրկումինը ցուցաբերել է դրական կարգավորիչ ազդեցություն (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ռ.Սիմոնյան):

Հետազոտվել է Հայաստանում տարածված որոշ դեղաբույսերի հակամանրէային ազդեցությունը պաթոգեն մանրէների վրա: Ուսումնասիրվել է կաղնու կեղևի, կատվալեզվի, խնկածաղկի հակամանրէային ազդեցությունը գրամ դրական ախտածին մանրէներ *Staphylococcus aureus*, մետիցիլինի նկատմամբ կայուն *Staphylococcus aureus* (MRSA), *Staphylococcus epidermidis*, ինչպես նաև գրամ բացասական *Salmonella* sp., պայմանական ախտածին *Escherichia coli* մանրէների վրա: Խնկածաղկի սպիրտային, կաղնու կեղևի ու կատվալեզվի ջրային թուրմերը ցուցաբերել են հակամանրէային ազդեցություն միայն գրամ դրական *Staphylococcus aureus* (MRSA) և *Staphylococcus epidermidis* մանրէների վրա (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Հովսեփյան):

Շարունակվել են առնետների ստրեպտոգոտոցինով առաջացրած շաքարային դիաբետի (ՇԴ) մոդելի ենթաստամոքսային գեղձի մորֆոլոգիական հետազոտությունները նյարդաակտիվ ամինաթթուների խառնուրդի ազդեցության պայմաններում: Կատարվել են նաև կենդանիների ենթաստամոքսային գեղձի և լյարդի մորֆոլոգիոնալ հետազոտություններ՝ ամինաթթվային խառնուրդի վերականգնող հատկությունները և ՇԴ-ի դեմ վերջինիս որպես հնարավոր միջոց կիրառումը բացահայտելու համար: Շարունակվել և ավարտին են հասցվել հիպոթալամուսի ֆիզիոլոգիական ակտիվ միացության՝ գալարմինի քանակական որոշման աշխատանքները տարբեր ուռուցքներով հիվանդ մարդկանց արյան շիճուկի նմուշներում (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ի.Սահակյան):

Ուսումնասիրվել է ադենոզինդեամինազ ֆերմենտի ԱԴԱ1 և ԱԴԱ2 իզոֆերմենտների ակտիվությունը տարբեր բարդություններով 2-րդ տիպի շաքարային դիաբետով հիվանդների մոտ: 2-րդ տիպի շաքարային դիաբետով ու քաղցկեղով հիվանդների արյան պլազմայում ԱԴԱ-ի ընդհանուր ակտիվությունն ավելացել է ԱԴԱ2 իզոֆերմենտի ակտիվացման շնորհիվ: Կանդիդոզով հղիների մոտ փոփոխվել է միայն վերջինիս ակտիվությունը: Փոփոխված բջջային իմունիտետի դեպքում հղիների կլինիկական վիճակի մոնիթորինգի ու հետագա բուժման համար այն կարող է արյան պլազմայում հանդիսանալ լրացուցիչ ցուցանիշ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ե.Սարգիսովա):

Դեռահասների/երիտասարդների (12-27 տարեկան) տիպ 1 շաքարային դիաբետով (Տ1ՇԴ) հիվանդների ու առողջ կամավորների պերիֆերիկ արյան էլեկտրոլիտներում ու պլազմայում ուսումնասիրվել են ինսուլինային թերապիայի սեռային առանձնահատկությունները: Նոր ախտորոշված ու շարունակական Տ1ՇԴ-ով հիվանդների մոտ հետազոտվել են մի շարք նյութերի ակտիվությունները և դրանց մետաբոլիտների մակարդակները: Պարզաբանվել է նաև կենսաքիմիական ու կլինիկական չափորոշիչների կապն ինսուլինի օրական չափաբաժնի ու ինսուլինի նկատմամբ ռեզիստենության հետ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ն.Ալուջյան):

Տյուբինգենի համալսարանի (Գերմանիա) հետ համատեղ իրականացվել են լյարդի էնդոթելային (LSEC) բջիջների վրա հաստատուն հոսանքով մարդու արյան պլազմայից ու կուլտուրայի հեղուկ միջավայրից (DMEM) ստացված էլեկտրոլիզատների ազդեցության *in vitro* հետազոտություններ: Դիտարկվել են Cell ROX, SOD1, CD31, DAPI, eNOS, 8OHdG, PCNA, OPN, VEGF II ցուցանիշները, որոնք վկայում են օքսիդատիվ սթրեսին բնորոշ պատկերի ու կլաստերացման մասին: ԵՊՀ կենսաքիմիայի, մանրէաբանության և կենսատեխնոլոգիայի ամբիոնի հետ համատեղ մշակվել է *Escherichia coli* բակտերիաների կենսագործունեության վրա հիմնված մոլեկուլային ջրածնով աշխատող վառելիքային մարտկոցի վոլտամպերմետրիկ գնահատման համակարգ (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Թ.Սեֆերյան):

Սպիտակ առնետների գլխուղեղի ամբողջական միտոքոնդրիումներում, դրանց թաղանթներում ու լուծելի ֆրակցիայում Mg^{2+} -, Ca^{2+} -, HCO_3^- -կախյալ ԱԵՖազների ակտիվության վրա ուսումնասիրվել է SkQ1-ի ու ՊՀՊ-ի ազդեցությունը կորագոլով մակաձված էպիլեպսանման ցնցումների դեպքում: Փորձարարական կենդանիների հասակային տարբեր խմբերում SkQ1-ի կամ ՊՀՊ-ի կանխարգելիչ ներարկումն ԱԵՖազների ակտիվության տեղաշարժերի վրա ունի կարգավորիչ ազդեցություն: Լուսածրող էլեկտրոնային մանրադիտակի միջոցով սրտամկանի հյուսվածքի կիսաբարակ կտրվածքների վրա ուսումնասիրվել է միկրոանոթային հոսքի ախտաբանական գերաճը և մշակվել է դիտարկված ախտաբանական փոփոխությունները գնահատող սանդղակ: Վերջիններս թույլ կտան լիարժեք պատկերացում կազմել հիվանդի վիճակի մասին, որը կբարձրացնի բուժման արդյունավետությունը (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ա.Մարգարյան):

Ուսումնասիրվել են LVV-հեմորֆին-3-ի և դիպեպտիդիլ պեպտիդազ 4-ի արգելակիչ սիտագլիպտինի համատեղ հակաաթրոսկլերոտային ազդեցության մոլեկուլային մեխանիզմները: Բացահայտվել է դրանցում օպիոիդ ռեցեպտորների ու կալցինեյրինի ներգրավվածությունը: Ռոտենոնով խթանված Պարկինսոնի հիվանդության փորձարարական մոդելի ժամանակ ցույց է տրվել LVV-հեմորֆին-3-ի կարգավորիչ դերը գլխուղեղում ու ողնուղեղում կալցինեյրինի բարձր ակտիվության և որոշ ցիտոկինների բարձր մակարդակի վրա (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ֆ.Սարուխանյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ստացվել են պոլիէթիլենգլիկոլով (ՊԷԳ) պատված ալբումինային ու տանին/ալբումինային մասնիկներ, որոնք արտաքինից/ներքինից պատված են օրգանական ու անօրգանական բնույթի դեղերով: Դինամիկ լույսի ցրման մեթոդով որոշվել են մասնիկների չափսերն ու զետա պոտենցիալը: *in vitro* որոշվել է ՊԷԳ/ալբումինային, տանին/ալբումինային մասնիկների կայունությունն արյան հոսքում և պարզվել է, որ դրանք ավելի կայուն են ստուգիչ խմբի՝ ալբումինային մասնիկների համեմատությամբ: Ալբումինը կապվում է կայունացնող տանիններ՝ պունիկալինին ու պունիկալագինին հիմնականում 1-ին դոմենի, իսկ դեղերի հետ՝ 2-րդ, 3-րդ, 4-րդ, 5-րդ դոմենների միջոցով: ՊԷԳ/ալբումինային, տանին/ալբումինային թունաբանական փորձարկումներն իրականացվել են առաջնային նյարդային կուլտուրայի կիրառմամբ: Մասնիկները չեն ցուցաբերել արտահայտված բջջասպան հատկություններ: Ուղեղի կեղևի առանձին SIBF նեյրոնների սպայկային ակտիվության արտաբջջային գրանցումն իրականացվել է H_2O_2 ինսուլտի մոդելի վրա SIBF-ում VPM-ի բարձր հաճախականության խթանումով (ԲՀԽ-ով) թերապևտիկ դեղ/մասնիկ ու մասնիկ խմբերի համար: Կատարվել է առնետների 417 նեյրոնների իմպուլսային ակտիվության ծրագրային մաթեմատիկական վերլուծություն: Հետագա մշակումն իրականացվել է մինչ-, հետխթանման ու ԲՀԽ ժամանակաշրջանների համար: Հայտնաբերվել է, որ ինչպես ալբումինային, այնպես էլ դեղեր պարունակող ալբումինային մասնիկները ցուցաբերել են պաշտպանիչ հատկություն (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Ք.Դանիելյան):

Ուսումնասիրվել է ֆոլաթթվի կովալենտ և ոչ կովալենտ կապը տարբեր կատիոնային պորֆիրինների հետ, ստացվել են ֆոլաթթվի հետ պորֆիրինային կոմպլեքսներ և ուսումնասիրվել է դրանց արդյունավետությունը քաղցկեղի բջիջների վրա *in vitro* և *in vivo*: Միջավայրում pH-ի, NaCl սպեկտրալ փոփոխությունների համար պատասխանատու է մետաղապորֆիրինը: 20% գլիցերինի առկայությունը բերել է ինչպես կոմպլեքսների, այնպես էլ դրանց բաղադրիչների լուսակայունության մեծացմանը: Քաղցկեղի բջիջների վրա տարբեր կատիոնային պորֆիրինների ու ֆոլաթթվի կոմպլեքսների ազդեցության

բարձր արդյունավետությունը թույլ է տվել առաջարկել դրանք ուռուցքների ֆոտոդինամիկ թերապիայի համար (ղեկ.՝ Կ.գ.թ. Գ.Գյուլխանդանյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Առաքելյան Լ.Ն., Ստեփանյան Հ.Ա., Հովհաննիսյան Մ.Հ., Պարոնյան Զ.Խ., Պրոլինով հարուստ պեպտիդի (ՊՀՊ-1) ազդեցությունը ածխաջրա – ֆոսֆատային փոխանակության ֆերմենտների ակտիվության վրա, Գյումրի, ԳՊՀ «Գիտական հոդվածների ժողովածու», N 15, 2023, էջ 57-65:
2. Алчуджян Н.Х., Оганнисян М.Р., Мовсесян Н.О., Минасян Г.Г., Авагимян А.А., Влияние триметазидина на метаболизм L-аргинина в лейкоцитах и панкреасе в АС-режиме химиотерапии, Ер., “Мед. наука Армении”, т. 63 (4), 2023, с. 49-58, <http://medsci.asj-oa.am/>.
3. Кнарян В.А., Саруханян Ф.П., Са²⁺-регулируемые ферменты кальпаин и кальцинейрин в процессах нейродегенерации и перспективы нейропротективной фармакотерапии, М., “Журнал неврологии и психиатрии им. С.С. Корсакова” т. 123(7), 2023, с. 32-40, <https://doi.org/10.17116/jnevro202312307132>
4. Паронян З.Х., Аракелян Л.Н., Григорян Л.С., Хачатрян Р.С., Галстян А.З., Степанян А.А., Влияние антидиабетического аминокислотного комплекса на некоторые параметры плазменного гемостаза, Ер., “Мед. наука Армении”, т., LXIII, N 3, 2023, с. 64-71. DOI:10.54503/0514-7484-2023-63.3-64.
5. Паронян З.Х., Аракелян Л.Н., Григорян Л.С., Степанян А.А., Действие нового аминокислотного комплекса на уровень глюкозы и некоторые показатели плазменного гемостаза в крови у крыс с экспериментальным диабетом, Сб. мат. II межд. научно-практ. конф. “Актуальные проблемы медико-биологических наук, физкультуры и спорта”, Коломна, ГСГУ, 2023, с. 46-52.
6. Саркисян Э.Ю., Саркисова Е.Г., Гишян И.Б., Дарбинян М.М., Изучение активности фермента аденозиндезаминазы в плазме крови у беременных с осложнением кандидозом //ISSN: 2310-9467, «Успехи мед. микологии», т. 24, 2023, с. 240-242.
7. Abrahamyan S., Csillag A., Paronyan Z., Sahakyan I., Tumasyan N., Kocharyan N., and Palkovits M., Morpho-functional study of cardioactive neurohormones and some other neuropeptides in the nervous and cardiac systems of rats in normal and pathological conditions, Neurochemical Journal, v. 17, N 4, 2023, pp. 595–607, DOI: 10.1134/S1819712423040025
8. Balagyozyan R., Karapetyan L., Sharoyan S., Antonyan A., Agajanova E., Mardanyan S., Characteristics of some enzymes in blood plasma of diabetic humans, Proceedings of Yer. St. Univ., Chemistry and Biology, 2023, 57(3), pp. 269-281, <https://doi.org/10.46991/PYSU:B/2023.57.3.001>
9. Danielyan M., Nebogova K., Simonyan R., Hovsepyan A., Avetisyan Z., Simonyan K., Simonyan G., Khacatryan V., Karapetyan K., Regulatory effect of bacterial melanin on the isoforms of new superoxide-producing associates from rat tissues in rotenone-induced Parkinson’s disease, BMC Neuroscience, v. 24, N 1, 2023, pp. 1-8, <https://doi.org/10.1186/s12868-023-00838-9>
10. Darbinyan L., Simonyan K., Hambardzumyan L., Simonyan M., Simonyan R., Manukyan L., Membrane-stabilizing and protective effects of curcumin in a rotenone-induced rat model of Parkinson disease, “Metabolic Brain Disease”, v. 38, 2023, pp. 2457-2464, <https://doi.org/10.1007/s11011-023-01237-z>
11. Feigin V., Owolabi M., World Stroke Organization–Lancet Neurology Commission Stroke Collaboration Group (...Danielyan K.,), Lancet Neurol., 2023, 22(12), pp. 1160-1206, doi: 10.1016/S1474-4422(23)00277-6.
12. Feschyan S., Simonyan R., Simonyan G., Simonyan M., Manukyan A., NADPH containing superoxide-producing thermostable complex from raspberry, apricot, grape, and grape seeds: isolation, purification and properties. “Plant Methods”, 19:1, 2023, pp. 1-10, <https://doi.org/10.1186/s13007-022-00978-9>
13. Kamal Al-Chalabi ajir SarmadH, Fareed A., Danielyan K., Ohanyan N., Manukyan A., Chailyan S., Potential targeting of the stroke by means of the layered nano- and micro-particles, Biological Journal of Armenia, v. LXXV, N 1, 2023, pp. 72-89, DOI: 10.54503/0366-5119.
14. Knaryan V., Calpain mediated neurodegeneration in Parkinson’s disease, “Neurochem. Journal”, v. 17 (4), 2023, pp. 632-638, DOI: 10.1134/S1819712423040207

15. Kukurtchyan N., Karapetyan G., Heart microvessels and its morphological evaluation at open heart surgery, *European Journal of Biomedical and Pharmaceutical Sciences*, v. 10, issue 8, 2023, pp. 22-27, https://www.ejbps.com/ejbps/abstract_id/9793
16. Mardanyan S., Karapetyan L., Antonyan A., Sharoyan S., Gasparyan H., Buloyan S., Harutyunyan H., Pogosyan A., Arshakyan L., Hovhanesyan A., Topuzyan V., Optical characteristics and neuroprotective properties of β -dimethylaminoethylamide n-benzoyl-dl-valine iodmethyle and 1-(β -diethylaminoethyl)-2-phenyl-4-benzylidene-5-imidazolone, *Neurochemical Journal*, v. 17, N 4, 2023, pp. 668-675, DOI: 10.1134/S1819712423040177
17. Mirzaeva T., Alieva K., Zulkarneev E., Kurpe S., Isakova K., Matrosova S., Borvinskaya E., Sukhovskaya I., Antibacterial activity of rainbow trout Plasma: in vitro assays and proteomic analysis, *Animals.*, 13(22), 2023, 3565, <https://doi.org/10.3390/ani13223565>
18. Ohanyan N., Manukyan A., Harutyunyan R., Chailyan S., Danielyan K. Harutyunyan L., Diagnosis of glioblastoma based on the measurement of activity of some enzymes, *Bulletin of the Medical College after Mehrabyan, Scientific & Methodical Journal*, v.14, 2023, pp.139-150, DOI:10.53821/1829040X-2023.14-139.
19. Sahakyan L., Movsesyan N., Teaching of medical biochemistry according to clinical realities, *Word J. Adv. Res. Rev.*, v. 20, N 3, 2023, pp. 23-29. <https://dx.doi.org/10.30574/wjarr>.
20. Sarukhanyan F., Hunanyan O., Zakaryan H., Hemorphins – a Family of Atypical Opioid Peptides, “*Neurochemical Journal*”, v. 17(4), 2023, pp. 648-653, DOI:10.1134/S1819712423040207
21. Simonyan R., Babayan M., Yekmalyan H., Alexanyan A., Simonyan G., Alexanyan S., Darbinyan L., Simonyan K., Simonyan M., Isolation and purification of superoxide-producing protein complex from *Helianthus tuberosus*, *Daucus sativus*, and *Solanum tuberosum*, *Pharmacophore*, v.14, N 5, 2023, pp. 107-111, <https://doi.org/10.51847/XdwSHDmxQr>
22. Simonyan R., Chichoyan N., Manukyan A., Feschyan S., Simonyan G., Babayan M., Yekmalyan H., Aleksanyan A., Aleksanyan S., Simonyan M., Superoxide-producing thermostable associate from flaxseeds, flaxseed cake and sunflower seeds: isolation, purification, properties and mechanism of superoxide production, *Ученые записки ШГУ*, N 2, Выпуск А, 2023, с. 69-79.
23. Sukiasyan A., Madoyan R., Alchujyan N., Atoyan V., Sargsyan H.Jr, Sargsyan H., Chailyan S., Bacteriocin-producing probiotic lactic acid bacteria against hospital strains of *Staphylococcus aureus* and *Escherichia coli*, *Medical & Clinical Research*, v. 8 (12), 2023, pp. 1-7, ISSN: 2577-8005, <https://doi.org/10.1186/s12868-023-00838-9>

ՔԻՄԻԱՅԻ ԵՎ ԵՐԿՐԻ ՄԱՍԻՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Ակադեմիկոս-քարտուղար՝ ակադեմիկոս Լ.Թավադյան
Գիտքարտուղար՝ տեխ.գ.թ. Լ.Գասպարյան

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի, Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի, Երկրաբանական գիտությունների, Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմաբանության ինստիտուտները, Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնը:

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են ԳԱԱ 5 ակադեմիկոս, 5 թղթակից և 18 արտասահմանյան անդամներ:

Հաշվետու տարում բաժանմունքն անցկացրել է 1 ընդհանուր ժողով, հանձնաժողովի 6 և բյուրոյի 10 նիստեր, 2 խորհրդակցություն:

Բաժանմունքի ապրիլի 20-ի տարեկան ընդհանուր ժողովում լսվել են 2022թ. գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության վերաբերյալ բաժանմունքի ակադեմիկոս-քարտուղարի ու ինստիտուտների տնօրենների տարեկան հաշվետվությունները, բաժանմունքի առաջատար գիտնականների զեկուցումներն իրենց գիտական գործունեության ոլորտի, գիտական նվաճումների վերաբերյալ:

Բաժանմունքի հանձնաժողովների նիստերում լսվել և քննարկվել է «Նաիրիտ գործարան» ՓԲԸ «Լաք էթինոլ» վտանգավոր քիմիական թափոնի վտանգի գնահատման ու դրա անվտանգ վերացման հարցը, ներդրումային 2 ծրագիր: Քննարկվել է «Լավագույն գիտական աշխատանք» անվանակարգում ներկայացված 7 հայտ, հաստատել են I-VII տեղերում հավակնող հայտատուների աշխատանքները, գիտական ու փորձարարական լաբորատորիաների կենտրոնի ստեղծման ծրագիրը, ԳԱԱ կարևոր նախաձեռնությունների և ՀՀ գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բնագավառին վերաբերող հարցերը:

Բաժանմունքի բյուրոյի նիստերում քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների 2024թ. գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորման ենթակառուցվածքի պահպանման ու զարգացման, պետական նպատակային-ծրագրային ֆինանսավորման հայտերը, բաժանմունքի ու ինստիտուտների 2023թ. աշխատանքային պլանը, 2024-25 ուստարվա ԳԱԱ առկա և հեռակա ուսուցմամբ ասպիրանտուրայի անվճար տեղերի, «ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների հագեցվածության բարելավում և արդիականացում» և «ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների գիտական սարքավորումների սպասարկում, վերազինում, գիտափորձերի իրականացման համար նյութերի ձեռքբերում և չնախատեսված անհետաձգելի ծախսերի կատարում» 2023թ. ծրագրի շրջանակում նախատեսված միջոցների հաշվին սարքավորումների ձեռքբերման բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների կողմից ներկայացված հայտերը: Քննարկվել են ՀՀ ԳԱԱ գիտական կազմակերպությունների կողմից ներկայացվող 2023-27թթ. զարգացման հնգամյա ծրագրերը, գիտական կազմակերպությունների՝ գիտական ստորաբաժանումներին առաջադրվող նախնական պահանջները, ՀՀ կառավարության «Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային, նպատակային-ծրագրային, գիտական դրամաշնորհային ֆինանսավորման ձևերով պետական ֆինանսավորման կարգերը հաստատելու մասին» որոշման նախագիծը, պրոբլեմային խորհուրդների ձևավորման, ԳԱԱ 80-ամյակի հուշամեդալով ինստիտուտ-

ների աշխատակիցներին պարգևատրելու, ԳԱԱ ինստիտուտների աշխատակիցներին արտերկիր գործուղման հարցերը:

Քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորման «Ենթակառուցվածքի պահպանում և զարգացում» ու պետական նպատակային-ծրագրային ծրագրերի 2023թ. հաշվետվությունները:

Բաժանմունքի ինստիտուտները տպագրել են 221 հոդված՝ գրախոսվող ամսագրերում 193 (119-ն արտասահմանում), գիտաժողովների նյութերում՝ 28 (22-ն արտասահմանում), 145 թեզիս (71-ն արտասահմանում), 7 մենագրություն (4-ն արտասահմանում), 1 ուսումնական ձեռնարկ և ստացել 5 արտոնագիր:

Բաժանմունքի ինստիտուտներում պաշտպանվել է 8 թեկնածուական ատենախոսություն:

Բաժանմունքը մասնակցել է ինստիտուտների տարեկան ժողովներին ու ստացված արդյունքների քննարկմանը:

Ա.ՆԱԼԲԱՆԴՅԱՆԻ ԱՆՎ. ՔԻՄԻԱԿԱՆ ՖԻԶԻԿԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ ք.գ.թ. Ս.Մինասյան
Փոխտնօրեն՝ ք.գ.թ. Ա.Հարությունյան
Գիտքարտուղարի ժ/պ՝ Լ.Սեդրակյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ ichph@ichph.sci.am
Կայքէջ՝ www.chph.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 017՝ «Քիմիա»

Նախագահ՝ ակ. Լ.Թավադյան, գիտքարտուղար՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Սարգսյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ֆուրյե ձևափոխման ինֆրակարմիր ու մագնիսառեզոնանսային սպեկտրաչափական եղանակներով ցույց է տրվել, որ ուսումնասիրվող սելեն-օրգանական միացություններն օժտված են հակահիդրոպերօքսիդային/հակաօքսիդիչային հատկությամբ և առաջարկվել է մոդելային լիպիդային հիդրոպերօքսիդի՝ կումոլի հիդրոպերօքսիդի հետ փոխազդեցության ռեակցիայի մեխանիզմը:

Թթվածնակենտրոն ռադիկալների նկատմամբ կլանման տարողության որոշման (ORAC) և ուլտրամանուշակագույն-տեսանելի սպեկտրաչափական եղանակներով ջրային միջավայրում կինետիկորեն հաշվարկվել են B խմբի ջրալուծ վիտամին ֆոլաթթվի կոֆերմենտային կառուցվածքային ածանցյալ 5-ֆորմիլ-տետրահիդրոֆոլաթթվի հակա-ռադիկալային տարողություններն ըստ պերօքսիլային ու կայուն 2,2-դիֆենիլ-1-պիկրիլիդիդրազիլ (ԴՖՊՀ) ռադիկալների:

Ցույց է տրվել, որ ջրային լուծույթում մեթիլեն կապույտ ներկի քայքայման ռեակցիայում վոլֆրամի օքսիդի փոքր քանակությունների ներմուծումը տիտանի նանոերկօքսիդ (TiO_2/WO_3) մաքուր TiO_2 -ի համեմատ տեսանելի լույսի ազդեցությամբ ցուցաբերում է բարձր ֆոտոկատալիզային ակտիվություն: Դիտարկվել է ֆոտոկատալիտիկ ռեակցիայի ընթացքի մեխանիզմը (դեկ.՝ ակ. Լ.Թավադյան):

Միկրոալիքային ճառագայթման պայմաններում սինթեզվել են լանթանոիդային խմբի մետաղների հեքսաբորիդներ՝ որպես ելանյութ առաջին անգամ օգտագործելով համապա-

տասխան մետաղների օքսիդներ (լանթանոիդային խմբի մետաղների ամենամատչելի հումքը) ու տարրական բորը: Լանթանոիդների հեքսաբորիդներն ունեն լայն կիրառություն էլեկտրոնային արդյունաբերության մեջ, սակայն դրանց սինթեզի եղանակներն էներգատար են և օգտագործվում են թանկարժեք ելանյութեր: Օպտիմալացված միկրոալիքային եղանակով օքսիդների 100%-ոց փոխարկումը հեքսաբորիդների տեղի է ունենում շատ ավելի արագ՝ 10 րոպեի ընթացքում, որի արդյունքում ստացվում են միկրոնային չափսերով հեքսաբորիդների խորանարդաձև բյուրեղներ (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Դ.Դավթյան):

Էթանոլի առաջացմանը հանգեցնող հիդրօքսիէթիլ ու էթօքսի ռադիկալների՝ ացետալդեհիդի ու ֆորմալդեհիդի հետ փոխազդեցության մեխանիզմների վերաբերյալ լրացուցիչ տեղեկատվություն ստանալու նպատակով իրականացվել են $C_2H_5OH + CH_3CO$ ու $C_2H_5OH + HCO$ համակարգերի պոտենցիալ էներգիայի մակերևույթների (ՊԷՄ) քվանտաքիմիական ուսումնասիրություններ: ՊԷՄ-երի վրա տեղայնացվել են ուսումնասիրվող ռեակցիաների ռեագենտներին ու արգասիքներին համապատասխանող, բացահայտված նախա- ու հետռեակցիոն կոմպլեքսային վիճակները:

Քվանտաքիմիական եղանակներով ուսումնասիրվել է հիդրոպերօքսիդային ռադիկալի փոխազդեցության մեխանիզմը էթիլենի հետ: Հաշվարկվել են $C_2H_4 + HO_2 \rightarrow C_2H_3 + H_2O_2$ ու $C_2H_4 + HO_2 \rightarrow C_2H_5O_2$ ռեակցիաների ակտիվացման էներգիաներն ու էնթալպիաները:

Թվային մոդելավորման եղանակով իրականացվել է ջրածնի օքսիդացման շղթայական ռեակցիայի վրա SO_2 գազի ազդեցության վերլուծություն: Ստացված հաշվարկված տվյալները համապատասխանում են փորձարարական արդյունքներին:

Ուսումնասիրվել է գազաֆազ ռեակցիաների հետազոտման ռեակտորներում հետադարձ կապի հետևանքով առաջացած տատանողական երևույթների ազդեցությունը ռեակցիոն միջավայրի ստացիոնար ռեժիմի վրա՝ կախված ռեակտորի սիմետրիայից: Ստացված արդյունքները վկայում են ռեակտորում կանգուն ալիքների դաշտի առաջացման հնարավորության մասին:

Ուսումնասիրվել է պրոպանի սառը բոցային օքսիդացումը ելանյութերի բաղադրության $C_3H_8 : O_2 = 1:1 \div 6:1$ տիրույթում: Ցույց է տրվել, որ պրոպանի կոնցենտրացիայի բարձրացումը նպաստում է մեթանի առաջացմանն այն դեպքում, երբ ռեակցիայի մյուս արգասիքների առաջացումը նվազում է (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ս.Արսենտև):

Էլեկտրաթերմոգրաֆիական եղանակով կոբալտի օքսիդի (CoO) ջրածնով բարձրջերմաստիճանային ($900-1250^\circ C$) վերականգնման կինետիկայի ու մեխանիզմի ուսումնասիրությամբ բացահայտվել է, որ վերականգնման ռեակցիան ընթանում է հստակ արտահայտված ինդուցիոն տիրույթով, որին հետևում է պրոցեսի կտրուկ ինքնաարագացումը: Արդյունքում փոխարկման աստիճան-ժամանակ կինետիկական կորերն ունեն S-աձև տեսք, ինչը բնութագրական է սաղմնագոյացման ու դրանց աճի մեխանիզմով ընթացող տոպոքիմիական ռեակցիաների համար: Պրոցեսի կինետիկայի վրա ավելի մեծ է ջրածնի ճնշման ազդեցությունը, քան ջերմաստիճանի:

Ուսումնասիրվել է գծային օրենքով $4B+C$ խառնուրդի տաքացման արագության ազդեցությունը բորի կարբիդի առաջացման օրինաչափությունների վրա տաքացման արագությունների լայն տիրույթում ($100-5000^\circ C$ /րոպե): Տարբեր բնութագրական ջերմաստիճաններից արագ սառեցված նմուշների ռենտգենաֆազային ու էլեկտրոնային մանրազննության հետազոտություններով ցույց է տրվել, որ սկսած $200^\circ C$ տաքացման արագությունից դիտվում է ոչ մեծ ջերմանջատում ($T=50-80^\circ C$), որը հանգեցնում է խառնուրդի քանակական փոխարկման՝ $50-250$ նմ չափերով B_4C կարբիդի մասնիկների առաջացումով:

Նիկելի նիտրատ-հեքսամեթիլենտետրամին համակարգում ուսումնասիրվել է լուծույթների այրմամբ սինթեզի մեխանիզմը՝ նպատակ ունենալով ստանալ նիկելի նանոմասնիկ-

ներ: Զերմային անալիզի ու մասսպեկտրոսկոպիայի եղանակների կիրառմամբ հետազոտությունները, համակցված այրման պարամետրերի չափումների հետ, թույլ են տվել հաստատել, որ պրոցեսը ներառում է օքսիդիչի (նիտրատի) բազմափուլ քայքայում՝ NiO-ի առաջացմամբ և վառելիքի սուբլիմացիա՝ գազային ֆազում հետագա քայքայմամբ մինչև ազոտ, հիդրազին ու մեթան: N_2H_4 -ի ու CH_4 -ի բավարար քանակությունների դեպքում NiO-ն վերականգնում է մինչև նանոչափսի նիկելի: Ցույց է տրվել, որ սինթեզված նիկելը հեշտությամբ եռակալվում է 773 K ջերմաստիճանում՝ կարճ ժամանակահատվածում ձևավորելով 90%-ից բարձր հարաբերական խտությամբ կոմպակտ նմուշներ (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Խառատյան):

Բարձրջերմաստիճանային ինքնատարաձվող սինթեզի (ԲԻՍ) ու հիդրիդային ցիկլի (<Ց) եղանակների համադրմամբ Ti-Zr-Al-C, Ti-Al-N և T-Zr-Hf-Nb-V-Al-C համակարգերում սինթեզվել են գործնական հետաքրքրություն ներկայացնող MAX-ֆազեր՝ որպես ելանյութեր օգտագործելով ԲԻՍ եղանակով սինթեզված անցումային մետաղների (Ti, Zr, Hf, Nb և այլն) կարբոհիդրիդներ ու հիդրիդոնիտրիդներ: Ուսումնասիրվել են ստացված համաձուլվածքների ու միացությունների ֆիզիկաքիմիական և կառուցվածքային առանձնահատկությունները (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Ս.Դուլուխանյան):

Մշակվել է համակարգչային մոդելավորման ծրագիր՝ տարբեր ձևի ու չափերի պլազմոնային նանոմասնիկների կլանման առանձնահատկությունների ուսումնասիրման նպատակով: Մշակվել է քիմիական սինթեզի լուծույթային հակադարձ թորման եղանակ, որն ապահովում է տարբեր կոնցենտրացիայով ալյումինի լեգիրմամբ նախընտրելի բնութագրերով բարձրորակ գնդային նանոմասնիկներ: Ցույց է տրվել, որ ZnO բյուրեղում Al-ի քանակի ավելացմանը զուգընթաց արգելված գոտու լայնությունը մեծանում է: Ալյումինով լեգիրված ցինկօքսիդային նանոմասնիկներն ունեն ընդգծված ռեզոնանսային կլանման մաքսիմում միջին ինֆրակարմիր տիրույթում, ընդ որում, երբ կոնցենտրացիան աճում է 1%-ից մինչև 5%, կլանման մաքսիմումը տեղափոխվում է 2700-1200 նմ ալիքի երկարության տիրույթ, իսկ կլանման ինտենսիվությունն աճում է ավելի քան 10 անգամ: ԻԿ տիրույթում կլանումն ու դրա ղեկավարումն ունեն կարևոր նշանակություն հատուկ սարքերում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Երանոսյան):

Ցույց է տրվել, որ արտաքին փոփոխական դաշտում գտնվող քառաչափ քվանտային տատանակը (օսցիլյատոր) լրացուցիչ պայմանի դեպքում կարող է նկարագրել ջրածնի ատոմի առկայությամբ ընթացող գործնականորեն բոլոր տեսակի ֆիզիկաքիմիական պրոցեսները: Ցույց է տրվել, որ ոչ ստացիոնար 4D-իզոտրոպ տատանակի օրինակի վրա, ավելի փոքր չափանի էտալոնային դիֆերենցիալ հավասարման միջոցով, սկզբնական Շրոդինգերի հավասարումը կարելի է բերել ինքնավար (ավտոնոմ) տեսքի: Ապացուցվել է, որ գոյություն ունի նոր տիպի դինամիկ համաչափություն, որը պահպանում է քվանտային համակարգի շարժումը նկարագրող հավասարման ինվարիանտությունը ժամանակի ընթացքում: Այն բանից հետո, երբ հաջողվում է սկզբնական հավասարումը բերել ինքնավար տեսքի, հնարավոր է դառնում փոխազդեցության մեջ գտնվող ջրածնի ատոմի ալիքային ֆունկցիան կառուցել ճշգրիտ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Գևորգյան):

Կովի, խոզի ու ջալյամի ոսկորներից հիդրօքսիապատիտ ստանալու նպատակով դրանք ենթարկվել են ջերմամշակման (կալցինացման), և ընտրվել է կալցինացման օպտիմալ ջերմաստիճանը (900°C) մաքուր նպատակային նյութ ստանալու համար, որից 3D տպագրությամբ պատրաստվել են կենսահամատեղելի դետալներ: Մշակվել է կալցինացման նմուշներից փոշիների ստացման եղանակ՝ օգտագործելով մոլորակային գնդադաշտ, ընտրվել են մանրացման ու մինչև 1 մկմ չափերով փոշիներ ստանալու օպտիմալ պարամետրերը (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Մ.Աղայան):

Բացահայտվել է չտարամիտող Բեսեյյան լազերային փնջերի ազդեցությունն ուղղա-

հայաց կապված գլանային քվանտային կետերի գծային ու ոչ գծային օպտիկական հատկությունների վրա: Հետազոտվել է նաև նշված քվանտային կետերից բաղկացած անսամբլի կողմից Թալբոտի երևույթի առաջացումը:

Կոնական քվանտային կետերի օպտիկական, մասնավորապես էքսիտոնային ռամանյան ցրման, միջգոտիական կլանման ու ֆոտոլյումինիսցենցիայի հետազոտություններով, երկրաչափական հատկություններից կախված քվանտային կետերի էլեկտրոնային հատկությունների փոփոխությունները դիտարկելու համար իրականացվել է FEM եղանակով դրանց մոդելավորում: Ստացված արդյունքները թույլ են տվել մշակել քյուբիթների կառավարման նոր եղանակ՝ հիմնված կիսահաղորդչային քվանտային կետերի վրա (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Պ.Մանթաշյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ցույց է տրվել, որ միցելային ջրային լուծույթում մոդելային լիպիդի՝ մեթիլլինոլեատի ինքնաօքսիդացման շղթայական ազատ-ռադիկալային ռեակցիայում ընտրված սելեն-օրգանական միացություններից դիֆենիլսելենիդն ու դիֆենիլսելենօքսիդը ցուցաբերում են հակապերօքսիդային ակտիվություն, իսկ դիֆենիլդիսելենիդը կատալիզում է այդ ռեակցիան: Դիֆենիլսելենիդն ու դիֆենիլսելենօքսիդը տրոլոքսի ու քվերցետինի հետ դրսևորում են ոչ ադիտիվ սիներգետիկ ազդեցություն:

Թթվածնակենտրոն ռադիկալների նկատմամբ հակաօքսիդիչ տարողության որոշման (ORAC), ելանյութերի իմպուլսային ներարկման կինետիկական ԷՊՌ և ուլտրամանուշակագույն տեսանելի սպեկտրաչափական եղանակներով կինետիկորեն քանակապես որոշվել են ըստ կառուցվածքի ընտրված թվով ինը կենսաֆլավոնոիդների շարքի հակա-ռադիկալային տարողությունները պերօքսիդային ու կայուն ԴՖՊՀ ռադիկալների նկատմամբ: Կազմվել է հակառադիկալային ակտիվության շարք:

Քվանտաքիմիական հաշվարկներով խտության ֆունկցիոնալի տեսության (DFT) B3LYP և M06-2X հիբրիդային եղանակների ((6-31G(d,p) բազիսային ֆունկցիաներ) օգնությամբ քանակապես գնահատվել են ֆոլատների (ֆոլաթթու, դիհիդրոֆոլաթթու, տետրահիդրոֆոլաթթու, 5-ֆորմիլ տետրահիդրոֆոլաթթու) հակառադիկալային (հակա-օքսիդիչային) ունակությունները բենզոլում: Ըստ ջրածնի ատոմի փոխանցման ռեակցիայի ընթացքի երեք մեխանիզմների՝ HAT, SPLET և SET-PT, բացահայտվել են ֆոլատների հակառադիկալային ռեակցման կենտրոնները, ստացվել է ակտիվության շարք:

Ֆլյուորեսցենտային սպեկտրաչափական ու էլեկտրաքիմիական եղանակներով բացահայտվել են մորինի՝ ԴՆԹ-ի հետ կապման քանակական բնութագրերը՝ կապման ձևերը, կոմպլեքսագոյացման հաստատունները (K) և հակաօքսիդիչի մեկ կապված մոլեկուլին բաժին ընկնող ԴՆԹ հիմքերի զույգերի թիվը (n) (ղեկ.՝ ակ. Լ.Թավադյան):

Հիմնվելով թերմոդինամիկական հաշվարկների ու կարբիդների սինթեզի բնագավառում ձեռք բերված փորձառության վրա՝ իրականացվել է մոլիբդենի ու վոլֆրամի կարբիդների միկրոալիքային սինթեզ՝ տարբեր մետաղների քիչ քանակությունների ներմուծմամբ, տարբեր տիպի կրիչների համակցությամբ (Mo_2C , $\text{Mo}_2\text{C}'$ ածխի ու $\gamma\text{-Al}_2\text{O}_3$ կրիչների համակցությամբ, Ni, Cu, Co, Pt մետաղների քիչ քանակությունների ներմուծումը Mo_2C ու Ni, Cu, Co, Fe, Mn մետաղների քիչ քանակությունների ներմուծումը WC, VC, Fe-W-Mo-C խառը կարբիդներ): Սինթեզված նյութերի կատալիտիկ հատկությունները (ակտիվությունն ու ընտրողականությունը) ուսումնասիրվել են նավթալինի հիդրոգենացման ռեակցիայում (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Դ.Դավթյան):

Լուծույթների այրման սինթեզի ու ծրագրավորված տաքացման համատեղ կիրառման

պայմաններում հնարավոր է եղել անհամեմատ ցածր ջերմաստիճանում ($<1300^{\circ}\text{C}$) իրականացնել սերպենտինի ու սիլիկահողի կարբոթերմ վերականգնում օրգանական վերականգնիչի՝ ալանինի օգնությամբ: Արդյունքում ստացվել են ցանկալի մորֆոլոգիայով, բարձր ելքով ու եռակալման բարձր ունակությամբ սիլիցիումի կարբիդի ենթամիկրոնային փոշի, ինչպես նաև մանրաթելով ամրացված $\text{SiC-Al}_2\text{O}_3$ կոմպոզիտային սպունգ (50% ծակոտկենությամբ): Բացահայտվել են սիլիցիումի կարբիդների միկրոկառուցվածքի կարգավորման լայն հնարավորությունները՝ բեղանման, մանրաթելային, նանոխողովա-կային կառուցվածքներից մինչև գնդաձև, ձողաձև կամ խոռոչավոր կառուցվածքների ստացում՝ կախված ելանյութերի ու սինթեզի եղանակի ընտրությունից:

Իրականացվել է քարաղի ու շափնեղի կառուցվածքով բաղադրությամբ, ֆերրոմագնիսական հատկությամբ բնութագրվող բարձր էնտրոպիական միաֆազ (FeCoNiMnZn)O օքսիդների (ԲԷՕ) ստացում լուծույթների այրման սինթեզի եղանակով: Բացահայտվել է շափնեղային ու քարաղի կառուցվածքով ԲԷՕ-ների երկկողմանի փոխարկման հնարավորությունը կայծապլազմային եռակալման ժամանակ: Ցույց է տրվել տարրերից մեկի փոփոխության միջոցով ԲԷՕ-ի մագնիսական հատկությունների լայն տիրույթում կարգավորման հնարավորությունը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ս.Այդինյան):

Առաջարկվել է Ni_3Fe միջմետաղական միացության ստացման պարզ եղանակ՝ հիմնված լուծույթների այրման սինթեզի վրա համապատասխան մետաղների նիտրատների ու հեքսամեթիլենտետրամինի ջրային լուծույթն ազոտի միջավայրում տաքացնելու միջոցով: Սինթեզված միաֆազ Ni_3Fe միացության մագնիսական բնութագրերի չափումներով ցույց է տրվել, որ այն ֆերրոմագնիսական նյութ է և ցուցաբերում է փափուկ մագնիսներին բնորոշ հատկություններ: Ջերմակշռաչափական հետազոտությունների տվյալների վերլուծության հիման վրա քննարկվել է միջմետաղական միացության ձևավորման մեխանիզմը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Հարությունյան):

Սինթեզվել են $\text{Ti}(\alpha+\beta)$ տիպի $\text{Ti}_{10}\text{Mo}_{30}\text{Zr}$, $\text{Ti}_{10}\text{Mo}_{40}\text{Zr}$, $\text{Ti}_{10}\text{Mo}_{50}\text{Zr}$, $\text{Ti}_{6}\text{Al}_{7}\text{Nb}$, $\text{Ti}_{24}\text{Nb}_{4}\text{Zr}_{8}\text{Sn}$, $\text{Ti}_{-5}\text{Al}_{-5}\text{V}_{-5}\text{Mo}_{-3}\text{Cr}_{-1}\text{Zr}$, $\text{Ti}_{-5}\text{Al}_{-2.5}\text{Fe}$, Ti-Ni և այլ կենսահամատեղելի համաձուլվածքներ ու դրանց հիման վրա՝ հիդրիդների ստացման արդյունավետ եղանակներ: Ստացված հիդրիդների փոշիները կարող են կիրառվել որպես հումք ժամանակակից տեխնոլոգիաներում (SLM – ընտրողական լազերային հալում, EBM – էլեկտրոնաճառագայթային հալում, SPS – կայծապլազմային եռակալում) օգտագործելու համար (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Ս.Դուլիսանյան):

Հիդրիդային ցիկլի (<3) մոտեցման հիման վրա TiH_2 - Al համակարգում գտնվել են տետրագոնալ կառուցվածքով միաֆազ TiAl_3 և γ - TiAl , ինչպես նաև հեքսագոնալ կառուցվածքով միաֆազ α_2 - Ti_3Al տիտանի ալյումինիդների սինթեզի օպտիմալ պայմանները, բացահայտվել են դրանց առաջացման մեխանիզմները (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Դ.Մայիլյան):

Կենդանական ծագման թափոն հանդիսացող ոսկորների թրծման տեխնոլոգիայով ստացված բնական հիդրօքսիապատիտն օգտագործվել է սթերեոլիթոգրաֆի համար նախատեսված կերամիկական ֆոտոպոլիմերի պատրաստման համար որպես հումք: Մանրացման ու խառնման պարամետրերի ընտրությամբ ստացվել է եռաչափ տպագրության տեխնոլոգիական պահանջներին համապատասխանող սորուն փոշեխառնուրդ 10-50 մկմ մասնիկի միջին չափով, իսկ դրա կոմպակտացման համար ընտրվել է ընտրողական լազերային հալեցման եղանակը: Ստացված բաղադրություններով ֆոտոպոլիմերի միջոցով տպագրվել են կենսահամատեղելի, կենսաքայքայվող իմպլանտների նմուշներ, որոնցից 6-ի փորձարկումների արդյունքներով ընտրվել է հստակ արտահայտված կենսահամատեղելիության ու կենսաքայքայվողականության հատկություններով օժտված երկու նմուշ հետագա բջջաբանական հետազոտությունների համար (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Մ.Աղայան):

Ինֆրակարմիր տիրույթի բարձր ջերմաստիճանային ֆոտոդետեկտորների մշակման ուղղությամբ համակարգչային մոդելավորմամբ ցույց է տրվել, որ MoS₂-ով պատված ZnO ձողերի պարբերական համակարգը, բազմակի անդրադարձումներով պայմանավորված, կարող է կլանել մինչև 700 նմ երկարության ալիքների 90%-ը: Մշակվել է MoS₂-ի հիմքով նանոթաղանթային կառուցվածքների ստացման PLD տեխնոլոգիա: Պատրաստվել է MoS₂-ի հիմքով ֆոտոդետեկտոր, և սենյակային ջերմաստիճանում գրանցվել է ֆոտոհոսանքի աճ 3.5-4 անգամ: Համակարգը զգայուն է ամբողջ տեսանելի, ինչպես նաև մոտ ինֆրակարմիր տիրույթում (չափումները կատարվել են մինչև 1050 նմ ալիքի երկարությունը): 400, 700 ու 1000 նմ ալիքի երկարության դեպքում համակարգի ֆոտոարձագանքն աճել է համապատասխանաբար 30, 16 և 2.5 անգամ: Տեսական մոդելավորման ու փորձով ստացված արյունքների համեմատությունը ցույց է տվել որակական համընկնում:

«Մետաղօքսիդային նանոկառուցվածքային թաղանթների հենքով պատրաստվել են գազային տվիչների ու «էլեկտրոնային քիթ» միկրոհամակարգեր»: Մշակվել են քիմիական սինթեզման զոլ-գել ու հիդրոջերմային եղանակներ, որոնք ապահովում են տարբեր կոնցենտրացիայով ալյումինի լեգիրմամբ բարձրորակ սֆերիկ նանոմասնիկների ու նանոձողերի ստացում: ԻԿ տիրույթում կլանման սպեկտրի համեմատությունը փորձառական արդյունքների հետ ցուցաբերել է բավարար համապատասխանություն: Մշակվել են մետաղօքսիդային ու պլատինային թաղանթների ստացման եղանակներ, որոնք կիրառվել են ագրեսիվ պայմաններում գործող բարձր ճնշումային գազային ու ջերմաստիճանային զգայակներում: Մշակվել են պլազմայով համակցված քիմիական գոլորշենստեցման եղանակով SiO₂, Si₃N₄ ու SiN_xO_y նուրբ թաղանթների ստացման եղանակներ, որոնք ունեն հեռանկարային կիրառություն էլեկտրոնիկայում: Նախագծվել և պատրաստվել է գազային զգայակների թեստավորման համակարգ, որն աշխատում է վակուումի պայմաններում, ունի ճնշման, ջերմաստիճանի, գազային հոսքի ճշգրիտ կարգավորման ու էլեկտրական չափումների համակարգ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Մ.Երանոսյան):

Հեղուկ շերտազատման եղանակով սինթեզվել է գրաֆենի օքսիդ (ԳՕ), ստացվել է վերջինիս հեղուկ բյուրեղային ֆազը: ԳՕ-ի լուսածրային ու թափանցող մանրազննության հետազոտությունները ցույց են տվել, որ ճառագայթման միջոցով հնարավոր է ուղղակիորեն ստեղծել ՑիսԳՕ-ի միկրոպատկերներ ԳՕ-ի կաղապարի վրա՝ առանց հատուկ դիմակների ու վիմագրման համակարգերի անհրաժեշտության: Շնորհիվ ձևավորված Ցիս-ՄՆՄ «քոր-շել» համակարգի՝ վերոնշյալ կառուցվածքը դրսևորել է մագնիսական հատկությունների տեսանկյունից բավականին հետաքրքիր վարք (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Նարագույան):

Պատրաստվել է Ta₂O₅/SiO₂/Si/Al բազմաշերտ նանոկառուցվածքային ԷՄԿՈԻ համակարգ, մշակվել է դրա զգայուն մակերևույթին ուրեազի ֆիզիկական ադսորբման միջոցով արհեստական միզանյութի հայտնաբերման ու գրանցման վոլտ-ունակային եղանակ: Ցույց է տրվել, որ սենսորով գրանցվող ազդանշանը, միզանյութի կոնցենտրացիայից կախված, աճում է գծայնորեն, իսկ միզանյութի նկատմամբ զգայունությունը 17.8 mV/dec է, որը համեմատելի է գրականության մեջ բերված արժեքների հետ (ղեկ.՝ Ա.Յոկոլայկյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Давтян А.Г., Манукян З.О., Арсентьев С.Д., Тавадян Л.А., Арутюнов В.С., Исследование поверхности потенциальной энергии реакционных систем $H + O + C_2H_4$. М., “Химическая физика”, 2023, 42(4), с. 20-30.

2. Макарян Э.М., Гукасян П.С., Арутюнян А.А., Исследование взрывного процесса окисления водорода в присутствии сернистого газа, Ер., "Хим. журн. Армении", т 76, N 1-2, 2023, с. 8-16. DOI: 10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-8.
3. Матышак В.А., Сильченкова О.Н., Ильичев А.Н., Быховский М.Я., Мнацаканян Р.А., О механизме разложения моногидрата гидразина на Pd/Al₂O₃ методом ИК-спектроскопии *in situ*, М., "Кинетика и катализ", т.64, N 6, 2023, с. 1–12.
4. Саргсян А.А., Мнацаканян Р.А., Григорян Т.В., Казарян А.А., Петросян А.А., Арутюнян В.В., Бадалян А.О., Агамалян Н.Р., Баграмян В.В., Микроволновый синтез фотокатализатора SiO₂/ZnO со структурой ядро-оболочка, Ер., "Изв. НАН Армении. Физика", т. 58, N 4, 2023, с.601-611.
5. Aghajanyan N., Dolukhanyan S., Ter-Galstyan O., Muradyan G., Hovhannisyan A., Self-propagating high-temperature synthesis of MAX phases in Ti–Zr–Al–C system, "Ceramics International", v. 49, N 14, Part B, 2023, pp. 24165-24170, 10.1016/j.ceramint.2022.11.041
6. Akopyan A., Eseva E., Mnatsakanyan R., Davtyan D., Lukashov M., Levin I., Sadovnikov A., Anisimov A., Terzyan A., Agoyan A., Karakhanov E., Catalytic aerobic desulfurization of fuels in the presence of nanosized mixed carbide FeWC, Chemical Engineering Journal, 464, 2023, p. 142641, <https://doi.org/10.1016/j.cej.2023.142641>
7. Aleksanyan A., Dolukhanyan S., Mayilyan D., Muradyan G., Ter-Galstyan O., Mnatsakanyan N., Formation of Ti₂AlN_x MAX phase by "Hydride Cycle" and SHS methods, "Ceramics International", v.49, N 14, Part B, 2023, pp. 24229-24234, 10.1016/j.ceramint.2022.11.350
8. Amirkhanyan N., Grigoryan Y., Zakaryan M., Kharatyan A., Gyulasaryan H., Harutyunyan A., Preparation of the ferromagnetic intermetallic compound Ni₃Fe by solution combustion synthesis, Journal of Contemporary Physics (NAS RA), v. 58, N 3, 2023, pp. 299–304, DOI: 10.1134/S1068337223030040
9. Amirkhanyan N., Kirakosyan H., Zakaryan M., Zurnachyan A., Rodriguez M., Abovyan L., Aydinyan S., Sintering of silicon carbide obtained by combustion synthesis, Ceramics International, v. 49, issue 15, 2023, pp. 26129-26134, <https://doi.org/10.1016/j.ceramint.2023.04.233>
10. Arsentev S., Grigoryan R., Kocharyan G., Stepanyan S., Tavadyan L., Flameless catalytic combustion of ethanol on copper, chromium, and nickel oxides, "Petroleum Chemistry", 2023, pp. 993-1001, DOI: 10.1134/S096554412306018X
11. Arzumanyan, A., Amirkhanyan N., Grigoryan Y., et al., DTA/TG study of the interaction in the nickel nitrate hexahydrate–hexamethylentetramine system, Russ. J. Phys. Chem., B17, 2023, pp. 122–127, <https://doi.org/10.1134/S1990793123010177>
12. Asatryan A., Benight A., Badasyan A., Origins of fine structure in DNA melting curves, Computational Nanotechnology, 47, 2023, <https://doi.org/10.3389/fnano.2023.1331279>
13. Aydinyan S., Combustion synthesis of MAX phases: microstructure and properties inherited from the processing pathway", Crystals, v.13, issue 7, 2023, p. 1143, <https://doi.org/10.3390/cryst13071143>
14. Bleyan Y., Sargsian T., Kostanyan A., Hayrapetyan D., Mantashyan P., Impact of intense laser Bessel beam on excitonic complexes in ellipsoidal quantum dot. Journal of Luminescence, 263, 2023, p. 120101, <https://doi.org/10.1016/j.jlumin.2023.120101> (Q2, IF=3.857)
15. Davtyan A., Manukyan Z., Arsentev D., Tavadyan L., Arutyunov V., Investigation of potential energy surfaces of reaction systems containing ethylene, hydrogen, and oxygen atoms by quantum chemical calculations, Russian Journal of Physical Chemistry, B, v. 17, N 2, 2023, pp. 336–345, DOI: 10.1134/S1990793123020239
16. Gavalajyan S., Mantashian G., Kharatyan G., Sarkisyan H., Mantashyan P., Baskoutas S., Hayrapetyan D., Optical properties of conical quantum dot: exciton-related raman scattering, interband absorption and photoluminescence, Nanomaterials, 13(8), 2023, p. 1393, <https://doi.org/10.3390/nano13081393> (Q1, IF=5.507)
17. Gevorgyan A., Bogdanov A., Time-dependent 4D quantum harmonic oscillator and reacting hydrogen atom, Symmetry, v. 15, N 1, 2023, p. 252, <https://doi.org/10.3390/sym15010252>
18. Gevorgyan A., Vanyushkin N., Efimov I., Kamenev A., Golik S., Gharagulyan H., Sarukhanyan T., Daher Malek G., Oganessian K., Strong light absorption and absorption absence in photonic crystals with helical structure in an external static magnetic field, J. Opt. Soc. Am., B 40, 2023, pp. 1986-1993, <https://doi.org/10.3390/ma16165516>

19. Ghaltaghchyan T., Khachatryan H., Asatryan K., Rstakyan V., Aghayan M., Effect of additives on selective laser sintering of silicon carbide, *Boletín de la Sociedad Española de Cerámica y Vidrio*, v. 62, 2023, pp. 504-514, <https://doi.org/10.1016/j.bsecv.2023.01.001>
20. Gharagulyan H., Melikyan Y., Hayrapetyan V., Kirakosyan Kh., Ghazaryan D., Yeranossyan M., Essential L-amino acid-functionalized graphene oxide for liquid crystalline phase formation, *Materials Science and Engineering: B*, 295, 2023, p. 116564, <https://doi.org/10.1016/j.mseb.2023.116564>
21. Gukasyan P., Makaryan E., Arutyunyan A., Davtyan A., Temperature dependence of the oxidation of hydrogen with sulfur dioxide, *Russian Journal of Physical Chemistry, A*, 2023, v. 97, N 8, pp. 1826-1831, DOI: 10.1134/S0036024423080083
22. Hakobyan E., Baghdasaryan D., Kazaryan E., Mantashyan P., Hayrapetyan D., Nonlinear optical properties of coupled quantum dots in peanut configuration, *Philosophical Magazine*, 103(20), 2023, pp. 1911-1926, <https://doi.org/10.1080/14786435.2023.2243451> (Q3, IF=1.673)
23. Hayrapetyan D., Relativistic correction of biexciton fine structure in ellipsoidal quantum dots, *Physica B: Condensed Matter*, 2023, p. 415060, (Q2, IF=2.884)
24. Hovhannisyan A., Dolukhanyan S., Ter-Galstyan O., Mnatsakanyan N., Asatryan K., Mnatsakanyan S., Mardanyan S., Muradyan G., Synthesis of non-stoichiometric carbides and carbohydrides of Ti and Ti-Nb using self-propagating high-temperature synthesis technique, *“Materialia”*, v. 30, 2023, p. 101820, 10.1016/j.mtla.2023.101820
25. Khachatryan H., Sahakyan A., Khachatryan L., Holovenko Y., Ghaltaghchyan T., Antounian F., Aghayan M., Designing and additive manufacturing of load-bearing lattice structures for patient-specific talus implants, *Heliyon*, 2023, p. 21, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4480215>
26. Kumar R., Torres H., Aydinyan S., Antonov M., Varga M., Hussainova I., Rodriguez R., Tribological behavior of Ni-based self-lubricating claddings containing sulfide of nickel, copper, or bismuth at temperatures up to 600 C, *Surface and Coatings Technology*, v. 456, 2023, p. 129270, <https://doi.org/10.1016/j.surfcoat.2023.129270>
27. Kuskov K., Nepapushev A., Aydinyan S., Shaysultanov D., Stepanov N., Nazaretyan Kh., Kharatyan S., Zakharova E., Belov D., Moskovskikh D., Combustion synthesis and reactive spark plasma sintering of non-equiatomic CoAl-based high entropy intermetallics, *Materials*, 16(4), 2023, p. 1490, <https://doi.org/10.3390/ma16041490>
28. Makaryan E., Gukasyan P., Arutyunyan A., Studying the nature of light flashes in the explosive oxidation of hydrogen with SO₂, *Russian Journal of Physical Chemistry, A*, v. 97, N 8, 2023, pp. 1838–1841, DOI: 10.1134/S0036024423080150
29. Mantashyan P., Mantashian G., Hayrapetyan D., Talbot effect in InAs/GaAs coupled cylindrical quantum dots ensemble, *Physica E: Low-dimensional Systems and Nanostructures*, 148, 2023, p. 115662, <https://doi.org/10.1016/j.physe.2023.115662> (Q2, IF=3.505)
30. Mantashian G., Mantashyan P., Hayrapetyan D., Modeling of quantum dots with the finite element method, *Computation*, 11(1), 2023, p. 5, <https://doi.org/10.1016/j.physb.2023.415060> (Q2, IF=2.452)
31. Mantashian G., The contribution of edge number on the optical properties in ZnO pyramidal quantum dots, In *Quantum Optics and Photon Counting 2023*, v. 12570, 2023, pp. 88-99, SPIE. <https://doi.org/10.1117/12.2664648> (Q4, IF=0.367)
32. Markarian Sh., Ghazoyan H., Sargsyan H., Grigoryan G., Chaban V., Sahakyan A., Tavadyan L., Diphenylsulfide exhibits an outstanding solubility in methanol: Physicochemical and quantum chemical evidences. Comparison to acetonitrile, *Journal of Molecular Liquids*, 389:, 2023, p. 122924, <https://doi.org/10.1016/j.molliq.2023.122924>
33. Mayilyan D., Aleksanyan A., Formation of Ti-3Al-2.5V alloy by hydride cycle method, *Russian Journal of Physical Chemistry B*, v. 17, N 5, 2023, pp. 1177–1182, 10.1134/S199079312305007X
34. Mayilyan D., Aleksanyan A., TiFe hydrogen storage alloys produced by “Hydride Cycle” method, *Russian Journal of Physical Chemistry A*, v. 97, N 13, 2023, pp. 205–210, 10.1134/S003602442313006X
35. Mayilyan D., Aleksanyan A., Synthesis of Ti-5Al-2.5Fe alloy and its hydride by HC and SHS methods, *International Journal of Self-Propagating High-Temperature Synthesis*, v. 32, N 4, 2023, pp. 268-272.
36. Mnatsakanyan R., Aghoyan A., Davtyan D., Microwave-assisted synthesis of boron monophosphide nanopowder, *Ceramics International*, v. 49, N 2, 2023 pp. 3066-3069, <https://doi.org/10.1016/j.ceramint.2022.10.330>

37. Muradyan N., Arzumanyan A., Kalantaryan M., Vardanyan Y., Yeranossyan M., Ulewicz M., Laroze D., Barseghyan M., The Use of biosilica to increase the compressive strength of cement mortar: The effect of the mixing method, *Materials* 16, 2023, p. 5516, <https://doi.org/10.1016/j.mseb.2023.116564>
38. Muradyan G., Dolukhanyan S., Aleksanyan A., Ter-Galstyan O., Mnatsakanyan N., Asatryan K., Mardanyan S., Hovhannisyan A., Synthesis in hydride cycle of Ti–Al–C based MAX phases from mixtures of titanium carbohydrides and aluminum powders, *Ceramics International*, v. 49, N 14, Part B, 2023, pp. 24171–24178, [10.1016/j.ceramint.2022.11.125](https://doi.org/10.1016/j.ceramint.2022.11.125)
39. Muradyan G., Dolukhanyan S., Ter-Galstyan O., Mnatsakanyan N., Asatryan K., Mardanyan S., Mnatsakanyan S., Hovhannisyan A., Synthesis in hydride cycle of near- α Ti-8Al-1Mo-1V alloy, *Metallurgical and Materials Transactions A*, v. 54, 2023, pp. 4272–4282, [10.1007/s11661-023-07161-2](https://doi.org/10.1007/s11661-023-07161-2)
40. Nazaretyan Kh., Aydinyan S., Kirakosyan H., Moskovskikh D., Tumanyan M., Zargaryan A., Traksmas R., Kharatyan S., AlCoNiFe and AlCoNiFeCr high entropy alloys: synthesis and interaction pathway at high heating rates, *J Alloys & Compounds*, v. 931, 2023, 167589, <https://doi.org/10.1016/j.jallcom.2022.167589>
41. Poghosyan N., Poghosyan M., Arsentev S., Strekova L., Arutyunov V., The effect of the mixture composition on the oxidation of propane in the stabilized cool-flame mode, *Russian Journal of Physical Chemistry B*, 2023, v. 17, N 5, pp. 1130–1134, DOI: 10.1134/S1990793123050081
42. Sahakyan A., Kocharyan G., Tavadyan L., Reactions of diphenylselenide and diphenylselenoxide with cumene hydroperoxide, *Chem. J. of Armenia*, v. 76, N 3, 2023, pp. 212–217.
43. Sargsian T., Mantashyan P., Hayrapetyan D., Effect of Gaussian and Bessel laser beams on linear and nonlinear optical properties of vertically coupled cylindrical quantum dots, *Nano-Structures & Nano-Objects*, 33, 2023, p. 100936, <https://doi.org/10.1016/j.nanoso.2022.100936>, (Q1, IF=5.914)
44. Sargsian T., Electronic states in a cylindrical quantum dot under the Influence of Gaussian and Bessel laser beams, *Journal of Contemporary Physics (NAS RA)*, 58(1), 2023, pp. 38–44, <https://doi.org/10.1134/S1068337223010164> (Q4, IF=0.584)
45. Sargsyan G., Gukasyan P., Sargsyan H., Poveda R., Diffusion flames and a semi-empirical method for estimating the distribution of hydrogen molecules in propane flames, *Scientific Herald of Uzhhorod University, Series "Physics"*, v. 53, 2023, pp. 42–52, <https://doi.org/10.54919/physics/53.2023.42>
46. Sargsyan G., Evinyan M., Ghukasyan P., Sargsyan H., Possibility of a point explosion due to the presence of UV radiation and mercury vapor in the reaction medium for oxidation of organic compounds on the example of propane, *Journal of Contemporary Physics (NAS RA)*, v. 58, N 3, 2023, pp. 245–250, DOI: 10.1134/S1068337223030143
47. Sarikeyan K., Hovhannisyan F., Kirakosyan G., Hakobyan A., Shaboyan G., Hovhannisyan A., Study of the fertilizer “Multibar” for the productivity and characterization of eggplant varieties, “BIO Web of Conferences”, v. 71, 2023, 01008, <https://doi.org/10.1051/bioconf/20237101008>
48. Tavadyan L., Tonikyan H., Sahakyan A., Musaelyan M., Reactivity of *tert*-butylperoxyl radical with some phenylthiazolidine derivatives and probucol, *International Journal of Chemical Kinetics*, 55(10):, 2023, pp. 662–669, <https://doi.org/10.1002/kin.21676>
49. Tavadyan L., Martoyan S., Kocharyan G., Kamal-Eldin A., Kinetic modeling of the reversal of antioxidant potency of α -, β -, γ - and δ -tocopherols in methyl linoleate peroxidation, *Food Chemistry*, 406: 2023, 134866, <https://doi.org/10.1016/j.foodchem.2022.134866>
50. Rstakyan V., Mkhitarian L., Torosyan M., Karabekian Z., Sevoyan G., Aghayan M., Rodríguez M., Manufacturing of bioactive biodegradable scaffolds by stereolithography, *Advances in Science and Technology*, v. 134, 2023, pp. 3–12, <https://doi.org/10.4028/p-ily5jt>
51. Zakaryan M., Amirkhanyan N., Nazaretyan Kh., Kharatyan S., Manukyan Kh., Combustion synthesis mechanism of the $\text{Ni}(\text{NO}_3)_2$ + hexamethylenetetramine solutions to prepare nickel nanomaterials, *Combustion and Flame*, v. 257, 2, 2023, 113049, <https://doi.org/10.1016/j.combustflame.2023.113049>

Պաշտպանվել է 3 թեկնածուական ատենախոսություն:

Մ.ՄԱՆՎԵԼՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵՎ ԱՆՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ՔԻՄԻԱՅԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ տեխ.գ.թ. Կ.Գրիգորյան
Փոխտնօրեն՝ տեխ.գ.դ. Ն.Կնյազյան
Գիտքարտուղար՝ տեխ.գ.թ. Գ.Մանուկյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ ionx@sci.am

Քաղային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Նոսր ջրային լուծույթներում ուսումնասիրվել են ֆոսֆորականադամոլիբդենային խառը պոլիօքսիմետալատի ՊՕՄ-ի ստացման պայմանները տարբեր թթվությունների ու վանադիումի և մոլիբդենի կոնցենտրացիոն տարբեր հարաբերությունների պայմաններում (1:1-1:10): Պարզվել է, որ օպտիմալ թթվության միջակայքը կախված է MoO_4/VO_3 հարաբերությունից՝ $\text{pH}=2.2\pm 0.8$: Ստացված ՊՕՄ-ը պոլիօքսիմետալատի միջուկային-մոնոմեր ձև է, որը չի ենթարկվում պոլիկոնդենսացիայի և չի առաջացնում կոնգլոմերատներ (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Է.Հայրիյան):

Իրականացվել են $\text{BaO-B}_2\text{O}_3\text{-SiO}_2$ ու $\text{BaO-B}_2\text{O}_3\text{-Al}_2\text{O}_3\text{-ZnO-MgF}_2$ համակարգերի դյուրահալ ապակիների և Al_2O_3 ու ZrO_2 լցոնների հիման վրա կերամիկական նոր նյութերի սինթեզ ու դրանց ֆազային, էլեկտրաֆիզիկական ու մեխանիկական հատկությունների ուսումնասիրություններ: Կատարվել է ալմաստի սինթեզի ու աճի տեսական անալիզ թերմոդինամիկ կայունության տիրույթում դիֆուզիոն ու ոչդիֆուզիոն մոտեցումներով (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ա.Կոստանյան):

Ուսումնասիրվել է Հայաստանի այլումինասիլիկատային ապարների թափոններից՝ տուֆերից, պեռլիտներից ու ցեոլիտներից վերամշակման միջոցով կոմպոզիտային ջերմամեկուսիչ փրփրանյութի ստացման տեխնոլոգիան միկրոալիքային սինթեզի եղանակով, 90-1200 Վտ հզորության միջակայքում: Մշակվել է նմուշների բաղադրությունը, որոշվել են ջերմային մշակման օպտիմալ ռեժիմները: Որոշվել են նյութի հիմնական հատկությունները՝ միջին խտությունը ($256\text{-}400\text{ կգ/մ}^3$), ջերմահաղորդականությունը ($0.06\text{-}0.12$ Վտ /մ $^\circ\text{K}$) և ամրությունը սեղմման ժամանակ ($0.3\text{-}0.71\text{ ՄՊա}$): Ստացված տվյալները բավարարում են ԳՕՍՏ 16381-77 պահանջները (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ն.Գուրգենյան):

Ուսումնասիրվել են $\text{MeO/MeF}_2\text{-B}_2\text{O}_3\text{-SiO}_2$, $\text{Al}_2\text{O}_3\text{-MeO/MeF}_2\text{-B}_2\text{O}_3\text{-SiO}_2$ (Me-Mg, Ca, Sr, Ba), $\text{BaV}_2\text{O}_5\text{-MeB}_2\text{O}_4\text{-MgF}_2$ (Me-Zn, Cd) համակարգերում ապակեզոյացման տիրույթները, ֆազային դիագրամները, ապակիների և ուղղորդված բյուրեղացմամբ սինթեզված ապակեբյուրեղային նյութերի ֆիզիկաքիմիական հատկությունների փոփոխությունների օրինաչափությունները՝ կախված բաղադրությունից ու ջերմաստիճանից: Ռենտգենա-ֆազային ու էլեկտրոնային միկրոսկոպիկ հետազոտություններով վերծանվել են բյուրեղային ֆազերը: Մշակվել են օպտիկական ապակիներ ֆտորապարունակող սիլիկատային համակարգերի հիմքով: Սինթեզվել են ջերմակայուն ու թափանցիկ ապակեբյուրեղներ 9LQF ($15\text{-}30$) $\cdot 10^{-7}\text{ Կ}^{-1}$ ու կիսահաղորդիչ ապակիներ: Հետազոտվել է $\text{CaO-Al}_2\text{O}_3\text{-SiO}_2\text{-Fe}_2\text{O}_3\text{-MeF}_n$ (Me-Mg, Ca, Al) համակարգում ֆազային դիագրամը 10% SiO_2 , Fe_2O_3 պարունակության տիրույթում: Ուսումնասիրվել են ամրացման պրոցեսները՝ կախված կապակցողի բաղադրությունում կալցիումի այլումինատային ֆազերի հարաբերությունից (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Ն.Կնյազյան):

Առաջարկվել է սերպենտինիտի $(\text{Mg, Fe})_6[\text{Si}_4\text{O}_{10}](\text{OH})$ թթվային մշակման նոր մոտեցում: Որոշվել են մշակման արդյունավետ պարամետրերը՝ սերպենտինային միներալներից մագնեզիումի միացությունների ամենաբարձր ելքն ապահովելու նպատակով, որոնք

կիրառվել են տարբեր սերպենտինային հանքաքարերի մի շարք նմուշների վրա: Ցույց է տրվել, որ գլխավոր գործոնը, որը որոշում է մագնեզիումի կորզման աստիճանը, քրիզոտիլի ու լիզարդիտի գերակշռումն է հանքաքարում (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ն.Զուլումյան):

Պեռլիտների ՄԱ մշակումով ստացվել են նատրիումի սիլիկատի լուծույթ ու նստվածք $\text{Na}_2\text{Al}_2\text{O}_3 \cdot 2,2 \text{SiO}_2$ բաղադրությամբ, որը քայքայելով թթվով՝ ստացվել են ալյումինիումի աղ ու SiO_2 քիմիական նյութերը՝ կիրառելի տարբեր բնագավառներում: ՄԱ վառարանում $\text{Na}_2\text{O} \cdot 0,7\text{SiO}_2$ -ի ու $\text{Y}(\text{NO}_3)_3$ - լուծույթներից սինթեզվել է իտրիումի պիրոսիլիկատ $\text{Y}_2\text{O}_3 \cdot 2\text{SiO}_2$ ՝ 50-60 նմ չափսի մասնիկներով: Ջերմամշակմամբ բյուրեղային ֆազի առաջացումն (1000°C) ընթացել է մասնիկների խոշորացմամբ՝ 120-150 նմ: Ավանդական ու ՄԱ սինթեզների համեմատությունը հաստատել է ՄԱ սինթեզի առավելությունը՝ սինթեզի տևողության կրճատում 2-3 անգամ ու բյուրեղական ֆազի առաջացում ավելի ցածր ջերմաստիճանում (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Վ.Բաղդամյան):

Հայտնաբերվել են ածխաջրածինների օքսիդացման գազաֆազ շղթայական ռեակցիաների ազդեցությամբ (ՇՌԱ-մեթոդ) պղնձի անջուր քլորիդների (CuCl_2 , CuCl) հետերաֆազ քիմիական վերամշակման նոր եղանակներ, փորձական տվյալներ ու օրինաչափություններ: Ցույց է տրվել, որ, կախված պրոցեսի պայմաններից, փոխարկման արգասիքներն են տարբեր բյուրեղային կառուցվածքներով՝ CuCl , $\text{Cu}_2(\text{OH})_3\text{Cl}$, $\text{Cu}(\text{OH},\text{Cl})_2 \cdot 3\text{H}_2\text{O}$, Cu_2O , և ամբողջովին վերականգնված մետաղական պղինձը: Շղթայական ռեակցիաների ազդեցությամբ պղնձի քլորիդների փոխարկման կարծրաֆազ արգասիքներ առաջանում են բյուրեղացման տարբեր աստիճանով (այդ թվում՝ ռենտգենամորֆ վիճակում), օժտված են պարամագնիսականությամբ ու նոր ֆիզիկաքիմիական հատկություններով (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Կ.Մանթաշյան):

Ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզվել է, որ պղնձամոլիբդենային թափոնների վերամշակման համալիր եղանակով պղնձի ու մոլիբդենի ցածր քանակները կարելի է կորզել լուծահանման եղանակով: Մոտ 97% ելքով կորզվել է մոլիբդենը՝ նատրիումի հիպոքլորիտի միջոցով, իսկ պղինձը՝ ծծմբական թթվի նոսր լուծույթով, 95% ելքով: Արտադրական թափոններից՝ մանրացրած տուֆի փոշուց ու էլեկտրաֆիլտրերում անջատված ցեմենտի փոշուց ստացվել են շինանյութեր, որոնց ֆիզիկամեխանիկական փորձարկման արդյունքները համապատասխանում են ՊԵՏ-ստանդարտի պահանջներին (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Է.Նազարյան):

Ուսումնասիրվել է 42.5N մակնիշի պորտլանդցեմենտի խառնման գործընթացը՝ ջուր-ցեմենտ 0.35 հարաբերակցությամբ, ուլտրաձայնի ու մակերևութային ակտիվ նյութերի (անիոնային նատրիումի լաուրիլ սուլֆատ և ոչ իոնային OP-10) կիրառմամբ: Պարզվել է, որ 28 օր խոնավացումից հետո ամենաամուր նմուշները ստացվել են ուլտրաձայնային խառնումով՝ առանց հավելումների կամ OP-10-ի ավելացումով, ձեռքով խառնելով (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Կ.Գրիգորյան):

Ուսումնասիրվել է կապար ու ցինկ պարունակող օքսիդացած հանքանյութերի միներալոգիական կազմը, դրանց մակերևութային սուլֆիդացման ու մետաղների համալիր կորզման առավել նախընտրելի տեխնոլոգիան: Հետազոտվել են համատեղ մանրացման ու սուլֆիդացման ընթացքում օքսիդացած հանքանյութերի սուլֆիդացման մեխանիզմն ու կինետիկան՝ որպես սուլֆիդարարներ օգտագործելով Na_2S և Na_2S_5 : Պարզվել է, որ PbCO_3 ու պղնձի կարբոնատներն արագ սուլֆիդացվում են: Ջերմաստիճանի բարձրացումը զգալիորեն նվազեցրել է սուլֆիդացման գործընթացի տևողությունը, իսկ լուծելի աղեր ու շլամեր պարունակող օքսիդացված հանքանյութերի մշակման դեպքում սուլֆիդացման ու ֆլոտացման գործընթացները դարձել են անկայուն (ղեկ.՝ տեխ.գ.դ. Կ.Դավիթյան):

Հետազոտվել են Իջևանի բենտոնիտի ակտիվացման պրոցեսում թթվի կոնցենտրացիայի, ակտիվացման պրոցեսի տևողության, նախնական ռեակցիոն խառնուրդում պինդ – հեղուկ հարաբերակցության (1,5-4,0:1) ու թթվի ծախսի ($20-60\text{ գ } \text{H}_2\text{SO}_4$ 100 գ օդաչոր բենտոնիտի վրա հաշված) ազդեցությունն ակտիվացման ընթացքի, սուսպենզիայի ֆիլտրման պրոցեսի ու պրոդուկտի որակական հատկությունների վրա: Պարզվել է, որ թթվի կոնցենտրացիայի մեծացման (2-3 անգամ) դեպքում նույն չափով աճում է նաև ելանյութային կոմպոնենտների փոխազդեցության ինտենսիվությունը (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Վ.Մարտիրոսյան):

Սյունիքի մարզի Փխրուտի (Նաստուրան-մոլիբդենային) ֆորմացիոն տիպի հանքային դաշտում կատարված երկրաքիմիական աշխատանքների արդյունքում փխրուն հողային շերտից նմուշարկվել է 238 երկրաքիմիական նմուշ: Նմուշների քիմիական անալիզի արդյունքում պարզվել է, որ 123 նմուշում առկա է ուրանի որոշակի պարունակություն, իսկ 87 նմուշում առկա են լանթանի ու սամարիումի օքսիդներ: Կազմվել են ուրանի, լանթանի ու սամարիումի օքսիդների երկրորդային ցրման պսակների երկրաքիմիական անոմալիաների քարտեզներ: Համեմատելով կազմված քարտեզները տվյալ հանքային դաշտում՝ բացահայտվել է հստակ դրական կորելացիա հազվագյուտ հողային տարրերի օքսիդների հիպերգենային անոմալիաների ու ռադիոակտիվ տարրերի երկրորդային ցրման պսակների անոմալիաների միջև (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Լ.Հարությունյան):

Ուսումնասիրվել են Քաջարանի պղնձամոլիբդենային կոմբինատի պոչերի (ՔՊՄԿՊ) հիմքով երկու համակարգերի՝ ՔՊՄԿՊ- $\text{Li}_2\text{O}-\text{B}_2\text{O}_3$ և ՔՊՄԿՊ- $\text{LiFe}_5\text{O}_8-\text{B}_2\text{O}_3$ ապակեգոյացման տիրույթները: Ուսումնասիրվել են ապակիների խտությունը, գծային ընդարձակման ջերմաստիճանային գործակիցն ու մագնիսական հատկությունները: Բյուրեղացված ապակիներում դիտվել է մագնիսական թափանցելիության զգալի աճ, որը պայմանավորված է դրանցում լիթիումի ֆեռոշպինելի առաջացմամբ: Զերմաստիճանից կախված տեսակարար էլեկտրադիմադրության ուսումնասիրություններով պարզվել է, որ սինթեզված ապակեբյուրեղներում վառ արտահայտված պոզիտրային էֆեկտը տարբեր ջերմաստիճաններում կարող է հիմք հանդիսանալ դրանց օգտագործմանը տարբեր տվիչներում (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Մ.Պողոսյան):

Մշակվել է շահավետ ու արդյունավետ տեխնոլոգիա շփվող դետալների մաշակայունության բարձրացման նպատակով: Որպես ծածկութապատող նյութ օգտագործվել են վոլֆրամի կարբիդի ու սիլիցիումի կարբիդի միկրոփոշիները: Ուսումնասիրվել են միկրոփոշիների մեխանաքիմիական եղանակով ակտիվացման օպտիմալ պայմանները՝ քիմիական միջավայրը, ակտիվացման սարքի մեխանիկական պարամետրերը՝ վիբրացիայի հաճախականությունն ու ամպլիտուդը (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ա.Թաթարյան):

Կիրառելով սերպենտիններից $(\text{Mg,Fe})_6[\text{Si}_4\text{O}_{10}](\text{OH})_8$ ստացված հիդրոսիլիկաժելը և դրա հիմքով սինթեզված վիլեմիտի հիման վրա մշակվել է փոշենման գունանյութերի ստացման եղանակ: Ուսումնասիրվել են վիլեմիտային կառուցվածքով $\text{Zn}_{2-x}\text{Co}_x\text{SiO}_4$ (կապույտ $x=0.01\div 0.5$) ու $\text{Zn}_{2-x}\text{Ni}_x\text{SiO}_4$ (կապույտ $x=0.1\div 0.4$ ու կանաչ $x=0.5\div 0.9$), օլիվինային կառուցվածքով $\text{Zn}_{2-x}\text{Ni}_x\text{SiO}_4$ (կանաչ $x=1.0\div 2.0$) գունային փոփոխությունները՝ կախված սինթեզի պարամետրերից (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Հ.Բեգլարյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

ՄԱ եղանակով սինթեզվել է (Ni/Fe/ Cu/Ag) լեգիրացված ցինկի օքսիդ: ՌՖ անալիզը ցույց է տվել, որ ներդրված մետաղների օքսիդներն առանձին ֆազեր չեն առաջացրել, ստացվել են միաֆազ բյուրեղային միացություն $(\text{SiO}_2)/\text{պատյան}$ (լեգիրացված ZnO)

կառուցվածքով ֆոտոկատալիզատորներ (ՖԿ): Մշակվել են ՄԱ մեթոդով լեգիրացված ZnO-ի սինթեզի և դրա նստեցման պայմանները: Լեգիրացված ցինկի օքսիդն առանձնանում է բարձր ակտիվությամբ, և ներկանյութերի քայքայումն ընթանում է ավելի բարձր ելքերով՝ 90-93% (դեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Սարգսյան):

Սինթեզվել է ստրոնցիումի սիլիկատ՝ ակտիվացված եվրոպիումով: Որպես սիլիցիումի երկօքսիդի հումք օգտագործվել է սերպենտինիտից $(\text{Mg,Fe})_6[\text{Si}_4\text{O}_{10}](\text{OH})_8$ -ստացված ակտիվ SiO_2 -ը, որը բարձրացրել է սիլիկատի սինթեզի ելքը: Անթափանց նյութերի ֆլուորեսցենտային հատկություններն ուսումնասիրելու համար մշակվել է Agilent Cary Eclipse սպեկտրոֆոտոմետրով աշխատելու եղանակ:

Մշակվել են գունանյութերի ստացման երկու նորարարական մոտեցումներ՝ օգտագործելով սերպենտինիտներից $(\text{Mg(Fe)})_6[\text{Si}_4\text{O}_{10}](\text{OH})_8$ ստացված հիդրոսիլիկաժելը: Մեկը վերաբերում է վիլեմիտային կառուցվածքով $\text{Zn}_{2-x}\text{Co}_x\text{SiO}_4$ (կապույտ $x=0.01\div0.5$) ու $\text{Zn}_{2-x}\text{Ni}_x\text{SiO}_4$ (կապույտ $x=0.1\div0.4$ ու կանաչ $x=0.5\div0.9$), մյուսը՝ օլիվինային կառուցվածքով $\text{Zn}_{2-x}\text{Ni}_x\text{SiO}_4$ (կանաչ $x=1.0\div2.0$) պիգմենտներին: Մշակվել է նաև ցիրկոնի կառուցվածքում վանադիումի իոնների ներմուծման եղանակ՝ $\text{Zr}_{1-x}\text{V}_x\text{SiO}_4$ ստանալու նպատակով:

Որոշվել են $\text{Zn}_{2-x}\text{Co}_x\text{SiO}_4$ և $\text{Zn}_{2-x}\text{Ni}_x\text{SiO}_4$ պիգմենտների սինթեզի արդյունավետ պարամետրերը՝ առավել ինտենսիվ կապույտ ու կանաչ գույները երաշխավորելու համար: Ուսումնասիրվել է նաև սինթեզի պարամետրերի ազդեցությունը $\text{Zr}_{1-x}\text{V}_x\text{SiO}_4$ ($x=0.02\div0.06$) բաղադրությամբ նմուշների գունային երանգների վրա (դեկ.՝ ք.գ.թ. Հ.Բեգլարյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Մովսիսյան Բ.Վ., Մովսիսյան Ժ.Մ., Առաքելյան Ժ.Ռ., Ավետյան Ռ.Ա., Նեֆելինային սինթիտներից կավահողաբեյտային ցեմենտի բաղադրության մշակում, Ե., “Хим. журн. Армении”, հտ. 76, N 3, 2023, էջ 218-227:
2. Авагян А.Н., Овсеян А.В., Арутюнян Г.Г., Саканян М.С., К кинетической теории образования и роста синтетического алмаза в области термодинамической стабильности в бездиффузионном и диффузионном приближениях. Ер., “Известия НАН Армении. Физика”, т. 58, N 3, 2023, с. 310-327, DOI: 10.54503/0002-3035-2023-58.3-310
3. Айрапетян С.М., Багинова Л.Г., Григорян К.Г., Хачатрян А.А., Эдилян К.Н., Яйлоян С.М., Влияние поверхностно-активных веществ и метода затворения на процессы гидратации и прочность цемента. Ер., “Хим. журн. Армении”, 76, 2023, с. 17-29.
4. Аракелян А.М., Князян Н.Б., Назарян Э.М., Агамян Э.С., Арустамян А.Г., Макарян И.М., Способ получения автоклавных строительных материалов на основе промышленных отходов. РА, Ер., “Известия НУАСА”, т. 1(85), 2023, с. 27-33.
5. Баграмян В.В., Князян Н.Б., Григорян Т.В., Казарян А.А., Арутюнян В.Р., Асланян А.М., Кочарян Л. К., Азатян Т.С., Саргсян А.А., Получение ортосиликата иттрия микроволновым методом, Апатиты, “Труды Кольского научного центра”, 3, 2023, с. 21-26.
6. Григорян Т.В., Тороян В.П., Гаспарян Л.А., Еганян Дж.Р., Манукян Г.Г., Князян Н.Б., Оксифторидные германатные системы $\text{Pb}_3\text{Ge}_2\text{O}_7\text{-Me}_2\text{O}_3\text{-MeF}_2$ как основа для синтеза прозрачных стекол в ИК-области спектра, Апатиты, Труды Кольского научного центра РАН, “сер. Технические науки”, т. 14, N 3, с. 91-96.
7. Евстропьев С.К., Столярова В.Л., Князян Н.Б., Манукян Г.Г., Шашкин А.В., Структурное конструирование Eu^{2+} - содержащих стекол и ситаллов на основе системы $\text{BaO-ZrO}_2\text{-SiO}_2\text{-MgF}_2$ для светодиодной техники, “Доклады РАН”, т. 512, 2023, с. 101-106.
8. Еганян Дж.Р., Кумкумаджян Е.В., Галоян К.К., Гаспарян Л.А., Манукян Г.Г., Князян Н.Б., Исследование процесса фазового разделения и разработка прозрачных ситаллов на основе

- фторсодержащих бороалюмосиликатных систем, Апатиты, “Труды Кольского научного центра РАН”. “сер. Технические науки”, т. 14, N 1, 2023, с. 46–51.
9. Карапетян А.А., Айриян Э.Х., Оганян Н.А., Мирзоян Л.А., Багдасарян Л.С., О возможности синтеза β-“ядра” полиоксимолибдата железа (III) в водных растворах, Ер., “Хим. журн. Армении”, 76, N 3, 2023, с. 191-198.
 10. Макарян И.М., Князян Н.Б., Назарян Э.М., Арустамян А.Г., Агамян Э.С., Акопян А.А., Способ переработки перлита. М., “Химическая технология”, N 5, 2023, с. 189-193.
 11. Манташян К.А., Манташян А.А., Закономерности сопряженного гетерофазного химического превращения сульфата меди методом воздействия цепными газофазными реакциями, Ер., “Вестник НПУА”, “Химич.природоохран. технологии, N 2, 2023, с. 9-14.
 12. Мартиросян А.В., Гургенян Н.В., Григорян А.Е., Костандян М.Ф., Варданын Н.К., Разработка технологии получения композиционного теплоизоляционного пеноматериала на основе отходов алюмосиликатных горных пород с помощью СВЧ-нагрева, Апатиты, “Труды Кольского научного центра РАН, сер. Технические науки”, т. 14, N 4, 2023, с. 188-194.
 13. Назарян Э.М., Арустамян А.Г., Агамян Э.С., Макарян И.М., Арутюнян В.Р., Исследование процессов переработки сульфидного медного концентрата М., “Химическая технология”, N 3, 2023, с. 93-97.
 14. Пашаян Р.А., Карапетян Д.К., Арутюнян Л.В., Товмасын К.Г., Геодинамика очаговых зон сильных землетрясений Армении, Обнинск, “Российский сейсмологический журнал”, т. 5, N 1, 2023, с. 75-88.
 15. Погосян М.А., Саргсян М.С., Использование хвостов Каджаранского медно-молибденового комбината (ХКММК) для синтеза стёкол с магнитными свойствами, Ер., “Хим. журн. Армении”, N 3, 2023, с. 199-211.
 16. Саргсян А.А., Мнацаканян Р.А., Григорян Т.В., Казарян А.А., Петросян А.А., Арутюнян В.В., Бадалян А.О., Агамалян Н.Р., Баграмян В.В., Микроволновый синтез фотокатализатора SiO_2/ZnO со структурой ядро-оболочка, Ер., “Journal of Contemporary Physics”. 58, 4, 2023, с. 601-611.
 17. Badalyan A., Harutyunyan V., Aleksanyan E., Grigoryan N., Arestakyan A., Arzumanyan V., Manukyan A., Baghrmalyan V., Sargsyan A., Culicov C., Investigation of the radiation resistance and optical properties of new composite thermal barrier coatings, “Physics of Particles and Nuclei Letters”, v. 20, 2023, 51259-1262.
 18. Beglaryan H., Isahakyan A., Terzyan A., Zulumyan N., The formation of zinc orthosilicate species depending on the conditions of synthesis based on the use of hydrosilica gel derived from serpentine minerals, “Transactions of the Kola Science Centre of RAS”, Series: Engineering Sciences, 2/2023), pp. 22-27.
 19. Beglaryan H., Isahakyan A., Zulumyan N., Melikyan S., Terzyan A., A study of magnesium dissolution from serpentinites composed of different serpentine group minerals, “Minerals Engineering”, 2023, 201, 108171.
 20. Beglaryan H., Isahakyan A., Zulumyan N., Melikyan S., Terzyan A., A study of zinc silicate phases produced via a simplified method, Journal of Thermal Analysis and Calorimetry, 148(9), 2023, pp. 3249-3262.
 21. Grigoryan K., Khachatryan A., Baginova L., Ayrapetyan S., Harutyunyan G., High temperature phosphate investment material for precise casting, “Theoretical Foundations of Chemical Engineering”, 2023, v. 57, pp. 1012-1015.
 22. Gurgenyanyan N., Grigoryan A., Kostandyan M., Martirosyan A., Vardanyan N., Khachanova I., Preparation of building materials from waste aluminosilicates rocks, “Theoretical Foundations of Chemical Engineering”, v. 57, N 4, 2023, pp. 698-703.
 23. Harutyunyan L., Pashayan R., Melikjanyan A., Lithogeochemical and radiometric methods for studying uranium deposits, “Bulletin For Technology And History Journal”, v.23, N 11, 2023, pp. 81-85.
 24. Pashayan R., Harutyunyan L., Tovmasyan K., Geophysical monitoring studies of Garni seismic polygon of the Republic of Armenia, “The scientific heritage”, 2023, 112, pp. 15-21.
 25. Pashayan R., Karapetyan J., Arutunyan L., Strengthening the dynamic processes of the Earth’s crust in Central Armenia - the Activation of Garni and Ararat-Sevan Faults. “YMER”, 22, 2023, pp. 445-459.
 26. Sargsyan A., Mnatsakanyan R., Grigoryan T., Ghazaryan A., Petrosyan A., Azatyan T., Harutyunyan V., Aleksanyan E., Badalyan A., Aghamalyan N., Baghrmalyan V., Microwave synthesis of zinc silicate for photocatalysis, Y., “Chemical Journal of Armenia”, v. 76, N 4, 2023, pp. 308-324.

Հողվածները հրատարակվել են «Высокотемпературная химия оксидных систем и материалов» համառոտական X գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Սանկտ Պետերբուրգ, «ЛЕМА» հրատ., 2023, 376 էջ:

27. Григорян Т.В., Тороян В.П., Гаспарян Л.А., Еганян Дж.Р., Манукян Г.Г., Князян Н.Б., Висмутсодержащие оксифторидные ик- прозрачные оптические стекла, с. 187-190.
28. Исаакян А.Р., Терзян А.М., Петросян И.А., Степанян В.Г., Зулумян Н.О., Бегларян А.А., Виллемитовые пигменты, синтезированные из выделенного из серпентинов силикагеля, с. 99-102
29. Костанян А.К., Манукян А.Г., Саргсян К.А., Караханян Г.С., Погосян М.А. Керамика на основе эвтектики системы $BaO-B_2O_3-SiO_2$ для технологии низкотемпературной сообжигаемой керамики, с. 177-179.
30. Кумкумаджян Е.В., Еганян Дж., Оганесян М.Р., Галоян К.К., Манукян Г.Г., Князян Н.Б., Исследование стеклообразования и синтез прозрачных стеклокристаллов в фторсодержащих боросиликатных системах, с. 14-17.
31. Саргсян А.А., Азатян Т.С., Князян Н.Б., Григорян Т.В., Казарян А.А., Арутюнян В.Р., Асланян А.М., Петросян А.А., Кочарян Л.К., Баграмян В.В., Оптические и фотокаталитические свойства ортосиликата кадмия, полученного микроволновым методом, с. 210-212.
32. Манташян К.А., Абраамян М.М., Дрноюн А.Т., Запросян А.В., Есаян А.Р., Некоторые аспекты процесса гетерофазной химической переработки хлоридов меди в режиме воздействия цепных реакций, Ер., "Вестник НПУА", ч. II, 2023, с. 470-478.
33. Манташян К.А., Абраамян М.М., Запросян А.В., Процессы гетерофазного химического превращения природных кварцитов Армении методом ВЦР с получением перспективных материалов, Ер., "Вестник НПУА", ч. II, 2023, с. 370-375.
34. Григорян К.Г., Хачатрян А.А., Айрапетян С.М., Яйлоян С. М., Ерицян С.К., Получение медленнодействующего удобрения из фосфорсодержащих диатомовых пород. Материалы Международной научно-практической конференции, посвященной Всемирному дню инженерии: Наука и бизнес: инновации в производство, 3 марта, Кокшетау, Казахстан, 2023, с. 148-150.
35. Гургенян Н.В., Хачанова И.Б., Влияние прочности и модуля упругости перлитовой породы, классифицированной по средней плотности, на процесс ее измельчения. Материалы VIII международная конференция «Актуальные проблемы механики сплошной среды». 01-05 октября 2023, Цахкадзор, Армения, с. 97-101.

ՕՐԳԱՆԱԿԱՆ ԵՎ ԴԵՂԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ՔԻՄԻԱՅԻ ԳԻՏԱՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տնօրեն՝ ք.գ.դ. Ս.Գասպարյան
Փոխտնօրեն՝ ք.գ.թ. Ռ.Հակոբյան
Գիտքարտուղար՝ կ.գ.թ. Լ.Ներսեսյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ nanraifok54@mail.ru, stcopc@sci.am
Կայքէջ՝ www.stcopc.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 010՝ «Քիմիա»

Նախագահ՝ թղթ. անդ. Վ.Թովուկյան, գիտքարտուղար՝ ք.գ.թ. Ն.Հոբոսյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

6,7-դիմեթօքսի-1-N-մեթիլկարբոքսամիդո-4-սպիրոտետրահիդրոպիրան-1,2,3,4-տետրահիդրոդիզոքսինոլինի ու քլորադիսաձնային թթվի մեթիլ էսթերի փոխազդեցությամբ ստացվել է համապատասխան կարբամատ, իսկ հետերիլմեթիլքլորիդներով ալկիլացման ռեակցիայի արդյունքում սինթեզվել են տետրահիդրոդիզոքսինոլինի 2-հետերիլմեթիլ-տեղակալված ածանցյալներ:

Դիբրոմբութանոլ 2-(4-ֆտորֆենիլ)- և 2-(3-(տրիֆտորմեթիլ)ֆենիլ)ացետոնիտրիլների ալկիլացման ու հետագա հիդրոլիզի արդյունքում ստացվել են արիլցիկլոպենտանկարբոնաթթուներ, որոնք թիոնիլքլորիդի ազդեցությամբ վերածվել են համապատասխան քլորանհիդրիդների: Վերջինների փոխազդեցությամբ N,N-դիալկիլամինաալկիլ-, հետերիլալկիլամինների, ինչպես նաև N,N-դիալկիլամինաալկիլ-, հետերիլալկիլալկանոլների հետ սինթեզվել են նոր ամինաամիդային ու ամինաէսթերային ածանցյալներ ու դրանց հիդրոքլորիդներ, որոնք ցուցաբերել են չափավոր հակաառիթմիկ հատկություններ:

4-(2,3-դիհիդրոբենզոլ[b][1,4]դիօքսին-6-իլ)տետրահիդրո-2H-պիրան-4-կարբոնիտրիլի հիդրոլիզի արդյունքում ստացվել է կարբոնաթթու, որի քլորանհիդրիդի փոխազդեցությունը թիոսեմիկարբազիդի հետ և կծու կալիումի առկայությամբ հետագա ցիկլացումը բերել է 4-(2,3-դիհիդրոբենզոլ[b][1,4]դիօքսին-6-իլ)տետրահիդրո-2H-պիրան-4-իլ-4H-1,2,4-տրիազոլ-3-թիոլի ստացմանը: Ալկիլացման ռեակցիայի միջոցով սինթեզվել են համապատասխան S-արիլ-, հետերիլ- և արիլամիդոմեթիլ-տեղակալված տրիցիկլիկ ածանցյալներ, որոնք ներառում են 1,4-բենզոդիօքսանային, տետրահիդրոպիրանային ու 1,3,4-տրիազոլային ֆրագմենտներ (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Աղեկյան):

Իրականացվել են պիրիմիդինների ու կոնդենսացված պիրիմիդինների, պիրազոլների, օքսազոլների, տրիազոլների սինթեզի հետազոտություններ: Սինթեզվել են նոր 4-արիլամինո-2-(բենզիլթիո)-6-մեթիլպիրիմիդիններ, 4'-մեթիլ-2,2'-ֆենիլ-6-արիլ-4,5'-բիպիրիմիդիններ, ցիկլոալկան[b]-2-(N-ացիլամինո)-3-ցիանոթիոֆեններ, որոնք թթվային միջավայրում հետերոցիկլում են 2-տեղակալված թիենոպիրիմիդին-4-ոնների: Սինթեզվել են (Z)-4-(4-մեթօքսի-2-(հետերիլմեթիլ)բենզիլիդեն)-2-ֆենիլօքսազոլ-5-(4H)-ոններ, 5-արիլ-3-բիֆենիլ-4-իլ-1-ֆենիլ-4,5-դիհիդրո-1H-պիրազոլներ, 5,5'-(1,4-ֆենիլեն) բիս(4H-1,2,4-տրիազոլ-3-թիոլ), 5,5'-(1,4-ֆենիլեն)բիս(4-ամինո-4H-1,2,4-տրիազոլ-3-թիոլ), 4-ալիլ-5-(պիրիդին-3-իլ)-4H-1,2,4-տրիազոլ-3-թիոլ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ա.Հարությունյան):

N-տրիմեթիլսիլիլմիդազոլով N-տեղակալված α,β -դեհիդրոամինաթթուների արիլ- ու ալկիլամիդների դեհիդրատացիայի հիման վրա մշակվել է 1,2,5-եռտեղակալված 4-իմիդազոլոնների սինթեզի նոր, բարձրարդյունավետ եղանակ: Ցույց է տրվել չհագեցած 5(4H)-օքսազոլոններից նույն 4-իմիդազոլոնների ստացման հնարավորությունը նշված ռեագենտի մասնակցությամբ:

Սինթեզվել են 2-ամինո-1-ֆենիլէթան-1-ոնի ու (1H-բենզոլ[d]իմիդազոլ-2-իլ)մեթան-ամինի մնացորդ պարունակող N-տեղակալված α,β -դեհիդրոամինաթթուների նոր ամիդներ: Վերջինների ամիդային մնացորդի մասնակցությամբ իրականացվել են մի շարք քիմիական փոխարկումներ և ուսումնասիրվել են դրանց հակառադիկալային ու հակախոլինէսթերազային հատկությունները:

Առաջարկվել է հիդրոֆոր թափանցիկ թաղանթների պատրաստման հարմար եղանակ ջրի մակերևույթի վրա թաղանթների ձևավորմամբ՝ օգտագործելով ծայրային հիդրօքսիլ խմբերով պոլիդիմեթիլսիլոքսան (PDMS-OH), տետրաէթօքսիսիլան (TEOS)՝ որպես կարող ու անագի դիբուտիլ դիլաուրատ կամ 2-էթիլհեքսանոատ՝ որպես վուլկանացնող ագենտներ սենյակային ջերմաստիճանում: Առաջարկվել է Յանուս տիպի երկշերտ թաղանթի միաքայլ սինթեզի նոր մոտեցում, որում հիդրոֆոր ու հիդրոֆիլ մակերևույթների կողմերի շփման անկյունների տարբերությունը կազմել է 94.6° (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Վ.Թոփուզյան):

Մշակվել են մեթոդներ 9-թիոքսոցիկլոպենտա[4',5']պիրիդոլ[3',2':4,5]թիենո[3,2-d]-պիրիմիդինի ամինաածանցյալների ստացման համար: Որպես ելանյութ օգտագործվել է 1-(պիրոլիդին-1-իլ)-3-թիոքսո-3,5,6,7-տետրահիդրո-2H-ցիկլոպենտա[c]պիրիդին-4-կարբոնիտրիլը, որի ցիկլումով քլորքացախաթթվի ածանցյալներով սինթեզվել են համակցված

թիոֆեններ: Վերջիններիս հիման վրա երկու եղանակով ստացվել է տետրացիկլիկ թիենո[3,2-d]պիրիմիդին-7(8H)-ոնը, որից այնուհետև շարունակական ռեակցիաներով սինթեզվել են համապատասխան քլորո- և ամինոածանցյալներ:

Մշակվել է 3-տեղակալված 11-ֆուրիլպիրանո[3'',4'':5',6']պիրիդո[3',2':4,5]թիենո[3,2-d]պիրիմիդին-2,4-դիոնների սինթեզի մեթոդ՝ 1-ամինո-2-կարբեթօքսիթիենո[2,3-b]պիրիդինի ու ֆենիլքլորֆորմիատի փոխազդեցությամբ: Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում 1-ֆենօքսիկարբոնիլ-2-կարբեթօքսիթիենո[2,3-b]պիրիդինի փոխազդեցությունը N-(դիֆենիլմեթիլ)պիպերազինի հետ: Էթանոլում ֆունկցիոնալ խումբը տեղակալել է ֆենօքսիկարբոնիլ խումբը, իսկ բուֆանոլում վերջինս անջատվել է, և ռեակցիայի մեջ է մտել բարդ եթերային խումբը:

Եռացիկլ թիենո(ֆուրո)[2,3-b]պիրիդինների հիման վրա սինթեզվել են քառացիկլ պիրիդո[3',2':4,5]թիենո(ֆուրո)[3,2-d]պիրիմիդին-7(8)-ոններ, որոնք այնուհետև ֆոսֆորի օքսիքլորիդի ազդեցությամբ քլորացվել են համապատասխան քլորածանցյալների: Վերջիններս փոխազդեցության մեջ են դրվել ամինների ու հիդրազին հիդրատի հետ նպատակային պիրիդո[3',2':4,5]թիենո(ֆուրո)[3,2-d]պիրիմիդինների 7,8-ամինո- և հիդրազինո ածանցյալների ստացմամբ: Տեղակալված պիրիմիդիններ ստանալու նպատակով թիենո(ֆուրո)[2,3-b]պիրիդինները ռեակցիայի մեջ են դրվել եռէթիլօրթոֆորմիատի հետ: Իրականացվել է սինթեզված միացությունների հակաքաղցկեղային հատկությունների ուսումնասիրություն ու մոլեկուլային մոդելավորում (դեկ.՝ ք.գ.դ. Ե.Պարոնիկյան):

Սինթեզվել են 2-(4'-ամինո)ֆենիլ-1,3-դիազա-, 7-ամինո-1,3,5-տրիազա- և 7-(4'-ամինո-բենզոիլ)-1,3,5-տրիազաադամանտաններ, որոնք փոխազդեցության մեջ են դրվել ինչպես սաթաթթվի, գլուտարաթթվի անհիդրիդների, այնպես էլ դրանց տեղակալված ածանցյալների հետ: Արդյունքում ստացվել են համապատասխան ամինոթթվային խումբ պարունակող դիազա- ու տրիազաադամանտաններ, որոնք ենթարկվել են կենսաբանական փորձարկումների: Հակամիկրոբային հատկությունների ուսումնասիրության արդյունքում պարզվել է, որ որոշակի ակտիվություն են ցուցաբերել 5,7-դիրքերում էթիլ- ու պրոպիլ- խումբ պարունակող դիազաադամանտանները, իսկ տրիազաադամանտանների շարքում՝ ցիկլոհեքսիլ խումբ պարունակող միացությունները:

Նախապես սինթեզված համապատասխան Շիֆի հիմքերի ու սաթաթթվի անհիդրիդի փոխազդեցությամբ ստացվել են տեղակալված պիրոլիդին-3-կարբոնաթթուներ: Սինթեզված բոլոր միացություններն անցել են կենսաբանական հետազոտություններ (դեկ.՝ ք.գ.դ. Ս.Գասպարյան):

Թիօքսոբենզոխինազոլինը՝ 2-թիօքսո-2,3-դիհիդրո-1H-սպիրո[բենզո[հ]խինազոլին-5,1'-ցիկլոհեպտան]-4(6H)-ոն, ռեակցիայի մեջ է դրվել անջուր հիդրազին հիդրատի հետ, ստացվել է 2-հիդրազինիլ-3H-սպիրո[բենզո[հ]խինազոլին-5,1'-ցիկլոհեպտան]-4(6H)-ոն: Հիդրազինոբենզո[հ]խինազոլինի և ծծմբածխածնի փոխազդեցությունը հանգեցրել է 9-մերկապտո-5H-սպիրո[բենզո[հ][1,2,4]տրիազոլ[3,4-b]խինազոլին-6,1'-ցիկլոհեպտան]-7(11H)-ոնի առաջացմանը, որի հիման վրա սինթեզվել են 9-սուլֆանիլտեղակալված-5H-սպիրո[բենզո[հ][1,2,4]տրիազոլ[3,4-b]խինազոլին-6,1'-ցիկլոհեպտան]-7(11H)-ոններ և 11,9-երկտեղակալված 5H-սպիրո[բենզո[հ][1,2,4]տրիազոլ[3,4-b]խինազոլին-6,1'-ցիկլոհեպտան]-7(11H)-ոններ: Ուսումնասիրվել են սինթեզված միացությունների հակաուռուցքային ու հակամանրէային հատկությունները (դեկ.՝ ք.գ.դ. Ա.Մարկոսյան):

Իրականացվել են Կենտրոնի լաբորատորիաներում սինթեզված, տարբեր քիմիական խմբերին պատկանող 300 միացության առաջնային հետազոտություններ, այդ թվում՝ հակամանրէային 133, հակաօքսիդանտային 20, հակաուռուցքային 97, հակաբորբոքային ու ցավազրկող 10, հակաառիթմային 16, ինչպես նաև ուսումնասիրվել է 24 միացության

ազդեցությունն ուռուցքային ԴՆԹ-ի մեթիլացման մակարդակի վրա *in vitro* պայմաններում:

Պարբերաբար կատարվել է Կենտրոնում արտադրվող դեղանյութերի ու պատրաստի դեղաձևերի որակի կենսաբանական հսկում՝ թունականության, արդյունավետության ու մանրէազերծության դեղագրքային փորձարկումներ (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Ռ.Մուրադյան):

Ուսումնասիրվել են Կենտրոնում սինթեզված 355 քիմիական միացությունների բժշկական և սաբանական հատկությունները: Հակացնցումային ու հոգեմետ հատկությունների ուսումնասիրության են ենթարկվել պիրանոպիրիմիդինի 24, պիրանոպիրազոլոպիրիդինի ու իզոխինոլինի 20, նաֆտիրիդինի 28 ածանցյալներ, որոնցից մի քանիսը ցուցաբերել են բարձր ակտիվություն, մասնավորապես պիրանոպիրիմիդիններից 10-ը՝ 60-80%: Ուսումնասիրվել են նաև բետտա-ցիկլոկետոլովի 13, յոդֆտորային 5, դիազաադամանտանի 7, պիրիդազինոնի 5 ածանցյալներ, ցիկլոպենտակարբոնաթթվի եթերներ ու ամիդներ: Հոգեմետ հատկություններն ուսումնասիրվել են տարբեր նեյրոտրոպային թեստերով:

Ուսումնասիրվել են սինթեզված 65 միացության հակաօքսիդանտային հատկությունները, 69 միացության հակամոնոօքսիդազային ակտիվությունը *in vitro* և *ex vivo* պայմաններում, 1,4-բենզոդիօքսան-2-կարբոքսիլաթթվի ու 2,5-դիփոխարինված 1,3,4-օքսադիազոլիլբենզոդիօքսանների ացիլով փոխարինված հիդրազիդների 10 ածանցյալի հակահիպօքսիկ ակտիվությունը: Առանձնացվել է 3 ածանցյալ հետազա հետազոտության համար:

Ուսումնասիրվել է 80 միացության ազդեցությունն արյան հեմոդինամիկայի վրա: Կենտրոնում սինթեզված 45 քիմիական միացության ադրենոլիտիկ ու սիմպատոլիտիկ հատկությունների ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ մի քանիսն օժտված են կարճատև ու միայն 1 միացություն՝ արտահայտված երկարատև ադրենոմիմետիկ ազդեցությամբ: Մշակվել է նոր մոտեցում սրտանոթային դեղամիջոցների հակահիպերտոնիկ ակտիվության ուսումնասիրման գործընթացի օպտիմալացման համար: Մշակվում է արյան ճնշման կարճաժամկետ կարգավորման մեխանիզմի ծրագրային մոդել:

Իրականացվել են Կենտրոնում նոր սինթեզված 18 միացության ցիտոտոքսիկ ու ցիտոպրոտեկտոր հատկությունների ուսումնասիրություններ *in vitro* փորձի պայմաններում:

Բջջիների կենսունակությունը գնահատելու համար սննդարար միջավայրում որոշվել են արյան պլազմայում լակտատդեհիդրոգենազի (LDH) ակտիվությունը, գլյուկոզի ու կաթնաթթվի կոնցենտրացիաները 6 նոր սինթեզված միացության ազդեցության պայմաններում:

Ուսումնասիրվել են Գանգլերոն դեղամիջոցի պիրոզեն հատկությունները, պատրաստվել են դեղաձևի պարկուճներ: Որոշվել են 1 առավել հետաքրքիր քիմիական միացության սուր թունականության տվյալները հետազա ուսումնասիրությունների համար (ղեկ.՝ կ.գ.թ. Հ.Գասպարյան):

Ուսումնասիրվել է 3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ-1-ալիլ(3-ֆենիլպրոպ-2-ինիլ)ամոնիում բրոմիդների վարքը ջրային լուծույթում կատալիտիկ քանակությամբ հիմքի ներկայությամբ: Արդյունքում ստացվել են 1-ալիլ-N,N-դիալկիլ-4-ֆենիլ-3ա,4-դիհիդրոբենզո[*f*]իզոինդոլինիումային բրոմիդներ 70-76% ելքերով: Ստացված տվյալները մեկ անգամ ևս հաստատում են, որ մեծացնելով դիենոֆիլի էլեկտրոֆիլությունը՝ հեշտանում է դիենային սինթեզը:

Ուսումնասիրվել է նաև ֆենիլալիլ- բաղադրիչի հետ մեկտեղ 2,3-դիքլորֆենիլալիլ-ամոնիումային բրոմիդների վարքը հիմնային կատալիզի պայմաններում: Հետազոտվող աղերի սինթեզն իրականացվել է հետևյալ եղանակով՝ Մաննիխի ռեակցիայի հիման վրա

ստացված դիմեթիլ-, դիէթիլ-3-ֆենիլպրոպ-2-ինիլ ամինների քլորացմամբ սինթեզվել են -2,3-դիքլոր-3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ ամիններ: Վերջիններիս ակիլացմամբ 3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ բրոմիդով ստացել են ուսումնասիրվող աղերը՝ դիմեթիլ-, դիէթիլ(2,3-դիքլոր-3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ)(3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ)ամոնիում բրոմիդները: Հաստատվել է, որ նշված աղերը կրկնակի մոլյար քանակությամբ 3Ն հիմքի ջրային լուծույթի ազդեցությամբ ենթարկվում են ցիկլացման-դեհիդրաքլորացման: Վերջիններիս առաջացումը ներառում է ներմոլեկուլային ցիկլացում, որին հաջորդում է երրորդային քլորի միներալիզացիա, արդյունքում ստացվում են -4-քլորբենզոլ[ֆ]իզոինդոլինիումային բրոմիդներ:

Ուսումնասիրվել է դիալկիլ(4-հիդրօքսիբութ-2-ինիլ)(3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ)ամոնիում բրոմիդների վարքը հիմքի ջրային լուծույթում: Պարզվել է, որ դրանք կատալիտիկ քանակությամբ հիմքի ներկայությամբ չեն ենթարկվում ներմոլեկուլային ցիկլացման, քանի որ 3-ֆենիլպրոպ-2-ենիլ խումբը հանդես չի գալիս որպես դիենային բաղադրիչ: Հաստատվել է, որ հիմքով կատալիզվող ներմոլեկուլային ցիկլացման մեջ 3-ֆենիլալիլ բաղադրիչը որպես դիեն հանդես չի գալիս:

1-ալլիլնավթ[ֆ]/դիհիդրոհիզոինդոլինիումային և 1-ալլիլ-4-ֆենիլբենզոլ[ֆ]/դիհիդրոհիզոինդոլինիումային բրոմիդները ցուցաբերել են բարձր արտահայտված հակաանոցիցեպտիվ ակտիվություն:

Իրականացվել է 6-բրոմ-1,3-դիհիդրոսպիրոբենզոլ[ֆ]իզոինդոլաիպերիդինիում, -մորֆոլինիում ու 2,2-դիպրոպիլ-6-բրոմբենզոլ[ֆ]իզոինդոլինիում բրոմիդների “tail-flick” եղանակով հակաանոցիցեպտիվ ակտիվություն և համակարգչային Gold ծրագրով ացետիլխոլինային ընկալիչների հանդեպ խնամակցության գնահատում (դեկ.՝ ք.գ.դ. է.Չուխաջյան):

Ընդլայնվել են կադմիումի (II) ացետատի առկայությամբ ընթացող ացետիլենային համակարգերի յոդացման ռեակցիայի շրջանակները: Հետազոտվող պայմաններում էլեկտրաֆիլ յոդի աղբյուր է ինչպես մոլեկուլային յոդը, այնպես էլ յոդի ու կադմիումի ացետատի փոխազդեցությունից ստացվող յոդի միաացետատը: Պարզվել է, որ կադմիումի ացետատի առկայությամբ ընթացող ակիլպրոպարգիլային եթերների միա-, երկ- և եռյոդացման քեմոդերտրոկականության վրա մեծապես ազդում են լուծիչի բնույթը, ջերմաստիճանը, ակիլպրոպարգիլային եթերի ու յոդի քանակների հարաբերակցությունը և ռեակցիոն խառնուրդի մշակման եղանակները: Առավել դիտարժան է լուծիչի բնույթի ազդեցությունը ռեակցիայի ընթացքի վրա ինչպես երկբևեռ ոչարոտոնային, այնպես էլ բևեռային արոտոնային լուծիչներում: Այն համապատասխանաբար հանգեցնում է յոդալկինների ու ալկօքսիեռյոդարոպենների առաջացմանը:

Սինթեզվել են տերմինալային ացետիլենային խումբ պարունակող, հակամանրէային ակտիվությամբ օժտված չորրորդային ամոնիումային աղեր (դեկ.՝ ք.գ.թ. Հ.Սարգսյան):

Իրականացվել է տարբեր տիպի պիրիմիդինների ինչպես մոնոցիկլային, այնպես էլ բիցիկլային՝ պիրիմիդինային ու ազոլային (ներառյալ՝ պիրազոլային, 1,2,4-տրիազոլային ու տետրազոլային) օղակներ ներառող թե՛ համակցված, թե՛ չհամակցված միացություններում, կառուցվածքային գործոնների ազդեցության հետազոտում մեթիլ խմբերում ընթացող H/D փոխանակման վրա: Որոշ մոդելների վրա ՄՄՌ սրվակում հետազոտվել է փոխարկման կինետիկան, ինչպես նաև ջերմության ու կառուցվածքային գործոնների ազդեցությունը տարբեր խմբերում ընթացող պրոտոնների փոխանակման վրա:

Բացահայտվել է, որ դեյտերափոխանակման վրա էական ազդեցություն է գործում ոչ միայն մեթիլ խմբի դիրքը, այլև պիրիմիդինային օղակ ներմուծված այլ խմբերի բնույթը:

Տրիազոլ[4,5-*c*]պիրիմիդինի ածանցյալի ու հիդրազին հիդրադի փոխազդեցության ընթացքում հայտնաբերվել է նոր ռեցիկլում, որը հանգեցնում է ալկիլային կամրջակով

միացած նոր բիս-տրիագուլային ածանցյալի առաջացման (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Գ.Դանագույան):

Շարունակելով հետերոատոմ պարունակող դիֆենիլֆոսֆորիլային միացությունների սինթեզի հետազոտությունները՝ (1,2-դիբրոմէթիլ)(դիֆենիլ)ֆոսֆինօքսիդը փոխազդեցության մեջ է դրվել առաջնային ամինների ու CH-թթուների հետ սենյակային ջերմաստիճանում, հիմքի ներկայությամբ, որի արդյունքում ստացվել են դիֆենիլֆոսֆորիլտեղակալված ազիրիդիններ ու ցիկլոպրոպաններ: Յույց է տրվել, որ ի տարբերություն ալկիլամինների, որոնց հետ ելային ֆոսֆինօքսիդի փոխազդեցությունը բերում է ազիրիդին պարունակող դիֆենիլֆոսֆինօքսիդների ստացման՝ առաջնային արիլամինները, մասնավորապես *մեթա-* ու *պարա-*տոլուիդինները բերում են համապատասխան բիսֆոսֆինօքսիդների առաջացման: Հաստատվել է, որ (1,2-դիբրոմէթիլ)(դիֆենիլ)ֆոսֆինօքսիդի հետ դիմեդոնի փոխազդեցության արգասիքն ինչպես C-, այնպես էլ O-ալկիլացման արդյունք է:

Բ-արոհլակրիլաթթուների ու դրանց մեթիլային էսթերների հիմքի վրա սինթեզվել են մի շարք նոր ադոլուտներ ազոտ պարունակող արոմատիկ պոլիհետերոցիկլիկ միացություններով ու դրանց ածանցյալներով: Ուսումնասիրվել են սինթեզված միացությունների հականանրէային հատկությունները (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Գ.Գասպարյան):

Մշակվել է ազոլների վինիլացման մեթոդ խիտոզան-սնդիկ (II) կոմպլեքսի ներկայությամբ: Մշակված եղանակը պահանջում է կատալիզատորի փոքր քանակ, կրճատվում է ռեակցիայի ժամանակը և ապահովվում է վինիլացված միացությունների բարձր սելեկտիվ ելքեր: Ավելին, կատալիզատորը հնարավոր է առանձնացնել ռեակցիոն խառնուրդից և վերաօգտագործել ավելի քան չորս անգամ:

Իրականացվել է նաև պիպերազինի կենսաբանական հատկություններով պայմանավորված, նորբորենիլային ֆրագմենտ պարունակող պիպերազինի ածանցյալների սինթեզ: Սինթեզված նյութերի կառուցվածքները հաստատվել են ԻԿ, ՄՄՌ-¹H, ¹³C անալիզի տվյալներով, իսկ հնարավոր կենսաբանական թիրախները որոշվել են ICM-PRO 3.9.3 ծրագրային փաթեթի MolScreen վիրտուալ լիգանդի սքրինինգի մեթոդի միջոցով: Վերջինս իրականացվել է 1200 կենսաբանական թիրախների հանդեպ, որոնցից, սքրինինգի արդյունքների վերլուծության հիման վրա, ընտրվել են տեսականորեն լավագույն թիրախները (R=H Molp_{kd}=7.308672, R=Bu Molp_{kd}=8,121005) (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Հ.Աթաբարյան):

Կատարվել են պոլիմերային նանոմասնիկների մակերևութային կառուցվածքի փոփոխման հնարավորությունների որոնողական աշխատանքներ: Հաջողվել է սինթեզել ցեթիլ սպիրտի նանոբյուրեղներով իմոբիլիզացված պոլիստիրոլային լատեքսային մասնիկներ: Տրվել է նման մասնիկների առաջացման թերմոդինամիկական հիմնավորումը (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ա.Հովհաննիսյան):

Շարունակվել են չհագեցած խմբեր պարունակող (ալիլ, պրոպարգիլ, ալկիլտրիպրոպարգիլ) ամոնիումային աղերի հալոգենացման (բրոմացում, յոդացում) աշխատանքները: Արդյունքում ստացվել են բրոմ(յոդ) պարունակող միացություններ: Ուսումնասիրվել է մեթիլտրիպրոպին-1-ամոնիում բրոմիդի հալոգենացումը: Սինթեզվել ու Ստիվենսյան վերախմբավորման են ենթարկվել ալկօքսիկարբոնիլմեթիլ խմբին զուգահեռ ընդհանուր 5-օքսո-2,7-դիմեթիլ-1,9-իլենային խումբ պարունակող բիս-ամոնիումային աղերը (ք.գ.թ. Տ.Սահակյան):

Հաստատվել է, որ արիլմեթիլդենցիանքացախաթթվի էսթերների ու մալոնաթթվի N-արիլամիդոէսթերների փոխազդեցությունն ընթանում է սենյակային ջերմաստիճանում, բացարձակ էթանոլի, պիպերիդինի կատալիտիկ քանակի միջավայրում, եռացման պայմաններում ինչպես առանց կատալիզատորի, այնպես էլ կատալիզատորի ներկա-

յութամբ: Համաձայն ^1H , ^{13}C սպեկտրոսկոպիայի, ՌԿ անալիզի տվյալների՝ ստացվում են դիէթիլ 6-ամինո-1,4-դիարիլ-2-օքսո-1,2,3,4-տետրահիդրոպիրիդին-3,5-դիկարբօքսիլատներ 15-83% ելքով: Բարձր ելքերը ստացվում են եռացման պայմաններում, պիպերիդինի կատալիտիկ քանակների առկայությամբ (49-83%): Յույց է տրվել, որ սինթեզված միացությունները ցուցաբերում են չափավոր հակամանրէային ակտիվություն (դեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Խաչատրյան):

Enraf Nonius CAD-4 դիֆրակտոմետրով իրականացվել է 16 բյուրեղական փորձանմուշի, XtaLAB Synergy-S (Rigaku) ռենտգենյան դիֆրակտոմետրով՝ 7 բյուրեղական միացության ուսումնասիրություն: Ստացված արդյունքների հիման վրա կատարվել է կառուցվածքի վերծանում, ճշգրտում ու վերլուծություն:

Waters XEVO G3 QTOF հեղուկ քրոմատոգրաֆ-մասս սպեկտրոմետրով կատարվել է 60 միացության, Waters GC Agilent-TQ-GC XEVO գազ քրոմատոգրաֆ-մասս սպեկտրոմետրով՝ 30 փորձանմուշի ուսումնասիրություն: Ստուգվել են նմուշների մաքրության աստիճանն ու կառուցվածքային համապատասխանությունը (դեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Հ.Կարապետյան):

Իրականացվել է պորֆիրինների նմանակ ֆտալոցիանինների ուսումնասիրություն:

Ստացվել են նախկինում անհայտ կոբալտի ֆտալոցիանինների 5- ու 6-կոորդինացված նիտրոզիլային կոմպլեքսները (L)Co(Phtal)(NO) ընդհանուր բանաձևով, որտեղ L-ը դոնոր լիգանդ է: Վեց կոորդինացված հավելումների ձևավորումը հաստատվել է ^1H սպեկտրոսկոպիայի միջոցով՝ օգտագործելով ^{15}NO -ով պիտակավորված իզոտոպը: Համեմատվել են համանման պորֆիրինային կոմպլեքսների ^1H կլանումները:

Գրանցվել են հայ քիմիկոսների սինթեզած միացությունների մոտավորապես 1400 ^1H ու էլեկտրոնային կլանման սպեկտրոններ (դեկ.՝ ք.գ.թ. Ս.Մամյան):

Լաբորատորիայում առկա Varian Mercury 300 ու Bruker AvanceNeo 400 երկու միջուկային մագնիսական ռեզոնանսի (ՄՄՌ) սպեկտրոմետրերիկ սարքի միջոցով իրականացվել են ՀՀ քիմիական լաբորատորիաներում սինթեզված ավելի քան 5000 նոր միացությունների կառուցվածքներն ու մաքրության աստիճանները, ինչի համար կիրառվել են ոչ միայն ՄՄՌ ^1H , ^{13}C , ^{31}P , ^{15}N միաչափ սպեկտրոններ, այլև ՄՄՌ սպեկտրոսկոպիայի ժամանակակից կորելյացիոն երկչափ մեթոդներ: Այդ հետազոտությունները թույլ են տվել պարզել բազմաթիվ ռեակցիաների ընթացքի ուղղությունը, ստացված միացությունների կառուցվածքային առանձնահատկությունները, քիմիական կապերի երկրաչափությունը, երկրաչափական իզոմերների նույնականացումն ու քանակները: Իրականացվել են ջրածին-դեյտերիում փոխանակային ռեակցիաների կինետիկական, նիկելային կոմպլեքսների ու դրանցից անջատված օպտիկապես ակտիվ նոր ամինաթթուների ՄՄՌ ^1H և ^{13}C սպեկտրոնների գրանցման ու վերծանման հետազոտություններ (դեկ.՝ ք.գ.թ. Հ.Փանոսյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել է TVS, TVA և TVV միացությունների ցիտոտոքսիկ ազդեցությունը HeLa (CCL-2), առաջնային գլիոբլաստոմայի (GBM5522, GBM6138) ու նեյրոբլաստոմայի SH-SY5Y (CRL-2266) բջջային կուլտուրաների վրա: Այլցիեյմերի հիվանդության մոդել ստանալու համար հիպոկամպային բնային առաջնային նեյրոնային բջիջների կուլտուրաներն ինկուբացվել են նշված միացությունների ու Aβ 25-35 ագրեգացված պեպտիդների հետ: Զուգահեռաբար իրականացվել են միացությունների ցիտոպրոտեկտոր հատկությունների ուսումնասիրություններ կենսաքիմիական մեթոդներով: Ստացված հետազոտական տվյալներն ապացուցել են, որ փորձարկվող 3 միացություններն էլ Aβ-ի

առկայության պայմաններում ցուցաբերել են արտահայտված նեյրոպրոտեկտոր ազդեցություն և, որ առավել կարևոր է, օժտված են ցածր թունականությամբ: Այս արդյունքները վկայում են, որ հետագա նախակլինիկական հետազոտությունները թույլ կտան ընտրել դրանցից առնվազն մեկը՝ որպես նոր դեղամիջոց Ալցհեյմեր հիվանդության պրոֆիլակտիկայի ու բուժման համար (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Վ.Թոփուզյան):

Հետերոցիկլիկ ու ալիցիկլիկ կետոնների հիման վրա մշակվել են պիրանո[3,4-*c*]պիրիդինի, իզոքսինոլինի և 2,7-նաֆթիրիդինի օղակ պարունակող համակցված թիենո [3,2-*d*]պիրիմիդինների ստացման մեթոդներ:

Մշակվել են ավելցուկային ու պակասորդային հետերոցիկլեր պարունակող նոր համակարգերի՝ ֆուրո[2',3':4,5]թիենո[2,3-*b*]պիրիդինի ու պիրիդո[3'',2'':4',5']թիենո[2',3':4,5]ֆուրո[3,2-*d*]պիրիմիդինի ածանցյալների սինթեզի եղանակներ:

Ուսումնասիրվել են համակցված պիրիդինի օղակում հիդրօքսիլ խումբ պարունակող ածանցյալների ալկիլացման ռեակցիաները: Իրականացվել են քվանտաքիմիական հետազոտություններ՝ բացահայտելու ռեակցիաների մեխանիզմը: Համակցված պիրիդինների հիդրօքսիածանցյալների հիման վրա սինթեզվել են տետրացիկլիկ համակցված նոր հետերոցիկլիկ համակարգեր՝ թիենո[2,3-*b*]ֆուրո[3,2-*d*]՝ ու թիենո[2,3-*b*]ֆուրո[3,2-*e*]պիրիդիններ:

Իրականացվել են սինթեզված միացությունների *in silico* հետազոտություններ ու կենսաբանական հատկությունների ուսումնասիրություններ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ե.Պարոնիկյան):

Մշակվել են իոնական հեղուկների (ԻՀ) սինթեզի նոր մեթոդներ: Մեթիլմիդազոլի հիմքի վրա ստացվել են գրականության մեջ հայտնի ԻՀ-ներ, որոնցում իրականացվել են անիոնփոխանակման ռեակցիաներ: Ստացված ԻՀ-ները կիրառվել են որպես միջավայր մեղմ պայմաններում քսանտենների ու քրոմենների սինթեզի համար:

In silico հետազոտությունների արդյունքներից ելնելով՝ իրականացվել են կենսաբանական *in vivo*, *in vitro* հետազոտություններ արդեն սինթեզված նոր պիպերազինների ու պիրիդինների ածանցյալների այն շարքերում, որոնք, ըստ նախնական սքրինինգի, ցուցաբերել են հակավիրուսային, հակառետուցքային, հակաիշեմիկ, հակաՄԱՕ, հակամանրէային, հակաբորբոքային ակտիվություն (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Հարությունյան):

Սինթեզվել են համակցված եռացիկլիկ թիենո[2,3-*b*]պիրիդինի ամինոէսթերներ, որոնց հիման վրա մշակվել է ամինային խմբի հեռացման մեթոդ: Սինթեզված եռացիկլիկ թիենո[2,3-*b*]պիրիդինի էսթերների հիման վրա մշակվել է համապատասխան կարբո-հիդրազիդների սինթեզի մեթոդ:

Ուսումնասիրվել է զուգորդված S-պրոպարգիլտեղակալված համակցված պիրիդինի նոր ածանցյալների միացման ռեակցիաների վարքը CH-թթուների ներկայությամբ: Համակարգչային մոդելավորմամբ կանխատեսվել է սինթեզված միացությունների կենսաբանական սպեկտորը: Գնահատվել է սինթեզված որոշ միացությունների հոգեմետ ակտիվությունը: Հաստատվել է սինթեզված միացությունների կառուցվածքի ու կենսաբանական ակտիվության միջև կապը (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Շ.Դաշյան):

3(6)-հիդրօքսիպիրիդինների հիման վրա սինթեզվել են 3(6)-ալկիլ- և 3(6)-պիպերազինոպիրիդինները: Պարզվել է, որ պրոպարգիլ բրոմիդով ալկիլման ժամանակ ստացվում է *O*- և *N*-ալկիլված միացությունների խառնուրդ, որը որոշ դեպքերում հաջողվել է բաժանել: 3(6)-պիպերազինոպիրիդինների հիման վրա ստացվել են տարբեր նոր միացություններ: Հաջորդ քայլում, օգտագործելով Cu կատալիզվող ազիդ-ալկեն ցիկլոմիացումը (CuAAC, click ռեակցիան), ինչպես նաև թեմայի աշխատակիցների մշակած մեթոդաբան, սինթեզվել են նպատակային, 1,2,3- ու 1,2,4-տրիագուլային օղակներով կապված

հիբրիդային միացություններ: Իրականացվել է սինթեզված միացությունների կենսաբանական հատկությունների ուսումնասիրություն (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Հովակիմյան):

1-ամինո-3-օքսո-2,7-նաֆթիրիդինների հիման վրա իրականացվել է նպատակային ֆուրո[2,3-*c*]-2,7-նաֆթիրիդինների սինթեզ, ուսումնասիրվել է նոր վերախմբավորում: Պարզվել է, որ վերջինիս դեպքում տեղի է ունենում ոչ միայն վերախմբավորում, այլև առաջացած վերախմբավորված արգասիքի փոխազդեցություն ամինի հետ: Հաջորդ փուլում սինթեզվել են նոր եռացիկլ ու քառացիկլ համակարգեր՝ պիրազոլո[3,4-*c*]-2,7-նաֆթիրիդիններ, պիրիմիդո[1',2':1,5]պիրազոլո[3,4-*c*]-2,7-նաֆթիրիդիններ, ուսումնասիրվել են վերջիններիս նեյրոտրոպ հատկությունները: Ելնելով տրիազոլո[3,4-*a*]-2,7-նաֆթիրիդինից՝ սինթեզվել է թիենո[2,3-*c*][1,2,4]տրիազոլո[3,4-*a*]-2,7-նաֆթիրիդինը, որի հիման վրա այնուհետև իրականացվել է հնգացիկլ նոր միացությունների սինթեզ, ստացվել են հիբրիդային միացություններ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ս.Սիրականյան):

Ստեփոզին ու ստեփայի չոր էքստրակտը գրականությունից հայտնի եղանակներով փոխարկվել են իզոստեփոլի, որից անցում է կատարվել էսթերների, որոնց կոնդենսումը 2-հիդրազինոբենզո[*h*]խինազոլինների հետ բերել է իզոստեփոլի համապատասխան էսթերների հիդրազոնային միացությունների առաջացմանը: Իզոստեփոլը հիմքի ներկայությամբ փոխազդեցության մեջ է դրվել բենզո[*h*]խինազոլինային շարքերի համապատասխան քլորիդների հետ, որի արդյունքում ստացվել են իզոստեփոլի էսթերային միացություններ, որոնք պարունակում են բենզո[*h*]խինազոլինային բաղադրիչ: Ուսումնասիրվել են սինթեզված միացությունների հակաուռուցքային ու հակամանրէային հատկությունները (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Ա.Մարկոսյան):

Իրականացվել է N^3 -պարա-իզոպրոպօքսիբենզոիլ-5,5-դիֆենիլիդանտոինի, այսինքն՝ դիլանտինի ու N^3 -(պարա-իզոպրոպօքսիբենզոիլ)5,5-դիֆենիլիդանտոինի N^1 -լիթումի ածանցյալների, նաև N^3 -պարա-իզոպրոպօքսիբենզոիլ- β -ֆենիլ- α -ալանինի հիդանտոինի ու դրա N^1 -լիթումի ածանցյալի սինթեզ: Իրականացվել են բոլոր միացությունների քրոմատոգրաֆիական, ԻԿ, ՄՄՌ սպեկտրոսկոպիկ ուսումնասիրություններ: Վերոնշյալ միացությունների տարբեր դեղաչափերի ազդեցությամբ ուսումնասիրվել են դրանց հակացնցումային, հակաՄԱՕ հատկությունները: Պարզվել է, որ դրանք որոշ կենսաբանական հատկություններով գերազանցում են ներկայում կլինիկայում օգտագործվող կառուցվածքային անալոգ Դիլանտինին ու լիթումի քլորիդ հակամոլուցքային դեղամիջոցին և կարող են կիրառվել որպես հոգեմետ հատկություններով հակաէպիլեպտիկ դեղամիջոցներ (ղեկ.՝ կ.գ.դ. Ռ.Պարոնիկյան):

Իրականացվել է Արևելյան պտղակերի ֆերոմոնի (*Grapholita molesta*) պրեպարատիվ ձևերի մշակում: Դաշտային փորձարկումների արդյունքում առավել արդյունավետ ազդեցություն են ցուցաբերել պոլիմերապատ դիսպենսերները, որոնցում ֆերոմոնի կոնցենտրացիան կազմել է 20 մգ/մլ: Իրականացվել են Լոլիկի ցեցի (*Tuta absoluta*) ֆերոմոնի (3E,8Z,11Z)-3,8,11-տետրադեկատրիենիլացետատի նպատակային սինթեզի որոշ հանգուցային փուլեր եռսինտոն $C_5 + C_5 + C_4$ մարտավարությամբ: Սպասվելիք 2-(դեկա-4,7-դիին-1-իլօքսի)տետրահիդրո-2H-պիրանի ելքն ընդամենը 5% էր: Այդ պատճառով մշակվել և փորձարկվել է դիինի ստացման մեկ այլ մարտավարություն: Նախ պրոպարգիլսպիրտից ստացվել է պենտ-2-ին-1-ոլը, որը -10°C -ում փոխազդելով ω -տոլուոլսուլֆոքլորիդի հետ՝ փոխարկվել է համապատասխան 2-պենտին-1-իլ- ω -տոլուոլսուլֆոնատի: 1-(տետրահիդրոպիրան-2-իլօքսի)-4-պենտինը $S_{\text{ՀՖ}}$ -ի միջավայրում փոխազդել է էթիլմագնեզիումի բրոմիդի հետ: Գրինյարի ալկինային ռեագենտի ու համապատասխան տոզիլատի կոնդենսացմամբ, $\text{CuBr} \cdot \text{Me}_2\text{S}$ կոմպլեքսով կատալիզի պայմաններում, ստացվել է 2-(դեկա-4,7-դիին-1-իլօքսի)տետրահիդրո-2H-պիրան 78 % ելքով (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Հ.Սարգսյան):

Ուսումնասիրվել են 3-նիտրո-1,2,4-տրիազոլի՝ NMO/H₂O միջավայրում ալկիլացման ու տարբեր սպիրտներում KOH-ի ներկայությամբ դեհիդրոքլորացման ռեակցիաները: Ուսումնասիրվել է 1-(2-քլորէթիլ)-3-նիտրո-1,2,4-տրիազոլի դեհիդրոքլորացումը՝ էթանոլում KOH-ի ներկայությամբ: Ստացված վերջնանյութի ուսումնասիրությունները (ՄՄՌ՝ ¹H, ¹³C) ցույց են տվել, որ դեհիդրոքլորացումն ընթացել է երկու ուղղությամբ՝ վինիլացումն ուղեկցվել է նաև սպիրտային մնացորդով նիտրո խմբի տեղակալմամբ և արդյունքում ստացվել է ոչ թե 1-վինիլ-3-նիտրո-1,2,4-տրիազոլ, այլ 1-վինիլ-3-էթօքսի-1,2,4-տրիազոլ (դեկ.՝ ք.գ.դ. Հ.Աթթարյան):

Սինթեզվել են Co(TPP), Cr(TPP) ու Mn(TPP) պորֆիրինները, ինչպես նաև ձեռք են բերվել ¹⁵N₂ և ¹⁸O₂ իզոտոպային գազերը: Ավարտվել են մոլեկուլային թթվածնով քրոմի պորֆիրինի օքսիդացման ռեակցիայի մեխանիզմի հետազոտությունները: Պարզվել է, որ ¹⁸O₂+¹⁶O¹⁸O+¹⁸O₂ իզոտոպային խառնուրդը մինչև 130-140Կ տաքացնելիս տեղի է ունենում ծայրային կոորդինացիայով թթվածնի իզոմերացում դեպի կողային կոորդինացիա: Վերջինս մինչև սենյակային ջերմաստիճան տաքացնելիս վերածվում է վերջնական քրոմիլային O=Cr(TPP) կոմպլեքսի:

Եզրափակիչ փուլում է գտնվում կոբալտ ու մանգան պորֆիրինների նիտրո կոմպլեքսների հետ H₂S-ի ու էթանթիոլի (C₂H₅SH) փոխազդեցության ռեակցիաների ուսումնասիրությունը: ԻԿ սպեկտրոսկոպիայի օգնությամբ ռեակցիայի արգասիքներում հայտնաբերվել են ջուր ու դիսուլֆիդ՝ C₂H₅SSC₂H₅: Մեխանիզմի պարզաբանման նպատակով սինթեզվել է ¹⁵N¹⁸O₂ միացությունը, ռեակցիայի արգասիքների վերլուծությունը մաս-սպեկտրոմետրի օգնությամբ ցույց է տվել իզոտոպատեղակալված H₂¹⁸O ջրի առկայություն: Այսպիսով, Co(TPP)(NO₂) ու Mn(TPP)(ONO) կոմպլեքսների վերականգնումը մինչև համապատասխանաբար Co(TPP)(NO) ու Mn(TPP)(NO) տեղի է ունենում կոորդինացված նիտրիտային խմբից թթվածնի ատոմի տեղափոխման միջոցով:

Եզրափակիչ փուլում են նաև H₂S-ով ու էթանթիոլով (C₂H₅SH) երկաթի նիտրատային Fe(TPP)(NO₃) կոմպլեքսի վերականգնման փորձարկումները մինչև համապատասխան նիտրոզիլ Fe(TPP)(NO):

Ուսումնասիրվել են մանգան պորֆիրինի նիտրոզիլային Mn(TPP)(NO) կոմպլեքսները P-դոնորային լիգանդ տրիմեթիլֆոսֆինի P(CH₃)₃ հետ: ԻԿ ու էլեկտրոնային աբսորբցիոն սպեկտրալ մեթոդներով ցույց է տրվել, որ Mn(TPP)(NO) կոմպլեքսն ունակ է գոյացնել բավականին կայուն 6-կոորդինացված կոմպլեքս՝ (CH₃)₃PMn(TPP)(NO):

Ուսումնասիրվել է տարբեր աքսիալ լիգանդներով կոբալտ պորֆիրինի 6-կոորդինացված՝ Co(TPP)(NO)(L) նիտրոզիլային կոմպլեքսների փոխազդեցությունը մոլեկուլար թթվածնի հետ: Փորձերի արդյունքում պարզվել է, որ N-, S- ու O-դոնորային լիգանդներով 6-կոորդինացված նիտրոզիլային կոմպլեքսները փոխազդեցության մեջ չեն մտել մոլեկուլար թթվածնի հետ, մինչդեռ մտել են ուժեղ P-դոնորային լիգանդ եռմեթիլֆոսֆինի հետ և ստացվել է TMP-ի հետ կոբալտ պորֆիրինի 6-կոորդինացված նիտրոզիլային կոմպլեքս:

Ուսումնասիրվել է նաև երկաթի ու կոբալտի ֆտալոցիանինների փոխազդեցությունն ազոտի օքսիդի հետ և 6-կոորդինացված կոմպլեքսների առաջացման հնարավորությունը: Ցույց է տրվել, որ 2 դեպքում էլ առաջացել են 6-կոորդինացված կոմպլեքսներ՝ ((CH₃)₃P)Co(Pht)(NO) ու ((CH₃)₃P)Fe(Pht)(NO) (դեկ.՝ ք.գ.թ. Գ.Մարտիրոսյան):

ՄՄՌ սպեկտրոսկոպիայի միջոցով ուսումնասիրվել է ագետիլենի վարքը գերհիմնային միջավայրերում, մասնավորապես դիմեթիլսուլֆօքսիդում՝ KOH և NaOH հիմքերի առկայությամբ: Պարզվել է, որ ագետիլենի ¹³C ածխածնային ՄՄՌ սպեկտրում առկա ¹J_{CH} սպին-սպինային փոխազդեցության հաստատունը (ՍՍՓՀ) կախված է փորձարարական

պայմաններից (ջերմաստիճան, ջրի առկայություն, լուծված հիմքի կոնցենտրացիա): Մասնավորապես դիտվել է կոալեսցենցիայի երևույթը՝ ՍՍՓՀ-ի անհետացումը, որը դարձելի է, ինչը վկայում է լուծույթում փոխանակման երևույթների առկայության մասին: Քվանտաքիմիական հաշվարկներով ցույց է տրվել մի քանի տարբեր փոխանակման երևույթների հնարավորությունն ացետիլենի ջրածնի, հիդրոքսիլ խմբի ու մետաղի միջև: Հայտնաբերված փոխանակման երևույթը կարող է լույս սփռել գերհիմնային պայմաններում ացետիլենի ռեակտիվության մեխանիզմը հասկանալու ու քիմիայում կիրառելու համար (ղեկ.՝ ք.գ.թ. Ա.Շահխաթունի):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Сборник трудов “Некоторые успехи органической и фармацевтической химии”, Ер., изд. “Антарес”, 2023, 504 с.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

2. Ղազարյան Է., Մելիքյան Գ., Դանագույան Գ., Հակոբյան Լ., Բնություն, դասագիրք 5-րդ դասարանի համար, Ե., «Աստղիկ» հրատ., 2023, 136 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

3. Авагян К.А., Саргсян М.С., Бадасян А.Э., Саргсян А.А., Манукян А.Г., Паносян Г.А., Айвазян А.Г., Хачатрян А.Х., Синтез диэтил-6-амино-1,4-диарил- 2-оксо-1,2,3,4-тетрагидропиридин-3,5-дикарбоксилатов на основе реакции арилметилиденциануксусных эфиров с N-ариламидоэфрами малоновой кислоты, СПб., “ЖОХ”, т. 93, N 4, 2023, с. 516-524. <https://doi.org/10.31857/S0044460X23040030>
4. Агекян А.А., Мкрян Г.Г., Меликян Г.С., Паносян Г.А., Цатинян А.С., Григорян А.С., Гаспарян Г.В., Синтез и биологическая активность 4-фторфенилциклогексил(тетрагидропиранил) метилзамещенных арилоксипропаноламинов, М., “ЖОрХ”, т. 59, N 5, 2023, с. 573-581. <https://doi.org/10.31857/S0514749223050026>
5. Арустамян Ж.С., Маркарян Р.Э., Агекян А.А., Паносян Г.А., Мкртчян Г.С., Мурадян Р.Е., Синтез и антиаритмическая активность новых бензодиоксолзамещенных 4-спироциклоалкан(тетрагидропиран)-6,7-диметокси-1,2,3,4-тетрагидроизохинолинов, М., “ЖОрХ”, т. 59, N 11, 2023, с. 1446-1454, <https://doi.org/10.31857/S051474922311006X>.
6. Арутюнян А.А., Сафарян М.С., Диланян С.В., Паносян Г.А., Данагулян Г.Г., Пуш-пульные системы на основе 2,4,6-триарилпиримидинов. Синтез 2,4-диарил-6- и 2-арил-4,6-бис{4-[(E)-2-арилвинил]фенил} пиримидинов, М., “ЖОрХ”, т.59, N 2, 2023, с. 187-196, <https://doi.org/10.31857/S0514749223020040>.
7. Арутюнян А.А., Сумбатян А.С., Амбарцумян А.А., Паносян Г.А., Григорян А.С., Степанян Г.М., Мурадян Р.Е., Синтез, докинг и биологическая активность антиметаболитов на основе урацилов и 5-замещенных 2,6-диметилпиримидин-4(3H)-онов, М., “ЖОрХ”, т. 59, N 9, 2023, с. 1179-1192, <https://doi.org/10.31857/S0514749223090082>.
8. Арутюнян С.А., Цатинян А.С., Вартанян С.О., Григорян М.С., Погосян А.Е., Гаспарян Г.В., Поиск активных соединений из ряда новых производных 1,4-бензодиоксана, обладающих антигипоксической активностью, Ер., “Вестник мед. колледжа им. Меграбяна”, N 14, 2023, с. 87-100, <https://doi.org/10.53821/1829040X-2023.14-87>.
9. Баян К.В., Погосян А.Р., Мовсисян Л.А., Саргсян А.Б., Атнарян О.С., Айвазян А.Г., Обосян Н.Г., Иодирование пропаргилпиразола в присутствии ацетата кадмия(II), М., “ЖОрХ”, т. 59, N 9, 2023, с.1223-1227, <https://doi.org/10.31857/S0514749223090124>.
10. Бичахчян А.С., Дердзян Л.В., Погосян А.С., Паносян Г.А., Аракелян А.Г., Степанян Г.М., Мурадян Р.Е., Гаспарян Г.Ц., Доступный способ синтеза E-N-замещенных-2-дифенилфосфорилазариридинов, М., “ЖОрХ”, т. 59, N 11, 2023, с.1513-1518, <https://doi.org/10.31857/S0514749223110150>.

11. Гарибян В.К., Синтез аминотилиденовых ациклических производных 1-замещенных пиразолов, Ер., "Хим. журн. Армении", т. 76, N 1-2, 2023, с. 120–128, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-120>.
12. Григорян С.Г., Акопян Э.А., Акобян Р.М., Фармазян З.М., Атабекян М.Л., Топузян В.О., Синтез ксерогелей диоксида кремния и их сорбционно-десорбционные свойства по отношению к никотину и гликолям, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 8, 2023, с. 1282-1292, <https://doi.org/10.31857/S0044460X23080139>.
13. Григорян А.С., Арутюнян А.А., Мацакян Г.З., Пароникян Р.Г., Антимонаминоксидазные свойства новых производных пиримидинов, Ер., "Вестник мед. колледжа им. Меграбяна", N 14, 2023, с.131-138, <https://doi.org/10.53821/1829040x-2023.14-131>.
14. Гюльназарян А.Х., Саакян Т.А., Некоторые закономерности галоидирования непредельных аммониевых солей, Ер., "Хим. журн. Армении", т. 76, N 1-2, 2023, с. 37-54, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-37>.
15. Дабаева В.В., Багдасарян М.Р., Бархударянц И.М., Пароникян Е.Г., Дашян Ш.Ш., Синтез новых конденсированных 3(4)-замещенных производных 11-фурилтиено[3,2-*d*]пиримидинов, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 9, 2023, с. 1351-1357, <https://doi.org/10.31857/S0044460X23090056>.
16. Дабаева В.В., Багдасарян М.Р., Пароникян Е.Г., Бархударянц И.М., Паносян Г.А., Степанян Г.М., Дашян Ш.Ш., Синтез новых конденсированных пирано[4,3-*b*]тиено[3,2-*e*]пиримидинов на основе производного этил-3-аминопирано[4,3-*b*]тиено[3,2-*e*]пиримидин-2-карбоксилата, М., "ЖОрХ", т. 59, N 1, 2023, с.119-127, <https://doi.org/10.31857/S051474922301010X>.
17. Данагулян Г.Г., Гарибян В.К., Паносян Г.А., Данагулян А.Г., Электронное влияние ароматического кольца в положении 2 на Н/D обмен метильных протонов в пиримидине, Ер., "Хим. журн. Армении", т.76, N 3, 2023, с. 249-256, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.3-249>.
18. Данагулян Г.Г., Гарибян В.К., Спектр биологической активности производных пиразоло[1,5-*a*]пиримидина и пути их модификации, Ер., "Хим. журн. Армении", т. 76, N 1-2, 2023, с. 77-103, DOI: 10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-77.
19. Исаханян А.У., Акопян Н.З., Овасян З.А., Нерсисян Л.Э., Агаронян А.С., Даниелян И.С., Паносян Г.А., Арутюнян А.А., Синтез и исследование воздействия замещенных пиридо[2,3-*d*]пиримидин-2,4-дионов на метилирование опухолевой ДНК в условиях *in vitro*, СПб., М.: "ЖОХ", т. 93, N 4, 2023, с. 525-531. <https://doi.org/10.31857/S0044460X23040042>
20. Исаханян А.У., Акопян Н.З., Овасян З.А., Григорян Г.С., Мхитарян Р.П., Аракелян А.Г., Сафарян А.С., Мурадян Р.Е., Паносян Г.А., Арутюнян А.А., Синтез, люминесцентные свойства и антибактериальная активность новых пиразолиновых и пиримидиновых производных (2E)-1-бифенил-4-ил-3-арилпроп-2-ен-1-онов, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 9, 2023, с. 1335-1342, <https://doi.org/10.31857/S0044460X23090032>.
21. Исаханян А.У., Акопян Н.З., Паносян Г.А., Арутюнян А.А., Синтез и антибактериальная активность новых циклических 2-замещенных тиенопиримидин-4-онов, полученных барботированием хлористоводородным газом циклоалкан[*b*]-2-(N-ациламино)-3-цианотиофенов, М., "ЖОрХ", т. 59, N 9, 2023, с. 1152-1157, <https://doi.org/10.31857/S0514749223090057>.
22. Кочаров С.Л., Геворкян К.А., Арутюнян А.Д., Галстян М.В., Паносян Г.А., Авакимян Д.А., Степанян Г.М., Синтез новых производных диазаадамантов, содержащих фенилимидную группировку в положении 2, М., "ЖОрХ", т. 59, N 5, 2023, с. 625-632, <https://doi.org/10.31857/S0514749223050099>.
23. Кочаров С.Л., Паносян Г.А., Джагацпанян И.А., Назарян И.М., Пароникян Р.Г., Акопян А.Г., Степанян Г.М., Пароникян Р.В., Синтез и оценка биологической активности новых сукцинимидов с бензолсульфонамидными заместителями у атома азота, М., "Хим.-фарм. журн.", т. 56, N 11, 2023, с.13-20, <https://doi.org/10.30906/0023-1134-2022-56-11-13-20>.
24. Маркосян А.И., Айвазян А.С., Габриелян С.А., Дангян М.Ю., Аракелян А.Г., Синтез и антибактериальная активность производных 3-аллил-5,5-диметил-2-тиоксо-2,3,5,6-тетрагидро-бензо[*h*]хиназолин-4(1H)-она, Ер., "Хим. журн. Армении", т. 76, N 3, 2023, с. 228-238, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.3-228>.
25. Маркосян А.И., Айвазян А.С., Габриелян С.А., Мамян С.С., Айвазян А.А., Аракелян А.Г., Синтез, некоторые превращения и антибактериальная активность 5H-спиро[бензо[*h*][1,2,4]триазоло[3,4-*b*]-

- хиназолин-6,1'-циклогептан]-7(1H)-онов, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 3, 2023, с. 363-373, <https://doi.org/10.31857/S0044460X23030046>.
26. Маркосян А.И., Багдасарян А.С., Айвазян А.С., Габриелян С.А., Дангян М.Ю., Арсенян Ф.Г., Авакимян Дж.А., Синтез, антибактериальные и противоопухолевые свойства производных 5,5-диметил-3-изо-пропил-2-тиоксо-2,3,5,6-тетрагидробензо[*h*]хиназолин-4(1H)-она, М., "Хим.-фарм. журн.", т. 57, N 9, 2023, с. 21-25, <https://doi.org/10.30906/0023-1134-2023-57-9-21-25>.
 27. Пагутян Н.А., Унанян О.А., Навоян К.Г., Багдасарян С.В., Агекян А.А., Гаспарян Г.В., Изучение антиоксидантной активности диамидов щавелевой кислоты в опытах *in vivo*, *in vitro*, *in silico*, Ер., "Вестник мед. колледжа им.Меграбяна", N 14, 2023, с. 110-120, <https://doi.org/10.53821/1829040X-2023.14-110>.
 28. Топузян В.О., 4-Имидазолон: новый метод синтеза с применением кремнийорганических реагентов, Ер., "Хим. журн. Армении", т.76, N 1-2, 2023, с.55-76, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-55>.
 29. Топузян В.О., Тосунян С.Р., Макичян А.Т., Акопян Э.А., Галстян Л.Х., Оганесян А.А., Синтез, антихолинэстеразная и антирадикальная активность 2,3,5-тризамещенных 4(H)-имидазол-4-онов, аналогов хромофора зеленого флуоресцентного белка, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 4, 2023, с. 495-506, <https://doi.org/10.31857/S0044460X23040017>.
 30. Топузян В.О., Оганесян А.А., Тосунян С.Р., Макичян А.Т., Оганесян Н.А., Шахатуни А.А., Синтез и биологические свойства N-ациламиноакрилоилгистаминов и соответствующих 4-арилденимидазол-5(4H)-онов, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 6, 2023, с. 867-875, <https://doi.org/10.31857/S0044460X23060057>.
 31. Топузян В.О., Тосунян С.Р., Алексанян Е.Р., Акопян Э.А., Оганесян Н.А., Макичян А.Т., Шахатуни А.А., Оганесян А.А., Новый метод синтеза 2,3-арил-5-арилденимидазол-4-онов с применением N-триметилсилилимидазола, СПб., "ЖОХ", т. 93, N 10, 2023, с.1592-1604.
 32. Хачикян Р.Дж., Овакимян З.Г., Варданян Н.Р., Степанян Г.М., Мурадян Р.Е., О биологических испытаниях аддуктов и гетероциклов, синтезированных на базе β-ароилакриловых кислот и их метиловых эфиров, Ер., "Хим. журн. Армении", т. 76, N 1-2, 2023, с. 129-138, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-129>.
 33. Чухаджян Э.О., Айрапетян Л.В., Мкртчян А.С., Алоян А.К., Паносян Г.А., Синтез бромидов 1-аллил-N,N-диалкил-, 1-аллил-пентаметил- и 1-аллил-спиро-4-фенил-3А,4-дигидробензо[*f*]изоиндолина на основе катализируемой основанием внутримолекулярной циклизации, М., "ЖОрХ", т.59, N 5, 2023, с. 665-671, <https://doi.org/10.31857/S0514749223050142>.
 34. Ширинян М.Э., Цатинян А.С., Норавян О.С., Маркарян Э.А., Обзор основных свойств оригинального бета-адреноблокатора фобуфола, Ер., "Вестник мед. колледжа им. Меграбяна", N 14, 2023, с. 121-130, <https://doi.org/10.53821/1829040X-2023.14-121>.
 35. Avagyan A., Vardanyan S., Sargsyan A., Aghekyan A., Synthesis of new 1,4-benzodioxane derivatives containing substituted 1,2,4-triazoles, Y., Chemical Journal of Armenia, v. 76, N 1-2, 2023, pp. 104-108, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-104>.
 36. Grigoryan A., Dilanyan S., Harutyunyan A., Antimonoamine oxidase activity of bis-triazole derivatives linked by phenylene and octamethylene linkers, Y., Chemical Journal of Armenia, v.76, N 1-2, 2023, pp. 40-45, <https://doi.org/10.54503/0366-5119-2023.75.1-40>.
 37. Dabaeva V., Bagdasaryan M., Barkhudaryants I., Paronikyan E., Dashyan Sh., New polyheterocycles derived from pyrano[4,3-*b*]thieno[3,2-*e*]pyridine, Russ. Chem. Bull., 72 (8), 2023, pp. 1802-1808, <https://doi.org/10.1007/s11172-023-3962-3>.
 38. Danagulyan G., Panosyan H., Gharibyan V., Hasratyan A., A simple and easily implemented method for the regioselective introduction of deuterium into azolo[1,5-*a*]pyrimidines molecules, Molecules, v.28, issue 6, 2023, 2869, <https://doi.org/10.3390/molecules28062869>.
 39. Farmazyan Z., Atabekyan M., Hakobyan E., Hakobyan R., Grigoryan S., Topuzyan V., Development of methods for the production of silicone membranes, Y., Chemical Journal of Armenia, v. 76, N 1-2, 2023, pp. 109-119, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-109>.
 40. Hakobyan R., Shahkhatuni A., Attaryan H., Ayvazyan A., Melikyan G., Synthesis and selected transformations of new 2-Aminopyridine derivatives based on Furan-2(5H)-ones, ChemSelect, v. 8, issue 30, 2023, e202301183, <https://doi.org/10.1002/slct.202301183>.

41. Harutyunyan A., Gevorgyan K., Galstyan M., Paronikyan R., Nazaryan I., Synthesis and anticonvulsive activity of new 1,3-diazaadamantane derivatives, Y., Chemical Journal of Armenia, v. 76, N 3, 2023, pp. 239-248, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.3-239>
 42. Hovhannisyan A., Grigoryan G., Nadaryan A., Grigoryan N., Generation of latex particles and phase formation in a heterogeneous monomer-water static system, SSRN Electronic Journal, Elsevier, 2023, 6p, <https://ssrn.com/abstract=4482929> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4482929>
 43. Hovhannisyan A., Grigoryan G., Grigoryan N., Nadaryan A., Topological models of generation and formation of latex particles in the monomer-water system, Novel Aspects on Chemistry and Biochemistry, v. 8, chapter 11, 2023, pp. 192-201, <https://doi.org/10.9734/bpi/nacb/v8/2405G>
 44. Paloyan A., Sargsyan A., Karapetyan M. D., Hambardzumyan A., Kocharov S., Panosyan H., Dyukova K., Kinosyan M., Krueger A., Piergentili C., Stanley W. A., Djoko K. Y., Basle A., Marles-Wright J., Antranikian G., Structural and biochemical characterisation of the N-carbamoyl-L-alanine amidohydrolase from *Rhizobium radiobacter* MDC 8606, Federation of European Biochemical Societies (FEBS) Journal 290, 2023, pp. 5566–5580, <https://doi.org/10.1111/febs.16943>
 45. Vardanyan S., Sargsyan A., Avagyan A., Pahutyan N., Gasparyan H., Aghekyan A., Synthesis of N1, N2-aryl-, arylalkyl- and heterylalkylsubstituted oxalic acid diamide, Y., Chemical Journal of Armenia, v. 76, N 1-2, 2023, pp. 139-151, <https://doi.org/10.54503/0515-9628-2023.76.1-2-139>
 46. Shahkhatuni A.A., Shahkhatuni A.G., Revisiting the influence of pH on $^1J_{\text{C}\alpha\text{H}}$ and chemical shifts of glycine and alanine short oligopeptides, Royal Society Open Science, v.10(10), 2023, 230942, <https://doi.org/10.1098/rsos.230942>
 47. Shahkhatuni A.G., Harutyunyan A., Shahkhatuni A., Kostyukovich A., Ananikov V., The influence of superbasic conditions and solvent effects on NMR spectra and structural parameters of acetylene in solution, Journal of Molecular Liquids, 385(51), 2023, 122381A, <https://doi.org/10.1016/j.molliq.2023.122381>
 48. Sirakanyan S., Spinelli D., Geronikaki A., Hakobyan E., Kartsev V., Yegoryan H., Paronikyan E., Ghazaryan S., Hovakimyan A., W. A. L. van Otterlo, Synthesis of new pentaheterocyclic systems based on the triazolo[3,4-a]-2,7-naphthyridine core, Arkivoc, v.2022(2), 2023, pp. 236-245, <https://doi.org/10.24820/ark.5550190.p011.848>
 49. Sirakanyan S., Spinelli D., Petrou A., Geronikaki A., Kartsev V., Hakobyan E.K., Yegoryan H. A., Zuppiroli L., Zuppiroli R., Ayvazyan A., Paronikyan R., Arakelyan T., Hovakimyan A., New bicyclic pyridine-based hybrids linked to the 1,2,3-Triazole unit: synthesis via click reaction and evaluation of neurotropic activity and molecular docking, Molecules, 28(3):921, 2023, <https://doi.org/10.3390/molecules28030921>.
 50. Tovmasyan A., Mkrtchyan A., Khachatryan H., Hayrapetyan M., Hakobyan R., Poghosyan A., Tsaturyan A., Minasyan E., Maleev V., Larionov V., Synthesis, characterization, and study of catalytic activity of chiral Cu(II) and Ni(II) salen complexes in the α -amino acid C- α alkylation reaction, Molecules, 28(3), 2023, 1180, <https://doi.org/10.3390/molecules28031180>
- Հոդվածները հրատարակվել են “Некоторые успехи органической и фармацевтической химии” ժողովածուում, N 4, Ե., 2023., 504 էջ:**
51. Агекян А.А., Арустамян Ж.С., Маркарян Р.Э., Мкрян Г.Г., Исследования по синтезу 4,4-диметил- и 4,4-диаллил-1,2,3,4-тетрагидроизохинолинов, с. 19-28.
 52. Алексанян М.В., Арутюнян Г.К., Степанян Г.М., Мурадян Р.Е., Гаспарян С.П., Синтез и изучение биологической активности 4-амино-1,3,5-триарил-1H-пиррол-2(5H)-онов, с. 29-39.
 53. Баян К.В., Погосян А.Р., Мовсисян Л.А., Овсепян В.С., Саргсян А.Б., Обосян Н.Г., Влияние ацетата кадмия (II) на иодирование пропаргильных соединений и фенилацетилена, с. 274-283.
 54. Вартанян С.О., Авакян А.С., Саргсян А.Б., Агекян А.А., Исследования по синтезу новых производных 1,4-бензодиоксана, включающих разнообразные гетероциклы, с. 10-18.
 55. Галстян М.В., Арутюнян А.Д., Геворкян К.А., Буниатян Ж.М., Синтез и биологическая активность новых производных диазаадамантанов, с. 168-176.
 56. Гаспарян Г.Ц., Овакимян М.Ж., Бичахчян А.С., Погосян А.С., Дердзян Л.В., Особенности реагирования ненасыщенных фосфониевых и фосфорильных соединений с нуклеофильными и электрофильными реагентами, с.259-273.
 57. Гюльназарян А.Х., Саакян Т.А., Синтез и биологические исследования аммониевых солей и их производных, с. 284-299.

58. Данагулян Г.Г., Гарибян В.К., Данагулян А.Г., Туманян А.К., О введении атомов дейтерия в азоло[1,5*a*]пиримидины, с. 388-415.
59. Исаханян А.У., Акопян Н.З., Овасян З.А., Степанян Г.М., Арутюнян А.А., Синтез и исследование биологической активности продуктов реакции N- и O-ацилирования, с. 136-153.
60. Маркосян А.И., Айвазян А.С., Габриелян С.А., Синтез и биологические свойства бензо[*h*]хиназолинов, спироконденсированных с циклогептаном в положении 5, на базе 4'-амино-1'*H*-спиро[циклогептан-1,2'-нафталин]-3'-карбонитрила, с. 154-167.
61. Маркосян А.Дж., Хачатрян А.Н., Акопян Р.М., Асратян А.Г., Аттарян О.С., Исследование комплексообразования благородных металлов (Pd⁺⁺, Au⁺⁺⁺) с азолами, с. 244-258.
62. Мартиросян Г.Г., Ованнисян А.А., Азизян А.С., Григорян С.М., Арутюнян Л.С., Ирецкий А.В., Низкотемпературное ИК спектральное исследование взаимодействия H₂S с сублимированными слоями металлопорфиринов и их комплексов с простыми молекулами. Характеризация 6-координированных аддуктов при низкой температуре, с. 416-429.
63. Оганесян А.А., Григорян Г.К., Григорян Н.Г., Надарян А.Г., Синтез безэмульгаторных латексов стирола в присутствии цетилового спирта, с. 237-243.
64. Пароникян Р.Г., Назарян И.М., Акопян А.Г., Исследование нейротропной активности производных азот-, серу- и кислородсодержащих новых гетероциклических соединений, с.187-199.
65. Пароникян Е.Г., Никогосян Т.А., Дашян Ш.Ш., Синтез, некоторые превращения и биологическая активность производных пиридина, с. 40-62.
66. Пароникян Р.Г., Саркисян Р.Ш., Неинвазивная оценка эффективности использования различных противосудорожных препаратов для купирования эпилептиформных состояний у крыс, с. 177-187.
67. Топузян В.О., Оганесян А.А., Макичян А.Т., Тосунян С.Р., Алексанян Е.Р., Торосян М.С., Синтез и антихолинэстеразные свойства производных хромофора зеленого флуоресцентного белка, с. 63-111.
68. Фармазян З.М., Атабекян М.Л., Акопян Е.А., Григорян С.Г., Оганесян А.А., Топузян В.О., Синтез и исследование лекарствовосодержащих композиционных пленок на основе полидиметилсилоксана, с. 207-236.
69. Хачатрян А.Х., Бадасян А.Э., Саргсян А.А., Авагян К.А., Манукян А.Г., Саргсян М.С., Синтез полифункционально замещенных карбо- и азациклических соединений на основе взаимодействия N-ариламидов ацетоксусной кислоты с электрофильными алкенами, с. 320-343.
70. Хачикян А.Дж., Овакимян З.Г., Карамян Э.О., Паносян Г.А., Тамазян Р.А., Айвазян А.Г., Исследование реакций четвертичных фосфониевых солей с бинуклеофилами, с. 300-319.
71. Шахатуни А.А., Шахатуни А.Г., Мамян С.С., Арутюнян А.С., Изучение ионных жидкостей и реакций дейтерирования кетонов методом спектроскопии ЯМР, с. 430-446
72. Ширинян М.Э., Цатинян А.С., Маркарян Р.Э., Норовян О.С., Маркарян Э.А., О некоторых свойствах оригинального β-адреноблокатора Фобуфола, с. 199-206.
73. Harutyunyan A., Israelyan S., Safaryan M., Hakobyan M., Sumbatyan A., Dilanyan S., Synthesis and biological properties of derivatives of five- and six-membered azaheterocycles and their condensed systems, pp. 112-135.

Պաշտպանվել է 4 թեկնածուական ատենախոսություն:

Մ.Աթաբեկյանը Մեծ Եվրասիայի «Գիտության մայրցամաք» երիտասարդ գիտնականների ակադեմիական ֆորումի «Քիմիա և նյութերի մասին գիտություններ» բաժնում գրավել է I տեղը, Ս.Սիրականյանը պարգևատրվել է «Մշակութային ժառանգություն» միջազգային հիմնադրամի ոսկե կրծքանշանով, պատվավոր դիպլոմով, Է.Հակոբյանը՝ վկայականով ու պատվավոր դիպլոմով:

ԵՐԿՐԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Ե.Գ.Դ. Խ.Մելիքսեթյան
Փոխտնօրեն՝ Ե.Գ.Թ. Լ.Սահակյան
Գիտքարտուղար՝ Ե.Գ.Թ. Հ.Շահինյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ igs@sci.am
Կայքէջ՝ www.geology.am

Մասնագիտական խորհուրդ 054՝ «Երկրաբանություն»
Նախագահ՝ ակ. Ռ.Զրբաշյան, գիտքարտուղար՝ Ե.Գ.Թ. Լ.Սահակյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ըստ ոսկուց պատրաստված հնագիտական գտածոների և ոսկու հանքավայրերի երկրաքիմիական ուսումնասիրությունների՝ պարզաբանվել է, որ Սևանա լճի ավազանի հանքավայրերի ոսկին օգտագործվել է միջին բրոնզեդարյան իրերի մի մասի արտադրության համար: Ոսկուց պատրաստված արտեֆակտների որոշ մասն ունի պլատինի խմբի մետաղների բարձր պարունակություն, հետևաբար ոսկին բերվել է Հարավային Կովկասի ու Հայկական լեռնաշխարհի սահմաններից դուրս գտնվող տարածքներից (ղեկ.՝ Ե.Գ.Դ. Խ.Մելիքսեթյան):

Զրաձորի 57մ հզորությամբ հաջորդականությունը ներառում է 19 բրածո հորիզոններ՝ առնվազն 48 որոշված ողնաշարավորների տաքսոններով (բացառությամբ թռչունների): Պալեոմիջավայրի վերակառուցումը ենթադրում է, որ նստվածքակուտակումը տեղի է ունեցել ամբարտակված լճում, որը ծածկվել է պիրոկլաստիկ նյութով (հավանաբար Ողջաբերդի ֆորմացիան)՝ առաջացնելով փոքր ողնաշարավորների բարձր մահացություն, այնուհետև աղետալի լահարի տակ են մնացել խոշոր ողնաշարավորները: Ուսումնասիրված կտրվածքը, ըստ բազմակողմանի հասակագրման, ունի 4.3-ից-3.03 Ma միջակայքը, իսկ կաթնասունները համապատասխանում են MN15-զոնային (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Լ.Սահակյան):

Վերլուծվել են 1827թ. «Ծաղկաձորի երկրաշարժի» մակրոսեյսմիկ տվյալները: Արձանագրվել է, որ առավելագույն ավերումը եղել է ոչ թե Կեչառիսի եկեղեցու գմբեթի անկումը, այլ Վանաձորից մինչև Բուժական շրջանի եկեղեցիների հիմնահատակ ավերումը (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Ռ. Հարությունյան):

Գավառագետի խզվածքի երկայնքով հայտնաբերվել են պալեոդեֆորմացիաներ, իսկ Սևանա լճի հյուսիս արևելյան լանջերի համար բացահայտվել է, որ սեյսմատեկտոնական ազդեցության դինամիկ պայմաններում դրանք անկայուն են դառնում (ղեկ.՝ Ե.Գ.Դ. Ա.Ավագյան):

Դեբեդ գետի ջրի կայուն՝ հիդրոկարբոնատ-սուլֆատային, մագնեզիում-նատրիում-կալցիում-ամոնիումային կազմում ամոնիում իոնի գտնվելը բացատրվել է նմուշարկման տեղամասում անտրոպոգեն մեծ ազդեցությամբ: Այս միացության զգալի պարունակություններ գրանցվել են նաև հատակային նստվածքներում: Եթե ջրում, լեռնահանքային արդյունաբերության տեմպերի նվազմանը զուգընթաց, դիտվել է կազմի վերականգնում ու բարելավում, ապա հատակային նստվածքներում՝ վնասակար նյութերի, հատկապես մետաղների բազմամյա կուտակումներ (ղեկ.՝ Ե.-Կ.Գ.Թ. Հ.Շահինյան):

Seiscomp համակարգչային փաթեթի կիրառմամբ տարածաշրջանում գրանցվող երկրաշարժերի համար տրվել են ավտոմատ լուծումներ (automatic solutions), իրականացվել են երկրաշարժերի ավտոմատ լուծումների ճշգրտումներ ու վերահաշվարկ, ինչի արդյունքում ստացվել են երկրաշարժերի հիմնական պարամետրերը հնարավոր փոքր սխալանքով:

Նշված ցանցում ներառված արդեն 8 սեյսմիկ կայաններից գրանցումներն ուղիղ միացմամբ (Real_Time) ուղարկվել են IRIS (Incorporated Research Institutions for Seismology) միջազգային սեյսմոլոգիական կենտրոն (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Մ.Գևորգյան):

Գեղամի բարձրավանդակի ու հարակից գոտում գրանցված երկրաշարժերի համար որոշվել են հիմնական պարամետրերը, կազմվել է երկրաշարժերի կատալոգ, ըստ որի իրականացվել են հետազոտական վերլուծություններ, որոնց արդյունքները ցույց են տվել, որ միայն մի քանի երկրաշարժի մագնիտուդ է եղել $2.0 < M < 3.0$ տիրույթում և միայն մեկը՝ 3.1 մագնիտուդ: Շուրջ 100 երկրաշարժ գրանցվել է $M < 2.0$ մագնիտուդով: Երկրաշարժերի օջախային խորությունները տարբեր են, հասել են մինչև 20-25 կմ-ի:

Նոր մոտեցմամբ հաշվարկվել են 2017-2023թթ. ժամանակահատվածում $< <$ տարածքում գրանցված ($M \geq 3.0$) մագնիտուդով երկրաշարժերի մոմենտ թենզորները (MTA) երկակի դիպոլի (double couple) կոմպլիյացիայի մոտեցմամբ, կազմվել է համապատասխան կատալոգ՝ վերահաշվարկված պարամետրերի համար, այդ թվում՝ երկրաշարժի խորության համար հնարավոր լավագույն լուծման (Best Depth) արժեքով:

Շրջակա միջավայրի սեյսմիկ աղմուկի տոմոգրաֆիայի (Ambient Noise Tomography) եղանակով գեոթերմալ դաշտերի ուսումնասիրման արդյունքում հաշվարկվել են դիսպերսիոն կորերը, կազմվել են սեյսմիկ կայանների փոխադարձ կորելացիաները (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Լ.Սարգսյան):

Վեդիի օֆիոլիտային համալիրի սահմաններում մերկացող Սագրաբերդի լավաների փոքրիկ տեղամասի համար առաջին անգամ լուսաբանվել են երկրաբանական-կառուցվածքային, պետրոգրաֆիական, մասամբ երկրաքիմիական հարցերը: Ըստ գլխավոր էլեմենտների պարունակությունների՝ հետազոտված նմուշը համապատասխանում է OIB-տիպի բազալտների ալկալային սերիային: Որոշվել է փիլոու լավաների ու դրանցում հանդիպող վարդագույն «ցեմենտացնող» կրաքարերի ուշ կավճի հասակը՝ ըստ Globotruncana ու Globigerina ցեղերի: Դաշտային դիտարկումների ու միկրասկոպիկ հետազոտությունների հիման վրա բացառվել է այստեղ նկարագրված դիատրեմի գոյությունը՝ ելնելով նստվածքներում տերիգեն առաջացումների գերակայությունից:

Սևանի օֆիոլիտների Դալիի կտրվածքում վերին տիտոն-ստորին բերիասի ռադիոլարիաների հայտնաբերմամբ առավել ստույգ է դարձել ստորջրյա հրաբխականության հասակը՝ անցումայինից դեպի ալկալային սերիայի քիմիզմով տեսակի: Վեդիի կտրվածքում՝ օֆիոլիտային ծածկոցի մերգելներում, ըստ նանոբրածոների հստակեցվել է վերին կոնյակ-սանտոնի հասակը (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Ղ.Գալոյան):

Սյունիքի մարզի Քաջարանի հանքավայրի հանքանյութերում ոսկու ու արծաթի բաշխվածությունը սուվֆիդներում անհավասարաչափ է՝ 2175-1965մ հորիզոնների ամբողջ ուղղահայաց կտրվածքում: Վերին հորիզոններում (2175մ հորիզոնից բարձր) ոսկին ու արծաթը ցույց են տվել ընտրովի կուտակում խալկոպիրիտի մեջ: Ստորին մասում (հորիզոններ 2150-2050 մ), բացի խալկոպիրիտից, ոսկին ու արծաթը կուտակվել են նաև պիրիտի ու մոլիբդենիտի մեջ: Այս երևույթն ավելի ցայտուն է արտահայտվել ամենախորը հորիզոններում (2050-1985 մ):

Ապացուցվել է նոր՝ երկրաքիմիական որոնողագնահատողական մեթոդով մինչև 3մ խորության վրա թաղված հնագիտական հուշարձանների որոնման, հայտնաբերման ու գնահատման բարձր արդյունավետությունը, որը հաստատվել է հետագա հնագիտական պեղումների արդյունքում: Ցույց է տրվել, որ Սևանա լճի մակարդակի բարձրացման (1920մ ծ.մ.բ) պատճառով (1051-921 BCE) մարդը թաղումները իրականացրել է ավելի բարձր տարածքներում (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Ա.Հովհաննիսյան):

Հիմնավորվել է, որ Սևանա լճի մակարդակի միջնադարյան տատանումները պայմանավորված են եղել բացառապես կլիմայական, այլ ոչ թե մարդածին կամ տեկտոնական գործոններով, իսկ լճի մակարդակի տատանումների ամպլիտուդը մինչև 1930-ական թվականների սկիզբը չի գերազանցել 6 մետրի սահմանագիծը (ղեկ.՝ Կ.գ.դ. Հ.Մելիք-Ադամյան):

Ըստ միկրոգոնդային անալիզների (EPMA)՝ Հայաստանի պոլինո-մոլիբդեն-պորֆիրային՝ Քաջարանի, Այգեձորի ու Ագարակի հանքավայրերում առկա մոլիբդենիտները բնութագրվում են ռենիումի բարձր պարունակություններով: Քաջարանի հանքավայրի մոլիբդենիտների երկու նոր Re-Os հասակային տվյալները հաստատում են պորֆիրային հանքայնացման միջին-ուշ օլիգոցենի հասակը (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Ս.Հովակիմյան):

Ռելիեֆի կողմնադրությունների թվային մոդելի հիման վրա առանձնացվել են ռելիեֆի գծային միավորները, որոնց հիման վրա կազմվել է ՀՀ և սահմանակից որոշ տարածքների ռելիեֆի գծային մարմինների սխեմատիկ 1:200.000 մասշտաբի քարտեզի հեղինակային տարբերակը:

Մշակվել է սեզոնային ձնածածկույթի առաջացման ու հալման գործընթացների մոնիթորինգի մեթոդ՝ հիմնված MODIS ու Sentinel-2 արբանյակների տվյալների և ռելիեֆի ձևաչափական հատկանիշների համատեղ օգտագործման վրա: Մեթոդով ստացված տվյալների հավաստիության բարձր աստիճանը հաստատվել է վերգետնյա դիտարկման կայանների տվյալներով (ղեկ.՝ Ե.-հ.գ.թ. Ա. Ավագյան):

Էրտիչի կտրվածքում հայտնաբերվել են միջին դևոնի (ուշ ժվետ) կոնոդոնտներ: Ուսումնասիրված բրիոզոնաները մատնանշում են, որ Էրտիչի կտրվածքի նստվածքակուտակումը տեղի է ունեցել շելֆային գոտու ներքին ու միջին հատվածներում: Սպորների ուսումնասիրությունը փաստել է, որ այս տեղամասում գերիշխել են *Leclercqia* և *Bisporangiostrobos* ցեղերին պատկանող լիկոպսիդ բույսերը, ինչպես նաև *Archaeopteris* ցեղին պատկանող պրոգիմնոսպերմները: Բուսական մնացորդների նախնական ուսումնասիրությունները վկայում են նաև *Aneurophyton* ցեղին պատկանող բույսերի առկայության մասին: Տվյալները վկայում են լավ զարգացած բուսականության առկայություն Հյուսիսային Գոնդվանայի այս տեղամասում (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Վ.Սերոբյան):

Կոնոդոնտներով առաջին անգամ հասակագրվել են Ջերմանիսի կտրվածքի հյուսիս-արևմտյան բլրկի ածխաբեր-ցամաքածին նստվածքները (նորիան հարկ) և համադրվել հարավ-արևելյան բլրկի վերին մասի հետ (ղեկ.՝ Ե.-հ.գ.թ. Ա.Գրիգորյան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Սևանա լճի ստրոմատոլիթային ու թրոմբոլիթային կառուցվածքով միկրոբիալիթներում (սևանիտներ) հայտնաբերվել են ցիանոբակտերիաների հետքեր, փափկամարմինների ու օստրակոդների մնացորդներ, *Oscillatoria* sp. ու *Anabeana* sp. ցիանոբակտերիաների լավ պահպանված տեսակներ (ղեկ.՝ Ե.գ.թ. Լ.Սահակյան):

Ծովագյուղի գերեզմանատան բլրի լանջի մաքրման արդյունքում հայտնաբերվել է պալեոտեղաշարժ ուժեղ երկրաշարժից: Իրականացվել են Սևանա լճում սեյսմա-տեկտոնական ազդեցության մոդելավորում, Արեգունու լեռների հարավ-արևելյան լանջերի ստորջրյա երկրաֆիզիկական հանույթ, որի հիման վրա կազմվել է տեղանքի բաթիմետրիկ մանրամասն քարտեզ (ղեկ.՝ Ե.գ.դ. Ա.Ավագյան):

Ստացված երկրաքիմիական տվյալների հիման վրա Գեղամա ու Վարդենիսի բարձրավանդակների անցումային գոտիներում ուսումնասիրվել են ֆյուրդային ռեժիմի

(Ba/La) ու երկրակեղևի հզորության (Sr/Y), ցուցանիշները, նշված տարածքներում դրանց ազդեցությունը մագմատաառաջացման ու հրաբխականության վրա:

Գրականության և նոր ստացված բացարձակ հասակների տվյալների հիման վրա կառուցվել է Գեղամա բարձրավանդակի երկրաշերտագրական սանդղակը, համաձայն որի պոլիգեն հրաբխականությունից անցումը մոնոգենի տեղի է ունեցել հրաբխային գործունեության ընդմիջումից հետո, մոտ 1.1մլն. տարի (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Գ.Նավասարդյան):

Ստացվել են նոր պետրոլոգաերկրաքիմիական ու հնէաբանական հասակային արդյունքներ: Մագմատիկ ապարների մեծ մասն ունեն նորմալ ալկալայնություն՝ բազալտներից-ոիոլիտներ շարքով: Դրանք հատկապես կրաալկալային սերիայի են, որոնք ունեն գլխավորապես սուբդուկցիոն ծագում, իսկ MORB տեսակները հազվադեպ են: Հրաբխային ապարներում ու դրանց շուրջ հանդիպող ռադիոլարիտներում որոշվել է ուշ բարեմ-վաղ ապտի, իսկ կրաքարերում՝ սենոման-տուրոնի սկիզբը բնութագրող ռադիոլարիաներ (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Ղ.Գալոյան):

Ըստ 6 հորատանցքերից հավաքագրված ջրի նմուշներում տրիտիումի իզոտոպի (TU) տվյալների վերլուծության արդյունքների՝ ավազանը ժամանակակից սնուցում է ստանում և, հետևաբար, խոցելի է մարդածին ազդեցությունների նկատմամբ: ICP-MS անալիզների արդյունքների, ծանր մետաղների կոնցենտրացիաների, ջրի/օդի ջերմաստիճան-ջրի մակարդակ փոխկապակցվածության ուսումնասիրությունները մեկ անգամ ևս ապացուցում են, որ ավազանում մարդածին ազդեցությունը ջրերի ֆիզիկաքիմիական ցուցանիշների վրա մեծ է, ուստի պահանջվում է ներդնել էկոհամակարգի արդյունավետ կառավարման մեխանիզմներ (ղեկ.՝ Ա.Ներսիսյան):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Առաքելյան Յու.Ա., ԱՀ տարածքի լեռնագրության քարտեզի բացատրագիր, Ստ., «Դիզակ պլուս» հրատ., 2023, 32 էջ:
2. Գասպարյան Բ., Պետրոսյան Ա., Գլաուբերման Ֆ., Ադիգյոզալյան Ա., Զիլ Զ., Առաքելյան Դ., Հայդոսյան Հ., Նահապետյան Ս., Ֆրահմ Է., Էգելանդ Չ., Վիլքինսոն Ք., Ադլեր Դ. Հայաստանի քարի դարը. կատալոգ-պատկերագիր, Ե., Հայաստանի պատմության թանգարանի հրատ., հտ. I. Ստորին պալեոլիթ, 2023, 240 էջ:
3. Gasparyan B., Petrosyan A., Glauberman Ph., Adigoyalyan A., Haydosyan H., Aghaian S., Arimura M., Frahm E., Nahapetyan S., Arakelyan D., Sherriff J., Karampaglidis T., Krakovsky M., Ariel-Buller A. In book: Systemizing the Past. Dalarik-1: A New Lower Paleolithic Cave Site in the Republic of Armenia. Archaeopress Archaeology, 2023, pp.127-141.
4. Meliksetian Kh., Pernicka E. Metal Artifacts from Shengavit in the Context of Kura-Araxes Metallurgy. In book Shengavit: A Kura-Araxes Center in Armenia. H. Simonyan and M. Rothman, eds., “Mazda” Publishers, 2023, pp.139-151, ISBN 1-56859-394-5. <http://www.mazdapublishers.com/book/shengavit>
5. Panova E.G., Voronin D.O., Hovhannisyan A.E. Chemical and biological weathering of black shales. In: Frank-Kamenetskaya, O.V., Vlasov, D.Y., Panova, E.G., Alekseeva, T.V. (eds) Biogenic—Abiogenic Interactions in Natural and Anthropogenic Systems 2022. BIOCOS 2022. Springer Proceedings in Earth and Environmental Sciences. Springer, Cham. 2023, https://doi.org/10.1007/978-3-031-40470-2_15.
6. Durgaryan R., Gevorgyan M. Igythyan H. Results of ground penetrating radar (GPR) survey for Shengavit. In Shengavit: A Kura-Araxes Center in Armenia, H. Simonyan, M. Rothman eds. Mazda Publishers. ISBN 10: 1-56859-394-5, 2023, pp.91-95. <http://www.mazdapublishers.com/book/shengavit>

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

7. Առաքելյան Ա.Ա., Ուլոյան Հ.Ռ., Սարգսյան Լ.Ա. Առաքելյան Ա.Ա., Ուլոյան Հ.Ռ., Սարգսյան Լ.Ա., Արարատյան դաշտում դրենաժային ջրերի ամբարման օպտիմալ տեղամասերի որոշումը՝

- ջրագրական ցանցի ԱՏՀ վերլուծության միջոցով, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 2-3, 2023, էջ 177-187: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-177
8. Ավագյան Ա.Ա., Փիլոյան Ա.Ա., Ուլոյան Հ.Ռ. Երկրաձևաչափության հայերեն սահմանումների և տերմինների մասին, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 2-3, 2023, էջ 163-176: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-163
 9. Ավագյան Ս., Սեյսմատեկտոնական ազդեցությունը Սևանա լճի ավազանի հյուսիսարևելյան հատվածի լանջային գործընթացների վրա, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 1, 2023, էջ 24-40:
 10. Հարությունյան Ռ.Ա., Եվա մեկ անգամ 1827 թվականի «Ծաղկածորի» ավերիչ երկրաշարժի մասին, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 2-3, 2023, էջ 116-131: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-116
 11. Մելքոնյան Ռ.Լ., Հայաստանում հայտնաբերված մետեորիտների մասին, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N2-3, 2023, էջ 93-98: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-93
 12. Ներսիսյան Ա.Հ., Առաքելյան Ա.Ա., Ուլոյան Հ.Ռ., Արարատյան արտեզյան ավազանի ստորերկրյա ջրերի ջրաերկրաբանական ուսումնասիրությունների արդյունքների մասին, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 2-3, 2023, էջ 79-92: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-79
 13. Շահինյան Հ.Վ., Զաքարյան Շ.Ս., Գյուլնազարյան Շ.Ա. Ալավերդու հանքային շրջանի ջրերի հիդրոքիմիական վիճակի գնահատում, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N2-3, 2023, էջ 69-78: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-69
 14. Ուլոյան Հ., Բարձրությունների թվային մոդելների (ALOS, ASTER և SRTM) ուղղահայաց ճշտության գնահատում ՀՀ տարածքի համար, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 2-3, 2023, էջ 149-162: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-149
 15. Զուհարյան Ա., Ազատյան Կ., Ակնաշենի 2015թ. պեղումներով փաստագրված քարի ինդուստրիայի ուսումնասիրության արդյունքները, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 251-267:
 16. Սուքիասյան Ա., Սևանա լճի միկրոբիալիթները, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 2-3, 2023, էջ 5-18: DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-5
 17. Агамаян В.А., О формировании офиолитовой олистостромы Базумского сектора Амасия-Севан-Акеринского пояса, Ер., “Изв. НАН РА. Науки о Земле”, т. 76, N 2-3, 2023, с. 19-35, DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-19.
 18. Аперян А., Создание реестра химических веществ и отходов, Ер., “Вестник НПУА, Химические и природоохранные технологии”, N 1, 2023, с. 40-46, DOI: 10.53297/18293379-2023.1-40.
 19. Арутюнян М.А., Оганесян А.Е., Дайки Каджаранского медно-молибденового месторождения и рудного поля, Ер., “Изв. НАН РА. Науки о Земле”, т. 76, N 2-3, 2023, с. 99-115, DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-99.
 20. Маргарян В.Г., Цибульский Г.М., Седракан А.М., Аветисян Г.Д., Пространственно-временные закономерности формирования минимального стока рек в Севанском бассейне. Региональные проблемы дистанционного зондирования Земли. Материалы X Междунар. науч. конф. Красноярск, 12–15 сентября 2023, с.225-230.
 21. Маргарян В.Г., Цибульский Г.М., Седракан А.М., Раевич К.В., Аветисян Г.Д., Основные тенденции изменения 30-суточных значений минимального поверхностного стока зимнего периода рек бассейна озера Севан. Региональные проблемы дистанционного зондирования Земли, мат. X междунар. науч. конф., Красноярск, 12–15 сентября 2023, с. 231-236.
 22. Хомизури Г.П., Григорян Г.Р., Бадалян М.Б., 150 лет со дня опубликования первого исследования по минералогии в Армении, Ер., “Изв. НАН РА. Науки о Земле”, т. 76, N 2-3, 2023, с. 188-198, DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-188.
 23. Arakelyan A., Margaryan L., Integrated water resources management challenges in Armenia in the context of the global climate and water crisis, Proceedings of YSU: Geological and Geographical Sciences, v. 57, N 3 (261), 2023, pp. 141-152.

24. Avagyan A., Sahakyan L., Meliksetyan K., Hovhannisyan A., Arakelyan D., Galoyan G., Melik-Adamyanyan H., Grigoryan T., Sahakyan K., Grigoryan E., Avagyan S., Safaryan R., The potential for a geohazard-related geopark in Armenia. *Geoheritage*, 15 (4), 2023, 133, <https://doi.org/10.1007/s12371-023-00900-2>
25. Babakhanyan M., Chavushyan V., Simonyan K., Ghalachyan L., Darbinyan L., Ghukasyan A., Zaqaryan Sh., Hovhannisyan L., Productivity and Selenium enrichment of Stevia (*Stevia rebaudiana* Bertoni) in hydroponic and soil cultivation systems in the Ararat Valley, *Georgian Medical News*, N 6 (339), 2023, pp. 71-76, <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/37522778/>
26. Danelian T., Triantaphyllou M., Seyler M., Galoyan G., Grigoryan A., Sosson M., Synthesis of micropaleontological age constraints for the reconstruction of the Tethyan realm in the Lesser Caucasus (Armenia, Karabagh), *Comptes Rendus. Géoscience*, 355(S2), 2023, pp. 1-14, <https://doi.org/10.5802/crgeos.212>
27. Galoyan Gh., Grigoryan A., Atayan L., Amiraghyanyan S., Petrosyan Zh., Geology of the Sagraberdd site of Vedi ophiolites: new data and review, *Proceedings of NAS RA, Earth Sciences*, v. 76, N 2-3, 2023, pp. 36-53, DOI:10.54503/0515-961X-2023.76.2-3-36
28. Hovhannisyan A., Bobokhyan A., Kunze R., Fassbinder J.W.E., Hahn S.E., Arakelyan D., Grigoryan A., Harutyunyan M., Siradeghyanyan V., Geoarchaeological investigations in Artanish Peninsula, Armenia: Testing a new geochemical prospecting method for archaeology, *Archaeological Prospection*, 144/202, 2023, pp. 1-20, <https://doi.org/10.1002/arp.1917>
29. Hovhannisyan A., Harutyunyan M., Khachatryan Sh., Keheyan Y., Siradeghyanyan V., Hambardzumyan V., The ore-bearing potential of Amphibolitic Gabbro Rocks of Koghov Mountain (Southern Armenia), *Aspects in Mining & Mineral Science (AMMS)*, 11 (5), 2023, pp. 1320-1326, DOI: 10.31031/AMMS.2023.11.000773
30. Hovhannisyan A., Panova Y., Khachatryan Sh., Siradeghyanyan V., Hambaryan K., Keheyan Y., Looking for noble and rare metals in black shale formations of Armenia: The primary investigations, *Aspects in Mining & Mineral Science (AMMS)*, 11 (4), 2023, pp. 1298-1303, DOI: 10.31031/AMMS.2023.11.000769
31. Iskra M., Woronko B., Zalewska K., Hovhannisyan A., Kaproń G., Kossowski T.M., Sobczak M., Piliposyan A., Jakubiak K., Urartian red burnished ware in local context, *Archaeometric Study of the Assemblage from Metsamor (Armenia, South Caucasus)*, 2023. SSRN, <https://doi.org/10.2139/ssrn.4611236>
32. Karamyan H., Sahakov A., Aperyanyan A., Badalyan M., Baghdadyulyan A. Analyses of the structure formation of constructional complex mixtures developed on a local raw basis and their behavior in a chemically aggressive environment, *Key Engineering Materials* v. 958, 2023, pp. 201-207, <https://doi.org/10.4028/p-hNy50r>
33. Keheyan Y., Hovhannisyan A., Khachatryan S., Harutyunyan M., Gold and silver in ores of Kadjaran copper-porphyry deposit (Southern Armenia), *Periodico di Mineralogia*, v. 92, N 1, 2023, pp. 45-56, <https://doi.org/10.13133/2239-1002/17808>
34. Kunze R., Meliksetian K., Lockhoff N., Bobokhyan A., Wolf D., Davtyan R., Simonyan H., Prehistoric gold from Lake Sevan Basin? New research on Armenian gold deposits and objects, *Journal of Archaeological Science: Reports* 52, 2023, 104267, <https://doi.org/10.1016/j.jasrep.2023.104267>
35. Lazarev S., Maul L. C., Kuiper K., Becker D., Bukhsianidze M., Hovakimyan H., Sahakyan L., Vasilyan D., Paleocene volcanic terrain of the South Caucasus: the missing link in Eurasian palaeobiogeography, *PPP* 625, 2023, 111685, DOI: 10.2139/ssrn.4334150
36. Nazaretyan S., Igityan H., Possible environmental impact of a destructive earthquake, *Izvestiya, Atmospheric and oceanic physics*, v. 21, N 4, 2023, pp. 159-174, <https://doi.org/10.1134/S0001433822130072>
37. Nazaretyan S., Igityan H., Mazmanyanyan L., Mirzoyan L., Seismic risk features of a destructive earthquake zone, *International Scientific Conference “Geophysical Processes in the Earth and its Envelopes”*, *Proceedings*, ISBN 978-9941-36-147-0, Tbilisi, Georgia, 2023, pp. 14-17.
38. Nikogosian I., Bracco Gartner A., Mason P., Van Hinsbergen D., Kuiper K., Kirscher U., Matveev S., Grigoryan A., Grigoryan E., Israyelyan A., Van Bergen M.J., Koornneef J.M., Wijbrans J.R., Davies G.R., Meliksetian K., The South Armenian Block: Gondwanan origin and Tethyan evolution in space and time, *Gondwana Research* 2023, pp. 168-195, <https://doi.org/10.1016/j.gr.2023.03.023>
39. Serobyanyan V., Danelian T., Hairapetian V., Crônier C., Grigoryan A., Randon C., Mottequin B., Frasnian (Upper Devonian) Brachiopods from Armenia: Biostratigraphic and palaeobiogeographic implications,

40. Shalaeva E., Trifonov V., Trikhunkov Ya., Titov V., Avagyan A., Sahakyan L., Simakova A., Frolov P., Sokolov S., Vasilyeva M., The Neotectonics and geological structure of the Sevan intermountain basin (Armenia): New Structural and Palaeontologic Data, *Geotectonics*, 57(4), 2023, pp. 446-459, DOI:10.1134/S0016852123020073
41. Volynets A., Nekrylov N., Gorbach N., Ovsyannikov G., Tolstykh M., Pevzner M., Zelenin E., Shcherbakov V., Lebedev V., Plechova A., Babansky A. Geochemical diversity and tectonic relationships in monogenetic volcanic fields: A case study of the Sredinny Range, Kamchatka. *Lithos*, 2023, pp. 456-457, <https://doi.org/10.1016/j.lithos.2023.107306>

Է.Խաչիյանը պարգևատրվել է «Երկրաշարժագիտության, երկրաշարժադինամիկայի և շինարարության և բնական աղետներից պաշտպանության Եվրասիական ասոցիացիայի» 1-ին աստիճանի և Երևանի քաղաքապետարանի «Արգիշտի Ա» ոսկե մեդալներով:

Ա.ՆԱԶԱՐՈՎԻ ԱՆՎ. ԵՐԿՐԱՖԻԶԻԿԱՅԻ ԵՎ ԻՆՏԵՆՏԻՎԱՅԻՆ ՍԵՅՍՄԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Ե.Գ.Թ. Զ.Կարապետյան
Փոխտնօրեն՝ Ֆ.-Մ.Գ.Թ. Կ.Կարապետյան
Գիտքարտուղար՝ Ֆ.-Մ.Գ.Թ. Վ.Գրիգորյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ iges@sci.am
Կայքէջ՝ www.iges.am

Մասնագիտական խորհուրդ 040՝ «Երկրաֆիզիկա»

Նախագահ՝ թղթ. անդ. Ս.Հովհաննիսյան, գիտքարտուղար՝ Ե.Գ.Թ. Զ.Կարապետյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Ուսումնասիրվել են 2005-15թթ. $8.0 \leq K \leq 10$ տեղի ունեցած թույլ երկրաշարժերի ֆոկալ մեխանիզմների պարամետրերը Հայաստանի տարածքի սեյսմաակտիվ՝ հյուսիս-հյուսիսարևելյան ու կենտրոնական մասում: Վերը նշված տարածքի ու ժամանակահատվածի համար ներկայացվել է թույլ երկրաշարժի էպիկենտրոնների ու օջախների մեխանիզմների քարտեզ: Արդյունքում նկատվել է զգալի սեյսմիկ ակտիվացում Փամբակ-Սևան խզումնային գոտու շրջանում, հատկապես վտանգավոր են նրա Վարդաղբյուր-Ամասիա ու Վարդաղբյուր-Արփիլիճ հատվածները, ինչպես նաև Արագած-Ջավախք մերձմիջօրեական ուղղությամբ տարածվող խզվածքը ($M=5.0$) (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Մ.Բ.Մկրտչյան):

Իրականացվել է Հայաստանում ու հարակից շրջաններում 2010-22թթ. տեղի ունեցած սեյսմիկ իրադարձությունների ընթացիկ մոնիթորինգ: Գնահատվել են առավել սեյսմաակտիվ Սպիտակի, Մեծերևանյան ու Սյունիքի օջախային գոտիների սեյսմիկ ռեժիմի քանակական պարամետրերը ($\gamma, A_{10}, \Sigma n, \Sigma E$), իրականացվել է համադրական վերլուծություն դրանց երկարաժամկետ արժեքների հետ: Բացահայտվել է, որ այս գոտիներում 2020-22թթ. նկատվել է միջին ($3.5 < M < 4.5$) ու թույլ ($2.0 < M < 3.5$) ուժգնության երկրաշարժերի ակտիվացում՝ արտահայտված տարատեսակ անոմալ դրսևորումներով (ղեկ.՝ Մ.Ա.Մկրտչյան):

Բացահայտվել է, որ Տավրո-Կովկասի տարածաշրջանում սեյսմիկությունն արտահայտվել է անոմալ դրսևորման գրեթե բոլոր տարատեսակներով (պարսեր, զույգ

երկրաշարժեր), որոնք բավականին մեծ ճշտությամբ համընկել են տարածաշրջանի հիմնական խորքային բեկվածքների հետ և կարող են օգտագործվել ուժեղ երկրաշարժերի կարճաժամկետ կանխագուշակման խնդիրներում (ղեկ.՝ Ռ.Կարապետյան):

Հետազոտությունները վկայում են, որ երկրաշարժերի հիմնական պարամետրերի որոշման մեթոդը, որը կիրառվում է ՀՀ-ում, տալիս է էպիկենտրոնների ու հիպոկենտրոնների աղավաղված պատկերներ, ստացված արդյունքները չեն կարող ճշգրիտ ձևով լուծել դրանց տարածական բաշխման խնդիրը: Սեյսմիկ տեղեկատվության գրանցման, ինչպես նաև մշակման արդյունքների հուսալիության բարձրացման համար անհրաժեշտ է կատարել գոյություն ունեցող տեղեկատվության վերահաշվարկ՝ կիրառելով նոր մեթոդներ, Երկրի կառուցվածքի ճշգրիտ մոդելներ, տեղեկատվության մշակման արդյունավետ ալգորիթմներ, բարձրացնել դիտարկումների համակարգի արդյունավետությունը (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Ավետիսյան):

Կատարվել է ՀՀ տարածքի արևմտյան ու կենտրոնական մասերի երկրակեղևի ժամանակակից շարժումների տվյալների վերլուծություն: Բացահայտվել են ընթացող դեֆորմացիաների բնույթը, երկրակեղևի հնարավոր սեղմման ու ընդարձակման տարածքները, կազմվել է դրանց տարածական բաշխման համապատասխան քարտեզ (ղեկ.՝ Ա.Ավդալյան):

Ֆուրյե ձևափոխության արդյունքներով ապացուցվել է տասնմեկամյա պատուհանով սահող միջինացման արդյունավետությունը երկրամագնիսական դաշտի դարային վարիացիաների շարքերից արտաքին աղբյուրների վարիացիաների անջատման ժամանակ: Ցույց է տրվել ջերքերի վերաբերյալ հիպոթեզի կենսունակությունը՝ Երկրի գլխավոր մագնիսական դաշտի վարիացիաների սպեկտրի բարձր հաճախային տիրույթը ձևավորող վարիացիաների մորֆոլոգիական առանձնահատկությունների բացահայտման ու տասնամյակային վարիացիաների ընդհանուր մոդելի ստեղծման համար (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Արմոնյան):

Դիտարկվել են առաձգական ձողի հարկադրական լայնական տատանումները պտտական շարժման հաշվառմամբ՝ ձողի երկայնքով հաստատուն արագությամբ շարժվող հոծ, պարբերականորեն մեծությունը փոփոխող բեռի ազդեցության տակ: Լուծումը կառուցվել է սեփական տատանումների ձևերի շարքի տեսքով: Ցույց է տրվել, որ առաջացող ծռման դեֆորմացիաների մեծությունը կախված է բեռի շարժման արագությունից: Ստացվել են նոր ռեզոնանսային հաճախություններ: Կատարվել է ստացված արդյունքների համեմատական վերլուծություն նախկինում ստացված արդյունքների հետ (ղեկ.՝ Ֆ.-մ.գ.թ. Կ.Մկրտչյան):

Ֆուրյեի ձևափոխության միջոցով սպեկտրալ վերլուծության են ենթարկվել երկրամագնիսական դաշտի դարային վարիացիաների հյուսիսային, արևելյան և ուղղաձիգ (X, Y, Z) բաղադրիչների 43 առավել երկարատև ու որակյալ ժամանակային շարքեր՝ ըստ համաշխարհային ցանցի՝ Երկրի մակերևույթին լայնորեն սփռված 28 դիտակայանների տվյալների՝ հայտնաբերելու գլխավոր երկրամագնիսական դաշտի դարային վարիացիաների սպեկտրի բարձր հաճախային տիրույթը ձևավորող հիմնական պարբերությունները: Ցույց է տրվել, որ տիրույթը ձևավորվում է վարիացիաներից, որոնց պարբերությունը գնահատվում է 30-ից մինչև 80 և ավելի տարիներով (ղեկ.՝ Տ.Մեծոյան):

Կատարված հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ բնական տեղադրման պայմաններում ռենտգենառադիոչափական մեթոդի կիրառման ժամանակ տարակազմության ազդեցությունը հաշվի առնող ստրուկտուրային գործակիցը կախված չէ հանքամարմինների ձևից, չափերից, հանքահատիկների փոխադարձ դիրքից, այլ պայմանավորվում է հիմնականում միջավայրի լցանյութի խտությամբ ու հանքահատիկների

կոնցենտրացիայով: Ցույց է տրվել, որ ծանր լցանյութով միջավայրում կառուցվածքա-կազմվածքային առանձնահատկության ազդեցությունը փոքրանում է առաջնային ճառագայթման ռադիոակտիվ աղբյուրի էներգիայի փոքրացմամբ, իսկ թեթև լցանյութով միջավայրում այդ էֆեկտը ստացվում է առաջնային աղբյուրի էներգիայի մեծացմամբ (ղեկ.՝ ե.գ.դ. Ա.Թամրազյան):

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ երկչափ էներգետիկ ֆիլտրի գործարկման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվարկել $R(p-k,j-l)$ մատրիցի մաքսիմալ սեփական արժեքին համապատասխանող սեփական վեկտորը, իսկ դաշտի օգտակար բաղադրիչի գնահատման համար իրականացվում է նախնական տվյալների երկչափ շրջում (свертка), որն ապահովում է թույլ անոմալիաների հայտնաբերման վստահելիությունը (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Կ.Կարապետյան):

Ուսումնասիրությունների արդյունքում ստացվել է, որ շերտանման հանքամարմինների որոնման ու հետախուզման ժամանակ անհրաժեշտ է չափել պոտենցիալի գրադիենտը, քանի որ շերտերի եզրերի պրոյեկցիաների մոտ գրադիենտի կորը բնութագրվում է էքստրեմալ արժեքներով, իսկ երկու զուգահեռ վերջավոր չափերի շերտերի տարանջատումը հնարավոր է դառնում այն դեպքում, երբ շերտերի երկարությունները տարբեր են կամ դրանց եզրերը չեն համընկնում (ղեկ.՝ Ա.Չիլինգարյան):

Կապսի ջրամբարի պատվարի ու «Կումայրի» իրիգացիոն թունելի վրա իրականացված համալիր երկրաֆիզիկական հետազոտությունների արդյունքում բացահայտվել են գետտեխնիկական տեսանկյունից առավել վտանգավոր տեղամասեր, և հետագա մոնիթորինգային դիտարկումների համար ընտրվել են հենակետեր (ղեկ.՝ Ռ.Գասպարյան):

Հետազոտությունները ցույց են տվել, որ միաժամանակ գոյություն ունեն երեք տարբեր տիպի գրավիտացիոն լիցքեր՝ իմպուլսային (մաքուր) -v, էներգետիկ (գծային)-λ, ուժային (արագացման) -a: Ընդ որում, գոյություն ունեն դրանց մրրկային անալոգները: Կատարված հետազոտությունները սկզբունքային նոր հնարավորություններ են ստեղծում երկրաշարժի կանխագուշակման հիմնախնդրի լուծման առաջընթացի համար: Ի տարբերություն α լիցքի ստեղծած համապատասխան դաշտի, որը փաստացի գրանցվում է գրավիչափով, առաջարկվում է նախագծել նոր տեսակի զգայուն գրավիչափեր՝ «գրավիչափեր», որոնք կկարողանան գրանցել λ և ν լիցքերի ստեղծած դաշտերը (ղեկ.՝ թղթ. անդ. Ս.Հովհաննիսյան):

Մշակվել է սեյսմիկ ինտենսիվության գնահատման տարածքային սանդղակ: Իրականացվում են մակրոսեյսմիկ սանդղակի գործիքային մասի մշակման հետազոտություններ (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.թ. Վ.Գրիգորյան):

Կատարվել է Փոքր Կովկասի հարավարևելյան մասի սեյսմածին գոտիների տարանջատում: Իրականացվել է դրանց նույնականացումն ու պարամետրացումն ուսումնասիրվող տարածքի ակտիվ բեկվածքների համակարգի և սեյսմիկության կոմպլեքս վերլուծության հիման վրա: Արդյունքում կազմվել է ուսումնասիրվող տարածքի սեյսմածին գոտիների 1:200 000 մասշտաբի քարտեզը (ղեկ.՝ Գ.Մկրտչյան):

Կատարվել է պոմպակայանի ամբարձիչով շենքի կոնստրուկտորական հաշվարկ, որի արդյունքում բացահայտվել են շենքի կոնստրուկտիվ տարրերի աշխատանքի առանձնահատկությունները: Դիտարկվել են շենքերի վրա սեյսմակայունության հաշվարկման էներգետիկ եղանակների կիրառման հնարավորությունները (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Հ.Հայրապետյան):

Որոշվել են ուղղանկյուն սալի երկարությամբ լայնական հենարանների օպտիմալ պարամետրերը, որոնք ապահովում են ամենամեծ ճկվածքի ամենափոքր արժեքը (ղեկ.՝ տեխ.գ.թ. Ա.Էլոյան):

Կազմվել է Հայաստանի տարածքի երկրակեղևի լարվածադեֆորմացիոն վիճակի ընդհանուր պատկերը, որը ձևավորվել է բարձրացած սեյսմիկության, գետոհինամիկական պրոցեսների՝ Աշոցքի, Երևանի ու Սևանի տեկտոնական բլոկների, ինչպես նաև Փամբակ-Սևան և Արարատ-Սևան խորքային խզվածքների երկայնքով տեղաշարժերի ակտիվացումով (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Ռ.Փաշայան):

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Իրականացվել է տարածաշրջանում վերջին 100-ամյակում տեղի ունեցած 2023թ. փետրվարի 6-ի Գազիայնտեպի $M_w=7.8$ և Կահրամանմարաշի $M_w=7.5$ մագնիտուդներով կործանարար երկրաշարժերի երկրաբանա-երկրաֆիզիկական համալիր վերլուծություն: Ցույց է տրվել անմիջականորեն Արևելա-Անատոլիական բեկվածքում տեղաբաշխված այս 2 երկրաշարժերի ֆոկալ մեխանիզմների նմանությունը: Մագնիտուդի տարբերության 0.4 մեծությունը չգերազանցող արժեքի առկայությունը, տարածականորեն մոտ տեղաբաշխումն ու երկրաշարժերի ժամանակի նվազագույն (ժամ, օր) ուշացման չափորոշիչները, ինչպես նաև հարուցման մեխանիզմի առկայությունը փաստում են, որ այս երկու դիսկրետ, անկախ երկրաշարժերը «դուպլետ» են: Գնահատվել են այս երկրաշարժերի կինեմատիկ, դինամիկ պարամետրերն ու օջախային ճառագայթման սպեկտրալ բնութագրիչները: Բացահայտվել է, որ Գազիայնթեպի երկրաշարժի օջախի մագնիտրալ խզումը բազմակտ՝ 4 ենթաօջախներից կազմված, ոչ գծային, բնույթով բարդ խզումնագոյացման պրոցես է: Ստացված արդյունքների հիման վրա կառուցվել է $M_w=7.8$ երկրաշարժի օջախի երկրադինամիկ մոդելը (ղեկ.՝ Ե.Գ.Թ. Զ.Կարապետյան):

Հրապարակումներ

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

1. Ավետիսյան Ա.Մ., Պետրոսյան Գ.Ռ., Հովհաննիսյան Հ.Հ., ՀՀ սեյսմաբանական դիտարկումների համակարգի արդյունավետության և ելակետային տվյալների մշակման հուսալիության գնահատականները 1991-1998 թվականների ժամանակահատվածում, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 1, 2023, էջ 41-50:
2. Թամրազյան Ա.Ա., Անցնող ճառագայթմամբ թիրախների կիրառման առանձնահատկությունները ռենտգենառադիոմետրական մեթոդում, Ե., ՇՊՀ «Գիտական տեղեկագիր», N 2, պրակ Ա, 2023, էջ 23-32:
3. Սահակյան Բ.Վ., Կարապետյան Զ.Կ., Գյոդակյան Է.Գ., Հովհաննիսյան Ա.Մ., Մկրտչյան Մ.Ա., Սեյսմատեկտոնական դեֆորմացիաների զարգացումը Էրզրում-Բորժոմի-Կազբեկ սեյսմիկ լինիամենտում, Ե., «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. գիտություններ Երկրի մասին», հտ. 76, N 1, 2023, էջ 14-23:
4. Авдалян А.Г., Исследование современных движений земной коры на территории Армении. Глубинное строение, геодинамика, тепловое поле земли, интерпретация геофизических полей, “Двенадцатые научные чтения памяти Ю.П. Булашевича”, Екатеринбург, 2023, с. 4-8.
5. Аветисян А.М., Бурмин В.Ю., Оганесян А.О., Петросян Г.Р., Основные проблемы построения сейсмологических баз данных на территории РА, мат. IV межд. науч. конф. “Цифровая экономика как драйвер экономического и социального развития”, М., 2023, с. 5-20.
6. Аветисян А.М., Бурмин В. Ю., Петросян Г.Р., Шахбазян Л.Г., Построение базы данных с применением осредненного годографа РА, Сб. мат. XI Межд. научно-практич. конф. “Развитие современной науки и технологий в условиях трансформационных процессов”, СПб, изд. “Печатный цех”, 2023, с. 103-113, ISBN 978-5-907682-70-2.
7. Гаспарян Р.К., Особенности экогеофизических исследований урбанизированных территорий эпицентральной зоны Спитакского землетрясения, сб. мат. XI межд. научно-практич. конф.

- “Развитие современной науки и технологий в условиях трансформационных процессов”, СПб, изд. “Печатный цех”, 2023, с. 114-123, ISBN 978-5-907682-70-2, DOI 10.34755/IROK.2023.44.76.163.
8. Гаспарян Р.К., Физико-геоэкологические модели оползневых склонов и зон тектонических нарушений территории г. Дилижан, “Интернаука”, М., N 44(314), с. 80-93, URL: <https://internauka.org/journal/science/internauka/314>.
 9. Геодакян Э.Г., Карапетян Дж.К., Заалишвили В.Б., Саакян Б.В., Оганесян С.М., Мкртчян М.А., Мкртчян Г.А., Региональная сейсмотектоника очаговых зон восточно-турецких землетрясений, 06.02.2023, и геодинамическая модель очага сильнейшего землетрясения ($M_w=7,8$), “Геология и геофизика Юга России”, 13(4), 2023, с. 42-54. DOI: 10.46698/VNC.2023.57.90.004.
 10. Геодакян Э.Г., Карапетян Дж.К., Саакян Б.В., Мкртчян М.А., Оганесян С.М., Мкртчян Г.А., Процесс разрывообразования и механическая модель очага восточно-турецкого землетрясения 06.02.2023, Владикавказ, $M_w=7,8$, мат. VIII межд. конф. “Актуальные проблемы механики сплошной среды”, Цахкадзор, 2023, с. 92-96, ISBN 978-5-8080-1518-0.
 11. Карапетян К.А., Чилингарян А.З., Корреляционный способ комплексной интерпретации геофизических данных, Ер., “Изв. НАН РА. Науки о Земле”, т. 76, N 2-3, 2023, с. 141-148.
 12. Мкртчян К.Ш., Вынужденные поперечные колебания упругого шарнирно опертого стержня под действием поперечно распределенной движущейся нагрузки, Ер., “ДНАН Армении”, 2023, т. 123, N 3-4, с. 33-40, DOI: 10.54503/0321-1339-2023.123.3-4-33.
 13. Мкртчян М.А., Саакян Б.В., Геодакян Э.Г., Оганесян С.М., Карапетян Дж.К. Характерные особенности проявления сейсмичности территории Армении и сопредельных районов, сб. науч. мат. XIV уральской молод. школы по геофизике, Пермь, “ГИ УрО РАН”, 2023, с. 144-148. ISBN 978-5-903258-47-5.
 14. Оганесян С.М., Карапетян Дж.К., Геодакян Э.Г., Саакян Б.В., Мкртчян М.А., К объединению моделей движения твердого тела в механиках Ньютона, Даламбера, Гамильтона, Де Бройля и Шредингера, мат. VIII межд. конф. “Актуальные проблемы механики сплошной среды”, Цахкадзор, 2023, с. 191-194, ISBN 978-5-8080-1518-0.
 15. Пашаян Р.А., Карапетян Дж.К., Арутюнян Л.В., Товмасын К.Г., Геодинамика очаговых зон сильных землетрясений Армении, Обнинск Калужской обл., “Российский сейсмологический журнал”, т. 5, N1, 2023, 75–88, DOI: <https://doi.org/10.35540/2686-7907.2023.1.05>. – EDN: JGRQUQ.
 16. Петросян Г.Р. Аветисян А. М., Вирабян Г. Б., Шахбазян Л. Г., Некоторые аспекты построения модели взаимосвязей экономики и защиты окружающей среды, мат. IV межд. науч. конф. “Цифровая экономика как драйвер экономического и социального развития” М., 2023, с. 180-194.
 17. Саакян Б.В., Мкртчян М.А., Геодакян Э.Г., Оганесян С.М., Карапетян Дж.К., Геодинамика и сейсмичность на сейсмическом линияменте Эрзрум-Боржоми-Казбек (ЭКБ), сб. научн. мат., XIV Уральская молодежн. шк. по геофизике, Пермь, “ГИ УрО РАН”, 2023, с. 204-209, ISBN 978-5-903258-47-5.
 18. Симонян А.О., Оганян М.В., Уточненная пространственно-временная модель поля ускорений главного магнитного поля на поверхности Земли и геомагнитные джерки, “Геомагнетизм и аэрономия”, М., 2023, т. 63, N 3, с. 366-390, DOI: 10.31857/S0016794022600624 EDN: POKDOY.
 19. Abrehdari S., J. K. Karapetyan H., Rahimi and Geodakyan E., Tectonic activities description in the ongoing collision zone of the Eurasia-Arabia plates Using 2D SurfaceWaves tomography, Russian Journal of Earth Sciences, v. 23, 2023, ES2004, doi: 10.2205/2023ES000835.
 20. Gevorgyan A., Karapetyan J., Comparative analysis of seismicity and tectonics of the territory of Armenia, 2023, In: Kosterov, A., Lyskova, E., Mironova, I., Apatenkov, S., Baranov, S. (eds) Problems of Geocosmos-2022. ICS 2022. Springer, Cham, https://doi.org/10.1007/978-3-031-40728-4_13
 21. Gasparyan R., On the issue of the prospects of the Jermakhbyur geothermal system of the Syunik marz of the RA, Proceedings of the International conference “Continental collision zone volcanism and associated hazards”, Yerevan, 2023, pp. 82-83.
 22. Gasparyan R., To the problem of the emergence and activation of failure phenomena in the territory of Gyumri, Proceedings of the International Conference “Scientific research of the SCO countries: synergy and integration”, Reports in English, Beijing, Part 5, 2023, pp. 195-200, ISBN 978-5-905895-82-7, DOI 10.34660/INF.2023.41.92.209

23. Karapetyan J., Geodakyan E., Karapetyan R., Hovhannisyan L., Matevosyan G., Study of modern regional and local anomalous variations of seismicity in the Tavro-Caucasian region, EGU General Assembly 2023, Vienna, 2023, EGU23-16905, <https://doi.org/10.5194/egusphere-egu23-16905>.
24. Krasnoperov, R., Sidorov, R., Grudnev, A., Karapetyan, J., Lazarev, D., On the magnetic properties of construction materials for magnetic observatories, Appl. Sci., 2023, 13, 2246, <https://doi.org/10.3390/app13042246>
25. Simonyan A., Ohanyan M., A refined spatio-temporal model of accelerations of the main geomagnetic field on the Earth's surface and geomagnetic jerks, Geomagnetism and Aeronomy, 2023, v. 63, N 3, pp. 325-348, DOI: 10.1134/S0016793223600078
Հոդվածները հրատարակվել են «Геология, геоэкология и ресурсный потенциал Урала и сопредельных территорий» համառոտական երիտասարդական XI գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, Մ., «Перо» հրատ., 2023, 243 էջ:
26. Карапетян Дж.К., Мкртчян Г.А., Гедакян Э.Г., Саакян Б.В., Выделение сейсмогенных зон территории юго-восточной части Малого Кавказа и оценка сейсмического потенциала, с. 16-20, ISBN 978-5-00218-675-4.
27. Карапетян К.А., Чилингарян А.З., Выбор рационального геофизического комплекса корреляционным способом, с. 199-203.
28. Мкртчян М.А, Саакян Б.В., Геодакян Э.Г., Карапетян Р.К., Афтершоки катастрофического Восточно-турецкого землетрясения 06.02.2023., $M_w=7.8$, как процесс деструкции геологической среды очаговой области, с. 21-24.
29. Саакян Б.В., Мкртчян М.А., Карапетян Р.К., Сехпосян А.Г., Региональная геотектоника и сейсмотектонические условия очаговых зон Восточно-Турецких землетрясений 06.02.2023, с. 30-32.

Պաշտպանվել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Ակադեմիկոս-քարտուղար՝ ակադեմիկոս Յու.Սուվարյան
Գիտքարտուղար՝ Ա.Մելքումյան

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են Պատմության, Արևելագիտության, Արվեստի, Հնագիտության և ազգագրության, Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտները, Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնը, «Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչությունը:

Բաժանմունքի կազմում ընդգրկված են ԳԱԱ 6 ակադեմիկոս և 15 թղթակից անդամ:

2023թ. անցկացվել է բաժանմունքի 3 ընդհանուր ժողով:

Բաժանմունքի ապրիլի 4-ի տարեկան ընդհանուր ժողովում քննարկվել և հաստատվել է ակ. Յու.Սուվարյանի «Բաժանմունքի 2022թ. գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության հիմնական արդյունքները» հաշվետու զեկուցումը: Լսվել են ակ. Ա.Մելքոնյանի «Աղբյուր. պատմաժողովրդագրական քննություն», պ.գ.թ. Ա.Բոբոխյանի «Սևանա լճի արևելյան ափերի նորագույն հնագիտական հետազոտությունները» զեկուցումները:

Բաժանմունքի հունիսի 29-ի ընդհանուր ժողովում քննարկվել են Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ու Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինստիտուտների տնօրենների թափուր տեղերի համար առաջադրված բ.գ.թ. Հ.Որսկանյանի և տ.գ.թ. Մ.Մանուչարյանի թեկնածությունները երաշխավորելու հարցերը: Որոշվել է դրական կարծիքով նրանց թեկնածությունները ներկայացնել ԳԱԱ նախագահության քննարկմանը:

Բաժանմունքի օգոստոսի 31-ի ընդհանուր ժողովում քննարկվել են Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ու Պատմության ինստիտուտների տնօրենների թափուր տեղերի համար առաջադրված բ.գ.թ. Վ.Կատվալյանի և ակ. Ա.Մելքոնյանի թեկնածությունները երաշխավորելու հարցերը: Որոշվել է դրական կարծիքով նրանց թեկնածությունները ներկայացնել ԳԱԱ նախագահության քննարկմանը:

Հաշվետու տարում բաժանմունքն անցկացրել է բյուրոյի 21 նիստ:

Բյուրոյի նիստերում քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի 2023թ. աշխատանքային պլանը, բաժանմունքի գիտական հիմնարկների՝ գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորման ենթակառուցվածքի պահպանման և զարգացման, պետական նպատակային ծրագրերի հայտերը, քննարկվել են բաժանմունքի հիմնարկների՝ գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության բազային ֆինանսավորման ենթակառուցվածքի պահպանման և զարգացման ծրագրերի կատարման 2022 թ. հաշվետվությունների մասին հարցերը, ինչպես նաև 2023թ. նշված ծրագրերի կատարման ընթացիկ հաշվետվությունները, ասպիրանտուրայի ընդունելության տեղերի հայտերը, «Հայոց պատմության» I գրքի I հատորի շարադրման ընթացքի մասին, բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների գործունեության արդյունավետության բարձրացման և գիտական հանդեսները միջազգայնացնելու ուղղությամբ կատարված աշխատանքների արդյունքների, բաժանմունքում մասնագիտական խորհուրդների կազմավորման, բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների «Գիտական սարքավորումների սպասարկում, վերազինում, գիտափորձերի իրականացման համար նյութերի ձեռքբերում և չնախատեսված անհետաձգելի ծախսերի կատարում» և «ՀՀ ԳԱԱ համակարգի կազմակերպությունները սարքավորումներով վերազինում» 2023թ. բյուջետային ծրագրերի

մասին, ինչպես նաև գիտակազմակերպական այլ հարցեր: Բաժանմունքի բյուրոյի ղեկավարների 25-ի նիստում քննարկվել և հաստատվել են բաժանմունքի բյուրոյի, գիտական հաստատությունների 2023թ. գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության մասին հաշվետվությունները, հաստատվել է Պատմության ինստիտուտի գիտական խորհրդի անհատական կազմը:

2023թ. հրատարակվել են «Պատմաբանասիրական հանդեսի», «Բանբեր հայագիտության» և «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» պարբերականների 3-ական համարներ, թողարկվել է «Հիմնարար հայագիտություն» էլեկտրոնային անգլերեն հանդեսի 2 համար: Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտը հրատարակել է «Լեզու և լեզվաբանություն» հանդեսի 1, «Ջահուկյանական ընթերցումներ» հանդեսի 2 համարներ, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինստիտուտը՝ «Գրականագիտական հանդես», Արվեստի ինստիտուտը՝ «Արվեստագիտական հանդես» պարբերականների 2-ական համարներ:

Բաժանմունքի գիտական կազմակերպությունների աշխատակիցները հրատարակել են 133 գիրք (8-ն արտասահմանում), 17 դասագիրք ու ձեռնարկ, 1088 հոդված՝ գրախոսվող ամսագրերում 736 (153-ն արտասահմանում), գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում՝ 352 (130-ն արտասահմանում), 240 թեզիս (72-ն արտասահմանում):

Անցկացվել են 31 միջազգային և 58 հանրապետական գիտաժողովներ:

Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի տնօրեն Ա.Բոբոխյանն ընտրվել է Գերմանական հնագիտական ինստիտուտի (DAI, Բեռլին) թղթակից անդամ:

ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ ակ. Ա.Մելքոնյան

Փոխտնօրեն՝ պ.գ.դ. Կ.Խաչատրյան

Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ.Մուրադյան

Էլեկտրոնային փոստ՝ history@sci.am, patminst@sci.am

Կայքէջ՝ www.academhistory.am

Մասնագիտական խորհուրդ 004՝ «Հայոց պատմություն»

Նախագահ՝ ակ. Ա.Մելքոնյան, գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ.Մուրադյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Հայոց պետականության հիմնախնդիրները հնագույն ժամանակներից մինչև 1918թ.» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ակ. Ա.Մելքոնյան) հրատարակվել է «На разломах миросистем: из истории контактных зон Переднеазиатского региона: Исторические очерки» I գիրքը, որը նվիրված է Եփրատի շփման գոտուն անտիկ ու միջնադարում: Եփրատի սահմանը միաժամանակ գտնվում է համաշխարհային մի քանի համակարգերի ու քաղաքակրթությունների խաչմերուկում: Հետևաբար, արխայիկ ժամանակներից ի վեր այս տարածաշրջանում ու նրա շուրջ շարունակական բախումներ տեղի են ունեցել աշխարհների ու կայսրությունների միջև, որն իր հետքն է թողել այս փոքր, բայց խիտ բնակեցված ենթաշրջանի կյանքում: Սկսած մ.թ.ա. 2-րդ հազարամյակից՝ Եփրատը եղել է կայսրությունների միջև կռվախնձոր, որի պատճառով նրա շրջանները հայտնվել են համաշխարհային տարբեր համակարգերի ու քաղաքակրթությունների մաս, այսպես կոչված՝ Նոմոս: Չնայած մասնատվածությանը՝ այս տարածաշրջանը պահպանել է մշակութային, կրոնական ու տնտեսական միասնությունը և ներքին մտավոր

ամբողջականությունը: Նրա բնակիչներից ոմանք միաժամանակ հավատարմորեն ծառայել են կայսերական իշխանություններին, իսկ մյուսներն ընդգծված հակառակության մեջ էին մետրոպոլիայի հետ: Այս կամուրջ-մշակույթները, որոնք առաջացել են համաշխարհային համակարգերի ծայրամասում, և երբեմն ամբողջ ենթաքաղաքակրթությունները դեռևս թերագնահատված են ու քիչ ուսումնասիրված:

«Թռչնոց բոյն» որբանոցի ստեղծման 100-ամյակին նվիրված նյութերի ժողովածուում ներկայացվել է Հայոց ցեղասպանության հետևանքով Լիբանանի ծովեզրյա Զիրբել քաղաքում դանիացի միսիոներուհի Մարի Յակոբսոնի 1922թ. հիմնած որբանոց-վարժարանի՝ «Թռչնոց բոյն»-ի գործունեությունը:

«Հայաստանը և հայությունը նորագույն ժամանակաշրջանում: Հայկական հարց և Հայոց ցեղասպանություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ.Խաչատրյան) հրատարակվել են.

- «Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-2005թթ.» աշխատությունը, որտեղ քննարկվել են հայ-իրանական քաղաքական, տնտեսական, գիտակրթական ու մշակութային հարաբերությունները, այդ գործընթացին իր որոշակի մասնակցությունն ունեցած Իրանի հայ համայնքի դերը 1991-2005թթ.: Գրքում փորձ է արվել անդրադառնալ երկկողմ հարաբերություններում տեղ գտած ձեռքբերումներին ու խնդիրներին:

- «Армяне-моряки в Великой Отечественной войне (1941-1945гг.)», գիրքը, որտեղ ՌԴ ռազմածովային ու պաշտպանության նախարարության նորահայտ արխիվային փաստաթղթերի, համապատասխան գրականության ու պարբերական մամուլի նյութերի հիման վրա հայկական պատմագիտության մեջ առաջին անգամ լուսաբանվել է Բալթյան, Սև ծովերի, Հյուսիսային ու Խաղաղ օվկիանոսների նավատորմերի հայ ծովայինների մասնակցությունը Հայրենական մեծ պատերազմին:

«Աղբյուրագիտություն և պատմագրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա. Շահնազարյան) հրատարակվել է «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին» ժողովածուի III պրակը, որտեղ ներկայացվել է Հալեպի «Քարէն Եփփէ» ազգային ճեմարանի 75-ամյա պատմությունը:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Խորհրդային Հայաստանի պատմության «սպիտակ էջերը». ազգային զարթոնքից մինչև անկախություն (1965-1991թթ.)» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Կ.Խաչատրյան) ուսումնասիրվել են Հայաստանի ազգային գրադարանում և ԳԱԱ հիմնարար գիտական գրադարանում պահվող, ինչպես նաև համացանցում առկա թվայնացված պարբերականները (թերթեր, ամսագրեր), գիտական ու գեղարվեստական գրականությունը, հուշագրությունները, լուսանկարները, փաստավավերագրական ու գեղարվեստական ֆիլմերը, Երևանում և մարզերում անցկացվել են հարցազրույցներ, ուսումնասիրվել են արխիվային փաստաթղթեր Հայաստանի ազգային արխիվում և արխիվի Լոռու ու Տավուշի մարզային մասնաճյուղում (արխիվային շուրջ 160 գործ), Աբովյանի տարածքային ներկայացուցչությունում: Անցկացվել է «Խորհրդային Հայաստանի առօրյա կյանքի «սպիտակ էջերը»» խորագրով միջազգային գիտաժողով և կլոր սեղան-քննարկում, վերջինիս մասնակցել են ներկայացուցիչներ ՌԴ ԳԱ ընդհանուր պատմության ինստիտուտից, Պատմության ինստիտուտից, ԵՊՀ, ՀՊՄՀ, ՀԱԱՀ: Տարվել են նաև կատարված հետազոտության արդյունքները գիտահանրամատչելի տարբերակով հանրությանը ներկայացնելու աշխատանքներ:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Արցախյան հիմնախնդիրները արդի քաղաքական գործընթացների հոլովոյթում. գիտագործնական համաժողովի զեկույցների ժողովածու, Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 328 էջ:
2. Գասպարյան Դ.Վ., Չարենց Ե., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2023, 404 էջ:
3. Գասպարյան Դ.Վ., Հայ գրականություն, Ե., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2023, 580 էջ:
4. Հակոբյան Ա.Մ., Արևմտահայոց Ազգային սահմանադրությունը Հայոց պետականության գաղափարի հոլովոյթում (1860-1863թթ.), «Ազգային սահմանադրության» վավերացման 160-ամյակի առթիվ, Ե., Պատմ. ինստ., «Դավիթ թագավոր» ՍՊԸ տպարան, 2023, 184 էջ:
5. Հայոց ցեղասպանությունը եւ որբերը. կյո՛ր սեղան-քննարկում «Թոշնոց բոյն» որբանոցի ստեղծման 100-ամյակին նվիրված նյութերի ժողովածու, Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 149 էջ:
6. Մկրտչյան Կ.Գ., Հայ-իրանական հարաբերությունները 1991-2005թթ., Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 257 էջ:
7. Սահակյան Ռ.Օ., Սարգսյան Ռ.Հ., Միլիցիայի ուսումնական դասընթացների կազմակերպումը Խորհրդային Հայաստանում (1920-ական թթ.: Փաստաթղթեր և նյութեր), Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 194 էջ:
8. Սուքիասյան Հ.Կ., Ղազարյան Գ.Խ., Ավետյանցները և նրանց զարեջրի գործարանը (գիրք-ալբոմ), Ե., «Թիվ 405» ՓԲԸ, 2023, 140 էջ:
9. Սուքիասյան Հ.Կ., Ղարազյոզյան Ա.Հ., Գառնի (հին ժամանակներից մինչև մեր օրերը), Ե., «Աստղիկ» գրատուն, 2023, 239 էջ:
10. Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին, պրակ Գ, Հալեպի «Քարէն Եփփէ» ազգային ճեմարանի հիմնադրման 75-ամյակին նվ. միջազգ. գիտաժող. նյութ. ժող., Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 197 էջ:
11. Арутюнян К.А., Армяне-моряки в Великой Отечественной войне (1941-1945 гг.), Ер., Ин-т. ист., 2023, 252 стр.
12. Маргарян Е.Г., На разломах миросистем: из истории контактных зон Переднеазиатского региона: Исторические очерки, Ер., Ин-т. ист., 2023, кн. I, 334 стр.
13. Тунян В.Г., Освещение Армянского вопроса и Геноцида армян в Азербайджанской историографии. Начало XXI в., Ер., изд. “Чартагагет”, 2023, 140 стр.
14. Тунян В.Г., Армянская Апостольская церковь: воззрения и реалии, Ер., изд. “Лусакн”, 2023, 240 стр.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

15. Գասպարյան Դ.Վ., Գրականություն, 9-րդ դասարան Ե., «Տիգրան Մեծ» հրատ., 2023, 298 էջ:
16. Գասպարյան Դ.Վ., Հայ գրականություն, 12-րդ դասարան Ե., «Արևիկ» հրատ., 2023, 224 էջ:
17. Սուքիասյան Հ.Կ., Նաջարյան Մ.Տ., Ղամբարյան Վ.Վ., Պողոսյան Լ.Վ., Նուրբեկյան Լ.Զ., Ղարիբյան Ա.Ա., Ատալյան Մ.Մ., «Հայոց պատմություն» և «Հասարակագիտական առարկաների մոդուլ» դասընթացների ուսումնամեթոդական ձեռնարկ, Ե., «Մեկնարկ» ՍՊԸ, 2023, 87 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

18. Ադամյան Ն.Ս., Դրվագներ Կովկասի Հայոց բարեգործական ընկերության գործունեությունից (1914թ. սեպտեմբեր-1915թ. հունիս), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 31-42:
19. Ազատյան Շ.Խ., Համազասպ և Սահակ Արծրունի եղբայրների վկայաբանությունը և Հայաստանի դրությունը Ը դարի 70-80-ական թթ., Ե., «Արևելյան աղբյուրագիտություն», հտ. 4, 2023, էջ 22-56:
20. Ազիզբեկյան Ռ.Լ., ՌԴ Հայկական սփյուռքի դերը հայ-ռուսական հարաբերությունների ամրապնդման գործում (1991-2008թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 9-24:
21. Ազիզբեկյան Ռ.Լ., «Վերակառուցման» քաղաքականությունը և ԽՍՀՄ փլուզումը (1985-1991), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 152-169:
22. Ալեքսանյան Հ.Ս., ՀՀ-ից ՌԴ աշխատանքային միգրացիայի հիմնախնդրի շուրջ, Ե., «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, N 2, 2023, էջ 180-185:
23. Ամիրջանյան Հ.Հ., Արևմտահայության կոտորածների կանխմանն ուղղված Գևորգ Ե Սուրենյանցի գործունեությունը (1915թ. ապրիլ-նոյեմբեր), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 67-79:
24. Ամիրջանյան Հ.Հ., Արևմտյան Հայաստանում բարենորոգումների իրագործման հանգամանքները

- 1913թ. (Գևորգ Ե Սուրենյանցի աթոռակալության տարիներին), Ե., «Регион и мир» научно-аналит. журн., N 3, 2023, էջ 47-52:
25. Ամիրջանյան Հ.Հ., Գևորգ Սուրենյանցի գործունեությունը Հայկական հարցի վերաբացման ուղղությամբ 1912 թ., Ե., Գավառի պետհամալս. 26-րդ գիտաժողով՝ նվ. համալս. հիմնադրման 30-ամյակին, 2023, էջ 218-226:
 26. Ավագյան Բ.Ռ., Սիրիայի պատերազմի ընթացքում հայերի կրած գրկանքներ (2012-2018), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 194-210:
 27. Ավագյան Բ.Ռ., Սիրիայի հայերի տեղաշարժը արտերկիր (Լիբանան, Թուրքիա, Հորդանան, ԱՄՆ, Շվեդիա, Ավստրալիա) (2012-2018թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 61-74:
 28. Ավետիսյան Ս.Ռ., ՀԽՍՀ Կարմիր խաչի ընկերության գործունեությունը 1950-ական թվականների առաջին կեսին, Ե., «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», N 1, 2023, էջ 83-113:
 29. Ավետիսյան Ս.Ռ., Գյոզալյան Վ.Գ., Սոցիալական արդարության հիմնախնդիրը ՀՀ նախա-դպրոցական կրթության ոլորտում, Ե., «Գիտական Արցախ», N 1(16), 2023, էջ 148-159:
 30. Ավետիսյան Ս.Ռ., Հրաչիկ Սիմոնյան (ծննդյան 95-ամյակի առթիվ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 327-331:
 31. Բաբլումյան Ա.Ռ., Ժողովրդագրական փոփոխությունների պատճառներն Արևմտյան Հայաստանի Դիարբեքիի նահանգում (XIX դ. վերջեր-XX դ. սկզբներ), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 35-51:
 32. Բադալյան Ա.Ռ., ՀԿ(Բ)Կ կենտկոմի նախագահության և քարտուղարության որոշումները ԱՍԴԽՀ և ԽՍՀՄ կազմավորման մասին (1921-1922 թթ.), Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 1(11), 2023, էջ 20-42:
 33. Բադալյան Ա.Ռ., Ալեքսանյան Կ.Վ., Խորհրդային իշխանության առաջին քայլերը Ալեքսանդրապոլի գավառում 1921-1922թթ., Ստ., «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», N 1, 2023, էջ 320-330:
 34. Բալայան Վ.Ռ., Իվանյան բնակավայրը. պատմական անցյալը և ներկան, Ե., «Արցախի հոգևոր ու մշակութային ժառանգության պաշտպանության խնդիրներն ու վտանգները» միջազգ. գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 56-64:
 35. Բադալյան Ա.Ռ., Նոմենկլատուրայի ձևավորման քաղաքականությունը Խորհրդային Հայաստանում (1920-ական թթ.), «Վանաձորի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հումանիտար և հասարակական գիտություններ», N 2, 2023, էջ 127-138:
 36. Գասպարյան Դ.Վ., Խորհրդային գրականության հայեցակարգային ընդհանուր օրինաչափությունները, Ե., «Խորհրդային մշակույթ. կոնցեպտը, ընկալումներն ու դրսևորումները» զեկ. ժող., 2023, էջ 107-125:
 37. Գասպարյան Դ.Վ., Դեպի ամբողջական Չարենցը (խմբագրի խոսք), Ե., «Եղիշե Չարենց. մատենագիտություն», պրակ Ա., 2023, էջ 3-5:
 38. Գասպարյան Դ.Վ., Եղիշե Չարենցը Հայաստանի Առաջին Հանրապետության տարիներին, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 1, 2023, էջ 80-128:
 39. Գասպարյան Դ.Վ., Անուշավան Զաքարյան (ծննդյան 70-ամյակի առթիվ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 389-398:
 40. Գասպարյան Դ.Վ., Ալմաստ Զաքարյան - 100, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 274-279:
 41. Գևորգյան Զ.Հ., Պատեր և պարիսպներ. մասնավորի ու հանրայինի միջև սահմանները Կիլիկյան Հայաստանի քաղաքային միջավայրում, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», հտ. 35, 2023, էջ 68-80:
 42. Գրիգորյան Մ.Գ., Բագրատունի վերնախավին ընծայված զգեստների ընդհանուր նկարագիրը, Ե., «Регион и мир» научно-аналит. журн., N 5, 2023, էջ 28-35:
 43. Դանիելյան Մ.Դ., Հայերը «50-ի պրոցեսում», Ե., «Регион и мир» научно-аналитич. журн., N 6, 2023, էջ 54-62:
 44. Դանիելյան Մ.Դ., Քրիստափոր Միքայելյանն ու ՀՅԴ Բաքվի կազմակերպությունը՝ Յարական ոստիկանության դեպարտամենտի 1890-ական թվականների գաղտնընթերցումներում, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 4, 2023, էջ 272-288:
 45. Եսոյան Մ.Ա., Եգիպտահայ «Ժողովուրդ» պարբերականը (1903-1904 թթ.), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 52-66:

46. Երանոսյան Մ.Մ., Հակոբ Զավրիյանի գործունեությունը Հայկական հարցի վերաբացման տարիներին (1912-1914 թթ.), Ե., «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, N 2, 2023, էջ 67-91:
47. Երանոսյան Մ.Մ., Կ.Պոլսում Ռուսաստանի դեսպան Ն.Զարիկովի գաղտնի զեկույցը Սիմոն Զավարյանի և Հակոբ Զավրիյանի հետ հանդիպման մասին (1911թ. դեկտեմբեր), Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 4, 2023, էջ 289-304:
48. Զաքարեան Լ.Ս., Անկախության օրակարգի ձեւաորումը Անկախության հրապարակում եւ Գերագոյն խորհրդում, Պէյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդէս», հտ. 43/2, 2023, էջ 235-257:
49. Զաքարյան Լ.Ս., ՀՀ խորհրդարանի գործունեությունը և փոխակերպման գործընթացը անկախության առաջին տարիներին, Ե., «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, N 2, 2023, էջ 159-179:
50. Թաջիրյան Է.Խ., Նոր Զուղայի Ս. Կատարինեանց կուսանաց վանքի ընծայամատեանը, Վիեննա, «Հանդէս Ամսօրեայ», 2023, էջ 133-162:
51. Թորոսյան Վ.Հ., Հայ-լատին և հայ-բյուզանդական եկեղեցական հարաբերությունները 1230-ական թթ. վերջին և 1240-ական թթ., Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 4-24:
52. Թորոսյան Վ.Հ., Սուրբ Բարդուղիմեոս առաքյալի ավանդույթը հայ-լատին և հայ-բյուզանդական եկեղեցական հարաբերությունների համատեքստում (X դ.-XIII դ. կեսեր), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 24-48:
53. Ժամհարյան Գ.Ա., «Կարծում եմ, որ վեպս մի փոքր ավելի արժե». Խորհրդահայ մտավորականությունն ու նյութական հարցը, Ե., «Խորհրդահայ մշակույթը. կոնցեպտը, ընկալումներն ու մոտեցումները» հոդված. Ժող., 2023, էջ 73-85:
54. Ժամհարյան Գ.Ա., Առօրեականության պատմության սոցիոլոգիական հենքը, Ե., «Պատմություն և մշակույթ» հանդես, N 2, 2023, էջ 121-130:
55. Խաչատրյան Հ.Ա., Գևորգյան Հ.Ա., Մարդպետություն գործակալությունը և մարդպետ պաշտոնյան, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 35, 2023, էջ 129-157:
56. Խառատյան Ա.Ա., Երուսաղեմի հայոց պատրիարքությունը և Ս. Տեղյաց շուրջ հույն-հայկական դիմակայությունը (1700-1730-ական թվականներ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N1, 2023, էջ 55-73:
57. Խառատյան Ա.Ա., Հովհաննես Հաննայի երկը՝ Երուսաղեմի և Կոստանդնուպոլսի Հայոց պատրիարքությունների պատմության սկզբնաղբյուր, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 12-29:
58. Խառատյան Ա.Ա., Լևոն Զեքիյան (ծննդյան 80-ամյակի առթիվ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 365-370:
59. Խուդինյան Գ.Ս., Գյուբալ հեղափոխության թիրախներն ու շահառուները, Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 1, 2023, էջ 3-8:
60. Խուդինյան Գ.Ս., ՀՅ Դաշնակցությունն առաջավորասիական և արևելաեվրոպական երկրների քաղաքական համակարգերում 19-րդ դարի վերջերին-20-րդ դարի սկզբներին. մաս III: ՀՅԴ կապերն ու հարաբերությունները Ռուսաստանի ընդդիմադիր և հեղափոխական կուսակցությունների հետ Ռուսական առաջին հեղափոխության նախօրեին (1901-1904 թթ.), Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 2, 2023, էջ 96-128:
61. Խուդինյան Գ.Ս., ՀՅ Դաշնակցությունն առաջավորասիական և արևելաեվրոպական երկրների քաղաքական համակարգերում 19-րդ դարի վերջերին-20-րդ դարի սկզբներին. մաս IV: ՀՅԴ կապերն ու հարաբերությունները Ռուսաստանի հեղափոխական կուսակցությունների հետ Ռուսական առաջին հեղափոխության տարիներին (1905-1907 թթ.), Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 4, 2023, էջ 91-116:
62. Խուդինյան Գ.Ս., Մեր ծածկանունները (առաջաբան), Երուսաղեմի Փամպուքեան, Հ.Յ. Դաշնակցության ծածկանուններու բառարան (անձնանուններ, տեղանուններ, թուանշանային ծածկագրեր), Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 5, 2023, էջ 4-7:
63. Խուդինյան Գ.Ս., Նահատակ ազգի առաքելությունը, Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 3, 2023, էջ 3-8:
64. Խուդինյան Գ.Ս., Պատենշ-պետության տեսլականը, Ե., «ՎԷմ» համահայկական հանդես, N 2, 2023, էջ 3-8:
65. Կարապետյան Ա.Հ., Պարույր Սիրեկանի Հակոբյան, «Տառապանքներով լեցուն կյանքիս մասին»: Հուշեր, I մաս, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 310-313 (գրախոսություն):
66. Կարապետյան Ա.Հ., Գրական, կրթական և մշակութային հարցերը «Հորիզոն» պարբերականի էջերում 1909-1910 թթ., Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 101-112:

67. Կարապետյան Ա.Հ., Վահան Թորթվենցը՝ «Հայաստանի խմբագիր», Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 89-99:
68. Կոնինյան Մ.Կ., Լոզանի կոնֆերանսում «Ազգային օջախի» քննարկումների արձագանքները պոլսահայ մամուլում («Ժողովրդի ձայն», «Ճակատամարտ», «Վերջին լուր»), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 136-148:
69. Կոնինյան Մ.Կ., Կ.Պոլսի Հայ ազգային խնամատարության օգնությունը հայ գաղթականությանը (1919-1920), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 117-128:
70. Հակոբյան Ա.Մ., Պետականության գաղափարի հոլովոյթն արևմտահայ իրականության մեջ (Ազգային սահմանադրության վավերացման 160-ամյակի առթիվ), Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 1, 2023, էջ 36-79:
71. Հակոբյան Ա.Մ., Երուանդ Փամբուքեանի, ՀՅ Դաշնակցության ծածկանուններու բառարան, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 2, 2023, էջ 271-283 (գրախոսություն):
72. Հակոբյան Ա.Մ., Արևելյան Հայաստանի՝ Ռուսաստանին միացման հիմնահարցի պատմագիտական գնահատականը խորհրդահայ պատմագրության մեջ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 46-58:
73. Հակոբյան Ա.Մ., Խաչատուր Աբովյանը՝ իբրև հայրենիքի ազատագրման ու պետականության վարականգնման գաղափարաբան (Խ.Աբովյանի անհետացման 175-րդ տարելիցի առիթով), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 61-68:
74. Հակոբյան Ա.Մ., Ալեքսանդր Խատիսյանի ժառանգության ամբողջացում. Ալ. Խատիսյանի անտիպ գործեր, նամակներ, նյութեր և փաստաթղթեր, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 3, 2023, էջ 232-252 (գրախոսություն):
75. Հայրապետյան Ա.Ս., Դրվագներ Ամերիկյան նպաստամատույց կոմիտեի Ալեքսանդրապոլում ծավալած գործունեությունից 1919-1920թթ., Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N2(26), 2023, էջ 43-53:
76. Հարությունյան Մ.Գ., Միքայել Աստապատեցու՝ Հյուսիսային Արցախի Գանձակի երկու անտիպ ձեռագրեր (18-րդ դարի երկրորդ կես), Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 2, 2023, էջ 57-68:
77. Հարությունյան Մ.Գ., Միքայել Աստապատեցու՝ Շուշիում 18-րդ դարի վերջին գրված ձեռագրի շուրջ, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 1, 2023, էջ 47-54:
78. Հովհաննիսյան Գ.Հ., Ազգային խնդիրները Լոնդոնի «Նոր կեսնք» պարբերականում (1898-1902թթ.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 59-71:
79. Հովհաննիսյան Գ.Հ., Սարգիս Մեիրաբյան. Խանասորի Վարդանի հիշատակարանը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 260-265 (գրախոսություն):
80. Հովհաննիսյան Լ.Հ., Արևմտյան Հայաստանի հարցի միջազգայնացումը Հայաստանյան արդի պատմագիտության գնահատմամբ (1996-2022թթ.), Ե., «Մրցունակ կրթության և գիտության հիմնախնդիրները հարափոփոխ աշխարհում» միջազգ. գիտաժող. զեկ. ժող., 2023, էջ 306-326:
81. Հովսեփյան Մ.Վ., Հայ որբերի հիմնախնդիրներին անդրադարձը «Վերջին լուր», «Ճակատամարտ» և «Ժողովրդի ձայնը. Ժամանակ» օրաթերթերի էջերում, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2, 2023, էջ 75-86:
82. Հովսեփյան Մ. Վ., Հայոց ազգային տունը, Հայկական հարցը և Կ.Պոլսի հայ պարբերականները, Վիեննա, «Հանդես Ամսօրեայ», N 1-12, 2023, էջ 359-379:
83. Հովսեփյան Մ.Վ., Պոլսահայ պարբերականները «Նեմեսիս» գործողության մասին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 100-114:
84. Հովսեփյան Մ.Վ., Հայոց ազգային տունը, Հայկական հարցը և Կ.Պոլսի հայ պարբերականները, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 86-100:
85. Մաղալեան Ա.Վ., Հայ ուղեգիրները Եթովպիայի եւ հայ-եթովպական յարաբերությունների մասին, Պէյրուֆ, «Եգիպտոսի, Սուտանի եւ Եթովպիոյ հայերը» միջազգ. գիտաժող. նիւթ., 2023, էջ 127-161:
86. Մաղալյան Ա.Վ., Արցախի բնակավայրերն ըստ Երուսաղեմի Ս. Հակոբյանց վանքի նվիրակի հաշվետվումարի, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 35, 2023, էջ 252-270:
87. Մարության Ա.Յ., Հայկական հարցը Լոզանի խորհրդաժողովում (1923թ. հուլիսի 24-ի Լոզանի պայմանագրի 100-ամյակի առթիվ), Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 2, 2023, էջ 196-226:
88. Մարության Ա.Յ., Մեծ եղեռնի ու Ջմյուռնիայի հայ և հույն բնակչության զանգվածային կոտորածների համեմատական վերլուծություն, Ե., «Ցեղասպանագիտական հանդես», N 11(1), 2023, էջ 9-20:
89. Մելիքյան Վ.Հ., Հայկական հարցի փուլերը 1912-1920թթ., «1919-1920թթ. Հայաստանի Հանրապե-

- տության վերաբերյալ Ազգերի Լիգայի ընդունած փաստաթղթերի ժողովածու», Ե., 2023, էջ 44-57:
90. Մելիքյան Վ.Հ., Սարգիս Մեհրաբյան Խանասորի Վարդանի հիշատակարանը, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 247-257 (գրախոսություն):
 91. Մելքոնյան Ա.Ա., Նորահայտ փաստաթղթեր Հայկական հարցի վերաբերյալ, «1919-1920թթ. Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ ազգերի լիգայի ընդունած փաստաթղթերի ժողովածու», Ե., 2023, էջ 11-12:
 92. Մելքոնյան Ա.Ա., Արցախ. քրիստոնյա աշխարհի ակունքներում, Արցախ. վտանգված ժառանգություն, Ե., Հայկական ճարտարապետությունն ուսումնասիրող հիմնադրամ, 2023, էջ 1-2 (նուսերեն, անգլերեն):
 93. Մելքոնեան Ա.Ա., Հայագիտությունը ԻԱ դարում, Պէյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 43/2, 2023, էջ 8-11:
 94. Մելքոնեան Ա.Ա., Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի պատմության ինստիտուտը 80 տարեկան է, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 5-6:
 95. Մկրտչյան Կ.Գ., Րաֆֆու պատմագիտական ժառանգությունը պարսկահայ գաղթօջախի մասին «Մշակի» էջերում (1872-78), Պէյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», հտ. 43/1, 2023, էջ 425-444:
 96. Մովսեսյան Ն.Մ., 1920թ. թուրք-հայկական պատերազմի նախօրյակի ռազմաքաղաքական իրավիճակի լուսաբանումը հայ ժամանակիցների պատմագրության մեջ, Ե., «Բանբեր Հայաստանի արխիվների», N 2, 2023, էջ 125-151:
 97. Մովսեսյան Ն.Մ., 1920թ. թուրք-հայկական պատերազմի նախօրյակի ռազմաքաղաքական իրավիճակի լուսաբանումը խորհրդահայ պատմագրության մեջ, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2(26), 2023, էջ 62-74:
 98. Մովսեսյան Ն.Մ., 1920թ. թուրք-հայկական պատերազմի սկզբնավորման հարցի անդրադարձը խորհրդահայ պատմագիտության մեջ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 129-141:
 99. Նազարյան Լ.Ս., Բագրատունիների Կղարջքի ճյուղի առաջացումը, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2, 2023, էջ 23-32:
 100. Նազարյան Լ.Ս., Տայք-Կղարջքյան Բագրատունի կուրապաղատները X դարում, Ե., «Հյուսիսային Հայաստանը պատմության խաչուղիներում (պատմամշակութային համադրություններ)» նյութ. ժող., N 1, 2023, էջ 67-82:
 101. Շահնազարյան Ա.Ի., Զաքարյանների միջանձնային ու միջնյուղային փոխհարաբերությունների պատմությունից (1160-1270-ական թվականներ), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 2, 2023, էջ 66-79:
 102. Շահնազարյան Ա.Ի., Թվոգվեցիների իշխանատոհմի պատմության շուրջ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 49-65:
 103. Շահնազարյան Ա.Ի., Կարեն Մաթևոսյան. Անին և անեցիները, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 338-341 (գրախոսություն):
 104. Պետոյան Ս.Հ., Նոր էջեր 1874 թվականին Արցախում հրատարակված «Հայկական աշխարհ» ամսագրի պատմությունից, էջմիածին, «էջմիածին» հանդես, է, 2023, էջ 79-86:
 105. Պետոյան Ս.Հ., Ոսկանեան Աստուածաշնչի մագաղաթեայ մի բացառիկ տպագրութիւն, Երուսաղեմ, «Սիոն», N 4-7, 2023, էջ 229-250:
 106. Պետոյան Ս.Հ., Մատենագիտական ճշգրտումներ Շուշիում 1832-1833 թվականներին տպագրված երկու հրատարակությունների վերաբերյալ, «Լրատու» հայկ. գրադարան. ասոցիացիայի կիսամյա գիտատեղեկատվական հանդես (էլեկտրոնային), N 2, 2023, էջ 49-56:
 107. Պետրոսյան Ք.Ռ., Հայկական նորագույն զինյալ ազատագրական պայքարի մարտիկն ու գաղափարախոսը. Գուրգեն Յանիկյան, Գավառ, «Գավառի պետական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու», N 14, 2023, էջ 98-124:
 108. Սահակյան Ռ.Օ., Առաջին աշխարհամարտի հայ սպաները: Հայաստանի հանրապետության բանակի սպաները: 1914-1920թթ.՝ պատմակենսագրական բառարան, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 2, 2023, էջ 225-236 (գրախոսություն):
 109. Սահակյան Ռ.Օ., Առաջին համաշխարհային պատերազմի Կովկասյան ռազմաճակատը փաստաթղթերում (քննական դիտարկումներ և վերլուծություն), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 93-123:

110. Սահակյան Ռ. Օ., Հայ ազատագրական շարժման կին գործիչները և մասնակիցները Խանասորի Վարդանի հուշերում, Ե., «Հանդես» գիտամեթոդ. հոդված. ժող., N 24, 2023, էջ 153-176:
111. Սայիյան Ա.Ս., Թուրքական հանցաշխարհի զորաշարժը հայկական կազմակերպությունների դեմ 1980-ական թվականներին: Նոր բացահայտումներ Թուրքիայի Ազգային հետախուզական ծառայության գործունեությունից, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 4, 2023, էջ 242-257:
112. Սայիյան Ա.Ս., Հայաստանի հանրապետությունը բոլշևիկ-քեմալական համագործակցության ծրագրերում, Ե., «Նոր աշխարհակարգը և Հայաստանը (զարգացումներ, մարտահրավերներ, այլընտրանքներ)» գիտ. հոդված. 10-րդ ժող., 2023, էջ 392- 408:
113. Սարգսյան Ս.Թ., Կոչեմ ապրողաց, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 1, 2023, էջ 6-7:
114. Սարգսյան Ս.Թ., Ազգային Ա պատվիրակության լիազոր ներկայացուցիչ Մ.Տամատյանի գործունեությունը Կիլիկիայում 1918-1920 թթ., Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 1, 2023, էջ 36-46:
115. Սարգսյան Ս.Թ., Հայ ժողովրդական կուսակցության հիմնադրումը, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 3, 2023, էջ 42-46:
116. Սարգսյան Ս.Թ., Խաղաղությունը չեն մուրում, նվաճում են, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 4, 2023, էջ 6-8:
117. Սարգսյան Ս.Թ., Արմենական-Ռամկավար շղթայի նվիրյալը՝ Արտակ Դարբինյան, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 4, 2023, էջ 28-34:
118. Սարգսյան Ս.Թ., Ազգային հիմնանպատակի և նոր ռազմավարության պահանջ կա, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 5, 2023, էջ 6-8:
119. Սարգսյան Ս.Թ., Ռամկավարները և Հայկական հարցը (1908-1917 հոկտեմբեր), Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 5, 2023, էջ 36-41:
120. Սարգսյան Ս.Թ., Բազմաբևեռ մտածելակերպ է անհրաժեշտ, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 6, 2023, էջ 6-8:
121. Սարգսյան Ս.Թ., Ռամկավարները և Հայկական հարցը (1917 հոկտեմբեր-1921), Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 6, 2023, էջ 47-53:
122. Սարգսյան Ս.Թ., Ռամկավարների գործունեությունը Կիլիկիայում (1918-1920թթ.), Էջմիածին, «Էջմիածին», Ե, 2023, էջ 112-132:
123. Սարգսյան Ս.Թ., Ռիչարդ Գասպարի Հովհաննիսյան, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 379-383:
124. Սարգսյան Ս.Թ., Ռուս-ուկրաինական մերօրյա հակամարտությունը և Հայկական հարցը, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 2, 2023, էջ 49-56:
125. Սարգսյան Ս.Թ., Վերափոխվել է անհրաժեշտ, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 3, 2023, էջ 6-8:
126. Սարգսյան Ս.Թ., Վերափոխվելն այսօր մեզ խիստ անհրաժեշտ է, Ե., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 2, 2023, էջ 6-8:
127. Սարգսյան Ս.Թ., Ֆելիքս Մովսիսյան, Հայ հասարակական միտքը XIX դարի եվրոպական ազգային-ազատագրական շարժումների մասին, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 1, 2023, էջ 244-252 (գրախոսություն):
128. Սարգսյան Վ.Դ., Վրաստանի հայ բնակչության դինամիկան 1959-2014թթ. (ըստ պաշտոնական մարդահամարի տվյալների), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 114-127:
129. Սուքիասյան Հ.Կ., Հոգևորականների դրությունը Խորհրդային Հայաստանում 1920-ական թվականներին, Ե., «Խորհրդահայ մշակույթը. կոնցեպտը, ընկալումներն ու դրսևորումները» հոդված. ժող., 2023, էջ 273-284:
130. Սուքիասյան Հ.Կ., Արվեստի գրաքննության սկզբնավորումը Խորհրդային Հայաստանում (1920–1923 թթ.), Ե., «Գեղարվեստի ակադեմիայի տարեգիրք», N 2, 2023, էջ 118-139:
131. Սուքիասյան Հ.Կ., Խարկովում Խորհրդային Հայաստանի լիազոր ներկայացուցիչ Հովսեփ Կարախանյանի նամակ-զեկուցագրերը Ուկրաինայի հայերի մասին (1921–1922թթ.), Էջմիածին, «Էջմիածին», ԺԱ, 2023, էջ 140-150:
132. Սուքիասյան Հ.Կ., Փաստաթղթեր «Կարմիր մոծակ» երգիծաթերթի մասին (1926–1927թթ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 347-360:
133. Սուքիասյան Հ.Կ., Թամարյան Զ.Լ., Վրաստանի արտգործնախարարության տեղեկագիրը՝ 1919թ. Զանգեզուրի պատկանելության վերաբերյալ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 274-284:

134. Սուքիասյան Հ.Կ., Ղազարյան Գ.Խ., Գարեջրագործությունը Երևանի նահանգում (XIX դարի վերջ-XX դարի սկիզբ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 124-138:
135. Սուքիասյան Հ.Կ., Ղազարյան Գ.Խ., Գիտաժողով՝ նվիրված Խորհրդային Հայաստանի պատմության «սպիտակ էջերին», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 344-346:
136. Ստեփանյան Գ.Ս., Հայերի էթնիկ զտումների և ցեղասպանական քաղաքականության իրագործման փուլերն Արևելյան Այսրկովկասում (XI-XX դդ.), Դ մաս, Ե., «Գիտական Արցախ», N1(16), 2023, էջ 9-21:
137. Ստեփանյան Գ.Ս., Համառոտ ակնարկ Գորիսի կրթական կյանքի պատմությունից (XIX դար-XX դարասկիզբ), «Սյունիքը կրթության և մշակույթի օջախ», Գորիսի պետհամալս. հիմնադրման 55-ամյակին նվ. գիտաժող. նյութ. ժող., Ե., 2023, էջ 122-161:
138. Վարդանյան Ա.Մ., Հայ-աղվանական զինակցությունը պարսկական տիրապետության դեմ (V դարի կեսին), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 35-52:
139. Վարդանյան Ա.Մ., Վարդան Մամիկոնյանի գործունեությունը 415-442թթ. Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 75-85:
140. Վարդանյան Գ.Վ., Միջին մասնագիտական կրթական հաստատությունների վերակառուցումը Խորհրդային Հայաստանում 1946-1960թթ., Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 134-151:
141. Վարդանյան Գ.Վ., Միջին մասնագիտական կրթության զարգացումը Խորհրդային Հայաստանում (1960-1975), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 159-175:
142. Վարդումյան Գ.Դ., Ծովինարի էպիկական կերպարի հնագույն ակունքները, Ե., «Գրականության և մշակույթի արդի հիմնախնդիրներ», Վ.Բրյուսովի անվ. պետհամալսարան, պրակ ԺԴ, 2023, էջ 22-33:
143. Վարդումյան Գ.Դ., Հին հայոց դիցաբանական պատկերացումների արտացոլումը «Սասնա ծռեր» էպոսում, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2 (27), 2023, էջ 7-23:
144. Վարդումյան Գ.Դ., Թոխաթյան Կ.Ս., Կնոջ կերպարը Հին Հայաստանի դիցաշխարհում, Ե., «Կինն Արևելքում» հոդված. ժող., պրակ II, 2023, էջ 205-229:
145. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Կրթական հիմնախնդիրները սուրիական Ճեզիրէի նորակազմ հայկական բնակավայրերում մէջ (1920-1960-ական թթ.), Ե., «Կրթությունը 21-րդ դարում», N1(9), 2023, էջ 246-259:
146. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Սուրիոյ հայ կաթողիկէներու կրթական գործունէութիւնը Ֆրանսական մանդատի տարիներուն, Վիեննա, «Հանդէս Ամսօրեայ», հտ. ՃԼԷ, 2023, էջ 419-440:
147. Аршакян Г.М., Сафарян А.В., К вопросу о характере и динамике развития российско-турецких отношений в постсоветский период, М., "Россия и мир: научный диалог", N 1(7), 2023, с. 40-53.
148. Вардумян Г.Д., Акоп Манандян (к 150-летию со дня рождения), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ. 342-346.
149. Гарибджанян С.Г., Биографии ученых в документах: Сенекерим Тер-Акопян, Ер., "Вестник общественных наук", N 1, 2023, с. 335-349.
150. Гарибджанян С.Г., Арсен Тертерян (к 140-летию со дня рождения), Ер., "Вестник арменоведения", N 1, 2023, с. 235-238.
151. Гарибджанян С.Г., Биографии ученых в документах: Артавазд (Арто) Егиазарян, Ер., Вопросы истории Армении, N 1(26), 2023, с. 182-188.
152. Гарибджанян, С.Г., Биографии ученых в документах: Александр Тамамшев, Ер., ДНАН Армении, т. 123, N 2, 2023, с. 76-79.
153. Гарибджанян С.Г., Биографии ученых в документах: Ваче Исагулянц (к 130-летию со дня рождения), Ер., "Хим. журн. Армении", т. 76, N 1-2, 2023, с. 165-169.
154. Гарибджанян С.Г., Биографии ученых в документах: Александр Акопян, Ер., "Известия НАН Армении. Механика", т. 76, N 3, 2023, с. 3-5.
155. Гарибджанян С.Г., Биографии ученых в документах: Иван Василевич Еиазаров (1893-1971), Ер., "Известия технических наук", N 2, 2023, с. 237-238.
156. Гарибджанян С.Г., Биографии ученых в документах: Анжур (Чеботарен), Ер., ДНАН Армении, N 3-4, 2023, с. 119-122.
157. Гарибджанян С.Г., Роль Академии наук СССР в организации науки в Армении (1925-1945), Ер., "Вестник общественных наук", N 3, 2023, с. 12-20.
158. Закарян Л.С., Взаимоотношения Верховного Совета Республики Армения и местных Советов народных депутатов в первой половине 1990-х гг., Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական

րական, N 2(27), 2023, էջ 176-193:

159. Магальян А.В., Правители Хачена. Княжеский род Хасан-Джалалынов в XVII–XIX вв., М., “Армянская генеалогия”, т. 2, 2023, с. 12–32.
160. Магальян А.В., Войско меликов Арцаха в 20-х гг. XVIII в., Ставрополь, сб. мат. межд. научно-практ. конф. «Кавказ в контексте глобальных вызовов: история и современность», 2023, с. 200-208.
161. Марукян А.Ц., Сравнительный анализ причин и предпосылок Геноцида армян и Дарфурского геноцида, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 1, 2023, էջ 28-43:
162. Марукян А.Ц., Сравнительный анализ этапов и методов осуществления Геноцида армян и Дарфурского геноцида, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 87-106:
163. Мелконян А.А., Крючков И.В., Торговые связи России с государствами Восточных Балкан в конце XIX - начале XX вв. (1898-1912 гг.) и проблема заимствования опыта Австро-Венгрии в донесениях российских дипломатов, Электрон. российск. историч. журн. «Bylye Gody». N 18 (1), 2023, с. 367-377.
164. Мелконян А.А., Хачатрян К.Г., Крючков И.В., Проблемы советского национально-государственного строительства (историко-критический анализ на примере Армении), “Вестник Калмыцкого института гуманитарных исследований РАН (“Oriental Studies” (Elista))”, Vol. 16, Is. 2, 2023, с. 340-352.
165. Петоян С.А., Инициатива В. Дадянца по изданию журнала под названием Арцах (1887-1888 гг.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 196-206:
166. Петоян С.А., Проекты издания газет Авака Махтеси-Акопянца в городе Шуши (1883-1885 гг.), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 302-319:
167. Саргсян В.Д., Изнанка скандальных законопроектов: выбор Грузии, Ер., “Регион и мир” научно-аналит. журн., N 2, 2023, с. 9-19.
168. Тунян В.Г., Введение, “Т. Ольгенин. Армения в первой половине 1913г.”, Ер., 2023, с. 3-13.
169. Тунян В.Г., Переселение армян Ереванской области 1804-1808гг., Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N 1(24), 2023, էջ 3-16:
170. Тунян В.Г., Подготовка Туркманчайского мира, «Թուրքմենչայի պայմանագրի 195-ամյակին» նվ. միջազգ. գիտաժող. զեկ. ժող., Ե., 2023, էջ 17-25:
171. Тунян В.Г., Позиции по делимитации границ, Ե., «Պատմություն և քաղաքականություն», N 2(25), 2023, էջ 3-16:
172. Хачатрян К.Г., Немецкие трофеи Советской Армении по итогам Второй мировой и Великой Отечественной войн, М., "История", т.14, вып. 4(126) <https://history.jes.su/s207987840026411-1-/?sl=ru>
173. Шагиданова К.И., Армянский капитал в экономике Российской империи на рубеже XIX-XXвв., Ставрополь, "Научно-теоретический журнал ВАК", N 4, 2023, с. 666-671.
174. Шагиданова К.И., Армянский капитал в нефтяной промышленности Российской империи в начале XX в., Смоленск, "Наукоосфера", N 12, 2023, с. 24-30.
175. Шагиданова К.И., Туркманчайский договор: история и современность, Смоленск, "Наукоосфера", N 2, 2023, с. 21-28.
176. Aleksanyan H., Melkonyan K., Mkhoyan H., Sukhareva I., Vagabov M., Anti- Soviet propaganda in Turkey and USSR diplomacy in 1943, М., "Вопросы истории", N 10 (1), с. 88-97.
177. Aleksanyan H., Regarding the demographic and emigration processes of Armenians, Y., “Fundamental Armenology”, N 2(18), 2023, pp. 6-12. [https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-\(18\)-2023.pdf](https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-(18)-2023.pdf)
178. Arshakyan G., The development of Russian-Turkish relations in the post-soviet period, Պեյրուք, «Հայկազյան հայագիտական հանդես», N 43/2, 2023, էջ 221-235.
179. Azatyan Sh., The Hermits and Sorcerers in Early Medieval Armenia, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 21-35:
180. Bakhchinyan A., The Spanish Civil War and the Armenians, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1 (26), 2023, էջ 115-133:
181. Bakhchinyan A., Armenia, mon amour. Ten Europeans speak. Edited by Svante Lundgren and Serafim Seppälä. 2020. Nineveh Press, 170 p., Watertown, “Armenian Review,” v. 58, N 1-2, 2023, pp. 83-88.
182. Bakhchinyan A., Escaping from Bolsheviks, Ending up in Japanese Military Camps. The Armenians in Harbin (1900-1950), Վիեննա, «Հանդես Ամսօրեայ», N 1-12, 2023, էջ 441-478:
183. Bakhchinyan A., From Sudan to Siberia: Mkrtich Ulikian’s Odyssey, «Եգիպտոսի, Սուտանի եւ Եթովպիոյ հայերը» գիտաժող. նիւթ., N 2, Պեյրուք, 2023, էջ 292-299:

184. Fishenkjian A., Assistance of Syrian Armenians to their Lebanese compatriots during the Second Civil War (1975–1979), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 2, 2023, էջ 40-53:
185. Gevorgyan Z., Les transformations du capital et de la propriété privée en Arménie cilicienne, in: L'Arménie et les Arméniens, entre Byzance et le Levant Mélanges offerts à Gérard Dédéyan, v. 1, presses universitaires de la méditerranée, Montpellier, 2023, pp. 269-279.
186. Gasparyan D., Literari Erevan 1910-1930, Praha, «Memores of Erevan», 2023, pp. 406-427.
187. Ghambaryan A., Memorandum on the Recognition of the Republic, Submitted by the Special Mission of Armenia to the U.S. Government (28 October 1919), Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 94-116:
188. Ghambaryan A., The Republic of Armenia. A Memorandum on the Recognition of the Government of the Republic of Armenia, Submitted by the Special Mission of the Republic of Armenia to the United States, Y. «Fundamental Armenology», N 2(18), 2023, pp. 117-135.
[https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-\(18\)-2023.pdf](https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-(18)-2023.pdf)
189. Ginosyan N., Arshak Safrastyan about Armemian Question and Armenia, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 1, 2023, էջ 221-234:
190. Ginosyan N., Arshak Safrastyan's articles on the Armenian Issue published in British newspapers, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 227-240:
191. Harutyunyan M., Assessment on the Third Book of the Series, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 240-244 (գրախոսություն):
192. Hayrapetyan A., Okkenhaug I., Activities of the Norwegian mission in Alexandropol. The story of one missionary, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 142-158:
193. Hovhannisyan G., Discussion of Armenian national-political problems in the periodical "The Fight" (1897-1901), Y., «Fundamental Armenology», N 2(18), 2023, pp. 40–44. [https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-\(18\)-2023.pdf](https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-(18)-2023.pdf)
194. Hovhannisyan L., The need for additions to the "Convention on the prevention and punishment of the crimes of genocide" dated December 9, 1948, taking into account the facts of the Armenian Genocide, Y., "Katchar", N 2, 2023, pp. 81-93.
195. Hovhannisyan L., The policy of Great Britain and the United States of America in the Armenian Question in 1919-1920, Spain, "Europe and its Eastern Countries, in Particular Armenia", միջազգ. գիտաժող. զեկ. ժող., 2023, էջ 117-133:
196. Hovhannisyan L., Unfailing devotion, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 3-11.
197. Karapetyan A., Reflection of Western Armenian views on war and peace, national solidarity in the periodical "Hayastan", Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 2, 2023, էջ 80-92:
198. Makhmourian G., The French policy in the Republic of Armenia and Transcaucasia in 1920, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 80-99:
199. Makhmourian G., The French policy in the Republic of Armenia and Transcaucasia in 1919, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 2(27), 2023, էջ 66-94:
200. Melkonyan A., Armenian Statehood in the contemporary period, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր» գիտ. պարբերական, N 1(26), 2023, էջ 170-181:
201. Melkonyan A., The scientific and political significance of textbooks on history (objective history vs falsification), Y., "Armenological Studies Armenian Folia Anglistika", v. 19, issue 1(27), 2023, pp. 167-177.
202. Mkrtchyan K., On the preservation of Persian monuments in the Republics of Armenia and Artsakh: The Azerbaijani claims to expropriate cultural heritage, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 1, 2023, էջ 86-98:
203. Movsesyan N., Manifestations of pan-turkism in the Turkish-Armenian war of 1920 (according to the assessment of the Armenian historiography of the time), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 2(32), 2023, էջ 110-119:
204. Nazaryan L., Nahatkyan D., Hayrapetyan A., Muradyan H., Matikyan H., Akopov A., The spread of Chalcedonism in Tayk and its influence on the formation of the historical and cultural environment, Неч-Циона, "Материалы по археологии и истории античного и средневекового Причерноморья. Археология, история, нумизматика, сфрагистика и эпиграфика", N 15, 2023, с. 736-744.
205. Qosyan L., The problem of the return of Western Armenian refugees in 1902, Y., «Fundamental Armenology», N2(18), 2023, pp.57-60, [https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-\(18\)-2023pdf](https://fundamentalarmenology.am/datas/issues/ISSUE-2-(18)-2023pdf)

206. Sahakyan R., Armenian officers in the World War I. Officers of the army of the Republic of Armenia. 1914 - 1920: Historical and Biographical Dictionary (A. Virabyan, S. Mirzoyan). Y., National Archives of Armenia, 2022, 1382 p., 40 p. of illustrations, Y., «Fundamental Armenology», N 1(17), 2023, pp. 157-164, <https://fundamentalarmenology.am/datas/pdfs/899.pdf> (գրախոսություն).
207. Sahakyan R., The female figures and participants of the Armenian liberation movement in the memoirs of Vardan of Khanasor, Y., «Fundamental Armenology», N 1(17), 2023, pp. 36-54, <https://fundamentalarmenology.am/datas/pdfs/903.pdf>
208. Shagoyan A., About Baku Armenians who Took a Shelter in Dushanbe and the Events of February 1990, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 133-139:
209. Stepanyan G., The Musavat Azerbaijan's expansionist aspirations at Paris Peace Conference (1919), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 2, 2023, էջ 37-58:
210. Tajiryan E., Le Marquis Gregorio D'Aghdolo (1707-1789), Milano, "Gli studi di storiografia, Tradizione, Memoria e Modernita", 2023, pp.15-23.
211. Tamaryan J., The Armenian-Georgian relations during the fall of Kartli-Kakheti Kingdom (according to Georgian sources and Georgian contemporary historiography), Y., «Fundamental Armenology», 1(17), 2023, pp. 55-61, <https://fundamentalarmenology.am/datas/pdfs/905.pdf>
212. Tamaryan J., The reasons for the decline of the Kingdom of Kartli-Kakhet (according to Georgian sources), Tiflis, "Scientia", N 3, 2023, p. 55-61.
213. Vardumyan G., Hakob Manandyan-the Scientist and Pedagogue, Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 268-276:
214. Yesoyan M., The coverage of situation of Western Armenians in the Egyptian-Armenian press /1899-1904/, Y., "Bulletin of the institute of Oriental Studies", v. 3, N 1, 2023, pp. 102-113.
215. Zhamharyan G., Ghazaryan G., The daily life of the Armenian Clergy (Priests) in the post-war years (1946-1954), Ե., «Բանբեր հայագիտության» հայագիտ. միջազգ. հանդես, N 3, 2023, էջ 107-114:
Հոդվածները հրատարակվել են «Կիլիկիո հայոց կաթողիկոսությունը պատմության քառուղիներում. Սիսից մինչև Անթիլիաս» միջազգային գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, Ե., «Լուսակն» հրատ., 2023, 435 էջ:
216. Ամիրջանյան Հ.Հ., Ադանայի թեմի հոգևար առաջնորդ Մուշեղ եպիսկոպոս Սերոբյանի գործունեությունը 1908-1909թթ., էջ 46-61:
217. Բախչինյան Ա.Հ., Մի անտիպ յուզագրություն Կիլիկիոյ հայոց կաթողիկոս Սահակ Բ. Խապայեանի վերաբերեալ, էջ 62-73:
218. Հարությունյան Վ.Ա., Կիլիկիո կաթողիկոս Սահակ Բ. Խապայանի 1920թ. եվրոպական ուղևորությունը Ֆրանսիա, Իտալիա և Մեծ Բրիտանիա, էջ 201-224:
219. Մարության Ա.Յ., Սսի կաթողիկոսության կալվածքները և թուրքական իշխանությունների կողմից դրանց բռնազավթումը, էջ 276-292:
220. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան «Հասկ» ամսաթերթը Բերիոյ Թեմի գործունեութեան մասին», էջ 414-434:
Հոդվածները հրատարակվել են «Հայոց ցեղասպանությունը եւ որբերը. կյոր սեղան-քննարկում» «Թռչնոց բոյն» որբանոցի ստեղծման 100-ամյակին նվիրված նյութերի ժողովածուում, Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 149 էջ:
221. Բաբլումյան Ա.Ռ., Մարիա Եակոբսեն (Ճեյքլաթըն) «Օրագրությունը» որպես Հայոց ցեղասպանության պատմության սկզբնաղբիր, էջ 22-40:
222. Մարութեան Ա.Յ., Հայ որբերն Օսմանեան կայսրութեան ցեղասպանական քաղաքականութեան թիրախում, էջ 9-21:
223. Ստեփանեան Գ.Ս., Երկու խօսք, էջ 6-8:
224. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Որբերու ներաշխարհի արտացոլումը «Որբաշխարհի աստղ» պաշտոնաթերթի էջերում, էջ 107-118:
Հոդվածները հրատարակվել են «Հայ-հասարակական քաղաքական միտքը 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին. պատմություն և արդիականություն» գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., «Լուսակն» հրատ., 2023, 375 էջ:
225. Գասպարյան Դ.Վ., Եղիշե Չարենցի գաղափարագեղագիտական դիրքորոշումը 1918-1920 թվականներին, էջ 26-59:
226. Կարապետյան Ա.Հ., Հայ ազգային կուսակցությունների ձևավորման նախադրյալները, էջ 123-136:
227. Հովսեփյան Մ.Վ., Հայկական հարցի և հայ քաղաքական շրջանակների ակնկալիքների անդրադարձը Կ.Պոլսի «Ազատամարտ» և «Ժամանակ» օրաթերթերի էջերում (1912-1914 թթ.), էջ 192-206:

Հոդվածները հրատարակվել են «Սյունիքը կրթության և մշակույթի օջախ» Գորիսի պետհամալսարանի հիմնադրման 55-ամյակին նվիրված գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., «ՎՄՎ-ՊՐԻՆՏ» հրատ., 2023, 488 էջ:

228. Ամիրջանյան Հ.Հ., Զանգեզուրի գավառի կրթամշակութային կյանքի արտացոլումը «Գաառ» շաբաթաթերթի էջերում (1909-1910), էջ 9-20:
229. Թոխաթյան Կ.Ս., Մեծ Հայքի Սյունիք աշխարհի ժայռապատկերները, էջ 21-46:
230. Ստեփանյան Գ.Ս., Համառոտ ակնարկ Գորիսի կրթական կյանքի պատմությունից (XIX դար-XX դարասկիզբ), էջ 122-161:
231. Սուքիասյան Հ.Կ., ՀՄԽՀ Զանգեզուրի և ԱՄԽՀ Քուրդիստանի գավառների սահմանային վեճերը 1920-ական թվականներին, էջ 162-178:
Հոդվածները հրատարակվել են «Արցախյան հիմնախնդիրները արդի քաղաքական գործընթացների հոլովություն» գիտագործնական համաժողովի զեկույցների ժողովածուում, Ե., Պատմ.ինստ., 2023, 328 էջ:
232. Մարության Ա.Յ., Արցախյան հիմնահարցի արձարծումները 2020թ. նոյեմբերի 9-ից հետո շրջանառված դիվանագիտական փաստաթղթերում, էջ 71-97:
233. Ստեփանյան Գ.Ս., Արցախ-Սյունիքը Իրանի Ատրպատական նահանգի նկատմամբ Ադրբեջանի ծավալապաշտական նկրտումների համատեքստում, էջ 98-133:
234. Мелконян А.А., Проблема «коридоров» в армяно-азербайджанских отношениях: пути разрешения, с. 22-33:
Հոդվածները հրատարակվել են «Երկրորդ համաշխարհային պատերազմի հայազգի մոռացված հերոսներ» հոդվածների ժողովածուում, Ե., ՊՆ Մայր Հայաստան Ռ-ՊԹ, 2023, 120 էջ:
235. Ալեքսանյան Հ.Ս., ՌԽԴՍՀ հայ համայնքների մասնակցությունը Մեծ հայրենականին, էջ 116-119:
236. Հարությունյան Կ.Ա., Հայ ծովայինների և ծովային օդաչուների ավանդը Հայրենական մեծ պատերազմում տարած հաղթանակում (1941-1945 թթ.), էջ 9-19:
237. Սուքիասյան Հ.Կ., Հայրենական մեծ պատերազմի մասնակիցների վերաբերյալ 1960-ական թվականներին Հայկական ԽՍՀ գյուղխորհուրդների հավաքած տեղեկատու ցուցակների աղբյուրագիտական արժեքը, էջ 111-115:
Հոդվածները հրատարակվել են «Օտար աղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին»: պրակ Գ, Հալեպի «Քարէն Եփփէ» ազգային ճեմարանի հիմնադրման 75-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., Պատմ. ինստ., 2023, 197 էջ:
238. Բախչինյան Ա.Հ., Էդմոնդո դե Ամիչիսը Կոստանդնուպոլսի հայերի մասին, էջ 108-121:
239. Թաջիրեան Է.Խ., Մի ադամանդի պատմություն, էջ 39-50:
240. Մկրտչյան Կ.Գ., Իրանական մամուլն իրանահայ գործիչների մասին, էջ 51-62:
241. Սարգսյան Վ.Դ., Տեղական ինքնակառավարման համակարգի ձևավորումը Վրաստանում և դրա ազդեցությունը Ջավախքի վրա (1991-2021 թթ.), էջ 63-84:
242. Ստեփանյան Գ. Ս., Օտար աղբյուրները Շամախի քաղաքի հայերի մասին, էջ 12-27:
243. Օհանեան Ս.Տ., Հնդկահայ մեծ դատական գործը (The Great Armenian Case) կամ Մեծ հայցուրի դատը կամ հայ պահանջատիրոջ մեծ դատը, էջ 96-107:
244. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Նուսեյրինէն (Մծբինէն) Զալին /Գամիշլի/, էջ 85-95:
245. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Յոբելենական Հալեպի ազգային Քարէն Եփփէ ճեմարանը եօթանասունհինգ տարեկան, էջ 6-11:
Հոդվածներ, որոնք լույս են տեսել 2023թ., բայց թվագրված են 2022թ. և դուրս են մնացել 2022թ. հաշվետվությունից
246. Բախչինեան Ա.Հ., Ուրուագիծ հայ-իտալական բեմական աղերսների, Փարիզ, «Revue des Études Arméniennes», 2022, N 41, էջ 591-599:
247. Ֆիշենկճեան Ա.Ա., Հալեպի «Էլ Թագատտոմ» թերթի արձագանգները Հայոց ցեղասպանութեան վերաբերեալ /أوديس أني فشنجيان /، أصداء الإبادة الأرمنية في جريدة "التقدم" الحلبية /، Ս. Էջմիածին, «Էջմիածին», Հ թ. տարի-յաւելուած, 2022, 121-131:
248. Арутюнян К.А., Адамян Н.С., Воины-армяне в боях за Карелию и Советское Заполярье (1941-1945 гг.), Петрозаводск, сб. мат. меж. форума, “Великая Победа. Маршруты памяти”, 2022, с. 13-23.
249. Меликян В.Г., Этапы отделения Закавказья от России в 1917-1918 гг, Ер., “Вестник РАУ”, N 4, 2022, с. 14-32.
250. Мелконян А.А., Проблемные вопросы в школьных учебниках истории Армении, Электронный научно-образоват. журн. “История”, вып. 12 (122), ч. 2, т. 13, 2022, с. 1-9.

251. Саиян А.С., Спецслужбы Османской империи (последняя четверть XIX в. - 1918 г.), Ер., "Caucaso-Caspica", N 7, 2022, с. 49-60.
252. Gevorgyan Z., Medieval private property in Cilician Armenia: the Mediterranean context (the 13th-14th centuries), University of Malta, "Journal of Mediterranean Studies", v. 31, Issue 2, 2022, pp. 187-198.

Պաշտպանվել է 6 թեկնածուական ատենախոսություն:

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրենի ժ/պ՝ պ.գ.թ. Գ.Մարգարյան
Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Ե.Հարությունյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ info@orient.sci.am
Կայքէջ՝ www.orient.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 006՝ «Համաշխարհային պատմություն»
Նախագահ՝ պ.գ.թ. Ռ.Ղազարյան, գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Գ.Մարգարյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Հին, միջնադարյան և նոր շրջանի արևելյան աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին: Թուրքիայի, Իրանի, Կովկասի և Մաշրիքի արաբական երկրների քաղաքական, սոցիալական, մշակութային և էթնիկական պատմության հիմնախնդիրները և Հայաստանը: Միջազգային հարաբերությունները Մերձավոր և Միջին Արևելքում, Արևելյան Ասիայում, Հարավային Կովկասում և Հայաստանի Հանրապետությունը» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ռ.Ղազարյան) հրատարակվել է Վրաստանի Հայոց Ազգային Խորհրդի 1918-1921թթ. գործունեությունը լուսաբանող վավերագրերի ու փաստաթղթերի ժողովածուն, որտեղ բացահայտվել են վիրահայության, ջավախահայության, աբխազահայության հասարակական, քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական, իրավական, կրթամշակութային ու ժամանակի այլ կարևոր խնդիրներն ու մարտահրավերները:

«Իրան-Ադրբեջանի հարաբերությունները քսանամյա պատմափուլում (2003-2023)» մենագրությունում քննության են ենթարկվել Իրանի ու Ադրբեջանի հարաբերությունների առանցքային հարցերը:

Կարևոր են հատկապես օտարալեզու, մասնավորապես անգլալեզու, այդ թվում՝ "Scopus", "Web of Science" միջազգային գիտատեղեկատվական շտեմարաններում ընդգրկված հրապարակումները:

Կարևոր ձեռքբերումների շարքին պետք է դասել նաև «Հայատառ թուրքերեն գրականությունը» մենագրության հայերեն ու անգլերեն հրատարակումը, դավանաբանական հարցերի շուրջ հատկապես օտարալեզու գիտական հանրույթին հայ առաքելական եկեղեցու դավանաբանության, ընդհանրապես դավանաբանական բանավեճերի առիթ դարձած բազմաթիվ հարցերի պատասխաններ պարունակող Սուրբ Գրիգոր Տաթևացու «Ոսկեփորիկի» ռուսալեզու բնագրային քննական սովորաձավալ աշխատության լրամշակված վերահրատակությունը:

Աղբյուրագիտական շրջանակում մեծ արձագանք է գտել նաև «Արևելյան աղբյուրագիտություն» հատորաշարի IV հատորի հրատարակումը, որտեղ զետեղված են նաև արտասահմանյան հայտնի հայագետների՝ Փ.Քաուփ, Ա.Շահինյանի, Ա.Ջուրովայի հոդվածները:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Իսլամի և ազգայնականության համադրությունը ՀՀ հարակից երկրներում (Թուրքիա, Իրան, Ադրբեջան և Վրաստան). ինքնության և քաղաքականության կերպափոխումներ ծրագրի (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Վ.Տեր-Մաթևոսյան) մասնակիցները հեղինակել են 7 գիտական հրապարակում, մասնակցել 3 միջազգային գիտաժողովի:

«Քրդական գործոնի աշխարհաքաղաքական կարևորությունը սիրիական ճգնաժամում» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Լ.Հարությունյան) հրատարակվել է 3 հոդված, ծրագիրը կատարողները մասնակցել են 7 միջազգային գիտաժողովի:

«Հարավկովկասյան ուժային հարաբերակցության փոխակերպումը և արցախյան 2020թ. պատերազմը. տարածաշրջանային զարգացումների միտումները աշխարհաքաղաքական նոր իրողությունների ներքո» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Գ.Իսկանդարյան) իրականացվել է 2 աշխատաժողով, 1 միջազգային գիտաժողով, ծրագրի մասնակիցները տպագրել են 4 հոդված, մասնակցել տեղական և միջազգային 10 գիտաժողովների:

«Պատկերապաշտության և պատկերամարտության խնդիրը Հայաստանում և Բյուզանդիայում (ազգային ինքնության պահպանման համատեքստում)» ծրագրի (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ա.Բոզոյան) կատարողները հրատարակել են 5 գիտական հոդված, մասնակցել 3 միջազգային գիտաժողովի:

«Էթնո-քաղաքական խնդիրները Արևելյան Այսրկովկասում XVIII-XIX դարերում» ծրագրի (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ք.Կոստիկյան) կատարողները հրատարակել են 9 հոդված, մասնակցել 10 գիտաժողովի:

«Կենսամակարդակի փոփոխությունները Արևելյան Հայաստանում (XVI դ. - XX դարի սկիզբ)» ծրագրի (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Գ.Մարգարյան) կատարողները հրատարակել են 7 գիտական հրապարակում, մասնակցել 7 միջազգային գիտաժողովի:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. «Արևելյան աղբյուրագիտություն», N 4, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 251 էջ:
2. «Բանբեր Արևելագիտության ինստիտուտի (Bulletin of the Institute of Oriental Studies)», III (1), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 189 էջ:
3. «Բանբեր Արևելագիտության ինստիտուտի (Bulletin of the Institute of Oriental Studies)», III (2), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 190 էջ:
4. «Ժամանակակից Եվրասիա (Contemporary Eurasia)», հ.XII(1), Ե., «Հովսեփյան» ՍՊԸ հրատ., 2023, 93 էջ:
5. «Ժամանակակից Եվրասիա (Contemporary Eurasia)», հ.XII(2), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 96 էջ:
6. Բայբուրդյան Վ.Ա., Համաշխարհային առևտուրը և հայ վաճառականությունը 17-րդ դարում, Ե., «Դավինչի» հրատ., 2023, 299 էջ:
7. Բայբուրդյան Վ.Ա., Օսմանյան կայսրության պատմություն (վերահրատ.), Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 728 էջ + 12 էջ ներդիր:
8. Իսրայելյան Ա.Հ., Իրան-Ադրբեջան հարաբերությունները քսանամյա պատմափուլում (2003-2023), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 286 էջ:
9. Մախլան Բ.Վ., Վրաստանի Հայոց Ազգային Խորհրդի գործունեությունը, 1918թ. օգոստոս – 1921թ. փետրվար. վավերագրեր և նյութեր, գիրք I, Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 331 էջ:
10. Մովսիսյան Ա.Ե., Ղազարյան Ռ.Պ., Ցականյան Ռ.Ա., Կարապետյան Լ.Հ., 2ա. Ք.ա. III հազարամյակի սկզբնաղբյուրները Հայկական լեռնաշխարհի մասին, գիրք I: Հայկական լեռնաշխարհը Հին Արևելքի Ք.ա. III հազարամյակի և II հազարամյակի I կեսի գրավոր աղբյուրներում, հտ. I, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 190 էջ:
11. Մովսիսյան Ա.Ե., Ղազարյան Ռ.Պ., Ցականյան Ռ.Ա., Կարապետյան Լ.Հ., 2բ. Ք.ա. III հազարամյակի սկզբնաղբյուրները Հայկական լեռնաշխարհի մասին, գիրք I: Հայկական լեռնաշխարհը Հին Արևելքի

Ք.ա. III հազարամյակի և II հազարամյակի I կեսի գրավոր աղբյուրներում, հտ. II, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 128 էջ:

12. Ստեփանյան Հ.Ա., Հայաստան թուրքերեն գրականությունը, Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 205 էջ:
13. Ցականյան Ռ.Ա., Հայկազունիների թագավորության կազմավորումը և ամրապնդումը, Հայոց պատմություն, հտ. I, Հին դարեր, գիրք II, Ե., Պատմ. ինստ., 2023, էջ 137-151:
14. Ցականյան Ռ.Ա., Պարսից տերության կազմավորումն ու Հայաստանը, Հայոց պատմություն, հտ. I, Հին դարեր, գիրք II, Ե., Պատմ. ինստ., 2023, էջ 152-165:
15. Казарян Р.П., Хайаса (Аззи). Военно-политическая, культурная история и вопросы топонимики, Ер., изд. "Овсеян", 2023, 146 с.
16. Маргарян Г.А., Армяне в правящих элитах мусульманского Востока (XI–XV вв.), коллективная монография “Ближний Восток и Северная Африка: от доисламской эпохи к Новому времени. История. География. Общество”, М., изд. “ИВРАН”, 2023, с. 137-153.
17. Матевосян А.К., Святой Григор Татеваци. Златочрев. Перевод с древнеармянского, введение и примечания А.К. Матевосяна, (II исправленное и дополненное издание), Св. Эчмиадзин, изд. "Первопрестольного Св. Эчмиадзина", 2023, 292 стр.
18. Stepanyan H.A., Armeno-Turkish Literature, Y., “Hovsepyan” publishing house, 2023, 182 p.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

19. Ամրյան Թ.Ի., Ոսկանյան Վ.Ա., Քրդերենի դասագիրք, հ. 1, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 426 էջ:
20. Ղազարյան Ռ.Պ., Համաշխարհային պատմություն- 7-րդ դասարան, Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, (§7–8):
21. Մարգարյան Գ.Ա., Համաշխարհային պատմություն - 7-րդ դասարան, Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, (§9, 10, 12, 15, 17, 18):
22. Քոսյան Ա.Վ., Համաշխարհային պատմություն - 6-րդ դասարան (լրամշակված վերահրատարակ., հեղինակակիցներ), Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, 161 էջ:
23. Քոսյան Ա.Վ., Համաշխարհային պատմություն – 7-րդ դասարան, Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, (Հին աշխարհի ներածություն, §§1–6), 176 էջ:
24. Քոսյան Ա.Վ., Համաշխարհային պատմություն – 12-րդ դասարան, Ընդհանուր և բնագիտամաթեմատիկական հոսքեր (լրամշակված վերահրատարակ.), Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, 129 էջ:
25. Քոսյան Ա.Վ., Համաշխարհային պատմություն – 11-րդ դասարան, հումանիտար հոսք (լրամշակված վերահրատարակ.), Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, 161 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

26. Աղամալյան Թ.Ն., Գորշ գայլերի ահաբեկչական գործունեությունը Թուրքիայում 1970-ական թթ. հանուն պանթուրքիզմի, ընդդեմ կոմունիզմի, Ե., «Գիտական Արցախ», N 2 (17), 2023, էջ 76-87:
27. Ամրյան Թ.Ի., Իրանական մշակույթի և պարսից լեզվի տարածվածությունը Շուշիում՝ ըստ Եղիշե ավագ քահանա Գեղամյանցի ուղեգնացական ակնարկների, Ե., «Արևելագիտության հարցեր», N 23 (1), 2023, էջ 51-65:
28. Բայբուրդյան Վ.Ա., Գեղամ Պետրոսյան, Հայաստանի Հանրապետության միջազգային դրությունը և արտաքին քաղաքականությունը 1918-1920թթ., Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. միջազգային հարաբերություններ», N 2, (41), 2023, էջ 105-107 (գրախոսություն):
29. Բայբուրդյան Վ.Ա., Քրդերի և եզդիների (եզդիների) դավանանքի և հավատալիքների հարցի շուրջ, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N 2, 2023, էջ 142-161(գրախոսություն):
30. Բայբուրդյան Վ.Ա., Քրդերի և Քրդստանի միջնադարյան շրջանի պատմության մի շարք հարցեր քննական լույսի ներքո, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2 (223), 2023, էջ 53-64:
31. Բոզդյան Ա.Ա., Ազգային ինքնության արտացոլումը Սիմեոն Պղնձհանեցու մատենագրական ժառանգության մեջ, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N 1 (31), 2023, էջ 16-28:
32. Գևորգյան Գ.Գ., Եգիպտասառուղական հարաբերությունները և «թուրք-կատարական դաշինքը». Արդել Ֆաթթահ Ալ Սիսիի նախագահության առաջին շրջան (2013-2018թթ.), Ե., «Արևելագիտության հարցեր», N 23 (2), 2023, էջ 56-78:
33. Կիրակոսեան Հ.Յ., Ակնարկ հայ ուսուցողական գրականության պատմության մասին (ըստ Նոր Զուլայի Ս. Ամենափրկիչ վանքի ձեռագրատան թ. 160 ձեռագիր մատենանի), Վիեննա, «Հանդես Ամսօրեայ», N 1-12, 2023, էջ 73-93:
34. Յակոբեան Ա.Հ., Արցախի Վայկունիք եւ Բերձոր գաւառների գրչօջախները, Ե., «Տօնագիր» գիտ.

ժող. Է.Շիրինյանի 70-ամյակի առթիվ», 2023, էջ 12-27:

35. Յակոբեան Ա.Հ., Մխիթարեան Գ.Ժ., Գալստեան Վ.Ա., Արեւելեան Այսրկովկասի մահմեդական բնակչության էթնիկ համախմբման գործընթացի սկիզբը գրաւոր թիրքալեզւութեան հիմքի վրայ եւ թաթերի էթնոհամախմբման առանձնայատկութիւնները, Ե., «Հայաստանը և արևելաքրիստոնեական քաղաքակրթությունը. Դ» (միջազգ. գիտաժող. նյութ. և հարակից հոդված.), 2023, էջ 62-72:
36. Սահակյան Կ.Մ., Ահմեդ Ջևդեթ փաշայի զեկուցագիրը Հայկական հարցի վերաբերյալ, Ե., «Հայոց պատմության հարցեր», N 1(26), 2023, էջ 23-34:
37. Յականյան Ռ.Ա., Աշշուրի պետությունը մ.թ.ա. III հազարամյակի սկզբներից մինչև մ.թ.ա. XV դարի վերջերը, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2 (27), 2023, էջ 5-22:
38. Акопян А.А., Крепость Карнакаш провинции Бердзор (Арцах). М./Ер., «Армянский гуманитарный вестник», N 10, 2023, с. 111-128.
39. Арутюнян А.А., Медиадискурс цифровой трансформации общества в китайских электронных СМИ (на примере «Синьхуа новости»), мат. XXVIII межд. науч.-техн. конф. «Современные средства связи», Минск, Белорусская гос. академия связи, 2023, с. 284-285.
40. Искандарян Г.М., Инструментарий влияния США в Иране в 1950-1960-е гг., История международных отношений, М., "Международная безопасность: глобальные и региональные тренды", т. 23, N 1, 2023, с. 116-129 (Scopus).
41. Маргарян Е.Г., Маргарян Л.Е. Роль Маштоца и Вульфилы в формировании новой цивилизационной идентичности, СПб, «Вестник Санкт-Петербургского университета. История», т. 68, вып. 2, 2023, с. 432-453 (Scopus).
42. Мхитарян Г.Ж., Персидский поход Петра I и идея возрождения армянской государственности, мат. Всерос. конф. «Персидский поход Петра Великого и его итоги. Взгляд сквозь века», Махачкала, 2023, с. 64-70.
43. Bozoyan A., La correspondance entre la Papauté et le catholicosat, L'Arménie et les Arméniens, entre Byzance et le Levant. Mélanges offerts à Gérard Dédeyan, Textes recueillis par Isabelle Augé, Marie-Anna Chevaliers, Claude Mutaftian & Isabelle Ortega, Presses universitaires de la Méditerranée, France, «Histoire et société», v. 1, 2023, pp. 113-125.
44. Gasparyan A., The weakening of the Islamic Radical Movement in Algeria in the 2000's: the main reasons and consequences, Y., «Katchar», collection of scientific articles, International Scientific-Educational Center NAS RA, N 1, 2023, pp. 80-89.
45. Ghahriyan M., US policy in the Middle East. How the system determines the behavior, U.K., «Scientia», N 3, 2023, pp. 371-408.
46. Grekyan Y., The Kingdom of Urartu. In K. Radner, N. Moeller, D.T. Potts (eds), Oxford, «The Oxford History of the Ancient Near East», v. IV, 2023, pp. 769-864 (Scopus).
47. Hakobyan A., Armenian sources on the introduction of Christianity to Caucasian Albania and Albania's relationships with Armenia, Monuments and identities in the Caucasus. Karabagh, Nakhichevan and Azerbaijan in Contemporary Geopolitical Conflict, Leiden – Boston, «Brill», 2023, pp. 43-64.
48. Hakobyan A., The Ethnic situation in Antique and Medieval Caucasian Albania, Berlin, «Caucasian Albania. An International Handbook», 2023, pp. 475-488 (Scopus).
49. Harutyunyan A., Some issues about the demography of the Nagorno-Karabakh Autonomous Region and Kurdistan Uezd (in the 1920s): Short overview, Y., «Proceedings of the History Museum of Armenia», v. 1, N 11, 2023, pp. 66-72.
50. Hovhannisyan A., Kemalist Turkey and Fascist Italy. Paradoxes of bilateral relations between the 1920s and the early 1930s., Spain, «Europa y sus Países del Este, en particular Armenia/Europe and its Eastern Countries, in particular Armenia», [Cuadernos de Derecho Europeo N° 9], Parte II.-Una Aproximación Histórica a Unas Relaciones Internacionales Complejas, Capítulo 6, 2023, pp. 103-116.
51. Hovsepyan L., Erdogan's engineering in the Turkish Armed Forces: De-secularization and creeping islamization trends, L., «Politics, Religion & Ideology», v. 24, N 4, 2023, pp. 543-569 (Scopus).
52. Hovsepyan L., The main factors underpinning Turkey-China relations: The 'Turkic world' narrative and its implications for future relations, Delhi, «China Report», v. 59, N 4, 2023, pp. 456-472 (Scopus).
53. Kirakosyan H., Affinities between Armenian and Persian linguistic and literary forms in the Early Modern Period. A case study of two poems by Grigoris Aht'amarci, Venezia, «Armeniaca, International Journal of Armenian Studies», v. 2, 2023, pp. 99-118.

54. Kirakosyan H., On the origin of two verbs in Talyshi and the du-baytis by Šayh Sāfi ad-Dīn-i Ardabili, Germany, "Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft", N 173 (1), 2023, pp. 233-239.
55. Kostikyan K., Persian documents of the Matenadaran on some issues of history of the Catholicosate of Aghvank in the 17th-19th centuries, The 9th Biennial Convention of the association for the study of Persianate societies (ASPS), Y., "Society for the study of Persianate societies", 2023, pp. 86-87.
56. Kosyan A., Hatti and Išua: Anatolians in the Upper Euphrates Valley, in Systemizing the Past. Oxford, "Papers in Near Eastern and Caucasian archaeology dedicated to Pavel S. Avetisyan on the occasion of his 65th birthday", 2023, pp. 259-264 (Scopus).
57. Margaryan G., «Tajik» and other names to denote muslims in Armenian historical sources as a reflection of the cognition of a different ethnic-confessional community, Poland, "Historia i Świat", v. 12, 2023, pp. 183-191 (Scopus).
58. Margaryan G., Tarkhanism in Medieval Georgia and Armenia: Features of the Transcaucasian feudalism, M., "History, Archeology and Ethnography of the Caucasus", v. 19, N 4, 2023, pp. 910-920 (Scopus).
59. Melkonyan K., Mkhoyan H., Sukhareva I., Vagabov M., Aleksanyan H., Anti-Soviet propaganda in Turkey and USSR diplomacy in 1943, M., "Voprosy Istorii", v. 10 (1), 2023, pp. 88-100 (WOS).
60. Pashayan A., Der Armenien-Besuch von Präsident al-Sisi, Germany, "Armenisch-Deutsche Korrespondenz, ADK", N 198, 2023, pp. 9-13.
61. Tonoyan A., Avchyan H., On the changes of quantitative numerals 11–19 in Caucasian Persian (Tat) and Northern Talyshi, Kiev, "The Oriental Studies", N 91, 2023, pp. 125–142 (Scopus).
62. Torosyan V., Multi-faceted Eurasianism: A comparison in practice, England, "Review of Economics and Political Science", v. 8, N 5, pp. 380-393 (Scopus).
63. Tsakanyan R., The Nairian Campaign of Tukulti-Ninurta I (1242-126 BC) in the context of the conquests in the first three years of his reign, Romania, "Journal of Ancient History and Archaeology", N 10/1, 2023, pp. 5-9 (Scopus).
- Հոդվածները հրատարակվել են «Հայաստանի հարակից երկրների պատմություն», հ.3, Նոր շրջան ժողովածուում, Ե., «Ջանգալ» հրատ., 2023, 600 էջ:**
64. Բայրուրյան Վ.Ա., Իրան (էջ 16-123), Վրաստան (էջ 374-476), Արևելյան Այսրկովկաս (էջ 487-576):
65. Կոզմոյան Ա.Կ., Պարսից գրականություն, էջ 123-130:
66. Հովհաննիսյան Ա.Ռ., Օսմանյան կայսրություն, էջ 242-247:
67. Ստեփանյան Հ.Ա., Հայերի դերը Օսմանյան կայսրության մշակույթում, էջ 247-259:
- Հոդվածները հրատարակվել են «Բանբեր Արևելագիտության ինստիտուտի» (Bulletin of the Institute of Oriental Studies), ժողովածուում, III (1), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 189 էջ:**
68. Amryan T., On teaching of Persian language in Armenian schools of Iran in the second half of the 19th century and the first half of the 20th century, pp. 114-125.
69. Ghazaryan R., Issues of the history of the Early Hittite Kingdom, pp. 17-29.
70. Harutyunyan A., The ethnic structure of Soviet Azerbaijan (based on the materials of agricultural census of 1921), pp. 147-160.
71. Kosyan A., The Settlements of Isuwa in the II millennium BC, pp. 30-36.
72. Manaseryan R., The Comitatus of King Vonones, pp. 37-43.
73. Matevosyan A., The dogma of the Holy Trinity in the Letter of Eznik of Kolb «To the Blessed Archimandrite Mashtots», pp. 44-52.
74. Morzoyan M., International conference "Problems of the history of the Caucasus" dedicated to the 75th anniversary of Pavel Chobanyan (1948-2017), pp. 177-183.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Ժամանակակից Եվրասիա» ("Contemporary Eurasia") ժողովածուում, հ. XII (1), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 72 էջ:**
75. Gasparyan A., Some aspects of the Algerian-Russian military cooperation: The features and prospects, pp.51-63.
76. Harutyunyan L., Sunni and Shia communities' transformations in Lebanon: changes in the balance of power, pp. 6-25.
77. Vardanyan G., Current trends in terrorism: program on terrorism and security studies held at the George C. Marshall European Center for Security Studies in Germany, Report, pp. 76-79.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Ժամանակակից Եվրասիա» ("Contemporary Eurasia") ժողովածուում, հ. XII (2), Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 96 էջ:**
78. Harutyunyan L., The impact of the Syrian crisis on Lebanon: Geopolitical aspect (the beginning of the conflict), pp. 5-14.

79. Navasardyan N., Manukyan T., Resumption of the Kurdish Card in Iranian-Iraqi relations: complex interplay, Pre-Referendum Realities, pp. 28-42.
80. Tonoyan A., Petrosyan L., The Musavat Azerbaijan policy towards Kurds: parallels with Post-Soviet Azerbaijan, pp. 43-59.
Հոդվածները հրատարակվել են «Պատմություն և մշակույթ» ժողովածուում, N 1, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 221 էջ:
81. Հարությունյան Ե.Վ., Ճապոնիայի քաղաքականությունը Հարավային Կովկասում (1992-2022թթ.), էջ 100-107:
82. Հովհաննիսյան Ա.Ռ., Թուրքիա. միջնորդ թե՛ խաղացող Ռուսաստանի և Ուկրաինայի դիմակայությունում, էջ 85-95:
83. Մելքոնյան Ք.Ֆ., Սառը պատերազմյան տարիների խորհրդա-թուրքական փոխհարաբերությունների շուրջ, էջ 122-131:
Հոդվածները հրատարակվել են «Հիմնարար հայագիտություն» («Fundamental Armenology») էլեկտրոնային պարբերականում, N 1 (17), 2023, 173 էջ:
84. Harutyunyan A., The geopolitical conditions of the emergence of the Democratic Republic of Azerbaijan (1918): a brief overview, pp. 6-19.
85. Kosyan A., Migrations in the Armenian Highland (The Mushki Problem), pp. 20-35.
86. Tsakanyan R., The theories of politogenesis in evolutionary systems by Mariam Khanzadyan, Institute of Oriental Studies, NAS RA, Yerevan, 2022, Tir, 192 p., pp. 165-167.
Հոդվածները հրատարակվել են «Հիմնարար հայագիտություն» («Fundamental Armenology») էլեկտրոնային պարբերականում, N 2, 2023, 187 էջ:
87. Kosyan A., The Erzerum plain in the IV-II millenniums BC (environment and society), pp. 20-30:
88. Melkonyan K., The question of re-demarcation of the Soviet-Turkish border in USSR-Turkey relations (1960s-1970s), pp. 30-37:
Հոդվածները հրատարակվել են «Պատմամշակութային ժառանգություն» ժողովածուում, հ. IV, Ե., Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն ՊՈԱԿ, 2023, 252 էջ:
89. Գրեկյան Ե.Հ., «Սարդուրյան տարեգրության» կառուցվածքը և ժամանակագրության որոշ հարցեր, էջ 111-126:
90. Քոսյան Ա.Վ., Եփրատյան կոնտակտային գոտու հյուսիսային դարպասը. Երզնկայի դաշտը, էջ 5-18:
Հոդվածները հրատարակվել են «Արևելյան աղբյուրագիտություն» ժողովածուում, N 4, Ե., «Քոփի փրինթ», 2023, 251 էջ:
91. Բոզոյան Ա.Ա., Իսավրական Nomos Stratiotikos-ը Կիլիկյան Հայաստանի իրավական համակարգում, էջ 85-120:
92. Կոզմոյան Ա.Կ., Պարսից միջնադարյան պոեզիան հայ թարգմանական արվեստում. մի դրվագի դիտարկում, էջ 141-150:
93. Կոստիկյան Ք.Պ., Տաթևի, Ս. Թադեի և Ս. Ստեփաննոս Նախավկայի վանքերը ԺԹ դարի առաջին կեսին, էջ 220-235:
94. Յակոբեան Ա.Հ., Սուրբ Անանիա առաքելի մատուռը եւ ջրի հին աշտարակը Ժան Շարդենի երեւանեան համայնապատկերում, էջ 151-203:
95. Мхитарян Г.Ж., Сведения о Кавказе в сочинении «Краткое изображение лежащих между Черным и Каспийским морями земель и народов», с. 236-250.
Հոդվածները հրատարակվել են «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ժողովածուում, N 2 (668), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 327 էջ:
96. Կոստիկյան Ք.Պ., Մայր Աթոռ Սրբ Էջմիածնի իրավունքները հաստատող Երևանի խանի 1760թ. հրովարտակը, էջ 9-24:
97. Յակնյան Ռ.Ա., Ասորեստանի արքա Թուկուլտի-Նինուրտա I-ի (մ.թ.ա. 1242-1206թթ.) նաիրյան արշավանքը, էջ 57-75:
98. Gasparyan A., Algeria's "Hirak" movement (2019): achievements and failures, pp. 76-86.
Հոդվածները հրատարակվել են «Մերձավոր Արևելք. պատմություն, քաղաքականություն, մշակույթ» հոդվածների ժողովածուում, N 16, Ե., «Ջանգալ» հրատ., 2023, 245 էջ:
99. Անտոնյան Ա.Ի., Եգիպտոսի դպտիները 2011թ.-ի հունվարի 25-ի հեղափոխության և բարձրագույն զինվորական խորհրդի կառավարման շրջանում (փետրվար 11, 2011 – 30 հունիս, 2012), էջ 178-193:
100. Գևորգյան Ա.Ս., Իրան-Հնդկաստան դիվանագիտական հարաբերությունների սկզբնավորման

շուրջ, էջ 135-149:

101. Միրզոյան Մ.Հ., «Մեծ Ալբանիա» նախագիծը և նրա զարգացման հնարավոր սցենարները, էջ 121-134:
102. Նահապետյան Գ.Հ., Հայ պատկերմարտերը և պավիլիանները Է-Ը դարերում, էջ 63-88:
Հոդվածները հրատարակվել են «Կինը արևելքում» գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ԱԻ հրատ., 2023, 276 էջ:
103. Գրեկյան Ե.Հ., Նորահայտ վկայություններ Ուրարտուում մանածագործության մասին, էջ 26-43:
104. Իսկանդարյան Գ.Մ., Կնոջ դերը Իրանի պետական համակարգում ժամանակակից շրջանում, էջ 71-87:
105. Հմայակյան Հ.Հ., Միրզոյան Մ.Հ., Մանածագործությանն առնչվող որոշ հայերեն բառերի հնագույն խեթական զուգահեռները, էջ 87-101:
106. Միքայելյան Տ.Լ., Կանայք Հայաստանի Հանրապետության տարածքից հայտնաբերված արաբատառ արձանագրություններում, էջ 157-170:
107. Ստեփանյան Հ.Ա., Հայատառ թուրքերեն թարգմանական գրականությունը և Պոլսի կանայք (19-րդ դ.), էջ 195-205:
108. Ցականյան Ռ.Ա., Աշշուրուիին ըստ միջինասորեստանյան օրենքների, էջ 230-265:
109. Քոսյան Ա.Վ., Դինաստիական ամուսնությունները Խեթական տերությունում, էջ 265-276:
Հոդվածները հրատարակվել են «Իրանագիտական ուսումնասիրություններ», «Իրանական մշակութային ժառանգությունը Հարավային Կովկասում» և «Հայաստան-Իրան հարաբերություններն ընդհանուր շահերի համատեքստում» աշխատաժողովների նյութերի ժողովածուում, Ե., ԱԻ հրատ., 2023, 202 էջ:
110. Իսկանդարյան Գ.Մ., Հայաստանի ու Իրանի մոտեցումները. տարածաշրջանային նոր մարտահրավերներ, էջ 83-101:
111. Իսրայելյան Ա.Հ., «Նախիջևանի միջանցքի» գործարկման վերաբերյալ Իրանի և Ադրբեջանի ակնկալիքները, էջ 161-179:
112. Միքայելյան Տ.Լ., Հայաստանի Հանրապետության պարսկալեզու վիմագիր ժառանգությունը, էջ 61-76:
Հոդվածները հրատարակվել են «Հայաստանը և արևելաքրիստոնեական քաղաքակրթությունը. Դ» միջազգային գիտաժողովների նյութերի և հարակից հոդվածների ժողովածուում, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 228 էջ:
113. Գալստյան Վ.Ա., Մխիթարյան Գ.Ժ., Հակոբյան Ա.Ա., Արևելյան Այսրկովկասի մահմեդական բնակչության էթնիկ համախմբման գործընթացի սկիզբը գրավոր թիրաբանության հիմքի վրայ և թաթերի էթնոհամախմբման առանձնայատկությունները, էջ 60-71:
114. Акопян А.А., Локализация рек и 29 античных городов Албании по Клавдию Птолемею, с. 146-165.
115. Мхитарян Г.Ж., Геополитический проект “Кавказская Албания” – складывание Кавказского фронта Российской империи, с. 119-133.
116. Harutyunyan A., A structural approach to the ethnogenesis of Azerbaijanis, pp. 112-126.
Հոդվածները հրատարակվել են «Միգրացիոն գործընթացները հայկական լեռնաշխարհում հնագույն շրջանից մինչև 20-րդ դարասկիզբ» գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ԱԻ հրատ., 2023, 116 էջ:
117. Գրեկյան Ե.Հ., Կլիմայական միգրանտները. «Կատակոմբային մշակույթ»-ի օրինակը, էջ 31-46:
118. Հմայակյան Հ.Հ., Քարաշամբի գավաթը խաթախեթական իրողությունների համատեքստում, էջ 47-55:
119. Ցականյան Ռ.Ա., Հայկական միգրացիան (վերականգնման փորձ), էջ 74-83:
120. Քոսյան Ա.Վ., Միգրացիաները և Միկենյան քաղաքակրթության անկումը, էջ 56-68:
Հոդվածները հրատարակվել են “Сталинградская битва: правда и вымыслы (по материалам мировой печати)”, V միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Մ., “Московский политех” հրատ., 2023, 215 էջ:
121. Арутюнян Е.В., Японская версия причин победы СССР в Сталинградской битве, с. 100-106.
122. Мелконян К.Ф., Публикации турецкой прессы и политика Турции в период Сталинградской битвы, с. 146-151.
Հոդվածները հրատարակվել են "Challenges and Trends in the Humanities" Scientia միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, N 3, Թբիլիսի, 2023, 241 էջ:
123. Амаякян А.А., Слово, возможно обозначающее “ковер” в Хеттских текстах, с. 81-85.
124. Микаелян Т.Л., Микаелян Р.Т., Арабские надписи, найденные с раскопок Двина, с. 74-81.
125. Mirzabekyan G., Vagharshapat village in the Ottoman Tax registers of Erevan vilayet: Comparative analysis, pp. 53-56.
126. Mirzoyan M., Dog, Cat and Pig in the Hittite Beliefs, pp. 85-93.

Պաշտպանվել է 2 թեկնածուական ատենախոսություն:

ՀԱՊԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ պ.գ.թ. Ա.Բոբոխյան
Փոխտնօրեն՝ բ.գ.թ. Տ.Դալայան
Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Ա.Բաբաջանյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ info@iae.am
Կայքէջ՝ <http://iae.am>

Մասնագիտական խորհուրդ 007՝ «Հնագիտություն և ազգագրություն»
Նախագահ՝ թղթ. անդ. Պ.Ավետիսյան, գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Ա.Հարությունյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Շարունակվել են «Հայ հնագիտության, ազգագրության և բանագիտության արդի և հեռանկարային զարգացման խնդիրներ» ծրագրով նախատեսված ուսումնասիրությունները (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Բոբոխյան): Գիտահետազոտական ու գիտակազմակերպչական աշխատանքները տարվել են հետևյալ ուղղություններով՝ հիմնարար ու կիրառական, դաշտային հնագիտական հետազոտություններ (պեղումներ), ազգագրական ու բանահյուսական հավաքչական գիտարշավներ, մշակութային արժեքների վերականգնում, վավերագրում և թանգարանացում, անալիտիկ լաբորատոր հետազոտություններ, գեոդեզիական-քարտեզագրական և ճարտարապետական-չափագրական աշխատանքներ, արխիվային նյութերի մշակում ու ուսումնասիրություն, միջազգային համագործակցություն, գիտական ուսումնասիրությունների հրատարակում, կադրերի պատրաստում ու վերապատրաստում, գիտաժողովների, սեմինարների ու կլոր սեղանների կազմակերպում, պեղվող հուշարձանների պահպանության կազմակերպում, կոնսերվացման ու թանգարանացման աշխատանքներ:

«Հնագույն և հին Հայաստանի հնագիտական սկզբնաղբյուրների պեղումներ և ուսումնասիրություն» ենթածրագրով (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Բոբոխյան) էական արդյունքներ են ձեռք բերվել հնագույն Հայաստանի նյութական ու հոգևոր մշակույթի հետազոտության վերաբերյալ: Պեղվել և ուսումնասիրվել է ՀՀ տարածքի 30 հուշարձան: Վաղ հասարակությունների բնակեցման ժամանակի, կենսաձևի ու առանձնահատկությունների ուսումնասիրման համար կարևոր են Լեռնագոգ-1 հնավայրի պեղումներով ձեռք բերված տվյալները, որոնք հնարավորություն են տալիս պատկերացում կազմել Հայաստանի տարածքում առկա ամենավաղ անասնապահական համայնքների գոյության մասին:

Ձեռքբերումներ է արձանագրել Կոտայքի մարզի հնագիտական հուշարձաններն ուսումնասիրող հայ-իտալական արշավախումբը. արդյունքները լույս են տեսել *Ferdinandi et. al.* 2023 գիտահանրամատչելի գրքում:

Ինստիտուտն Ուրարտուի պատմությունը ներկայացրել է Օքսֆորդի համալսարանի հրատարակչությունում լույս տեսած դասագրքային և ընդհանրացնող բնույթի *The Oxford History of the Ancient Near East* հեղինակավոր ժողովածուում:

Ենթածրագրի ձեռքբերումներից է Գինու պատմության թանգարանում տեղի ունեցած «Արարատյան դաշտի հնագույն մայրաքաղաքները» միջազգային գիտաժողովը, որն իրականացվել է Մյունսթերի համալսարանի հետ համատեղ. քննարկվել են տարածաշրջանում քաղաքային մշակույթի առաջացմանը և զարգացմանը վերաբերող խնդիրներ (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Մ.Զարդարյան):

«Արցախի պատմամշակութային ժառանգության ուսումնասիրություն» ենթածրագրով (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Հ.Պետրոսյան) շարունակվել են հետազոտվել Արցախի տարածքի

հնագիտական հուշարձաններին, եկեղեցիներին ու վանքերին վերաբերող խնդիրները: Աղբյուրագիտական նշանակությունից բացի, այս ուսումնասիրությունները պատմամշակութային ժառանգության պահպանության համար նախադեպը չունեցող ձեռնարկում են: Ավարտվում է Տիգրանակերտի երկարամյա պեղումներին վերաբերող հատորը:

«Ավանդականը և նորը հայոց մշակույթում. պահպանման և զարգացման խնդիրներ» ենթաձեռագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ս.Հոբոսյան) հետազոտություններ են իրականացվել երկու ուղղություններով՝ ավանդական (տնտեսության վարման եղանակներ, համայնք, ուտեստ), խորհրդային և հետխորհրդային Հայաստանում տեղի ունեցող սոցիալ-մշակութային զարգացումների ուսումնասիրություն: Առանձնակի աչքի են ընկել խորհրդային ու արդի շրջանների գյուղի հետազոտությանն ուղղված աշխատանքները:

«Առօրեականությունը անցյալում և ներկայում. մարդաբանական ուսումնասիրություն» ենթաձեռագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Լ.Աբրահամյան) շարունակվել է թիրախավորվել Հայոց ցեղասպանության հետազոտումը: Հենվելով Հոլոքոստի դասավանդման բազմամյա փորձառության վրա՝ քննարկվել են Հայոց ցեղասպանության թեմայի դասավանդման մարտահրավերները 21-րդ դարի հայաստանյան դպրոցական ու բուհական համակարգում: Ենթաձեռագրի կարևոր նվաճումներից է խորհրդային փորձառության ուսումնասիրումը, որի վերաբերյալ քննարկումներն ամփոփվել են «Խորհրդային փորձառությունն ու ժառանգությունը Հայաստանում-2» միջազգային գիտաժողովում, որը կազմակերպվել էր Միջիգանի համալսարանի Դիրբորնի մասնաճյուղի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի հետ համատեղ: Համաժողովի նպատակն էր խորամուխ լինել Հայաստանում խորհրդային ազդեցության ու ժառանգության ուսումնասիրության մեջ: Քննարկման հիմնական առարկան էր խորհրդահայ հասարակության հետազոտող՝ քաղաքականության, տնտեսության ու մշակույթի կարևորագույն զարգացումները:

«Սոցիալ-մշակութային գործընթացները Հայաստանում (ավանդույթ և արդիականություն)» ենթաձեռագրի (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Մ.Գալստյան) շրջանակում կատարվող «Միգրացիոն գործընթացներ» թեմայով հետազոտությունների արդյունքում ուսումնասիրվել է աշխատանքային միգրանտների կողմից արտերկրում ձևավորված միգրացիոն ցանցի դերը՝ որպես Հայաստանից արտագաղթը խթանող կարևոր գործոնի:

«Սեփական և այլազգի միջավայրում հայերի համեմատական հետազոտության հիմնական ուղղությունները. ուսումնասիրության խնդիրներն ու հեռանկարները» ենթաձեռագրով (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ռ.Կարապետյան) իրականացվել են Սփյուռքի հետազոտման համար անհրաժեշտ մեթոդաբանության մշակումներ, տարբեր էթնոսոցիալական միջավայրերում կենսագործող հայերի ծրագրային հետազոտման մեթոդների հստակեցում ու գործիքակազմի փորձարկում. աշխատանքն իրականացվել է տարբեր երկրների (Ֆրանսիայի, Չեխիայի, Լիբանանի, Իրանի, Վրաստանի, Ուկրաինայի, Կիպրոսի և ԱՄՆ-ի) տասը մայրաքաղաքներում ու մեծ քաղաքներում բնակվող հայերի ուսումնասիրման հենքի վրա, միջգիտակարգային (ժողովրդագրություն, սոցիոլոգիա, հոգեբանություն, ազգաբանություն, մաթեմատիկական մոդելավորում, ինֆորմատիկա) մեթոդաբանական սկզբունքների կիրառմամբ: Նշյալ թեմայով Լոնդոնում լույս է տեսել “The Experience of Syrian-Armenian Integration in the ‘Homeland’, Migrations and Diasporas, Emerald Publishing Limited” կարևոր հոդվածը:

«Հայ բանահյուսական մշակույթի համեմատական և տիպաբանական ուսումնասիրություն» ենթաձեռագրով (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Տ.Դալայան) շարունակվել են բանահյուսական նյութի գրառումներն ու դասակարգումը, բանաձևային ժանրերի գիտական համահավաքների կազմումը, միջին ու մեծ (վիպական) ժանրերի համեմատական բանագիտական վերլուծությունն ու բնագրերի հրատարակումը, միջգիտակարգային ուսումնասիրությունները:

Հատուկ պետք է շեշտել սիրիահայերի ավանդական մշակույթի վերաբերյալ նոր տվյալների ամփոփումը:

«Հայկական հրաշապատում հեքիաթների հիմնական մոտիվների ու դիպաշարերի զուգադրական ուսումնասիրություն» ենթաժրագրով (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Թ.Հայրապետյան) ավարտվել են հիմնական «Ռշտունիք» և «Շատախ» հատորների աշխատանքները: Կազմվել են անձնանունների ու տեղանունների ցանկերը, հեքիաթների՝ ըստ ծագման հայրենիքի, բանահավաքների ու բանասացների աղյուսակները, առաջաբանն ու բարբառային և օտար բառերի բացատրական բառարանը:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Կատարվել են 18 ծրագրերի աշխատանքներ, այդ թվում՝ 8 թեմատիկ, 2 առաջատար, 3 օտարերկրյա գործընկերոջ ներգրավմամբ, 3 երիտասարդական և 2 թեմա մեկնարկել է Հեռավար լաբորատորիաների հիմնադրման ծրագրով: Եվս 3 թեմատիկ ծրագրեր իրականացվում են Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի միջոցներով:

«Հայկական լեռնաշխարհում վաղ պետական կազմավորումների ձևավորման մշակութային և ժամանակագրական ասպեկտները» (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ռ.Բադալյան), «Վերանայելով Վայոց ձորի միջնադարյան հնագիտական լանդշաֆտը՝ Մետաքսի ճանապարհների համակարգում» (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Բաբաջանյան), «Շիրակի հայոց բանահյուսական մշակույթը» (ղեկ.՝ Մ.Խեմչյան), «Ձեռնարկատիրական գործունեության էթնոսոցիալական գործոնները ՀՀ-սփյուռք փոխառնչությունների համատեքստում» (ղեկ.՝ Լ.Տանաջյան) ծրագրերով, լուրջ ձեռքբերումներ են գրանցվել Հայաստանի նյութական ու հոգևոր մշակույթի, ներկայիս Հայաստանի սոցիոմշակութային երևույթների ուսումնասիրման բնագավառում:

Օտարերկրյա գործընկերոջ ընդգրկմամբ «Հայկական լեռնաշխարհի պատմության հիմնախնդիրներ. շրջակա միջավայրը, կլիմայական փոփոխությունները և քաղաքակրթական գործընթացները» (ղեկ.՝ պ.գ.դ. Ե.Գրեկյան) ծրագրով հաջողվել է բացատրել մի շարք հնամշակութային երևույթներ ու իրադարձություններ՝ ելնելով կլիմայի պատմության առանձնահատկություններից:

Հեռավար լաբորատորիաների հիմնադրման մեծ ֆինանսավորմամբ երկու ծրագիր՝ «Հայ մշակութային ժառանգության միջգիտակարգային ուսումնասիրություններ» (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Հ.Մուրադյան) ու «Հայաստանը և բրոնզի դարի աշխարհ-համակարգը. հին տեխնոլոգիաները փորձարարական հնագիտության լույսի ներքո» (ղեկ.՝ Բ.Վարդանյան) լուրջ ենթակառուցվածքային զարգացումներ են ենթադրում մոտ ապագայում:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Գաբրիելյան Մ.Ռ., Փոքր Պամաճ գյուղի պատմությունը, մշակույթը, ազգագրությունը, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 720 էջ:
2. Գալստյան Մ.Վ., Աշխատանքային միգրացիան և սոցիալ-մշակութային գործընթացները Հայաստանում, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 388 էջ:
3. Գալստյան Մ.Վ., Գալստյան Ն.Մ., Լոսից եկող կա՞. Հայրենադարձման խնդիրներն ու հնարավորությունները Լոս Անջելեսի հայկական համայնքում, Ե., «Նյու Մեգ» հրատ., 2023, 272 էջ:
4. Գասպարյան Բ.Զ., Պետրոսյան Ա.Ա., Գլաուբերման Ֆ.Ա., Ադիգյոզայան Ա.Հ., Զիլ Զ.Ե., Առաքելյան Դ.Վ., Հայդոսյան Հ.Ա., Նահապետյան Ս.Ս., Ֆրահմ է.Հ., Էգելանդ Զ.Ա., Վիլքինսոն Բ.Ո., Ադլեր Դ.Հ., Հայաստանի քարի դարը: Կատալոգ-պատկերազրույց, հտ. Լ: Ստորին պալեոլիթ, Ե.,

«Հայաստանի պատմության թանգարան» հրատ., 2023, 240 էջ և 1 քարտեզ (հայերեն, անգլերեն, ռուսերեն):

5. Գրեկյան Ե.Հ. (խմբ.), «Միգրացիոն գործընթացները Հայկական լեռնաշխարհում հնագույն շրջանից մինչև XX դարասկիզբ» գիտաժող. նյութ., Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 116 էջ:
6. «Դիվան հայոց պատմության», նոր շարք, հտ. Գ, Ղուկաս Կարնեցի (1793-1799) (աշխատասիրությամբ՝ Վ.Ռ. Գրիգորյանի, Ա.Է. Հարությունյանի), Ե., Մատենադարան, 2023, 736 էջ:
7. Թադևոսյան Ա.Զ., Մարգարյան Ն.Մ., Քրեական «գողական» խոսվածքի բացատրական բառարան, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 160 էջ:
8. Կարապետյան Ռ.Ս., Բարսեղյան Ս.Ս., Ներսիսյան Ս.Ա., Տանաջյան Լ.Ա., Հայ էթնիկությունը սփյուռքում, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 460 էջ:
9. Հայ ժողովրդական բանահյուսությունը «Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа (СМОМПК)» ռուսալեզու մատենաշարի էջերում, Ե., ՀԱԻ հրատ. 2023, 360 էջ:
10. Հայ ժողովրդական հեքիաթներ, XIX հտ. Շատախ, Ե., ՀԱԻ հրատ. 2023, 736 էջ:
11. Հովհաննիսյան Կ.Հ., Ավետումն Սուրբ Աստվածածնի, Ե., «ՎՄՎ-պրինտ» հրատ., 2023, 149 էջ:
12. Հովհաննիսյան Հ.Ս., Sylloge Nummorum Byzantinorum. Հայաստան. IV. Բյուզանդական դրամներ (1028-1059), Ե., «Հայաստանի պատմության թանգարան» հրատ., 2023, 306 էջ:
13. Չոլաքեան Յ.Մ., Պատմական Անտիոքի եւ շրջակայից բնիկ հայերն ու միա հաւաքականութիւնները, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 456 էջ:
14. Սարգսյան Ա.Յ., Հադրութի բառ ու բան, Ե., «Արմավ» հրատ., 2023, 784 էջ:
15. Սարգսյան Ա.Յ., Արցախի ժողովրդագիտությունը (բանահյուսություն), հտ. 11, Ստ., «Արմավ» հրատ., 2023, 794 էջ:
16. Սարգսյան Ա.Յ., Արցախի ժողովրդագիտությունը (բանահյուսություն), հտ. 12, Ստ., «Արմավ» հրատ., 2023, 768 էջ:
17. Վարդանյան Բ.Վ., Լճաշենի ամրոցն ու դամբանադաշտը (ըստ ՀՊԹ նյութերի), հտ. 1, ՀՊԹ, ՀԱԻ, «Հայաստանի պատմության թանգարան» հրատ., Ե., 2023, 300 էջ:
18. Սիմոնյան Լ.Դ., «Տոմարային ծխաշար», հտ. 3, Ե., «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., 2023, 730 էջ:
19. Վարդանյան Ն.Խ., Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, հտ. 5, Ե., ՀԱԻ հրատ., 278 էջ:
20. Баяндур А.С. (ред.), Армянский гуманитарный вестник, N 10 (Арцах), М.-Е., Изд. ИАЭ, 2023, 320 с.
21. Гуцян Л.С., Акопян А.Е., Петербургское арменоведение по архивным материалам начала XX века, Труды Конкурса имени академика Н.Я.Марра., Вып. I, Ред. тома: А.А.Бобохян, Ред. серии: Г.С.Асатрян, Ер., Изд. РАУ, 2023, 152 с.
22. Ferdinandi S., Bobokhyan A., Dan R., Petrosyan A., Vitolo P., Gasparyan B., Avetisyan P., Babajanyan A., Dieci Anno di Attività Archeologiche IAE NAS RA-ISMEO in Armenia (2013-2022), Roma, ISMEO, 2023, 104p.
23. Grekian Y., Bobokhyan A. (eds), "Systemizing the Past". Papers in Near Eastern and Caucasian Archaeology dedicated to Pavel S. Avetisyan on the occasion of his 65th birthday, Oxford, Archaeopress, 2023, 496 p.
24. Grekian Y. (ed.), Aramazd: Armenian Journal of Near-Eastern Studies, v. 17, issue 2, Oxford, Archaeopress, 150 p.
25. Wardanjan S., Vor dem Vergessen gerettete armenische Märchen, Übersetzung N. Howessjan, Deutsche Bearbeitung D. Schmid (Schweiz), Jerewan, Lusakn, 2023, 208 S.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

26. Գաբրիելյան Ա.Հ., Գասպարյան Բ.Զ., Հովսեփյան Ռ.Լ., Էկոտուրիզմ. զբոսավարի ուղեցույց ձեռնարկ, Ե., GIZ հրատ., 2023, 372 էջ:
27. Պողոսյան Ս.Հ., Փահլևանյան Կ.Ռ., Ուղեցույց. Հայոց ազգագրության թանգարան, Ե., «Հայկ Հովսեփյան ԱՁ» 2023, 48 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

28. Աղանյան Գ.Թ., Ս. Հայրապետյան «Յիշատակն արդարոց օրհնութեամբ եղիցի. հրաժեշտ ընկերոջը», Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 1(26), 2023, էջ 221-224:

29. Աղանյան Գ.Թ., Բազեյան Կ.Ռ., Դրամը որպես զարդ Բարձր Հայք-Շիրակյան կանանց հագուստի համալիրում, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 12/2, 2023, էջ 180-189:
30. Ամիրխանեան Ա.Վ., Գայլ բառով բաղադրուած բոյսերի անունները հայերէնում, Բեյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդէս», N 43/1, 2023, էջ 283-297:
31. Ասատրյան Հ.Գ., «Խորհրդային և հետխորհրդային փուլերի արտացոլումները հայոց խաղային մշակույթում», Էջմիածին, «Էջմիածին», N Ը, 2023, էջ 115-130:
32. Ավետիսյան Լ.Գ., Ժողովրդական ուխտավայրերը Կապանում՝ ըստ Արտաշես Ծատուրյանի ազգագրական նյութերի, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 71-81:
33. Ավետիսյան Հ.Գ., Գնունի Ա.Վ., Մկրտչյան Լ.Ա., Բոբոխյան Ա.Ա., Հին Հայաստանի «ցից քարերը», Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 200-210:
34. Բոբոխյան Ա.Ա., Աստվածները, հերոսները և սրբերը. հայոց լեռները որպես սրբազան թաղումների միջավայր, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 166-182:
35. Բոբոխյան Ա.Ա., Տարոնցի Ս.Ա., Դալայան Տ.Ս., Խարբերդի «վիշապային քարը» և դրա մշակութաառասպելաբանական համատեքստը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 170-182:
36. Գաբրիելյան Մ.Ռ., «Ազգ»-ի գիտական ուսումնասիրության բանաձևերը «Ազգագրական հանդես»-ում (I համարի «Հրատարակչից» բաժնի քննություն), Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 11/1, 2023, էջ 138-149:
37. Գաբրիելյան Ռ.Գ., Լանդշաֆտի յուրացման եղանակները ինքնության համատեքստում, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 145-153:
38. Գալստյան Հ.Հ., Մաղի գործառույթային ու ծիսական նշանակությունը բանահյուսական տեքստերում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 232-250:
39. Գալստյան Մ.Վ., Հակոբյան Գ.Լ., Հայաստանից արտագաղթը արևմտյան երկրներ, սփյուռքի միգրացիոն ցանցի դերակատարությունը, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 1 (26), 2023, էջ 5-18:
40. Գալստյան Մ.Վ., Աբրահամյան Հ.Ա., Սամվել Մկրտչյան. գիտամանկավարժական ուղին, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 324-326:
41. Գյուլումյան Գ.Ա. (գրախոս.), «Վայոց-ձոր. պատմամշակութային ժառանգության դրվագներ. հավաքական մենագրություն», «Եղեգնաձորի երկրագիտական թանգարան», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 293-304:
42. Գյուլումյան Գ.Ա., Աղբյուրները և դրանց հետ կապված ավանդազրույցները Գարդմանում, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 40-57:
43. Գրիգորյան Ա. Լ., Սևանա լճի արևելյան ափի միջնադարյան հուշարձանները. ի՞նչ ուսումնասիրություններ են կատարում հնագետները վերջին տարիներին, Ե., «Գիտության աշխարհում», N 1, 2023, էջ 14-19:
44. Դալայան Տ.Ս., Ղոնջյան Լ.Խ., Ռոզա Գրիգորյան. կյանքը և գիտական գործունեությունը (ծննդյան 90-ամյակի առթիվ), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3 (669), 2023, էջ 420-435:
45. Դավթյան Դ.Հ., Նորահայտ ամրոցներ Վայոց ձորում, Ե., «Հուշարձան» գիտ. հանդես, N ԺԹ, 2023, էջ 149-159:
46. Ենոքյան Ա.Դ., Սիրամարգի պատկերազրույթությունը հայ միջնադարյան քանդակային արվեստում, Ե., «Վէմ» համահայկական հանդես, N 3 (83), 2023, էջ 166-188:
47. Երանյան Ն.Ա., Զարիկյան Ն.Հ., Սիմոնյան Հ.Գ., Արցախի մարդակերպ կոթողների թվագրության և գործառույթի քննությունը Նոր Կարմիրավանի պեղումների լույսի ներքո, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 12-42:
48. Զոհրաբյան Ա.Լ., Գասպարյան Բ.Զ., Ադիգյոզայան Ա.Հ., Կշռաքար՝ հայտնաբերված Արտաշատ մայրաքաղաքի տարածքից, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 12/2, 2023, էջ 198-208:
49. Խեմչյան Է.Հ., Քննություն Շիրակի բանահյուսական ժառանգության հավաքման և ուսումնասիրման խնդրի շուրջ, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2 (26), 2023, էջ 110-118:
50. Խեմչյան Մ.Հ., Շիրակի վիպական բանահյուսությունը, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2 (26), 2023, էջ 142-155:

51. Խեչոյան Ա.Գ. (գրախոս.), Հնագիտության եւ ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ (ՀԱԻԱ) 4, Բեյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդես», N 43/1, 2023, էջ 483-493:
52. Խեչոյան Ա.Գ., Գյուլումյան Գ.Ա., Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտում տեղի ունեցավ «Ոռոգման համակարգերը Հայկական լեռնաշխարհում» գիտաժողովը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3 (669), 2023, էջ 440-445:
53. Խուրշուդյան Ս.Ռ., Խնածախի պատմամշակութային ժառանգությունը, «Սիոն». պաշտոնաթերթ Երուսաղեմի հայոց պատրիարքության, N 4-7, 2023, էջ 214-228:
54. Ծատուրյան Ռ.Ա., Չարենցի հուշասրահը Չարենցավանում. գաղափարախոսությունը և ուրբանիզմը խորհրդային քաղաքում, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», հտ.1, N 11, 2023, էջ 206-217:
55. Կարապետյան Ի.Ա., Գաբրիելյան Ա.Ա., Կարճաղբյուրի անտիկ շրջանի կարասային թաղումները, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 268-280:
56. Կարապետյան Ռ.Ս., Հայկական սփյուռքի ներուժի ուսումնասիրման երկու մոտեցում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 109-119:
57. Կարապետյան Ռ.Ս., Հայկական սփյուռքի ներուժի ուսումնասիրման և ներառման ուղիները, Ե., «Պատմություն և մշակույթ», N 2, 2023, էջ 121-130:
58. Հակոբյան Ն.Գ., Արտաշատի ջնարակած խեցեղենը (ԺԳ.-ԺԷ.դարեր), «Էջմիածին», N Է, 2023, էջ 64-83:
59. Հակոբյան Ն.Գ., Վաղարշապատի 2014թ. պեղումների արդյունքները, Ե., «Հուշարձան», N ԺԹ, 2023, էջ 9-43:
60. Հայրապետյան Թ.Լ., Կիրակոսյան Ա.Ս., Գարեգին Սրվանձությանցի ժողովրդագիտական գործունեությունը, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 58-70:
61. Հարությունյան Ա.Է., Տարերային աղետներն ու երկնային երևույթները վիմագրերում. Գ. Երաշտ, մորեխ, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 1, 2023, էջ 148-188:
62. Հարությունյան Ա.Է., Տաթևի վանքի պարսպակից մուտքերի և աղբյուրի կառուցման ժամանակը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 230-245:
63. Հարությունյան Հ.Թ., Գալստյան Հ.Հ., Համագործակցությունը հայոց կաթնատնտեսության մշակույթում, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 82-93:
64. Հարությունյան Մ.Բ., Երևանի բնակչության էթնոկրոնական ինքնությունը և տոնածիսական սովորույթները (2019 թվականի էթնոսոցիոլոգիական հետազոտությունների հիման վրա), Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 367-376:
65. Հմայակյան Մ.Ս., Նոր Արմավիրի դամբարանադաշտից հայտնաբերված փոքր կարասային թաղումները, Ե., «Գեղարվեստի ակադեմիայի տարեգիրք», N 14(1), 2023, էջ 112-137:
66. Հմայակյան Ա.Գ., Սուրբ Թադեոս առաքյալը Ներսես Շնորհալու հանելուկներից մեկում, «Հին Հայաստանի պատմություն և մշակույթ» միջազգ. գիտաժող. զեկ. ժող., Ե., 2023, էջ 96-105:
67. Հմայակյան Ա.Գ., Հովսեփյան Ի.Վ., Հմայակյան Մ.Ս., Տիրացյան Ն.Գ., Ուրարտուիին կյանքում և մահվանից հետո, «Կինը արևելքում» միջազգ. գիտաժող. զեկ. ժող., Ե., 2023, էջ 106-132:
68. Ղոնջյան Լ.Խ., Շիրակի ասոյթաբանական բանահյուսությունը, Գյումրի, ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ», N 2 (26), 2023, էջ 86-99:
69. Ղոնջյան Լ.Խ., Բատիկյան Թ.Կ., Ժողովրդական երգերը իբրև Թումանյանի բանաստեղծությունների նախահիմք, Գավառ, «ԳՊՀ գիտական հոդվածների ժողովածու», N 15, 2023, էջ 322-336:
70. Ղոնջյան Լ.Խ., Օրինանք-բարենաղթանքները ժողովրդական երգերում (հայրեններ, անտունիներ, խաղիկներ), «Ափինյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրներ» միջազգ. գիտաժող. նյութ. ժող., Գյումրի, 2023, էջ 161-176:
71. Մանուչարյան Ա.Գ., 8-րդ դարի Հայոց իշխանների շարքի վիմագրագիտական համալրում, Ե., «ՎԷՄ» համահայկական հանդես, N 3, 2023, էջ 156-165:
72. Մարկոսյան Ս.Հ., Ինքնության հիմնախնդիրները պոլսահայության պարբերական մամուլում 19-րդ դարի սկզբին, Ե., «Նոր Ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 356-366:
73. Մարության Հ.Տ., Աբրահամյան Լ.Հ., «Ղարաբաղ-Հայաստան» թեման հայ ինքնության պատկերագրության մեջ (ըստ Ղարաբաղյան շարժման ցուցապաստառների), Ստ., «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր», N 1, 2023, էջ 331-383:
74. Մուրադյան Հ.Մ., Երանյան Ն.Ա., Աբրահամյան Հ.Թ., Ազգային ինքնության կառուցումը և խորհրդային մշակութային քաղաքականությունը. ըստ Հայաստանի պատմության թանգարանի

- որոշ արխիվային նամակների, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 11/1, 2023, էջ 230-242, 284-293:
75. Նալբանդյան Ա.Ս., Միրիջանյան Դ.Հ., Սանահինի արքայական-իշխանական հանգստարանները Զաքարյանների տապանատան հնագիտական պեղումների համապատկերում, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 35, 2023, էջ 225-234:
 76. Ներսիսյան Ս.Ա., Սփյուռքի ներուժի ճանաչում. քարտեզագրման հարցը, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 335-347:
 77. Շամամյան Ն.Ա., Ռազմապարերը հայոց ազատագրական պայքարում, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 139-144:
 78. Չախմախչյան Ա.Վ., Ընտանիքը և ընտանեկան արժեքները էթնոսի պահպանման գործընթացում, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 377-385:
 79. Չոլաքեան Յ.Մ., Ընդհանուր տեսութիւն Քեսապի բարբառի բուսանուններուն վրայ, Պէյրութ, «Հայկազեան հայագիտական հանդէս», N 41/1, 2023, էջ 299-312:
 80. Չոլաքեան Յ.Մ., Սուրիոյ հայկական յուշարձանները, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 13-30:
 81. Պետրոսյան Ա.Ե., Հայոց հնագույն թաղման ծեսերը, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 35, 2023, էջ 55-66:
 82. Պողոսյան Ա.Կ., Կանանց կերպարները «Սասնա ծռեր» հերոսավեպի Մոկաց պատումներում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 151-166:
 83. Պողոսյան Ա.Հ., Հայոց ազգագրության թանգարանը հայկական մշակույթի և ազգային ինքնության տաճար, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 4-12:
 84. Ռամազյան Ս.Մ., Հայերը և Հայաստանը «Քյոոզլի» էպոսի առաջին հրատարակության և դրա ռուսերեն թարգմանության մեջ, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 148-157:
 85. Ռամազյան Ս.Մ., Անի քաղաքի կործանման մասին թուրքական ավանդազրույցը և դրա հայկական արմատները, Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 35, 2023, էջ 106-126:
 86. Ռամազյան Ս.Մ., Նորահայտ փաստաթուղթ «Քյոոզլի» էպոսի հայկական տարբերակների քննության մասին, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3 (669), 2023, էջ 231-247:
 87. Ռամազյան Ս.Մ., Սակիլարի. հայ ժողովրդի հույն զավակը, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 132-168:
 88. Սարատիկյան Ա.Ա., «Ձուկ-մարդ» աստվածությունը Հին Հայաստանում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 268-278:
 89. Սարատիկյան Ա.Ա., Հովսեփ Աբովյանցն ու նրա ջրաշինարարական գործունեությունը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 232-240:
 90. Սարատիկյան Ա.Ա., Հոբոսյան Ս.Գ., Խառատանոցի արհեստագործական համալիրը. Լոռու մարզ, Ե., «Հուշարձան», N ԺԹ, 2023, էջ 68-84:
 91. Սարգսյան Ա.Շ. (գրախոս.), Սերգեյ Վարդանյան. «Կրոնափոխ համշենահայերի մի զվարճապատումի տարբերակների մասին», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 315-317:
 92. Սարգսյան Ա.Շ., Հայ ժողովրդական ստապատում-սուտասելուկների ժողովրդական և գիտական եզրույթները: Գրառման, հրատարակման և ուսումնասիրման պատմությունը, Պէյրութ, «Հայկազեան Հայագիտական հանդէս», N 41/1, 2023, էջ 85-98:
 93. Սարգսյան Ա.Շ., Ժողովրդական հավատալիքային դրսևորումների մեր գրառումները, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 31-39:
 94. Ստեփանյան Գ.Ժ., Տոնը և կոլեկտիվ տրավման. 2021-ի այլ Ամանորը հայկական միջավայրում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 247-267:
 95. Վարդանյան Ն.Խ., Կուտակային հեքիաթների և ծիսերգային բանահյուսության որոշ զուգահեռներ, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 2, 2023, էջ 118-129:
 96. Վարդանյան Ռ.Ե., Զոհրաբյան Ա.Լ., Հովհաննիսյան Հ.Ս., Ոչ թանգարանային դրամագիտական թվային շտեմարան թանգարանում, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 12/2, 2023, էջ 254-261:
 97. Տանաջյան Լ.Ա., Մշակույթի դերը հայկական սփյուռքում ինքնության համատեքստում, Ե., «Նոր ազգագրական հանդես», N Բ, 2023, էջ 348-355:
 98. Տեր-Մինասյան Լ.Ռ., Նեոլիթյան Ակնաշեն «հողի ճարտարապետություն», Ե., «Ճարտարապետություն և շինարարություն», N 1-2, 2023, էջ 54-57:

99. Абрамян Л.А., «Звартноц, соединённый с Колизеем»: от Нардома Таманяна до Театра оперы и балета, М.-Е., "Urbis et Orbis. Микроистория и семиотика города", 3(1), 2023, с. 32-61.
100. Абрамян Л.А., Для чего этнографу повествование? М., "Вопросы культурологии", т. XX/1, 2023, с. 7-9.
101. Аганян Г.Т., Базеян К.Р., Формы адаптации традиционных ремесел Александрополя в промышленном Ленинакане, Гюмри, "Научные труды ШЦАИ", N 2, 2023, с. 133-141.
102. Акопян А.Е., Об употреблении этнонимов «алан», «авар» и «скиф» в средневековых армянских источниках XIII-XIX вв., М., "Известия СОИГСИ", вып. 48, с. 145-152.
103. Ангелуш Л.М., О вопросе языковой политики РА, осуществляемой в отношении национальных меньшинств, Гюмри, "Научные труды ШЦАИ", N 1(26), 2023, с. 42-52.
104. Андреева Ю.О., Гуляева Е.Ю., Далалян Т.С., Религиозные практики армян Ордубадского района Нахичеванской АССР в 1950-1980-е гг., Махачкала, История, археология и этнография Кавказа, N 4 (20), 2023, с. 151-166.
105. Гучинова Э.Б., Шагоян Г.А., Языки описаний депортаций на Кавказе, Томск, "Сибирские исторические исследования", N 4, 2023, с. 45-59.
106. Гнуни А.В., Акопян А.Е., Мкртчян Л.А., Тадевосян А.Т., Новоявленные эпиграфические материалы по генеалогии Джалалидской ветви княжеского рода Орбелянов, М., "Армянская генеалогия", с. 7-13.
107. Карапетян Р.С., Хачатурян Н.Р., Чахмахчян А.В., Трансформации в современной армянской семье в условиях своей и инациональной среды, Е., "Вестник арменоведения", N 3, 2023, с. 142-157.
108. Мадатян В.О., Семья в Тавуше в контексте сельской общины до 70-х годов 19-го и в начале 20-го вв., Е., "Новый этнографический журнал", N 2, 2023, с. 121-138.
109. Мирибян Г.А., Креджян Л.Х., Заклинательные формулы в армянской и русской народной паремиологии (на мат. арм. и русс. проклятий, клятв, благословений - благопожеланий), "Человек и его пространство (колл. монография)", Минск, Минский гос. лингвист. ун-т., 2023, с. 112-118.
110. Оганнисян К.О., Исторические свидетельства о святилищах Тух Манук до 2-й половины XIX века, "История, археология и этнография Кавказа", N 19/2, 2023, с. 530-544.
111. Петросян Г.Л., Древнейший армянский бог грозы, хуррито-урартский Тешшуб/Тейшеба и греческий Тесей: образ и имя, "Вопросы ономастики", N 1, 2023, с. 9-28.
112. Петросян Э.Х., Семантика женского бронзового пояса государства Урарту, Е., "Историко-филологический журнал", N 2, 2023, с. 139-162.
113. Петросян Э.Х., Овсепян Р.А., Семантика мифологических мотивов ритуала вызывания и прекращения дождя езидов Армении, СПб, "Этнография", N 2(20), 2023, с. 139-162.
114. Туманян Г.С., Жертвоприношение коня в погребальных обрядах (по данным погребений эпох бронзы и раннего железа в Армении), М., "Российская археология", N 1, 2023, с. 70-83.
115. Хачатурян Н.Р., О теоретических проблемах изучения этнорелигиозной идентичности армян, Е., "Новый этнографический журнал", N 2, 2023, с. 386-395.
116. Хомутова Т.Э., Чернышева Е.В., Потапова А.В., Ельцова М.В., Пинской В.Н., Амирян М.А., Почвенно-археологическое исследование раннебронзового поселения Артаниш-9 (Республика Армения), "История, археология и этнография Кавказа" N 19/3, с. 776-794.
117. Худавердян А.Ю., Антропологические источники в изучении качества жизни средневекового населения Армении (предварительное сообщение), М., "Вестник МГПУ". Серия Исторические науки, N 1, 2023, с. 66-92.
118. Худавердян А.Ю., Длина тела в древних и современных популяциях Армении, Белгород, Via in tempore. "Серия История. Политология", N 50 (2), 2023, с. 299-314.
119. Худавердян А.Ю., Алексанян Т.А., Мириджанян Д.Г., Необычное средневековое перезахоронение индивидов из провинции Сюник, Барнаул, "Народы и религии Евразии", N 2, 2023, с. 71-91.
120. Шагоян Г.А., «Беседы у дерева» Левона Абрамяна: «магический реализм» в советской этнографии, "Антропология", N 1, 2023, с. 44-59.
121. Шахназарян Н.Р., Денежные и социальные переводы: мультипликационный эффект, Е., "Новый этнографический журнал", N 2, 2023, с. 94-120.
122. Arakelova V., Hakobyan H., An unknown source on proselytism among the Udis, "Iran and the Caucasus", N 27/4, 2023, pp. 1-9.
123. Avanesyan L., Yeranyan N., The living heritage safeguarding in the History Museum of Armenia: Case of the Exhibition "Fragments of Identity: Carpet", Sofia, "Living Heritage", N 9-10, 2023, pp. 37-44.

124. Avetisyan H., Gnuni A., Mkrtchyan L., Bobokhyan A., Computer modeling in archaeology: The case of Bronze and Iron Age monumental constructions of Armenia, Y., "Bulletin of the Institute of Oriental Studies", N 1/1, 2023, pp. 10-22.
125. Bobokhyan A., Gefäßmarken auf Depa Amphikypella in der Berliner Troja-Sammlung, In Heinrich Schliemanns Sammlung Trojanischer Altertümer-Neuvorlage 3, Berliner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 28, Wemhoff M., Heeb B. (Hrsg.), Berlin, 2023, S. 9-32.
126. Dan R., Petrosyan A., Some remarks on the Urartian toponym Dara(ni) and its possible identification with the site of Solak-1/Varsak in Kotayk Region, Armenia, "Iran and the Caucasus", N 27/3, Brill, 2023, pp. 231-248.
127. Fuks D., Schmidt F., Garcia-Collado M., Besseiche M., Payne N., Bosi G., Bouchaud C., Castiglioni E., Dabrowski V., Frumin S., Fuller D.Q., Hovsepyan R., Muthukumaran S., Peña-Chocarro L., Jordá G.P., Ros J., Rottoli M., Ryan P., Spengler R., Stevens Ch.J., Valamoti S.M., Weiss E., Alexander M., Gros-Balthazard M., Orphan crops of archaeology-based crop history research, "Plants, People, Planet", 2023, pp. 1-28, <https://doi.org/10.1002/ppp3.10468>.
128. Gabrielyan A., On a painted burial jar from Tigranakert of Artsakh, "Iran and the Caucasus", N 27, 2023, pp. 156-169.
129. Gabrielyan A., Karapetyan I., Petrosyan A., The Agarak jar burials in Aragatsotn: preliminary report, "История, археология и этнографии Кавказа", N 19/2, 2023, pp. 563-576.
130. Grekyan Y., The Kingdom of Urartu, In Radner K., Moeller N., Potts D.T. (eds), "The Oxford History of the Ancient Near East", v. IV. Oxford, Oxford University Press, pp. 769-864.
131. Harutyunyan A., The mirror-writing epigraphic cryptography of Tatev Monastery and similar parallels, "Cercetări Arheologice", N 30/1, 2023, pp. 333-344.
132. Harutyunyan A., The mentions of the placename Yerevan in Armenian Medieval epigraphs, In Harutyunyan Kh. (ed.), "Historical and Cultural Heritage of Yerevan", Collection of articles, Y., 2023, pp. 52-61.
133. Hovhannisyan A., Bobokhyan A., Kunze R., Fassbinder J.W.E., Hahn S.E., Arakelyan D., Grigoryan A., Harutyunyan M., Siradeghyan V., Geoarchaeological investigations in Artanish Peninsula, Armenia: Testing a new geochemical prospecting method for archaeology, "Archaeological Prospection", N30/4, 2023, pp. 1-20.
134. Hovsepyan R., Production, foraging and use of plants at Shengavit, Costa Mesa (CA, USA), "Shengavit: A Kura-Araxes Center in Armenia", Mazda Publishers, 2023, pp. 113-128.
135. Khemchyan E., Moks and its legends in the works of Joseph Orbeli, Y., "Journal of Armenian Studies", N 3, 2023, pp. 164-179.
136. Kunze R., Meliksetian Kh., Lockhoff N., Bobokhyan A., Wolf D., Davtyan R., Simonyan H., Prehistoric gold from Lake Sevan Basin? New research on Armenian gold deposits and objects, "Journal of Archaeological Science": Reports 52, 2023, pp. 1-19.
137. Lindsay I., Mkrtchyan A., Free and low-cost aerial remote sensing in archaeology. An overview of data sources and recent applications in the South Caucasus, "Advances in Archaeological Practice", N 11/2, 2023, pp. 164-183.
138. Lorenzon M., Cutillas-Victoria B., Holmqvist E., Gkouma M., Vrydaghs L., Lichtenberger A., Schreiber T., Zardaryan M., Exploring mudbrick architecture and its re-use in Artaxata, Armenia, during the 1st Millennium BC. A multidisciplinary study of Earthen Architecture in the Armenian Highlands, PLOS ONE, 2023, pp. 1-28.
139. Margaryan H., Asia Minor columnar sarcophagi in Garni fortress, "Ancient West and East", N 22, 2023, pp. 59-87.
140. Margaryan K., Gasparyan B., Petrosyan A., Harutyunyan F., Töpfer R., Maul E., Grapevine genetic resources of Armenia: molecular fingerprinting and phylogenetic relationship among wild and cultivated grapevine, VITIS, "Journal of Grapevine Research", v. 62 (Special Issue), 2023, pp. 11-22.
141. Nersisyan S., Tanajyan L., The experience of Syrian-Armenian integration in the 'Homeland', migrations and diasporas, published under exclusive license by Emerald Publishing Limited, London, 2023, chapter 3, pp. 49-61.

142. Petrosyan A., Cesaretti A., Vitolo P., Gasparyan B., Gasparro O., Dan R., Some remarks on the Urartian toponym Dara(ni) and its possible identification with the site of Solak-1/Varsak in Kotayk Region, Armenia, "Iran & the Caucasus", N 27, pp. 231-248.
 143. Petrosyan H., Tigranakert in Artsakh, Caucasian Albania, An International Handbook Gippert J., Dum-Tragut J. (ed.), The Gruyter, Berlin-Boston, 2023, pp. 433-471.
 144. Petrosyan H., Nucciotti M., Pruno E., Squilloni L., Kirakosyan L., Vardanesova T., Cheli F., Hovhannisyan H., Abrahamyan H., Petřík J., Slavíček K., The Armenian-Italian joint expedition to Dvin, Report of 2022 Activities, "Armeniaca", N 2, 2023, pp. 193-246.
 145. Sherriff J.E., Petrosyan A., Rogall D., Nora D., Frahm E., Lauer T., Karambaglidis T., Knul M.V., Vettese D., Arakelyan D., Gur-Arieh S., Vidal-Matutano P., Morales J., Fewlass H., Blockley S.P.E., Timms R., Adigoyzalyan A., Haydosyan H., Glauberman P., Gasparyan B., Malinsky-Buller A., Palaeoenvironmental and chronological context of hominin occupations of the Armenian Highlands during MIS 3: Evidence from Ararat-1 Cave, "Quaternary Science Advances", N 13 (2024), 100122, Elsevier Ltd., 2023, pp. 1-19.
 146. Ting C., Erhardt S., Gyulamiryan H., Lichtenberger A., Muradyan S., Schreiber T., Zardaryan M., The Artaxiad capital of ceramic: exploring the changing local pottery production and exchange at Artaxata (Armenia) from the 2nd Century BCE to the 1st Century CE, "Archaeological Research in Asia", 2023, pp. 45-67.
 147. Vardanyan N., Folklore in the handwritten albums of Yerevan schoolgirls as a manifestation of urban youth subculture, Y., "Urbis et Orbis. Микроистория и семиотика города", N 3/1, 2023, pp. 149-161.
 148. Vasilyan V., The image of the City in Armenia: Anthropological perspective, Y., "Urbis et Orbis. Microhistory and Semiotics of the City", N 3(1), 2023, pp. 82-96.
 149. Vasilyan V., "The Artaxiad Queen" as a personification of Armenia, Y., "Review of Armenian Studies", N 2(32), 2023, pp. 127-148.
 150. Zarikyan N., Harutyunova L., Kalantaryan I., Getahovit-2 archaeological site in Armenia: Mollusks Environment, Y., "Review of Armenian Studies", N 1(31), 2023, pp. 98-114.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Խորհրդահայ մշակույթը. կոնցեպտը, ընկալումներն ու դրսևորումները» հոդվածների ժողովածուում, Ե., ԵՊՀ հրատ., 2023, 332 էջ:**
151. Աբրահամյան Լ.Հ., Ալեքսանդր Թամանյան. արտաժամանակյա ճարտարապետը խորհրդային շինարարական հարթակում, էջ 126-158:
 152. Անտոնյան Յ.Յ., Մուրադյան Հ.Մ., «Խորհրդահայ մշակույթ» կոնցեպտի ու դիսկուրսի ձևավորման համատեքստի շուրջ (ներածության փոխարեն), էջ 8-42:
 153. Մանուչարյան Ն.Գ., Խորհրդահայ գյուղացին ընդդեմ կոլեկտիվացման. հակակոլտնտեսային դիմադրության մշակույթը 1929-1931թթ., էջ 215-233:
 154. Մուրադյան Հ.Մ., Ագիտպրոպը որպես Խորհրդային Միության մշակութային քաղաքականության հիմնական գործիք, էջ 43-57:
 155. Պետրոսյան Ա.Ե., Խորհրդային լենին-ստալինյան «էպոսը» հայ վիպական բանահյուսության համատեքստում, էջ 233-250:
 156. Ստեփանյան Գ.Ժ., «Խորին վրդովմունքով բողոքում եմ...». Խորհրդահայ քաղաքացու ձայնն ընդդեմ քաղաքական բռնությունների, էջ 57-72:
 157. Шахназарян Н.Р., Лев есть лев? Femina Sovietica Caucasica, с. 181-214.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Միգրացիոն գործընթացները Հայկական լեռնաշխարհում հնագույն շրջանից մինչև XX դարասկիզբ» գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 116 էջ:**
158. Աբրահամյան Հ.Ա., Պարսկահայերի միգրացիան և Արարատյան դաշտի 19-20-րդ դարերի հողաշեն ժառանգությունը, էջ 106-114:
 159. Բորոխյան Ա.Ա., Ուղղահայաց գաղթեր. տարածության ընտելացման առանձնահատկությունները Հայկական լեռնաշխարհում, էջ 25-30:
 160. Գրեկյան Ե.Հ., Կլիմայական միգրանտները. «Կատակոմբային մշակույթ»-ի օրինակը, էջ 31-46:
 161. Դաբադյան Ա.Ա., Պետրոսյան Ա.Ե., Համառոտ մի լրացում "Encyclopaedia Iranica"-ի "Deportations" բառահոդվածի երկրորդ մասին՝ հայկական սկզբնաղբյուրների կարևորմամբ, էջ 98-105:
 162. Երանյան Ն.Ա., Կլիմայական փոփոխությունները և բնակչության ներքին տեղաշարժերը Հայկական լեռնաշխարհում մ.թ.ա. 21-ին հազարամյակներում. լեռնային գոտիների ադապտացումը, էջ 69-73:
 163. Պետրոսյան Ա.Ե., Պալյան Ա.Հ., Հայոց ազգաձագման խնդիրը վերջին հնագենետիկական տվյալների լույսի ներքո, էջ 7-24:

- Հողվածները հրատարակվել են «Հյուսիսային Հայաստանը պատմության խաչուղիներում (պատմամշակութային համադրություններ)» գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 260 էջ:**
164. Աղանյան Գ.Թ., Հարությունյան Հ.Թ., Ալեքսանդրապոլի աշուղական արվեստ և համքարական ավանդույթ, էջ 195-211:
165. Գասպարյան Ռ.Ռ., Գոշավանքի Ս. Աստվածածին եկեղեցու: ՉԹ: (1260թ.) արձանագրությունը և իշխանուհի Գոնցա խաթունը, էջ 105-118:
166. Մանուչարյան Ա.Գ., Շիրակի թեմի վերահիմնումն ու ընթացքը XI-XV դդ., էջ 119-143:
167. Նալբանդյան Ա.Ս., Խեչոյան Մ.Ա., Լոռեբերդի ոսկրե գործիքները, էջ 26-43:
168. Սարատիկյան Ա.Ա., Նոր տվյալներ հյուսիս-արևելյան Հայաստանի երկաթեղարյան հուշարձանների վերաբերյալ, էջ 3-25:
- Հողվածները հրատարակվել են «Սյունիքը կրթության և մշակույթի օջախ».** Գորիսի պետհամալսարանի հիմնադրման 55-ամյակին նվիրված գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, հտ. 2, Ե., «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., 2023, 488 էջ:
169. Ամիրխանյան Ա.Վ., Սյունիքի հավաքչական մշակույթը (ըստ դաշտային ազգագրական նյութերի), էջ 181-187:
170. Առաքելյան Ս.Շ., Սյունիքի ոչ նյութական մշակութային ժառանգությունը՝ «Սյունիքի բանահյուսությունը» համահավաք ժողովածու, էջ 188-194:
171. Հայրապետյան Թ.Լ., Զանգեզուրի ժողովրդագիտությունը Կովկասյան ուսումնական շրջանի վարչության հրատարակած (СМОМПК, 1881-1915) ռուսալեզու մատենաշարի էջերում, էջ 195-204:
172. Պողոսյան Ս.Հ., Սյունիք-Արցախի գոտիների առանձնահատկությունները հայկական զարդահամալիրների համատեքստում, էջ 205-216:
173. Քալանթարյան Ի.Ա., Գողթնոր, դարաշրջանների խաչմերուկում, էջ 231-243:
- Հողվածները հրատարակվել են «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ» N 5 հողվածների ժողովածուում, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 278 էջ:**
174. Անանյան Հ.Գ., Իրանահայերի չութբազի (փայտախաղ) և դաստմալբազի (թաշկինակներով պար) պարերը ծիսական և կենցաղային միջավայրում, էջ 136-148:
175. Անգելուշ Լ.Մ., Երևան քաղաքի ուսանողության լեզվական վարքագիծը և միջմշակութային հաղորդակցումը, էջ 182-193:
176. Գաբրիելյան Ա.Ա., Արցախի Տիգրանակերտի անտիկ շրջանի դրոշմազարդ խեցեղենը, էջ 45-56:
177. Հարությունյան Ա.Է., Տաթևի Մեծ անապատի վիմագրական ժառանգությունը, էջ 76-93:
178. Մարկոսյան Ս.Հ., Ներհակությունները պոլսահայ համայնքում Արևմտահայերի ազգային սահմանադրության հաստատման շուրջ (1856-1863 թթ.), էջ 196-206:
179. Միրիջանյան Դ.Հ., Հայաստանի միջնադարյան քարե տապանները, էջ 66-75:
180. Շամամյան Ն.Ա., Պարերը Վայոց ձորի հարսաանեկան արարողություններում, էջ 124-136:
181. Ռամազյան Ս.Ս., Քաչալ Համգա. ընդհանուր կերպար հայոց և թյուրքական էպոսներում, էջ 152-173:
182. Վարդանյան Բ.Վ., Կուր-Արաքսյան միջագետքի բրոնզ-երկաթեղարյան կեռերը, էջ 8-25:
183. Վարդանյան Ն.Խ., Ավելը (ցախավելը) ծիսահավատալիքային համատեքստում. ավանդույթի հարատևումը մեր օրերում, էջ 96-108:
184. Փալանջյան Ռ.Ս., Անտիկ ժամանակաշրջանի գինեգործությանն առնչվող հնագիտական գտածոներ Վայոց ձորից, էջ 57-66:
- Հողվածները հրատարակվել են «Հայ էթնիկությունը սփյուռքում» հողվածների ժողովածուում, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 460 էջ:**
185. Անդրիկյան Ա.Գ., Իրանահայ հոգևոր թեմերին պատկանող պաշտամունքային հուշարձանները (վանքերն ու եկեղեցիները), էջ 290-300:
186. Բարսեղյան Ս.Ս., Հայկական մամուլը որպես սփյուռքում էթնոմշակութային ինքնության պահպանման ինստիտուտ (Մոսկվայի, Թեհրանի և Լոս Անջելեսի համայնքների օրինակով), էջ 363-400:
187. Կարապետյան Ռ.Ս., Ժամանակակից հայկական սփյուռքի ուսումնասիրություններ. նոր գիտական ուղղության ձևավորումը և զարգացումը, էջ 29-69:
188. Ներսիսյան Ս.Ա., Հայերի ինքնակազմակերպումը սփյուռքում՝ Բեյրութի և Թեհրանի հայ համայնքների օրինակով, էջ 254-289:
189. Տանաջյան Լ.Ա., Էթնոմշակութային միջավայրը սոցիալական փոփոխությունների համատեքստում. համայնքային առանձնահատկությունները հայկական սփյուռքում, էջ 316-349:
190. Хачатурян Н.Р., Религиозная идентичность в диаспоре: особенности религиозного сознания и поведения армян Тбилиси и Тегерана, с. 224-250.

- Հողվածները հրատարակվել են «Պատմամշակութային ժառանգություն» ժողովածուում, պրակ IV, Ե., «Պատմամշակութային արգելոց-թանգարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ-ի հրատ., 2023, 252 էջ:**
191. Գրեկյան Ե.Հ., «Սարդուրյան տարեգրության» կառուցվածքը և ժամանակագրության որոշ հարցեր, էջ 111-126:
 192. Թումանյան Գ.Ս., Փիլիպոսյան Ա.Ս., Ստուգողական պեղումներ Էրեբունիում 2008 թ., էջ 127-150:
 193. Սիմոնյան Հ.Գ., Էթիոնյան բնակչության սննդակարգում երկաթի բաղադրատարրի քանակական պարունակության խնդրի շուրջ, էջ 103-110:
 194. Փիլիպոսյան Ա.Ս., Յակուբյակ Բ.Ա., Մկրտչյան Ռ.Ա., Իսկրա Մ.Ե., Սիմոնյան Հ.Գ., Զաքյան Տ.Ս., Մամիկոնյան Ն.Ա., Զաքյան Ա.Ս., Սիմոնյան Ա.Գ., Ալեքսանյան Լ.Ե., Գևորգյան Մ.Ա., Բադալյան Մ.Ս., Փաիկանյան Կ.Ռ., Մեծամորի 2011-2018թթ. պեղումները. նախնական հաղորդում, էջ 30-68:
Հողվածները հրատարակվել են «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան» ժողովածուում, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 103 էջ:
 195. Խեմչյան Է.Հ., Ֆոլկլորիզմը Շիրակի բանավոր խոսքի մշակույթում, էջ 37-53:
 196. Խեմչյան Մ.Հ., Բանահավաք Պարույր Բարսեղյանի շիրակյան բանահյուսական հավաքածուն, էջ 54-66:
 197. Հայրապետյան Թ.Լ., Հասարակական կենցաղն ու արհեստները, էջ 75-84:
Հողվածները հրատարակվել են “Армянский гуманитарный Вестник-10” հողվածների ժողովածուում, Մ.Ե., ИАЭ հրատ., 2023, 320 էջ:
 198. Айраптян Т.Л., Шушинский театр имени Н. Хандамиряна, с. 264-277.
 199. Варданесова Т.В., Средневековая поливная керамика из раскопок города Тигранакерт в Арцахе, с. 72-85.
 200. Габриэлян А.А., Культура кувшинных погребений Арцах-Утика и проблема этничности в албано-армянской контактной зоне в античный период, с. 6-19.
 201. Гюлумян Г.А., Родники Гардмана (Северный Арцах), с. 132-159.
 202. Еранян Н., К вопросам этнокультурной принадлежности антропоморфных изваяний Арцахских степей, с. 62-71.
 203. Мурадян А.С., Политика Азербайджана по отношению к культурному наследию Арцаха после 44-дневной войны, с. 286-292.
 204. Овсепян Р.Л., Торпедирование культурного наследия Арцаха на Азербайджанских медиа площадках, с. 286-292.
 205. Петросян Г.Л. О характере и времени институционализации Албанской церкви в свете новых археологических исследований в Арцахе, с. 85-109.
 206. Рамазян С.М., Арцахские сказания эпоса “Кероглы”, с. 177-206.
Հողվածները հրատարակվել են “Systemizing the Past”. Papers in Near Eastern and Caucasian Archaeology Dedicated to Pavel S. Avetisyan on the Occasion of His 65th Birthday, Օրսֆորդ, Archaeopress, 2023, 496 էջ:
 207. Abrahamian L., ‘Axe-Bull’: An Iron-Age iconic anagram, pp. 1-5.
 208. Avetisyan H., Gnuni A., Mkrtchyan L., Bobokhyan A., Armenian standing stones as an object of archaeological study, pp. 6-21.
 209. Badalyan R., Harutyunyan A., Neolithization of Armenia: general trends and patterns of development. pp. 22-29.
 210. Dalalyan T., Hovsepyan R., Abrahamian L., Bobokhyan A., Gasparyan B., Water management in Ancient Armenia: problems and perspectives, pp. 42-55.
 211. Dan R., Bobokhyan A., Gasparro O., Gasparyan B., Petrosyan A., Salvini M., The archaeological site of Garni, Armenia. Pre-Arsacid archaeological evidence and an Urartian inscription of Argišti on a Vishap, pp. 56-78.
 212. Gasparyan B., Petrosyan A., Glauberman Ph., Adigyozyan A., Haydosyan H., Aghaian S., Arimura M., Frahm E., Nahapetyan S., Arakelyan D., Sherrieff J., Karampaglidis T., Krakovsky M., Ariel-Buller A., Dalarik-1: A new lower Paleolithic cave site in the Republic of Armenia, pp. 127-141.
 213. Grekian Y., Climate change and the transition from the Early to the Middle Bronze Age in the Armenian Highland, pp. 151-163.
 214. Grekian Y., Foreword. p. iii-iv.
 215. Hnila P., Gilibert A., Bobokhyan A., A prehistoric aggregated cell structure at 2850 m asl on Mount Aragats, Armenia, pp. 162-171.
 216. Kalantaryan I., Babajanyan A., Getahovit-2 cave in the Middle Ages, pp. 220-248.
 217. Kuntner W., Heinsch S., Avetisyan H., The fortress of Aramus in the Early Iron Age, pp. 265-293.
 218. Melikyan V., Hakhverdyan A., New evidence from the Necropolis of Karashamb: excavations of the Tomb

no. 444, pp.308-324.

219. Noorda N., Lichtenberger A., Meyer C., Schreiber T., Zardaryan M., Archaeological prospection in the Ararat Valley-Drilling into the history of Ancient Artaxata, Armenia, pp. 337-359.
220. Perello B., Chataigner Ch., Barge O., Kalantaryan I., Azatyan K., Hovsepyan R., Creuzieux A., A Middle and Late Bronze Age settlement in Armenia: The aggregated cells of Arteni, pp. 360-384.
221. Petrosyan A., Dan R., Vitolo P., Gasparro O., Gasparyan B., Overlooking the River Hrazdan Valley: The fortified site of Tghit in the Tsaghkunyats Mountains, Kotayk Region, Armenia, pp. 390-405.
222. Petrosyan A., 'Axe-Bull' – Order of the Thunder God, pp. 385-389.
223. Vardanyan B., Mkrtchyan L., Modelling of Bronze and Iron Age monuments at the Northwestern slopes of Mount Aragats based on a case study of Lernakert, pp. 446-453.
224. Yengibaryan N., Ter-Minasyan L., The Early Medieval complex of Agarak, pp. 454-484.
225. Yengibaryan N., Women in Urartian rituals, pp. 485-496.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Proceedings of the 12th International Congress on the Archaeology of the Ancient Near East (ICANEE) Marchetti N. et al. (eds), v. 2, Field Reports», հոդվածների ժողովածուում, Բոլոգնա, «Harrassowitz Verlag» հրատ., 2023, 956 էջ:**
226. Dan R., Bonfanti A., Vitolo P., Aghaian S., Petrosyan A., From Urartu to the Orontids: seven years (2013-2019) of Armenian-Italian excavations at the site of Solak-1/Varsak (KSP016), Hrazdan River Valley, Armenia, pp. 177-189.
227. Gasparyan B., Dan R., Aghikyan L., Vitolo P., Aghaian S., Adigoyalyan A., Zecchi Ch, Bonfanti A., Petrosyan A., Preliminary results of the excavation of an Urartian Burial in Aghavnadzor, Vayots Dzor, Armenia, pp. 243-256.
228. Petrosyan A., Cesaretti A., Vitolo P., Gasparyan B., Gasparro O., Dan R., Kaghisi-2, Meghradzor-1 and Berdi Glukh: three recently discovered Kura-Araxes sites in the Kotayk Region, Armenia, pp. 475-485.
- Հոդվածները հրատարակվել են “Memories of Yerevan”, ժողովածուում, Պրագա, Artguighy editors, 2023, 496 էջ:**
229. Petrosyan E., Living images of cinematography, memories of Yerevan, Prague, 2023, pp. 152-165.
230. Petrosyan E., Holidays in Yerevan, memories of Yerevan, Prague, 2023, pp. 246-253.
231. Petrosyan E., Legends about Mount Ararat and the founding of Yerevan, memories of Yerevan, Prague, 2023, pp. 95-105.
232. Petrosyan E., The Town and its townspeople, memories of Yerevan, Prague, 2023, pp. 138-151.
233. Petrosyan E., Dance culture in the City in the late 19th and early 20th centuries, memories of Yerevan, Prague, 2023, pp. 458-475.
234. Petrosyan E., Tightrope walkers and acrobats, memories of Yerevan, Prague, 2023, pp. 428-433.
235. Petrosyan H., Tigranakert in Artsakh, Caucasian Albania, An International handbook edited by Jost Gippert and Jasmine Dum-Tragut, The Gruyter, Berlin-Boston, 2023, pp. 433-471.

Պաշտպանվել է 3 թեկնածուական ատենախոսություն:

Ա.Բոբոխյանն ընտրվել է Գերմանական հնագիտական ինստիտուտի (DAI) թղթակից անդամ:

ՇԻՐԱԿԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տնօրեն՝ պ.գ.թ. Ա.Հայրապետյան

Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Ա.Ակոպով

Էլեկտրոնային փոստ՝ info@shirakcenter.sci.am, hkentrion@mail.ru

Կայքէջ՝ www.shirakcenter.sci.am, shiraksciworks.sci.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Շարունակվել է «Շիրակի հնագիտական և պատմազգագրական ուսումնասիրություններ-3» գիտահետազոտական ծրագիրը (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Հայրապետյան):

Հնագիտություն: Նոր հուշարձանների հայտնաբերման, թվայնացման ու վերգետնյա նյութի հավաքագրման նպատակով հետախուզական աշխատանքներ են կատարվել Շիրակի մարզի Մարմաշեն, Կապս, Զրաձոր, Հովունի գյուղերի վարչական տարածքներում: Կապս գյուղի տարածքում՝ հայտնի վաղբրոնզեդարյան դամբանադաշտի հարևանությամբ, փաստագրվել են բնակատեղիի մնացորդներ ու քարաշարեր: Մարմաշենի ուրարտական արձանագրության հատվածում հավաքագրվել են ուշերկաթեդարյան խեցեղենի մնացորդներ, որոնք ժամանակակից են Զրաձորի երկաթեդարյան շերտի նյութերին:

Պատմագիտություն: Ուսումնասիրվել են Էբլա քաղաք-պետության (Ք.Ա. III հազ. III քառորդ) սեպագիր, հիմնականում տնտեսական բնույթի արձանագրությունները: Էբլան Հայկին ճանաչել էր ամբողջ Արմի երկրի ցեղապետ-արքա և իր թագավոր Էբրիումի կողմից թանկարժեք նվերներ ուղարկել: Նվերների հասցեատեր Հայան նույն ինքը Հայկն է: «Քարթլիս ցխովրեբան» պահպանել է հայոց նախնի Հայկի անվան հնագույն Հայա տարբերակը՝ Էբլայական արձանագրություններից հայտնի Haya-ն՝ հառս տեսքով: Շարունակվել է պատմական Տայք նահանգի պատմաժողովրդագրական ուսումնասիրությունը: Քննվել են նահանգի հայ ազգաբնակչության ուժացման ընթացքն ու դրան նպաստող գործոնները: Ալեքսանդրապոլի գավառի XIXդ. վերջի-XXդ. սկզբի սոցիալ-տնտեսական կյանքի ուսումնասիրության ուղղությամբ հստակեցվել են բանվոր դասակարգի ձևավորման նախապայմանները, նրանց սեռա-տարիքային ու ազգային կազմը, աշխատաժամանակի տևողության ու վարձատրության հարցերը: Շարունակվել է Ալեքսանդրապոլի գավառի կրթամշակութային կյանքի ուսումնասիրությունը: Հանրության դատին են հանձնվել Կ.Հովհաննյանցի, Տ.Ռաշմաճյանի ու Պ.Հայկազունու հուշերն Ալեքսանդրապոլի դպրոցներում տիրող բարքերի մասին: Առանձին քննության առարկա է դարձել նաև որբախնամ գործի կազմակերպումն Ալեքսանդրապոլում XXդ. սկզբին:

Ազգագրություն: Շարունակվել է Հայաստանում խորհրդային կարգերի հաստատման ու տնտեսավարման նոր՝ պետական եղանակին անցնելիս Ալեքսանդրապոլի ավանդական տնտեսության մեջ առաջացած փոփոխությունների քննությունը: Լուսաբանվել են Լենինականի ֆաբրիկա-գործարանային արդյունաբերության ձևավորման գործընթացում ավանդական մասնագիտությունների հարմարվողականության մեխանիզմները: Շիրակի մարզի XXդ. վերջի-XXIդ. սկզբի սոցիալ-տնտեսական ու էթնոժողովրդագրական ուսումնասիրության քննությամբ ապացուցվել է, որ անցած 30 տարիների ընթացքում մարզի բնակչության էթնոկրոնական կազմում տեղի են ունեցել քանակական ու որակական փոփոխություններ. ազգային կազմը դարձել է ավելի միատար, իսկ կրոնականը՝ ավելի բազմազան: Անցկացվել են հոգեկրթական միջոցառումներ, խմբային հոգեբանական աջակցության հանդիպումներ՝ օգնելու Արցախից տեղահանված մեր հայրենակիցներին վերագտնելու հավատը սեփական ուժերի նկատմամբ: Մշակվել է վերապատրաստման ծրագիր՝ հիմնված հայ մշակույթի, ազգաբանության, բանահյուսության, ավանդույթների, ծեսերի ու սովորույթների վրա: Շարունակվել է Շիրակի արդի երգիծական բանահյուսության ու նրա պոետիկայի առանձնահատկությունների քննությունը:

Բանագիտություն: Քննվել են Գյումրու արդի խոսվածքի ձևաբանական իրողությունները պատմական զարգացման մեջ: Լեզվաքննության է ենթարկվել *օրորոց* բառանունը հեղինակային օրորերգերում, որոնց համապատկերում ուսումնասիրվել է գրական միջավայրը, մասնավորապես Րաֆֆու, Հր.Մաթևոսյանի, Ա.Իսահակյանի, Հ.Շիրազի ստեղծագործությունները՝ ֆոլկլորիզմի բաղադրատարրերը վեր հանելու միտումով, բանագիտություն-գրականություն միջգիտակարգի համատեքստում:

Արվեստագիտություն: Շարունակվել է Շիրակյան ողբերգի ժանրի ոճական ու տիպաբանական առանձնահատկությունների հետազոտությունը: Քննության են առնվել ողբերգերի հորինվածքային այն բաղադրիչները, որոնք ժամանակի ընթացքում պահպանել են կենսական կայունություն: Առանձին քննության առարկա է դարձել Կարսի շրջանի Կարմիր վանքի Կաթողիկե եկեղեցու ճարտարապետական շերտագրությունը: Բացահայտվել են մասնագիտական որոշ հակասություններ՝ կախված պատմական ու վիմագրական աղբյուրների ու կառույցի փաստացի ճարտարապետության միջև:

Իրականացվել են մի շարք հանրապետական ու միջազգային գիտաժողովներ:

Կենտրոնի գիտական, գիտակազմակերպչական ու հրատարակչական գործունեության մասին մանրամասն տեղեկատվությամբ գործել են ֆեյսբուքյան էջը, համացանցում տեղադրված եռալեզու կայք-էջը /www.shirakcenter.sci.am/ և ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ» պարբերականի երկլեզվյա կայքէջը /www.shiraksciworks.sci.am/:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Տայքը IX-XI դարերում (պատմաճարտարապետական ուսումնասիրություն)» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ պ.գ.թ. Ա.Ակոպով) նախապատրաստվել և հրատարակության է ներկայացվել «Տայք. պատմաճարտարապետական ուսումնասիրություն, մաս Ա (Ազորդացփոր և Ճակք)» եռալեզու մենագրությունը: Օգոստոսին արշավախումբը եղել է Թուրքիայում, պատմական Տայքի Արսեացփոր և Ոքաղե գավառներում, կատարել դաշտային հետազոտական աշխատանքներ: Ուսումնասիրվել են Տայքի բնակելի տների ճարտարապետական առանձնահատկությունները, զուգահեռներ են տարվել Տայքի ու պատմական Հայաստանի տարբեր շրջանների բնակելի տների ճարտարապետական հորինվածքային ձևերի հետ՝ ցույց տալով դրանց ընդհանրությունը Հայկական լեռնաշխարհի մյուս բնակավայրերի բնակելի տների ճարտարապետության հետ: «Տայքում քաղկեդոնականության տարածումն ու դրա ազդեցությունը պատմամշակութային միջավայրի ձևավորման վրա» հոդվածը հրատարակվել է Web of Science («Scimago Journal & Country Ranking (SJR)») գիտատեղեկատվական հարթակի դասակարգման առաջին քառորդում (Q1 quartile) ընդգրկված «Proceedings in Archaeology and History of Ancient and Medieval Black Sea Region» ժողովածուում:

«Հայ աշուղական արվեստը պատմաքննական լույսի տակ» ծրագրի շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.թ. Հ.Հարությունյան) աղբյուրագիտական ու արխիվային նյութերի ուսումնասիրությունը հնարավորություն է տվել հստակ պատկերացում կազմել Աստրախանի քաղաքային մշակույթի համատեքստում աշուղական կենտրոնի գործունեության մասին: Աստրախանում, առևտրաարհեստավորական միջավայրի պայմաններում զարգացել է աշուղական համքարությունը, որը տիպական բնույթ էր կրում հայկական քաղաքներում: Ելնելով այս տեսանկյունից՝ գտնում ենք, որ հայկական քաղաքների համալիր պատմագագրական ուսումնասիրության մեջ քաղաքային համայնքը հայ ժողովրդի հասարակական համակեցության ուրույն ձևերից մեկն է: Կ.Պոլսի հայ աշուղական կենտրոնի պատմության ու գործունեության ուսումնասիրությունը ցույց է տվել, որ քաղաքի հայ արհեստավորական միջավայրում կարևորագույն դեր է կատարել աշուղական արվեստը, որը ներառել է նաև հանենդեների, սազենդերների ու թամբուրահարների արվեստը: Թե՛ Աստրախանի, թե՛ Կ.Պոլսի աշուղական կենտրոնները բացառիկ արժեքավոր դեր են կատարել տեղի հայ համայնքի պատմամշակութային կյանքում, աչքի են ընկել անհատ աշուղների ու գործիքային կատարողների ճոխ արվեստով ու նշանակալի ձեռքբերումներով, որոնք կարևորագույն դեր են կատարել որպես հայ ազգային ինքնության բա-

ղադրիչներ: Այս կենտրոնների պատմական ժառանգության լուսաբանումը հնարավորություն է տվել միջէթնիկ համագործակցության, մշակութային երկխոսության ու փոխհարստացման կարևոր եզրեր ու հարթակներ ձևավորելու համար:

«Շիրակի մանկական բանահյուսությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Հ.Մատիկյան) կատարվել են բանահավաքչական աշխատանքներ Շիրակի մարզի տարբեր բնակավայրերից՝ Սառնաղբյուր, Մարալիկ, Կապս, Վահրամաբերդ, Մայիսյան, Մարմաշեն և այլն: Գրառվել է երեխաներին հասցեագրված շուրջ 50 բանահյուսական միավոր օրինանքի տեքստ, 30 հուշապատում, 5 հեքիաթ, 8 հանելուկ, 5 շուտասելուկ, 7 զրույց, 20 խաղատեսակ: Շիրակի մանկական բանահյուսության արդի պատկերը ներկայացնելու նպատակով կազմակերպված գիտական սեմինարի ժամանակ դիտարկվել է Շիրակի մանկական բանահյուսությանն առնչվող շուրջ 60 տեքստ, կատարվել է նյութի տեքստաբանական վերլուծություն:

Անցկացվել է «Սերունդների երկխոսություն» երիտասարդական միջազգային գիտաժողով, որին մասնակցել են հետազոտողներ ԱՄՆ-ից, Մեծ Բրիտանիայից, Ռումինիայից, Հնդկաստանից, ՌԴ-ից և Վրաստանից:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածու, հտ. 1 (26), Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 230 էջ:
2. ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածու, հտ. 2 (26), Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 220 էջ:
3. Հյուսիսային Հայաստանը պատմության խաչուղիներում (պատմամշակութային համադրություններ), միջազգային II գիտաժողովի նյութեր (հոդվածների ժողովածու), Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 259 էջ:
4. Բազեյան Կ.Ռ., 1918-1921 թթ. իրողությունները շիրակցիների բանավոր հիշողության մեջ (նյութերի ժողովածու), Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 283 էջ:
5. Ակոպով Ա.Ա., Նահատակյան Դ.Ս., Հակոբյան Ս.Պ., Հայրապետյան Ա.Ս., Տայք. պատմաճարտարապետական ուսումնասիրություն, մաս Ա (Ազորդացփոր և Ճակք), Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 200 էջ:
6. «Ափինյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները» հոդվածների ժողովածու, Գյումրի-Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 280 էջ:
7. Ավետիսյան Հ.Գ., Գնունի Ա.Վ., Սարգսյան Գ.Մ., Մկրտչյան Լ.Ա., Բորիսյան Ա.Ա., Արցախի մեզալիթյան մշակույթը, Ե., ՀԱԻ հրատ., 2023, 183 էջ:
8. «Սերունդների երկխոսություն» (երիտասարդական միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածու), Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 150 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

9. Ալեքսանյան Կ.Վ., Բադալյան Ա.Ռ., Խորհրդային իշխանության առաջին քայլերը Ալեքսանդրապոլի գավառում 1920-1921թթ., Ստեփանակերտ, Արցախի պետհամալսարանի «Գիտական տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», հտ. 1, պրակ 1, 2023, էջ 320-331:
10. Ալեքսանյան Կ.Վ., Արևմտահայ որբերի դրությունը 1920-1921 թթ. Ալեքսանդրապոլի գավառի բռնազավթման շրջանում, Մ., «Иностранка» научн. журн., N 40(310), մ. 5, 2023, էջ 9-13:
11. Այվազյան Գ.Ս., Ալեքսանդրապոլի դպրոցների պատմությունն աշակերտների հիշողություններում. Տիգրան Ռաշմաճյան, Մ., «Иностранка» научн. журн., N 15(285), 2023, էջ 23-27:
12. Այվազյան Գ.Ս., Գյումրու դպրոցների պատմությունն աշակերտների հիշողություններում. Կարապետ Հովհաննիսյան, Մ., «Иностранка» научн. журн., N 28(298), 2023, էջ 54-64:
13. Այվազյան Գ.Ս., Կրթության կազմակերպման գործընթացը Ալեքսանդրապոլում. Պետրոս Հայկազունի, «Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования» LXXVII միջազգ. կոնֆ. նյութ. ժող., N 11(76), Մ., 2023, էջ 288-195:

14. Ասատրյան Ա.Հ., Գեորգի Տիգրանովը Ա. Սպենդիարյանի գործունեության Ղրիմյան շրջանի մասին, Ե., «Երաժշտական Հայաստան», N 2(63), 2023, էջ 78-83:
15. Ավետիսյան Հ.Գ., Գնունի Ա.Վ., Մկրտչյան Լ.Ա., Բոբոխյան Ա.Ա., Հին Հայաստանի «ցից քարերը», Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2 (668), 2023, 198-211:
16. Ավետիսյան Հ.Գ., Գնունի Ա.Վ., Բոբոխյան Ա.Ա., Սարգսյան Գ.Մ., Մկրտչյան Լ.Ա., Հայաստանի պաշտպանական համակարգի զարգացումը բրոնզ-երկաթեդարյան ժամանակաշրջանում, Ե., «Պատմություն և մշակույթ», N 1(19), 2023, էջ 176-191:
17. Ավետիսյան Հ.Գ., Գնունի Ա.Վ., Բոբոխյան Ա.Ա., Սարգսյան Գ.Մ., Մկրտչյան Լ.Ա., Ճանապարհային ցանցի գործարկումը բրոնզ-երկաթեդարյան Սյունիքում՝ խոշոր բնակավայրային ագլոմերացիաների գոյության պայմաններում, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N 2(12), 2023, էջ 225-317:
18. Բազեյան Կ.Ռ., Աղայան Գ.Թ., Դրամը որպես զարդ Բարձր Հայք-Շիրակյան կանանց հագուստի համալիրում, Ե., «Աշխատություններ Հայաստանի պատմության թանգարանի», N2(12), 2023, էջ 180-189:
19. Բազեյան Կ.Ռ., Ժողովրդական ու դեկորատիվ կիրառական արվեստը Խորհրդային Հայաստանում, Ե., «Խորհրդահայ մշակույթը: Կոնցեպտը, ընկալումներն ու դրսևորումները» հոդված. Ժող., 2023, էջ 251-272:
20. Բոյաջյան Ա.Գ., Շիրակի մարզի բնակչության ազգային և կրոնական կազմի շարժընթացը (ըստ 2001 և 2011թթ. ՀՀ մարդահամարների արդյունքների), Գյումրի, ՇՊՀ «Գիտական տեղեկագիր», N 2, պրակ Բ, 2023, էջ 66-80:
21. Գրքիկյան Լ.Հ., Ժամանակակից հայերենի՝ խնդրառությամբ երկարժույթ չեզոք սեռի բայերը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 203-212:
22. Խաչատրյան Գ.Կ., Գրքիկյան Լ.Հ., Ժամանակակից հայերենի չեզոք սեռի բայերի կոչականառությունը, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 1, 2023, էջ 101-110:
23. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., Սահակյան Կ.Ա., Գիրը՝ որպես հոգևոր հաց, Սուրբ Էջմիածինը՝ գրքի հանգրվան, Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի «Վաչէ եւ Թամար Մանուկեան» մատենադարանի հիմնադրման 10-ամյակին նվ. գիտաժող. հոդված. Ժող., 2023, էջ 196-208:
24. Սահակյան Կ.Ա., Հովհաննիսյան Ռ.Պ., Մականունները որպես Գյումրու երևելիների բանահյուսական դիմանկարի ստեղծման փորձ, Ե., «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան» միջազգ. գիտաժող. նյութ. Ժող., 2023, էջ 85-93:
25. Մատիկյան Հ.Հ., Օրորի միջավայրը բանահյուսական և հեղինակային հեքիաթանյութում, Ե., «Հասկեր» մանկական գրակ. և բանահյուս. տարեգիրք, N 7, 2023, էջ 75-89:
26. Մատիկյան Հ.Հ., Օրորոցի լեզվամշակութային դրսևորումները հայ իրականության մեջ, Ե., «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 5, 2023, էջ 174-184:
27. Մատիկյան Հ.Հ., Մելիքսեթյան Ա.Վ., Խաղի մշակույթը «Սասնա Ծռեր» էպոսում Շիրակի ավանդական խաղերի համադրությամբ, Գավառ, «Բանահյուսություն և գրականություն» միջազգ. գիտաժող. նյութ. Ժող., 2023, էջ 199-210:
28. Մկրտչյան Լ.Ա., Արարատյան դաշտի հյուսիսում գտնվող աշտարակատիպ կառույցները, Ե., «Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ», N 5, 2023, էջ 37-44:
29. Նահատակյան Դ.Ս., Կարսի շրջանի Կարմիր վանքի Կաթողիկե եկեղեցու ճարտարապետական ուսումնասիրություններն ու շերտագրությունը, Ե., երիտասարդ արվեստաբան. գիտ. նստաշրջանի նյութ., N 15 (2), 2023, էջ 185-196:
30. Պետրոսյան Ս.Գ., Էբլայերեն և արքադերեն արձանագրությունները Հայկի և իր երկու տոհմապետերի մասին, Ե., «Վէմ» հանդես, N 3 (83), 2023, էջ 189-221:
31. Պետրոսյան Ս.Գ., Adduru և Eritia սեպագրային լեռնանունների շուրջ, Ե., Է.Աղայանի ծննդյան 110-ամյակին նվ. միջազգ. գիտաժող. նյութ. Ժող., 2023, էջ 221-233:
32. Авагян И.Э., Оганнисян Г.А., Оганнисян А.Г., Документы, связанные с таксами на общественный транспорт, и железнодорожная станция в Александрополе в начале XX в. по архивным материалам, Грозный, , мат. IX межд. научно-практич. конф., “Наука в современном мире: взгляд молодых ученых”, 2023, с. 39-46.
33. Авагян И.Э., Государственный контроль Российской империи и закрытие публичного дома (дом терпимости) в г. Александрополе по архивным материалам в начале XX в., сб. мат. межд. научно-практич. конф. “Кавказ в контексте глобальных вызовов: история и современность”, Ставрополь, изд. «Параграф», 2023, с. 3-8.

34. Авагян И.Э., Оганнисян Г.А., Оганнисян А.Г., О насаждении деревьев и алей г. Александрополя по архивным материалам национального архива Армении, Нижний Новгород, сб. мат. IV Всероссийской научно-практич. конф. “Наследие В.Г. Короленко. Стратегии гуманизма” , 2023, с. 226-232.
35. Айрапетян А.С., Социальное положение восточно-армянских рабочих в конце XIX в. (На примере александропольских железнодорожников), Белгород, “Научные вести”, N6(35), 2023, с. 4-13.
36. Айрапетян А.С., Положение рабочих на строительстве Александрополь-Карсской железной дороги, сб. мат. межд. научно-практич. конф. “Кавказ в контексте глобальных вызовов: история и современность”, Ставрополь, изд. «Параграф», 2023, с. 8-14.
37. Акопов А.А., Исламизация армян в Османской империи на примере исторической провинции Тайк, сб. мат. межд. научно-практич. конф. “Кавказ в контексте глобальных вызовов: история и современность”, Ставрополь, изд. «Параграф», 2023, с. 20-25.
38. Базеян К.Р., К истории межкультурных связей в Армении: Ленинаканский текстильный комбинат (20-80-е годы XX в.), Ер., “Наследие веков”, электронный научный журнал Института наследия, N 2, 2023, с. 46-53.
39. Гнуни А.В., Акопян А.Е., Мкртчян Л.А., Тадевосян А.Т., Нововыявленные эпиграфические материалы по генеалогии джалалидской ветви Орбеянов, М.-Ер., “Армянская генеалогия: научный альманах”, т. 2, 2023, с. 7-11.
40. Aleksanyan K., Issues of education and care of Western Armenian orphans-refugees in Alexandropol district in 1915-1922, Krakov, International independant scientific journal, N 56, 2023, pp. 12-16.
41. Avetisyan H., Gnuni A., Mkrtchyan L., Bobokhyan A., Armenian standing stones as an object of archaeological study, systemizing the Past, Festschrift in Honour of Pavel Avetisyan, Archaeopress Archaeology, 2023, pp. 6-21.
42. Harutyunyan H., About some genre features lullaby song, Praha, Czech Republic, Sciences of Europe, N 124, 2023, pp. 8-14.
43. Harutyunyan H., About some typological features of lullabies, Vienna, European Journal of Arts, N 4, 2023, pp. 4-14.
44. Harutyunyan H., Creativity of Armenian ashugh in the context of urban culture of Astrakhan, Praha, Czech Republic, Sciences of Europe, N 125, 2023, pp. 3-8.
45. Harutyunyan H., Important representatives of Alexandarapol ashugh center, Praha, Czech Republic, Sciences of Europe, N 114, 2023, pp. 4-8.
46. Harutyunyan H., Some features of ethnic music, Praha, Czech Republic, Sciences of Europe, N 128, 2023, pp. 4-8.
47. Hayrapetyan A., The socio-economic life of Transcaucasian cities in the 19th century on the example of Gyumri-Alexandropol (Historic Review), Y., “Review of Armenian studies”, N 2 (32), 2023, pp. 27-39.
48. Nazaryan L., Nahatkyan D., Hayrapetyan A., Muradyan H., Matikyan H., Akopov A., The spread of chalconism in Tayk and its influence on the formation of the historical and cultural environment, Ness Ziona, Israel, Proceedings in Archaeology and History of Ancient and Medieval Black Sea Region, N 15, 2023, pp. 736-744.
49. Sahakyan K., Sidorva V., Karapetyan V., Culture and Nature: the play of Ecopoiesis, Գյումրի, ՇՊՀ «Գիտական տեղեկագիր», N 2 (45), 2023, էջ 10-25:
50. Vardanyan B., Mkrtchyan L., Modelling of Bronze and Iron Age monuments at the northwestern slopes of Mount Aragats based on a case study of Lernakert, Systemizing the Past, papers in near Eastern and Caucasian Archaeology dedicated to Pavel S. Avetisyan on the occasion of his 65th birthday, Archaeopress, 2023, pp. 446–453.
51. Vardanyan B., Saribekyan M., Davtyan R., Mkrtchyan L., Manukyan S., Preliminary results of excavations of the Early Bronze Age settlement in Lernakert (Armenia), Paradise Lost: The phenomenon of the Kura-Araxes tradition along the fertile crescent, collection of papers honouring Ruben S. Badalyan on the occasion of his 65th Birthday, Archaeopress Archaeology, Aramazd, 2023, pp. 472-495.
- Հոդվածները հրատարակվել են ՇՀՀԿ «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածուում, N 1 (26), Գյումրի, 2023, 230 էջ:**
52. Ակոպով Ա.Ա., Նահատակյան Դ.Ս., Հակոբյան Ս.Պ., Ճակք գավառի պատմաճարտարապետական հուշարձանների տեղագրության և արդի վիճակի շուրջ, էջ 130-142:

53. Ավագյան Ի.Է., «Կումայրի» պատմամշակութային արգելոց-թագարանի պահոցներում պահպանվող կարմրաքարի դամբարանադաշտում պեղված գանձի շուրջ, էջ 100-114:
54. Բազեյան Կ.Ռ., Շիրակի ազգագրական համայնապատկերը Ավ. Իսահակյանի «Ուստա Կարո» վեպում, էջ 19-29:
55. Բոյաջյան Ա.Գ., Շիրակի մարզի սպասարկման ոլորտի զարգացման ուղղությունները և առանձնահատկությունները, էջ 53-64:
56. Հայրապետյան Ա.Ս., Բանվոր դասակարգի ձևավորման սոցիալ-տնտեսական պայմանները Արևելյան Հայաստանում XIX դ. վերջին քառորդին և XX դ. սկզբին (Ալեքսանդրապոլի գավառի օրինակով), էջ 115-129:
57. Հայրապետյան Ս.Ա., Աղանյան Գ.Թ., Յիշատակն արդարոց օրինութեամբ եղիցի, էջ 221-223:
58. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., «Տղա Դավթի և Խանդութ խանումի հեքիաթի» լեզվաոճական քննություն, էջ 76-86:
59. Նահատակյան Դ.Ս., Ակոպով Ա.Ա., Գրիգորյան Ա.Ա., Ասփակի վանական համալիրը, էջ 165-176:
60. Պետրոսյան Ս.Գ., Եռյակ դիցանուններ մանկական խաղամուտի գուշակման և հաշվարկման բանաձևերում, էջ 64-74:
61. Matikyan H., Sahakyan S., Peculiarities of verse translation (with special reference to H.Toumanian's Quatrains), pp. 177-191:
Հոդվածները հրատարակվել են ՇՀՀՀ «Գիտական աշխատություններ» հոդվածների պարբերական ժողովածուում, N 2 (26), Գյումրի, 2023, 220 էջ:
62. Այվազյան Գ.Ս., Ալեքսանդրապոլի «որբախնամ» ընկերությունը (1868-1875), էջ 33-42:
63. Ավագյան Ի.Է., Մերձավորարեւելքի Ամերիկյան նպաստամատույցի որբանոցներն ըստ Մեծ եղեռնը վերապրածների հուշապատումների, էջ 86-98:
64. Հայրապետյան Ս.Ա., Գիտական լրատու, էջ 204-213:
65. Հարությունյան Հ.Հ., Աստրախանի հայ աշուղական կենտրոնը պատմաքննական լույսի տակ, էջ 169-179:
66. Базеян К.Р., Аганян Г.Т., Трансформация традиционных ремесел Александрополя в промышленном Ленинкане, с. 133-140.
67. Sahakyan K., Hovhannisyan R., Mikayelyan S., Interpreter of the universal solidarity within the ethno-cultural context, pp. 156-162.
Հոդվածները հրատարակվել են «Հյուսիսային Հայաստան» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, ՇՀՀՀ հրատ., Գյումրի, 2023, 259 էջ:
68. Ակոպով Ա.Ա., Նահատակյան Դ.Ս., Հայրապետյան Ա.Ս., Ոքաղե գավառի պատմաճարտարապետական հուշարձանների տեղագրության և արդի վիճակի շուրջ, էջ 241-253:
69. Աղանյան Գ.Թ., Հարությունյան Հ.Հ., Ալեքսանդրապոլի աշուղական արվեստ և համբարակամ ավանդույթ, էջ 195-210:
70. Ավագյան Ի.Է., 1926թ. Լենինականի երկրաշարժը և նոր քաղաքի վաղ խորհրդային փուլի կառուցապատման պատմությունը, էջ 211-226:
71. Բոյաջյան Ա.Գ., Շիրակի մարզի ժամանակակից միգրացիայի գործընթացները, էջ 226-241:
72. Գրիգորյան Ա.Հ., Գրիգորյան Ա.Ա., Տայքի եվ հարակից շրջանների բնակելի տների տիպաբանական առանձնահատկությունները, էջ 55-66:
73. Հայրապետյան Ա.Ս., Շիրակը IV-XVIII դդ. (պատմական ակնարկ), էջ 160-180:
74. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., Սահակյան Կ.Ա., Շիրակի մարզում հայտնի սրբերի և սրբավայրերի մասին հավատալիքներ ու տեղական գրույցներ, էջ 181-195:
75. Մատիկյան Հ.Հ., Մելիքսեթյան Ա.Վ., Ջուրը քառասունքահանի ժողովրդական ծիսական ավանդությունում Շիրակի դաշտային գրառումների օրինակով, էջ 94-104:
76. Նահատակյան Դ.Ս., Ակոպով Ա.Ա., Տայք նահանգի Բերդացիոր գավառի Կախամախիքի եկեղեցի. Պամաճարտարապետական նոր ուսումնասիրություններ, էջ 83-93:
Հոդվածները հրատարակվել են «Ափիսյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները» հոդվածների ժողովածուում, Գյումրի-Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 280 էջ:
77. Հարությունյան Հ.Հ., Աշուղական համբարությունը որպես ավանդական պրոֆեսիոնալ երաժշտության զարգացման կենտրոն, էջ 70-84:
78. Հարությունյան Հ.Հ., Երևանի Կոմիտասի անվան պետական կոնսերվատորիայի Գյումրու մասնաճյուղը 25 տարեկան է, էջ 3-21:

79. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., Բառերի մոգության հրաշքը, էջ 236-249:
80. Մատիկյան Հ.Հ., Նիկողոսյան Շ.Ա., Աշխատանքային երգը որպես Շիրակի քնարական բանահյուսության կայուն տեսակ, էջ 147-160:
81. Պետրոսյան Լ.Ս., Հնագույն արգելոց-սրբավայրեր Հայկական լեռնաշխարհում, էջ 249-263:
82. Asatryan A., Al. Spendaryan's creativity in g. Tigranov's observations, pp. 204-212:
83. Sahakyan K., Sidorva V., Mikayelyan S., Symbolic peception of Nature in the process of psychoregulation, pp. 213-225:
Հոգվածները հրատարակվել են «Սերունդների երկխոսություն» երիտասարդական միջազգային գիտաժողովի հոգվածների ժողովածուում, Գյումրի, ՇՀՀԿ հրատ., 2023, 150 էջ:
84. Հարությունյան Հ.Հ., Ողբերգերի արդի դրսևորումները Շիրակում, էջ 13-25:
85. Հովհաննիսյան Ռ.Պ., Սահակյան Կ.Ա., Էթնիկական մոդելները և ստերեոտիպերը մանկախաղաց երգերում ու խաղերգերում, էջ 77-91:
86. Մատիկյան Հ.Հ., Թումասյան Գ.Ա., Բանասացի հիշողությունը մանկական բանահյուսական տեքստերի հիմնական բաղադրիչ (ըստ Շիրակի մարզում գրառված նյութերի), էջ 125-133:
87. Մատիկյան Հ.Հ., Վարդանյան Ա.Վ., Մելիքսեթյան Ա.Վ., Մանկական երգերում ծիու կերպարի գեղարվեստական ընկալման փորձ (Շիրակում գրառված նյութի զուգադրմամբ), էջ 3-12:
88. Պետրոսյան Լ.Ս., Հոդալլո և Դալալլո անձնանունների և սրանց նախատիպերի մասին, էջ 58-70:

Հ.ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Բ.Գ.Պ. Վ.Կատվայան
 Փոխտնօրեն՝ Բ.Գ.Թ. Ն.Հովհաննիսյան
 Գիտքարտուղար՝ Բ.Գ.Թ. Գ.Մխիթարյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ inslang@sci.am
 Կայքէջ՝ www.language.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 019՝ «Լեզվաբանություն»

Նախագահ՝ Բ.Գ.Պ. Վ.Կատվայան, գիտքարտուղար՝ Բ.Գ.Թ. Ն.Սիմոնյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Հայ բարբառների ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ Բ.Գ.Պ. Վ.Կատվայան) քննության են առնվել շարահյուսական մի շարք իրողություններ բարբառային հայերենում: Նկատվել է, որ բարբառային խոսքում շարահյուսական իմաստների արտահայտությանը գրական լեզվի համեմատությամբ ավելի գործուն մասնակցություն ունեն այլ միջոցներ ևս (բանաձևային կառույցներ, հնչերանգ, ժխտում և այլն): Կատարվել է «Սասնա ծռեր» էպոսի՝ Մշո բարբառով գրանցված պատումների բառապաշարի քննություն, արձանագրվել են ժամանակի ընթացքում բարբառի բառապաշարում տեղի ունեցած էական տեղաշարժեր, դիտարկվել են էպոսում ազգային լեզվամտածողության դրսևորման առանձնահատկություններ: Քննվել են Համշենի բարբառի բառապաշարային որոշ առանձնահատկություններ, անդրադարձ է կատարվել առավել ուշագրավ բաղադրյալ բառերին, իրականության յուրօրինակ ընկալմամբ պայմանավորված բառանուններին: Դիտարկվել են Մշո և Սասնո բարբառների բառանվանողական և բառիմաստային, Շիրակի մարզի խոսվածքների դարձվածքային որոշ իրողություններ: «Բուսանուններ» իմաստային խմբի ուսումնասիրության շրջանակում կատարվել է Սյունիքի ժողովրդական երգերում, ինչպես նաև տարբեր երկերում գործածված բուսանունների իմաստային-գործառական առանձնահատկությունների քննություն: Կատարվել են տեղանունների և

անձնանունների ստուգաբանություններ: Հնչյունական իրողություններ են դիտարկվել գրաբարի, բարբառների, գրական արևելահայերենի համակարգերի համատեքստում:

«Հայոց լեզվի պատմական զարգացման հարցեր» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Գ.Մխիթարյան) վեր են հանվել ու մեկնաբանվել լեզվի զարգացման տարբեր փուլերում հայերենի բառային կազմի ու քերականական կառուցվածքի մի շարք փոփոխություններ և դրանց կատարման օրինաչափություններ: Կատարվել է XII-XVI դարերի երկերում գործածված օտար ծագման բառերի դասակարգում և ուսումնասիրություն: Դիտարկվել է լատիներենի քերականության ազդեցությունը Ոսկան Երևանցու քերականության մեկնությունների վրա, կատարվել են բնագրային համեմատություններ: Քննվել է միջին հայերենի մասնագիտական բառապաշարը (միջնադարյան բժշկարաններ):

«Ընդհանուր ու համեմատական և կիրառական լեզվաբանության հարցեր» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.դ. Վ.Համբարձումյան) ուսումնասիրություններ են կատարվել ընդհանուր ու կիրառական և համեմատական ու տիպաբանական լեզվաբանության ոլորտներում: Հետազոտողներն անդրադարձել են լեզվամշակութաբանական հարացույցին և լեզվաբանական նորագույն ուղղություններին: Շարունակվել է հայերենի և տարածաշրջանի լեզուների համեմատական ու տիպաբանական ուսումնասիրությունը, կատարվել են բառաքննական ու ստուգաբանական ճշգրտումներ ու լրացումներ ստուգաբանական բառարանների մեջ: Հետազոտվել են հայերենի արաբական՝ թուրքերենով միջնորդավորված փոխառությունները: Մատնացույց են արվել հայերենագիտական աշխատություններում արաբական փոխառությունների բնորոշման որոշ անճշտություններ: Կիրառական լեզվաբանության բնագավառում կատարվել է կիրառական և համակարգչային լեզվաբանական խնդիրների քննություն: Շարունակվել են հետազոտությունները հայերենի փորձառական հնչյունաբանության բնագավառում: Աշխատանքներ են տարվել երկ-լեզվության, նյարդալեզվաբանության խնդիրների հետազոտության ուղղությամբ:

«Արդի արևելահայերենի և արևմտահայերենի ուսումնասիրման և կանոնարկման խնդիրներ» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Թ.Ասոյան) ուսումնասիրություններ են կատարվել հայերենի ոլորտային տերմինաբանության ուղղությամբ, քննվել են արդի հայերենի ձևաբանության ու շարահյուսության մի շարք հարցեր՝ արդի հայերենի լեզվական կանոնի (նորմի) շրջանակում դրանց կազմության և կիրառության առանձնահատկությունների հաշվառմամբ: Քննվել է Մխիթարյանների հայերենագիտական գործունեությունը: Հետազոտվել են հատկական փոխառությունները, հայերենի բժշկագիտական տերմինները, բառապաշարի շերտերի ոճական կիրառությունները: Կատարվում է չբառարանագրված բառերի հավաքման աշխատանք, պատրաստվել են «Նոր բառեր»-ի արևելահայերեն և արևմտահայերեն պրակները: Ուսումնասիրվել են իմաստային նորաբանությունները գրական արևմտահայերենում: Շարունակվում են մշակվել արևմտահայերենի կանոնարկման և հատուկ անունների տառադարձման սկզբունքները: Աշխատանքներ են տարվել ՀՀ ուսումնական հաստատություններում (տարրական դասարաններում) ներգաղթյալների ուսուցման խնդիրները ուսումնասիրելու ուղղությամբ:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Շիրակի մարզի բարբառային համապատկեր» ծրագրով՝ (ղեկ.՝ բ.գ.դ. Վ.Կատվայան) իրականացվել են դաշտային աշխատանքներ Շիրակի մարզի 60 բնակավայրերում, հավաքվել է ուսումնասիրության համար անհրաժեշտ բավականաչափ նյութ: Շիրակի մարզի բնակավայրերի խոսվածքներում դիտարկվել են հնչյունաբանական, բայական հիմքակազմության, բայասեռերի դրսևորման մի շարք հետաքրքրական իրողություններ:

Կատարված աշխատանքների արդյունքները ներկայացվել են թեմատիկ ծրագրի շրջանակում կազմակերպված «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան» միջազգային գիտաժողովում:

«Հայերենի դերը և ուսուցման խնդիրները բազմալեզու միջավայրում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Մ.Սարգսյան) ուսումնասիրվել են բազմալեզու միջավայրում լեզուների ուսուցմանը վերաբերող հարցերը, քննվել են հայերենը՝ որպես երկրորդ կամ օտար լեզու ուսուցանելու խնդիրները Լեհաստանում և Փարիզում, մշակվել են հայերենի իմացության մակարդակների վերջնարդյունքներ՝ ըստ միջազգային ընդունված ստանդարտի (A, B, C):

«Հայերենի բառապաշարի ձևային նկարագրություն և համապատասխան էլեկտրոնային շտեմարանի ստեղծում» ծրագրով (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Մ.Սարգսյան) խմբագրվել և սրբագրվել է նախորդ փուլերում մշակված տվյալների շտեմարանը և համապատասխան ծրագրաշարը, վերջնական տեսքի է բերվել <https://formlang.am/hy> համացանցային կայքը: Մշակվել է կայքի վերլուծական համակարգ, ներդրվել է Google որոնողական համակարգի վերլուծական ծառայություն, որը հավաքում է կայքի այցելուների մասին վիճակագրությունը: Նախագծի շրջանակում տպագրվել է «Հայերենի ածանցների բառարանը»:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Թեյյան Լ.Գ., Հայերենագիտական ուսումնասիրություններ: Հոդվածների ժողովածու, ԼԻ հրատ., 2023, 186 էջ:
2. «Լեզու և լեզվաբանություն», 1(28), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 126 էջ:
3. Համբարձումյան Վ.Գ., Հայ միջնադարյան երկլեզվյան բառացանկերի նմուշների լեզվի քննություն, Ե., «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2023, 198 էջ:
4. Նոր բառեր, պրակ է, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 115 էջ:
5. «Ջահուկյանական ընթերցումներ», 1 (19), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 113 էջ:
6. «Ջահուկյանական ընթերցումներ», 2 (20), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 113 էջ:
7. Գրիգոր Տաթևացի, «Գիրք հարցմանց» (աշխարհաբար թարգմանություն), Երուսաղեմ, Սրբոց Յակոբեանց տպարան, 2023, 1010 էջ:
8. ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտի Տեղեկագիրք 2022, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 255 էջ:
9. Kumunts M.S., The Historical and Cultural Heritage of the Nagorno-Karabakh Conflict Zone, Yervan, "Voskan Yerevantsi" pub., 2023, 263 p.
10. Սարգսյան Մ.Ա., Համբարձումյան Վ.Գ., Միքայելյան Ս.Ա., Բաղդամյան Ս.Ե., Հայերենի դերը և ուսուցման խնդիրները բազմալեզու միջավայրում, Ե., «Արմավ» հրատ., 160 էջ:
11. Սարգսյան Մ.Ա., Ասիլբեկյան Շ.Հ., Բաղդամյան Ս.Ե., Խաչիբաբյան Ն.Պ., Հայերենի ածանցների բառարան, Ե., «Արմավ» հրատ., 102 էջ:

Էլեկտրոնային հրապարակումներ. ժողովածուներ

12. «Բարբառագիտական հետազոտություններ», պրակ Բ, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 293 էջ: https://language.sci.am/sites/default/files/barbarhagitakan_hetazotowtowntner_prak_b.pdf
13. Խաչատրյան Օ.Մ., Գրիգոր Նարեկացու «Տաղեր և գանձեր»-ի հաճախականության բառարան, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 71 էջ: https://language.sci.am/sites/default/files/grigor_narekatsow_tagher_ew_gandzer_1.pdf
14. «Կիրառական լեզվաբանության հարցեր», պրակ Ա, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 160 էջ: https://language.sci.am/sites/default/files/kirarhakan_levabanowtyan_hartser_prak_b.pdf
15. «Հայերենի պատմական ուսումնասիրության հարցեր», պրակ Բ, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 173 էջ: <https://language.sci.am/hy/news/hayots-lezvi-patmakan-owsowmnasirowtyan-hartser-prak-b.html>
16. Հայոց լեզվի ուսումնասիրության և ուսուցման արդի խնդիրներ, ակ. Է.Աղայանի ծննդյան 110-ամյակին նվ. միջազգ. գիտաժող. նյութ., Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 278 էջ: https://language.sci.am/sites/default/files/hayots_levi_owsowmnasirowtyan_ardi_khndirner.pdf

17. Հայոց պատմության դրվագներ (V-VI դարեր), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 134 էջ:
https://language.sci.am/sites/default/files/book/hayoc_patmutyan_drvagner.pdf
18. «Հայոց լեզվի պատմության հիմնասխեմներ» միջազգ. գիտաժող. նյութ., Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 183 էջ:
https://language.sci.am/sites/default/files/hlp_-_gitazhoghovi_nyowter_07.12.pdf
19. «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան» միջազգ. գիտաժող. նյութ., Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 103 էջ:
https://language.sci.am/sites/default/files/shirake_hayots_barh_ow_bani_gandzaran_1.pdf

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

20. Առաքելյան Կ.Լ., Արշակ Չոպանյանի դիմանկարի լեզուն, «Էջմիածին», Գ, 2023, էջ 97-104:
21. Առաքելյան Կ.Լ., Սուրբ Ներսես Շնորհալու «Հաւատով խոստովանիմ» աղոթքի լեզվաոճական առանձնահատկությունները, «Էջմիածին», Ը, 2023, էջ 163-176:
22. Ասոյան Թ.Ա., Ժողովրդական էպոսը որպես ազգային լեզվամտածողության արտահայտման հիմնական միջոց, Գավառ, «Բանահյուսություն և գրականություն» միջազգ. գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 108-124:
23. Ասոյան Թ.Ա., Հայ մեծ հայագետ լեզվաբանը, Ե., «Գիտության աշխարհում», N 2, 2023, էջ 22-29:
24. Avetyan S., Main factors conditioning the absence of the final /r/ and the origin of the final /h/ of the Imperative singular in Armenian dialects, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 1, 2023, էջ 68-78:
25. Avetyan S., On one Important peculiarity of the Imperative singular in the dialect of Ararat Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 3, 2023, էջ 30-38:
26. Բարսեղյան Ա.Գ., Շարահյուսական կապակցության եղանակները Հ.Էդոյանի պոեզիայում, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N 1 (31), 2023, էջ 184-193:
27. Բարսեղյան Ա.Գ., Բանաստեղծական խոսքի կապակցման միջոցների դրսևորումները Է. Էդոյանի պոեզիայում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3 (669), 2023, էջ 190-198:
28. Գևորգյան Գ.Գ., Հայերենի եղանակային իմաստների դրսևորումները՝ ըստ արտահայտության և բովանդակության պլանների փոխհարաբերության, Վիեննա, «Հանդես ամսօրեայ», թ. 1-12, 2023, էջ 57-66:
29. Gevorgyan G., Observations on synchronous and diachronic manifestations of constructions of the Present Tense, Gori, N 6, "Philological Researches", 2023, pp. 54-58.
30. Grigoryan S., Meaning movements of legal concepts (narrowing, expansion or individual application) in the works of Grigor Tatevatsi, Kutaisi, "Language and Culture", N 28, 2023, pp. 39-42:
31. Դալալյան Ս.Ս., Դավթյան Դ.Հ., Արեւիքի (Մեղրու շրջանի) տեղանունները/ գյուղանունները. աղբյուրագիտական և լեզվական դիտարկումներ, Ե., «Արևիք (Մեղրի) պատմամշակութային ժառանգություն և միջմշակութային կապեր» գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 49-51:
32. Թորոսյան Հ.Վ., Անձի հատկանիշ արտահայտող հաղորդակցական դարձվածքների կառուցվածքային-քերականական առանձնահատկություններն արդի հայերենում և պարսկերենում, Ե., Հայագիտության հարցեր. և միջմշակութ. հաղորդակց. նվ. հանրապետ. գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 93-99:
33. Խաչատրյան Ա.Ս., ՍԹԵՄ կրթությունը դպրոցից բուհ համակարգում, որակի բարելավման մեխանիզմները, Ե., «Կրթությունը 21-րդ դարում», N 2 (10), 2023, էջ 18-25:
34. Խաչատրյան Հ.Ռ., Բարբառային որոշ իրողություններ «Սասնա ծռեր» վիպերգի պատումներում, Գավառ, «Բանահյուսություն և գրականություն» միջազգ. գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 274-295:
35. Катвалян В.Л., Хачатрян Л.М., Основные направления развития современной армянской лингвистики, М., "Филологические науки. Научные доклады высшей школы", вып. 4, 2023, с. 3-9.
36. Հովհաննիսյան Լ.Շ., Մանուկ Աբեղյանը և հայերենի ուղղագրության հարցերը, Ե., Հուշարձան Մանուկ Աբեղյանին, 2023, էջ 182-186:
37. Հովհաննիսյան Ն.Գ., Նորակազմ բայեր ԺԲ.-ԺԶ. դարերից աւանդուած ձեռագիր բառարաններում, «Էջմիածին», Է, 2023, էջ 65-78:
38. Հովհաննիսյան Ն.Գ., Հոմանշությունն ըստ միջնադարի հայ քերականների, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 2 (41), 2023, էջ 75-82:

39. Մեսրոպյան Հ.Հ., Սյունիքի ժողովրդական երգերում գործածված բուսանունների իմաստային-գործառական առանձնահատկությունները, Ե., «Սյունիքը կրթության և մշակույթի օջախ», Գորիսի պետհամալսարանի հիմնադրման 50-ամյակին նվ. գիտաժող. նյութ. ժող., 2023, էջ 348-357:
40. Մեսրոպյան Հ.Հ., Արևիքի տարածաշրջանի բույսերի անուններն ըստ Ղևոնդ Ալիշանի «Սիսական» տեղագրության և դրանց բարբառային համարժեքները, Ե., «Արևիք (Մեղրի) պատմամշակութային ժառանգություն և միջմշակութային կապեր» գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 76-77:
41. Մեսրոպյան Հ.Հ., Նոր Զուղայի հայկական գրադարանների մասին, Ե., «Բանբեր Հայաստանի գրադարանների», N 1, 2023, էջ 53-56:
42. Մեսրոպյան Հ.Հ., Բարբառային նիւթերը «Արարատ» հանդեսի էջերում, «Էջմիածին», Դ., 2023, էջ 101-113:
43. Մեսրոպյան Հ.Հ., Գարեգին Հովսեփյան կաթողիկոսի հայերենագիտական գործունեությունը, Ե., «Կիլիկիո հայոց կաթողիկոսությունը պատմության քառուղիներում. Սսից մինչև Անթիլիաս», 2023, էջ 293-307:
44. Մեսրոպյան Հ.Հ., Ներսես Շնորհալու հանելուկներում գործածված բուսանունների իմաստային-այլաբանական առանձնահատկությունները, «Էջմիածին», Ը, 2023, էջ 84-105:
45. Մեսրոպյան Հ.Հ., Խաչատուր Թամրազի «Համշենի բարբառի Զենիկի խոսվածքը» գրքի ներածություն, Ե., 2023, էջ 1-38:
46. Մկրտչյան Մ.Ս., Սուբյեկտիվն ու օբյեկտիվն իբրև հակադրության դրսևորում. նոր հայացք դասական մոտեցումներին, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 3 (42), 2023, էջ 110-122:
47. Մկրտումյան Ա.Ա., Բառակերտումները Թադևոս Տոնոյանի չափածո գործերում, Ստեփանակերտ, «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», պրակ 1, 2023, էջ 37-45:
48. Մկրտումյան Ա.Ա., ԱԳՐ(Ո)-, ԷԿ(Ո)-, ԷՆ(Ո)- օտար բաղադրատարրերով կազմությունները հայերենում, Վանաձոր, ՎՊՀ «Գիտական տեղեկագիր. հումանիտար և հասարակական գիտություններ», N 1, 2023, էջ 38-52:
49. Ներսիսյան Վ.Ա., Հինհայերենյան լեզվական իրողությունների ուսումնասիրման նշանակությունը բուրի տարրական մանկավարժության և մեթոդիկայի բաժնում, Ե., «Բարձրագույն մանկավարժական կրթության հիմնախնդիրները և զարգացման հեռանկարները» միջազգ. գիտաժող. նյութ., 2023, էջ 993-1000:
50. Sargsyan M., Digital linguistics as a new direction in Language Study: Development prospects, Y., "Kachar", N 2, 2023, pp. 36-47:
51. Sargsyan N., Noun forming affixes in Modern Armenian, Ստեփանակերտ, «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», պրակ 1, 2023, էջ 109-116:
52. Վարդանյան Ա.Վ., Հերիքնազ անձնանուն ստուգաբանությունը, Վիեննա, «Հանդես ամսօրեայ», N 1-12, 2023, էջ 67-72:
53. Vardanyan A.V., Review of the Book by V.Katvalyan "Dictionary of Bayazet", Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 271-273:
54. Քումունց Մ.Ս., Նախահայերենի «Ժամանակ» հասկացության բառաիմաստաբանական խմբի բառերի քննություն (ըստ Սյունիք-Արցախի բարբառների), Ե., «Դպրատուն. հասարակական գիտություններ», N 1 (15), 2023, էջ 100-111:
55. Քումունց Մ.Ս., Ներսիսյան Լ.Ռ., Մկրտումյան Ա.Մ., Արաբական ծագմամբ փոխառյալ բառերով բայերի տեսական և կիրառական հարցեր, Ե., ՀՊՄՀ «Գիտական տեղեկագիր», N2(45), 2023, էջ 67-70:
56. Kumunts M., Margaryan I., Nersisyan L., Semantic and formal Image of concepts related to "Sensory Perceptions" preserved from the Indo-European language in the dialect area, Y., "Wisdom", N 1 (25), 2023, pp. 189-202.
57. Ֆելեքյան Մ.Հ., Տիոյան Ա.Կ., Արևմտահայերենի նորաբանությունների բառարանագրման առանձնահատկությունները, Ե., ՀՊՄՀ «Հայագիտական հանդես», N 1 (60), 2023, էջ 14-24:
Հոդվածները հրատարակվել են «Լեզու և լեզվաբանություն» գիտական հանդեսում, N 1 (28), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 106 էջ:
58. Սարգսյան Մ.Ա., Էդուարդ Աղայան. հայագիտության նվիրյալներից մեկը, էջ 3-9:
59. Սիմոնյան Ն.Մ., Է. Աղայանը բառագետ և ստուգաբան, էջ 14-19:
60. Համբարձումյան Վ.Գ., Էդուարդ Աղայանը և հայ բարբառագիտությունը, էջ 20-26:

61. Սարգսյան Մ.Ա., Համբարձումյան Վ.Գ., Միքայելյան Ս.Ա., Բաղդամյան Ս.Ե., Հայոց լեզվի ուսուցման առանձնահատկությունները Լեհաստանի հայ համայնքում, էջ 56-63:
62. Միքայելյան Ս.Ա., Հայերենում պարսկերենի միջնորդությամբ կատարված փոխառությունների հնչյունաբանական առանձնահատկություններ, էջ 56-70:
63. Գրիգորյան Գ.Գ., Հայերենի ուժգնության և տևողության փոփոխությունները խոսքի տարբեր ոճերում էջ 59-67:
Հոդվածները հրատարակվել են «Ջահուկյանական ընթերցումներ» գիտական հանդեսում, N 1 (19), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 113 էջ:
64. Grigoryan G., Changes of the duration, intensity and pitch of the Definite Article [ə] in spoken language, pp. 5-13.
65. Խաչատրյան Հ.Ռ., Մկրտումյան Ա.Մ., Սահակյան Ն.Գ., Համշենի բարբառի բաղադրյալ կազմությունների իմաստային դրսևորումները, էջ 14-32:
66. Կատվալյան Վ.Լ., Սուրմալուի գավառի հայերենի խոսվածքների մասին, էջ 33-44:
67. Հովհաննիսյան Լ.Շ., Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի մի քանի բառերի ստուգաբանություն, էջ 45-49:
68. Ներսիսյան Վ.Ա., Բառակազմության հարցերի քննությունը Գուրգեն Սևակի աշխատություններում, էջ 50-69:
69. Վարդանյան Ա.Վ., Նախիջևան քաղաքի խոսվածքը, էջ 70-82:
70. Mkhitarian G., The researchers of the H.Acharyan Institute of Language of NAS RA at the XII International Conference of Armenian Linguistics (Boston, May 31 to June 2), pp. 99-101.
71. Katvalyan V., About 500 dialect versions of H.Tumanyan's fairy tale "The Liar" in one book, pp.102-103.
72. Mkhitarian G., A compendium of Armenian bibliography (V-VII centuries), pp. 104-106.
73. Tioyan S., Kheblikian Z., Western Armenian in Armenia, pp. 107-108.
Հոդվածները հրատարակվել են «Ջահուկյանական ընթերցումներ» գիտական հանդեսում, N 2 (20), Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 113 էջ:
74. Katvalyan V., Gharibyan A., Some peculiarities of manifestation of national language thinking in the epic "Sasna Tsrer", pp. 5-12.
75. Mkhitarian G., The influence of Bible translation in the preservation and development of the Armenian language, pp. 13-25.
76. Gevorgyan G., General characteristics of the language features of the city of Sebastia, pp. 26-34.
77. Khachatryan H., Lexical features of Hamshen dialect, pp. 35-49.
78. Vardanyan A., Armenian-Iranian language correlations in the Agulis dialect and etymology of the name of the Armenian ethnic group "Zok", pp. 50-64.
79. Վարդանյան Ա.Վ., Նախիջևանի բարբառային համապատկերը, էջ 65-76:
Հոդվածները հրատարակվել են «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 103 էջ:
https://language.sci.am/sites/default/files/shirake_hayots_barh_ow_bani_gandzaran_1.pdf
80. Արուսյան Մ.Վ., Հեշտիա գյուղի խոսվածքի մասին, էջ 3-10:
81. Բառնասյան Զ.Ա., Շիրակի բարբառային խոսքի դարձվածքների շուրջ, էջ 11-16:
82. Խաչատրյան Հ.Ռ., Կարնո բարբառի Բասենի խոսվածքի մի դրսևորում Շիրակի մարզում (հնչյունական համակարգ), էջ 26-36:
83. Կատվալյան Վ.Լ., Շիրակի մարզի բարբառային խոսքի ընդհանուր բնութագիրը, էջ 67-74:
84. Վարդանյան Ա.Վ., Ժողովրդական «Սարի աղջիկ» երգը որպես Կարնո թուրքալեզու հայ բանահյուսության նմուշ, էջ 94-101:
Հոդվածները հրապարակվել են ակ. Է. Աղայանի ծննդյան 110-ամյակին նվիրված միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 278 էջ:
https://language.sci.am/sites/default/files/hayots_levzi_owsowmnasirowtyan_ardi_khndirner.pdf
85. Սուքիասյան Հ.Վ., Հետաձգված խոսք ուսուցիչ, էջ 3-8:
86. Ասոյան Թ.Ա., Էդուարդ Աղայանը և հայերենի հոլովման համակարգի հարցերը, էջ 47-53:
87. Բառնասյան Զ.Ա., Էդ. Աղայանի դիտարկումները հայոց հին ամսանունների հարցի շուրջ, էջ 64-69:
88. Գալստյան Ա.Ս., Արդի հայերենի նորակազմ բառերի դասակարգման և իմաստակառուցվածքային քննության հարցեր, էջ էջ 70-73:
89. Թեյլան Լ.Գ., Շարահյուսության հիմնական միավորը Է. Աղայանի մեկնաբանությամբ, էջ 106-113:

90. Խաչատրյան Վ.Մ., Գոյականի հոգնակիակազմության շեղումներն արդի հայերենում. կանոնարկման առաջարկներ, էջ 131-144:
91. Կատվալյան Վ.Լ., Է.Աղայանը բարբառների մասին, էջ 145-152:
92. Հակոբյան Ֆ.Ա., Էլեկտրոնային բառարանագրության արդի խնդիրներ, էջ 153 -161:
93. Ներսիսյան Վ.Ա., Օտարաբանությունների և փոխառությունների գնահատման հարցը Էդուարդ Աղայանի «Հայ լեզվաբանության պատմություն» աշխատության էջերում, էջ 197-205:
94. Պապիկյան Ս.Վ., Ժամանակակից հայերենի բառապաշարի քննությունն ըստ Էդ.Աղայանի «Ընդհանուր և հայկական բառագիտություն» աշխատության, էջ 215-220:
95. Վարդանյան Ա.Վ., Լաչին տեղանվան ստուգաբանությունը, էջ 254-259:
Հոդվածները հրատարակվել են «Հայոց լեզվի պատմության հիմնախնդիրներ» միջազգային գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., ԼԻ հրատ., 2023, 173 էջ:
https://language.sci.am/sites/default/files/hlp_-_gitazhoghovi_nyowter_07.12.pdf
96. Կատվալյան Վ.Լ., Հայերենի Ը ձայնավորի մասին, էջ 5-10:
97. Մխիթարյան Գ.Մ., Գոյականի սեռի քերականական կարգին առնչվող իրողություններ հայերենում, էջ 11-18:
98. Հովհաննիսյան Լ.Շ., Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի գործիական հոլովի շուրջ, էջ 19-20:
99. Գրիգորյան Ս.Մ., Գրիգոր Տաթևացու գրական ժառանգության մի շարք իրավական հասկացությունները հայերենի բառարաններում, էջ 58-67:
100. Թադևոսյան Հ.Մ., Դիտարկումներ միջնադարյան բժշկարաններում կիրառված որոշ իմաստային դրսևորումների վերաբերյալ, էջ 78-86:
101. Խաչատրյան Վ.Մ., Բարբառային բառեր Փավստոս Բուզանդի «Պատմութիւն Հայոց» երկում, էջ 87-103:
102. Hakobyan F. A., Corpus Linguistics in the Study of Old Armenian, p. 104-110.
103. Հովհաննիսյան Լ.Շ., Ղարաբաղի (Արցախի) բարբառի ցուցական դերանունները, էջ 121-122:
104. Հովհաննիսյան Ն.Գ., Նորակազմ բառեր XII-XIII դարերից ավանդված ձեռագիր բառարաններում, էջ 123-132:
105. Մարաշլեան Յ.Գ., Խալիկեան Զ.Գ., Արեւմտահայերէն խօսքը Հայաստանի մէջ, էջ 133-136:
106. Վարդանյան Ա.Վ., Ժողովրդական ստուգաբանությամբ հնչյունափոխված անձնանուններ հայերենի բարբառներում, էջ 173-182:
Հոդվածները հրատարակվել են Գավառի պետհամալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածուում, N 14, Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 511 էջ:
107. Ասոյան Թ.Ա., Լեզվի հարցերը Մխիթարյանների «Երոպա» պարբերականում, էջ 217-233:
108. Ղամոյան Լ.Ա., Բառաբարդումը «Հագուստ» իմաստային դաշտում, էջ 297-309:
109. Ներսիսյան Վ.Ա., Բաղադրյալ բառերի դասակարգումը Մանուկ Աբեղյանի աշխատություններում, էջ 249-268:
110. Պապիկյան Ս.Վ., Թյուրքական ծագման հատկական փոխառությունների քննություն, էջ 310-320:
Հոդվածները հրատարակվել են Գավառի պետհամալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածուում, N 15, Ե., «Քոփի փրինթ» հրատ., 2023, 557 էջ:
111. Ասոյան Թ.Ա., Մխիթարյանների հայերենագիտական գործունեությունը Էդ. Աղայանի գնահատմամբ, էջ 282-298:
112. Ասոյան Թ.Ա., Միակազմ նախադասությունների ոճական արժեքը Համո Սահյանի «Ինձ բացակա չդներ» ժողովածուում, էջ 299-309:
113. Կատվալյան Վ.Լ., Բարբառային հայերենի շարահյուսական որոշ առանձնահատկությունների շուրջ, էջ 310-320:
114. Ներսիսյան Վ.Ա., Նախադասության ուսումնասիրման դերը կրտսեր դպրոցականների խոսքի զարգացման գործում, էջ 321-322:
115. Ներսիսյան Վ.Ա., Բառակազմության ուսումնասիրումը որպես կրտսեր դպրոցականների բառապաշարի հարստացման միջոց, էջ 333-344:

Մ.ԱՐԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎ. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ Բ.Գ.Թ. Հ.Որսկանյան
Փոխտնօրեն՝ Բ.Գ.Թ. Ս.Ավետիսյան
Գիտքարտուղար՝ Բ.Գ.Թ. Ն.Սարգսյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ litinst@sci.am
Կայքէջ՝ www.litinst.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 003՝ «Գրականագիտություն»

Նախագահ՝ Բ.Գ.Դ. Ս.Աբրահամյան, գիտքարտուղար՝ Բ.Գ.Թ. Ս.Մարգարյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Հայ հին և միջնադարյան գրականության բաժինը (ղեկ.՝ Բ.Գ.Թ. Հ.Որսկանյան) ուսումնասիրում է հայ հին գրականության ժանրային համակարգը, ժանրերի զարգացման ընթացքը, կրած փոփոխությունները: Առանձին հրապարակումներ նվիրվել են Ներսես Շնորհալու հանելուկներին, քննության են ենթարկվել գուսանաժողովրդական հայրենները. ավելի քան հարյուր հայրեն կիրատարակվի տարբերակներով ու փոփոխակներով: Պատրաստվում է Մ.Խորենացու «Հայոց պատմության» նոր բնագիրը (ղեկ.՝ Բ.Գ.Դ. Ա.Մուշեղյան)՝ շումերական և ուրարտական ավանդությունների ու պատմական փաստերի կիրառմամբ:

Հայ նոր գրականության բաժնում (ղեկ.՝ Բ.Գ.Թ. Ս.Մարգարյան) ուսումնասիրվել են 19-րդ դարի վերջին տասնամյակների և 20-րդ դարասկզբի գրականությունը, գրական ուղղություններն ու դպրոցները: Փաստական նյութի հստակ մեկնաբանությամբ ու գիտական չափանիշների կիրառմամբ բացահայտվել է, որ հեղինակներից յուրաքանչյուրի գրական ժառանգությունը ներկայացնում է 19-20-րդ դարերի սահմանագծի ազգային ու համաշխարհային գրականությունների ընթացքը և բացառիկ նշանակություն ունի նաև այսօր:

Նորագույն շրջանի հայ գրականության բաժնում (ղեկ.՝ Բ.Գ.Դ. Ս.Աբրահամյան) շարունակվել է աշխատանքը «Հայ գրականության պատմության» VI հատորի վրա: Հետազոտվել են 1950-60-ական թվականների հայ պոեզիայի ներածությունն ու առանձին հեղինակների՝ Պ.Սևակի, Հ.Էդոյանի, Հ.Մովսեսի դիմանկարները: Ամբողջացվել և խմբագրման փուլում է Հ.Մաթևոսյանի վիպակների ու վեպերի ուսումնասիրության աշխատանքը: Հավաքվել են 1926-28թթ. հայ տեսական-քննադատական մտքի վավերագրերը: Ուսումնասիրվել են Ն.Սարաֆյանի գեղարվեստական համակարգը, ազգային հոգեկերտվածքի, միջսերնդային ու ներսերնդային հիմնախնդիրների դրսևորումները:

Սփյուռքահայ գրականության ուսումնասիրման բաժնում շարունակվել են աշխատանքները Սփյուռքի գրականության հանրագիտարանի վրա, հոդվածները լրամշակվել են, ավելացվել են նորերը, կատարվել են հեղինակների ու մամուլի հետ կապված վերաճշգրտումներ: Հետազոտման ընթացքի մեջ են Ա.Չոպանյանի, Ա.Ծառուկյանի, Ա.Հայկազի գրական դիմանկարները:

Արտասահմանյան գրականության, գրական կապերի և գրականության տեսության բաժնում (ղեկ.՝ Բ.Գ.Թ. Ք.Բեջանյան) ուսումնասիրվում են V-XVIII դդ. հայկական աղբյուրներն Անգլիայի մասին, եվրոպացի ճանապարհորդների ուղեգրություններում պահպանված ավանդություններն ու լեգենդները Հայաստանի ու հայերի մասին, հայոռուսական գրական կապերը (20-րդ դարավերջ-21-րդ դարի սկիզբ), գրականության տեսության հարցեր՝ հեղինակն արդի հայ վեպի կառուցվածքում, հայկական տաղաչափության չափական համակարգը: Հետազոտվում է պոեզիայի փիլիսոփայությունը 20-րդ

դարի երկրորդ կեսի հայ և համաշխարհային բանաստեղծության համատեքստում:

Տեքստաբանության բաժնում (ղեկ.՝ բ.գ.դ. Ավ.Իսահակյան) պատրաստվում են Ավ.Իսահակյանի երկերի լիակատար ժողովածուի IX («Հիշատակարան») և X («Ծոցատետրեր») հատորների բնագրերը, ծանոթագրությունները, կատարվում են ճշգրտումներ: Նոր նյութերով լրացվում է Ն.Աղբալյանի երկերի լիակատար ժողովածուի V հատորը (լեզվաբանական աշխատություններ), պատրաստվում են VI հատորի (հրապարակախոսական գործեր) տեքստերը:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Երազը և տեսիլքը հայ գրականության մեջ և արվեստում» թեմայի (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Հ.Որսկանյան) իրականացման ընթացքում պարբերաբար կատարվել է նյութի ուսումնասիրություն միջնադարյան մատենագրության մեջ, ՀԱԻ ու ԳԱԹ արխիվների ազգագրական նյութերում: Ուսումնասիրվել է նաև երազները, տեսիլքները, մարգարեությունները բացատրող մեկնողական հարուստ գրականությունը: Տեսիլքները քննության են ենթարկվել ոչ միայն իբրև պատմական սկզբնաղբյուրներ, այլև գրական ստեղծագործություններ, մատնանշվել են տեսիլների տիպաբանական հատկանիշները: Զուգադրական քննությամբ արվեստի ստեղծագործություններն առաջին անգամ համեմատվել են համապատասխան տեսիլների բնագրերի հետ, ցույց է տրվել՝ վերջիններիս մեկնության ինչպիսի պատկերային միջոցներ են կիրառվել արվեստի ստեղծագործություններում:

«Կանանց հիմնախնդիրները 19-րդ դարի 2-րդ կեսի արևմտահայ գրականության մեջ» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Ն.Համբարձումյան) ուսումնասիրվել են այդ շրջանի մամուլը, Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի, ԳԱԹ-ի, Ազգային գրադարանի ֆոնդերը, էլեկտրոնային տարբեր ռեսուրսներ: Կատարված հետազոտություններում ներկայացվել են կին հեղինակների գրականության զարգացման միտումները և նրանցում կանանց հիմնախնդիրների ավանդական ու ոչ ավանդական ընկալումները, անդրադարձ է կատարվել նրանց երկերի թեմատիկայի մեջ առանձնակի կարևորություն ունեցող կնոջ ինքնության բացահայտման ու նրան սերտորեն առնչվող մշակութային, բարոյահոգեբանական, գեղագիտական, իրավունքի ու ինքնության հիմնախնդիրներին, նաև կին գրողների կողմից հիմնադրված գրական հանդեսներին:

«Իտալական կլասիցիզմի և ռոմանտիզմի ազդեցությունը Վենետիկի Մխիթարյանների ստեղծագործությունների և գրքարվեստի վրա (18-19-րդ դարեր)» շարունակվող թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Ա.Սողոյան) հետազոտողներն աշխատել են Ազգային գրադարանի պահոցներում, Վենետիկի Ս.Ղազար կղզու համապատասխան ֆոնդերում ու արխիվներում, ամբողջացրել այն աղբյուրները, որոնք բացակայում են Հայաստանի գրադարաններում ու շտեմարաններում: Տպագրել են հոդված՝ նվիրված Գ.Նարեկացու տեսիլի պատկերագրությանը: Պատկերները դիտարկվել են վարքագրական սկզբնաղբյուրների համատեքստում: Ուսումնասիրվել են նաև Հակոբոս Իսավերտենցու հրատարակած «Հայոց պատմություն» աշխատության նկարները, պատրաստվել է հոդված դրանց գրական-գեղարվեստական մեկնաբանությունների շուրջ:

«Լևոն Շանթի պատմական դրամաները և 19-րդ դարի 70-90-ական թվականների եվրոպական դրամատուրգիան» շարունակվող թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Ն.Սարգսյան) ուսումնասիրվել են Լ.Շանթի ստեղծագործությունները ժամանակի եվրոպական դրամատուրգիայի համատեքստում: Կազմվել է եվրոպական դրամատուրգիայի բնագրերի ցանկը, ուսումնասիրվել է 19-րդ դարավերջի և 20-րդ դարասկզբի եվրոպական դրամատուրգիայի ու գրական տարբեր ուղղությունների մասին եղած տեսական գրակա-

նությունը:

Երիտասարդ գիտնականների աջակցության ծրագրի շրջանակում(ղեկ.՝ Բ.Գ.Թ. Ս.Փարսադանյան) իրականացվել է «Հայկական լեզենդների գերմանական գրառումները և մեկնաբանությունները» թեման: Հավաքվել և համալիր վերլուծության են ենթարկվել հայկական նյութի գերմաներեն թարգմանություններին կից մեկնաբանությունները, տպագրվել են հոդվածներ:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Անեցի Մ., Հանդիսարանների աշխարհավեպ մատյան (աշխատասիրությամբ Վ.Եղիազարյանի), Ե., «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., 2023, 304 էջ:
2. Եղիազարյան Վ.Ա., Արցախի հայկականության ակունքները և ադրբեջանական աղվանագիտության կեղծիքների հերքում, Ե., «ՎՄՎ-Պրինտ» հրատ., 2023, 328 էջ:
3. Եղիազարյան Վ.Ա., «Հայագիտական ուսումնասիրություններ. բանագիտություն», հտ. Գ, Ե., «AICA ARMENIA» հրատ., 2023, 96 էջ:
4. Եղիազարյան Վ.Ա., «Հայագիտական ուսումնասիրություններ. միջնադարագիտություն», հտ. Դ, Ե., «AICA ARMENIA» հրատ., 2023, 136 էջ:
5. Եղիազարյան Վ.Ա., «Հայագիտական ուսումնասիրություններ. համեմատական գրականություն և գրականության տեսություն», հտ. Ե, Ե., «AICA ARMENIA» հրատ., 2023, 120 էջ:
6. Եղիազարյան Վ.Ա., Քննություն գուսանաժողովրդական հայրենների, Ե., «AICA ARMENIA» հրատ., 2023, 280 էջ:
7. Իսահակյան Ավետիք, ԵԼԺ 14 հատորով, հ. 8, Ոստա Կարո և Օրթե Հարութ (II տարբերակ), գիրք Բ, Ե., «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2023, 1040 էջ:
8. Իսահակյան Ա.Վ., «Երևանը երազում և արթմնի» (գրականագիտական հոդվածների և հուշապատումների ժողովածու), Ե., «Էդիթ Պրինտ» հրատ., 2023, 778 էջ:
9. Խաչատրյան Մ.Մ., Արամ Հայկազ, Շապին Գարահիսար ու իր հերոսամարտը, Ե., «Հայաստան» հրատ., 2023, 552 էջ:
10. Չարենց Եղիշե, Երկերի ժողովածու 13 հատորով, հ. 1, Ե., «Անտարես» հրատ., 2023, 464 էջ:
11. Карагезян Г.Л., Армения и армяне в записках европейских путешественников (легенды и предания раннего христианства), Ер., изд. “Гитутюн”, 2023, 240 стр.
12. «Գրականագիտական հանդես», N1 (ԻԶ), Ե., «Արմավ» հրատ., 2023, 335 էջ:
13. «Գրականագիտական հանդես», N2 (ԻԷ), Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, էջ 202 էջ:

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

14. Նիկողոսյան Ա.Հ., Վարդանյան Ա.Վ., Գրականություն: Հանրակրթական դպրոցի 7-րդ դասարանի դասագիրք, Ե., «Անտարես» հրատ., 2023, 176 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

15. Աբրահամյան Ս.Ս., Իմաստություն իմաստությանց կամ գիրք ժողովողի, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N1 (ԻԶ), 2023, էջ 313-330:
16. Աբրահամյան Ս.Ս., Հակոբ Մովսեսի «Գրառումներ»-ը, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 9-25:
17. Ավանեսյան Ա.Ա., Վարդան Հակոբյանի բանաստեղծական նորարարությունը, Ստ., «Դպրատուն», N 1 (15), 2023, էջ 23-37:
18. Արիստակեսյան Ռ.Բ., Դ.Դեմիրճյան. «Խորհուրդներ սկսնակ գրողին», Ե., «Գրականագիտական հանդես», N2 (ԻԷ), 2023, էջ 77-85:
19. Արսենյան Վ.Ա., Ռուբեն Սևակի կյանքն ու ժամանակը Ալեքսանդր Թովիչյանի «Եվ անգամ մահից հետո վեպում», Ե., «Գրականագիտական հանդես», N1 (ԻԶ), 2023, էջ 130-142:
20. Բալայան Ն.Մ., Լեզուն, Եկեղեցին եւ պետութիւնը՝ որպէս ազգապահպանման կոռուներ Դ.Դեմիրճեանի «Մեսրոպ Մաշտոց» անաւարտ վեպում, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 5 (Ե), 2023, էջ 93-112:

21. Բալայան Ն.Մ., Հեղափոխականի ծաղրանկարը գրական տեքստում. Նշան Պեշիկթաշյանի երգիծավեպերը, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 103-119:
22. Գասպարյան Լ.Ա., Սուրբ Ներսես Շնորհալու «Հաւատով խոստովանիմ» աղոթքը. թարգմանություն և մշակութային փոխանցում, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 8 (Ը), 2023, էջ 176-188:
23. Դեմիրճյան Պ.Հ., Զինափղա Բալայան. Արցախը XIX դարի հայ գրականության մեջ, Ե., «Պատմա-բանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 266-271:
24. Դեմիրճյան Պ.Հ., Գոյության առեղծվածի խնդիրը Եղիա Տեմիրճիպաշյանի մտածողության համա-կարգում, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 164-175:
25. Դեմիրճյան Պ.Հ., Եղիա Տեմիրճիպաշյանը ժամանակի գրական բանավեճերում, մ. I, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 162-184:
26. Դեմիրճյան Պ.Հ., Վալերի Բրյուսովը հայ գրական և գիտական մտքի գնահատությամբ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 139-162:
27. Դեմիրճյան Պ.Հ., Եղիա Տեմիրճիպաշյանը, ժամանակի գրական բանավեճերում, Ե., «Գրականա-գիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 59-76:
28. Եղիազարյան Վ.Ա., Թադևոսյան Թ.Վ., Վիշապամարտի առասպելության հետքեր հայկական միջնա-դարյան գուսանաժողովրդական հայրեններում, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 15-28:
29. Եղիազարյան Վ.Ա., Մուսայեյան Ս.Ն., Մակար վարդապետ Բարխուդարյանց և նրա աղվան լինելու մասին աղբյուրների կեղծիքի հերքում, Ե., «Մեսրոպ Մաշտոց համալսարանի լրատու» գիտ.հոդված. պարբերական ժող., N 1 (29), 2023, էջ 6-15:
30. Եղիազարյան Վ.Ա., Դավթակ Քերթողը Սյունյաց քերթողական դպրոցի ներկայացուցիչ և նրա ազգային պատկանելության հարցը, Ե., «Սյունիքը կրթության և մշակույթի օջախ» Գորիսի պետհամալսարանի հիմնադրման 55-ամյակին նվ. գիտաժող. զեկ. ժող., N 2, 2023, էջ 310-329:
31. Խաչատրյան Թ.Ա., Ղևոնդ Ալիշան. հոգևոր մշակույթի ըմբռնումը, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 29-53:
32. Խաչատրյան Մ.Մ., Վազգեն Ա.-ի նամակագրությունը Համաստեղի, Արամ Հայկազի եւ Յակոբ Խաչմանեանի հետ, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 7 (Է), 2023, էջ 104-119:
33. Խաչատրյան Մ.Մ., Ամերիկյան իրականությունը Համաստեղի և Արամ Հայկազի ստեղծագործու-թյուններում, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 114-124:
34. Խաչատրյան Մ.Մ., Համաստեղ, Արամ Հայկազ, Հակոբ Խաչմանյան. «Մոռացված էջեր»-ի տասներկու հատորները, Ե., «Բանբեր Հայաստանի գրադարանների» (հատուկ թողարկում), 2023, էջ 44-48:
35. Խաչատրյան Մ.Մ., Հեղափոխական խմորումները Շապին Գարահիսարում (ըստ Արամ Հայկազի «Շապին Գարահիսար ու իր հերոսամարտը» գրքի), Ե., «Հայ հասարակական-քաղաքական միտքը 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի առաջին կեսին. պատմություն և արդիականություն» գիտաժող. զեկ. ժող., 2023, էջ 104-122:
36. Խաչատրյան Շ.Բ., Սուրբը եւ Հայրիկը Իսահակեանի յուշերում, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 7 (Է), 2023, էջ 131-138:
37. Հակոբյան Ա.Պ., Խաչատուր Աբովյանի երազները, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 42-58:
38. Համբարձումյան Ն.Վ., Վահե Օջականի հրապարակախոսությունը, Ե., «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», N 1, 2023, էջ 26-37:
39. Համբարձումյան Ն.Վ., Փարսադանյան Ս.Հ., Ռոմանտիկ սիրո փիլիսոփայական-մարդաբանական մեկնաբանությունը Սրբուհի Տյուսաբի և Սիպիլի վեպերում, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի. բանասիրություն», N 1 (40), 2023, էջ 23-34:
40. Համբարձումյան Ն.Վ., Փարսադանյան Ս.Հ., Լեզվաոճային շերտավորումները Սրբուհի Տյուսաբի «Մայտա» և «Արաքսիա կամ վարժուհի» վեպերում, Վանաձոր, «Վանաձորի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր», N 1, 2023, էջ 8-22:
41. Համբարձումյան Ն.Վ., Փարսադանյան Ս.Հ., Սրբուհի Տյուսաբի հրապարակախոսությունը, սոցիալ-հասարակական հայացքները և դերակատարությունը կանանց ազատագրության գործընթացներում, Ե., «Հայագիտական հանդես», N 2 (61), 2023, էջ 48-65:

42. Համբարձումյան Ն.Վ., Հետկառուցվածքաբանական տեքստը որպես սոցիալական հիշողություն, Ե., «Մրցունակ կրթության և գիտության հիմնախնդիրները հարափոփոխ աշխարհում» միջազգ. գիտաժող. զեկ. ժող., 2023, էջ 226-240:
43. Հովհաննիսյան Մ.Վ., Մուշեղ Իշխան. Մարդը՝ հին և նոր խնդիրներով, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 143-161:
44. Հովհաննիսյան Մ.Վ., Մ.Գալշոյան. Վերադարձ կյանքին՝ «Ցեղասպանությանը հակադրվելով», Ե., «Հայագիտական հանդես», N 3 (62), 2023, էջ 116-128:
45. Հովհաննիսյան Ս.Գ., Մագդա Ջանփոլադյան. «Աշխարհում միայն մեկ Հայաստան կա...», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 251-259:
46. Հովհաննիսյան Ս.Գ., Էդվարդ Զրբաշյան (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ), Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 353-357:
47. Հովհաննիսյան Ս.Գ., Հայ պարբերական մամուլը սուրբ Ներսես Շնորհալու մասին (1824-1920թթ.), Էջմիածին, «Էջմիածին», N 8 (Ը), 2023, էջ 69-84:
48. Հովհաննիսյան Ս.Գ., Որբերի հայրիկը, Ե., «Հայոց ցեղասպանությունը և որբերը» զեկ. ժող., 2023, էջ 41-67:
49. Ղազարյան Ա.Վ., Հայրենիքի կերպարը Հովհ.Թումանյանի և Ավ.Իսահակյանի ստեղծագործություններում, Ե., «Հայագիտական հանդես», N 2 (61), 2023, էջ 66-80:
50. Մանուկյան Ա.Լ., Պատմականությունը Գյուտտավ Ֆլորբերի «Սալամբո» վեպում, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 241-261:
51. Մարգարյան Ս.Ա., Տիրամոր անձեռակերտ պատկերի (Հոգյաց վանքի) պատումը հորենացուց մինչև Րաֆֆի, Ե., «Գիտական Արցախ», N 2, 2023, էջ 88-107:
52. Մարգարյան Ս.Ա., Կուլտուր-պատմական դպրոցը և նրա ազդեցությունը Հ. Ղ. Ալիշանի և Գարեգին Սրվանձությանցի գործերի վրա, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 163-179:
53. Մկրտչյան Ն.Լ., Դավթյան Վ.Ս., Հովհաննես Թումանյանի և Վահան Թեքեյանի գրական համակարգերի դաշինքը ազգային տիրույթում, Ե., «Գիտական Արցախ», N 2 (17), 2023, էջ 108-117:
54. Մնացականյան Ե.Ժ., Դիտարկումներ Հ.Թումանյանի «Արտավազդ» անավարտ դրամայի շուրջ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 96-111:
55. Մնացականյան Ե.Ժ., Հովհաննես Թումանյանի մահվան արձագանքները արտասահմանյան մամուլում, Ե., «Հայագիտական հանդես», N 1 (60), 2023, էջ 68-84:
56. Մնացականյան Ե.Ժ., Հովհաննես Թումանյանի կերպարի հետմահու ընկալումը ժամանակակիցների հրապարակումներում, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 2 (Բ), 2023, էջ 82-100:
57. Մնացականյան Ե.Ժ., Հակոբ Օշականի «Յովհաննէս Թումանեան եւ իր գործը» հոդվածը 100-ամյա հեռավորությունից, Ե., «Բանբեր Երևանի համալսարանի», N 2 (41), 2023, էջ 18-32:
58. Մնացականյան Ե.Ժ., Հովհաննես Թումանյանի կյանքի և ստեղծագործության տարեգրություն, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2023, էջ 285-292:
59. Մնացականյան Ե.Ժ., Սուրբ Ներսէս Շնորհալու հանելուկները Հովարդ Գարդների «բազմաբնույթ մտածողութեան» տեսութեան համապատկերում, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 8 (Ը), 2023, էջ 118-137:
60. Մուսայելյան Հ.Գ., Սեմանտիկ միջուկի այլընտրանքային «ստեղաշարժերը» բանաստեղծական տեքստում, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 26-41:
61. Նիկողոսյան Ա.Հ., 1930-ականների գրական կյանքն ու դեմքերը անկախության շրջանի բանավեճերում (երկու ուրվագիծ), Ստ., «Դպրատուն», N 1, 2023, էջ 45-51:
62. Նիկողոսյան Ա.Հ., Եղիշե Չարենցի երկերի ակադեմիական նոր հրատարակությունը. խնդիրներ և մոտեցումներ, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 190-201:
63. Որսկանյան Հ.Վ., Բառ-խորհրդանշանները Ս.Ներսես Շնորհալու հանելուկներում, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 8 (Ը), 2023, էջ 138-152:
64. Որսկանյան Հ.Վ., Վարդան Դերիկյան, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N2, 2023, էջ 364-369:
65. Սարգսյան Ն.Ղ., Վահագն Դավթյանը՝ 20-րդ դարի արևմտահայ պոեզիայի մեկնիչ, Ե., «Հայագիտական հանդես», N 1 (60), 2023, էջ 85-100:
66. Սարգսյան Մ.Հ., Քրիստոնեական սիրոյ եւ կարեկցանքի միեւնոյն ուղերձներով. Աւետիք Իսահակեան - Ֆեոդոր Դոստոեւսկի, Էջմիածին, «Էջմիածին», N 1 (Ա), 2023, էջ 98-118:
67. Սարգսյան Մ.Հ., Ավետիք Իսահակյանի «փոքրիկ ողբերգությունները», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 112-127:

68. Սարիբեկյան Հ.Հ., Գերմարդու իդեալի երկու տարբեր ըմբռնում, Ե., «Հանդես», N 25, 2023, էջ 249-264:
69. Սեյրանյան Լ.Բ., Կյանք-մահ, կոսմոս-քաոս, խոսք-կյանք առնչությունները Չարենցի մի շարք երկերի քննաբանման օրինակով, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 86-102:
70. Սողոյան Ա.Վ., Խաչատրյան Մ.Ա., Երազները՝ իբրև կանխագուշակող խորհրդապատկերներ Ղազարոս Աղայանի «Արություն և Մանվել» վեպում, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 76-90:
71. Վարդանյան Լ.Յ., Անիի պատկերն Արիստակես Լաստիվերցու «Պատմութեան մեջ և Ներսես Շնորհալու «Ողբ Եղեսիոյ» երկում», Էջմիածին, «Էջմիածին», N 8 (Ը), 2023, էջ 152-163:
72. Аветисян С.А., Анализ личности и нравственных воззрений Ф. Достоевского в рамках психоаналитической герменевтики, Ер., “Андес”, N 24, 2023, с. 177-199.
73. Айрян З.Г., Поэтический образ Е.Чаренца в переводах Михаила Синельникова, Самара, сб. научн. Ст. XVIII межд. конф. “Высшее гуманитарное образование XXI ВЕКА: проблемы и перспективы”, 2023, с. 5-10.
74. Айрян З.Г., Максим Горький как основоположник русско-армянских литературных взаимосвязей, М., сб. научн. ст. межд. конф., “М.Горький: судьба, наследие, философия личности”, 2023, с. 23-34.
75. Беджаниян К.Г., Саркисян И.В., Культурологический аспект сопоставительного изучения русских былин в армянской школе, Самара, “Тенденции развития науки и образования”, N 98, ч. 7, изд. «LJournal», 2023, с. 61-64.
76. Беджаниян К.Г., Саркисян И.В., Межкультурный аспект изучения русских былин в армянской школе, Краснодар, сб. научн. ст. II межд. конф., “Диалог языков и культур: опыт, инновации, перспективы”, 2023, с. 56-61.
77. Гаспарян Л.А., Полубояринова Л.Н., Специфика культурного трансфера в художественном переводе (на мат. русск. и арм. переводов британской литературной классики), СПб, “Вестник Санкт-Петербургского университета. Язык и литература”, N 20 (3), 2023, с. 462-480.
78. Гаспарян Л.А., Культурный трансфер в переводе (на мат. русск. и арм. переводов британской классики), Ер., “Проблемы современной русистики”, N 16, 2023, с. 190-201.
79. Гаспарян Л.А., Варданян Л.Ю., Саркисян Н.Г., Особенности перевода Библейских цитат в “Истории” Аристакеса Ластиверци, Благовещенск, “Религиоведение”, N 4, 2023, с. 111-117.
80. Карагезян Г.Л., Сакральная география христианства (Хор Вирап в записках европейских путешественников), Ер., “Вестник арменоведения”, N 1 (31), 2023, с. 44-57.
81. Карагезян Г.Л., Вхождение армянской легенды в европейскую историко-литературную традицию, Ер., “Вестник общественных наук”, N 2 (6680), 2023, с. 137-150.
82. Карагезян Г.Л., Сакрализация горы и развитие библейского текста (на материале записок европейских путешественников), Благовещенск, “Религиоведение”, N 3, 2023, с. 32-40.
83. Макарян А.А., Согоян А.В., Образ Чичикова в творчестве Рафаэла Патканяна, СПб, “Вестник Санкт-Петербургского университета. Востоковедение и африканистика”, N 15 (2), 2023, с. 275-287.
84. Ованесян С.Г., Страницы дружбы Сергея Городецкого с семьей Ов. Туманяна Иванова, “Интеллигенция и мир”, N 1, 2023, с. 124-154.
85. Ованесян С.Г., Джанполадян М.Г., На свете лишь одна Армения..., М., “Вопросы литературы”, N 4, 2023, с. 198-203.
86. Ованесян С.Г., Интуиция и телепатия в жизни Ованеса Туманяна, М., “Вопросы литературы”, 2023, N 5, с. 158-166.
87. Ованесян С.Г., Роль Ованеса Туманяна в деятельности Комитета помощи Армении (1921-1923 гг.), М., “Филологические науки”, N 3, 2023, с. 88-100.
88. Ованесян С.Г., Чтение и библиотека в жизни Ов.Туманяна, Ե., «Բանբեր Հայաստանի գրադարանների» (հատուկ թողարկում), 2023, էջ 97-100:
89. Arsenyan V., Transformaton of «Chaos» consciousness from literary text to cinema: Shakespeare «King Lear» and A. Kurosawa «Ran», Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 2 (ԻԷ), 2023, էջ 162-170:
90. Avanesyan A., The perception of the philosophy of the absurd in Armenian and world dramaturgy, Ե., «Գրականագիտական հանդես», N 1 (ԻԶ), 2023, էջ 219-240:
91. Gasparyan L., Hayryan Z., Insights into translations of ancient historiography, Slovak Republic, “Skase Journal of Translation and Interpretation”, v. 16, N 1, 2023, pp. 40-48.

92. Devrikyan V., Devrikyan Sh., History and iconographi of Grigor Narekatsi's vision, M., "Shagi/Steps", v.9, N 3, 2023, pp. 174-191.
93. Hambardzumyan N., The ideology of women's emancipation as ontogenesis of the subject. Vestnik of Saint Petersburg University. History, v. 68, issue 4, 2023, pp. 962-973.
94. Hambardzumyan N., Parsadanyan S., The sociology of female characters in the novels of Western Armenian female authors in the late 19th Century (Based on the novels of Srpuhi Tyusab "Araksia, or a Teacher" and Sipil "A Girl's Heart"), Vestnik Sankt-Peterburgskogo Universiteta Vostokovedenie i Afrikanistika, 4(15), 2023, pp. 64-82.
95. Hambardzumyan N., The issues of women's emancipation in Elpis Kesaratsian's essay, Y., "Herald of Social Sciences", N 1, 2023, pp. 170-182.
96. Hambardzumyan N., Parsadanyan S., The patriarchal manifestations of the phenomenon of family in the novel "Siranoush" by Srpuhi Dussap (a Social-Psychological Analysis), Y., "Katchar", N 1, 2023, pp.146-158.
97. Hambardzumyan N., Parsadanyan S., Linguo-stylistic stratification as identification of femininity in the novels "Siranush" by Srpuhi Tyusab and "A Girl's Heart" by Sipil, Y., "Armenian Folia Anglistika", v. 19, Issue 1 (27), 2023, pp. 178-196.
98. Hayryan Z., Gasparyan L., Artsakh in the creative heritage of Russia writers, Y., "Katchar", N 1, 2023, pp. 101-110.
99. Hovhannisyan Ch., The narrative of deconstruction in Yeghishe Charents' novel "Land of Nairi", Y., "Review of Armenian Studies", N 2, 2023, pp. 190-204.
100. Parsadanyan S., Tadevosyan T., Plot and character traits of the Werewolf Myth as a feature of Armenian And German Literature, Y., "Scientific Artsakh", N 2 (17), 2023, pp. 118-129.
101. Sarinyan M., Legend and reality in Vardges Petrosyan's fiction, Ep., "XVI го́дичная научная конференция" գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Կ. 2, 2023, Կ. 351-355.
Հոդվածները հրատարակվել են «Բանահյուսություն և գրականություն» միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Գավառ, 2023, 398 էջ:
102. Ավետիսյան Ս.Հ., Միհրի աստվածային ինքնության դրսևորումները «Սասնա ծռեր» էպոսում, էջ 328-347:
103. Սեյրանյան Լ.Բ., Հացահատիկի խորհրդաբանությունը Միհր-Քրիստոս-Փոքր Միեր առնչության համատեքստում, էջ 366-397:
Հոդվածները հրատարակվել են "Сборник научных статей" միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, Ե., "Степанын принт" հրատ., 2023, 200 էջ:
104. Մարգարյան Ս.Ա., Բեջանյան Բ.Հ., Լիլիթի կերպարը եվրոպական գրականության մի քանի գործերում և Իսահակյանի «Լիլիթ» արձակ լեգենդում, էջ 79-105:
105. Беджанян К.Г., Два стихотворения В. Я. Брюсова из цикла "Скитания" в переводе А. Сигала, Сборник научных статей на материале международной конференции, 2023, Կ. 18-39.
Հոդվածները հրատարակվել են «Էդվարդ Զրբաշյանի 100-ամյակին նվիրված հոբելյանական գիտաժողով»-ի զեկուցումների ժողովածուում, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 340 էջ:
106. Բալայան Ն.Մ., Գոյապաշտությունը և աբսուրդի տարրերը Հրաչ Զարդարյանի «Արեւոտ տան մէջ» պատմվածքում, էջ 251-270:
107. Դեմիրճյան Պ.Հ., Խաչատուր Աբովյանի գրական-պատմական սխրանքը՝ Էդվարդ Զրբաշյանի գնահատմամբ, էջ 120-132:
108. Իսահակյան Ա.Վ., «Մարդու գործն է միշտ անմահ», էջ 3-5:
109. Հովհաննիսյան Ս.Գ., Հայ գրականագիտության ամրակուտ սյունը (դիմանկարի փորձ), էջ 8-39:
110. Մանուկյան Ա.Լ., Ժողովրդական ավանդապատումները Րաֆֆու «Սամվել» պատմվածքում, էջ 235-250:
111. Մարգարյան Ս.Ա., Ընդհանուրի և առանձնահատուկի դրսևորման քննությունը հայ գրականության դասական ուղղություններում՝ ըստ Էդվարդ Զրբաշյանի համանուն հոդվածի, էջ 157-147:
112. Մկրտչյան Ն.Լ., Քնարերգու պոետի՝ Իսահակյանի ստեղծագործության ջրբաշյանական քննությունը, էջ 284-305:
113. Մնացականյան Ե.Ժ., Հ.Թումանյանի «Դեպի անհունը» պոեմի ջրբաշյանական մեկնաբանությունը, էջ 133-156:

Հոդվածները հրատարակվել են Հովհ. Թումանյանի հիշատակի 100-րդ տարելիցին նվիրված հանրապետական գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Ե., «Հայկարի» ՍՊԸ հրատ., 2023, 400 էջ:

114. Դեմիրճյան Պ.Հ., Հովհաննես Թումանյանի անհատականությունն ու ստեղծագործությունը՝ Հրանտ Թամրազյանի գնահատությամբ, էջ 325-341:
 115. Իսահակյան Ա.Վ., Աշխեն Թումանյան՝ հանճարի խորհրդանիշը, էջ 22-34:
 116. Խաչատրյան Թ.Ա., Հովհ. Թումանյանի գրականությունը համաշխարհային գրականության ենթատեքստում, էջ 175-206:
 117. Խաչատրյան Մ.Մ., Հովհաննես Թումանյան և Համաստեղ. Հեքիաթի երկու մշակում, էջ 207-220:
 118. Հովհաննիսյան Ս.Գ., Հովհաննես Թումանյանի քաղաքական դիրքորոշումների գրական և գործառական դրսևորումները XX դարասկզբին, էջ 58-82:
 119. Մարգարյան Ս.Ա., Սրբազան ամուսնության միջոլոգեմը եվրոպական գրականության մի քանի գործերում և Հ. Թումանյանի «Ախթամար»-ում (զուգադիր քննության փորձ), էջ 221-247:
 120. Մկրտչյան Ն.Լ., Հովհ. Թումանյանի (1885-1900թթ.) նամակներում արձարժված մի քանի հիմնահարցերի քննություն, էջ 122-143:
 121. Մնացականյան Ե.Ժ., Միսաք Խոստիկյանի «Կրոնափոխության և Հ. Թումանյանի բանաստեղծությունների մեջ» խորագրով հոդվածի շուրջ, էջ 342-358:
 122. Մուշեղյան Ա.Վ., Հովհաննես Թումանյանի չորս որդիների եղերական ճակատագիրը, էջ 35-57:
 123. Մուշեղյան Ա.Վ., Սիրահար աստղերի զրույցը, էջ 310-324:
 124. Սարգսյան Ն.Ղ., Թմկա տիրուհու կերպարի նոր մեկնաբանության փորձ, էջ 377-391:
 125. Փարսադանյան Ս.Հ., Վոլֆգանգ Գյոթեի «Վարդը» բանաստեղծության՝ թումանյանական մեկնաբանության առանձնահատկությունները, էջ 144-157:
- Հոդվածները հրատարակվել են “Проблемы высшего педагогического образования и перспективы развития” միջազգային գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածուում, ԵՊՄՀ հրատ., Ե., 2023, 1232 ս.**
126. Մնացականյան Ե.Ժ., Հ. Թումանյանի «Քաջ Նազարը» Ն.Աղբալյանի գնահատությամբ, էջ 961-968:
 127. Беджанян К.Г., Саркисян И.В., Изучение рождественского рассказа в школе, с. 118-128.

Պաշտպանվել է 2 թեկնածուական ատենախոսություն:

Լ.Գասպարյանն արժանացել է Դոնի Ռոստովի Հարավ-դաշնային համալսարանի շնորհակալագրի, Զ.Հայրյանը՝ Սամարայի սոցիալ-մանկավարժական պետական համալսարանի շնորհակալագրի, Ա.Սողոյանը՝ «Գիտական հոդվածների տպագրության համար երիտասարդ գիտնականների խրախուսման մրցույթի» դրամական մրցանակի, Ա.Զարգարյանը՝ «Կամք. Վ.Սարգսյան գրական մրցույթ»-ի երկրորդ մրցանակի:

Մ.ՔՈԹԱՆՅԱՆԻ ԱՆՎ. ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ տնտ.գ.թ. Մ.Մանուչարյան
Գիտքարտուղար՝ տնտ.գ.թ. Ե.Հակոբյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ info@economics.sci.am
Կայքէջ՝ www.economics.sci.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Շրջակա միջավայրի և բնական ռեսուրսների պահպանությունը որպես ՀՀ կայուն զարգացման երաշխիք» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Մ.Մանուչարյան) ուսումնասիրվել և վերլուծվել են ՀՀ ջրային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործումը, Սևանա լճի էկոհամակարգային հավասարակշռության ու կենսաբազմազանության պահպանումը, վերականգնումը, վերարտադրումը, բնականոն զարգացումն ու խելամիտ օգտագործումը, կլիմայի փոփոխության հետևանքների նկատմամբ հարմար-

վողականության ու մեղմման գործողությունների իրականացումը, կայուն զարգացման երկարաժամկետ նպատակի խթանմանն ուղղված քաղաքականությունը, թափոնների նվազեցումը շրջանաձև տնտեսության միջոցով, շրջակա միջավայրի պահպանության ոլորտում իրականացվող միջոցառումներն ու միջազգային ծրագրերը, էկոլոգիական անվտանգությունը և այլն: Կատարվել է ՀՆԱ-ի սեզոնայնության ուսումնասիրություն, հաշվարկվել են 2017-22թթ. ՀՆԱ-ի սեզոնայնության ինդեքսներն ըստ եռամսյակների: Վերլուծության արդյունքում ստացված տվյալները վկայում են, որ ՀՀ եռամսյակային ՀՆԱ-ի սեզոնայնությունն ունի կայուն աճի միտում: Հատկապես 2020թ. սկսած դրա վրա իր ազդեցությունն է ունեցել նաև սպառողական գների ինդեքսի եռամսյակային դինամիկան: Այն ավելի վառ է դրսևորվել 2022թ. չորրորդ եռամսյակում՝ գրանցելով 125% կամ 25% աճ:

Հայտնի է, որ տնտեսական աճի ապահովումը ներկայում կապված է շրջակա միջավայրի աճող աղտոտման ու դեգրադացիայի, բնական ռեսուրսների սպառման, կենսոլորտի հավասարակշռության խախտման, կլիմայի փոփոխության հետ, ինչը հանգեցնում է մարդու առողջության վատթարացմանը և սահմանափակում է հետագա զարգացման հնարավորությունները, միաժամանակ չի ապահովում կյանքի անհրաժեշտ որակ: Այս ամենն էլ որոշում է տեխնոլոգիական առաջընթացի արդիականացման էությունը տնտեսական զարգացման ու բարենպաստ շրջակա միջավայրի պահպանման համար: Այս խնդիրն աշխարհում հայտարարվում է որպես «անջատման/դեկապլինգի» սկզբունքի իրականացում (աճող կարիքների բավարարում՝ միաժամանակ նվազագույնի հասցնելով բնական կապիտալի սպառումը/աղքատացումը), որը ենթադրում է ամբողջությամբ վերցրած տնտեսական աճի մեջ էներգատարության ու բնական պաշարների սպառման կրճատում, էներգիայի վերականգնվող աղբյուրների համատարած օգտագործում, արտադրության արդիականացում՝ հիմնված նորարարությունների վրա: Հենց այս ուղղությունն է այսօր որոշում երկրի տնտեսության զարգացման առաջնահերթությունները: Դեկապլինգի մեթոդի վերլուծության նպատակով ներկայացվել են պաշտոնական վիճակագրական տվյալներ, այն է՝ ՀՀ-ում անշարժ աղբյուրներից մթնոլորտ արտանետված վնասակար նյութերի քանակի (տոննա) և ՀՆԱ-ի տվյալներ 2016-21թթ. կտրվածքով, որից պարզ է դարձել, որ 2021թ-ին 2016թ. համեմատ, ՀՀ-ում տեղի է ունեցել անշարժ աղբյուրներից մթնոլորտ արտանետված վնասակար նյութերի քանակի (տ) աճ մոտ 40%-ով:

Հայաստանում կլիմայի ապագա կանխատեսումները ցույց են տվել ջերմաստիճանի շարունակական բարձրացում և տեղումների նվազում հանրապետության գրեթե ամբողջ տարածքում: Ջրային ռեսուրսների կայուն կառավարումը և կլիմայի փոփոխության հարմարվողականության միջոցառումների, այդ թվում՝ ջրի երկրորդային օգտագործման լուծումների կիրառումն անհրաժեշտ նախապայման են ջրային ռեսուրսների սակավության մարտահրավերը հաղթահարելու համար: Պետք է նշել, որ Հայաստանում կրկնակի (երկրորդային) ջրօգտագործման անհրաժեշտությունն ամրագրված է ջրային օրենսգրքով:

«Հանքարդյունաբերության զարգացման հեռանկարներն ու Հայաստանի Հանրապետությունում վերջնական արտադրանքի ստացմանն ուղղված միջոցառումների մշակման հնարավորությունները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Ե.Հակոբյան) վերլուծվել են հարկային ու օրենսդրական բարեփոխումների անհրաժեշտությունը «կայուն հանքարդյունաբերության» համատեքստում, հանքարդյունաբերության սոցիալական ազդեցությունն ու կարգավորման տնտեսական կառուցակարգերը ՀՀ-ում, համեմատվել են հանքարդյունաբերության բացասական ազդեցությունների նվազեցման օրենսդրաիրավական հիմքերը ՀՀ-ում և այլ երկրներում, ուսումնասիրվել են հանքարդյունաբերության ոլորտի զարգացումը բնութագրող հիմնական ցուցանիշները, հանքարդյունաբերական արտադրանքի մրցունակությունը պայմանավորող գործոնները, ՀՀ հանքարդյունաբերության

ոլորտի լոգիստիկ առանձնահատկությունները: Վեր են հանվել ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտի ներդրումային գրավչության բարձրացման հիմնախնդիրները, ուսումնասիրվել են ոլորտում հանքային ռեստայի, ռոյալթիների ձևավորման, մեծության հաշվարկի ու հարկազանձման առանձնահատկությունները, հանքային ռեստայի գնահատման միջազգային ցուցանիշները, հանքարդյունաբերության զարգացման հեռանկարներն ու ՀՀ վերջնական արտադրանքի ստացմանն ուղղված միջոցառումների մշակման հնարավորությունները: Բացահայտվել են ՀՀ հանքարդյունաբերության ոլորտի կայուն զարգացման հեռանկարները, ոլորտի նվաճումները, ծառացած հիմնախնդիրները, առաջարկվել են դրանց լուծման համապատասխան ուղիներ:

«Ռազմավարական պլանավորման հայեցակարգային մոտեցումներն ու ազգային քաղաքականության մշակման անհրաժեշտությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Է.Մաթևոսյան) ուսումնասիրվել և վերլուծվել են ՀՀ ընդունված ռազմավարությունները, հայեցակարգերն ու ծրագրային փաստաթղթերը, մասնավորապես դրանց ընդունման անհրաժեշտությունը, փաստաթղթերի բովանդակային մասը, կանխատեսվող արդյունքը: Ուսումնասիրվել են նաև ռազմավարական պլանավորման ներդրման տեսական ու կիրառական առանձնահատկություններն ու ոլորտները: Բացի այդ, հետազոտության համար առանձնացվել են ոլորտներ, որտեղ մինչ օրս ռազմավարական պլանավորման իրականացման աստիճանը խորքային ուսումնասիրության չի ենթարկվել, մասնավորապես ֆինանսական պլանավորման, ծառայությունների (ներառյալ՝ տեղեկատվական տեխնոլոգիաների) ոլորտները: Ներկա վիճակի գնահատմամբ բացահայտվել է, որ ՀՀ ընդունված ռազմավարական փաստաթղթերի պակաս չի զգացվում: Այսպես, ՀՀ կառավարության և գործադիր մարմինների տարբեր որոշումներով ընդունվել են 175 անվանում ռազմավարական փաստաթուղթ, որոնցից 47-ը գնահատվել են որպես «ոչ արդիական»՝ հիմնականում հիմք ընդունելով փաստաթղթերի գործունեության ժամկետի ավարտը և ոլորտում կոնկրետ փաստաթղթին փոխարինող նոր ռազմավարական փաստաթղթի առկայությունը: Գործող 128 փաստաթղթերից միայն կառավարության 2021-26թթ. ծրագիրն է համարվել համապարփակ ռազմավարական փաստաթուղթ: Նման մոտեցման հիմքում ընկած է Հայաստանի ռազմավարական պլանավորման շրջանակում կառավարության ծրագրի կարևոր դերակատարումը, բյուջետային գործընթացն ու ոլորտային ռազմավարություններն այդ ծրագրին համապատասխանեցնելու պահանջը: Ռազմավարական փաստաթղթերի մեծ մասը՝ 48.4%-ը (կամ 62 փաստաթուղթ), ռազմավարություններ են, 41.4%-ը (53 փաստաթուղթ) ծրագրեր են, իսկ 10.2%-ը (13 փաստաթուղթ)՝ հայեցակարգեր:

«Տնտեսական աճի հայաստանյան մոդելը և դրա սոցիալ-տնտեսական հետևանքները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Շ.Պողոսյան) բացահայտվել է, որ տարածքային համաչափ զարգացման հիմքում պետք է դնել որոշակի տարածքի ռեսուրսային ներուժը՝ պայմանավորված կլաստերների ձևավորմամբ, նորարարությունների ու գիտելիքների կիրառմամբ: ՀՀ մարզերի մասնակցությունը տնտեսական աճի ապահովման գործում հիմնավորվել է մարզերի սոցիալական աջակցությունից անցում տնտեսական ներդրման՝ միաժամանակ միգրացիոն գործընթացները ծառայեցնելով ֆրիլանս տնտեսության զարգացմանը: Ներառական տնտեսական աճի ապահովման նպատակով բացահայտվել են միգրացիոն գործընթացների փոփոխությունները, հիմնավորվել միգրացիոն գործընթացների կառավարման արդի մեխանիզմների, ինտեգրացիոն քաղաքականության ներդրումը: Տնտեսական աճի ուսումնասիրության արդյունքում առանձնակի կարևորվել է տեխնոլոգիական գործոնի դերը: ՀՀ տնտեսական աճը հիմնականում պայմանավորված է ծառայությունների ոլորտի աճով, մասնավորապես շահումով խաղերի ու խաղադրույքների հաշվին, սակայն անհրաժեշտ է ծառայությունների ոլորտում մեծացնել տեխնոլոգիական

ուղղվածություն ունեցող ծառայությունների մասնաբաժինը, ինչու չէ՝ նաև դիվերսի-
ֆիկացնել դրանք, քանի որ վերջիններս ունակ են ապահովել թե՛ զարգացում, թե՛ աճ:

«ՀՀ նորարարական տնտեսության զարգացման հեռանկարները թվային փոխակեր-
պումների համատեքստում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Ս.Դավաթյան) ուսումնա-
սիրվել է թվային փոխակերպման անհրաժեշտությունը նորարարական տնտեսության
պայմաններում, թվային փոխակերպման անհրաժեշտությունը ԵԱՏՄ երկրներում, թվային
հնարավորությունների օգտագործումը զբոսաշրջության ոլորտում և ինովացիոն ու թվային
տնտեսության ինստիտուցիոնալ միջավայրն ու իրավաօրենսդրական դաշտը: Վերլուծվել
են նորարարական ու թվային տնտեսությունը, զբոսաշրջության ոլորտը բնութագրող
ցուցանիշները, պարզաբանվել են «կլաստերի» ու «զբոսաշրջային կլաստերի» առանձնա-
հատկությունները նորարարական ու թվային տնտեսության պայմաններում, մանրամասն
վերլուծվել է ԵԱՏՄ երկրների թվային օրակարգը: Բացահայտվել են ՀՀ կլաստերացման
զարգացման նախադրյալներն ու հնարավորությունները զբոսաշրջության ոլորտում, ՀՀ
տնտեսության թվայնացման համատեքստում առկա են հիմնական սպառնալիքներ ու
ռիսկեր, որոնց հետ կարող է բախվել մեր պետությունը, եթե հետ մնա համաշխարհային
թվայնացման տեմպից, ինչը կարող է լուրջ սպառնալիք դառնալ ազգային անվտանգու-
թյան տեսանկյունից:

«Աշխատանքի շուկան՝ որպես գործարար միջավայրի բարգավաճման քաղա-
քականություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Տ.Փարսադանյան) ուսումնասիրվել և
վերլուծվել են աշխատանքի շուկան ու դրա բնութագրիչները, ժամանակակից շուկայի
գործունեության առանձնահատկությունները, աշխատանքի պաշտպանությունն ու
անվտանգությունը ՀՀ օրինակով, Հայաստանի աշխատանքի շուկայի մարտահրավերներն
ու զարգացման միտումները թվայնացման պայմաններում, տեղեկատվական տեխնո-
լոգիաների, էներգետիկ ոլորտներում աշխատաշուկայի իրավիճակը: Բացահայտվել են
աղքատության վրա ազդող գործոնները, նկատվել է, որ ՀՀ աշխատաշուկայում
գործազրկության մակարդակը բարձր է (2021թ. այն կազմել է 15%), աշխատանքային
ռեսուրսներն ունեն նվազման միտում (2021թ. տնտեսապես ակտիվ բնակչության
տեսակարար կշիռը կազմել է 58%): Հայաստանում տնտեսությանը բնորոշ է տարբեր
մարզերում միջին աշխատավարձի մակարդակի անհավասարությունը: 2019թ. ի վեր
տեղեկատվության ու կապի ոլորտում զբաղվածների թվի կտրուկ աճ է գրանցվել թե՛
տղամարդկանց, թե՛ կանանց շրջանում, որը կարելի է բացատրել ոչ ֆորմալ հատվածից
մեծ թվով աշխատողների տեղափոխմամբ ֆորմալ հատված:

«Ազգային տնտեսության արդի հիմնախնդիրները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝
տնտ.գ.դ. Ռ.Սարինյան) նշվել է, որ ազգային գաղափարաբանությունն իրական
հասկացություն է, որի բաղկացուցիչ մասն է տնտեսական գաղափարախոսությունը: Այդ
հետագիծն ուրվագծվում է սկսած XVIII դարի վերջերից մինչև արդի ժամանակաշրջանը:
Տնտեսական գաղափարախոսության մշակումը, ազգային արժեքների ու չափանիշների
վերհանելու խնդիրն առանձնակի կարևորություն ունի արդի պայմաններում՝ ազգային
տնտեսության ձևավորումը զուգորդելով տնտեսական ազատության հետ:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Գյուղատնտեսության և գյուղական տարածքների թվայնացման ժամանակակից
լուծումները. արտասահմանյան փորձը և ներդրման հնարավորությունները ՀՀ-ում»
թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Գ.Հարությունյան) ուսումնասիրվել են ավելի քան 70
գիտական հրապարակումներ՝ ներառյալ հոդվածներ, հայրենական ու արտասահմանյան

հեղինակների մենագրություններ, տարբեր պետական ու միջազգային կազմակերպությունների հրապարակումներ, ՀՀ և այլ երկրների թվայնացման ռազմավարություններ ու հայեցակարգեր, ոլորտը կարգավորող նորմատիվ-իրավական ակտեր: Կուտակված տեսական բազայի հիման վրա տրվել է «թվային» տնտեսություն հասկացության բնորոշումը, բացահայտվել են տնտեսության թվայնացման հիմնական տարրերը: Ձևավորվել է մեթոբանական ու տեսական հիմք ՀՀ-ում գյուղական տարածքների ու գյուղատնտեսության թվայնացման ցուցանիշների ուսումնասիրության համար: Այդ հիմքի ձևավորումը հանդիսացել է այս նպատակի վերջնարդյունքը, ինչն էլ իր հերթին հիմք է հանդիսացել հետազոտական նախագծի մյուս փուլի աշխատանքների իրականացման համար:

Հայաստանի գյուղական վայրերում թվային ներդրման մակարդակը գնահատելու նպատակով ուսումնասիրվել են ՀՀ վիճակագրական կոմիտեի տվյալները, տեղական ու արտասահմանյան հետազոտական կազմակերպությունների հրապարակումները: Ցավոք, Հայաստանում գյուղական բնակավայրերի թվայնացման մակարդակը գնահատելու ցուցիչներ չկան: Այնուամենայնիվ, հայտնաբերվել են ավելի քան 25 հասանելի ցուցանիշներ Հայաստանում թվայնացման մակարդակը գնահատելու համար, և համեմատական վերլուծություն է իրականացվել ինչպես զարգացող, այնպես էլ զարգացած երկրների հետ, ինչի արդյունքում գնահատվել է ՀՀ դիրքը համաշխարհային վարկանիշային աղյուսակում:

Հիմնվելով ՀՀ գյուղական բնակավայրերի տնային տնտեսությունների հարցման արդյունքների վրա՝ մշակվել և հաշվարկվել է նաև տնային տնտեսությունների կողմից թվային սարքավորումների ու տեխնոլոգիաների օգտագործման ինդեքսը՝ ԹՏՕԻ-ն, որի հաշվարկման մեթոդաբանությունը մշակելիս հաշվի է առնվել նաև կորեական «անհատական ինֆորմատիզացիայի ինդեքսի» (ԱԻԻ) հաշվարկման մեթոդաբանությունը: Հետազոտական աշխատանքի ընթացքում նախագծով նախատեսված 400 հարցումների փոխարեն իրականացվել է 840 հարցում 2 տարբեր ուղղվածությամբ, ինչը թույլ կտա ավելի ընդգրկուն ու կիրառական արդյունքներ ստանալ նախագծի իրականացման արդյունքում:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Սուվարյան Յու.Մ., Հայկական պետականության կառավարչական հիմնախնդիրները, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 222 էջ:
2. Պապիկյան Ս.Ռ., Էներգետիկ անվտանգության և արդյունավետության բարձրացման ուղիները, Ե., Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, 2023, 100 էջ:
3. Պապիկյան Ս.Ռ., Փոքր հիդրոէլեկտրակայանները և էներգետիկ անվտանգությունը, Ե., Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, 2023, 144 էջ:
4. «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտական հոդվածների ժողովածու, N 1, Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, 2023, 396 էջ:
5. «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտական հոդվածների ժողովածու, N 2, Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, 2023, 340 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

6. Դալլաքյան Ս.Ա., Նալբանդյան Հ.Ռ., Մեքսիկայի պատմական իրադարձությունների և տնտեսության պատճառահետևանքային կապերը. զուգահեռներ Հայաստանի հետ, Գյումրի, ՇՊՀ «Գիտական տեղեկագիր», պրակ Ա, N 1, 2023, էջ 67-77:
7. Մանուկյան Գ.Թ., Հայաստանի Հանրապետությունում գործազրկության ուրվագծերը ճգնաժամային իրավիճակներում, ճգնաժամային կառավարում և տեխնոլոգիաներ. Ե., ՆԳՆ «Ճգնաժամային կառավարման ակադեմիա», N 2 (23), 2023, էջ 52-65:

8. Азатян Л.С., Расширение органического сельского хозяйства и процесса его сертификации в Республике Армения, The 10th International scientific and practical conference "European scientific congress" Barca Academy Publishing, Madrid, Spain. 2023, с. 472-477.
9. Арутюнян Г.А., Особенности формирования электронного правительства в Армении, Интеграция науки, общества, производства и промышленности: проблемы и перспективы, сб. ст. межд. научно-практич. конф., Стерлитама, АМИ, 2023, с. 160-162.
10. Арутюнян Г.А., Условия формирования единого цифрового пространства на территории ЕАЭС, «The tendencies of economic development in the XXI century», Minsk, 2023, с. 378-382.
11. Асатрян О.С., Казарян Э.С., Алексанян В.С. Количественная оценка влияния экспорта и валютных курсов на развитие коньячной промышленности РА, Краснодар, Просвещение-Юг, 2023, с.47-51.
12. Акопян Е.А., Маркосян А.Х., Нынешние реалии горнодобывающей отрасли РА, "Innovations and prospects in modern science", Стокгольм, Швеция, 2023, с. 358-363.
13. Акопян Е.А., IV Міжнародна науково-практична конференція "Current challenges of science and education", Proceedings of the IV International Scientific and Practical Conference Berlin, Germany 2023, с. 622-626.
14. Варданян Г.В., Погосян Д.А., Особенности туристско-рекреационного потенциала горной Армении на нынешнем этапе развития", мат. межд. научно-практич. конф. "Устойчивое развитие горных территорий: антропогенная деятельность в природопользовании", изд. ФГБОУ ВО Чеченский ГУ им. А.А. Кадырова, Грозный, 2023, с.47-51.
15. Варданян Г.В., Варданян Г.В., Мамиконян Г.Л., Экономико-статистический анализ продовольственной обеспеченности населения Республики Армения за последнее десятилетие, сб. научн. ст. межд. научно-практ. конф. "Актуальные проблемы и перспективы развития экономики в современных условиях" ООО "Эпомен", Краснодар, 2023, с. 59-63.
16. Варданян Г.В., Погосян Д.А., Экономико-статистический анализ выбросов в атмосферу и экологическая безопасность в РА, сб. мат. VI Кавказского межд. экологич. форума "Комплексное изучение экосистем горных территорий", Грозный, изд. ФГБОУ ВО Чеченский ГУ им. А.А. Кадырова, 2023, с. 79-82.
17. Варданян Г.В., Мамиконян Г.Л., Экономико-статистический анализ потребления населением продовольственных товаров в РА за последнее десятилетие, "Проблемы и перспективы развития учетно-аналитического обеспечения управления в условиях цифровой трансформации экономики", Новосибирск, 2023, с. 40-42.
18. Варданян Г.В., Мамиконян Г.Л., Новые подходы аграрной политики республики Армения в развитии отрасли животноводства страны и ожидаемые результаты, Воронеж, ФГБОУ ВО Воронежский ГАУ, 2023, с. 25-30.
19. Варданян Г.В., Агаронян Р.А., Экономико-статистическое исследование сезонных колебаний квартального ВВП в РФ и РА за период 2017–2021 гг., Новосибирский ГУ экономики и управления "НИН Х", Новосибирск, с. 36-40.
20. Габриелян Б.В., Саринян Р.Н., Разработка стратегии компании и их конкурентные преимущества, сб. мат. межд. науч. конф., Брянск, 2023, с.43-53.
21. Габриелян Б.В., Пеплозян Э.Б., Теоретический подход к моделям и концепциям -контроллинга, мат.V межд. научно-практич. конф. "Современный менеджмент: проблемы, анализ тенденций, перспективы развития", Волгоград, 2023, с. 296-300.
22. Габриелян Б.В., Барсегян А.Р., Современные методы оценки конкурентоспособности, Экономический вестник ИПУ РАН, т.4, N 1, 2023, с. 3-10.
23. Габриелян Б.В., Саринян Р.Н., Аветисян Т.А., Разработка стратегии компании и их конкурентные преимущества, Сб. мат. межд. научн. конф. "Международные финансы в условиях глобальных вызовов: структурные преобразования и перспективы развития", Брянск, 2023, с.43-53.
24. Даллакян С.А., Значимость туризма и анализ туристического потока в РА 2021– 2023гг., сб. ст. VIII межд. научно-практич. конф. "Актуальные вопросы, достижения и инновации", 2023, Пенза, "Наука и просвещение", 2023, с. 131-135.
25. Даллакян С.А., Маргарян С.А., Предпринимательство и ее характерные показатели в контексте инновационной экономики ЕАЭС, мат. межд. VIII научно-практич. конф. "Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности", 2023, с.297-303.

26. Детлофф М.А., Необходимость и проблемы внедрения концепции экономики замкнутого цикла в республике Армения, сб. ст. межд. научно-практич. конф., “Евразийская экономическая интеграция и устойчивое развитие в условиях глобальных преобразований”, Финансовый университет при Правительстве РФ, Национальный аграрный ун-т Армении, Краснодар, с. 25-30.
27. Манучарян М.Г., Тренды технологического развития цифровизации агропродовольственной системы РА, мат. межд. научн. конф. “Ломоносовские чтения. Секция экономических наук. “Наука и искусство экономической политики в кризисных условиях”, М., Экономич. фак-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 2023, с. 750-756.
28. Манукян Г.Т., Особенности рынка труда и факторы его дисбаланса. The 9th International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society” (November 6-8, 2023) SPC “Sciconf.com.ua”, Kyiv, 2023, с. 1429-1431.
29. Манукян Г.Т., Подходы к определению финансовой устойчивости предприятий реального сектора, устойчивое развитие: перед лицом глобальных вызовов, сб. мат. конф. СПб, 2023, с.127-133.
30. Мартиросян Г.О., Социально-экономическая ситуация РА в разрезе распределения доходов, Actual Scientific Research in the Modern World Issue,10(102), Pereiaslav, pp. 62-66.
31. Мартиросян Г.О., Влияющие факторы на экономику РА и необходимые шаги, The 10th International scientific and practical conference “Modern problems of science, education and society” (December 4-6, 2023) SPC “Sciconf.com.ua”, Kyiv, Ukraine. 2023., с. 1757-1762.
32. Мурадян М.А., Продовольственная безопасность как фактор повышения уровня жизни населения Республики Армения, сб. мат. Форума молодых ученых государств-участников СНГ “Наука без границ”, т. 1, М., Центр научно-технических решений (АНО ЦНТР), 2023, с.171-173
33. Погосян М.В., Сравнительный анализ политики управления инновационными программами и проектами стран ЕАЭС”, Минск, “Тенденции экономического развития в XXI веке”, ч. 2, 2023, с. 212-216.
34. Погосян Ш.П., Сокращение цикла поколений, вызванное цифровой эпохой, сб. мат. Всеросс. научно-практич. конф., изд. “Среда”, Чебоксары, 2023, с.22-25.
35. Погосян Ш.П., Пути повышения уровня экономической безопасности РА, The 2nd International scientific and practical conference “Topical aspects of modern scientific research, CPN Publishing Group, Tokyo, Japan. 2023, с. 26-28.
36. Шагинян Т.В., Финансовая грамотность населения как часть финансовой политики страны, сб. ст. XXXII межд. научно-практич. конф. “Актуальные вопросы современной науки и образования”, Пенза, 2023, с. 61-65.
37. Шагинян Т.В., Правовые основы снижения основных воздействий горнодобывающей промышленности, Экономика в теории и на практике, сб. ст. XVI межд. научно-практич. конф., “Актуальные вопросы и современные аспекты”, Пенза, 2023, с. 77-81.
38. Шагинян Т.В., Инновационное развитие горнодобывающей промышленности, сб. статей VIII межд. научно-практич. конф., “Актуальные вопросы современных научных исследований”, Пенза, 2023, с. 52-55.
39. Asatryan H., Assessment of the viticulture state, challenges and its development potential in the Armavir Region using sample surveys, Ե., միջազգ. գիտաժող. նյութ. ժող., 2023., էջ 168-183.
40. Asatryan H., The analysis of state agrarian policy, support programs, laws and legislative acts regulating viticulture in RA: existing problems and their solutions «Ագրոգիտություն և տեխնոլոգիա» գիտական ամսագրի 10-րդ համաժողովում, pp. 135-150.
41. Asatryan H., Aleksanyan V., Development issues of the viticulture complex and the main directions of their solution in the RA Armavir Region, alternative quarterly academic journal Economy & Management, 2023, pp. 128-136.
42. Asatryan H., Food security as a poverty alleviation strategy, Материалы V Междунар. науч.-практ. конф., Минск, БГУ, 2023, pp. 553-555.
43. Asatryan H., The econometric analysis of the exports and foreign exchange rates impact on wine production: the case of Armenian wine industry, Scientific Papers Series “Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development”, 2023, v. 23, issue 4, pp. 65-74.

44. Dokholyan S., Makaryan A., Hayrapetyan A., Mkrtchyan H., The mining and quarrying industry in Armenia: changes in fiscal regime and expected impact on tax revenues in the short run, Eurasian Mining, 39 (1), 2023, pp. 90-96.
45. Erkoyan A., Dependence of economic growth on human capital. Analysis and examples, Ե., ՀՊՏՀ «Նոր տնտեսական աշխարհակարգը» պարբերական, N 2, 2023, էջ 15-25:
46. Erkoyan A., The economic and social effects of digital gambling. /Экономические и социальные последствия цифровых азартных игр/, Материалы V Междунар. науч.-практ. конф., Минск, БГУ, 2023, с.178-180.
47. Karapetyan T., Muradyan A., Yeranossyan V., Grigoryan E., Petrosyan S., The determinants of population satisfaction from local authorities' activities: Evidence from Armenia. Regional Science, Policy and Practice, 2023, pp. 2319-2341.
48. Makaryan A., Dallakyan S., Mineral rents in Armenia, Региональные проблемы преобразования экономики, М., N 7 (153), 2023, pp. 82-90.
49. Manucharyan M., Food security as a strategy for overcoming poverty, Innovative development of science, technology and education. Proceedings of the 3rd International scientific and practical conference, Vancouver, Canada, 2023, pp. 855-862.
50. Markosyan A., Matevosyan E., The concept of economic freedom and the methodology used to calculate the economic freedom index, Սո., «Տեղեկագիր բարձր տեխնոլոգիաների», 1(27), 2023, էջ 17-30:
51. Markosyan A., Matevosyan E., Markosyan M., The global and regional debt crisis, Ե., «Գիտական Արցախ», N 3 (18), 2023, էջ 143-156:
52. Markosyan A., Matevosyan E., Markosyan M., Efficiency of the use of the external public debt of the Republic of Armenia, Ե., «Հանրային կառավարում» գիտական հանդես, N 2 (23), 2023, էջ 36-48:
53. Minasyan M., The problem of calculating economic growth in the Republic of Artsakh, Ե., «Այլընտրանք» գիտական հանդես, N 4, 2023, էջ 10-18:
54. Poghosyan M., "The interplay of technological progress and economic development: A comprehensive analysis", сб. ст. V между. научно-практич. конф. "Современные исследования как фактор роста и развития", Петрозаводск, МЦНП "Новая наука", 2023, с. 27-31.
55. Varzhapetyan A., Problems of monetary and fiscal policy coordination by money supply (with the example of RA), Modern Research in Science and Education, Chicago, USA, 2023, pp. 905-909.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտական հոդվածների ժողովածուում, N 1, Ե., Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, 2023, 396 էջ:**
56. Գրիգորյան Է. Մ., ՀՀ ռեզիդենտ տնային տնտեսությունների ավանդների ներդրման վարքագծի վրա շուկայական գործոնների ազդեցության գնահատումը, էջ 191-203:
57. Դավլաթյան Ս.Ա., Թովմասյան Գ.Ռ., ՀՀ զբոսաշրջային կլաստերն ինովացիոն տնտեսության համատեքստում, էջ 240-254:
58. Զախարյան Ա.Գ., Ինժեներական կրթության խթանումը որպես ՀՀ տնտեսության ինովացիոն զարգացման միջոց, էջ 298-316:
59. Ըռքոյան Ա.Ս., Հովնանյան Լ.Ա., Մարդկային կապիտալի ազդեցությունը տնտեսական աճի վրա. ՀՀ և տարածաշրջանային երկրների համեմատական վերլուծություն, էջ 99-111:
60. Հակոբյան Եվ.Ա., Մարկոսյան Ա.Խ., Շրջակա միջավայրի վրա հանքարդյունաբերության բացասական հետևանքների նվազեցման օրենսդրաիրավական հիմքերը ՀՀ-ում, էջ 58-69:
61. Հարությունյան Դ.Վ., Վարժապետյան Ա.Հ., Թոքենացված վճարամիջոցներով գործառնություններն ու ազդեցությունը դրամավարկային քաղաքականության վրա, էջ 34-47:
62. Հարությունյան Լ.Կ., Համաշխարհային առևտուրը և հայ վաճառականությունը, էջ 365-379:
63. Մաթևոսյան Է.Ն., Դեթլոֆ Մ.Հ., Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող հակակոռուպցիոն միջոցառումները և դրանց կարգավորման հիմքերը, էջ 69-87:
64. Մաթևոսյան Է.Ն., Մարկոսյան Ա.Խ., Դեթլոֆ Մ.Հ., Կոռուպցիայի ընկալման գնահատման հիմնախնդիրները և արդյունքները Հայաստանի Հանրապետությունում, էջ 16-34:
65. Մակարյան Ա.Ռ., Զբաղվածության առաձգականության և արտադրողականության միջև կապը. ՀՀ հանքագործական արդյունաբերություն (համեմատական վերլուծություն), էջ 270-287:
66. Մանուկյան Գ.Թ., Իրական հատվածում ֆինանսական առողջացման ծրագիրը որպես վերականգնման գործիք, էջ 149-167:

67. Նալբանդյան Հ.Ռ., Հարությունյան Թ.Հ., Բիզնեսի ավտոմատացումը թվայնացման միջոցով. Արդյունքներ և հետևանքներ, էջ 316-328:
68. Շահինյան Տ.Վ., Հանքարդյունաբերության դերը երկրների տնտեսության մեջ, էջ 87-99:
69. Պապիկյան Ս.Ռ., Պապիկյան Մ.Ռ., Մանուկյան Վ.Լ., Ջրամատակարարման համակարգերի արդյունավետ օգտագործման հիմնահարցերը ՀՀ-ում, էջ 124-136:
70. Պողոսյան Շ.Պ., Միգրացիան և մարդկային կապիտալը՝ տնտեսական աճի գրավական, էջ 216-229:
71. Սարինյան Ռ.Ն., Գաբրիելյան Բ.Վ., Հայ տնտեսական գաղափարաբանություն. հետազոծ, էջ 352-365:
72. Վարդանյան Գ.Վ., Սպառողական զամբյուղների սեզոնայնության վիճակագրական ուսումնասիրությունը ՀՀ-ում 2020-2022թթ. եռամսյակային կտրվածքով, էջ 136-149:
73. Փարսադանյան Տ.Ս., Աշխատանքի պաշտպանությունը և անվտանգությունը ՀՀ օրինակով, էջ 229-240:
74. Арутюнян Г. А., Некоторые аспекты трансформации рынка труда в условиях проникновения интернета (на примере Армении), с. 254-270:
75. Asatryan H., Manucharyan M., The assessment of the import substitution potential of food products with low self-sufficiency in RA, pp. 167-181.
76. Azatyan L., Voskanyan G., The necessity of agriculture industrialization in the Republic of Armenia, pp. 181-191.
77. Manucharyan M., Potato farming in the food system of RA, pp. 111-124.
78. Markosyan A., Khachatryan A., Current state and development prospects of fresh agricultural products' export in RA, pp. 47-58.
79. Muradyan M., Asatryan H., RA water resources management in the irrigation process, pp. 203-216.
80. Poghosyan M., The role of the service sector in economic development, pp. 341-352.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում» գիտական հոդվածների ժողովածուում, N2, Ե., Մ.Քոթանյանի անվ. ՏԻ, 2023, 332 էջ:**
81. Զախարյան Ա.Գ., ՀՀ կրթության ոլորտի ինովացիոն զարգացման շուրջ, էջ 270-289:
82. Մակարյան Ա.Ռ., Հանքագործական արդյունաբերությանն առնչվող 2021-2022թթ. օրենսդրական փոփոխությունները և առաջնահերթությունների հստակեցման անհրաժեշտությունը, էջ 56-74:
83. Մանուկյան Գ.Թ., ՀՀ աշխատաշուկայի տեղաշարժերի, միտումների վիճակագրական վերլուծությունը (2011-2021թթ.), էջ 235-257:
84. Մարկոսյան Ա.Խ., Մաթևոսյան Է.Ն., Հայաստանի Հանրապետության արտաքին տնտեսական գործունեության երկարաժամկետ ռազմավարության արդյունքները, էջ 26-45:
85. Մարտիրոսյան Գ.Հ., Հարկային բեռի կրճատման անհրաժեշտությունը ՀՀ գյուղատնտեսության ոլորտում, էջ 86-100:
86. Շահինյան Տ.Վ., Հանքարդյունաբերության ոլորտի ներդրումային գրավչության բարձրացման հիմնախնդիրները, էջ 74-86:
87. Սարինյան Ռ.Ն., Գաբրիելյան Բ.Վ., Հարությունյան Լ.Կ., Տնտեսագիտական նկատառումներ, էջ 289-305:
88. Վարդանյան Գ.Վ., Մամիկոնյան Գ.Լ., Մանկական աղքատության դրսևորման առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում. հարցի վիճակագրական ասպեկտ, էջ 220-235:
89. Վարժապետյան Ա.Հ., Հայաստանում ռազմավարական պլանավորման առկա վիճակն ու ներդրման հայեցակարգը, էջ 100-116:
90. Վարժապետյան Ա.Հ., Մտորումներ Հայաստանում ռազմավարական պլանավորման ներդրման վերաբերյալ, էջ 305-316:
91. Арутюнян Г.А., Развитие информационных технологий и их влияние на рынок труда Армении, с. 264-278:
92. Azatyan L., Hovnanyan L., The negative consequences of climate change and their coping mechanisms, pp. 181-195.
93. Hakobyan Ye., Petrosyan A., Markosyan A., Main indicators characterizing the investment attractiveness of the mining industry, pp. 16-26.
94. Manucharyan M., Econometric assessment of the level of wheat self-sufficiency in RA as a guideline for determining the priorities of state policy, pp. 116-128.

95. Muradyan M., Asatryan H., Methodological approaches to digitalization assessment and possibilities of their application in RA, pp. 156-167.
96. Muradyan M., Erkoyan A., The state of food security and import substitution potential of primary food products in RA, pp. 167-181.
97. Nersisyan K., Petrosyan D., The priorities of RA "green economy" in current conditions, pp. 128-140.
98. Papikyan S., Papikyan M., The economic peculiarities of the construction of small hydroelectric plants, pp. 45-57.
99. Poghosyan M., Artificial intelligence as an incentive for economic development, pp. 210-220.
100. Poghosyan Sh., Current demographic trends in RA, pp. 195-210.
Հոդվածները հրատարակվել են «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրներ. որոնումներ, հեռանկարներ, լուծումներ» գիտական հոդվածների ժողովածուում, N 1(6), Ե., Գ.Պլեխանովի անվ. ՌՏՀ Երևանի մասնաճյուղի հրատ., 2023, 430 էջ:
101. Սարիյան Ռ.Ն., Մարդու մոդելը տնտեսագիտական մտքի զուգահեռներում, էջ 15-38:
102. Габриелян Б.В., Проблемы управления банковскими рисками на современном этапе, с. 237-253.
Հոդվածները հրատարակվել են «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման հիմնախնդիրներ. որոնումներ, հեռանկարներ, լուծումներ», գիտական հոդվածների ժողովածուում, N 2(9), Ե., Գ.Պլեխանովի անվ. ՌՏՀ Երևանի մասնաճյուղի հրատ., 2023., 370 էջ:
103. Հակոբյան Ե.Ա., Մինասյան Մ.Մ., Հանքարդյունաբերությունը՝ կազմակերպությունների ֆինանսական ցուցանիշների դիտանկյունից, էջ 100-114:
104. Հակոբյան Ե.Ա., Պետրոսյան Դ.Ա., Advancing in Global Value Chains: Mining Prospects in Armenia, էջ 115-130:
Հոդվածները հրատարակվել են «Цифровизация: новые тренды и опыт внедрения» միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, Իժևսկ հրատ., 2023, 214 էջ:
105. Арутюнян Г.А., Условия и возможности цифровой трансформации (на примере Армении) с.108-111
106. Арутюнян Г.А., Анализ уровня цифрового внедрения в государственном секторе (на примере Армении), с.111-115
Հոդվածները հրատարակվել են «Проблемы социально-экономической устойчивости региона» XX միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի հոդվածների ժողովածուում, Պենզա, МНИЦ ПГАУ հրատ., 2023, 529 էջ:
107. Азатян Л.С., Финансовые доходы населения РА и их влияние на уровень жизни граждан, с.13-16.
108. Погосян Ш.П., Цифровая трансформация: императив развития, Проблемы социально-экономической устойчивости региона: сб. ст., с. 384-388.
Հոդվածները հրատարակվել են «Глобальные вызовы и региональное развитие в зеркале социологических измерений» VIII միջազգային գիտագործնական ինտերնետ գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Վոլոգդա ВолНЦ РАН հրատ., 2023, 824 էջ:
109. Азатян Л.С., Негативные последствия изменения климата на экономику, особенно на сельское хозяйство РА, с. 326-330.
110. Манучарян М.Г., Цифровизация – императив рынка труда, с.439-445.
111. Манукян Г.Т., Финансовый анализ как инструмент оценки финансового состояния, с. 435-438.
112. Погосян М.В., Сравнительный анализ теорий экономического роста, с. 282-286.
113. Погосян Ш.П., Экономическая свобода – важный фактор обеспечения экспорта и экономического роста, с. 477-482.
114. Эркоян А.С., Анализ сферы услуг и тенденций развития в РА социологических измерений, с.454-457.
Հոդվածները հրատարակվել են “Тенденции экономического развития в XXI веке” V միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, մաս 2, Մինսկ, Մինսկ ԲՊՀ հրատ., 2023, 379 էջ:
115. Азатян Л.С., Важность экономики замкнутого цикла с точки зрения защиты окружающей среды, с. 229-232.
116. Tumanyan V., Analysis of the indicator of economic activity of the Republic of Armenia for 2022, pp.116-118.
Հոդվածները հրատարակվել են “Экономический вестник” ИПУ РАН, тп. 4, N 2, Մոսկվա, ՌԴ ԳԱ Վ.Տրապեզնիկովի անվ. կառավարման հիմնախնդիրների ինստիտուտ հրատ., 2023, 147 էջ:
117. Габриелян Б.В., Григорян А.А., Повышение конкурентоспособности коммерческой организации инструментами маркетинга (на примере ООО «Эйр логистик карго»), с. 3-11.
118. Габриелян Б.В., Петрова И.А., Технологии самоменеджмента в управлении деловой карьерой, с.21-31.

Հոդվածները հրատարակվել են «Материалы Доходы, расходы и сбережения населения России: тенденции и перспективы» «Материалы Доходы, расходы и сбережения населения России: тенденции и перспективы» VIII միջազգային գիտագործնական գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Մոսկվա, ИСЭПН ФНИСЦ РАН, 2023, 250 էջ:

119. Аюбян Е.А., Макарян А.Р., Потребительские расходы домохозяйств Армении и инфляционные ожидания после иммиграции россиян с марта 2022 г, с. 14-18.
120. Даллакян С.А., Направления и формы государственной финансовой поддержки малого и среднего предпринимательства в РА, с. 44-49.
121. Макарян А.Р., Финансовое поведение домохозяйств в Армении после иммиграции россиян с марта 2022 г, с.133-139.
122. Налбандян А.Р., Влияние превращения ЖКХ в социальные предприятия на цены и качества, с.168-171.
123. Погосян М.В., Влияние миграционных потоков на экономику Армении, с 182-186.
- Հոդվածները հրատարակվել են “Большая Евразия: Развитие, безопасность, сотрудничество” տարեգրքում, N 6, մաս 2, Մոսկվա, ФГБУН «ИНИОН РАН» հրատ., 2023, 369 էջ:**
124. Папикян С.Р., Перспективы использования солнечной энергии в Армении и его влияние на улучшение состояния окружающей среды, с. 155-157.
125. Папикян С.Р., Пути повышения эффективности теплоснабжения г. Гюмри, с. 355-357.

Պաշտպանվել է 2 թեկնածուական ատենախոսություն:

ՓԻԼԻՍՈՓԱՅՈՒԹՅԱՆ, ՍՈՑԻՈԼՈԳԻԱՅԻ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ քաղ.գ.թ. Է.Օրդուխանյան
Փոխտնօրեն՝ քաղ.գ.թ. Հ.Սուքիասյան
Գիտքարտուղար՝ պ.գ.թ. Հ.Նազարյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ ipsl@sci.am
Կայքէջ՝ www.ipsl.sci.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Հայ հասարակության փիլիսոփայական, սոցիալ-քաղաքական և իրավագիտական հիմնախնդիրներ (պատմություն և արդիականություն)» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ քաղ.գ.թ. Է.Օրդուխանյան) շարունակել են ուսումնասիրությունները բոլոր 4 գիտական ուղղություններով:

Փիլիսոփայության տեսություն և պատմություն (ղեկ.՝ փ.գ.թ. Լ.Սարվազյան): Շարունակվել են հետազոտությունները հայ քաղաքական փիլիսոփայության պատմության ու մեթոդաբանության, ազգային սահմանադրական ու քաղաքական պատմության, Մխիթարյանների տեսական-փիլիսոփայական ժառանգության, գիտության փիլիսոփայության, էսթետիկայի ու արվեստի փիլիսոփայության, պոստմոդեռնիզմի փիլիսոփայության, պատերազմի փիլիսոփայության, հայ գեղագիտական մտքի պատմության, կրթության, լուսավորականության, աստվածաբանության հիմնահարցերի վերաբերյալ:

Սոցիոլոգիական հետազոտություններ (ղեկ.՝ ակ. Գ.Պողոսյան): Իրականացվել են ՀՀ-ում միգրացիոն հոսքերի, արդի հայ հասարակությունում հիշողության սոցիոլոգիական վերլուծության, ազգային ինքնության պատումների վերհանման սոցիոլոգիական հետազոտություններ: Վերլուծվել են ժամանակակից հայ հասարակության սոցիալական հիշողության ուսումնասիրության սոցիոլոգիական հետազոտության արդյունքները:

Պետաիրավական ուսումնասիրություններ (ղեկ.՝ փ.գ.թ. Հ.Ստեփանյան): Իրականացվել են ՀՀ-ում խորհրդարանական կառավարման ձևի հաստատման ու զարգացման, սահմանադրա-

իրավական բարեփոխումների, իրավունքի գերակայության, պետական իշխանության սահմանափակման առանձնահատկությունների, անձի իրավական դրության հիմնախնդիրների գիտահետազոտական և գիտագործնական ուսումնասիրություններ: Տպագրվել է «Հայոց պետականությունը XXI դարում» մենագրությունը որտեղ փորձ է արվել հիմնավորել և վերլուծել հայոց ազգային պետության ստեղծման անհրաժեշտությունը, Հայաստանի առջև ծառացած մարտահրավերներն ու հայոց պետականության հետագա զարգացման հեռանկարները:

Քաղաքական հետազոտություններ (ղեկ.՝ ք.գ.դ. Լ.Շիրինյան): Շարունակվել են Հարավկովկասյան ու Մերձավորարևելյան տարածաշրջաններում ընթացող աշխարհաքաղաքական գործընթացների ու ՀՀ անվտանգային միջավայրի վրա դրանց աշխարհառազմավարական ազդեցությունների ուսումնասիրության ու վերլուծության աշխատանքները:

Շարունակվել են ՀՀ-ում քաղաքական մշակույթի էվոլյուցիայի, արտաքին քաղաքականության ուղենշման, 20-րդ դարի հայ քաղաքական մտքի պատմության ուսումնասիրության և դրա իմաստավորման հետազոտությունները: Տպագրվել են «Գանձանակ հայ քաղաքագիտական մտքի և Հայաստանի քաղաքական պատմության» խորագրի 4-րդ, 5-րդ և 6-րդ պրակները:

Իրավունքի միջազգայնացում և իրավահամեմատական ուսումնասիրությունների գիտահետազոտություն (ղեկ.՝ ի.գ.թ. Դ.Հակոբյան): Իրականացվել են միջազգային քրեական իրավունքի, համընդհանուր հանրային բարիքների պաշտպանության (կլիմա, օրինական ակտիվների շրջանառություն և այլն), մարդու հիմնական իրավունքների վերաբերյալ հետազոտություններ:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. «Գանձանակ հայ քաղաքագիտական մտքի և Հայաստանի քաղաքական պատմության», պրակ 4, Ռուբեն Դարբինյան «Հայ երկրառազմավարական մտքի ռաիվիրանը», Ե., «Լիմուշ» հրատ., 2023, 160 էջ:
2. «Գանձանակ հայ քաղաքագիտական մտքի և Հայաստանի քաղաքական պատմության», պրակ 5, «Արմենոցիդ. ներքին և արտաքին ծալքերը», Ե., «Լիմուշ» հրատ., 2023, 128 էջ:
3. «Գանձանակ հայ քաղաքագիտական մտքի և Հայաստանի քաղաքական պատմության» պրակ 6, «Հայկական խաչմերուկը» հայ քաղաքական մտքի մտածողություններում, Ե., «Լիմուշ» հրատ., 2023, 276 էջ:
4. Իկիլիկյան Ա.Ա., Առողջապահության սահմանադրաիրավական կարգավորումները Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., «Ստեփանյան պրինտ» հրատ., 2023, 144 էջ:
5. Իկիլիկյան Ա.Ա., Առողջապահության ոլորտում իրավական կարգավորումների հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում. տեսական-իրավական վերլուծություն, Ե., «Ստեփանյան պրինտ» հրատ., 2023, 288 էջ:
6. Պողոսյան Գ.Ա., Ռուսաստանի հայկական սփյուռքի հայրենադարձության ներուժը, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 103 էջ:
7. Սաֆարյան Գ.Հ., Իրավունքը և իրավահասկացումը իրավաքաղաքական ուսմունքների պատմության համատեքստում, Ե., «Ստեփանյան պրինտ» հրատ., 2023, 168 էջ:
8. Ստեփանյան Հ.Մ., Հայոց պետականությունը XXI դարում, Ե., «Ստեփանյան պրինտ» հրատ., 2023, 650 էջ:
9. «Փիլիսոփայությունը արդի աշխարհում», ԳԱԱ 80-ամյակի և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հռչակած Փիլիսոփայության համաշխարհային օրվա կապակցությամբ հրավիրված հանրապետական գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, գիրք 13, Ե., «Լիմուշ» հրատ., 2023, 138 էջ:
10. Погосян Г.А., Историческая память и национальная идентичность, Ер., изд. РАУ, 2023, 134 стр.
11. Ordoukhanian É.H., Dictionnaire français-arménien des termes juridiques. Environ 35000 mots et expressions, É., 2023, 462 p.

12. "The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies", Volume 1, N 1, Y., "Limush" printing house, 2023, 143 p.
13. Shirinyan L. Gh., Implementation of Consociational Strategy of Democracy in the South Caucasus, Y., "Limush" printing house, 2023, 40 p.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

14. Շուքուրյան Ա.Վ., Համեմատական իրավագիտություն (ուսումն. ձեռնարկ), Ե., «Ստեփանյան պրինտ» հրատ., 2023, 183 էջ:
15. Շահինյան Ա.Տ., Աշխատանքային միգրացիան որպես երիտասարդների հասունության և կարգավիճակի փոփոխության նախաձեռնություն. սոցիոլոգիական ուսումնասիրություն (գիտամեթոդ. ձեռնարկ), Ե., «Լուսակն» հրատ., 2023, 110 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

16. Լազարյան Ա.Ա., Անչափահաս դատապարտյալների հետ վարվեցողության միջազգային չափորոշիչները և դրանց կիրառման որոշ հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., «Դատական իշխանություն», N 4-9, 2023, էջ 286-291:
17. Հակոբյան Դ.Լ., Միջազգային քրեական դատարանի կանոնադրության վավերացման սահմանադրաիրավական հիմնահարցեր, Ե., «Պետություն և իրավունք», N 1, 2023, էջ 130-139:
18. Հարությունյան Ժ.Պ., Մեծ տվյալների կիրառումն արդյունավետ քաղաքականության մշակման համար, Ե., «Հանրային կառավարում», N 1, 2023, էջ 260-272:
19. Հարությունյան Տ.Ս., Պաշտպանության համակարգի արդիականացման գործում շարունակական բարեփոխումների կարևորությունը, Ե., «Հայկական բանակ», N 2 (116), 2023, էջ 70-82:
20. Հովհաննիսյան Ա.Գ., Իրավական առավելությունների նպատականներն ու գործառույթներն իրավունքում, Ե., «Եվրոպական համալսարանի գիտական հոդվածների ժողովածու», N 14(2), 2023, էջ 10-22:
21. Մանասյան Ա.Ա., Արցախ. տեղեկատվական պատերազմում և բանակցային խոսույթում անտեսված փաստարկներ, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 317-334:
22. Մանասյան Ա.Ա., Ինչու՞ Լեռնային Ղարաբաղը միջազգային իրավունքով չի պատկանում Ադրբեջանական Հանրապետությանը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 20-40:
23. Մանասյան Ա.Ա., Ազգերի Լիգան ինչու՞ է 1920թ. Արևելահայաստանում ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության տիտղոսը և մերժել համանման հարցով Ադրբեջանական Դեմոկրատական Հանրապետության հայցը, Ե., «1919-1920թթ. Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ Ազգերի լիգայի ընդունած փաստաթղթերի ժողովածու», 2023, էջ 28-43:
24. Միրումյան Ռ.Ա., Հայաստանի հողագրկությունը բուլղարիկյան ներքին քաղաքականության համատեքստում (Մինաս Տեր-Մինասյանի (Ռուբենի) աշխարհաքաղաքական/աշխարհառազմավարական հայեցակարգի հարցի շուրջ, «Հայ հասարակական-քաղաքական միտքը 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին: Պատմություն և արդիականություն» գիտաժող. նյութ. ժող., Ե., 2023, էջ 271-294:
25. Մովսիսյան Ա.Հ., Համայնքային ծառայության առանձնահատկությունները, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 99-108:
26. Նազարեան Հ.Վ., Հայկական հակօդային պաշտպանութեան (ՀՕՊ) զորքերի զարգացումը՝ 1994 Մայիսեան զինադադարից մինչև 2016 Ապրիլեան ռազմական գործողութիւնները, մաս Բ, «Հայկազեան հայագիտական հանդէս», հտ. 43/1, 2023, էջ 347-366:
27. Շահինյան Ա.Տ., Աշխատանքային միգրացիայի դերը երկրի զարգացման գործընթացում միգրացիոն տեսությունների վերլուծության համատեքստում, Ստ., «Արցախի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հասարակական գիտություններ», պրակ 1, 2023, էջ 276-289:
28. Շահինյան Ա.Տ., Արտաքին աշխատանքային միգրացիայի պատճառների հարցի շուրջ. հասարակական կարծիքի վերլուծություն, «Վանաձորի պետական համալսարանի գիտական տեղեկագիր. հումանիտար և հասարակական գիտություններ», N 1, 2023, էջ 321-332:
29. Շուքուրյան Ա.Վ., Վարդանյան Ռ.Հ., Ռոմանագերմանական (մայրցամաքային) իրավական ընտանիքի ընդհանուր բնութագիրը և առանձնահատկությունները, Ե., «Դատական իշխանություն», N 1-3, 2023, էջ 283-285:

30. Շուքուրյան Ա.Վ., Վարդանյան Ռ.Հ., Համեմատական իրավագիտության ծագումն ու զարգացումը (պատմական զարգացման հիմնական ուղենիշները), Ե., «Դատական իշխանություն», N 4-9, 2023, էջ 286-291:
31. Չանդոյան Տ.Գ., Տեղեկատվական տեխնոլոգիաները որպես քրդական ինքնութենակերտման և ազգակերտման գործոն և քրդական սփյուռքը որպես այս գործընթացում տեղեկատվական տեխնոլոգիաների առաջնային օգտագործող, Ե., «Արևելագիտության հարցեր», N 23, 2023, էջ 66-80:
32. Պողոսյան Ս.Ա., Միջնադարյան կրթության վերազարթոնքը և լուսավորականությունը Օսմանյան կայսրության հայության մեջ ԺԸ-ԺԹ դդ., «Էջմիածին», Դ, 2023, էջ 47-62:
33. Պողոսյան Ս.Ա., Տիրան Արք. Ներսիսյանի գաղափարային ձևավորման վաղ շրջանը և արմատականությունը, Ե., «Գիտական Արցախ», N 2 (17), 2023, էջ 38-50:
34. Պողոսյան Ս.Ա., Կրթություն, իրավունք, լեզու. միջնադարից լուսավորություն (մաս Բ), «Էջմիածին», Թ, 2023, էջ 98-114:
35. Զիջյան Ա.Ռ., «Case» կրեատիվ մեթոդի կիրառությունն ու հեռանկարը սոցիալական աշխատանք ուսուցակարգում, Ե., «Բարձրագույն մանկավարժական կրթության հիմնախնդիրները և զարգացման հեռանկարները» միջազգ. գիտաժող. նյութ. ժող., 2023, էջ 1079-1086:
36. Սարիբեկյան Հ.Հ., Գերմարդու իդեալի երկու տարբեր ըմբռնում, Ե., «Գիտամեթոդական հոդվածների ժողովածու», N 25, 2023, էջ 25-39:
37. Սարվազյան Լ.Ս., Կիլիկիո Հայոց կաթողիկոսությունը և Հայ եկեղեցու նվիրապետական Աթոռների հարաբերության խնդիրը, Ե., «Կիլիկիո Հայոց կաթողիկոսությունը պատմության քառուղիներում. Միսից մինչև Անթիլիաս» հանրապետ. գիտաժող. հոդված. ժող., 2023, էջ 396-413:
38. Айвазян Д.С., Крылов А.Б., Погосян Г.А., Кривоусков В.В., Дружественность коммуникационного режима Армении: к вопросу о позициях СМИ и общества, М., “Россия и мир: научный диалог”, N 1, 2023, с. 94-111.
39. Арзуманян С.С., О проявлениях метода иронии в искусстве, Ер., "Вестник общественных наук", N 1, 2023, с. 67-80.
40. Аракелян И.А., Погосян Р.М., Социальные трансформации и миграция в контексте национальной безопасности, Сб. научн. ст. межд. научн. фор. “Наука и инновации – современные концепции”, М., изд. “Инфинити”, 2023, с. 31-38.
41. Манасян А.С., Европа в азербайджано-нагорнокарабахском конфликте: случайная или запрограммированная непоследовательность?, Ե., «Այլընտրանք ակադեմիական եռամսյակային ամսագիր», 2023, էջ 42-54:
42. Мирумян Р.А., Армянская Апостольская Святая церковь в контексте геополитических интересов Османской Турции, Ер., “Вестник РАУ (сер. Гуманитарные и общественные науки)”, 2023, N 3, с. 14-43.
43. Мирумян Р.А., Мегациклы (восточный и западный) истории в историософии Гевонда Алишана, Ер., “Вестник РАУ (сер. Гуманитарные и общественные науки)”, N 1, 2023, с. 12-26.
44. Мирумян Р.А., Армянская Апостольская Святая церковь в контексте решений Халкидонского собора, М., “Христианство на Ближнем Востоке”, т. 7, N 2, 2023, с. 36-63 (indexed in Scopus).
45. Погосян Г.А., Осадчая Г.И., Армянская диаспора России: интеграция и репатриация, М., “Социологические исследования”, N 1, 2023, с. 52-61 (indexed in Scopus and WoS).
46. Погосян Г.А., Рогозин Д.М., Для многих из нас Геннадий Батыгин явился своего рода проводником в мир высокой профессиональной социологии, М., “Социологический журнал”, т. 29, N 2, 2023, с. 101-109 (indexed in Scopus).
47. Погосян Г.А., Погосян Р.М., Социокультурная идентичность современных армян, М., “Социологические исследования”, N 11, 2023, с. 122-127 (indexed in Scopus and WoS).
48. Погосян Г.А., Армяно-российские отношения: точка бифуркации в контексте евразийской интеграции, мат. V межд. научно-практич. конф. “Большая Евразия: национальные и цивилизационные аспекты развития и сотрудничества”, ч. 1, ежегодник, вып. 6, ч. 1, М., ИНИОН РАН, 2023, с. 449-454.
49. Погосян Г.А., Попытки переформатирования политической ориентации армянского социума в эпоху информационных войн, сб. научн. тр. “Манипуляции и социум: язык, сознание, культура”, К., изд. БФУ им. И. Канта, 2023, с. 199-204.

50. Погосян Г.А., Новые тенденции развития армяно-российских отношений, М., “НИИРК”, 2023, 5 с., <https://nicrus.ru/analytics/novie-tendencii-razvitiya-armyano-rossiyskih-otnosheniy/>.
51. Погосян Г.А., Динамика отношений армянского общества к России и к интеграции в рамках ЕАЭС, М., “НИИРК”, 2023, 4 с., <https://nicrus.ru/analytics/dinamika-otnosheniy-armyanskogo-obshestva-k-rossii-i-k-integracii-v-ramkakh-eaes/>.
52. Aghayan N., Political myths and the role of the media in political communication, E., “Вестник РАУ (Сер. Гуманитарные и общественные науки)”, N 2, 2023, с. 42-49.
53. Aghayan N., Cyber-security as the most important component of national security, Y., “The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”, v. 1, N 1, 2023, pp. 48-57.
54. Arakelyan I., Poghosyan R., The youth as the special group of intellectual migration, Proceedings of the International Conference “Scientific research of the SCO countries: synergy and integration”, B., 2023, pp. 37-43.
55. Arzumanyan S., Altermodern: rejection of national identity, тези доповідей V міжнар. наук.-практ. конф. “Україна у світових глобалізаційних процесах: культура, економіка, суспільство”, К., КНУКіМ, 2023, с. 134-137.
56. Grigoryan A., Peculiarities of the commencement of prescription period in obligatory relations: international standards and the Armenian legislation, Y., “The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”, v. 1, N 1, 2023, pp. 75-90.
57. Grigoryan S., Hakobyan N., Kazanchian L., Khachatryan A., Modern and historical parallels of perception of anomie in Armenian society, RF, M., “Cultural-Historical Psychology”, v. 19, N 3, 2023, pp. 64-71 (indexed in Scopus).
58. Hakobyan D., Consequences of constitutional amendments in practice (Armenia), “Transitions to Parliamentary Systems: Lessons Learned from Practice”, S., “IDEA International”, Discussion paper 5, 2023, pp. 20-21. <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcjpcglclefindmkaj/> <https://www.idea.int/sites/default/files/2023-11/transitions-to-parliamentary-systems-lessons-learned-from-practice.pdf>
59. Hakobyan D., Three philosophical pillars of the 2022 Armenian Constitutional revision: empowerment of public discourse, Theory of Justice, and Environmental Ethics, Y., “Wisdom”, N 4 (28), 2023, pp. 102-114.
60. Hakobyan D., Role and powers of the non-executive President in the Republic of Armenia: unfinished constitutional transition from a semi-presidential system of governance to the Armenian parliamentary democracy, Y., “The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”, v. 1, N 1, 2023, pp. 115-134.
61. Hakobyan N., Kazanchian L., Khachatryan A., Teaching critical thinking among students: research models and anomie, G., “Scientia Paedagogica Experimentalis”, v. 60, issue 2, 2023, pp. 215-236 (indexed in Scopus).
62. Hovhannisyan V., The prospects of EU-Armenia cooperation: opportunities and challenges, Y., “The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”, v. 1, N 1, 2023, pp. 58-73.
63. Kazanchian L., Zaqaryan A., Some features of the manifestation of legal limitation of state power, Y., “Bulwark of the law”, N 1, 2023, pp. 143-152.
64. Kazanchian L., Zaqaryan A., Human rights and freedoms as a means of legal limitation of state power, “Region and the World”, v. XIV, N 4 (47), 2023, pp. 22-27.
65. Kazanchian L., Mirzakhanyan M., Some aspects of advocacy in the context of constitutional and legal changes, “X international scientific conference”, D., 2023, pp. 32-38.
66. Khalatyan A., Concept of rights and security of Nagorno-Karabakh people in light of ICJ’s advisory opinion on Kosovo, Y., “The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”, v. 1, N 1, 2023, pp. 91-114.
67. Mailyan G., Kazanchian L.A., Characteristics of mutual responsibility and obligations between the State and the Individual in a legal democratic state, Y., “Katchar”, N 2, 2023, pp. 58-69.
68. Markosyan M., The problem of young Armenian family in the disaster zone, Ep., “Регион и мир”, N 5, 2023, с. 88-92.
69. Nazaryan H., Military - technical cooperation between the Republic of Armenia and the Republic of India, Y., “The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies”, v. 1, N 1, 2023, pp. 21-32.
70. Ordukhanyan E., The impact of Russia’s war in Ukraine on post-Soviet space, M., “International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT)”, v. 38, N 2, 2023, pp. 267-277.
71. Ordukhanyan E., Saribekyan H., Sukiasyan H., The loss of individuality in war: existentialist approach, Y., “Wisdom”, N 4(28), 2023, pp. 65-78.

72. Poghosyan G., Poghosyan R., Armenian - Chinese socio-historical relations: from ancientity to modernity, P., "Sciences of Europe", N 126, 2023, pp. 47-50.
73. Poghosyan G., The Social trends in Armenian - Russian relations on the background of the global turbulence, Proceedings of the International Conference "Scientific research of the SCO countries: synergy and integration", B., "Scientific publishing house Infinity", 2023, pp. 116-122.
74. Sarvazyan L., Ideas of national self-determination and sovereignty in the political- philosophical concepts of Magaqia Ormanyan and Levon Shant, Y., "The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies", v. 1, N 1, 2023, pp. 33-47.
75. Sarvazyan L., Problems of law and morality in the public speech of Mattheos Mamuryan, Y., "Fundamental Armenology", Electronic journal, N 2 (17), 2023, pp. 85-93.
76. Shahinyan A., Mkrtchian V., The study of labor migration causes of the RA within the framework of public opinion analysis, Ե., «Այլընտրանք ակադեմիական եռամսյակային ամսագիր», N 1, 2023, էջ 36-44:
77. Yesayan A., Russian-Turkish relations in the context on energy cooperation, Y., "The POLITNOMOS. Journal of Political and Legal Studies", v. 1, N 1, 2023, pp. 7-20.
78. Zaqaryan A., Safaryan G., Historical stages in the formation of the idea of limiting power, Y., "Katchar", N 2, 2023, pp. 14-24.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Փիլիսոփայությունը արդի աշխարհում» ԳԱԱ 80-ամյակի և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի հռչակած Փիլիսոփայության համաշխարհային օրվա կապակցությամբ հրավիրված հանրապետական գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, գիրք 13, Ե., «Լիմուշ» հրատ., 2023, 138 էջ:**
79. Աղայան Ն.Ա., Ազգային անվտանգության հարացույցի հստակեցման հիմնախնդիրընոր աշխարհակարգի ձեւավորման գործընթացը, էջ 74-83:
80. Առաքելյան Ի.Ա., Միգրացիան և անվտանգությունը համաշխարհայնացման համատեքստում, էջ 110 - 119:
81. Բարխուդարյան Ս.Վ., Իրավաչափ վարքագիծը որպես իրավական մշակույթի արտահայտման հիմնական ձև և չափանիշ, էջ 49-57:
82. Միրումյան Ռ.Ա., Եկեղեցական միության գաղափարը Ներսես Շնորհալու պատմափիլիսոփայական դավանանքի մեջ, էջ 14-20:
83. Պողոսյան Գ.Ա., Պողոսյան Ռ.Մ., Հայ հասարակության պատմական հիշողության հավաքական պատկերը, էջ 120-128:
84. Ջիջյան Ա.Ռ., Հայ երիտասարդների վերարտադրողական մշակույթը. սոցիոլոգիական վերլուծություն, էջ 129-136:
85. Սարվազյան Լ.Ս., Արևմտահայոց «Ազգային Սահմանադրության» վերաքննության սկզբունքները, էջ 30-38:
86. Սաֆարյան Գ.Հ., Իկիլիկյան Ա.Ա., Իրավական արժեքների բովանդականի առանձնահատկությունները, էջ 58-63:
87. Սաֆարյան Գ.Հ., Մարինոսյան Յա.Յա., Առողջության պահպանումը, որպես անձի սահմանադրական իրավունք, էջ 64-73:
88. Սիմոնյան Գ.Է., Ժողովրդավարական արժեհամակարգի պաշտպանության հիմնախնդիրը արտաքին ագրեսիայի պայմաններում, էջ 84-89:
89. Սողոմոնյան Լ.Ա., համաշխարհայնացման հիմնախնդիրները ժամանակակից աշխարհում, էջ 90-98:
90. Ստեփանյան Վ.Հ., Խորհրդանշական քաղաքականության հիմնախնդիրները Հայաստանում», էջ 99-109:
91. Օսիայան Ա.Վ., Գեղագիտական կատեգորիաների դիտարկումը հայ գեղագիտական մտքի ուշ կլասիցիզմի և լուսավորության ժամանակաշրջանում, էջ 39-48:
92. Арзуманян С.С., Актуальность проблемы эстетического вкуса, с. 6-13.
93. Самарчян А.С., Личность на пути к самореализации, с. 21-29.

Պաշտպանվել են 1 դոկտորական, 5 թեկնածուական ատենախոսություններ:

ԱՐՎԵՍՏԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Տնօրեն՝ արվ.դ. Ա.Ասատրյան
Գիտքարտուղար՝ արվ.թ. Մ.Քամայան
Էլեկտրոնային փոստ՝ instart@sci.am
Կայքէջ՝ www.arts.sci.am

Մասնագիտական խորհուրդ 016՝ «Արվեստագիտություն»

Նախագահ՝ թղթ.անդ. Հ.Հովհաննիսյան, գիտքարտուղար՝ արվ.դ. Ա.Ասատրյան

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Հայ հիմներգության ձևավորումը. քննական տեսություն» հետազոտության շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.դ. Մ.Նավոյան) ի մի են բերվել հայ հիմներգության ձևավորման վերաբերյալ հայ և օտարազգի հետազոտողների աշխատություններում առկա հայեցակետերը, որոնք դասակարգվել են երեք խմբով՝ «երուսաղեմյան», «բյուզանդական» կամ «բյուզանդամետ», «ավանդական»: Ուսումնասիրության արդյունքում առաջին երկուսը հերքվել են, իսկ «ավանդականը» հիմնավորվել է սկզբունքային հավելումներով ու վերանայումներով:

Հայ ժամանակակից արվեստի հետազոտության շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.դ. Մ.Ռուխկյան) ներկայացվել է 1990-2020թթ. հայ երաժշտական կյանքը:

Սփյուռքահայ արվեստի ուսումնասիրության շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.դ. Լ.Երնջակյան) Մեծ Բրիտանիայի Cambridge Scholars Publishing հրատարակչությունը հրատարակել է «The Musical World of Alan Hovhanness: East-West Crossroads» աշխատությունը, որը նվիրված է 20-րդ դարի ամերիկահայ անվանի կոմպոզիտոր Ալան Հովհաննեսի երաժշտական ժառանգության ուսումնասիրությանը՝ արևելք-արևմուտք մշակութային փոխառնչությունների համատեքստում:

Ստեղծվել է գիտական նոր պարբերական՝ «Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական նստաշրջանի նյութեր», որի 1-ին համարում տեղ են գտել երիտասարդ հետազոտողների՝ երաժշտության, թատրոնի ու կինոյի, իսկ 2-րդ համարում՝ կերպարվեստի ու ճարտարապետության խնդիրներին վերաբերող գիտական հոդվածները:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Հայ գեղարվեստական և երաժշտական քննադատությունը XIX դարում և XX դարասկզբին (ձևավորումն ու զարգացման միտումները)» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ թղթ.անդ. Ա.Աղասյան) շարունակվել են ժամանակաշրջանի հայ պարբերականների ուսումնասիրության, հայ ու համաշխարհային կերպարվեստին, երաժշտությանը վերաբերող հոդվածների ու հրապարակումների առանձնացման և հետազոտության աշխատանքները:

«Հայկական ճարտարապետության առկա մեթոդական ուսումնասիրությունների քննական վերանայումը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ճարտ.դ. Դ.Քերթմենջյան) իրականացվել է արդի ճարտարապետության պատմության նյութերի ուսումնասիրություն:

«Երևանի այգիների դիզայնի ու կոմպոզիցիոն խնդիրների բարելավման հնարավորությունները» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ արվ.թ. Մ.Հարությունյան) իրականացվել են նյութերի հավաքման աշխատանքներ Հայաստանում ու Ֆրանսիայում (Լիոն, Սենտ Էտիեն և այլն):

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. «Արվեստագիտական հանդես», N 1, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 304 էջ:
2. «Արվեստագիտական հանդես», N 2, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 304 էջ:
3. Դոլուխանյան Լ.Կ., Էլոյան Ա.Լ., Հովհաննես Քաջազնունի: Ճարտարապետ, Ե., «Անտարես» հրատ., 2023, 180 էջ:
4. Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական նստաշրջանի նյութեր, N 1, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 102 էջ:
5. Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական նստաշրջանի նյութեր, N 2, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 200 էջ:
6. Զաքարյան Ա.Հ., Դավիթ Անանուն. Կյանքը և գործունեությունը, Ե., հեղ. հրատ, 2023, 226 էջ:
7. Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգիրք, հտ. Ը, Ե., Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., 2023, 200 էջ:
8. Հայ արվեստաբանների կենսամատենագիտություն. Կարինե Խուդաբաշյան, N 10, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 64 էջ:
9. Հայկական կինո. նյութեր և փաստաթղթեր (1909-1936), Ե., «Ֆիլմադարան» հրատ., 2023, 600 էջ:
10. Նավոյան Մ.Ռ., Հայ հիմներգության ձևավորումը. քննական տեսություն, Ե., Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., 2023, 588 էջ:
11. Бекарян А.А., Армения в судьбе Джорджа Байрона, Ер., Изд. “Гитутюн”, 2023, 198 с.
12. Калантар К.Л., Очерки о Параджанове, СПб., “Jaromir Hladik press”, 2023, 304 стр.
13. Рухкян М.А., Звучащая музыка – живая летопись эпохи: 1990-2020 гг., Сб. Ст., Ер., Авторское издание, 2023, 192 стр.
14. Asatryan A., Ohannes Tchekidjian: life and career, Yerevan, «Antares», 2023, 488 p.
15. Yernjakyan L., The musical world of Alan Hovhanness: East-West Crossroads, Cambridge Scholars Publishing, 2023, 153 p.

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

16. Աղասյան Ա.Վ., Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ, գիրք 3, Ե., «Արմավ» հրատ., 2023, 256 էջ:
17. Շախկույան Տ.Ռ., Երաժշտություն, 7-րդ դասարանի դասագիրք հանրակրթական դպրոցների համար, Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, 120 էջ:
18. Շախկույան Տ.Ռ., Ավանեսով Ա.Յու., Երաժշտություն, 10-րդ դասարանի դասագիրք հանրակրթական դպրոցների համար, Ե., «Զանգակ» հրատ., 2023, 128 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

19. Ասատրյան Ա.Գ., ՀՀ ԳԱԱ - 80. հայ ակադեմիական արվեստագիտության երախտավորները. Քրիստափոր Քուչնարյան, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 371-373:
20. Ասատրյան Ա.Գ., Արամ Խաչատրյան-120, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 374-378:
21. Ասատրյան Ա.Գ., ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտը և պարսկական արվեստի ուսումնասիրությունը, Ե., «Իրանագիտական ուսումնասիրություններ», N 3, 2023, էջ 23-49:
22. Ասլիբեկյան Ա.Գ., Բրողվեյյան մյուզիքլը երեկ և այսօր, Ե., ԵԹԿՊԻ-ի «Հանդես» գիտամեթոդ. հոդված. ժող., N 24, 2023, էջ 20-36:
23. Ավագյան Ա.Վ., «Արարատ Աղասյան, Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ», գ. II, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 350-354:
24. Արևշատյան Ա.Ս., Երուսաղեմի տեսիլը հայ շարականերգության մեջ («Գովեսա, Երուսաղեմ» ճաշու շարականների և Հանգստյան կարգի «Ի վերին Երուսաղեմ» շարականի օրինակով), «Ափինյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները» միջազգ. գիտաժող. նյութ. ժող., Ե., 2023, էջ 22-31:
25. Դևրիկյան Շ.Վ., Գրիգոր Նարեկացու տեսիլի պատկերագրությունը (մանրանկարներից մինչև Մխիթարյան հայրերի հրատարակությունների փորագրանկարներ), Ե., «Բանբեր Մատենադարանի», N 35, 2023, էջ 204-215:

26. Դերիկյան Շ.Վ., Աշխարհի քաղաքացի Արցախի հերոսը. Ալեն Մարգարյան, Ե., «Գիտական Արցախ», N3, 2023, էջ 8-15:
27. Երնջակյան Լ.Վ., Թուրքալեզու հայ աշուղների արվեստը որպես պատմամշակութային ֆենոմեն, «Ափինյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները» միջազգ. գիտաժող. նյութ. ժող., Ե., 2023, էջ 32-50:
28. Զաքարյան Ա.Հ., Ավետիք Իսահակյանի և Դավիթ Անանունի առնչությունների շուրջ, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 106-113:
29. Զաքարյան Ա.Հ., Դավիթ Անանուն և Հովհաննես Թումանյան. գրական-հասարակական առնչություններ, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 175-201:
30. Զաքարյան Ա.Հ., Դավիթ Անանուն. նամակների ընտրանի, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 207-246:
31. Զաքարյան Ա.Հ., Դավիթ Անանունը հայ գրականության ներկայի ու ապագայի մասին (1919 թ.), Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 293-296:
32. Զաքարյան Ա.Հ., Դ. Անանունը Վ. Բրյուսովի դասախոսության մասին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 320-323:
33. Զաքարյան Ա.Հ., Դավիթ Գասպարյան. «Եղիշե Զարենցի կյանքը և ժամանակը», Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 305-314:
34. Կիրակոսյան Մ.Ա., Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական XV նստաշրջանը՝ նվիրված Հայաստանի կոմպոզիտորների միության հիմնադրման 90-ամյա հոբելյանին, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 1, 2023, էջ 301-305:
35. Շախկույան Տ.Ռ., Սասունցի Դավթի կերպարի երաժշտական մարմնավորումը, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 3, 2023, էջ 218-229:
36. Պետրոսյան Ա.Խ., Տղամարդու կերպարը Հմայակ Հակոբյանի դիմանկարներում, Ե., «Պատմաբանասիրական հանդես», N 2, 2023, էջ 241-254:
37. Պիկիջյան Հ.Վ., Ավանդական երաժշտության քաղաքային կենսընթացը, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 2, 2023, էջ 167-183:
38. Տեր-Մինասյան Ա.Ա., Ալեքսանդր Թումանյանը՝ ժամանակակից հայկական ճարտարապետության հիմնադիր, Ե., «Գիտության աշխարհում», N2, 2023, էջ 2-13:
39. Տեր-Մինասյան Ա.Ա., Պարսկական ճարտարապետության գոհարներից մեկը՝ Երևանում, Ե., «Իրանագիտական ուսումնասիրություններ», N3, 2023, էջ 50-60:
40. Տիգրանյան Մ.Ա., Սարգսյան Լ.Ս., Էթնոերաժշտագիտական գիտարշավները Գորիսում, «Սյունիքը կրթական և գիտական օջախ» գիտաժող. նյութ. ժող., N 2, Ե., 2023, էջ 216-230:
41. Քերթմենջյան Դ.Գ., Գլենդել հայաշատ քաղաքի ճարտարապետական ժառանգությունը, «Ճարտարապետություն, շինարարություն», N7-8, 2023, էջ 32-41:
42. Асатрян А.Г., Фёдор Шаляпин в воспоминаниях Василия Корганова, мат. IV межд. научно-практ. конф. “Музыкальная культура XXI века: теория, исполнительство, образование”, Казань, Изд. “Школа”, 2023, с. 6-9.
43. Асатрян А.Г., Музыка и психологические образы балетной фантазии “Ераз [Сон/Мечта]” д. м.н. Эдуарда Амбарцумяна, М., “Медицина и искусство”, т. 1, N 2, 2023, с. 19-31.
44. Бекарян А.А., Иван (Ованес) Айвазовский на острове Св Лазаря, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 1, 2023, էջ 192-202 :
45. Бекарян А.А., Спетабль Жака Акопяна по пьесе “Зов журавля” на канадской сцене, Ե., «Լրաբեր հասարակական գիտությունների», N 3, 2023, էջ 230-240:
46. Манукян С.С., Орнамент в системе иллюминирования армянских рукописных Евангелий, М., Studia Religiosa Rossica: научн. журн. о религии. N 3, 2023, с. 86-108 (Scopus).
47. Тер-Минасян А.А., От урартских скальных сооружений до Гегардского монастыря, Ե., «Ճարտարապետություն, շինարարություն», N 3-4, 2023, էջ 34-39:
48. Тер-Минасян А.А., Роль и значение творчества Александра Таманяна в создании школы современной армянской архитектуры, Ե., «Բանբեր հայագիտության», N 2, 2023, էջ 205-220:
49. Саакян А.К. Насибуллин Р., Социология и театр в социальном пространстве. Ер., “История и политика”, N 2, 2023, с. 105-116.
50. Asatryan A., Ein armenischer Schüler Joachims Der Geiger Ioannes Nalbandyan (1871–1942) – zu seinem 150. Geburtstag, Studien und Materialien zur Musikwissenschaft Band 128 Katharina Uhde, Michael Uhde

- (Hg.) Joseph Joachim – Identities/Identität, Zürich ·New York, Georg Olms Verlag Hildesheim, 2023, pp. 149-155.
51. Devrikyan V., Devrikyan, Sh., History and iconography of Grigor Narekatsi's vision, Москва, "Shagi/Steps", N 9, 2023, c. 174-191.
 52. Harutyunyan M., Development of architecture of the Republic of Armenia, Polish Journal of Science, N 61, 2023, pp. 4-12.
 53. Harutyunyan M., Exploring the rich tapestry of gardens and parks: A journey through history, education, and artistic expressions, Indonesian Journal of Multidisciplinary Research, N 3, 2023, pp. 403-416.
 54. Harutyunyan M., Yerevan's gardens, parks, and green areas: analysing architectural design, environment, and issues. (Yerevan's circular park), Polish Journal of Science, N 64, 2023, pp. 3-7.
 55. Kamalyan M., Ararat Aghasyan. History of art: Fine Arts (Yerevan, "Armar", 2022, 308 p.), Ե., «Բանբեր հայագիտության», N 2, 2023, էջ 221-224 :
 56. Manukyan S., Yerevan - A trove of national treasures: manuscript art; Frescoes or "Divine treasures"; Sculpture. Tetrahedral memorials. Khachkars, Memories of Yerevan, Artguide Editions, Prague, Czech Republic, 2023, pp. 254-309.
 57. Mkrtchyan M., "Class+Classics" as the first informal educational program in theatres of Armenia, EDULEARN23 Proceedings, 15th International Conference on Education and New Learning Technologies, Palma, Spain, 2023, pp. 896-901.
 58. Shakhkulyan T., Von Komitas zu einigen Elementen aus Beethovens musikalischem Reich, München, *Oriens Christianus*, herausgegeben von Hubert Kaufhold und Manfred Kropp, Harrasowitz Verlag, Band 105, 2023, pp. 201-207.
 59. Zakaryan A., Solution of the Armenian question according to V. D. Pletnyev (On the eve of the World War I), Y., "Fundamental Armenology", issue 1, 2023, pp. 88-94.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Արվեստագիտական հանդես»ում, N 1, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 304 էջ:**
60. Ասատրյան Ա.Գ., Արարատ Աղասյանի «Արվեստի պատմություն. կերպարվեստ» աշխատության շնորհանդեսը, էջ 5-12:
 61. Ասատրյան Ա.Գ., Երաժշտության հարցերը Գարեգին Լևոնյանի «Գեղարվեստ» հանդեսի էջերում, էջ 13-24:
 62. Դևրիկյան Շ.Վ., Գրիգոր Լուսավորչի կյանքը ներկայացնող իտալական նորահայտ փորագրանկարը, էջ 257-268:
 63. Амбарцумов А.Л. Аргументация в киноискусстве (к постановке вопроса), с. 162-167.
 64. Авагян А.В., Алис Нерсисян. Татьяна Леонова: графика, живопись. СПб., Первый ИПХ, 2023, 235 с., ил., с. 275-278.
 65. Нерсисян А.Г. Мартирос Сарьян. Живописный портрет: векторы образного восприятия, Ер., "Искусствоведческий журнал", N 1, 2023, с. 179-192.
 66. Harutyunyan M., The design of the future. Green architecture, pp. 168-178.
 67. Kertmenjian D., Armenian contemporary architecture in world parallels, pp. 235-256.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական նստաշրջանի նյութեր»-ում, N 1, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 102 էջ:**
68. Ամիրադյան Գ.Ա., Վարդան Սարգսյանի դիտարկումները Կոմիտասի «Պատարագ»-ի մասին (ըստ Տիրան արք. Ներսիսյանին և Թորգոմ վրդ. Մանուկյանին ուղղված նամակների), էջ 5-34:
 69. Ասլիբեկյան Ա.Գ., Համազգային թատրոնի թատերականացված ընթերցումները որպես խաղացանկային նոր երևույթ և հայեցակարգ, էջ 80-92:
 70. Արտեմյան Լ.Ռ., Կոմպոզիտոր Վարդ Մանուկյանի ստեղծագործական դիմանկարը, էջ 35-62:
 71. Амбарцумов А.Л., Порождающая грамматика Ноама Хомского и некоторые особенности строения кинопроизведения (К постановке вопроса), с. 92-98.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական նստաշրջանի նյութեր»-ում, N 2, Ե., «Գիտություն» հրատ., 2023, 200 էջ:**
72. Կիրակոսյան Մ.Ա., Կերպարվեստի հարցերը 1950 թվականի «Գեղունի» հանդեսի էջերում, էջ 28-44:
 73. Հասրաթյան Ա.Մ., Ս. Հռիփսիմե տաճարի վաղմիջնադարյան հորինվածքի վերակազմությունը, էջ 173-184:
 74. Հարությունյան Մ.Վ., Դիզայնի զարգացումը Սենտ-Էտյենում, էջ 45-55:

75. Մկրտչյան Մ.Գ., «Լուսաբաց» գրական գեղարվեստական ժողովածուի նկարչական բաժինը, էջ 105-114:
76. Մուրադյան Շ.Ս., Դիմանկարը Արա Բեքարյանի արվեստում, էջ 115-122:
77. Պետրոսյան Ա.Խ., Հմայակ Հակոբյանի ինքնադիմանկարները, էջ 131-140:
78. Պողոսյան Գ.Ռ., Սրբանկարչության խորհրդանշական պատկերների ժամանակակից միտումները Հայկ Ազարյանի արվեստում, էջ 141-152:
79. Քամալյան Մ.Ա., Էդգար Շահինի ստեղծագործությունը «Անահիտի» էջերում, էջ 163-172:
Հոդվածները հրատարակվել են «Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի տարեգրք»-ում, հտ. Ը, Ե., Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատ., 2023, 200 էջ:
80. Արևշատյան Ա.Ս., Տիգրան Մանսուրյանի նորոքյա շարականերգությունը, էջ 105-116:
81. Երնջակյան Լ.Վ., Ռուբեն Սարգսյանի երաժշտական նվիրումները, էջ 118-138:
82. Շախկուլյան Տ.Ռ., Կոմիտասյան պոեզիայից դեպի կոմպոզիտորական արվեստ, էջ 168-199:
Հոդվածներ, որոնք լույս են տեսել 2023թ., բայց թվագրված են 2022թ. և դուրս են մնացել 2022թ. հաշվետվությունից
83. Асатрян А.Г., Образ армянского полководца и правителя Давид-Бека в армянском оперном искусстве: опера “Давид-Бек” А. Тиграняна, мат. всерос. научн. конф., Василий Манчаары: “Образ и концепт национального героя в истории и культуре народов Евразии”, Якутск, НБ РС(Я), 2022, с. 215-221.
84. Асатрян А.Г., Оперное творчество Тиграна Чухаджяна, Жирковские чтения, мат. всерос. научно-практич. конф., Якутск, 2022, с. 76-85.
85. Асатрян А.Г., Тигран Чухаджян – основоположник армянской и турецкой фортепианной музыки, Жирковские чтения: вопросы сохранения культурного наследия, мат. I межд. научн.-практ. конф., Якутск, изд. “Лидер”, 2022, с. 258-265.
86. Тигранян М.А., Традиционный свадебный обряд армян и значение тотема лисы, Жирковские чтения: вопросы сохранения культурного наследия: мат. I межд. научн.-практ. конф., Якутск, изд. “Лидер”, 2022, с. 69-78.
87. Камалян М.А., Образ героя армянского национального эпоса - Давида Сасунского в армянском изобразительном искусстве, мат. всерос. научн. конф. Василий Манчаары: “Образ и концепт национального героя в истории и культуре народов Евразии”, Якутск, НБ РС(Я), 2022, с. 246-258.

Պաշտպանվել է 1 թեկնածուական ատենախոսություն:

«ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱԳԻՏԱՐԱՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

Գլխավոր խմբագիր-տնօրեն՝ ք.գ.դ. Հ.Այվազյան

Էլեկտրոնային փոստ՝ encycloped@sci.am

Կայքէջ՝ www.encyclopedia.am

Շարունակել են «Հայաշխարհ» հանրագիտարանի բառացանկի համալրման և 1-ին ու 2-րդ հատորների հոդվածների պատրաստման աշխատանքները: Վերանայվել են ընդգրկվող նյութերի ընտրության չափանիշները, մասնավորապես «Անձնանուններ» բաժնում ներառվել են նաև այն անձանց կենսագրությունները, որոնք բարձրագույն գիտական կամ այլ կոչումներ չունեն, բայց ծանրակշիռ ավանդ ունեն իրենց ոլորտներում, իսկ մշակույթի ոլորտում արժանացել են միջազգային հեղինակավոր մրցանակների կամ այլ պարգևների:

ԳԻՏԱԿՐԹԱԿԱՆ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԵՆՏՐՈՆ

Տնօրեն՝ տնտ.գ.թ. Ա.Սարգսյան
Փոխտնօրեն՝ հ.գ.դ. Ն.Հակոբյան
Գիտքարտուղար՝ ք.գ.թ. Մ.Սարգսյան
Էլեկտրոնային փոստ՝ isec@isec.am
Կայքէջ՝ <https://www.isec.am>

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Գերհաղորդչային և նորմալ վիճակի բնութագրերի հետազոտությունը $Y_{1-x}R_xBa_2Cu_3O_y$ ($R=La; Pr; Gd; x=0,02; 0,028; 0,11; 1$) միացությունների գերհաղորդչային բազմաբյուրեղային միացություններում» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Սարգսյան) ուսումնասիրվել է La, Pr, Gd խառնուրդային ատոմների ազդեցությունն իտրիումային $Y_{1-x}R_xBa_2Cu_3O_y$ ($R=La; Pr; Gd; x=0,02; 0,028; 0,11; 1$) միացությունների գերհաղորդչային, ֆլուկտուացիոն ու նորմալ վիճակների էլեկտրատրանսպորտային հատկությունների վրա: Ստացված հիմնական արդյունքներն են.

1. Գերհաղորդչային անցման սկզբի (T_c^{on}) ու վերջի (T_c^0) ջերմաստիճանը La -ի խտությունից կախված $x=0,028$ արժեքի համար ցուցաբերել է մինիմում, որն ուղեկցվում է $\rho(300K)$ -ի և $\rho(100K)$ -ի մաքսիմումով: Այն վերագրվում է «փուլերի տարանջատման երևույթին», որը պայմանավորված է T_c -ով միմյանց մոտ գերհաղորդչային ու ոչ գերհաղորդչային փուլերի համագոյակցությամբ, որն ուղեկցվում է dp/dT -ի մաքսիմումով:

2. $x=0,002$ խտության դեպքում T_c^0 -ի դրսևորած մաքսիմումի արժեքին ($88,6K$) համապատասխանում է ΔT_c -ի ու dp/dT -ի մինիմում, այսինքն՝ հոսանքակիրների ցրման վրա էլեկտրոն ֆոնոն փոխազդեցության դերի նվազում:

3. Ի տարբերություն այլ բնութագրերի՝ $a=\rho(300K)/\rho(100K)$ հարաբերակցությունը x -ից կախված մոնոտոն նվազում է, որը հավանաբար պայմանավորված է նրանով, որ $\rho(100K)$ -ը x -ից կախված ավելի արագ է աճում, քան $\rho(300K)$:

4. Նանտաղացի օգտագործմամբ ստացված Gd 123 -ում T_c^{on} -ն ունի ավելի մեծ արժեք, անցման ավելի մեծ լայնություն ու ավելի մեծ տեսակարար դիմադրություն ինչպես ֆլուկտուացիոն տիրույթում, այնպես էլ նորմալ վիճակում՝ համեմատած սովորական մեթոդով սինթեզված Gd 123-ի հետ:

«Մետաղական մակերեսի հետ մակերեսային ակտիվ նյութերի և պոլիմերների փոխազդեցության ուսումնասիրությունը մոլեկուլային դինամիկայի մեթոդով» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Պողոսյան) ուսումնասիրվել են ոսկու մակերեսի վրա տարատեսակ միացությունների (պոլիմերներ, մակերևութային ակտիվ նյութեր-ՄԱՆ, ամինաթթուներ) կլանման մեխանիզմները՝ օգտագործելով ՄԴ մոտեցումը: Հայտնի GOIP-CHARMM ուժային դաշտի օրինակով ստացվել են տարբեր մետաղական մակերեսների համար նախատեսված ուժային դաշտեր: ՄԴ մոդելավորման ժամանակ ոսկու մակերեսի դեպքում օգտագործվել է վերոհիշյալ ուժային դաշտը: Իրականացվող բոլոր հաշվարկները (բացի թեստայինից) կատարվել են նոր սերնդի գրաֆիկական պրոցեսորներով զինված բարդ արտադրողականության համակարգերի վրա, որոնք տրամադրել է ԳԱԱ ԻԱՊԻ-ն, իսկ թեստային հաշվարկների համար օգտագործվել են ԳԿՄԿ կենսաինֆորմատիկայի գիտական լաբորատորիայում առկա աշխատանքային կայանները: Բացի նշված համակարգից՝ օգտագործվել է նաև Oracle-ի դրամաշնորհային ծրագրով (OfR Grant (Project 036)) ձեռք բերված ռեսուրսը, որտեղ, բացի ավանդական պրոցեսորներից, առկա են նաև գրաֆիկական պրոցեսորներով զինված ժամանակակից աշխատանքային

կայաններ: Բուն մոդելավորումն իրականացվել է GROMACS ծրագրային փաթեթի օգնությամբ, որտեղ, համաձայն GOIP-CHARMM մոտեցման, ոսկու թաղանթի թվային մոդելը ներկայացվում է տարբեր տեսակի ոսկու ատոմներով՝ 0.3 լիցքով մակերեսային AU, նույնպիսի լիցքով ծավալային ոսկու ատոմներով - AU և չլիցքավորված ոսկու ատոմներով: Առկա են նաև այսպես կոչված ոսկու վիրտուալ ատոմներ: Կատարվել է ոսկու մակերես/ամինաթթու համակարգի մոդելավորում շուրջ 300 նվ տևողությամբ: Ծրագրի շրջանակում համագործակցություն է եղել Ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանի, Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտի, Պոտսդամի համալսարանի կոլլոիդային քիմիայի գիտական լաբորատորիայի և Փարիզ-Սակլե համալսարանի հետ, կատարվել են թե՛ իրական ֆիզիկական փորձեր, թե՛ ՄԴ մոդելավորում՝ հետագա մոդելավորման արդյունքների հետ համեմատության համար:

«Գիտական և գիտատեխնիկական գործունեության ենթակառուցվածքի պահպանման և զարգացման» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ տնտ.գ.թ. Ա.Սարգսյան) կազմակերպվել են ասպիրանտուրայի ու մագիստրատուրայի աշխատանքները:

Ասպիրանտուրա: Տարեսկզբին ասպիրանտուրայում պետական պատվերով սովորել է 85 ասպիրանտ (68-ն առկա, 17-ը հեռակա), վճարովի հիմունքներով՝ 10 ասպիրանտ: Հայցորդների թիվը 162 է (75-ը վճարովի, 87-ն անվճար հիմունքներով՝ ԳԱԱ համակարգի աշխատակիցներ): Հաշվետու տարում ասպիրանտուրան ավարտել է 42 ասպիրանտ (25-ն առկա, 10-ը հեռակա, 7-ը վճարովի հիմունքներով): 2023-24 ուստարում ասպիրանտուրա է ընդունվել 21 ասպիրանտ (18-ն առկա, 2-ը հեռակա, 1-ը վճարովի հիմունքներով), առկա հիմունքներով սովորող 1 ասպիրանտ տեղափոխվել է Արցախի պետհամալսարանից:

Առ 01.01.2024թ. պետպատվերով սովորող ասպիրանտների ընդհանուր թիվը 64 է (56-ն առկա, 8-ը հեռակա, 4-ը վճարովի հիմունքով): Հայցորդների թիվը 161 է (78-ը վճարովի, 83-ն անվճար հիմունքներով՝ ԳԱԱ համակարգի աշխատակիցներ): 2023թ. ԳԱԱ պաշտպանվել է 39 թեկնածուական ատենախոսություն (7 ասպիրանտ, 32 հայցորդ):

Ասպիրանտների բաշխումն ըստ բաժանմունքների

ԳԱԱ բաժանմունքները և գիտական կազմակերպությունները	2023թ. ընդունվել են ասպիրանտուրա			Ասպիրանտների թվաքանակն առ 01.01.24թ.		
	առկա	հեռ.	վճար.	առկա	հեռ.	վճար.
Մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք	2	0	0	9	0	0
Ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունք	4	0	0	9	0	0
Բնական գիտությունների բաժանմունք	4	1	0	12	3	1
Քիմիայի և Երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք	3	0	0	7	1	0
Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունք	5	2	1	19	4	3
Գիտակրթական միջազգային կենտրոն	0	0	0	0	0	0
Ընդամենը՝	18	2	1	56	8	4

* Արտերկրացի ասպիրանտ

Մագիստրատուրա: Տարեսկզբին մագիստրատուրայում սովորել է 428 մագիստրանտ (1-ին կուրսում 233, որոնցից 10-ը պետպատվերով, 2-րդ կուրսում 170, որոնցից 5-ը պետպատվերով): Սփյուռքահայ ու արտերկրացի մագիստրանտների թիվը 1-ին կուրսում 4, 2-րդ կուրսում 3 է: Առ 01.11.2023-24թթ. ուստարվա Կենտրոնի ուսանողներից 25-ը սովորում են հեռակա ուսուցմամբ, ավարտական 3-րդ կուրսում:

Մագիստրանտների բաշխումն ըստ մասնագիտությունների

Մասնագիտություն	Մագիստրանտների թվաքանակն առ 01.01.24թ.			
	1-ին կուրս		2-րդ կուրս	
	վճարովի	պետպատվեր	վճարովի	պետպատվեր
Ինֆորմատիկա և հաշվողական տեխնիկա	-	0	0/6	0
Կառավարում (առկա/հեռակա)	8/29	1	5/17	3/0
Իրավագիտություն (առկա/հեռակա)	15/44(1*)	1	13/54(1*)	0
Դեղագիտություն	5/0	2	5/0	0
Հոգեբանություն (առկա/հեռակա)	14/20(1*)	2/0	6/20(1*)	2
Արևելագիտություն (առկա)	9/0	0	6/0	0/0
Միջազգային հարաբերություններ (առկա)	6/0	2	0	0
Բնապահպանություն և բնօգտագործում	4/0(1*)	1	0/0	0/0
Սոցիալական մանկավարժություն (հեռակա)	0/0	0	0/6	0
Ընդհանուր և հայ լեզվաբանություն	0/4	0	0/0	0
Քաղաքագիտություն(հեռակա)	0/5	0	0/5	0
Կենսաբանություն	2/0	1	3/0	0/0
Երկրաբանություն (առկա/հեռակա)	0/6	0	0/6(1*)	0
Կրթության կառավարում (առկա/հեռակա)	0/11	0	0/4	0
Կիրառական սեյսմոլոգիա (առկա)	4/0	0	0	0
Ավիատիեզերական սարքաշինություն (առկա)	13/0(1*)	0	0	0
Տեղեկատվական համակարգերի մշակում (հեռակա)	0/14	0	0/10	0
Ընդամենը՝	80/143(4*)	10	42/128(3*)	5

* Այդ թվում՝ արտերկրից

2023թ. արտասահմանյան գործընկեր կազմակերպություններ գործուղման է մեկնել ԳԿՄՍ 35 աշխատակից, արտասահմանից ժամանել է 2 գիտնական, ատասահմանյան գործընկեր կազմակերպությունների հետ կնքվել է 78 պայմանագիր:

Թեմատիկ ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

«Ոսկու մակերեսի վրա տարատեսակ միացությունների կոնֆորմացիոն և կլանման առանձնահատկությունները. մոլեկուլային դինամիկ ուսումնասիրություն» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ ֆ.-մ.գ.դ. Ա.Պողոսյան) ուսումնասիրվել են տարատեսակ պոլիմերային միացությունների մոլեկուլային փոխազդեցությունն ու կլանման առանձնահատկությունները մետաղական մակերեսների հետ: Կատարվել է ոսկու/մետաղի ասիմետրիկ նանոթիթեղների վրա պոլիմեր, մակերևութային նյութ (ՄԱՆ), ցիստեին միացությունների կլանման հատկությունների ուսումնասիրություն: Դիտարկվել է համակարգչային փորձի համար նախատեսված լրիվ հավաքածուն՝ ներառյալ ոսկու մակերեսը բնութագրող ուժային դաշտը՝ պարամետրական-կոնֆիգուրացիոն բոլոր ֆայլերով, որից հետո կատարվել են մի շարք թեստային հաշվարկներ: Կառուցվել են տարբեր նյութերից բաղկացած համակարգեր՝ հաշվի առնելով նաև ծրագրային փաթեթի առանձնահատկությունները: Բացահայտվել են մոնոմերի օրիենտացիոն ու կլանման առանձնահատկությունները ոսկու մակերեսի վրա:

«Հետպատերազմական շրջանում անձի արժեհամակարգի ճգնաժամի և անոմիայի հիմնախնդիրը և հաղթահարման մեթոդաբանությունը» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ հ.գ.դ. Ն.Հակոբյան) հոգեշտկող աշխատանքներ են իրականացվել Երևանում և ՀՀ 5 մարզերում, բացահայտվել են հետպատերազմական շրջանում ադապտացիայի, հասարակական ինտեգրացիայի ու ասերտիվ վարքի ձևավորման հնարավորությունները: Համաձայն ստացված արդյունքների՝ դասակարգվել են սոցիալական մարզինալ անձինք ու խմբերը, մշակվել են ռազմավարական ու մեթոդաբանական մոդելներ: Վերհանվել են մարզինալ

թիրախ խմբերի վարքի կառուցողական ու ապակառուցողական մեխանիզմները, մշակվել և ներդրվել են կոնստրուկտիվ ադապտացիայի ձևեր:

«Հայերենի արդի լեզվավիճակի քննություն ռուսական միջավայրում (հայերենը որպես սփյուռքի լեզու և օտար լեզու)» թեմայի շրջանակում (ղեկ.՝ բ.գ.թ. Մ.Սարգսյան) ուսումնասիրվել են ռուսալեզու միջավայրի (Սանկտ Պետերբուրգի հայկական համայնքի օրինակով) հասարակական, քաղաքական, տնտեսական ու մշակութային պայմանների ազդեցությունը լեզվավիճակի վրա, վեր են հանվել Ռուսաստանի հայ գաղթօջախի քննադրական գծերը, դիտարկվել են հայկական ազգային-մշակութային ինքնավարությունները ՌԴ-ում, մշակվել է լեզվական հանրային հանրալեզվաբանական քննություն կատարելու մեթոդաբանությունը՝ կիրառելով որակական ու քանակական մեթոդաբանության գործիքակազմը: Ուսումնասիրվել են նաև օտարալեզու միջավայրում մայրենի լեզուների գործառնմանն առնչվող խնդիրները՝ կիրառված սկզբունքներն ըստ անհրաժեշտության օգտագործելու նպատակով:

Հրապարակումներ

Դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ

1. Սուքիասյան Ն.Գ., Ֆինանսական հարկադրանք, Ե., հեղ. հրատ., 2023, 258 էջ:

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

2. Բիշարյան Հ.Թ., «Բառապաշարային օրագիր» նախագծային մեթոդի կիրառումը փոխներթափանցող բառերի ուսուցման գործընթացում, Ե., «Բանբեր Վ.Բյուսովի անվան պետական համալսարանի», N 2(63), 2023, էջ 172-182:
3. Բիշարյան Հ.Թ., Պատահական-շնորհանդես նախագծային ուսուցման մեթոդը՝ որպես բառապաշարային փոխներթափանցման հաղթահարման միջոց, Ե., «Մանկավարժական միտք», N 1-2 (82-83), 2023, էջ 130-136:
4. Դեթլոֆֆ Մ.Հ., Մաթևոսյան Է.Ն., Հայաստանի Հանրապետությունում իրականացվող հակակոռուպցիոն միջոցառումները և դրանց կարգավորման հիմքերը, Ե., «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», N 1, 2023, էջ 69-86:
5. Դեթլոֆֆ Մ.Հ., Մաթևոսյան Է.Ն., Մարկոսյան Ա.Խ., Կոռուպցիայի ընկալման գնահատման հիմնախնդիրները և արդյունքները Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., «Սոցիալ-տնտեսական զարգացման արդի հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում», N 1, 2023, էջ 16-33:
6. Զախարյան Ա.Գ., Բոստանջյան Վ.Բ., Ֆինանսական համակարգի միջոցով տնտեսության ինովացիոն զարգացման խթանման հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., «Բանբեր ԵՊՀ», N 1(40), 2023, էջ 3-15:
7. Պետրոսյան Հ.Հ., Կրթական քաղաքականության առաջնահերթությունները, Ե., «Ճգնաժամային կառավարում և տեխնոլոգիաներ» հանդես, N 2(22), 2023, էջ 24-32:
8. Պետրոսյան Հ.Հ., Պետրոսյան Հ.Հ., Համագործակցային ուսուցման ռազմավարությունները բարձրագույն կրթության ոլորտում, Ե., «Ճգնաժամային կառավարում և տեխնոլոգիաներ» հանդես, N 1(22), 2023, էջ 134-142:
9. Սարգսյան Կ.Ս., Տնտեսական զարգացման մարտահրավերները ռուս-ուկրաինական հակամարտության ազդեցությունների համատեքստում, Շիրակի Մ.Նալբանդյանի անվ. պետհամալսարանի, «Գիտական տեղեկագիր», N 2, 2023, էջ 113-122:
10. Վարդանյան Ն.Հ., Մանուկյան Ն.Հ., Ղալամդարյան Ա.Ն., Հետադարձ կապի մեխանիզմները՝ կրթական ծրագրի բարեփոխումների, որակի ապահովման և որակավորումների արժանահավատության դիտանկյունից, Ե., «Կաճառ» պարբերական, N 1, 2023, էջ 159-172:
11. Акопян Н.Р., Хачатрян А.Г., Катунян А.С., Анализ истории психологии в научных трудах О. М. Тутунджяна и перспективы развития психологической мысли, мат. межд. конф. по истории психологии “VII Московские встречи”, Изд. “Ин-т психологии РАН”, 2023, 887 стр.

12. Асоян Л.А., Общественные организации Армении и гражданские инициативы: реалии и тенденции, мат. межд. научн. конф. “Актуальные проблемы жизнедеятельности региональных сообществ: экономика, управление, культура”, 2023, с. 44-51.
13. Бостанджян В.Б., Захарян А.Г., Проблемы цифровой трансформации сферы образования в РА, Большая Евразия: Развитие, безопасность, сотрудничество, мат. V межд. научно-практич. конф. “Большая Евразия: национальные и цивилизационные аспекты развития и сотрудничества”, ч. 2. Ежегодник, М., 2023, с. 248-251.
14. Захарян А.Г., Проблемы стимулирования инновационного образования в РА, Глобальные вызовы и региональное развитие в зеркале социологических измерений, мат. VIII межд. научно-практич. интернет-конф., Вологда, ВолНЦ РАН, 2023, с. 585-591.
15. Захарян А.Г., Инновация как новый фактор производства, Проблемы экономического роста и устойчивого развития территорий, мат. VIII межд. научно-практич. интернет-конф., Вологда, 2023, с. 58-63.
16. Detloff M., Secondary resource management issues in the Republic of Armenia, “Katchar”, N 2, 2023, pp. 94-107.
17. Gevorgyan S., Hakobyan N., Kazanchian L., Modern and historical parallels of perception of anomie in Armenian society, “Cultural-Historical Psychology”, v. 19, N 3, 2023, pp. 64-71.
18. Grigoryan G., Movsisyan L., Intercultural communication and international security, “Katchar”, N 1, 2023, pp. 90-100.
19. Hakobyan N., Aramyan L., Khachatryan A., Anomie and professional deformation, “Main Issues of Pedagogy and Psychology”, N 2(10), 2023, pp. 25-34.
20. Hakobyan N., Hovhannisyan K., Khachatryan A., Social apathy and emotional burnout syndrome as the measurement of phenomenon of anomie, “6th World Conference on Social Sciences”, Los Angeles, USA, 2023, pp. 1-11.
21. Hakobyan N., Kazanchian L., Khachatryan A., Teaching critical thinking among students: research models and anomie, “Scientia Paedagogica Experimentalis”, v. LX, N 2, 2023, pp. 215-236.
22. Hakobyan N., Khachatryan A., Chortok Y., Management anomie and personal resources of management efficiency in transforming societies, “Marketing and Management of Innovations”, P30-0117 decision dated August 31, N 759, 2023, pp. 218-226.
23. Hakobyan N., Mkrtchyan S., Gender-based communication characteristics among younger schoolchildren, “Katchar”, N 2, 2023, pp. 24-35.
24. Hovhannisyan L., The need for additions to the “Convention on the prevention and punishment of the crimes of Genocide” dated December 9, 1948, taking into account the facts of the Armenian Genocide, “Katchar”, N 2, 2023, pp. 81-93.
25. Karapetyan S., The development of legal word units in Armenian according to Ghazar Parpetsi’s work “History of Armenia” (A synchronic-diachronic analysis), “Katchar”, N 2, 2023, pp. 108-121.
26. Kazanchian L., Zaqaryan A., Human rights and freedoms as a means of legal limitation of state power, “Регион и мир”, N 4, 2023, с. 22-27.
27. Kazanchian L., Zaqaryan A., Some features of the manifestation of legal limitation of state power, “Регион и мир”, N 15, 2023, с. 143-152.
28. Mailyan G., Kazanchian L., Characteristics of mutual responsibility and obligations between the State and the Individual in a legal democratic state, “Katchar”, N 2, 2023, pp. 58-69.
29. Momtshyan A., Karapetyan A., Analysis of the application of artificial intelligence in the neighbouring countries according to the government artificial intelligence readiness index, “Katchar”, N 2, 2023, pp.142-155.
30. Nikoghosyan S., Sargsyan A., Zargaryan E., Ayyazyan A., Hakobyan A., Effect of placement of Y with La atoms on some superconducting and electrotransport properties of $\text{YBa}_2\text{Cu}_3\text{O}_y$ compound, “Armenian Journal of Physics”, v. 16, issue 4, 2023, pp. 114-119.
31. Poghosyan A., Narsisian W., Astsatryan H., Benchmarking data of Gromacs: gpu and gromacs version, “Electronic Journal of Natural Sciences”, v. 40, issue 1, 2023, pp. 4-7.
32. Poghosyan A., Meltonyan A., Sargsyan S., Surface coverage and adsorption properties of 1-vinyl-1,2,4-triazole on Au(111) surface: a molecular dynamics study, Springer link, 9, article number: 316, 2023.

33. Poghosyan A., Abel S., Koetz J., Simulation of AOT reverse micelles with polyethylenimine in hexane, Springer link, 301, 2023, pp. 283-291.
34. Sargsyan K., Kalantaryan V., The role and functions of investments in contemporary economic system, Alternative quarterly academic journal "Economy and Management", v. 4, 2023, pp. 80-86.
35. Sargsyan M., Digital linguistics as a new direction in language study: development prospects, "Katchar", N 2, 2023, pp. 36-47.
- Հոդվածները հրատարակվել են «Մրցունակ կրթության և գիտության հիմնախնդիրները հարափոփոխ աշխարհում» գիտական հոդվածների ժողովածուում, Ե., «Տիր» հրատ., 2023, 448 էջ:**
36. Աղայան Ս.Ա., Աշխարհատնտեսական հայացք գիտության և կրթության հիմնախնդիրներին, էջ 369-384:
37. Այվազյան Ա.Գ., «Գիտական հետազոտության հիմունքներ» առարկայի դասավանդումը բարձրագույն կրթական համակարգում, էջ 110-117:
38. Grigoryan G.M., Types of Predicates in the English Sentence, pp. 385-396.
39. Զախարյան Ա.Գ., Կրթության և գիտության ոլորտների ֆինանսավորման շուրջ, էջ 348-368:
40. Հակոբյան Ն.Ռ., Խաչատրյան Ա.Գ., Հետպատերազմական անոմիայի հոգեախտորոշումը թիրախային տարբեր խմբերում, էջ 16-36:
41. Հարությունյան Գ.Ս., Քաղաքական գործընթացների հոգեբանական դրսևորումները սոցիալական ցանցերում, էջ 66-84:
42. Հովհաննիսյան Լ.Հ., Արևմտյան Հայաստանի հարցի միջազգայնացումը Հայաստանյան արդի պատմագիտության գնահատմամբ (1996-2022 թթ.), էջ 306-326:
43. Մելիքսեթյան Վ.Գ., Հանրակրթական հաստատությունների կառավարման սկզբունքների և մեթոդների հարաբերակցությունը, էջ 211-225:
44. Մեհրաբյան Մ.Վ., Գևորգյան Գ., Հոգեբանական ռեսուրսների ուսումնասիրման գիտական մոտեցումների համեմատական վերլուծություն, էջ 85-98:
45. Պողոսյան Վ.Վ., Մելիքյան Ս.Ս., Սեռական բռնություններից հետո առաջացած հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների և խառնվածքի կապը, էջ 51-65:
46. Պողոսյան Վ.Վ., Մեսրոպյան Ն.Լ., Անձի հոգեկան հատկությունների առաձնահատկությունները որպես շիզոֆրենիայի առաջացման պատճառ, էջ 37-51:

ԳԱԱ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԲՅՈՒՐՈ

Տնօրենի ժ/պ՝ Բժշ.Գ.Թ. Ա.Հովսեփյան
 Փոխտնօրեն՝ ք.գ.թ. Պ.Ոսկանյան
 Գիտքարտուղար՝ տ.գ.թ. Կ.Մամիկոնյան
 Էլեկտրոնային փոստ՝ info@nbe.am
 Կայքէջ՝ www.nbe.am

Բազային ֆինանսավորմամբ կատարված հետազոտություններ և ստացված արդյունքներ

Գիտամեթոդաբանական ու գիտահետազոտական աշխատանքներ:

Կազմակերպությունը 28 գիտական պրոֆիլային թեմաներով իրականացրել է գիտամեթոդաբանական ու գիտահետազոտական աշխատանքներ:

«Մարիխուանա տեսակի թմրամիջոցի և կանեփ բույսի նախկինում մեկ ամբողջություն և/կամ միևնույն բույսից պատրաստված լինելու հատկանիշների գնահատման առանձնահատկությունների վերլուծությունը՝ ըստ դրանցում կանաբինոիդային շարքի ալկալոիդների որակական և քանակական պարունակությունների» թեմայի շրջանակում իրականացված հետազոտությունների արդյունքում պարզվել է, որ որոշ փորձանմուշներում կանաբինոիդները որակական պարունակությամբ համընկնում են, իսկ քանակական պարունակությամբ՝ հիմնականում ոչ: Կախված տարբեր պատճառներից՝ կանաբինոիդային շարքի ալկալոիդների քանակությունների հարաբերակցությունները կարող են

փոխվել ժամանակի ընթացքում: Մարիխուանա տեսակի թմրամիջոցի ու կանեփի բույսի նախկինում մեկ ամբողջություն և/կամ միևնույն բույսից պատրաստված լինելու հատկանիշների գնահատման համար իրականացվել է նաև բուսական փորձանմուշների հանքայնացում (մոխրացում), իսկ տարրական (հանքային) կազմը որոշվել է «Niton XL3T 980» մոդելի ռենտգեն-ֆլուորեսցենտային սարքով: Հիմնականում ի հայտ են եկել Sr, Zn, Cu, Fe, Mn, Ti, Ca, K, Al, P, Si, Cl, S, Mg քիմիական տարրերը: Հետազոտությունների արդյունքում համեմատվել են և՛ նույն, և՛ տարբեր տարածաշրջաններում աճած կանեփի բույսերն ու դրանցից ստացվող թմրամիջոցները թե՛ քանակական ու որակական, թե՛ տարրական (հանքային) կազմի հատկանիշներով:

«Մտավոր սեփականության օբյեկտների, մասնավորապես ապրանքային նշանների արժեքների պարզման արդյունավետ ուղիների մշակումը, մեթոդաբանության կատարելագործումն ու կիրառման առանձնահատկությունները ՀՀ-ում» թեմայի շրջանակում իրականացվել է հեղինակային ու հարակից իրավունքների ոլորտի օրենսդրական կարգավորումների կիրարկման համատեքստում առկա բացերի վերլուծություն: Պարզվել է, որ հարցերը հիմնականում առնչվում են իրավունքի խախտման հետևանքով պատճառված վնասի չափի մեծության հաշվարկմանն ու իրավունքի գրանցման փաստի իրավաչափ լինելու կամ չլինելու արդյունքում առաջացած օրինախախտման արդյունքում պատճառված վնասի չափի հաշվարկմանը:

«Հայաստանի Հանրապետությունում տարածված միևնույն բնակլիմայական որոշ տարածքներում աճող մերկասերմ և ծածկասերմ ծառերի առանձին տեսակների աճի ինտենսիվության գնահատումը և տարբերակող հատկանիշների գիտական հիմնավորումը» թեմայի շրջանակում կատարվել են միևնույն բնակլիմայական պայմաններում աճող ծառերի տեսակային պատկանելիության վերաբերյալ վերլուծություններ:

«ՀՀ-ում իրացվող կաթնաթթվային սննդամթերքի որակի և անվտանգության պահանջների համապատասխանության վերաբերյալ փորձագիտական հետազոտությունների առանձնահատկություններն ու արդյունքների գնահատումը՝ տվյալ ոլորտը կանոնակարգող ՀՀ և ԵԱՏՄ տարածքում գործող նորմատիվային փաստաթղթերի կարգավորումների համատեքստում» թեմայի շրջանակում ուսումնասիրվել է փորձաքննության տրամադրված կաթնամթերքի տարբեր տարատեսակներում *Staphylococcus aureus* մանրէի տարածվածությունը: Նշված մանրէն հայտնաբերվել է 25 նմուշներից 4-ում: Իրականացված փորձագիտական հետազոտությունների ընթացքում կատարվել են ինչպես հայրենական, այնպես էլ օտարերկրյա արտադրողների ըմպելի յոգուրտների ու բիոկեֆիրների մանրէաբանական հետազոտություններ: Հետազոտված 12-ից 9-ը (75%) փորձանմուշներում հայտնաբերվել են *Bacillus* ցեղի, β -հեմոլիտիկ ակտիվությամբ օժտված բակտերիաներ: Ստացված տվյալները փաստում են, որ կաթնամթերքի այդ տարատեսակներն ախտածին մանրէների համար կարող են հանդիսանալ բնական պահեստարաններ, հետևաբար դրանց պաստերացման մեթոդով մանրէազերծումն անհրաժեշտ է փոխարինել նոր սերնդի մանրէազերծման մոտեցումներով:

«Ընտանեկան բռնության վրա ազդող քրեաբանական և վիկտիմոլոգիական գործոնների բացահայտումը» թեմայի շրջանակում ուսումնասիրվել են ընտանեկան բռնության վրա ազդող քրեաբանական գործոնները, դրանց նպաստող պատճառներն ու պայմանները, անցկացվել է նաև 480 անձի սոցիոլոգիական ուսումնասիրություն: Հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ ընտանեկան բռնության հասարակական ընկալումը, իրավական սահմանումն ու քրեական պատժելիությունը տարբեր են թե՛ ժամանակագրական, թե՛ աշխարհագրական առումներով: Որոշ երկրներում այն քրեականացված է, այլ երկրներում օրենքով չի պատժվում, որոշ երկրներում էլ համարվում

է ընդունված կարգ: Հայաստանում ընտանեկան բռնությունը ենթադրում է քրեական պատասխանատվություն քրեական օրենսգրքի տարբեր հոդվածներով: Իրականացված հետազոտության արդյունքներով պարզվել են բռնության տարածվածության ծավալները, ավելի հաճախ բռնության ենթարկվող ընտանիքի անդամը, ընտանեկան բռնություն գործադրելու պատճառները: Հետազոտության մասնակիցների բացարձակ մեծամասնությունը՝ 96.4%, տեղեկացված է եղել ընտանեկան բռնության մասին, ընդ որում, նրանց 23%-ի կարծիքով այն լայնորեն տարածված է մեր երկրում, իսկ 53.4%-ի կարծիքով՝ տարածված է որոշ չափով: Հարցվողների 78.2% որպես բռնության ենթարկված ընտանիքի անդամի նշել է կնոջը, 16.5%՝ երեխաներին, մնացածն էլ ընտանիքի այլ անդամների՝ ամուսին, ծնող և այլն: Ինչ վերաբերում է բռնության դեպքերի կանխարգելման միջոցներին, հարցվողների 21.6% անհրաժեշտ է համարել նյութական բարեկեցության ապահովումը (մասնավորապես աշխատատեղերի ստեղծումը հատկապես բարձր աշխատավարձով), 12.7%՝ բարոյահոգեբանական նորմալ մթնոլորտի (փոխադարձ հարգանք, փոխզիջում, փոխադարձ սեր ու հավատարմություն) ապահովումը, 12.4% կարևորել է իրավական պաշտպանվածությունը, 12.2%՝ բարձր կրթական մակարդակի ապահովումը, 17.4% առաջարկել է խնդրի դեմ պայքարը սկսել տարբեր կազմակերպությունների ստեղծմամբ ու մարդկանց իրազեկության մակարդակի բարձրացմամբ և այլն:

«Դատահոգեբանական փորձաքննություններում անձի հոգեբանական առանձնահատկությունների գնահատման մեթոդաբանության մշակումն ու առավել ամբողջական արդյունքների ապահովմանն ուղղված հետազոտական թեստերի փաթեթների ձևավորման գիտական հիմնավորումը» թեմայի շրջանակում իրականացվել են անձի հոգեբանական փորձաքննությունների ընթացքում կիրառվող մեթոդական մոտեցումների, հետազոտական թեստերի, փորձարարական արդյունքների համադրված վերլուծություն ու մշակում՝ ըստ փորձաքննության նպատակի, առաջադրված խնդիրների, փորձաքննվողների տարիքային առանձնահատկությունների ու հոգեբանական փորձաքննության ուղղությունների (ենթատեսակների): Շվեյցարիայի ձեռագրաբանական գիտությունների ինստիտուտի (IHS) հետ համատեղ իրականացվել է ձեռագրի միջոցով բացահայտվող հոգեբանական առանձնահատկությունների վերլուծությամբ համապատասխան մեթոդների համեմատում: Ստացված նախնական արդյունքները ցույց են տվել, որ հոգեբանական ու ձեռագրաբանական մեթոդիկաների կիրառմամբ ստացված տվյալների համընկնումը դեռևս կազմում է շուրջ 70-80%:

Գիտագործնական աշխատանքներ: Կազմակերպության աշխատակիցներն անցկացրել են վերլուծական բնույթի 91 սեմինար՝ միջազգային առաջավոր փորձի ուսումնասիրման, հնարավոր ներդրման ու Հայաստանի Հանրապետությունում կիրառման նպատակով, ակտիվորեն մասնակցել են փորձագիտական բնագավառներին առնչվող տարբեր առցանց սեմինարներին, մասնավորապես Ամերիկյան քրեագիտական լաբորատորիաների տնօրենների միության (ASCLD), Եվրոպական միության իրավապահ մարմինների ուսուցման գործակալության (CEPOL), Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի, «BUCHI Switzerland»-ի, «Legal Academy»-ի, «ThermoFisher Scientific»-ի, «PATENTUS»-ի, «LF Академия»-ի, «Sartorius»-ի, «Agilent technologies»-ի, «Horizon Europe»-ի, «Ultra Forensic Technology»-ի, «TOPCOP Project»-ի, «Академия Роскачества»-ի, «Российский национальный институт медицинского права»-ի և այլն:

Կազմակերպությունը շարունակել է համագործակցությունը նաև ԱՊՀ մի շարք երկրների, Վրաստանի Հանրապետության համանման դատափորձագիտական կառույցների հետ՝ նպատակ ունենալով զարգացնել գիտամեթոդական հնարավորությունները, մասնակցել է միջպետական ստանդարտների նախագծերի մշակման գործընթացին,

«Քիմիական նյութերի մասին» կառավարության որոշման նախագծերի, «Դատափորձագիտության գործունեության մասին», ՀՀ օրենքների նախագծի և այլ իրավական ակտերի քննարկմանը:

Շարունակվել են տվյալների շտեմարանների համալրման աշխատանքները՝ փամփուշտների ու պարկուճների, ներկանյութերի, սառը զենքերի նմուշների, տարբեր մակնիշի մեքենաների թափքի նույնականացման համարների տեղակայությունների, կեղծ մետաղադրամների բաղադրությունների, կեղծ թղթադրամների (ՀՀ, ՌԴ, ԱՄՆ, Եվրո), գրելագործիքների, պայթուցիկ նյութերի արգասիքների, պարենային ու ոչ պարենային ապրանքների, անշարժ գույքի արժեքների, հայտնի հեղինակների ոճային ու կենսագրական տվյալների, ինչպես նաև GC-7890A MSD-5975C մոդելի մասս-սպեկտրոմետրի համար SUDMED-MS_3016 գրադարանի ներդրման (3116 անվանում նյութերի տեսականի), Cayman Spectral Library.new (CSL) գրադարանի ներդրման (2000 անվանում նյութերի տեսականի) ու SWGDRUG.3.9L գրադարանի ներդրման (4000 անվանում նյութերի տեսականի): Շարունակվել են դատափորձագիտական բնագավառում նոր դենդրոխրոնոլոգիական գործիքային «LINTAB» LTM06-E մոդելի սարքի ու TSAP-Win համակարգչային ծրագրի միջոցով ապօրինի ծառահատումների հիմնական օբյեկտ հանդիսացող ծառատեսակներից վերցված նմուշների տարեկան օղակների պատկերների բազայի համալրման աշխատանքները: «Genetic Analyzer 3500» գործիքային սարքի ու «GeneMapper™ ID-X Software v1.6» համակարգչային ծրագրի միջոցով սկսվել է դատագենետիկական փորձագիտական հետազոտությունների ԴՆԹ տվյալների պահոցի ձևավորումը, որտեղ ներառված են ԴՆԹ սեկվենավորված ու համեմատական հետազոտության համար պիտանի ԴՆԹ-բնութագրերը:

Ստորև ներկայացվում են 2023թ. իրականացված դատափորձաքննությունների տեսակների ու քանակի ամփոփ տվյալները՝

N	Տարեթիվ	Քրեադատավարական շրջանակներում կատարված դատական փորձաքննություններ	
		քանակային ցուցանիշը (հատ)	տեսակների քանակը (հատ)
1	2023	12931 (առ 28.11.2023թ.)	28

Գիտաուսումնական աշխատանքներ: ՀՀ դատախազության ու կազմակերպության միջև կնքված «Լրացուցիչ կրթության ուսուցման ծառայությունների գնման» պետական պայմանագրի շրջանակում իրավասու մարմինների թվով 111 աշխատող անցել է կատարելագործման ու վերապատրաստման ուսուցողական դասընթացներ: ԳԱԱ համակարգում դատական փորձագետի որակավորում է ստացել 15 հավակնորդ:

Կազմակերպությունում ճանաչողական այցեր են կազմակերպվել Երևանի պետական համալսարանի, ԱԱԾ գիտաուսումնական կենտրոնի, Հայաստանի ազգային պոլիտեխնիկական համալսարանի հիմնադրամի լեռնամետալուրգիայի ու քիմիական տեխնոլոգիաների ինստիտուտի, Դատական փորձաքննությունների և հոգեբանության ինստիտուտի, Մ.Մաշտոցի անվ. և Եվրասիա միջազգային համալսարանների և այլ բուհերի ուսանողների համար:

Գիտափորձնական-վերլուծական աշխատանքներ: Արյան ու մեզի փորձանմուշներում ցնդելի նյութերի, հատկապես էթիլ սպիրտի հայտնաբերման և քանակական որոշման նպատակով կատարվել են բոց-իոնային դետեկտորով ու գոլորշիացման համակարգով համակցված գազային քրոմատագրաֆով (Agilent Technologies GC 7820A, FID, Agilent Technologies 7697A Headspace) գիտափորձնական աշխատանքներ, լրամշակվել է մեթոդի նախնական տարբերակը՝ ավարտուն տեսքի են բերվել կենսաբանական օբյեկտների նմուշապատրաստման ու ներդրված մեթոդով աշխատելու համար գործիքի վրա

սահմանված պարամետրերի օպտիմալացման պայմանները, ընտրվել է էթիլ սպիրտի հայտնաբերման միջակայքը, փորձարկումների միջոցով ապահովվել է կիրառելիության ու վերլուծական տիրույթի, կրկնելիության ու վերարտադրելիության բնութագրերի առկայությունը:

Փորձարկվել են բջջային հեռախոսների ներքին հիշողության կրիչներին հասանելիություն ստանալու, դրանցում պարունակվող տեղեկատվության հետազոտման, վերծանման, կրիչներից ջնջված տեղեկատվության վերականգնման համար նախատեսված մի շարք արդի ծրագրային ապահովումներ: Կատարվել է ՀՀ-ում քրեական վարույթ իրականացնող տարբեր մարմինների կողմից նշանակված համակարգչատեխնիկական փորձաքննությանը ներկայացված բջջային հեռախոսների ու պլանշետային համակարգիչների ներքին հիշողության կրիչների ֆիզիկական մակարդակի փորձագիտական պատճենների բարեհաջող ստացում ու վերծանում, այդ թվում՝ ջնջված տեղեկատվության վերականգնում:

Կատարվել են աուդիոձայնագրային փորձաքննությունների համար նախատեսված ժամանակակից «Sound Cleaner» ու «STC SIS» ծրագրային ապահովումների կիրառման ուսումնասիրություններ, նաև նախկինում ստացված ու կատարված աուդիոձայնագրային փորձաքննությունների վերլուծություն, վեր են հանվել նախկինում կիրառվող տեխնիկական ու ծրագրային հնարավորություններով լուծման համար անհնարին համարվող խնդիրները: Գիտափորձնական վերլուծությունների արդյունքում վերը նշված ծրագրային ապահովումների առավել արդյունավետ աշխատանքի ու աուդիոձայնագրային փորձաքննությունների ոլորտում առկա արդի անլուծելի համարվող խնդիրների լուծման նպատակով ուսումնասիրվել, մշակվել են անհրաժեշտ մեթոդական ծրագրային մոտեցումներ և ներդրվել են ժամանակակից ալգորիթմներով ձայնային ազդանշանի աղմուկից մաքրման ու ձայնագրությունների մշակման, ձայնագրություններում մոնտաժման հատկանիշների, մշակման հետքերի հայտաբերման, ձայնագրությունների տեխնիկական տվյալների հետազոտության ու վերլուծության, բանավոր խոսքի նույնացման ժամանակ կիրառվող նորարար մեթոդներ:

Կատարվել են նաև ավտոտեխնիկական ու տեսաձայնագրային համալիր փորձագիտական հետազոտությունների նոր մեթոդների մշակման ու ներդրման, կրակոց արձակող անձի ձեռքերի ու հագուստի վրա կրակոցի արգասիքների հայտնաբերման ներկայում քրեագիտության բնագավառում արդիական համարվող գործիքային հետազոտման մեթոդի տեղայնացման աշխատանքներ:

Սկսվել է մարդու կենսաբանական ծագման բոլոր տեսակի նմուշներով ու հետքերով անձի գենետիկական նույնականացման հետազոտական կարողությունների ձևավորման գործընթացն ինչպես 1 անձից թողնված ԴՆԹ-ով, այնպես էլ 2 և ավելի անձանց ԴՆԹ-ների խառնուրդներով՝ պայմանավորված ԴՆԹ բնութագրում մաժոր ու մինոր բաղադրիչների տարանջատմամբ, դոնոր բնութագրերի հետ համեմատական հետազոտությունների իրականացմամբ:

Հրապարակումներ

Մենագրություններ, ժողովածուներ, գրքեր

1. Դատական փորձաքննություն և քրեագիտություն հայկական հանդես, N 9, Ե., «ԳՈՒԴ ՊՐԻՆՏ» հրատ., 2023, 149 էջ:
2. Դատական փորձաքննություն և քրեագիտություն հայկական հանդես, N 10, Ե., «ԳՈՒԴ ՊՐԻՆՏ» հրատ., 2023, 176 էջ:

3. Իսրայելյան Գ.Վ., Թմրահանցավորության դեմ պայքարի նյութաիրավական և քրեաբանական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., «ԹԱՍԿՍՊԸ» հրատ., 2023, 220 էջ:
4. Իսրայելյան Գ.Վ., Քրեական զոհաբանություն. բնութագիրը և բաղադրիչները, Ե., «ԹԱՍԿՍՊԸ» հրատ, 2023, 116 էջ:
5. Մամիկոնյան Կ.Հ., Փորձագիտություն և ակտիվների գնահատում, Ե., հեղինակ. հրատ., 2023, 223 էջ:
6. Хох Н.А., Ермохин М.В., Восканян П.С., Петросян А.А., Жаворонков Ю.М., Словарь основных терминов судебной ботанической (дендрохронологической) экспертизы, Минск, справ.-метод. пособие, НПЦ Гос. ком. судеб. Экспертиз, 2023, 38 с..

Գրախոսվող ամսագրերում ու գիտաժողովների գրախոսվող ժողովածուներում տպագրված հոդվածներ

7. Աղայան Ս.Ռ., Աղայան Ռ.Ս., Ճանապարհատրանսպորտային պատահարի վրա ճանապարհային պայմանների ազդեցության հետազոտումը, Ե., «Օրենքի պատվար», N 16, 2023, էջ 8-16:
8. Ավագյան Լ.Ա., Թառոյան Ս.Ք., Դիակային և դաշտանային արյան տարբերակումը SERATEC PMB թեստի միջոցով, ստացված արդյունքների գնահատման առանձնահատկությունները և նշանակությունը դատակենսաբանական փորձագիտական հետազոտությունների բնագավառում, Ե., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N 2-3 (75), 2023, էջ 103-111:
9. Իսրայելյան Գ.Վ., Թմրամիջոցների, հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, արեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված հանցագործությունների առարկայի տեսակները և առանձնահատկությունները, Ե., «Դատական իշխանություն», N 4-6 (286-288), 2023, էջ 76-83:
10. Իսրայելյան Գ.Վ., Թմրահանցավորության քրեաբանական բնութագիրը և կանխարգելման հարցերը Հայաստանի Հանրապետությունում, Ե., «Բանբեր Եվրասիա համալսարանի», N 2, 2023, էջ 9-15:
11. Իսրայելյան Գ.Վ., Թմրամիջոցների հոգեմետ (հոգեներգործուն) նյութերի, դրանց պատրաստուկների, արեկուրսորների, խիստ ներգործող կամ թունավոր նյութերի օրինական շրջանառության դեմ ուղղված խախտումների համար պատասխանատվության իրավական հիմքերի կատարելագործման որոշ հարցերը, Ե., «Դատական իշխանություն», N 10-12 (292-294), 2023, էջ 15-23:
12. Իսրայելյան Գ.Վ., Մխիթարյան Ս.Ա., Հայաստանի Հանրապետությունում ընտանեկան բռնության բնական լատենտայնության կանխարգելման որոշ հարցեր, Ե., «Բանբեր», N 1, 2023, էջ 18-25:
13. Ծերեթյան Կ.Ո., Արագածոտնի մարզի Ապարանի ենթատարածքի XIX-XXդդ. եկեղեցիները, Ե., «Հուշարձան» գիտ. հանդես, N 1 (ԺԺ), «Պատմամշակութային ժառանգության մատենաշար», N 20, 2023, էջ 112-125:
14. Նիկոլյան Ս.Հ., Ցականյան Ա.Վ., Անդրեասյան Ն.Ա., Մարտիրոսյան Ս.Թ., Սննդամթերքի ոլորտը կանոնակարգող նորմատիվային փաստաթղթերում առկա տարբերությունները Staphylococcus ցեղի մանրէների վերաբերյալ, Ե., «Հայաստանի բժշկություն», հ. L XIII, N 3, 2023, էջ 133-140:
15. Սանթրոսյան Ա.Վ., Իշխանյան Յու.Ռ., Փոքր հիդրոկայանների գործունեության հետևանքով շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատականը էկոլոգիական փորձաքնությունների շրջանակներում, Ե., «Օրենքի պատվար», N 16, 2023, էջ 185-194:
16. Агузумцян Р.В., Научное наследие профессора О.Тутунжяна (К 105-летию со дня рождения), “Психологический журнал”, Ин-т психологии РАН, т. 44, N 5, 2023, с. 103-108.
17. Алоян М.А., Особенности экспертных исследований подписей, выполненных одним лицом с разрывом во времени, O‘zbekiston respublikasi adliya vazirligi X.Sulaymonova nomidagi respublika sud ekspertiza markazi, O‘zbekiston sud ekspertizasi, N 4 (11), 2023, с. 58-69.
18. Восканян П.С., Авоян Л.А., Языковые проблемы судебно-экспертного перевода и их практическое разрешение, Міністерство внутрішніх справ України Експертна служба, Кіровоградський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, «Актуальні питання вдосконалення судово-експертної та правоохоронної діяльності», Збірник матеріалів засідання N 5 Міжнародної науково-практичної конференції, 23 березня 2023 року Кропивницький, с. 437-440.
19. Исраелян Г.В., Кибервиктимология: понятие и составляющие элементы, Ե., «Օրենքի պատվար», N 16, 2023, էջ 264-270:

20. Израелян Г.В., Необходимая оборона: новые регламентации и проблемы совершенствования в РА, Минск, сб. научн. тр. “Проблемы укрепления законности и правопорядка: наука, практика, тенденции”, вып. 16, 2023, с. 205-211.
21. Израелян Г.В., О вопросе совершенствования института освобождения от административной ответственности в РА, Ер., «ՀՀ օրինականության հարմարեցումը և անվտանգությունը», 3(111), 2023, с. 149-162.
22. Мачкалян К.Г., Некоторые особенности проведения судебной взрывотехнической экспертизы, М., “Судебная экспертиза в современном мире”, изд. центр Ун-та им. О.Е. Кутафина (МГЮА), 2023, с. 267-269.
23. Мачкалян К.Г., Применение атомно-абсорбционной спектроскопии в судебно-баллистической экспертизе, Минск, сб. научн. тр. “Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы”, вып. 2 (54), 2023, с. 165-168.
24. Николян С.А., Обнаружение гемолитических видов рода *Bacillus* в питьевых йогуртах, реализуемых на потребительском рынке РА, Минск, сб. научн. тр. “Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы”, вып. 2 (54), 2023, с. 169-172.
25. Овсепян А.Н., Особенности применения специальных знаний и навыков по констатации фактов совершенных военных преступлений, М., мат. XI меж. научно-практич. конф. “Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях”, 2023, с. 255-259.
26. Овсепян А.Н., Гахнапетян А.П., Восканян П.С., Особенности высококвалифицированного кадрового обеспечения судебно-экспертной деятельности: научно-методические и организационные подходы, Минск, мат. меж. науч.-практич. конф. “Роль и значение судебно-экспертной деятельности и судебной экспертологии в обеспечении национальной безопасности”, 2023, с. 191-195.
27. Оганнисян В.И., Особенности судебно-экспертного исследования характеристик патронов, предназначенных для ручного огнестрельного нарезного оружия, Саратов, мат. XI меж. конф. по криминалистическому исследованию оружия, изд. “Техно-Декор”, 2023, с. 38-42.
28. Товмасян А.Г., Некоторые особенности тестирования и идентификации способа изготовления альфа-пирролидинопентиофенона, O‘zbekiston respublikasi adliya vazirligi X.Sulaymonova nomidagi respublika sud ekspertiza markazi, O‘zbekiston sud ekspertizasi, N 2 (9), 2023, с. 12-19.
29. Франгян В.Р., О некоторых тактических особенностях осмотра места пожара, Chisinau, LEGEA ȘI VIAȚA LAW AND LIFE ЗАКОН И ЖИЗНЬ, International Conference Qualitative Research of the crime scene an important factor in Subsequent judicial expertise, 14th april 2023, с. 10-14.
30. Хох Н.А., Петросян А.А., Установление места произрастания срубленных деревьев дендрохронологическим методом, Минск, мат. III межд. научно-практич. конф., 2023, с. 170-173.
31. Цаканян А.В., Андреасян Н.А., Николян С.А., Мартirosян С.Т., Прикладное значение грибов в жизни человека как источник природных биологически активных соединений, Е., «Հայաստանի կենսաբանական հանդես», N 2-3 (75), 2023, էջ 88-95:
32. Aguzumtsyan R., Shakhverdyan G., Ambartsumyan M., Mamyan T., Gabrielyan A., Sistemik features of forensic and legal psychological expertise, Zürich, / Handwriting Research: Forensics and Legal, Publisher: epubli b”” the edition, 2023, pp. 105-126 (<http://www.amazon.de/en/dp/3757565940>)
33. Mkhitaryan S., Drug trafficking problems and approaches to prevention in Armenia: Expert opinions, Y., Journal of Sociology: Bulletin of Yerevan State University, v. 14, N 1(37), 2023, pp. 96-104.
34. Tavadyan G., Gabrielyan H., Nazaryan K., Certain features of determining the market price of a vehicle when carrying out forensic commodity examination, Kharkiv, Program of international Scientific and Practical Conference Relevant Issues of Forensic Science and Criminalistics on the occasion of anniversaries of outstanding scientists: the 95th anniversary of L.Yu.Arotsker (Arotsker’s Readings) and the 105th anniversary of M.V.Saltevskiy, 2023, pp. 43-46.
35. Sukiasyan A., Hovhannisyan A., Aslikyan M., Galstyan A., Simonyan A., Kroyan A., Kirakosyan A., Assessment of ultra-trace elements pollution in the arable soils near the lake Sevan correcting for its toxicity, М., сб. тр. XXIV межд. научно-практич. конф. “Актуальные проблемы экологии и природопользования”, т. 1, 2023, с. 345-249.
36. Khokh A., Petrosyan A., Pollen as a bioindicator of environmental quality, Actual environmental problems, Proceedings of the XIII International Scientific Conference of young scientists, graduates, master and PhD students, N 30, Minsk, 2023, pp. 153-154.

Հոդվածները հրատարակվել են «Дискуссионные вопросы теории и практики судебной экспертизы» V միջազգային գիտապրակտիկ գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Մ., 2023, 680 էջ:

37. Агузумцян Р.В., Пути повышения эффективности судебно-психологической экспертизы, с. 25-29.
38. Амбарцумян М.В., Особенности судебно-психологической экспертиз инцидентов в вооруженных силах РА, с. 34-40.

39. Мамян Т.С., Шахвердян Г.Д., Особенности посмертных судебно-психологических экспертиз, с.418-422.

Հոդվածները հրատարակվել են «Актуальные проблемы юридической психологии» միջազգային գիտապրակտիկ գիտաժողովի նյութերի ժողովածուում, Մ., 2023, 572 էջ:

40. Амбарцумян М.В., Габриелян А.К., Особенности проведения посмертной судебно-психологической экспертизы, с. 224-229.
41. Мамян Т.С., Шахвердян Г.Д., Особенности способности оказания сопротивления в рамках судебно-психологической экспертизы насилия, с. 312-318.

Հոդվածները հրատարակվել են «Դատական փորձաքննություն և քրեագիտություն հայկական հանդես»-ում, N 9, Ե., «ԳՈՒԴ ՊՐԻՆՏ» հրատ., 2023, 149 էջ:

42. Խաչատրյան Մ.Վ., Էլիազյան Դ.Ս., Ղազարյան Գ.Ղ., Ոսկանյան Պ.Ս., Արտադրական կանեփի արտադրման, վերամշակման և փորձաքննության անցկացման խնդիրների վերլուծությունը, էջ 17-23:
43. Գաբրիելյան Հ.Բ., Թավադյան Գ.Կ., Նազարյան Կ.Հ., Տրանսպորտային միջոցի մոդիֆիկացիայի ու սերնդի փոփոխությամբ պայմանավորված անցած ժամանակահատվածի դրությամբ տրանսպորտային միջոցի շուկայական արժեքի պարզումը դատաապրանքագիտական փորձաքննությունների շրջանակներում, էջ 24-31:
44. Հարությունյան Ա.Ա., Մովսիսյան Շ.Ա., ՀՀ-ում հեղինակային և հարակից իրավունքների դատական փորձաքննությունների անցկացման առանձնահատկությունները՝ օրենսդրական կարգավորումների կիրարկման համատեքստում, էջ 32-38:
45. Մամիկոնյան Կ.Հ., Դատական փորձագետի գիտական հետազոտական աշխատանք կատարելու փորձառության պահանջը հատուկ գիտելիքների կիրառման բնագավառում, էջ 39-45:
46. Սիմոնյան Յ.Հ., Կանեփից ստացված թմրամիջոցների գործածման բժշկասոցիալական տեսական և գործնական դրսևորումներն ու հետևանքները, էջ 46-53:
47. Մարգարյան Ռ.Ս., Էլեկտրատեխնիկական փորձաքննության որոշ առանձնահատկությունների մասին, էջ 101-107:

Հոդվածները հրատարակվել են «Դատական փորձաքննություն և քրեագիտություն հայկական հանդես»-ում, N 10, Ե., «ԳՈՒԴ ՊՐԻՆՏ» հրատ., 2023, 176 էջ:

48. Գևորգյան Ա.Ս., Անմեղսունակության դատափոզեցումական փորձաքննություններում զառանցական համախտանիշի հետազոտության դեպքերում թույլ տրվող փորձագիտական սխալները՝ տարբեր նոզոլոգիական հիվանդությունների դեպքերում, էջ 51-57:
49. Իսրայելյան Գ.Վ., Ղուկասյան Ա.Պ., Հայաստանի Հանրապետությունում բնակարանային գողությունների բնական լատենտայնության կանխարգելման որոշ հարցեր, էջ 58-62:
50. Կիրակոսյան Ն.Ա., Կենսաբանական օբյեկտներում էթիլ սպիրտի հայտնաբերման և որոշման հետազոտական մեթոդների համեմատական վերլուծությունը, էջ 9-15:
51. Մամիկոնյան Կ.Հ., Գալստյան Է.Լ., Բիզնեսի հոգեբանություն. կամ՝ ձեռնարկատիրության վարման նոր կանոններ տնտեսական հանցագործությունների կանխարգելման համատեքստում, 122-129:
52. Ղահրամանյան Զ.Գ., Հրդեհատեխնիկական փորձաքննության շրջանակներում նավթամթերքների և դյուրավառ հեղուկների հետքերի հայտնաբերման և դրանց նույնականացման խնդիրները, էջ 130-135:
53. Մամիկոնյան Կ.Հ., Ստեփանյան Լ.Ս., Պետական մասնակցությամբ ընկերությունների գույքի ոչ արդյունավետ կառավարման հետևանքները, էջ 136-145:

ԳԻՏԱԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՆԵՐ

Հաշվետու տարում անցկացվել է 1 ընդհանուր ժողով:

Ապրիլի 21-ի տարեկան ընդհանուր ժողովը բացել և ԳԱԱ 2022թ. գիտական գործունեության արդյունքների մասին զեկուցմամբ հանդես է եկել ԳԱԱ նախագահ ակադեմիկոս Ա.Սադյանը: Ակադեմիայի 2022թ. գիտակազմակերպական գործունեության մասին զեկուցել է ԳԱԱ ակադեմիկոս-քարտուղար թղթակից անդամ Ա.Իշխանյանը: Ժողովը քննարկել և հավանություն է տվել 2022թ. գործունեությանը:

Ժողովում լսվել է ԳԱԱ արտաստասանյան անդամ Վ.Սաքանյանի «Կենսատեխնոլոգիան բժշկության համար. քաղցկեղի թիրախավորված թերապիա» գիտական զեկուցումը:

ՆԱԽԱԳԱՀՈՒԹՅՈՒՆ

Հաշվետու տարում անցկացվել է նախագահության 11 նիստ, քննարկվել է շուրջ 25 հարց:

Գիտության տարբեր ոլորտներում առկա հիմնախնդիրների վերաբերյալ քննարկումներ կազմակերպելու, մասնագիտական կարծիք ձևակերպելու և պետական կառավարման մարմիններին ու գերատեսչություններին, ինչպես նաև մասնավոր սեկտորին խորհրդատվություն տրամադրելու նպատակով նախագահության որոշմամբ ձևավորվել են մասնագիտական պրոբլեմային խորհուրդներ՝ հատուկ նշանակության հիմնախնդիրների, ներդրումային հարցերի, կենսաբազմազանության ու կենսաանվտանգության, սեյսմաբանության, սեյսմակայուն շինարարության, բնական ու տեխնածին աղետների, պատմագիտության և մշակութաբանության, տերմինաբանության հիմնախնդիրների, ենթակառուցվածքների զարգացման հիմնախնդիրների: Հաստատվել են խորհուրդների նախագահները:

Նախագահությունը որոշում է կայացրել հիմնադրել «Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամ, հաստատել է կանոնադրությունն ու հոգաբարձուների խորհրդի կազմը:

Նախագահության որոշմամբ սահմանվել է ՀՀ ԳԱԱ մրցանակ հետևյալ բնագավառներում՝ ֆիզիկամաթեմատիկական և տեխնիկական գիտություններ, քիմիա, կյանքի և երկրի մասին գիտություններ, հասարակական և հումանիտար գիտություններ:

Նախագահության որոշմամբ հաստատվել է ԳԱԱ նախագահության կառուցվածքը, աշխատակազմի հաստիքացուցակն ու աշխատողների թիվը, ԳԱԱ 2023թ. արտադրությունից կտրված, հեռակա և վճարովի ասպիրանտուրայի ընդունելության արդյունքները:

Նախագահության նիստում ընտրվել են Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի, Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության, Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության, Պատմության, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտների տնօրեններ, ընտրվել է «Հայաստանի կենսաբանական հանդեսի» գլխավոր խմբագիրը:

Նախագահության որոշմամբ Մոսկվայի Մ.Լոմոնոսովի անվ. պետական համալսարանի ռեկտոր, ՌԳԱ ակադեմիկոս Վ.Սադովնիչին պարգևատրվել է ՀՀ ԳԱԱ ոսկե մեդալով:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱԿԱՆ ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԶԱՅԻՆ ՑԱՆՑ (ASNET-AM)

Ակադեմիական գիտահետազոտական համակարգչային ցանցը (ASNET-AM) համաեվրոպական գիտակրթական ցանցի GEANT միջավայրում ներկայացված է որպես ազգային գիտակրթական ցանց: 2023թ. տարվել են ցանցային ծառայությունների բարելավման, ցանցային կապի ուղիների որակի բարելավման, առցանց ծառայությունների անվտանգության ապահովման և ամպային ռեսուրսների օգտագործման ընդլայնման աշխատանքներ:

Իրականացվել է ցանցի հիմնական հանգույցների շուրջօրյա (24/7) աշխատանքի ապահովում հիմնական կապուղիների 10 Գբիտ/վ թողունակությամբ, իսկ կազմակերպությունների համար՝ մինչև 1 Գբիտ/վ: Ցանցն ունի և պահպանում է երաշխավորված 2 Գբիտ/վրկ երկկողմանի կապուղու ակտիվ վիճակը դեպի ինտերնետ (երկրորդ պահեստային կապով տեղական հեռահաղորդակցման մատակարարին) և դեպի Հայաստանի այլ գիտական ու մասնավոր ցանցեր: Աշխատանքներ են տարվում համաեվրոպական GEANT գիտակրթական ցանցի հետ կապուղու արագությունը 2-ից 10 Գբիտ/վրկ բարձրացնելու, WiFimon մոնիթորինգի համակարգ ներդնելու, Zabbix մոնիթորինգային համակարգի՝ Telegram Bot-ի միջոցով ծանուցման համակարգելու ուղղությամբ: NMaaS նախագծի հիման վրա NetBox համակարգի միջոցով ստեղծվել է բոլոր երթուղային սարքերի տվյալների բազա, որը ներառում է սարքերի կապերը միմյանց հետ:

Ցանցի կայունությունն ու արագության բնութագրերն ապահովելու համար իրականացվել է հանգույցային ցանցի բոլոր սարքերի պարամետրերը վերակազմավորելու և օպտիմալացնելու լայնածավալ աշխատանք: Ներքին օպերացիոն համակարգերը թարմացվել են վերջին կայուն տարբերակներով, փոփոխվել են բոլոր հանգույցների սարքերի Loopback հասցեներն ու դինամիկ երթուղավորումները: Որոշ հանգույցների երթուղիները թարմացվել և փոխարինվել են, մնացածը նույնպես նախատեսվում է փոխարինել:

Իրականացվում են Ազգային սուպերհամակարգչային կենտրոնի հանգույցների միջև կապի ստեղծման աշխատանքներ:

Հանրապետության 5 քաղաքներում իրականացվող ցանցային ծառայություններից օգտվել են 65 կազմակերպությունների բազմաթիվ գիտնականներ, ասպիրանտներ, ուսանողներ, գիտական աշխատողներ և այլ մասնագետներ:

ՍԵՎԱՆԱ ԼՃԻ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՁԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎ

Հանձնաժողովի նիստերում քննարկվել են Սևանա լճի էկոհամակարգի, բնական ռեսուրսների պահպանման, վերականգնման, վերարտադրության ու արդյունավետ օգտագործման խնդիրները:

Հանձնաժողովն անցկացրել է 35 նիստ, քննարկվել են Սևանա լճի ու նրա ջրավազանի հետ առնչվող ՀՀ նախարարությունների, գերատեսչությունների, մարզպետարանների և մի շարք ՓԲԸ ու ՍՊԸ կողմից ներկայացված ծրագրերի, նախագծերի, հաշվետվությունների տեխնիկատնտեսական հիմնադրույթների վերաբերյալ փորձագիտական եզրակացությունների, կարծիքների հետ կապված խնդիրները:

Հանձնաժողովը շարունակել է ակտիվ համագործակցությունը Շրջակա միջավայրի նախարարության, նրա ենթակառուցների, այդ թվում՝ «Հիդրոօդերևութաբանության և

մոնիթորինգի կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի, ՏԿԵՆ ջրային կոմիտեի և Գեղարքունիքի մարզպետարանի հետ:

Համագործակցելով միջազգային կազմակերպությունների հետ՝ հանձնաժողովը կազմակերպել է քննարկումներ ADWISE Consulting կազմակերպության ներկայացուցիչների հետ՝ քննության առնելով «Սևանա լճի շրջակա միջավայրի պահպանություն» EU4Sevan ծրագրի ՄԱԶԾ բաղադրիչի շրջանակում իրականացվող լճի երկարաժամկետ ազգային տեսլականի սահմանման ճանապարհային քարտեզի իրականացման ընթացքը, անցկացրել է պարբերական քննարկումներ EU4Sevan ծրագրի թիմի հետ՝ իրականացվող ու պլանավորվող աշխատանքների վերաբերյալ տեղեկատվության պարբերական թարմացման նպատակով, կատարվել է աշխատանքների ներկայացում ու հետագա քայլերի քննարկում:

Հանձնաժողովին փորձաքննության ներկայացված 41 ծրագրերին, նախագծերին ու առաջարկություններին տրվել են կարծիքներ՝ բացասական 16 կարծիք է ներկայացվել Սևանա լճից ջրառի, լճի ջրավազանում տարբեր բնույթի հանքավայրերի բացման ու ԿՄԿ-մեխանիկական մաքրման կայանների արդիականացման, երկրաբանական ուսումնասիրություններ կատարելու վերաբերյալ ներկայացված ծրագրերին ու նախագծերին, դրական 25 կարծիք՝ լճի էկոհամակարգերի վերականգնման, պահպանման ու օգտագործման, ոռոգման, «Հայաստանի Հանրապետության հողային օրենսգրքում փոփոխություն և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի նախագծի, արևային ֆոտովոլտային էլեկտրակայանների հիմնման, Գեղարքունիքի մարզում երկրաբանական հետախուզական ուսումնասիրության աշխատանքների՝ շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության նախնական գնահատման հայտերի վերաբերյալ: Քննարկվել է 19 առաջարկություն ու խնդիր՝ կապված Սևանա լճից ջրբացթողումների, ջրակորուստների նվազեցման, բույսերի ջրապահանջի նորմերը պահպանելու, լճի ջրածածկման ենթակա տարածքների մաքրման, լճի բացասական հաշվեկշռի կարգավորման ու բնակավայրերի կոյուղաջրերի խնդիրների հետ, տրվել են համապատասխան առաջարկություններ: Հանձնաժողովը քննարկել և հավանություն է տվել Սևանում ձկան ու խեցգետնի արդյունագործական որսի տարեկան առավելագույն չափաքանակների վերաբերյալ, կազմակերպվել են հանդիպումներ, ոռոգման նպատակով լճից ջրառի մասին որոշման նախագծի համատեղ քննարկումներ: Հանձնաժողովի նիստերում քննարկվել և հաստատվել են 2024թ. աշխատանքային ծրագիրն ու տարեկան գործունեության հաշվետվությունը:

Հանձնաժողովը տարբեր բնույթի խնդիրներ քննարկելիս առաջնորդվել է հետևյալ սկզբունքներով՝ Սևանա լճից ոռոգման ու այլ նպատակներով ջրթողումներն իրականացնել միայն լճի դրական հաշվեկշիռը պահպանելու պայմանով, ապահովել Սևանա լճի արդյունագործական ձկնատեսակների որսի արդյունավետ կառավարումը, կատարելագործել Սևանա լճի էկոլոգիական համակարգի հիդրոէկոլոգիական մոնիթորինգի պայմանները, ներդնել բնապահպանական նորագույն տեխնոլոգիական առաջարկություններ լճի ջրային ռեսուրսների պահպանման ու օգտագործման ոլորտում, վերահսկել և կանխարգելել լճի էկոհամակարգին վտանգ սպառնացող երևույթներն ու միջոցառումները:

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԿԱՊԵՐԻ ՎԱՐՉՈՒԹՅՈՒՆ

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱՏԵԽՆԻԿԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐ

Հաշվետու տարում ԳԱԱ-ն շարունակել է համագործակցությունը միջազգային գիտական կառույցների ու գիտությունների ակադեմիաների հետ: Առկա համագործակցություններն ակտիվ պահելու և նոր համագործակցություններ նախաձեռնելու նպատակով

ԳԱԱ պատվիրակություններն այցելել են տարբեր ակադեմիաներ ու այլ միջազգային կառույցներ:

Ապրիլին տեղի է ունեցել «Գերծանր միջուկներ և ատոմներ» միջազգային գիտաժողովը՝ նվիրված աշխարհահռչակ հայազգի գիտնական, ՌԳԱ ակադեմիկոս, Մենդելեևի անվ. ՅՈՒՆԵՍԿՕ-Ռուսաստան միջազգային մրցանակի դափնեկիր, ՌԴ Դուբնայի Միջուկային հետազոտությունների միացյալ ինստիտուտի Միջուկային ռեակցիաների լաբորատորիայի գիտական ղեկավար, ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Յուրի Հովհաննիսյանի 90-ամյակին:

Մայիսին ԳԱԱ նախագահ ակ. Ա.Սադյանը և նախագահի տեղակալ Վ.Սահակյանը Փարիզում մասնակցել են Միջազգային գիտական խորհրդի (ISC) անդամների «Գիտության մեջ սիներգիայի կիրառումը» միջնաժամկետ հանդիպմանը, որի նպատակն էր ամրապնդել ՄԳԽ անդամների կապերը, քննարկել գիտության ոլորտում համաշխարհային առաջընթացը, անդամների և ՄԳԽ կարիքներն ու առաջնահերթությունները:

Համագործակցության հնարավորությունների խթանման, երկկողմ հետազոտությունների զարգացման նպատակով ԳԱԱ ու արտերկրի ակադեմիաների միջև կնքվել են համագործակցության համաձայնագրեր, հուշագրեր:

Հունիսին Պոդգորիցայում (Չեռնոգորիա) ԳԱԱ ու Չեռնոգորիայի գիտությունների և արվեստի ակադեմիայի միջև ստորագրվել է գիտական համագործակցության համաձայնագիր:

Սեպտեմբերին ԳԱԱ հյուրընկալել է Չինաստանի գիտությունների ակադեմիայի պատվիրակությանը: Այցի ընթացքում ԳԱԱ նախագահ ակ. Ա.Սադյանը և ՉԳԱ փոխնախագահ Չ.Յապինը ստորագրել են գիտական համագործակցության հուշագիր ֆիզիկայի ու աստղաֆիզիկայի, էկոլոգիայի, քիմիայի ու կենսաբանության, երկրաբանության ոլորտներում համագործակցության ամրապնդման ու զարգացման նպատակով:

Դեկտեմբերին տեղի է ունեցել ԱՊՀ անդամ պետությունների հիմնարար գիտության ոլորտում համագործակցության խորհրդի XI հեռավար նիստը, որը նախագահել է 2023թ. խորհրդի նախագահ ընտրված ակ. Ա.Սադյանը: Նիստին մասնակցել են խորհրդի անդամներ Հայաստանից, Բելառուսից, Ղազախստանից, Ղրղզստանից, Ռուսաստանից, Տաջիկստանից, ԱՊՀ գործադիր կոմիտեի ներկայացուցիչներ, քննարկվել է ԱՊՀ անդամ պետությունների հիմնարար գիտության ոլորտում համագործակցության զարգացման 2023-24թթ. հիմնական միջոցառումների ծրագիրը, համագործակցության հետագա զարգացման հայեցակարգը, առաջնահերթ գործողությունների պլանը:

Հաշվետու տարում ԳԱԱ-ն տոնել է հիմնադրման 80-ամյակը: Հոբելյանական միջոցառումներին մասնակցել են ՀՀ վարչապետը, նախագահը, ԿԳՄՍ նախարարը, ԿԳՄՍՆ բարձրագույն կրթության և գիտության կոմիտեի նախագահը, կառավարության ու ԱԺ ներկայացուցիչներ, պատվիրակություններ արտերկրից, ՀՀ-ում արտակարգ ու լիազոր դեսպաններ: Հոբելյանական միջոցառումների շրջանակում տեղի է ունեցել Վ.Համբարձումյանի անվ. 2020թ. միջազգային գիտական մրցանակի հանձնման արարողությունը: Մրցանակները հանձնվել են պրոֆ. Ալեքսանդր Սալային (Ջոնս Հոփքինսի համալսարան, Բալթիմոր, ԱՄՆ)՝ «Տիեզերքում մութ նյութի՝ որպես չեզոք, թույլ փոխազդող մասնիկ լինելը ցուցադրող իր առաջնային աշխատանքի և տվյալների վրա հիմնված վիճակագրական տիեզերաբանության մեջ իր ներդրումների համար», պրոֆ. Իզաբել Բարաֆին (Էքսետերի համալսարան, ՄԹ և Լիոնի CRAL/ENS, CNRS, Ֆրանսիա)՝ «Ցածր զանգվածով աստղերի, գորշ թզուկների և արտաբեզակնային մոլորակների բնագավառում իր հիմնարար ներդրումների և աստղասեյսմաբանության և կոմպակտ կրկնակիների ոլորտում նորարարական գաղափարների համար», պրոֆ. Ադամ Բարոուզին (Աստղաֆիզիկական

գիտությունների բաժին, Փրինսթոնի համալսարան, ԱՄՆ)՝ «Գորշ թզուկների և արտաբեզակնային մոլորակների տեսություններում իր բեղմնավոր և առաջնային ներդրումների և գորշ թզուկների և արտաբեզակնային մոլորակների հետազոտությունների առաջնագծում գիտնականների սերունդ աճեցնելու գործում նրա առաջատար դերի համար» աշխատությունների համար: Հոբելյանական նիստի շրջանակում գիտական համագործակցության համաձայնագրեր են ստորագրվել Մոլդովայի, Իրանի Իսլամական Հանրապետության գիտությունների ակադեմիաների հետ:

Մոլդովայի ԳԱ պատվիրակությունը ԳԱԱ նախագահ ակ. Ա.Սադյանին հանձնել է ՄԳԱ բարձրագույն ու ամենահեղինակավոր պարգևը՝ «Դիմիտրի Կանտեմիր» մեդալը՝ ԳԱԱ նշանակալի հաջողությունների ու երկարամյա գիտական համագործակցության համար:

Շարունակվել է համագործակցությունն ու աջակցությունը ԳԱԱ ինստիտուտներին ու կենտրոններին՝ ապահովելով նրանց անհրաժեշտ տեղեկատվությամբ: Վարչությունն աջակցել է երիտասարդ գիտնականների մասնակցությանը միջազգային համագործակցություններին, գիտաժողովներին, ամառային դպրոցներին և այլ միջոցառումներին: Լինդաուում Նոբելյան մրցանակակիրների հանդիպումների Խորհրդի և Լինդաուում Նոբելյան մրցանակակիրների հանդիպումների հիմնադրամի միջև փոխըմբռնման հուշագրի շրջանակում Նոբելյան մրցանակակիրների 72-րդ հանդիպմանը մասնակցել է Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտի ավագ գիտաշխատող կ.գ.թ. Ռ.Զախարյանը:

Շարունակվել է համագործակցությունը Չինաստանի գիտությունների ակադեմիայի հետ Միջազգային գիտական կազմակերպությունների դաշինքի (ՄԳԿԴ) շրջանակում: ANSO-BIDI school-ը կազմակերպել է եռամսյա դասընթացների շարք կառավարում, նորարարություններ, առաջնորդություն ու կայուն զարգացում թեմաներով: Դասընթացների մասնակիցները «Մեկ գոտի և մեկ ճանապարհ» նախագծին միացած երկրների գիտական հետազոտական ինստիտուտների ներկայացուցիչներն են: 2023թ. ԳԱԱ շուրջ 27 գիտնական է մասնակցել դասընթացներին:

ԳԱԱ շարունակել է մասնակցել և իրականացնել տարբեր միջազգային գիտական ծրագրեր, այդ թվում՝ Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի (ISTC), Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամի (ANSEF), Միավորված ազգերի զարգացման ծրագրի (UNDP), «Հորիզոն Եվրոպա» ծրագրի, Գերմանիայի կրթության և հետազոտությունների դաշնային նախարարության (BMBF), Գերմանական Շտիֆտունգ Ֆոլքսվագեն հիմնադրամի (Volkswagen Stiftung Foundation), Հյուսիս-Ատլանտյան պայմանագրի կազմակերպության (NATO), Եվրոպական կենսաքիմիական ընկերությունների դաշնության (FEBS), Միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) և այլ հիմնադրամների ծրագրերին (միջազգային գիտական ծրագրերի ու հիմնադրամների մասնակցության արդյունքները ներկայացվում են ստորև):

Հաշվետու տարում ԳԱԱ ինստիտուտներն ակտիվ համագործակցություն են ծավալել արտերկրի գործընկերների հետ, երկուստեք զգալիորեն աճել են արտասահմանյան գիտնականների այցերն ու մասնակցությունը ԳԱԱ կազմակերպած գիտական միջոցառումներին, ինչպես նաև ԳԱԱ գիտնականների գործուղումներն արտերկիր: 2023թ. արտասահմանյան երկրներ գործուղման է մեկնել ԳԱԱ 606 գիտնական, որոնցից գիտաժողովների է մասնակցել 275, համատեղ աշխատանքներ է կատարել 161, բանակցություններ է վարել ու քննարկումներին մասնակցել 170 գիտաշխատող: Արտասահմանից ժամանել է 1026 գիտնական, որոնցից գիտաժողովների է մասնակցել 530, համատեղ աշխատանքներ է կատարել 301, բանակցություններ է վարել ու քննարկումներին մասնակցել 195 գիտաշխատող: Կնքվել են համատեղ

հետազոտություններ կատարելու, նոր արտադրություն սկսելու համագործակցության հուշագրեր ու պայմանագրեր:

ԳԱԱ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀՆԵՐ

N	Կազմակերպությունը	Թեմայի անվանումը	Հիմնադրամի կամ կազմակերպության անվանումը	Դրամաշնորհի ժամկետը		Ֆինանսավորման ծավալը (\$, €, դր., ռուբ., GBP, CHF)		Թեմայի ղեկավարը
				սկիզբ	ավարտ	ընդհանուր	2023թ. համար	
1	Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինստիտուտ	Արևելյան համագործակցության կապուղիներ	ԵՄ ԱԳ կապուղիներ 2	2020-2025		754 386 €	139 793 €	Հ.Ասցատրյան
2		Նպաստել գիտական և արդյունաբերական դաշինքների R&D զարգացմանը համագործակցային և բաց նորարարական պլատֆորմի միջոցով	Էրազմուս+	2018-2023		12 227 €	360 €	Ս.Աբրահամյան
3		Հորիզոն Եվրոպայում հետազոտական ենթակառուցվածքների ազգային կոնսոլիդացիային կենտրոնի կոնսորցիում	Հետազոտական ենթակառուցվածքների կոնսորցիում (ԵՄ Հորիզոն) (RICH)	2022-2029		40 000 €	10 772 €	Հ.Ասցատրյան
4		Համաեվրոպական գիտակրթական մոլտիգի-գաբիթ ցանց և հարակից ծառայություններ	ԵՄ Հորիզոն 2020	2017-2023		126 591 €	40 737 €	Վ.Սահակյան
5		Դոկտորական կրթության բարեփոխումը Հայաստանում՝ ակադեմիական համայնքի, արդյունաբերության պահանջներին և ԵՄ փորձին համապատասխան	Էրազմուս+ ARMDOCT	2020-2023		59996 €	17500 €	Հ.Սահակյան
6		Եվրոպայում բաց գիտության ազգային նախաձեռնություններ	ԵՄ Հորիզոն 2020	2019-2023		97 100 €	1750 €	Հ.Ասցատրյան
7	Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան	Ռենտգենյան պայծառ գալակտիկաների որոնում և ուսումնասիրություն	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023		5000 \$	2000 \$	Ա.Միքայելյան
8		Նախանշյորոնային աստղերի վիճակի և կազմության հավասարումը և հիպերոնների հետ միաձուլման մնացորդները	«Ֆոլքսվագեն» հիմնադրամ	2020-2023		70000 €	15000 €	Ա.Սեդրակյան

9	Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտ	Նանոլարային բիոսենսորներ վիրուսների հայտնաբերման համար	UNIGE Seed fund Լոզանի դաշնային պոլիտեխնիկական դպրոց	2021-2023	4500 CHF	3000 CHF	Ա.Եսայան
10	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտ	Մագնիսական նանոհիբրիդները քաղցկեղի բուժման համար	Հորիզոն 2020	2019-2023	364162.5 €	53479.4 €	Ա.Մանուկյան
11		Օպտիկական մագնիսական սենսորային համակարգի մշակում անվտանգության անցակետերի համար	Հյուսիս-Ատլանտյան պայմանագրի կազմակերպություն (NATO SPS), Գիտությունը խաղաղության և անվտանգության համար բազմամյա ծրագիր	2020-2024	150 790 €	32500.0 €	Ա.Պապոյան
12		Կորբալտի հիման վրա օքսիդային նյութերի ջերմաէլեկտրական փոխակերպման արդյունավետության բարձրացումը լեգիրման և միկրոկառուցվածքի մոդուլացման միջոցով	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոն (ISTC)	2022-2025	43560 \$	9720 \$	Ա.Կուզանյան
13		Նանոնյութերի արտադրման նոր էներգաարդյունավետ կարգավորվող մեթոդ. կենսաբժշկական և էներգիայի պահպանման կիրառություններ	Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիաների հիմնադրամ	2023-2027	400 000 \$	95 040 \$	Ա.Մուկասյան, Ա.Մանուկյան
14	Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	Բնության հետ քաղաքների զարգացման, ինովացման և կառավարման համար համատեղ արտադրություն	Եվրահանձնաժողով, Հորիզոն 2020 ծրագիր	2017-2022	190 000 €	17234 €	Շ.Ասմարյան
15		Հայաստանում Սևանա լճի կառավարման գիտահեն գործիքակազմի ստեղծում	Գերմանիայի կրթության և գիտության դաշնային նախարարություն, Շրջակա միջավայրի նախարարություն	2020-2023	11200 €	2868 €	Շ.Ասմարյան
16		Միջուկային դատափորձաքննության ոլորտում կարողությունների զարգացում Հայաստանի և Վրաստանի միջև	Գիտության և տեխնոլոգիայի միջազգային կենտրոն (ISTC)	2021-2023	300 000 \$	1500 \$	Օ.Բեյլակա
17		Խմորված մթերքների նորարարության խթանում	Եվրահանձնաժողով, Գիտության և տեխնո-	2021-2025	4170 €	4170 €	Մ. Բեգլարյան

			լոգիայի Եվրոպական համագործակցություն				
18		Մեղվաբուծական արտադրանքի արժեքավորում և կենսամոնիթորինգ մեղուների և մեղրի անվտանգության համար	Եվրահանձնաժողով, Գիտության և տեխնոլոգիայի Եվրոպական համագործակցություն	2023-2027	2860 €	2860 €	Մ. Բեգլարյան, Դ. Պիպոյան
19		Հանքարդյունաբերական շրջանի ցանցի վերականգնում	Եվրահանձնաժողով, Գիտության և տեխնոլոգիայի Եվրոպական համագործակցություն	2023-2027	1318 €	1318 €	Գ. Տեփանյան
20	Հ. Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինստիտուտ	Քաղցկեղածին և բակտերիալ բջիջների դեղամիջոցների թիրախային առաքումը լեկտին պարունակող տրանսպորտային համակարգերի միջոցով	ԿԳՄՍՆ ԳԿ, ԲՀ ԳՏՊԿ -2021 միջազգային գիտական համագործակցություն	2021-2023	9 000 000 դրամ	2 072 000 դրամ	Վ. Գասպարյան
21		Ֆուլաթի և կատիոնային պորֆիրինների հիմքով նոր վեկտորային կոմպոզիտներ ուռուցքների ֆոտոդինամիկ թերապիայի համար	ԿԳՄՍՆ ԳԿ, ԲՀ ԳՏՊԿ -2021 միջազգային գիտական համագործակցություն	2021- 2023	9 000 000 դրամ	3 000 000 դրամ	Թ. Սեֆերյան
22		Լիպոսոմների տարբեր ձևերով դեղերի ինտրանազալ առաքման նոր մոտեցման մշակում	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	5000 \$	500 \$	Թ. Սեֆերյան
23		Հեմորֆինների պոտենցիալ նյարդակարգավորիչ դերը փորձարարական Պարկինսոնի հիվանդության ժամանակ	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	5000 \$	500 \$	Ֆ. Սարուխանյան
24		Ցիտրուլինացված ադենոզինդեամինազը ռևմատոիդ արթրիտի ախտորոշման ցուցանիշ	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	5000 \$	500 \$	Ա. Անտոնյան
25	Ա. Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինստիտուտ	Կլիմայի փոփոխության պայմաններում գենետիկական կենսահսկողության կարողությունների հզորացում Հայաստանում (ArmBio Climate)	ԵՊՀ միջազգային համագործակցության ծրագիր (APPEAR 278)	2023-2027	30 392 710 դրամ	5 003 394 դրամ	Ա. Ալեքսանյան
26		Հայաստանում երկրաբազմազանության և կենսաբազմազանության փոխազդեցությունը անտառային և տափաստա-	ԵՊՀ միջազգային համագործակցության ծրագիր (APPEAR 249)				

		նային բնակմիջավայրերում էկոկլիմայական գրադիենտի երկայնքով, գլոբալ տաքացման հետևանքների համար կիրառվող տեսական հայեցակարգ (InvBioDivArm)		2023	1 369 973 դրամ	1 369 973 դրամ	Ա.Ալեքսանյան
27		Բուսաբանական այգիների հավաքածուներում եզակի և հնագույն ծառերի նմուշների պահպանում՝ գիտելիքի տարածման և ինտերակտիվ ցուցանակների միջոցով, Լվովի և Երևանի բուսաբանական այգիների օրինակով	Բուսաբանական այգիների պահպանության միջազգային կազմակերպություն/ Դենդրոպարկային ցանց (BGCI/ArbNe)	2023	448 877 դրամ	448 877 դրամ	Ա. Գասպարյան
28		Տարածաշրջանային էներգիայի վայրի պտղատու և դեկորատիվ ծառերի ex situ պահպանման հայտաջիկական նախաձեռնություն (մաս II)	Բուսաբանական այգիների պահպանության միջազգային կազմակերպություն/ Դենդրոպարկային ցանց (BGCI/ArbNet)	2023-2024	576 860 դրամ	576 860 դրամ	Ա. Ռուդով
29		Երևանի բուսաբանական այգու Հայաստանի ֆլորայի ալպիական էքսպոզիցիոն հավաքածուի վերականգնում	Բուսաբանական այգիների պահպանության միջազգային կազմակերպություն/ Դենդրոպարկային ցանց (BGCI/ArbNet)	2023-2027	992 496 դրամ	992 496 դրամ	Ժ. Հակոբյան
30		Սևան ազգային պարկի կառավարման պլանի մշակում և անհրաժեշտ վերլուծությունների կատարում	Միավորված ազգերի զարգացման ծրագիր (UNDP)	2022-2024	53 752 465 դրամ	32 250 214 դրամ	Ա. Գասպարյան
31		Էմերալդ ցանցի առաջխաղացումը և կառավարումը Հայաստանում	Էմերալդ ցանց (EMERALD)	2022-2024	13 910 746 դրամ	4 274 656 դրամ	Ա.Ալեքսանյան
32		Բնության հատուկ պահպանվող տարածքներում բույսերի բազմազանության մշտադիտարկում	Կովկասի բնության հիմնադրամ (CNF)	2023-2027	134 370 000 դրամ	20 965 000 դրամ	Ա.Ալեքսանյան, Գ. Ֆայվուշ
33		«Կենսաբազմազանության հզորացված պաշտպանություն և կայուն օգտագործում Հայաստանում» Եվրոպական միության չափանիշներին համապատասխան» թվինինգ ծրագիր	Բեռլինի ազատ համալսարան	2023-2025	11 869 350 դրամ	5 683 881 դրամ	Ա. Գասպարյան

34		Կենսաբազմազանության հզորացված պաշտպանություն և կայուն օգտագործում Հայաստանում	Չեխիայի հանրապետության բնապահպանության գործակալություն	2022-2023	767 880 դրամ	767 880 դրամ	Ա. Գասպարյան
35		Թուրքական պնդուկի (<i>Corulus colurna</i>) սերմերի աղբյուրների նմուշառում Կովկասում	Յոհան Հայնրիխ Ֆոն Թյունենի ինստիտուտ	2023-2024	7 478 138 դրամ	4 354 656 դրամ	Ա. Գասպարյան
36	«Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ	<i>Bacillus thuringiensis</i> -ի ջրալույծ մելանինի նեյրոնեգեներատիվ և ֆիտոխթանիչ հատկությունները, դրա գործնական կիրառման հնարավորությունները	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոն (ISTC)	2023-2024	200 000 \$	200 000 \$	Ա. Հովսեփյան
37		Հայ կանանց կրծքի կաթում պրոբիոտիկ բակտերիաների կենսաբազմազանության ուսումնասիրություն	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2023-2024	5000\$	5000 \$	Լ. Դանիելյան
38		Նոր մեկուսացված <i>Bacillus</i> sp. շտամները որպես կենսապլաստիկ արտադրիչ	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2023-2024	5000 \$	5000 \$	Ա. Պալոյան
39		Լուսազգայունացուցիչների վրա հիմնված կոմպլեքսների հակաուռուցքային գործունեության գնահատում՝ օգտագործելով Chicken chorioallantoic membrane (CAM) մոդելը ուռուցքին ուղղված ֆոտոդինամիկ թերապիայի համար	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2023-2024	5000 \$	5000 \$	Ա. Զաքոյան
40		Ոչ սպիտակուցային ամինաթթուների, պեպտիդների և պոլիմերների վրա հիմնված հակավիրուսային (հակաSARS-CoV) և հակաբակտերիալ միացությունների նպատակային սինթեզ և զննում	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոն (ISTC)	2022-2025	164 000 \$	55000 \$	Ա. Սադյան
41		Էքստրեմոֆիլներ Եվրասիայից	Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության կառավարություն	2023–2025	21600 €	7200 €	Ա. Պալոյան
42	Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտ	Խաղողի բազմազանության պահպանման և հարմարվողական հատկանիշների մոբիլիզացման խթանում	Միջազգային գիտական կազմակերպությունների դաշինք (ANSO)	2021-2023	150 000 \$	143 000 \$	Ք. Մարգարյան
43		Խորը ուսուցման, մոլեկուլային մոդելավորման և					

		կենսաբժշկական փորձարկումների կիրառում՝ SARS COV-2 հիմնական պրոտեոմների պոտենցիալ ինհիբիտորներ փոքր դեղային միացությունների մշակման համար	Միջազգային գիտական կազմակերպությունների դաշինք (ANSO)	2022-2024	150 000 \$	25000 \$	Զ.Կարայան
44		Մոլեկուլային և բջջային կենսաբանության գործնական ուսուցում Հայաստանի երկու ռազմավարական համալսարաններում	«Ֆուլսվագեն» հիմնադրամ	2021-2024	142 100 €	17000 €	Վ.Վարդանյան
45		Քաղցկեղների համալիր կենսամարկերների որոշման և ֆենոտիպերի դասակարգման մեթոդների մշակումը կենսաբանական ուղիների և բարձր թողունակության տվյալների հիման վրա	ԿԳՄՄՆ ԳԿ, ԲՀՀ	2021-2023	9 000 000 դրամ	3 000 000 դրամ	Ա.Առաքելյան
46		Համակարգչային սքրինինգի, մոլեկուլային մոդելավորման և կենսաքիմիական վերլուծության տեխնոլոգիաների կիրառումը կորոնավիրուսային վարակի բուժման նոր պոտենցիալ պատրաստուկների մշակման համար	ԿԳՄՄՆ ԳԿ, ԲՀԳՏՊԿ	2021-2023	9 000 000 դրամ	1 321 000 դրամ	Զ.Կարայան
47		Մոլեկուլային գենետիկական թեստավորման նոր համակարգի մշակումը նոտանեկան միջերկրածովյան տենդի համար	Ամերիկայի հայ ճարտարագետներ և գիտնականներ (AESA)	2023-2025	10300 \$	5150 \$	Ռ.Զախարյան
48		Կենսապաշտպանության բարձրացումը ՀՀ ԳԱԱ մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտի Կենսաբանկում	Քաղաքացիական հետազոտությունների և զարգացման հիմնադրամ (CRDF)	2023-2023	15000 \$	15000 \$	Հ.Ղազարյան
49		Հայաստանում շրջանառվող մարդու Klebsiella pneumonia իզոլատների բնութագրումը ամբողջական գենոմի սեքվենավորման հիման վրա	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	\$ 5000	\$ 500	Ա.Սեդրակյան
50		Կոլիսիցինը կապող տեղամասը արգելակող նոր ցիտոստատիկների մշակում	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	5000 \$	2500 \$	Վ.Առաքելով
51		Թելոմերի երկարության ուսումնասիրությունը նախորդային սեքվենավոր-	Գիտության և կրթության հայկական	2022-2023	5000 \$	2500 \$	Դ.Ավետյան

		ման և գենոմի խմբագրման տեխնոլոգիաների կիրառմամբ	ազգային հիմնադրամ (ANSEF)				
52		Կապանում մարդկանց մոտ ծանր մետաղների տևական ազդեցության հետևանքով առաջացած էպիգենետիկական փոփոխությունները	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	5000 \$	2500 \$	Ա.Ստեփանյան
53		Կրեատինը որպես նոր բնական ռադիոպաշտպանիչ սուր ռենտգենյան ճառագայթման դեպքում	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	5000 \$	2500 \$	Մ.Պետրոսյան
54	Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտ	Մոդիֆիկացված նանոմասնիկների և 5-ֆտորուրացիլի համակցված ազդեցության վերլուծությունը Քրոքերի սարկոմայի և ռաբդոմիոսարկոմայի աճի և զարգացման վրա	ԿԳՄՄՆ ԳԿ, Հայ-բելառուսական համատեղ դրամաշնորհային ծրագիր	2021-2023	10 800 000 դրամ	5 015 000 դրամ	Գ.Կիրակոսյան
55		Նախկին խորհրդային երկրների համար կենսաբժշկական պատկերավորման ցանցի ստեղծում	Զան-Յուկերբերգ նախաձեռնություն	2020-2024	300 000 \$	100 000 \$	Ն.Սարվազյան, Ն. Այվազյան
56		Գերազանցության տարածաշրջանային կենտրոն Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտում	ԵՄ, Հորիզոն 2020	2022-2026	2 415 000 €	520 000 €	Ն. Այվազյան
57		Դոպամինի արտազատման և բավարարվածություն ստանալու ճանաչման եղանակները	«Ֆիլիպ Մորիս Արմենիա» ՍՊԸ	2022-2024	13 283 400 դրամ	13 283 400 դրամ	Ա.Ոսկանյան
58		Նիկոտինանման ազդեցություն ունեցող նյութերի բազմամասնագիտական ուսումնասիրում և տվյալների բազայի լրացում տարբեր տեսակի nAChR-ների վրա նվազագույն կախվածությամբ և կողմնակի ազդեցություններով	«Ֆիլիպ Մորիս Արմենիա» ՍՊԸ	2023-2024	5 808 000 դրամ	3 000 000 դրամ	Ա.Ոսկանյան
59		Խոզի աղիքի բնութագրերը որպես սկաֆոլդ և մարդու մաշկ համեմատական վերլուծությունը	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2023-2024	5000 \$	2500 \$	Զ.Կարաբեկյան
60		«Sutherlandia frutescens-ի ազդեցությունը Պարկինսոնի մոդելի վրա»	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2023-2024	5000 \$	2500 \$	Լ.Դարբինյան

61	Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոն	Սևանա լճի (Հայաստան) կառավարման գիտահեն գործիքների ստեղծում	Գերմանիայի կրթության և հետազոտության դաշնային նախարարություն (BMBF)	2020-2023	75000 €	17048 €	Գ.Գևորգյան Կ.Ռինկե (Գերմանիա)
62		Մասնակցային մոտեցմամբ էկոհամակարգային ծառայությունների գնահատում՝ Հայաստանի ջրային ռեսուրսների կայուն կառավարման նպատակով EcoServ ծրագիր	Ավստրիական զարգացման համագործակցություն	2023-2027	70170 €	23147.7 €	Վ.Ասատրյան Մ.Դավթյան
63		Կանաչ գործարքին միտված ակվակուլտուրայի և ձկնային տնտեսության կրթության զարգացում Հայաստանում և Ուկրաինայում. կրթությունից դեպի էկոլոգիա	Էրազմուս+	2022-2025	47316 €	27933.1 €	Բ.Գաբրիելյան
64		Կովկասի կենսաբազմազանության հետազոտական համատեղ հարթակ հիմնելու վրաց-հայ-գերմանական եռակողմ նախաձեռնություն	Գերմանիայի կրթության և հետազոտության դաշնային նախարարություն (BMBF)	2020-2024	62 580 €	13649 €	Բ.Գաբրիելյան
65		Կլիմայի փոփոխության պայմաններում Հայաստանում գենետիկական մեթոդների ներդրումը և հզորացումը կենսաանվտանգության խնդիրների լուծման համար	Բարձրագույն կրթության և հետազոտությունների զարգացման ավստրիական գործընկերական ծրագիր	2023-2027	73 643 000 դրամ	46 357 000 դրամ	Ս.Աղայան
66		Թափառող շների և վայրի կենդանիների շրջանում E.granulosus-ի մոլեկուլային համաճարակաբանական ուսումնասիրությունը Հայաստանում	Գիտության և կրթության հայկական ազգային հիմնադրամ (ANSEF)	2022-2023	4956 \$	2456 \$	Ս.Աղայան
67		Կենսաբազմազանությունը մեռած բնափայտում. Գերմանիայի և Կովկասի հաճարենու անտառների կայուն պահպանության հիմք	Գերմանիայի կրթության և հետազոտության դաշնային նախարարություն (BMBF)	2021-2024	20 000 €	1500 €	Մ. Քալաշյան
68	Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտ	Հայաստանի հյուսիսային ավազանի համար գետավազանային կառավարման պլանի (ԿԳՄՍՆ ԳԿ) մշակում	ԵՄ-ն հանուն շրջակա միջավայրի	2022-2024	32195 €	16097€	Ս.Մինասյան
69		Ուլտրաարագ սկանավորվող էլեկտրաթերմոգրաֆ (ուսէտ-3)	Նոթթ Դամի համալսարան	2023	125000 \$	125000 \$	Ս.Խարատյան

70	Երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտ	Մեծ Կովկասի սեյսմիկ կառուցվածքը և բարձրացումը	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոն (ISTC)	2018-2024	72000 \$	9930 \$	Հ. Բաբայան
71		Սեյսմիկ ցանցի ընդարձակում Կովկասում և Կենտրոնական Ասիայում	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոն (ISTC)	2019 –2024	754 757 \$	6050 \$	Հ.Բաբայան
72		Երկրաջերմային էներգետիկ ռեսուրսների և բնական վտանգների գնահատումը Հայաստանում	ԱՄՆ Միջազգային զարգացման գործակալության (USAID) կողմից ֆինանսավորվող Գիտության ոլորտում հետազոտությունների ընդլայնված համագործակցություն (PEER Science)	2021-2024	150 000 \$	47 000 \$	Խ.Մելիքսեթյան
73	Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ	Հիշողությունը սահմաններից այն կողմ. գործունենալով վիճելի տարածքների ժառանգության հետ. Մարի Սկոդոպսկա-Կյուրիի նախաձեռնություններ	Հետազոտական և նորարարական անձնակազմի փոխանակում Հորիզոն 2020	2019-2024	70000 €	5000 €	Հ.Մարության
74		Հայաստանի Սյունիքի մարզի բանահյուսության համայնքահեն գույքագրում, փաստագրում և պահպանում	ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի ոչ նյութական մշակութային ժառանգության պաշտպանության մասին կոնվենցիայի հիմնադրամ	2021-2023	22 661 497 դրամ	13 952 700 դրամ	Թ.Հայրապետյան
75	Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտ	Հայերենի բառակազմության ձևային նկարագրություն և համապատասխան էլեկտրոնային շտեմարանի ստեղծում	Գալուստ Գյուլբենկյան հիմնադրամ	2018-2023	35 000 \$	9750 \$	Մ. Սարգսյան
76	Գիտակրթական միջազգային կենտրոն	Դոկտորական կրթության բարեփոխումը Հայաստանում՝ ակադեմիական համայնքի, արդյունաբերության պահանջներին և ԵՄ փորձին համապատասխան (ARMDOCT)	Էրազմուս+ կարողությունների զարգացման ծրագիր	2020-2023	966 177 €	288 920 €	Ա.Օհանյան Ա.Մխիթարյան
77		Ակվակուլտուրայի և ձկնային տնտեսության կրթության զարգացումը հանուն Կանաչ գործարքի Հայաստանում և Ուկրաինայում. կրթությունից դեպի էկոլոգիա (AFISHE)	Էրազմուս+ կարողությունների զարգացման ծրագիր	2022-2025	697 090 €	30 786 €	Գ.Համբարձումյան

	Ընդամենը՝			418 125 392 դրամ 2 944 573 \$ 6504028.5 € 4500 CHF	167 688 987 դրամ 883 596 \$ 1308622.2 € 3000 CHF		
--	-----------	--	--	--	--	--	--

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԴՐԱՄԱՇՆՈՐՀՆԵՐԻ ԱԶԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆ

Իրականացվել են միջազգային գիտահետազոտական դրամաշնորհային ծրագրերին ԳԱԱ ինստիտուտների ու անհատ գիտնականների ավելի ակտիվ մասնակցությունը խթանելու մի շարք գործառնություններ՝ հիմնական շեշտը դնելով Եվրոպական Միության հետազոտությունների ու զարգացման «Հորիզոն Եվրոպա» (ՀԵ) ծրագրերի վրա: Մասնակցության խթանման գործընթացն իրականացվել է միջազգային ու եվրոպական գիտական ծրագրերի մասին տեղեկատվության լայն տարածման ու իրազեկության բարձրացման, դրամաշնորհային ծրագրերի մասնակցությանն առնչվող հարցերի շուրջ խորհրդատվության տրամադրման, արտասահմանյան գործընկերների փնտրման գործում օժանդակության ցուցաբերման, տեղեկատվական միջոցառումների կազմակերպման միջոցով: Շահառուների բազան համալրվել է նոր անդամներով: Տարվա ընթացքում գրանցված շահառուներին էլեկտրոնային ցանցով տարածվել է մոտ 400 տեղեկատվություն եվրոպական և այլ միջազգային դրամաշնորհային գիտահետազոտական ծրագրերի, հայտարարված բաց մրցույթների, իրականացվող նախագծերի, կայանալիք միջոցառումների մասին, տրամադրվել է մոտ 100 անհատական խորհրդատվություն՝ միջազգային դրամաշնորհային ծրագրերի մասնակցությանն առնչվող տարբեր հարցերի շուրջ: «Հորիզոն Եվրոպա» ծրագրի հայաստանյան սոցիալական ցանցերի էջերում պարբերաբար տարածվել է մանրամասն տեղեկատվություն ծրագրի, կոնտակտային անձանց ցանցի, բաց մրցույթների, գործող նախագծերի, միջազգային միջոցառումների, տեղեկատվական օրերի, բրոքերային միջոցառումների ու գործընկերների փնտրման առաջարկների վերաբերյալ: «Հորիզոն Եվրոպա» ծրագրի հայաստանյան ֆեյսբուքյան էջին տարվա ընթացքում գրանցվել է 81 մասնակից՝ ընդհանուր հետևորդների թիվը հասցնելով 1744-ի: (<https://www.facebook.com/HorizonEuropeArmenia>): Տրամադրվող ծառայություններն ուղղված են եղել ոչ միայն ակադեմիական ինստիտուտներին, այլև բոլոր գերատեսչական գիտահետազոտական ինստիտուտներին, համալսարաններին, գիտատար գործունեությանը զբաղվող ՓՄՁ-ին ու հասարակական կազմակերպություններին:

ԵՄ փորձագետների հետ համատեղ կազմակերպվել են մեկշաբաթյա «Հորիզոն Եվրոպա» հայտադիմումների նախապատրաստման դասընթացներ, որոնք ներառել են հնարավոր դիմորդների հետ անհատական խորհրդատվություններ: Տարվում են 2024թ. սկզբին այս միջոցառման 2-րդ փուլի կազմակերպման աշխատանքներ:

ԵՄ «NATIOONS» նախագծի հետ համատեղ կազմակերպվել է ազգային ներգրավվածության միջոցառում, որի նպատակն է բարձրացնել ԵՄ ՀԵ «Որակյալ բնահող» առաքելության իրազեկությունն ազգային շահագրգիռ կողմերի շրջանում՝ ապահովելով որակյալ նյութերի ու տեղեկատվության հասանելիություն, խթանելով մասնակցությունը բնահողի որակի բարելավման կենդանի լաբորատորիաների ու փարոսների ստեղծման մրցույթներին:

Եվրոպական ծրագրերի վերաբերյալ տեղեկատվական միջոցառումներ են անցկացվել ոչ միայն նախագահությունում, այլև ԳԱԱ կազմակերպություններում, բուհերում: Միջոցառումներին ներկայացվել են Հորիզոն Եվրոպա և ԵՄ դրամաշնորհային ծրագրերի

մրցույթները, դիմելու ընթացակարգերը, համատեղ գիտահետազոտական նախագծերին մասնակցելու ու ֆինանսավորում ստանալու հնարավորությունները: Ընդհանուր առմամբ միջոցառումներին մասնակցել է ավելի քան 200 գիտնական:

Սեպտեմբերին կազմակերպվել է «Հորիզոն Եվրոպա» մասնակցության ընդլայնում ու եվրոպական հետազոտական տարածքի հզորացում (Widening) ենթաձրագրին նվիրված տեղեկատվական միջոցառում, որի ընթացքում ներկայացվել են ենթաձրագրի մրցույթները, նախագծի շրջանակում հասանելի նախագծերի առաջարկների մասնագիտական վերստուգման ու բրոքերային միջոցառումների համար նախատեսված ճանապարհորդական դրամաշնորհի սխեմաները՝ խթանելու ծրագրերում հայտերի ներկայացման գործընթացը: Այդ հնարավորությունների շրջանակում ԳԱԱ ինստիտուտների 4 գիտնական ստացել է ճանապարհորդական դրամաշնորհներ և մասնակցել եվրոպական տարբեր երկրներում անցկացված ՀԵ բրոքերային միջոցառումներին: ԳԱԱ ինստիտուտների ներկայացրած ՀԵ 3 նախագծերի առաջարկներ անցել են ԵՄ փորձագետների մասնագիտական վերստուգում:

Դեկտեմբերին Եվրոպական հանձնաժողովի հետ համատեղ ԳԱԱ-ում անցկացվել է ԵՄ «Հորիզոն Եվրոպա» ծրագրի տեղեկատվական միջոցառում, որին մասնակցել է 80 մարդ: Միջոցառման նպատակն էր խթանել Հայաստանի կազմակերպությունների մասնակցությունը ԵՄ գիտանորարարական նախագծերին: Միջոցառման ընթացքում Եվրահանձնաժողովի ներկայացուցիչները ներկայացրել են «Հորիզոն Եվրոպա» ծրագիրն ու մրցույթները, Հայաստանի գիտանորարարական կազմակերպությունների ու անհատ գիտնականների մասնակցության հնարավորությունները տարբեր ենթաձրագրերում՝ «Մարի Սկլոդովսկա-Կյուրի գործողությունները», «Մասնակցության ընդլայնում և եվրոպական հետազոտական տարածքի հզորացում», «Նորարարությունների Եվրոպական խորհուրդ», «COST գործողություններ» և այլն:

Աշխատակիցները ԵՄ դրամաշնորհային ծրագրերը ներկայացնելու նպատակով մասնակցել են տարբեր միջոցառումների՝ ԵՄ NanoQIQO նախագծի շրջանակում կազմակերպված «Օպտիկայի և ֆոտոնիկայի դպրոցին», «Հայաստանում գործող ընկերություններին հասանելի ծրագրեր և գործիքներ» սեմինարին, Գիտության և գործարարության օրերի շրջանակում «Գիտություն, տնտեսություն՝ տեխնոլոգիաների առևտրայնացում», «Գիտության և գործարարության EXPO» միջոցառումներին, մի շարք թրեյնինգների:

ՍՓՅՈՒՌՔԻ ԳԻՏՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

Սփյուռքի բաժնի, արտասահմանյան անդամների ու կազմակերպությունների միջև գործող համագործակցության շնորհիվ հնարավոր է դառնում իրականացնել ժամանակակից հետազոտություններ արտասահմանյան լաբորատորիաներում, տպագրել համատեղ հոդվածներ բարձր վարկանիշ ունեցող ամսագրերում, պատրաստել երիտասարդ կադրեր, կատարել փոխադարձ այցեր, կնքել նոր համաձայնագրեր: Այդպիսի համագործակցության արդյունքում ԳԱԱ 80-ամյակի շրջանակում ստորագրվել է գիտական համագործակցության համաձայնագիր Իրանի Իսլամական Հանրապետության գիտությունների ակադեմիայի հետ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամ Մ.Թումանյանի (ԻԻՀ գիտությունների ակադեմիայի անդամ) ջանքերով: Մշակվել է Ճանապարհային քարտեզ, որը թույլ կտա գտնել երկուստեք հետաքրքրության ոլորտներն ու խորացնել համագործակցությունը:

Ստորև բերվում է ԳԱԱ արտասահմանյան անդամների թվաքանակն ըստ գիտության ուղղությունների ու երկրների.

N	Երկիր	Մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտություններ	Ֆիզիկա և աստղաֆիզիկա	Բնական գիտություններ	Քիմիա և երկրի մասին գիտություններ	Հայագիտություն և հասարակական գիտություններ	Ընդամենը
1	ՌԴ	8	5	10	9	8	40
2	ԱՄՆ	10	6	9	4	3	32
3	Ֆրանսիա	1	4	2	2	6	15
4	Գերմանիա		5	2			7
5	Մեծ Բրիտանիա	1		1	1		3
6	Իտալիա					1	1
7	Շվեդիա	1	1				2
8	Ճապոնիա			2			2
9	Կանադա	1		1			2
10	Ուկրաինա	1			1		2
11	Ավստրալիա		1	1			2
12	Պորտուգալիա					1	1
13	Իրան	1					1
14	Հունաստան	1					1
15	Բելառուս				1		1
16	Կորեա		1				1
17	Լիբանան					1	1
Ընդամենը՝		25	24	28	18	19	114

Համատեղ հետազոտությունների իրականացում և առաջարկներ: Կ.Լին (Կորեա) շարունակում է ակտիվ համագործակցությունը Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի ու ԵՊՀ ԳԲՀ ռադիոֆիզիկայի և հեռահաղորդակցության ամբիոնի հետ: Նա ԲԿԳԿ կողմից ֆինանսավորվող առաջատար հետազոտությունների աջակցության ծրագրի (2021-26թթ.) օտարերկրյա պաշտոնական գործընկերն է:

Ա.Պողոսյանը (ՌԴ) ԲԿԳԿ կողմից ֆինանսավորվող «Հեռավար լաբորատորիաների հիմնադրման ծրագիր» մրցույթի արդյունքում (2022-27թթ.) ճանաչվել է գիտական թեմայի հաղթող: Հետազոտությունն իրականացվելու է Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինստիտուտի հետ համատեղ:

Ա.Մինասյանը (Ավստրալիա) համագործակցում է Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի հետ միկրոալիքային ֆոտոնիկ ազդանշանի ինտեգրված մշակման աշխատանքներում:

Լ.Բուգալը (ՌԴ) սերտ համագործակցում է Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի պինդ մարմնի ֆիզիկայի լաբորատորիայի հետ նանոգրաֆենային կլաստերների ուսումնասիրության շրջանակում:

Ֆ.Մկրտչյանը (ՌԴ) Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնի հետ շարունակում է Սևանա լճի էկոլոգիական գործընթացների մոդելավորման համակարգի, լճի երկրաէկոլոգիական վիճակի ու մարդածին գործոնների ազդեցության ապագա հետևանքների հաշվարկման ուսումնասիրությունները:

Ռ.Միրզոյանը (ՌԴ) շարունակում է համագործակցել ԻԿՐԱՆԵՏ-Հայաստան միջազգային կազմակերպության գիտաշխատողների հետ «MAGIC» պատկերային մթնոլորտային չերենկոլմյան դիտակների համակարգով տարբեր գործընթացների ուսումնասիրություններում:

Ա.Սեդրակյանը (Գերմանիա) համագործակցում է Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարանի հետ, կամավոր հիմունքներով եղել է «Տիեզերական կոմպակտ օբյեկտներ և հարաբերական ծգողականություն» բաժնի արտաքին ղեկավարը:

Վ.Սաքանյանը (Ֆրանսիա) շարունակում է համագործակցությունը «Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ-ի հետ: Նա ԲԿԳԿ կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի գիտական խորհրդատուն է: Կենտրոնում ներդրել է կետային մուտագենեզի տեխնոլոգիան, նրա ղեկավարությամբ իրականացվել են մի շարք փորձնական աշխատանքներ՝ բնագավառի նոր մեթոդների կիրառմամբ: Սպիտակուցային տեխնոլոգիաների լաբորատորիայի աշխատանքներին նպաստելու նպատակով Վ.Սաքանյանը պարբերաբար տրամադրել է թանկարժեք նյութեր:

Գ.Անտրանիկյանը (Գերմանիա) սերտորեն համագործակցում է «Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ-ի սպիտակուցային տեխնոլոգիաների լաբորատորիայի հետ, արդյունքում տպագրվել է 3 հոդված ազդեցության բարձր գործակից ունեցող շտեմարաններում (Q1 և Q2): Նրա մասնակցությամբ ներկայացվել է ծրագիր, որը ֆինանսավորելու է Գերմանիայի կրթության և հետազոտությունների դաշնային նախարարությունը (BMBF), որին կմասնակցեն նաև կենտրոնի աշխատակիցները:

Ա.Դարզին (Մեծ Բրիտանիա) Հայաստանի ազգային մրցունակության հիմնադրամի հոգաբարձուների խորհրդի ու Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիաների հիմնադրամի (FAST) խորհրդի անդամ է, շարունակում է համագործակցությունը ՀՀ առողջապահական կառույցների հետ, մեծ ներդրում ունի «Ավրորա» մարդասիրական մրցանակաբաշխության աշխատանքներում:

Տ.Դանիելյանը (Ֆրանսիա) աջակցում է Երկրաբանական գիտությունների ինստիտուտի և Լիլի համալսարանի միջև համագործակցությանն ասպիրանտական թեզի հետազոտությունների շրջանակում: Ինստիտուտի աշխատակիցներն այցելել են Լիլ համալսարան, տպագրվել է հոդված բարձր վարկանիշ ունեցող Geobios ամսագրում: Նա Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինստիտուտի ասպիրանտի համաղեկավար է, յուրաքանչյուր տարի Ֆրանսիայում ասպիրանտը կատարելու է 6-ամսյա հետազոտական աշխատանքներ: Տ.Դանիելյանը նաև ԲԿԳԿ կողմից ֆինանսավորվող ծրագրի համաղեկավար է:

Ս.Ղազարյանը (Մեծ Բրիտանիա) շարունակում է համագործակցությունը Մաշտոցի անվ. Մատենադարանի վերականգնման ու պահպանության բաժնի, Փորձաքննությունների ազգային բյուրոյի և Մ.Սարյանի թանգարանի հետ: Համատեղ նախագծի շրջանակում Լոնդոնում կատարվել է Մ.Սարյանի օգտագործած պիգմենտների մանրադիտակային հետազոտություն: Նրա թեման ԲԿԳԿ կողմից ֆինանսավորման է երաշխավորվել, ինչը հնարավորություն է ստեղծում Հայաստանում Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոնի հետ հիմնել համատեղ նոր լաբորատորիա:

Ա.Ղազարյանը (ՌԴ) համագործակցում է Արվեստի ինստիտուտի հետ, նա «Արվեստագիտական հանդեսի» խմբագրական խորհրդի անդամ է, ինստիտուտի հետ համատեղ տպագրել է «Նոր-Նախիջևանի հայկական գաղութի արվեստը» կոլեկտիվ մենագրությունը:

Ա.Խոջամիրյանի (Գերմանիա) նախաձեռնությամբ Ա.Ալիխանյանի անվ. ազգային գիտական լաբորատորիայի ԱԱԳԼ-Բելլե2 խմբի հետ իրականացվել է լայնածավալ ծրագրի տեսական մասի նախագծում:

Մասնագետների պատրաստում և վերապատրաստում: Արտասահմանյան անդամները հնարավորինս աջակցում են Հայաստանի երիտասարդ մասնագետների պատրաստմանն ու վերապատրաստմանը, նրանց նորարարական մտքի խրախուսմանը, մի շարք ասպիրանտների գիտական ղեկավարներ և համաղեկավարներ են:

Կարեն ու Արմեն Քոչարյանները (ԱՄՆ) Ն.Քոչարյանի անվան ամենամյա միանվագ դրամաշնորհ են տրամադրում ԵՊՀ ֆիզիկայի ֆակուլտետի 2 ուսանողի լավագույն մագիստրոսական աշխատանքի համար:

Վ.Գրեգորյանի անվան (ԱՄՆ) ամենամյա կրթաթոշակ է սահմանվել երիտասարդ արևելագետների ու պատմաբանների համար «Ավրորա» մարդասիրական նախաձեռնության կողմից:

Հ.Փանոսյանի նախաձեռնությամբ ԱՐՓԱ-ն կազմակերպում է երիտասարդ մասնագետների համար նորարարության ամենամյա մրցույթ, որի նպատակն է խրախուսել նորարարական միտքն ու խթանել նրա զարգացումը:

Ա.Մինասյանը հիմնել է «Արամ և Շերի Մինասյան հիմնադրամը», որը նախատեսում է դրամական աջակցություն ցուցաբերել ասպիրանտներին շարունակելու հետազոտություններն էլեկտրոնային, համակարգչային տեխնիկայի, ռադիոֆիզիկայի կամ ֆիզիկայի ոլորտներում: Այս տարի մրցանակը ստացել է Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի ասպիրանտ Ա.Ստեփանյանը:

Ա.Սեդրակյանն ու Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարանն ավարտել են Volkswagen հիմնադրամի կողմից ֆինանսավորվող ծրագիրը, որին մասնակցել են աստղադիտարանի աշխատակիցները:

Վ.Սաքանյանը կարևոր դեր ունի երիտասարդ կադրերի պատրաստման ու որակավորման բարձրացման հարցում մոլեկուլային կենսաբանության ոլորտում:

2023թ. լրացավ արտասահմանյան անդամ Յու.Հովհաննիսյանի 90-ամյակը, որի շրջանակում իրականացվեց վարպետաց դաս Երևանի 7 դպրոցների ավելի քան 150 աշակերտի համար: Միջոցառման ժամանակ Յու.Հովհաննիսյանն ակադեմիայի գովասանագրեր ու խրախուսական նվերներ հանձնեց քիմիայի միջազգային օլիմպիադայում հաղթած աշակերտներին:

Համատեղ աշխատությունների հրատարակում: Արտասահմանյան անդամների ու ՀՀ ակադեմիական և բուհական համակարգերի գիտնականների համատեղ ուսումնասիրությունների հիման վրա հրատարակվել են գրքեր, հետազոտությունների արդյունքները տպագրվել են միջազգային հեղինակավոր հանդեսներում, Հայաստանի կենտրոնական պարբերականներում, զեկուցվել են բազմաթիվ միջազգային գիտաժողովներում:

Մասնակցությունը ՀՀ-ում կազմակերպվող գիտական և գիտագործնական միջոցառումներին: Արտասահմանյան անդամներն ակտիվորեն մասնակցել են ՀՀ-ում կազմակերպվող գիտական, գիտակազմակերպական միջոցառումներին: Նրանց ակտիվ համագործակցության շնորհիվ ավելացել է նաև միջազգային ճանաչում ունեցող գիտնականների (ոչ հայազգի) մասնակցությունը Հայաստանում կազմակերպվող միջազգային գիտաժողովներին: Արտասահմանյան անդամներից շատերն ընդգրկված են ՀՀ գիտական կազմակերպությունների կառավարման մարմիններում, մասնագիտական խորհուրդների կազմերում ու գիտական հանդեսների խմբագրական կազմերում: Ա.Սեդրակյանը մասնակցել է "The Modern Physics of Compact Stars and Relativistic Gravity" գիտաժողովի կազմակերպման աշխատանքների համակարգմանը, եղել է գիտաժողովի համանախագահ: Ա.Ղազարյանն Արվեստի ինստիտուտի հետ Դոնի Ռոստովում կազմակերպել է «Ճարտարապետություն և արվեստ. տեսությունից մինչև պրակտիկա» միջազգային գիտաժողովը:

Մասնակցությունը գիտական փորձաքննությանը: ԳԱԱ հայազգի արտասահմանյան անդամները ԲԿԳԿ փորձագետներ են, մասնակցում են բյուջետային ֆինանսավորման համար մրցութային սկզբունքով կազմակերպվող գիտական հետազոտությունների

նախագծերի (տեղական ու համատեղ միջազգային) հայտերի գիտական փորձաքննությանը:

Անդամակցություն միջազգային կազմակերպություններին ու պարգևներ:

Ա.Մինասյանն ընտրվել է Եվրոպական գիտությունների ակադեմիայի անդամ գիտության և տեխնոլոգիայի մեջ ակնառու ավանդի համար: Ա.Տերյանն արժանացել է Մատենադարանի Մաշտոցի անվան մեդալի կատարած ներդրումների համար: Վ.Հարությունովն արժանացել է Ռուսաստանի կրթության և գիտության նախարարության պատվո կրծքանշանի գիտության ու կրթության որտում ունեցած ներդրման համար:

Հարկ է նշել նաև, որ ԳԱԱ արտասահմանյան անդամները «բարի կամքի դեսպաններ են», որոնք Հայաստանի համար դժվար պահերին, օգտագործելով իրենց հեղինակությունը, հանդես են գալիս հանրային ելույթներով, մասնակցում քննարկումների, ներկայացնում Հայաստանին հուզող խնդիրները:

«ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ

2023թ. գրահրատարակչական ցուցանիշները*

Անվանումները	Քանակը	Տպագրական մամուլը	Տպագրական թերթ-տպվածքը (հազ. օրինակ)	Տպաքանակը
Գրքեր	37	870	286	14500
Հանդեսներ (14 անուն)	55 համար	475	104	11700
Ընդամենը՝	92	1345	390	26200

* Տվյալները վերաբերում են «Գիտություն» հրատարակչության մականիշով լույս ընծայված գրականությանը:

**«Գիտություն» հրատարակչության 2023թ. հրատարակությունները
Գրքեր**

1. А.Бекарян - Армения в судьбе Джорджа Байрона
2. Լ.Ղազարյան - Ֆելիքս Բախչինյանի արձակը
3. Վ.Գրիչենց - Ահազանգ. պահանջ: Հայ կյանքի զգաստության, վերաճանաչման, վերահաստատման
4. Գ.Պողոսյան - Ռուսաստանի հայկական սփյուռքի հայրենասիրության ներուժը
5. Մ.Բարսեղյան - Դեպքեր, դեմքեր...
6. Լենսեր Աբգարի Աղալովյան. կենսամատենագիտություն
7. Ֆ.Բախչինյան - Սիգիտաս Գյադայի բանաստեղծական աշխարհը
8. Ֆրիտյոֆ Նանսենը և Հայաստանը (փաստաթղթերի ժողովածու)
9. Գրական Անիկշչայ (կազմ. և թարգմ.՝ Ֆ.Բախչինյան)
10. «Լեզու և լեզվաբանություն», 2022թ., N 2
11. ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսների և թղթակից անդամների 2022թ. գործունեության համառոտ հաշվետվություն
12. Основные результаты научных исследований НАН РА за 2022г.
13. ՀՀ ԳԱԱ գիտական և գիտակազմակերպական գործունեության 2022թ. հիմնական արդյունքներ. հաշվետվություն
14. Լ.Թեյլան - Հայերենագիտական ուսումնասիրություններ
15. Հեղ. խումբ - Նոր բառեր, պր.2
16. Յու.Սովարյան - Հայկական պետականության կառավարչական հիմնախնդիրները

17. Г.Погосян - Историческая память и национальная идентичность
18. «ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինստիտուտի տեղեկագիրք - 2022
19. Կարինե Խուդաբաշյան. Կենսամատենագիտություն
20. Ֆ.Բախչինյան - Ֆադեյ Սարգսյան (ծննդյան 100-ամյակի առթիվ)
21. А.Агасян - Стихотворения. Русская лира (переводы).
22. «Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական նստաշրջանի նյութեր», հ. 15, N 1, N 2
23. «Բանբեր հայագիտության», 2023թ., N 1, N 2
24. «Ջահովյանական ընթերցումներ», N 1 (19)
25. Г.Карагёзян - Армения и армяне в записках европейских путешественников (Легенды и придания эпохи раннего христианства)
26. Авт.кол. «Актуальные проблемы механики сплошной среды (Сборник научных трудов)».
27. «Արվեստագիտական հանդես», 2023թ., N 1
28. T.Harutyunyan, Y.Ashrafyoun - Spectral Theory of Dirac operators
29. Հ.Մարգարյան - Նշանավոր իշխանական տները Հայաստանում ԺԲ դարից- ԺԴ դարի առաջին կեսին
30. Լ.Խաչատրյան - Հին հայերենի քերականական համակարգի տիպաբանությունը
31. Հեղ.խումբ - 1919-1920թթ. Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ Ազգերի լիգայի ընդունած փաստաթղթերի ժողովածու
32. J.Akopian, A.Ghukasyan, A.Elbakyan, L.Martirosyan – Indigenous flora as a source of arid ornamental horticulture in Armenia.
33. Ա.Բոգոյան, Գ.Դանիելյան, Մ.Շևալիե - Կիլիկյան Հայաստանը Մերձավոր Արևելքի եկեղեցաքաղաքական փոխհարաբերությունների փաստաթղթերում. վավերագիտական խնդիրներ
34. С.Карабахцян - Здравствуй, Ани
35. Հեղ.խումբ - Հայաստանը և արևելաքրիստոնեական քաղաքակրթությունը (միջազգային գիտաժողովների նյութեր և հարակից հոդվածներ), հ.Դ

ԳԱԱ գիտական հանդեսներ

1. «ՀՀ ԳԱԱ զեկույցներ» - NN 1,2, 3, 4
2. «Աստղաֆիզիկա» - NN 1, 2, 3, 4
3. «Պատմաբանասիրական հանդես» - NN 1, 2, 3
4. «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» - NN 1, 2, 3
5. «Հայաստանի բժշկագիտություն» - NN 1, 2, 3, 4
6. «Հայաստանի քիմիական հանդես» - NN 1, 2, 3, 4
7. « ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Ֆիզիկա» - NN 1, 2, 3, 4
8. «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Մաթեմատիկա» - NN 1, 2, 3, 4, 5, 6
9. «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Մեխանիկա» - NN 1, 2, 3, 4
10. «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Գիտություններ Երկրի մասին» - NN 1, 2, 3
11. «ՀՀ ԳԱԱ տեղեկագիր. Տեխնիկական գիտություններ» - NN 1, 2, 3, 4
12. «Հայաստանի կենսաբանական հանդես» - NN 1, 2, 3, 4
13. «Նեյրոքիմիա» - NN 1, 2, 3, 4
14. «Գիտության աշխարհում» - NN 1, 2, 3, 4

Տպագրվող գիտական հանդեսներից բացի ԳԱԱ մակնիշով գիտական հանրությանն են ներկայացվել «Ֆիզիկա», «Մաթեմատիկա», «Բնական գիտություններ» էլեկտրոնային

հանդեսները: Լույս է տեսել «Գիտություն» թերթի 12 համար՝ 5500 օրինակ ընդհանուր տպաքանակով:

ԳՐԱԴԱՐԱՆՆԵՐ

Հավաքածուների հայերեն ու օտարալեզու տպագիր արտադրանքի տեսականու ամբողջացման նպատակով համալրման բոլոր ուղիներով Հիմնարար գիտական գրադարանն (ՀԳԳ) ընթացիկ տարում ձեռք է բերել 8003 միավոր գրականություն՝ 6153 միավոր գիրք, 1630 միավոր ամսագիր, 211 միավոր այլ նյութեր, 9 լրակազմ թերթ: Ըստ լեզուների՝ գրադարանը համալրվել է 3838 հայերեն, 2614 ռուսերեն, 1551 լատինատառ գրականությամբ: Հայաստանյան ու միջազգային գրքափոխանակության ծրագրերով ստացվել է 279 գրադարանային միավոր: Ամբողջությամբ վերահաշվառվել, կարգի է բերվել գրքափոխանակության ֆոնդը, գտվել է հիվանդ, վնասված գրականությունը, արդյունքում գրականության թիվը 82200 գրադարանային միավոր է՝ 58043 գիրք, 24157 պարբերական հրատարակություններ: 2023թ. գրքափոխանակության ֆոնդ է հանձնվել 1173 միավոր գրականություն:

ՀԳԳ հավաքածուն առ 01.12.2023թ. 3079900 գրադարանային միավոր է (1685329 միավոր գիրք, 1368941 միավոր պարբերական և այլ նյութեր): Գրադարանի հավաքածուի ֆիզիկական պահպանության նպատակով իրականացվել են վերահաշվառման, քարտարանների ու գույքամատյանների ստուգման աշխատանքներ: Ռուսերեն չափսային ֆոնդից (787000 միավոր) ստուգվել է 480000 միավորը: Գրադարանի աշխատակիցների ջանքերով իրականացվել են ֆիզիկապես մաշված, եզակի, հազվագյուտ 8568 տպագիր նյութի ամրակայման ու վերականգնման աշխատանքներ: Ընթացքում հայտնաբերվել են 9 հայերեն հնատիպ, 8 վաղ շրջանի ու մի շարք այլ չմշակված գրքեր, որոնք գույքագրվել են:

Հավաքածուների երկարաժամկետ պահպանության նպատակով լուսաձրվել և մշակվել է 179674 էջ՝ Համահայկական թվանշային գրադարանը համալրելով 38277 թվային նյութով ու մատենագիտական նկարագրությամբ: Այժմ թվանշային գրադարանը պարունակում է 251389 թվային նյութ՝ 181569 հոդված, 2490 պարբերական, 3612 գիրք, 32 տեսանյութ, 15 քարտեզ:

Ընթացիկ տարում «Վիեննայի Մխիթարյան մենաստանի մամուլի շտեմարան» է մուտքագրվել 21835 գրառում, ներկայում առկա է 63355 թվային նյութ:

Հայ գրքի չորս շտեմարաններում՝ «1512-1800թթ.», «1801-1850թթ.», «1851-1900թթ.», «1901-1920թթ.», տեղադրվել է մինչև 1920թ. տպագրված հայերեն 93 գրքի թվային տարբերակ՝ իրենց մատենագիտական նկարագրություններով:

ՀԳԳ էլեկտրոնային քարտարան է մուտքագրվել 6684 միավոր գրականություն՝ համապատասխան լուսաձրված կազմերով: Զուգահեռ ստեղծվել են թղթային քարտեր, որոնք տեղադրվել են քարտարաններում: Նշված գրականությունը մուտքագրվել է նաև Հայաստանի գրադարանների համահավաք գրացուցակում: ՀԳԳ էլեկտրոնային քարտարանում «Կարդալ առցանց» հղումով ընթերցողին հասանելի է դարձել ևս 780 գիրք: Խմբագրվել է 8352 գրառում, ստեղծվել է 279 հեղինակավոր գրառում, որոնք հիմնականում առնչվում են Գիտությունների ազգային ակադեմիային ու ԳԱԱ ակադեմիկոսներին: Տրվել է յուրաքանչյուրի համառոտ կենսագրությունը, գրառումներին կցվել է 12032 մատենագիտական նկարագրություն: Այժմ ՀԳԳ մատենագիտական տվյալների շտեմարանում մուտքագրվել է 529654 գրառում/886487 գրադարանային միավոր:

Հաշվետու տարում գրադարանը ավանդական ու էլեկտրոնային եղանակներով սպասարկել է 9523 ընթերցողի: Սպասարկման բաժնի համակարգիչներից օգտվել է 2454 այցելու, իրականացվել է 5329 էլեկտրոնային, 4545 թղթային պատվերի ու 24618

գրադարանային միավորի սպասարկում: Կայքէջում գրանցվել է 187000 այցելու: Ներդրվել է ընթերցողի հետ հետադարձ կապի համակարգը, որի շնորհիվ էլեկտրոնային փոստի միջոցով ընթերցողին տեղեկացվել է սպասարկված գրականության մասին:

ԳԱԱ ամսագրերի 616 գիտական հոդված ու 5 գիրք ստացել են DOI (թվային օբյեկտի նույնականացուցիչ), իսկ 196 հոդված՝ ՀՏԴ (Համընդհանուր տասնորդական դասակարգում): «CrossRef» միջազգային մատենագիտական տեղեկատու համակարգում ստեղծվել են ամսագրերի, ժողովածուների տիրույթներ: Համահայկական թվանշային գրադարան են մուտքագրվել ՀՀ գիտակրթական կենտրոնների գիտական ամսագրերի նյութերը:

«Գիտական տպագիր նյութերի թվայնացման ծառայություններ» ծրագրի շրջանակում 2023թ. տեղադրվել է 785 գիրք (140911 էջ), 100 պարբերական (1368 հոդված, 15275 էջ), ձևավորվել է «Թարգմանչաց արվեստ» շտեմարանը, ուր մուտքագրվել է 768 մատենագիտական գրառում: 24 թարգմանչի հետ կնքվել են պայմանագրեր:

«Ակադեմիա-80» շտեմարանում մուտքագրվել է 1402 նյութի մատենագիտական նկարագրություն՝ համապատասխան թվային տարբերակով: «ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոսների կենսամատենագիտություններ» էլեկտրոնային շտեմարանում խմբագրվել է 49 ակադեմիկոսի կենսամատենագիտություն, «Վաստակաշատ գիտնականներ» շարքով պատրաստվել է 37 տեսանյութ:

Հայերեն Վիքիպեդիայում կատարվել է 512 հոդվածի խմբագրում:

Գրադարանի աշխատակիցները մասնակցել են միջազգային (Նովոսիբիրսկ, Սանկտեդերբուրգ, Բրյուսել) ու հանրապետական գիտաժողովների, հանդես են եկել զեկուցումներով: Համատեղ ծրագրերի կազմակերպման նպատակով համագործակցության հուշագրեր են կնքվել Երևանի «Գյոթե կենտրոնի» ու ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի հետ: Իրականացվել են աշխատակազմի վերապատրաստման ծրագրեր ԿԳՄՄՆ, Ֆրանսիայի ժառանգության ազգային ինստիտուտի, Չեխիայի ազգային գրադարանի հետ: 2023թ. մարգային ու համայնքային գրադարանների գրադարանավարների ամենամյա վերապատրաստման դասընթացներին 2 աշխատակից մասնակցել է որպես վերապատրաստող, իսկ գրադարանում իրենց ուսումնական պրակտիկան են անցկացրել Խ.Աբովյանի անվ. ՀՊՄՀ ուսանողները:

Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի հետ համատեղ հրատարակվել է «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի» էլեկտրոնային գիտատեղեկատվական ամսագիրը (լույս է տեսել 2 համար): Գրադարանի «Դիմագրքում» (Facebook) «Թերթելով ՀՀ ԳԱԱ ՀԳԳ հավաքածուները» (17 հաղորդում) և «Տպագիր ժառանգության հետքերով» (35 հաղորդում) շարքերով ներկայացվել են հավաքածուների հետ պարբերաբար տարվող հետազոտական աշխատանքների արդյունքները:

ԳԱԱ համակարգում գործում է ակադեմիական ինստիտուտների 28 ճյուղային-մասնագիտական գրադարան: ՀԳԳ, որպես մեթոդական կենտրոն, աջակցել է ակադեմիական ինստիտուտների գրադարաններին յուրացնելու նորարարություններն ու արդիականացման գործընթացը: 24 գրադարան արդեն ունի գրառումներ ԳԱԱ ինստիտուտների համահավաք էլեկտրոնային քարտարանում, որոնցից 7-ը 2023թ. շարունակել է մուտքագրման աշխատանքները. ընթացիկ տարում մուտքագրվել է 4297 գրադարանային միավոր: Ակադեմիական ինստիտուտների ֆոնդերում առկա է 1055796 գրադարանային միավոր, գրադարաններն այս տարի ձեռք են բերել 3781 գրադարանային միավոր, սպասարկել 4763 ընթերցողի: Տացքը կազմում է 34743 գրադարանային միավոր (ներառված չեն Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի, Ռադիոֆիզիկայի և

էլեկտրոնիկայի, Քիմիական ֆիզիկայի ու Մոլեկուլային կենսաբանության ինստիտուտների գրադարանների տվյալները):

Հրապարակումներ

1. Զարգարյան Տ.Կ., «Համատարած աշխարհացոյցի»-ի գունագարդ տպագրության հետքերով, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 1, 2023, էջ 41-51, DOI: 10.54503/2953-8092.1(1)-41:
2. Զարգարյան Տ.Կ., Մխիթարեան միաբանության Վիեննայի մենաստանի պարբերականների թվայնացման նախագծի առաջին փուլի արդյունքների ներկայացում, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 2, 2023, էջ 3-18: DOI: 10.54503/2953-8092.2(2)-3:
3. Ի՞նչ է կանաչ գրադարանը (թարգմ.՝ Տ.Զարգարյան), Ե., Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի, N 1, 2023, էջ 67-68:
4. ԻՖԼԱ-ի ուղեցույցները գրադարաններում հանրային ինտերնետ հասանելիության (թարգմ.՝ Տ.Զարգարյան), Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 2, 2023, 32 էջ, DOI: 10.54503/2953-8092.2(2)-10:
5. Գրիգորյան Մ.Հ., Մարգարյան գրադարանների զարգացման միտումները, Ե., Գավառի պետհամալս. հոդվածների ժողովածու, N 14, 2023, էջ 404-418, DOI: 10.56246/18294480.14-31:
6. Գրիգորյան Մ.Հ., Սփյուռքահայ տպագիր ժառանգության հետքերով, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 2, 2023, էջ 52-66, DOI: 10.54503/2953-8092.2(2)-52:
7. Գրիգորյան Մ.Հ., Հայ տպագրության զարգացման ընթացքը Սյունիքում 20-րդ դարի առաջին կեսին, Ե., «Սյունյաց երկիր», N 10, 2023, էջ 47-48:
8. Գրիգորյան Մ.Հ., Ղազար Փարպեցին հայ գիտական մտքի գնահատմամբ, Ե., «Ղազար Փարպեցի (հոդվածների ժողովածու)», 2023, էջ 68-79:
9. Գրիգորյան Մ.Հ., ՀՀ ԳԱԱ ՀԳԳ «Էդգարյան հավաքածուն», Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 1, 2023, էջ 52-66, DOI: 10.54503/2953-8092.1(1)-52:
10. Գրիգորյան Մ.Հ., Ներսես Շնորհալու գրվածքների հրապարակումները (16-18-րդ դարեր), Ե., «Ներսես Շնորհալի (հոդվածների ժողովածու)», 2023, էջ 67-78:
11. Հայրապետյան Ն.Ա., Թվանշային գրադարանների ստեղծման անհրաժեշտությունը, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 1, 2023, էջ 9-16, DOI: 10.54503/2953-8092.1(1)-9:
12. Մակարյան Ա.Ս., Հանրային կապերի և գովազդի դերը ժամանակակից գրադարանի ձևավորման գործում, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 1, 2023, էջ 17-24, DOI: 10.54503/2953-8092.1(1)-17:
13. Աշուղյան Ա.Հ., Սոցիալական մեդիան և գրադարանները, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 2, 2023, էջ 18-25, DOI: 10.54503/2953-8092.2(2)-18:
14. Մանուկյան Մ.Է., Տվյալների բազա և մատենագիտությունը, Ե., «Լրատու Հայկական գրադարանային ասոցիացիայի», N 2, 2023, էջ 67-78, DOI: 10.54503/2953-8092.2(2)-67:

ԳԱԱ ԵՎ ԱՅԼ ԳԻՏԱԿԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ, ԲՈՒՀԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՂ ԿԵՆՏՐՈՆՆԵՐ, ԼԱԲՈՐԱՏՈՐԻԱՆԵՐ, ԱՄԲԻՈՆՆԵՐ

1. Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինստիտուտի և Տոմսկի պոլիտեխնիկական համալսարանի հետ՝ «Ռենտգենյան օպտիկա» հայ-ռուսական համատեղ լաբորատորիա, Արցախի պետական համալսարանի հետ՝ Ա.Մկրտչյանի անվ. գիտակրթական լաբորատորիա, Մոսկվայի Կուրչատովի անվ. ինստիտուտի ԳՀԿ հետ՝ հայ-ռուսական գիտակրթական ու արտադրական միջազգային լաբորատորիա, հայ-իտալական գիտակրթական միջազգային լաբորատորիա (Ֆրասկատի, X-Lab), Բելգորոդի պետական ազգային հետազոտական համալսարանի հետ՝ «Ֆոտոնների և տարրական մասնիկների օպտիկա» հայ-ռուսական գիտակրթական ու կիրառական միջազգային համատեղ լաբորատորիա:

2. Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտի և Հայ-Ռուսական համալսարանի հետ՝ «Քվանտային և օպտիկական էլեկտրոնիկայի» բազային ամբիոն, Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի հետ՝ «Ոչ գծային օպտիկական, լազերային և ֆոտոնիկական բյուրեղների» համատեղ լաբորատորիա:

3. Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինստիտուտի և «ԻՆՏԵԳՐԱ» ՓԲԸ (ԱՄՆ)-ԵՊՀ եռակողմ համատեղ գիտակրթական լաբորատորիա՝ նախագծելու և հետազոտելու հզոր ԳԲՀ կիսահաղորդիչային սարքեր:

4. Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի և Գիտակրթական միջազգային կենտրոնի հետ՝ «Բնապահպանություն և բնօգտագործում» մագիստրատուրայի ամբիոն, ՀԱԷԿ-ի ռադիացիոն անվտանգության լաբորատորիայի հիման վրա՝ լաբորատորիաների կոնսորցիում, ՅՈՒՆԵՎՕ-ի հետ՝ «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման» ամբիոն:

5. Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոնի և ՌԳԱ Ա.Սևերցևի անվ. էկոլոգիայի և էվոլյուցիայի պրոբլեմների ինստիտուտի Պարագիտոլոգիայի կենտրոնի հետ՝ գիտափորձարարական համատեղ կենտրոն (գործում է 1996թ.-ից):

6. Մոլեկուլային կենսաբանության և Հայ-Ռուսական) համալսարանի հետ՝ կենսաինժեներիայի, կենսահնֆորմատիկայի և մոլեկուլային կենսաբանության համատեղ բազային ամբիոն, ԳԿՄԿ-ի հետ՝ մոլեկուլային և բջջային կենսաբանության համատեղ ամբիոն, «ՔԵՆԴԼ» սինքրոտրոնային հետազոտությունների ինստիտուտի հետ՝ փորձարարական կենսաբանության համատեղ լաբորատորիա:

7. Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինստիտուտի և ԳԿՄԿ-ի հետ՝ «Նյարդաֆիզիոլոգիա և տոքսիկոլոգիա» մասնագիտությամբ մագիստրատուրա:

8. Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմաբանության ինստիտուտի և ԿԳՄՄՆ ԳԿ-ի հետ՝ «Մաթեմատիկական երկրաֆիզիկայի և գեոինֆորմատիկայի» ու «Երկրաշարժի մշտադիտարկում և մոդելավորում», Geoscience կենտրոնի, հայ-չինական միջազգային համատեղ լաբորատորիա, հայ-ռուսական Երկրի մագնիսական INTERMAGNET ստանդարտի դաշտի դիտարան:

9. Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի և Գերմանիայի «ԴԻ ՎԻ ՎԻ Ինթերնեյշնալ» կազմակերպության հետ՝ համատեղ «Բանավոր պատմությունների կենտրոն», արտերկրի տարբեր գիտական կենտրոնների հետ իրականացվող դաշտային հետազոտական ծրագրերի շրջանակում՝ 14 հնագիտական համատեղ արշավախմբեր (3 հայ-գերմանական, 1 հայ-չինական, 5 հայ-իտալական, 1 հայ-չեխական, 1 հայ-ռուսական, 3 հայ-իսրայելական):

10. «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի և ԱՆ «Ակադեմիկոս Ս.Ավդալբեկյանի անվ. առողջապահության ազգային ինստիտուտ» ՓԲԸ-ի և Հայկական բժշկական ինստիտուտի հետ՝ դատական բժշկության ամբիոններ:

**ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ ԳԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԱՄԱԳՈՐԾԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԲՈՒՀԵՐԻ
ԵՎ ԱՅԼ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՏ**

N	Համատեղության կազմակերպություններ	ՀՀ ԳԱՆ բաժանմունքներ														Ընդամենը	
		Մաթեմատիկական գիտությունների բաժանմունք		Ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունք		Բնական գիտությունների բաժանմունք		Քիմիայի և երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք		Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունք		Միջազգային գիտակրթական կենտրոն		Փորձաքննությունների ազգային բյուրո			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	ԵՊՀ	12	1	16	11	15	18	6	3	51	8	1		2		103	41
2	Խ.Աբովյանի անվ. ՀՊՄՀ	2		5	4	2	4	4	2	13	11					26	21
3	Հայ-Ռուսական համալսարան	8	3	1	1	14	3	10	25	11	8					44	40
4	ՀՊՏՀ	2								2	2					4	2
5	ՀԱՊՀ	11			2			3							1	14	3
6	ՀՃՇԱՀ			1	1			1	1	9	1					11	3
7	Վ.Բրյուսովի անվ. ՊՀ									9		3	4			12	4
8	ՀԱԱՀ	1				6	3			4						11	3
9	Երևանի Կոմիտասի անվ. պետ. կոնսեր-վատորիա									8						8	
10	Երևանի գեղարվեստի պետ. ակադեմիա									4						4	
11	Մ.Հերացու անվ. ԵՊԲՀ	1				10	10	1		2				1		15	10
12	Երևանի թատրոնի և կինոյի պետ. ինս-տ									4	3					4	3
13	Գավառի պետհամալսարան						1			3						3	1
14	Երևանի կապի միջոցների գիտահետազոտական ինս-տ	2														2	
15	Բժշկական գենետիկայի և առողջու-թյան առաջնային պահպանման կենտրոն	2														2	
16	Արցախի պետհամալսարան			1	2											1	2
17	Ինկուբատոր հիմնադրամ	4														4	
18	Ա.Ալիխանյանի անվ. ազգային ԳԼ			2	2							1	1			3	3
19	«Հայաստանում ֆրանսիական համալ-սարան» հիմնադրամ	8														8	
20	Մատենադարան	2								3	3					5	3
21	ՀՀ գլխավոր դատախազություն													1		1	
22	«Հայոց ցեղասպանության թանգարան-ինստիտուտ» հիմնադրամ	2														2	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
23	«Սինոփսիս Արմենիա» ՓԲԸ			1				1								1	
24	ՀՀ ԿԳՄՍ «Պատմամշակութային ժառանգություն» ԳԿ													2		2	
25	ՀՀ ճանապարհային ոստիկանություն														1		1
26	Մ.Մաշտոցի անվ. կրթահամալիր											1	1			1	1
27	Երևանի քաղաքապետարան									1						1	
28	Ռուսաստանի Պլեխանովի անվ. տնտեսագիտական համալսարանի Երևանի մասնաճյուղ									3						3	
29	«ՔԵՆԴԼ» ՍՀԻ					3	4									3	4
30	«Պրիզմ» ՍՊԸ											1	1			1	1
31	ՀՀ ԷՆ					1						1				2	
32	ՀՀ ԲՆ	4														4	
33	Աշխատանքի և սոցիալական հետազոտությունների ազգային ինս-տ									1						1	
34	Երևանի Չայկովսկու անվ. երաժշտական դպրոց									1						1	
35	«Հայբուսակ» համալսարան					3		6		2						11	
36	ՀՀ փաստաբանական պալատ											1				1	
37	ՀՀ ԿԳՄՍՆ ԳԿ			1	1											1	1
38	ՀՀ շրջակա միջավայրի նախարարություն					2										2	
39	ՀՀ էլեկտրական ցանցեր			1												1	
40	Precision Sensors and Instruments ("PSL" LLC)				1												1
41	Եվրոպական տարածաշրջանային ակադեմիա			1												1	
42	Միջուկային և ռադիացիոն անվտանգության ԳԿ			1												1	
43	«Երևան» ԲԿ							1						1		2	
44	Շիրակի պետհամալսարան	2						1		5	2	1	1			9	3
45	Եվրասիա միջազգային համալսարան					1		2								3	
46	Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի Գևորգյան հոգևոր ճեմարան									3						3	
47	ՀՀ կադաստրի կոմիտեի «Գեոմատիկա» կենտրոն					1	4									1	4
48	«Ադմոսֆեր Արմենիա» ՓԲԸ					1										1	
49	«Սևանի իշխան» ՓԲԸ					1										1	
50	ՀՀ ԷՆ երկրագործության ԳԿ						1										1
51	«Այբ» հիմնադրամ						1										1
52	Հայկական բժշկական համալսարան					1		4								5	
53	ԵՊԿ Գյումրիի մասնաճյուղ									3						3	
54	ԵՊՀ Իջևանի մասնաճյուղ									2						2	
55	Կրթության տեսչական մարմին									1						1	
56	ՀՀ Ամերիկյան համալսարան	4	1			4				8						16	1
57	Կրթության միջազգային ակադեմիա					1										1	
58	Երևանի պետական տեխնոլոգիական քոլեջ					1										1	
59	ՀՀ ԱՆ «Ինֆեկցիոն հիվանդությունների ազգային կենտրոն»						1										1
60	«Քվանտ» վարժարան					1										1	
61	Գորիսի պետհամալսարան									2						2	
62	Մարալիկի բժշկական հիվանդանոց					1										1	
63	Շիրակի ՊՄՀ						3										3
64	Դավիդյանց լաբորատորիաներ					1	2									1	2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
65	Մոսկվայի Մ.Լոմոնոսովի անվ. պետ- համալսարանի Երևանի մասնաճյուղ					1				2						3	
66	«Հայոռուզագարդ» ՓԲԸ							1		1						2	
67	«Տոքոմետրիկ» ընկերություն					5	1									5	1
68	«Դե նովո սայենսիս» ընկերություն					3	2					1	3			4	5
69	Հայկական ատոմային էլեկտրակայան					1	2									1	2
70	Ա.Շիրակացու անվ. միջազգային գի- տակրթական համալիր					1										1	
71	Հայաստանի կենսաինֆորմատիկայի ինս-տ					2	3									2	3
72	Ստանդարտացման և չափագրման ազգային մարմին							1								1	
73	ՀՀ պետական կառավարման ակադե- միա													1	1	1	1
74	Հայաստանի հանրային ռադիո									1						1	
75	Շիրակի երկրագիտական թանգարան									1						1	
76	Շ.Շահամիրյանի անվ. կրթահամալիր									1						1	
77	Հայաստանի պատմության թանգարան										2						2
78	ՀԱՊՀ Գյումրիի մասնաճյուղ							3	1							3	1
79	Պատմամշակութային ժառանգության ԳԿ									1	4					1	4
80	ՀՀ ԱԻՆ ճգնաժամային կառավարման պետական ակադեմիա							1								1	
81	ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիր									1						1	
82	Սևանի Վազգենյան հոգևոր դպրոց									3						3	
83	Երևանի հենակետային բժշկական քոլեջ									3						3	
84	«Վեմ» համահայկական հանդես									1						1	
85	«Ռեգիոն ի միր» գիտական ամսագիր									1						1	
86	«Երկիր մեդիա»									1						1	
87	Մեհրաբյանի անվ. բժշկական քոլեջ							2								2	
88	Հայաստանի ավանդական բժշկության համալսարան					6	3									6	3
89	«Էրեբունի» պատմահնագիտական արգելոց-թանգարան									1						1	
90	Երևանի N 47 դպրոց									1						1	
91	Երևանի N 112 ավագ դպրոց									1						1	
92	«Գրիգորիս» բժշկահումանիտար քոլեջ							1								1	
93	«Լազերային տեխնիկա» ՓԲԸ			1												1	
94	«Հեռանկար» ուսումնական կենտրոն							1								1	
95	Շիրակացու անվ. ճեմարան	1														1	
96	«Արմաթ» ինժեներական լաբորատորիա							1								1	
97	«Պրոմ-Տեստ» ՍՊԸ													1		1	
98	«Արմենիա» հանրապետական ԲԿ													1		1	
100	«Մխիթար Գոշ» հայ-ռուսական միջազ- գային համալսարան							3								3	
101	ՀՀ ԱՆ «Հիվանդությունների վերահսկ- ման և կանխարգելման ազգային կենտրոն»						1							1		1	1
102	Հայաստանի Եվրոպական համալսա- րան	3								1						4	
103	«Է.Գաբրիելյանի անվ. դեղերի և բժշկական տեխնոլոգիաների փորձա- գիտական կենտրոն» ՓԲԸ							1								1	
104	ՀՊՏՀ Գյումրիի մասնաճյուղ							1	4	4						5	4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
105	Հյուսիսային համալսարան									1						1	
106	Վանաձորի ՊՀ									1						1	
107	ՀՀ բարձր տեխնոլոգիական արդյունա- բերության նախարարություն									1						1	
108	ՀԲԸՄ հայկական համացանցային համալսարան									1						1	
109	«Գլաձոր» համալսարան									2						2	
110	ՀՀ ԱՆ «Ավան ՀԱԿ» ՓԲԸ													1		1	
111	Հայաստանի գիտության և տեխնոլոգիաների հիմնադրամ (FAST)						1										1
112	ՀՀ ԳՆ երկրագործության ԳԿ						3										3
113	ՀՀ ԷՆ բանջարաբուստանային և տեխնիկական մշակաբույսերի ԳԿ						3										3
114	ՀՀ ԷՆ սննդամթերքի անվտանգության ոլորտի ռիսկերի գնահատման և վերլուծության ԳԿ						2										2
115	«Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամ									1						1	
116	Մեսրոպ Մաշտոց համալսարան									1						1	
117	IT Storm Company									1						1	
118	«Բիգ Մայնդ» ուսումնական կենտրոն									1						1	
119	ՀՊՏՀ ֆինանսատնտեսագիտական քոլեջ									1						1	
120	Խ.Արուսյանի անվ. ՀՊՄՀ հենակետային վարժարան									1						1	
121	Վ.Համբարձումյանի անվ. մանկավար- ժական քոլեջ (Վարդենիս)									1						1	
122	Հայաստանի ֆիզիկական կուլտուրայի և սպորտի պետական ինս-տ									2						2	
123	«Պատմամշակութային արգելոց-թան- գարանների և պատմական միջավայրի պահպանության ծառայություն» ՊՈԱԿ									2						2	
124	Հայ-չինական բարեկամության դպրոց									1						1	
125	Հայաստանի գինու պատմության թանգարան									1						1	
126	«Կոմայրի» արգելոց-թանգարան									1						1	
127	ՀՀ ԿԳՄՍՆ ԲԿԳԿ									1						1	
128	ՎՊՀ										1						1
129	ՅԹԻ										1						1
Ընդամենը՝		71	5	32	25	89	76	55	36	201	46	11	11	12	3	471	202

ԳԻՏԱՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔՆԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՈՒՄ

ԳԱԱ համակարգի բյուջետային մուտքեր (հազար դրամ)

	Կազմակերպության անվանումը	Ենթակառուցվածքի պահպանում և զարգացում	Ազգային արժեքներ կայացնող գիտական օբյեկտների պահպանում	Թեմա	Նպատակային ծրագրեր	Այլ դրամաշնորհներ	Այլ մուտքեր	Ընդամենը
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Մաթեմատիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ	139,113.1		43,975.1		13,682.3	1,387.1	198,157.6
2	Մեխանիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ	230,757.9		57,380.0		25,540.0	2,507.0	316,184.9
3	Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինս-տ ՊՈԱԿ	306,880.6		120,848.0	26,400.0	10,140.2	57,285.7	521,554.5
4	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինս-տ ՊՈԱԿ	312,701.2		185,959.3		69,658.6	3,945.5	572,264.6
5	Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ	224,537.6		49,078.0		7,940.8		281,556.4
6	Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինս-տ ՊՈԱԿ	385,274.2		122,473.0		61,820.0		569,567.2
7	Երկրաբանական գիտությունների ինս-տ ՊՈԱԿ	293,356.6		113,183.0		2,248.8	2,799.3	411,587.7
8	Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմաբանության ինս-տ ՊՈԱԿ	153,835.7		23,400.0		7,501.0	2,236.1	186,972.8
9	Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ	219,733.1		344,112.3	14,000.0	102,101.0	4,866.2	684,812.6
10	Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոն ՊՈԱԿ	564,829.4		227,114.4			116,555.2	908,499.0
11	Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինս-տ ՊՈԱԿ	252,149.7		28,915.0	28,230.0	41,763.6	7,264.8	358,323.1
12	Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինս-տ ՊՈԱԿ	97,065.5		51,500.0		5,642.4	2,409.1	156,617.0
13	Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինս-տ ՊՈԱԿ	172,595.0		203,276.0		58,667.9	11,483.0	446,021.9
14	Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտական կենտրոն ՊՈԱԿ	245,106.3		281,311.8		19,840.8		546,258.9
15	Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ ՊՈԱԿ	252,623.3		19,472.0			19,773.3	291,868.6
16	Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ ՊՈԱԿ	248,403.1		118,909.8		19,343.8	26,552.6	413,209.3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
17	Մոլեկուլային կենսաբանության ինս-տ ՊՈԱԿ	267,843.1		325,192.4	16,900.0	21,175.0	12,625.5	643,736.0
18	Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն ՊՈԱԿ	153,960.7		109,468.4	15,600.0	16,211.0	7,710.2	302,950.3
19	Պատմության ինս-տ ՊՈԱԿ	271,142.3		5,600.0		5,350.0	23,277.6	305,369.9
20	Արևելագիտության ինս-տ ՊՈԱԿ	175,527.1		56,797.0		3,239.8	17,349.2	252,913.1
21	Հնագիտության և ազգագրության ինս-տ ՊՈԱԿ	502,400.6		178,907.5	9,918.0	49,052.7		740,278.8
22	Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն ՊՈԱԿ	51,922.9		19,895.0		2,629.8	3,755.0	78,202.7
23	Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ ՊՈԱԿ	171,404.0		6,645.0		9,030.5		187,079.5
24	Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ ՊՈԱԿ	102,214.5					9,672.4	111,886.9
25	Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ ՊՈԱԿ	158,580.4		38,457.5		19,033.6	529.8	216,601.3
26	Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ ՊՈԱԿ	170,209.6		11,190.0		13,374.8	408.8	195,183.2
27	Արվեստի ինս-տ ՊՈԱԿ	187,131.2		21,300.0			23,012.6	231,443.8
28	«Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին» ՓԲԸ	11,343.2					247.0	11,590.2
29	Փորձաքննությունների ազգային բյուրո ՊՈԱԿ	241,406.8				4,500.0	9,667.3	255,574.1
30	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի հայկական տարածաշրջանային բաժանմունք	9,295.1				300.0		9,595.1
31	«Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոն ՊՈԱԿ	399,238.2		234,019.0		82,970.8	4,787.3	721,015.3
32	ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն ՄԿ	25,675.3		37,149.6		1,275.0	1,438.5	65,538.4
33	«Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչություն ՊՈԱԿ	29,341.0				625.0	600.0	30,566.0
34	ԳԱԱ ՈԱԿ-ի նախագահություն	355,057.3				115,074.0		470,131.3
35	ԳԱԱ համակարգի գիտական գործուղումների իրականացում	33,752.6						33,752.6
36	ԳԱԱ համակարգի ինստիտուտների գիտական սարքավորումների սպասարկում, վերազինում, գիտափորձերի իրականացման համար նյութերի ձեռքբերում և չնախատեսված անհետաձգելի ծախսերի կատարում	42,962.6						42,962.6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
37	«Հայագիտական ուսումնասիրությունները ֆինանսավորող համահայկական հիմնադրամի» պահպանում ու զարգացում	47,112.4						47,112.4
38	Գիտակրթական միջազգային կենտրոն	32,968.0				18,600.0	14,562.1	66,130.1
39	«Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամ	34600.0						34,600.0
	Ընդամենը՝	7,574,051.2	0.0	3,035,529.1	111,048.0	808,333.2	388,708.2	11,917,669.7
Ազգային արժեք ներկայացնող գիտական օբյեկտների պահպանում								
39	Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան ՊՈԱԿ		265,065.8	77,100.0			12,617.1	354,782.9
Այլ ծրագրեր								
40	ԳԱԱ ակադեմիկոսների և թղթակից անդամների պատվովճարների տրամադրում	139,200.0						139,200.0
41	ԳԱԱ համակարգի կազմակերպությունների սարքավորումներով վերազինում							
42	Հիմնարար գիտական գրադարան	153,407.6				9,942.1	3,600.0	166,949.7
43	ԳԱԱ գիտական ամսագրերի և մենագրությունների հրատարակում	95,556.3						95,556.3
	Ամբողջը՝	7,962,215.1	265,065.8	3,112,629.1	111,048.0	818,275.3	404,925.3	12,674,158.6

ԳԱԱ համակարգի արտաբյուջետային մուտքեր (հազար դրամ)

	Կազմակերպության անվանումը	Օտարերկրյա կազմակերպություն	Միջազգային կազմակերպություն	Արտադրանք և ծառայություն	Վարձակալություն	Այլ եկամուտներ	Ընդամենը
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Մաթեմատիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ						0.0
2	Մեխանիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ			1050.4		350	1400.4
3	Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինս-տ ՊՈԱԿ		73309.1	20809.9		7101.4	101220.4
4	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինս-տ ՊՈԱԿ		35,896.3	16,115.1	2027.4	5310.8	59349.6
5	Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ			5741.2	1839.3		7580.5
6	Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինս-տ ՊՈԱԿ			91.8			91.8
7	Երկրաբանական գիտությունների ինս-տ ՊՈԱԿ		12327.1	20560.1	3539.0	2500.0	38926.2

1	2	3	4	5	6	7	8
8	Ա.Նազարովի անվ. երկ- րաֆիզիկայի և ինժեներ- ային սեյսմաբանության ինս-տ ՊՈԱԿ			20180.1			20180.1
9	Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինս-տ ՊՈԱԿ		62194.9	170596.2	1203.8		233994.9
10	Օրգանական և դեղագոր- ծական քիմիայի գիտա- տեխնոլոգիական կենտ- րոն ՊՈԱԿ		1071.8	110147.7		4716	115935.5
11	Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանա- կան քիմիայի ինս-տ ՊՈԱԿ			2054.0		300030	302084.0
12	Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբ- լեմների ինս-տ ՊՈԱԿ			114.3		2073.0	2187.3
13	Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինս-տ ՊՈԱԿ		76812.1	65178.6		614.1	142604.8
14	Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գիտա- կան կենտրոն ՊՈԱԿ	90781.0			2016.0	6160.8	98957.8
15	Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ ՊՈԱԿ		3046.2	400.0			3446.2
16	Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլո- գիայի ինս-տ ՊՈԱԿ	40581.0	28103.7	1473.6		218.0	70376.3
17	Մոլեկուլային կենսաբա- նության ինս-տ ՊՈԱԿ			12512.1		7680.4	20192.5
18	Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն ՊՈԱԿ		21325.3		1140.0		22465.3
19	Պատմության ինս-տ ՊՈԱԿ			1745.9		1731.4	3477.3
20	Արևելագիտության ինս-տ ՊՈԱԿ			2855.2			2855.2
21	Հնագիտության և ազգա- գրության ինս-տ ՊՈԱԿ		13952.7	549.5		105758.4	120260.6
22	Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն ՊՈԱԿ			600.0			600.0
23	Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ ՊՈԱԿ					1069.4	1069.4
24	Փիլիսոփայության, սո- ցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ ՊՈԱԿ				9143.0		9143.0
25	Մ.Աբեղյանի անվ. գրա- կանության ինս-տ ՊՈԱԿ						0.0
26	Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ ՊՈԱԿ		975.0				975.0
27	Արվեստի ինս-տ ՊՈԱԿ			2190.0			2190.0

1	2	3	4	5	6	7	8
28	«Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին» ՓԲԸ			2400.0			2400.0
29	Փորձաքննությունների ազգային բյուրո ՊՈԱԿ		672.7	963356.4			964029.1
30	Միջազգային գիտատեխնիկական կենտրոնի հայկական տարածաշրջանային բաժանմունք						0.0
31	«Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոն ՊՈԱԿ			54421.5	8792.0	269.8	63483.3
32	ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն ՄԿ					88.4	88.4
33	«Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչություն ՊՈԱԿ						0.0
34	ԳԱԱ ՈԱԿ-ի նախագահություն		9025.3	20255.6	852.0	31702.0	61834.9
35	Գիտակրթական միջազգային կենտրոն			152330.0			152330.0
36	«Գեղարդ» գիտավերլուծական հիմնադրամ						
	Ընդամենը՝	131362.0	338712.2	1647729.2	30552.5	477373.9	2625729.8
Ազգային արժեք ներկայացնող գիտական օբյեկտների պահպանում							
36	Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան ՊՈԱԿ		2491.8	129872.3	5142.5	3387.6	140894.2
	Ընդամենը՝		2491.8	129872.3	5142.5	3387.6	140894.2
37	Հիմնարար գիտական գրադարան		3189.0		865.0	10.0	4064.0
	Ամբողջը՝	131362.0	344393.0	1777601.5	36560.0	480771.5	2770688.0

Աղյուսակ 1

ԳԱԱ թեմատիկայի ամփոփ տվյալներ

N	Գիտական հիմնարկներ	Թեմաների կամ պայմանագրերի թիվը (ո) և ֆինանսավորման ծավալը (հազ.դր.)			
		Նպատակային ֆինանսավորում	Բազային ֆինանսավորում	Գիտկոմից ստացված այլ ֆինանսավորում	Տնտ. պայմանագրեր
Մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք					
1	Մաթեմատիկայի ինս-տ		1	3	
2	Մեխանիկայի ինս-տ		1	8	4
3	Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինս-տ	1	2	12	4
4	Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին		1		
Ընդամենը՝		1	5	23	8
Ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունք					
1	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինս-տ		1	21	8
2	Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինս-տ		1	9	9
3	Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինս-տ		1	16	1
4	Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան		1	6	4
5	ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն միջազգային կազմակերպություն		1	3	
Ընդամենը՝			5	55	22

Բնական գիտությունների բաժանմունք					
1	Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինս-տ		1	12	7
2	Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի ԳԿ		1	3	5
3	Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինս-տ		1	8	20
4	Մոլեկուլային կենսաբանության ինս-տ	1	1	29	2
5	Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ		1	10	11
6	Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ		1	4	
7	Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	1	1	16	4
8	«Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ		1	30	13
Ընդամենը՝		2	8	112	62
Քիմիայի և Երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք					
1	Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինս-տ	1	1	27	7
2	Օրգանական և դեղագործական քիմիայի ԳՏԿ		1	11	21
3	Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինս-տ	1	1	6	5
4	Երկրաբանական գիտությունների ինս-տ		1	7	4
5	Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյս-մաբանության ինս-տ		1	2	11
Ընդամենը՝		2	5	53	48
Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունք					
1	Պատմության ինս-տ		3	1	5
2	Արևելագիտության ինս-տ		3	9	3
3	Հնագիտության և ազգագրության ինս-տ	1	1	22	31
4	Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն		1	3	
5	Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ		1		
6	Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ		1	1	6
7	Մ.Աբեղյանի անվ.գրականության ինս-տ		2	5	4
8	Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ		4	2	3
9	Արվեստի ինս-տ		1	3	
10	«Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչություն		1		
Ընդամենը՝		1	18	46	52
	Միջազգային գիտակրթական կենտրոն		3	3	
	Փորձաքննությունների ազգային բյուրո		1		
ԳԱԱ համակարգում՝		6	45	292	192

Աղյուսակ 2

ԳԱԱ հիմնարկների արտոնագրային ցուցանիշներ

N	Ինստիտուտը	Արտոնագրերի հայտերի թիվը	Դրական որոշումների թիվը	Ստացված արտոնագրերի թիվը
1	Մաթեմատիկայի ինս-տ	11	9	3
2	Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինս-տ	1	1	1
3	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինս-տ	1	1	1
4	Մոլեկուլային կենսաբանության ինս-տ	1	1	1
5	Հայկենսատեխնոլոգիա ԳԱԿ	1	1	1
6	Լ.Օրբելու անվ.ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	1	1	1
7	Օրգանական և դեղագործական քիմիայի ԳՏԿ	1	1	1
8	Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինս-տ	3	3	4
Ընդամենը՝		20	18	13

ԳԱԱ գիտաշխատողների հրապարակումների ընդհանուր քանակը

N	Կազմակերպությունը	Մենագրություններ, հոդվածների ժողովածուներ, գլուխ (ներ) գրքերում		Ուսումնական ձեռնարկներ, դասագրքեր		Հոդվածներ գրախոսվող ամսագրերում		Հոդվածներ գիտաժողովների նյութերի ժողովածուներում		Թեզիսներ	
		Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.	Հանրապետ.	Արտասահմ.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք											
1	Մաթեմատիկայի ինս-տ					4	17			7	9
2	Մեխանիկայի ինս-տ		1	1	1	28	36	17	9		
3	Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինս-տ					3	32	36	7	2	
4	Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին								2		4
Ընդամենը՝			1	1	1	35	85	53	18	9	13
Ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունք											
1	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինս-տ		2			20	36		6	33	24
2	Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինս-տ					1	11		7		13
3	Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինս-տ	3	1			9	34		1	62	19
4	Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան	1				43	10		5		
5	ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն միջազգային կազմակերպություն						13		4		
Ընդամենը՝		4	3			73	104		23	95	56
Բնական գիտությունների բաժանմունք											
1	Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինս-տ	1	1			5	24		1		
2	Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի ԳԿ		6	1		6	49		11		1
3	Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբլեմների ինս-տ					4	7		2		11
4	Մոլեկուլային կենսաբանության ինս-տ					6	32		1	5	16
5	Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ		3	1		10	25		5	11	20

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
6	Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ					5	16	1	1		9
7	Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	4		1		7	15		10		12
8	«Հայկենսատեխնոլոգիա» ԳԱԿ	2				7	14	8	1	5	3
Ընդամենը՝		7	10	3		50	182	9	32	21	72
Քիմիայի և Երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք											
1	Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինս-տ					6	45			17	10
2	Օրգանական և դեղագործական քիմիայի ԳՏԿ	1		1		39	32			49	14
3	Մ.Մանվելյանի անվ. ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինս-տ					8	18	3	6	4	7
4	Երկրաբանական գիտությունների ինս-տ	2	4			16	16		3	1	38
5	Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժեներային սեյսմաբանության ինս-տ					5	8	3	13	3	2
Ընդամենը՝		3	4	1		74	119	6	22	74	71
Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունք											
1	Պատմության ինս-տ	14		3		167	28	37	3	11	5
2	Արևելագիտության ինս-տ	22		7		50	20	19	8	16	
3	Հնագիտության և ազգագրության ինս-տ	19	6	2		74	43	51	39	40	42
4	Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն	8				32	16	26	6	75	14
5	Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	13		1		38	14	17	5		
6	Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ	5				52	8		60		
7	Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ	13		1		66	12	31	3	1	
8	Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	19				56	4	38			
9	Արվեստի ինս-տ	12	2	3		48	8	3	6	25	11
10	«Հայկական հանրագիտարան» հրատարակչություն										
Ընդամենը՝		125	8	17		583	153	222	130	168	72
Գիտակրթական միջազգային կենտրոն				1		19	10	11	6		
Փորձաքննությունների ազգային բյուրո		5	1			24	17		5		1
Ընդամենը՝		144	27	23	1	858	670	301	236	367	285

ԳԱԱ ինստիտուտների անցկացրած հանրապետական և միջազգային գիտաժողովներ, սիմպոզիումներ և գիտական այլ միջոցառումներ

N	Միջոցառումները	Անցկացման վայրն ու ժամանակը, կազմակերպիչները	Մասնակիցների թիվը	
			ընդամենը	այդ թվում՝ արտերկրյան
1	2	3	4	5
1	Միջազգային գիտաժողով՝ «Mathematics in Armenia: Advances and Perspectives»	Երևան, հուլիսի 2-8, Մաթեմատիկայի ինս-տ, ԵՊՀ	98	53
2	Միջազգային սեմինար՝ «Operator theory and harmonic analysis and their applications»	Երևան, ապրիլի 18-22, Մաթեմատիկայի ինս-տ, Հարավային դաշնային համալսարանի տարածաշրջանային մաթեմատիկական կենտրոն (ՌԴ)	71	60
3	Միջազգային գիտաժողով՝ «Topical Problems of Continuum Mechanics»	Ծաղկաձոր, հոկտեմբերի 1-5, Մեխանիկայի ինս-տ	65	35
4	Միջազգային գիտաժողով՝ «Կոմպյուտերային գիտություն և ինֆորմացիոն տեխնոլոգիաներ»	Երևան, սեպտեմբերի 25-29, ԻԱՊԻ	131	47
5	Հայ-վրացական համատեղ XV աստղագիտական կոլոքվիում	Բյուրական, մայիսի 1-5, Բյուրականի Վ.Համբարձումյանի անվ. աստղադիտարան	41	11
6	Բյուրականյան տարածաշրջանային III և միջտարածաշրջանային I ամառային դպրոց (3RASS/IRASS)	Բյուրական, սեպտեմբերի 11-15, Բյուրականի Վ.Համբարձումյանի անվ. աստղադիտարան	29	15
7	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Վ.Համբարձումյանի 115 և ԳԱԱ 80-ամյակներին՝ «Անկայուն երևույթները տիեզերքում»	Բյուրական, սեպտեմբերի 18-21, Բյուրականի Վ.Համբարձումյանի անվ. աստղադիտարան	47	24
8	Համբարձումյանական XVII ընթերցումներ	Բյուրական, դեկտեմբերի 7, Բյուրականի Վ.Համբարձումյանի անվ. աստղադիտարան	32	
9	Հայ-ռուսական համատեղ աշխատաժողով՝ նվիրված տիեզերքի ոլորտում համագործակցության 10-ամյակին՝ «Տիեզերական գիտություններ և տեխնոլոգիաներ»	Բյուրական, դեկտեմբերի 8, Բյուրականի Վ.Համբարձումյանի անվ. աստղադիտարան	19	7
10	«Magnetic nanomaterials in biomedicine: synthesis and functionalization» I միջազգային գիտաժողով և «Armenia's Perspectives in Current Oncology Theranostics» (APRICOT) MaNaCa III ամառային դպրոց	Երևան, մարտի 1-4, ՖՀԻ, Horizon 2020 MaNaCa ծրագիր, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ	89	41
11	Լույսի միջազգային օրը Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում-1	Աշտարակ, մայիսի 8, ՖՀԻ, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ, «Quanta» քվանտային ու մեզոսկոպիկ ֆիզիկայի մագիստրոսական կրթական ծրագիր	15	
12	Լույսի միջազգային օրը Ֆիզիկական հետազոտությունների ինստիտուտում-2	Աշտարակ, մայիսի 16, ՖՀԻ, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ, Արագածոտնի մարզպետարան	80	
13	XI միջազգային սիմպոզիում՝ նվիրված ՖՀԻ հիմնադիր-տնօրեն ակ. Մ.Տեր-Միքայելյանի ծննդյան 100-ամյակին՝ «Օպտիկական և նրա կիրառությունները»	Երևան-Աշտարակ, հուլիսի 11-15, ՖՀԻ, ԵՊՀ «SPIE» և «Optica» միջազգային կազմակերպությունների միացյալ «YSO» ուսանողական մասնաճյուղ, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ, ԵՊՀ Ֆիզիկայի ինս-տ	108	60

1	2	3	4	5
14	VIII միջազգային դպրոց՝ նվիրված ՖՀԻ հիմնադիր-տնօրեն ակ. Մ.Տեր-Միքայելյանի ծննդյան 100-ամյակին՝ «Օպտիկայի և ֆոտոնիկայի սահմանները»	Երևան-Աշտարակ, հուլիսի 10-21, ՖՀԻ, EPS երիտասարդ մտքեր երևանյան մասնաճյուղ, Օպտիկայի միջազգային հանձնաժողովի (ICO) հայկական տարածքային կոմիտե, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ, ԵՊՀ ֆիզիկայի ինս-տ, Վրոցլավի համալսարան (Լեհաստան)	64	18
15	«Ֆիզիկան ու մենք» IV ամառային ճամբար՝ նվիրված ՖՀԻ հիմնադիր-տնօրեն ակ. Մ.Տեր-Միքայելյանի ծննդյան 100-ամյակին՝ «Ինֆորմացիայի փոխանցում և ընդունում լույսի միջոցով»	Ծաղկաձոր, օգոստոսի 5-9, ՖՀԻ, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ, ԵՊՀ ֆիզիկայի ինստիտուտ, ԵՊՀ ֆիզիկայի ինստիտուտում «SPIE» և «Optica» միջազգային կազմակերպությունների միացյալ «YSO» ուսանողական մասնաճյուղ	60	
16	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված ՖՀԻ հիմնադիր-տնօրեն ակ. Մ.Տեր-Միքայելյանի ծննդյան 100-ամյակին՝ «Լազերային ֆիզիկա-2023»	Աշտարակ, սեպտեմբերի 12-15, ՖՀԻ, ՖՀԻ «Optica» միջազգային կազմակերպության «IPR Armenia» ուսանողական մասնաճյուղ	100	40
17	Աշխատաժողով՝ «ՌԲԿ-ՖՀԻ 2023»	Աշտարակ, դեկտեմբերի 5-6, ՖՀԻ, Ռուսական քվանտային կենտրոն	25	15
18	XIV միջազգային սիմպոզիում՝ ««Ռելյատիվիստական էլեկտրոնների ճառագայթումը պարբերական կառուցվածքներում» և VIII միջազգային գիտաժողով»՝ «Էլեկտրոնների, պոզիտրոնների, նեյտրոնների և ռենտգենյան ճառագայթների ցրումը արտաքին ազդակների առկայությամբ»	Երևան-Ծաղկաձոր, սեպտեմբերի 18-22, ՖԿՊԻ	120	50
19	Գ.Ասկարյանի անվ. երիտասարդ գիտնականների միջազգային դպրոց	Մեղրի, սեպտեմբերի 23-27, ՖԿՊԻ	60	30
20	Ալ. Ա.Մկրտչյանի անվ. ակուստաֆիզիկայի միջազգային գիտական դպրոց-գիտաժողով	Երևան-Սևան, հունիսի 12-17, ՖԿՊԻ	70	30
21	Զելդովիչի V հանդիպում	Երևան, հունիսի 12-16, ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն ՄԿ	100	94
22	Դասընթաց-սեմինարների շարք՝ «Էկոլոգիական գրագիտություն», «Էներգախնայողություն և էներգաարդյունավետություն»	Ստեփանավան-Աշտարակ, փետրվար-սեպտեմբեր, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման» ամբիոն, Հովհ. Թումանյանի անվ., Վ.Պետրոսյանի անվ. և Երասխահունի Մ.Գևորգյանի անվ. դպրոցներում	53	
23	Ուսուցիչների առցանց վերապատրաստում THE GLOBE միջազգային գիտակրթական ու կիրառական ծրագրի շրջանակում	Երևան, ապրիլի 13, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	21	3
24	Միջոցառում՝ նվիրված երկրի օրվան՝ «Էկոլոգիական գրագիտություն»	Աշտարակ, ապրիլի 22, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման» ամբիոն, Ն.Աշտարակեցու անվ. դպրոց	35	
25	Սեմինար քննարկումներ՝ «Ցկյանս ուսումնառության գործընթացն արտերկրում և դրան անցնելու անհրաժեշտությունը Հայաստանում»	Ստեփանավան, մայիսի 10-13, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման» ամբիոն, Պետական գյուղատնտեսական քոլեջ, Հովհ.Թումանյանի անվ. դպրոց	20	
26	Անվանական ծառատունկ՝ «Երևանի բուսաբանական այգու հողերի և փոշու էկոլոգիական և առողջական ռիսկի գնահատմանն ուղղված հետազոտության արդյունքները» նախագծահեն կրթության շրջանակում	Երևան, մայիսի 25, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի, Երևանի բուսաբանական այգի	>25	
27	Միջոցառումներ՝ նվիրված Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադրման 30-ամյակին	Երևան, հունիսի 6, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն, Երևանի բուսաբանական այգի	50-60	

1	2	3	4	5
28	Միջոցառում՝ նվիրված Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադիր Ա.Սաղաթեյանի ծննդյան 70-ամյակին	Երևան, օգոստոսի 2, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	60-80	
29	Երիտասարդական միջազգային աշխանային III դպրոց՝ նվիրված Ա.Սաղաթեյանի հիշատակին՝ «Շրջակա միջավայրի գիտություններ. շրջակա միջավայր և սնունդ»	Երևան, օգոստոսի 2-3, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	12	
30	Միջոցառում՝ նվիրված համաշխարհային մաքրության օրվան՝ աղբահանություն դպրոցի հարակից տարածքում	Աշտարակ, սեպտեմբերի 16, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն, ՅՈՒՆԵՍԿՕ ամբիոնի գործընկեր Աշտարակի արհեստագործական պետական ուսումնարան, Վ.Պետրոսյանի անվ. դպրոց	50	
31	Սեմինար-քննարկումներ՝ «Ցկյանս ուսումնառության գործընթացն արտերկրում և դրան անցնելու անհրաժեշտությունը Հայաստանում»	Հրազդան, սեպտեմբերի 26-30, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն, ՅՈՒՆԵՍԿՕ-ի «Կրթություն հանուն կայուն զարգացման» ամբիոն	34	
32	Սեմինար-քննարկում՝ նվիրված Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոնի հիմնադրման 30, կենտրոնի հիմնադիր Ա.Սաղաթեյանի ծննդյան 70, ԳԱԱ հիմնադրման 80-ամյակներին՝ «Գերբարձր լուծաչափի հեռազննման տվյալների ստացում և մշակում շրջակա միջավայրի մոնիթորինգի նպատակով»	Երևան, սեպտեմբերի 25, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	15	4
33	II երիտասարդական աշխանային դպրոց՝ նվիրված Գ.Տեփանյանի հիշատակին՝ «Գերբարձր լուծաչափի հեռազննումը, կիրառման ուղղությունները և առանձնահատկությունները»	Աղվերան, նոյեմբերի 11-12, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	28	2
34	Դասընթաց-սեմինարների շարք՝ «Կլիմայի փոփոխության ազդեցությունը համայնքների վրա»	Երևան, նոյեմբերի 13, Էկոլոգանոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	11	
35	Բաց դասախոսություններ-քննարկումներ՝ «Toxoplasma gondii and advances in immunization studies», «Integrative water/river management under climate change», «Assessment of ecosystem services of rivers and floodplains»	Երևան, դեկտեմբերի 9, Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի ԳԿ	30	10
36	Միջազգային գիտաժողով՝ «Խաղողագործություն 2.0. գիտությունից այգիներ»	Երևան, մայիսի 3-5, ՄԿԻ Հայաստանի գինու պատմության թանգարան	85	8
37	Սատելիտային սիմպոզիում՝ նվիրված Հայաստանի VI միջազգային բժշկական համագումարի (6IMCA) շրջանակում կենսաբժշկության ոլորտի հիմնարար ու տրանսլացիոն հետազոտություններին	Երևան, հուլիսի 5, ՄԿԻ	100	10
38	Աշխատաժողով՝ «Roytberg Memorial Bioinformatics Symposium»	Երևան, օգոստոսի 16-17, ՄԿԻ	25	16
39	Միջազգային ամառային դպրոց՝ «Մոլեկուլային և տեսական կենսաբանության դպրոց /ՄՏԿԴ»	Երևան, օգոստոսի 8-25, ՄԿԻ, ՄՏԿԴ	117	100
40	Ռեգիոնալ հոսքային ցիտոմետրիայի գիտադպրոց՝ «Տեսությունից պրակտիկա»	Երևան, սեպտեմբերի 19-22, ՄԿԻ, Ցիտոմետրիայի զարգացման միջազգային ընկերակցություն	33	11

1	2	3	4	5
41	Վերապատրաստման դասընթաց՝ «Կենսաանվտանգություն և կենսա-ապահովություն»	Երևան, նոյեմբերի 13-14, ՄԿԻ	20	
42	Սեմինար՝ «Քանակական փուլային պատկերացում՝ անտեսանելի ուսումնասիրություն» (հեռավար)	Երևան, հունվարի 26, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	50	8
43	Սեմինար՝ «Կոնաձև դիֆրակցիայի կիրառությունները գերլուծաչափա-կան մանրադիտակում» (հեռավար)	Երևան, փետրվարի 23, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	42	7
44	Սեմինար՝ «Ժամանակակից մեդիա արվեստի և սայենս-արտի հիմնական գաղափարները և ուղղությունները»	Երևան, մարտի 21, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	40	4
45	Սեմինար՝ «Ուղեղի լայնածավալ՝ մեկ բջջային լուծաչափով պատկերում և մեքենայական ուսուցման միացված քանակականացում» (հեռավար)	Երևան, մարտի 23, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	36	8
46	Սեմինար՝ «Նյարդաբանական, ուռուցքաբանական և իմունային հի-վանդությունների համար թերա-պևտիկ միջոցների նախագծում» (հեռավար)	Երևան, ապրիլի 20, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	46	6
47	Սեմինար՝ «Ընդլայնված մոլեկուլային պատկերացում նյարդակենսաբանու-թյան և պատկերավոր կենսաբանու-թյան մեջ»	Երևան, ապրիլի 25, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	46	1
48	XXIX միջազգային գիտաժողով՝ «Սթրես և վարքագիծ»	Երևան, մայիսի 19, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	68	13
49	Սեմինար՝ «Բժշկական պատկերավո-րումը հանդիպում է ԱԲ. հեռանկար-ներ և վտանգներ» (հեռավար)	Երևան, հունիսի 22, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	43	5
50	ERA-Chair եվրոպական ծրագրի մեկնարկային գիտաժողով, CZI ծրագրի տարեկան համագումար	Երևան, հոկտեմբերի 16-17, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	69	20
51	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տի տուտի 80-ամյակին	Երևան, հոկտեմբերի 18, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	75	20
52	Սեմինար՝ «Առաջընթաց ինֆրակար-միր սպեկտրոսկոպիկ պատկերում»	Երևան, նոյեմբերի 24, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	49	1
53	Սեմինար՝ «FTIR սպեկտրոսկոպիկ պատկերացում դատաբժշկական և մշակութային ժառանգության համար»	Երևան, նոյեմբերի 27, Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	27	1
54	Երիտասարդական գիտաժողով՝ «Կեն-սաքիմիան իմ մասնագիտությունն է»	Երևան, մայիսի 11-12, Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ, Կենսաքիմիկոսների հայկական ասոցիացիա	43	
55	Սեմինարներ՝ նվիրված ԳԱԱ հիմ-նադրման 80-ամյակին	Երևան, սեպտեմբեր-դեկտեմբեր, Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ	52	
56	Համաժողով՝ «Նոր զարգացող մի-տոմները քիմիայում»	Երևան, սեպտեմբերի 24-28, Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիա-կան ֆիզիկայի ինս-տ, ՕԴՔԳՏԿ	10	4
57	Միջազգային գիտաժողով՝ «Կոլլիգիոն գոտու հրաբխականությունը և առնչվող վտանգները»	Երևան, սեպտեմբերի 3-8, ԵԳԻ	69	39
58	Միջազգային գիտաժողով՝ «Մետաք-սի ճանապարհի դերը գիտության և մշակույթի զարգացման գործում»	Երևան, օգոստոսի 8-9, ԵԳԻ	51	12
59	Գիտաժողով՝ «Նոր զարգացող մի-տոմներ քիմիայում» (NEWTRENDSICHEM-2023)	Երևան, սեպտեմբերի 24-28, ՕԴՔԳՏԿ, ՌԳԱ Ն.Ջելինսկու անվ. ՕԲԻ, ԵՊՀ	300	250

1	2	3	4	5
60	Գիտաժողով՝ «Սպիտակի երկրաշարժ. հայացք անցյալից դեպի ապագա: Կառուցապատման առանձնահատկությունները սեյսմավտանգ գոտիներում»	Գյումրի, 14-15 դեկտեմբերի, ԵԻՍԻ, Գյումրիի «Ռուսական տուն»	58	7
61	Գիտաժողով-կյուր սեղան՝ «Խորհրդային Հայաստանի առօրյա կյանքի սպիտակ էջերը»	Ծաղկաձոր, ապրիլի 30, Պատմության ինս-տ	7	1
62	Զեկուցում՝ «Ռուսաստանի արտաքին քաղաքականությունը Հայկական հարցի վերաբերյալ 19-րդ դարի վերջին և 20-րդ դարի սկզբին» (զեկ.՝ ՌԴ Հյուսիսկովկասյան դաշնային համալսարանի միջազգային հարաբերությունների ամբիոնի վարիչ Ի.Կոյուկով)	Երևան, հունիսի 27, Պատմության ինս-տ	50	2
63	Գիտաժողով՝ «Լոռե բերդից մինչև Ստեփանավան. պատմամշակութային ժառանգության հետքերով»	Ստեփանավան, հուլիսի 14, Պատմության ինս-տ, Ստեփանավանի մշակույթի և ժամանցի կենտրոն, Ստեփանավանի համայնքապետարան	6	1
64	Երիտասարդ գիտաշխատողների XLIII գիտական նստաշրջան՝ նվիրված Ս.Կրկյաշարյանի ծննդյան 100-ամյակին	Ստեփանավան, հուլիսի 15-16, Պատմության ինս-տ Ստեփանավանի մշակույթի և ժամանցի կենտրոն (Ստեփան Շահումյանի տուն-թանգարան)	14	1
65	Զեկուցում՝ «Փունջ մը մազ եւ ընկղմած տապանաքար. մտորումներ Շահամիր Շահամիրյանի անձանոթ պատմության շուրջ»՝ Լոս Անջելեսի համալսարանի Ռ.Հովհաննիսյանի անվ. Հայոց նորագույն պատմության ամբիոնի վարիչ և «Promise» հայկական ինստիտուտի Հայագիտական կենտրոնի տնօրեն Ս.Ասլանյան	Երևան, սեպտեմբերի 15, Պատմության ինս-տ	55	6
66	Միջազգային գիտաժողով՝ «Հայաստանը և հայությունը համաշխարհային պատմության շրջադարձային փուլերում (պատմություն և արդիականություն)»	Երևան, սեպտեմբերի 19, Պատմության ինս-տ	18	4
67	Հանդիսավոր նիստ՝ նվիրված Գերաշնորհ Լևոն արքեպիսկոպոս Զեքիյանի ծննդյան 80-ամյակին	Երևան, հոկտեմբերի 25, Պատմության ինս-տ	45	3
68	Գրքի շնորհանդես՝ Յու.Սարգսյան. «Արատտա. ժառանգության ակունքները»	Երևան, նոյեմբերի 10, Պատմության ինս-տ	90	
69	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Ս.Քոլանջյանի ծննդյան 100-ամյակին՝ «Պատմական սկզբնաղբյուրները հայկական գաղթավայրերի մասին»	Երևան, նոյեմբերի 14, Պատմության ինս-տ	9	1
70	Հոբելյանական գիտագործնական հուշ-ցերեկույթ՝ նվիրված Ս.Կրկյաշարյանի ծննդյան 100-ամյակին	Երևան, դեկտեմբերի 8, Պատմության ինս-տ	60	
71	Շնորհանդես՝ «1919-1920թթ. Հայաստանի Հանրապետության վերաբերյալ ազգերի լիզայի ընդունած փաստաթղթերի ժողովածու»	Երևան, դեկտեմբերի 15, Պատմության ինս-տ	50	
72	Գիտական քննարկում Ֆրանս-հայկական մասնագիտական ուսումնական կենտրոնի հետ	Երևան, փետրվարի 2, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	10	2

1	2	3	4	5
73	Ինտելեկտուալ գիտական մրցույթ՝ նվիրված «Գիրք նվիրելու օրվան»	Երևան, փետրվարի 20, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	25	
74	Գիտական քննարկում՝ նվիրված ՀՀ-ում ԵՄ քաղաքացիական դատարանական առաքելության տեղակայմանը	Երևան, մարտի 2, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	20	
75	Գիտական սեմինար-քննարկում՝ «Գրադարանային մարտահրավերներ. լուծման ուղիներ, հնարավորություններ»	Երևան, մարտի 10, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	18	
76	Գիտատեղեկատվական միջոցառում ERASMUS+ Հայաստանի գրասենյակի հետ	Երևան, մարտի 17, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	15	1
77	Գիտական կլոր սեղան-քննարկում՝ «Ազգային ինքնություն»	Երևան, մարտի 20, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	20	
78	Տեսադասախոսությունների շարքի նկարահանում	Երևան, մարտի 30, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	25	
79	Գիտական քննարկում՝ «Հայ-թուրքական հարաբերություններ. խոչընդոտներ և հեռանկարներ»	Երևան, ապրիլի 5, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ, Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարան	55	15
80	Գիտական կլոր սեղան-քննարկում՝ «Տնտեսական մարդու և քաղաքական մարդու հակամարտությունը որպես դարաշրջանի գլխավոր հակասություն»	Երևան, ապրիլի 17, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	15	
81	Գիտական քննարկում՝ «Ռուս-ուկրաինական հակամարտության ազդեցությունը Եվրոպայում և հետխորհրդային տարածքում»	Երևան, մայիսի 12, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ, Վ.Բրյուսովի անվ. ՊՀ	50	40
82	Գիտական կլոր սեղան-քննարկում՝ «Պոստմոդեռնիզմի փիլիսոփայությունը, սկզբունքները, դրսևորումները և հետևանքները»	Երևան, մայիսի 22, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	17	
83	Գիտական սեմինար-քննարկում՝ «Ակադեմիական գրադարանների նշանակությունը ՀՀ ԳԱԱ ինստիտուտների գիտական գործունեության արդյունավետության տեսանկյունից»	Երևան, մայիսի 24, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	20	
84	Գիտական սեմինար-քննարկում՝ «Հանրապետության օրվա» առթիվ՝ «Հայաստանի ռազմարդյունաբերական ձեռնարկությունների պատմությունը»	Երևան, մայիսի 29, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	19	
85	Գիտական սեմինար-քննարկում՝ «Գանձանակ հայ քաղաքագիտական մտքի և Հայաստանի քաղաքական պատմության» պրակները	Երևան, մայիսի 31, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	18	
86	Գիտական առցանց դասընթացների շարք՝ «Միջազգային հարաբերությունների տեսություն»	Երևան, մայիսի 4-հունիսի 22, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	30	2
87	Գիտական աշխատաժողով՝ «Ռուս-ուկրաինական պատերազմի ազդեցությունը Հարավային Կովկասի քաղաքականության վրա»	Երևան, հուլիսի 6, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	26	1
88	Հանդիպում-քննարկում Փարիզի «Զոպանյան ինստիտուտի» հիմնադիր նախագահի հետ	Երևան, հուլիսի 17, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	10	2

1	2	3	4	5
89	Հանդիպում-քննարկում Հարավային Կովկասի ամերիկյան գիտահետազոտական ինստիտուտի գործադիր տնօրենի հետ	Երևան, սեպտեմբերի 8, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	10	2
90	Գիտական կլոր սեղան-քննարկում՝ «Խաղաղության խաչմերուկ» նախագծի, Հայաստանի շուրջ ստեղծված աշխարհաքաղաքական իրադրության և տարածաշրջանային այլ հիմնախնդիրների վերաբերյալ	Երևան, նոյեմբերի 3, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	20	
91	Հանրապետական գիտաժողով՝ նվիրված ԳԱԱ 80-ամյակին և ՅՈՒՆԵՍԿՕ-կողմից հռչակված «Փիլիսոփայությունն արդի աշխարհում» համաշխարհային օրվան	Երևան, նոյեմբերի 17, Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	50	
92	Միջազգային սեմինար-պանելային քննարկում	Երևան, նոյեմբերի 27, Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ	31	2
93	Հանրապետական գիտաժողով՝ նվիրված ԳԱԱ 80-ամյակին՝ «Հայաստանի տնտեսությունը երիտասարդ տնտեսագետների հայացքով»	Երևան, դեկտեմբերի 8, Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ	48	
94	Միջազգային առցանց համաժողով՝ նվիրված մայրենիի օրվան «Մայրենին իր տարատեսակ դրսևորումներով»	Երևան, փետրվարի 21, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ, Գավառի ՊՀ	100	50
95	Փորձառական հնչյունաբանության լաբորատորիայի բացում	Երևան, մարտի 30, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	45	
96	Հանրապետական գիտաժողով՝ «Ջափուկյանական ընթերցումներ»	Երևան, ապրիլի 27, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	45-50	
97	Միջոցառում՝ նվիրված արևմտահայերենի, բառարանագրության, ընդհանուր և համեմատական լեզվաբանության բաժինների հիմնադրման 10-ամյակին	Երևան, մայիսի 29, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	35	
98	Լեզվական հարցերի առցանց քննարկում՝ մանկավարժներին, լրագրողներին և ընդհանրապես լեզվական հարցերով հետաքրքրվողներին մասնագիտական աջակցություն ցուցաբերելու նպատակով	Երևան, սեպտեմբերի 22, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ, Գավառի ՊՀ	30-40	5
99	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված ԳԱԱ հիմնադրման 80-ամյակին՝ «Հայոց լեզվի պատմության հիմնախնդիրներ»	Երևան, նոյեմբերի 2-3, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	45	3
100	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Է.Աղայանի ծննդյան 110-ամյակին՝ «Հայոց լեզվի ուսումնասիրության և ուսուցման արդի խնդիրներ»	Երևան, նոյեմբերի 15-16, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	43	1
101	Միջազգային գիտաժողով՝ «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան»	Երևան, նոյեմբերի 24, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	35	1
102	Կլոր սեղան՝ գիտական արդյունքների ամփոփում	Երևան, դեկտեմբերի 22, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	45	
103	Հանրապետական գիտաժողով՝ նվիրված Հովհ.Թումանյանի հիշատակի 100-րդ տարելիցին	Երևան, ապրիլի 12-14, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ, ԵՊՀ հայ բանասիրության ֆակ., Հովհ.Թումանյանի թանգարան, Հայաստանի գրողների միություն	100	3

1	2	3	4	5
104	Հանրապետական գիտաժողով՝ «Երազ և տեսիլ. իրականության և երևակայության սահմանին»	Երևան, հոկտեմբերի 26-27, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ, Հնագիտության և ազգագրության ինս-տ	90	3
105	Հանրապետական գիտաժողով՝ նվիրված Խ.Աբովյանի անհետացման 175-րդ տարելիցին	Երևան, հոկտեմբերի 31, նոյեմբերի 1-2, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ, ԵՊՀ հայ բանասիրության ֆակ., Խ.Աբովյանի տուն-թանգարան, Հայաստանի գրողների միություն	120	4
106	Հանրապետական հոբելյանական գիտաժողով՝ նվիրված Էդ.Ջրբաշյանի 100-ամյակին	Երևան, հոկտեմբերի 31, նոյեմբերի 8-10, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ, ԵՊՀ հայ բանասիրության ֆակ.	130	5
107	Երիտասարդ գրականագետների հանրապետական գիտաժողով	Երևան, նոյեմբերի 15-16, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ	60	2
108	Աշխատաժողով՝ «Հայաստան-Իրան հարաբերություններն ընդհանուր շահերի համատեքստում»	Երևան, փետրվարի 9, Արևելագիտության ինս-տ	10	1
109	Միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված Պ.Չոբանյանի ծննդյան 75-ամյակին՝ «Կովկասի պատմության հիմնահարցեր»	Երևան, մարտի 15-16, Արևելագիտության ինս-տ	36	13
110	Միջազգային գիտաժողով՝ «Չինաստան և Հայաստան. զարգացում և արդիականացում» (առցանց)	Երևան, ապրիլի 13, Արևելագիտության ինս-տ, Չինաստանի Հումանիտար ակադեմիայի, Ռուսաստանի, Արևելյան Եվրոպայի և Կենտրոնական Ասիայի ինստ-ներ, ԵՊՀ, Վ.Բրյուսովի անվ. ՊՀ Կոնֆուցիոսի ինս-տ, Պեկինում ՀՀ դեսպանություն	8	4
111	Միջազգային գիտաժողով՝ «Ուժային հավասարակշռության փոփոխությունները Հարավային Կովկասում. ազդեցությունը Հայաստանի վրա»	Ծաղկաձոր, մայիսի 26-28, Արևելագիտության ինս-տ, «Ֆրիդրիխ Էբերտ» հիմնադրամ	20	1
112	Միջազգային գիտաժողով՝ «Միրիական ճգնաժամն ու քրդական գործունքը. ներքրդական, տարածաշրջանային և միջազգային դիտանկյուններ»	Երևան, սեպտեմբերի 20, Արևելագիտության ինս-տ	18	3
113	Աշխատաժողով՝ «Շաքիի տարածաշրջանի և խանության պատմությունը. հայկական, քրիստոնեական հետքը»	Երևան, հոկտեմբերի 19, Արևելագիտության ինս-տ	7	
114	Միջազգային գիտաժողով՝ «Վերաբժնորելով Գոտի և ճանապարհ նախաձեռնության դինամիկան. հիմնական միտումներ»	Երևան, նոյեմբերի 23, Արևելագիտության ինս-տ, Բրյուսովի անվ. ՊՀ Կոնֆուցիոսի ինս-տ	25	7
115	Միջազգային գիտաժողով՝ «Հարավային Կովկաս. կայունության և անվտանգության արդի մարտահրավերները»	Երևան, նոյեմբերի 28-29, Արևելագիտության ինս-տ	18	8
116	Միջազգային գիտաժողով՝ «Մերձավոր Արևելքի արաբական երկրների հայ համայնքները. արդի միտումներ և փոխակերպումներ»	Երևան, նոյեմբերի 30, Արևելագիտության ինս-տ	22	5
117	Հանրապետական գիտաժողով՝ «Ոռոգման համակարգերը Հայկական լեռնաշխարհում»	Երևան, մարտի 29-30, ՀԱԻ	45	
118	Միջազգային գիտաժողով՝ «Արարատյան դաշտի հնագույն մայրաքաղաքները»	Աշտարակ, ապրիլի 18-20, ՀԱԻ, Մյունստերի համալսարան, Գինու պատմության թանգարան	21	8
119	Միջազգային գիտաժողով՝ «Հայկական մշակույթի, ինքնության հարցեր»	Երևան, մայիսի 13, ՀԱԻ, ՀԱԱՊՊԹ	60	6

1	2	3	4	5
120	Միջազգային գիտաժողով՝ «Խորհրդային փորձառությունն ու ժառանգությունը Հայաստանում-2»	Երևան, հունիսի 13-15, ՀԱԻ, «Հազարաշեն» ազգաբանական հետազոտությունների հայկական կենտրոն, Միջիգանի համալսարանի Դիրբորնի մասնաճյուղի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն	28	10
121	Միջազգային գիտաժողով՝ «Համաշխարհայնացումը և սոցիալ-մշակութային արդի գործընթացները Հայաստանում. հիմնախնդիրներ և հեռանկարներ»	Երևան, հոկտեմբեր 18-19, ՀԱԻ	32	2
122	Հանրապետական գիտաժողով՝ «Երազ և տեսիլ. իրականության և երևակայության սահմանին»	Երևան, հոկտեմբեր 26-27, Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ, ՀԱԻ	30	
123	Միջազգային գիտաժողով՝ «Զինվորը, քուրմն ու առևտրականը: Վերակարգության հնագիտական դրսևորումները բարդ հասարակություններում»	Երևան, նոյեմբերի 7-8, ՀԱԻ, Հայաստանի պատմության թանգարան	27	13
124	Միջազգային գիտաժողով՝ «Վիմագրական մշակույթ. ժայռապատկերներից մինչև մեր օրեր»	Երևան, նոյեմբերի 10-11, ՀԱԻ	25	4
125	Միջազգային գիտաժողով՝ «Արևիք (Մեղրի). պատմամշակութային ժառանգություն և միջմշակութային կապեր»	Մեղրի, նոյեմբերի 17-19, ՀԱԻ, ՀՈՒՖՀՀ, «Երկիր և մշակույթ» ՀԿ, ԵՊՀ	35	5
126	Հանրապետական գիտաժողով՝ նվիրված Դ.Վարդումյանի ծննդյան 100-ամյակին՝ «Բնակավայր և տնտեսական մշակույթ»	Երևան, նոյեմբերի 24, ՀԱԻ	15	
127	Միջազգային գիտաժողով՝ «Շիրակը հայոց բառ ու բանի գանձարան»	Երևան, նոյեմբերի 24, ՀԱԻ, Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ., ՇՀՀԿ, Շիրակի ՊՀ	13	1
128	XVII երիտասարդական գիտաժողով՝ «Հնագիտություն, ազգաբանություն, բանագիտություն. միջգիտակարգային մոտեցումներ»	Երևան, դեկտեմբերի 11-13, ՀԱԻ	24	
129	Միջազգային գիտաժողով՝ «Էթնո-սոցիալական փոփոխությունները հայկական սփյուռքում. միտումներ և զարգացումներ»	Երևան, դեկտեմբերի 12-13, ՀԱԻ	33	13
130	Գիտական կլոր սեղան՝ նվիրված Ս.Ռախմանինովի ծննդյան 150-ամյակին՝ «Ռախմանինով. ռուս կոմպոզիտոր, աշխարհի քաղաքացի»	Երևան, մայիսի 3, ԱԻ, Ռուսաստանի երաժշտության ազգային թանգարան, Ա.Խաչատրյանի տուն-թանգարան	11	3
131	Միջազգային գիտազործնական ֆորում՝ նվիրված ԳԱԱ 80-ամյակին՝ «Լեռնցի ժողովուրդների ավանդական գեղարվեստական մշակույթի պրոբլեմները: Պատմատիպաբանական կապերն ու զուգահեռները Եվրասիայի ժողովուրդների ավանդական և ակադեմիական արվեստում»	Երևան-Սանկտ Պետերբուրգ, հունիսի 6-8, ԱԻ, Արվեստների պատմության ռուսաստանյան ինս-տ	55	35
132	Գիտական միջոցառում «Խաչատրյանի անվան միջազգային մրցույթ»-ի շրջանակում՝ «Ես եվրոպացի հայ եմ»	Երևան, հունիսի 12, ԱԻ, «Կոնրադ Ադենաուեր» հիմնադրամ, «Արամ Խաչատրյան-մրցույթ» մշակութային հիմնադրամ, Ա.Խաչատրյանի տուն-թանգարան	7	2
133	Գիտական կոնֆերանս՝ «Քրիստափոր Կարա-Մուրզայի գործունեության պատմական նշանակությունը»	Երևան, հունիսի 16, ԱԻ, ՀԱՍԵ Արարատյան Հայրապետական թեմ, Հայաստանի կոմպոզիտորների միություն	11	

1	2	3	4	5
134	Գիտական կոնֆերանս՝ «ՀՀ ԳԱԱ-80. հայ ակադեմիական արվեստագիտության երախտավորները. Քրիստափոր Քուչնարյան»	Երևան, հունիսի 27-28, ԱԻ, Հայաստանի կոմպոզիտորների միություն	22	
135	Միջազգային գիտական կոնֆերանս՝ «Արամ Խաչատրյան-120»	Երևան, սեպտեմբերի 12-14, ԱԻ, Ա.Խաչատրյանի տուն-թանգարան, Հայաստանի կոմպոզիտորների միություն	43	16
136	Գիտական կոնֆերանս՝ «ՀՀ ԳԱԱ-80. հայ ակադեմիական արվեստագիտության երախտավորները. Գևորգ Գյոդակյան»	Երևան, սեպտեմբերի 19, ԱԻ, Երևանի Կոմիտասի անվ. պետ. կոնսերվատորիա, Հայաստանի կոմպոզիտորների միություն	12	
137	Գիտաժողով՝ նվիրված Ռ.Մելիքյանի անվ. պետական երաժշտական քոլեջի հիմնադրման 100-ամյակին և Ռ.Մելիքյանի ծննդյան 140-ամյակին՝ «Երևանի Ռոմանոս Մելիքյանի անվ. պետական երաժշտական քոլեջի դերն ու նշանակությունը հայ երաժշտարվեստում»	Երևան, սեպտեմբերի 27-28, ԱԻ, Երևանի Ռ.Մելիքյանի անվ. պետական երաժշտական քոլեջ, Ե.Չարենցի անվ. գրականության և արվեստի թանգարան	25	2
138	Գիտաժողով՝ «Էդուարդ Փաշինյան-100»	Երևան, նոյեմբերի 9, ԱԻ, Կոմիտասի անվ. պետ. կոնսերվատորիա, Հայաստանի կոմպոզիտորների միություն	10	1
139	Միջազգային գիտական կոնֆերանս՝ «Վիլյամ Սարոյանը և արվեստը»	Երևան, նոյեմբերի 17-18. ԱԻ, Վիլյամ Սարոյանի հիմնադրամ (Սան Ֆրանցիսկո)	37	14
140	Միջազգային գիտական կոնֆերանս՝ «Արարատի սովերում. հայ արվեստը ճամփորդական գրականությունում (13-20-րդ դարեր)»	Ուդինե (Իտալիա), դեկտեմբերի 1-2, ԱԻ, Ուդինեի համալսարան	23	15
141	Երիտասարդ հայ արվեստաբանների գիտական XVI նստաշրջան՝ նվիրված ԳԱԱ 80-ամյակին	Երևան, դեկտեմբերի 8-11, ԱԻ	44	4
142	Կլոր սեղան՝ «Հայկական սփյուռքի կենտրոնների արվեստը. ուսումնասիրության և պահպանման հիմնախնդիրները»	Դոնի Ռոստով, դեկտեմբերի 22, ԱԻ, Հարավային դաշնային համալսարանի Ճարտարապետության և արվեստի համալսարան (Դոնի Ռոստով)	11	8
143	Միջազգային գիտաժողով՝ «Ալեքսանդրապոլ. գթասրտության քաղաք»	Գյումրի, մայիսի 19, ՇՀՀԿ, Շիրակի մարզային գրադարան	14	2
144	Երիտասարդ հնագետների միջազգային ամառային դպրոց	Գյումրի-Ջրածոր, հուլիսի 11-17, ՇՀՀԿ	12	6
145	Հանրապետական II գիտաժողով՝ նվիրված պրոֆ. Գ.Խալաթյանցի ծննդյան 165-ամյակին՝ «Ազգագրական-բանագիտական ընթերցումներ»	Գյումրի, օգոստոսի 18, ՇՀՀԿ	14	
146	Միջազգային երիտասարդական գիտաժողով՝ «Սերունդների երկխոսություն»	Գյումրի, օգոստոսի 18, ՇՀՀԿ	17	7
147	Միջազգային II գիտաժողով՝ «Հյուսիսային Հայաստանը պատմության խաչուղիներում (պատմամշակութային համադրություններ)»	Գյումրի, սեպտեմբերի 23-24, ՇՀՀԿ	22	2
148	Հանրապետական III գիտաժողով՝ «Ափիսյանական ընթերցումներ. ավանդական երաժշտության արդի հիմնախնդիրները»	Գյումրի, հոկտեմբերի 29, ՇՀՀԿ, ԵՊԿ Գյումրիի մասնաճյուղ	20	
149	Հնագիտական III միջազգային գիտաժողով՝ «Եգանյանական ընթերցումներ	Գյումրի, նոյեմբերի 25, ՇՀՀԿ	19	3

1	2	3	4	5
150	Գիտաժողով՝ «Անձի անոմիայի հիմնախնդիրը հետապնդող հետազոտողների և արհեստագիտական ինտելեկտի համագործակցության և ասերտիվ վարքի ձևավորման մեխանիզմները»	Երևան, մարտի 4, ԳԿՄԿ, ՀՀ ՊՆ ԳՇ, «Ժեստ» հոգեբանական ծառայության կենտրոն	150	
151	Գիտաժողով՝ «Մրցունակ կրթության և գիտության հիմնախնդիրները հարափոփոխ աշխարհում»	Երևան, հունիսի 21, ԳԿՄԿ	140	
152	Երիտասարդ հետազոտողների հանրապետական գիտաժողով՝ «Մերձավոր Արևելք. պատմություն, մշակույթ, արդիականություն»	Երևան, մարտի 23, ԳԿՄԿ, Արևելագիտության ինստիտուտ	120	
153	Դատափորձագիտական ինստիտուտների եվրոպական ցանցի XXIV տարեկան աշխատաժողով՝ «Խոսքի և աուդիո ձայնագրությունների փորձաքննություններ»	Երևան, սեպտեմբերի 4-6, «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո»	25	21

Աղյուսակ 4

ԳԱԱ գիտական կադրերի 2023թ. ատեստավորման արդյունքներ

N	Գիտական պաշտոններ	Գիտական կադրերի թիվը	Ատեստավորման ենթակա անձանց թիվը	Ատեստավորմանը մասնակցած անձանց թիվը	Ատեստավորման արդյունքները			
					համապատասխանել են զբաղեցրած պաշտոններին	բարձրացվել են զբաղեցրած պաշտոնները	իջեցվել են զբաղեցրած պաշտոններից	ազատվել են աշխատանքից
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Կրտսեր գիտաշխատող	95	22	22	24	9		
2	Գիտաշխատող	92	16	14	8		4	
3	Ավագ գիտաշխատող	63	35	35	25		10	
4	Առաջատար գիտաշխատող	22	14	14	12	1	1	
5	Գլխավոր գիտաշխատող		1	1	1			
Ընդամենը՝		272	88	86	70	10	15	
Ճարտարագիտատեխնիկական պաշտոններ								
1	Լաբորանտ կամ ճարտարագետ (լաբորանտ հետազոտող, փորձագետ հետազոտող)	10	2	2		2		
2	Ավագ լաբորանտ կամ ավագ ճարտարագետ	37	13	13	5	8	1	
Ընդամենը՝		50	15	15	5	10	1	
Գիտական ղեկավար պաշտոններ								
1	Գիտական խմբի ղեկավար	3	1	1	1			

1	2	3	4	5	6	7	8	9
2	Լաբորատորիայի վարիչ	26	9	9	7		2	
3	Սեկտորի վարիչ							
4	Բաժանմունքի ղեկավար							
5	Կենտրոնի ղեկավար	1				1		
6	Այլ ղեկավար պաշտոններ	2		2		1		
Ընդամենը՝		32	10	12	8	1	2	
ԸՆԴԱՄԵՆԸ՝		354	113	113	83	21	18	

ԿԱԴՐԵՐ

Առ 01.01.2024թ. ԳԱԱ կազմում ընդգրկված են 31 ակադեմիկոս ու 45 թղթակից անդամ, որոնցից 15 ակադեմիկոս ու 15 թղթակից անդամ աշխատում են ԳԱԱ համակարգից դուրս:

Հաշվետու տարում վախճանվել են ակադեմիկոսներ Վանիկ Զաքարյանը (մարտի 14), Յուրի Ալեքսանյանը (օգոստոսի 11), Գևորգ Բաղդասարյանը (նոյեմբերի 6), թղթակից անդամ Ռաֆիկ Եդոյանը (հունվարի 15):

Առ 01.01.2024թ. ԳԱԱ համակարգում աշխատում է 3522 մարդ, որոնցից 2239-ը գիտական աշխատողներ են՝ 277-ը գիտության դոկտորներ, 1028-ը գիտության թեկնածուներ, 934-ը գիտական աշխատողներ առանց գիտական աստիճանի:

Հաշվետու տարում ԳԱԱ համակարգում աշխատանքի է ընդունվել 176 երիտասարդ մասնագետ, որոնցից 34-ն ընթացիկ տարվա շրջանավարտներ են: Համակարգի աշխատակիցներից 22-ը պաշտպանել է թեկնածուական ատենախոսություն:

ԳԱԱ աշխատողների թվաքանակի ամփոփ տվյալներ

N	ԳԱԱ կազմակերպությունը	Աշխատողների ընդհանուր թիվը	Գիտական աշխատողների ընդհանուր թիվը	ԳԱԱ ակադեմիկոսներ	ԳԱԱ թղթակից անդամներ	Գիտության դոկտորներ	Գիտության թեկնածուներ
1	2	3	4	5	6	7	8
1	ԳԱԱ ՈԱԿ	120	22	6	2	2	12
2	Գիտակրթական միջազգային կենտրոն	85	9	0	0	8	29
3	Հիմնարար գիտական գրադարան	74	7	0	0	0	2
Ընդամենը՝		279	38	6	2	10	43
Մաթեմատիկական և տեխնիկական գիտությունների բաժանմունք							
1	Մաթեմատիկայի ինս-տ	46	32	3	1	17	15
2	Մեխանիկայի ինս-տ	101	79	1	2	17	44
3	Ինֆորմատիկայի և ավտոմատացման պրոբլեմների ինս-տ	154	79	1	1	12	47
4	Հիդրոմեխանիկայի և վիբրոտեխնիկայի բաժին	9	8	0	0	0	1
Ընդամենը՝		310	198	5	4	46	107

Ֆիզիկայի և աստղաֆիզիկայի բաժանմունք							
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Վ.Համբարձումյանի անվ. Բյուրականի աստղադիտարան	106	36	0	1	5	19
2	Ֆիզիկական հետազոտությունների ինս-տ	140	85	0	2	14	38
3	Ռադիոֆիզիկայի և էլեկտրոնիկայի ինս-տ	111	53	1	1	9	12
4	Ֆիզիկայի կիրառական պրոբլեմների ինս-տ	194	124	0	1	14	41
5	ԻԿՐԱՆԵՏ կենտրոն միջազգային կազմակերպություն	14	9	0	0	1	3
Ընդամենը՝		565	307	1	5	43	113
Քիմիայի և Երկրի մասին գիտությունների բաժանմունք							
1	Ա.Նալբանդյանի անվ. քիմիական ֆիզիկայի ինս-տ	107	77	1	1	7	37
2	Ընդհանուր և անօրգանական քիմիայի ինս-տ	93	75	0	0	3	32
3	Օրգանական և դեղագործական քիմիայի գիտատեխնոլոգիական կենտրոն	249	183	0	2	16	70
4	Ա.Նազարովի անվ. երկրաֆիզիկայի և ինժե-ներային սեյսմոլոգիայի ինս-տ	64	43	0	1	5	13
5	Երկրաբանական գիտությունների ինս-տ	127	68	1	1	7	35
Ընդամենը՝		640	446	2	5	38	187
Բնական գիտությունների բաժանմունք							
1	Ա.Թախտաջյանի անվ. բուսաբանության ինս-տ	85	41	0	1	7	24
2	Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի գի-տական կենտրոն	122	89	1	0	5	46
3	«Հայկենսատեխնոլոգիա» գիտաարտադրական կենտրոն	152	91	1	0	5	45
4	Գ.Դավթյանի անվ. հիդրոպոնիկայի պրոբլեմ-ների ինս-տ	38	27	0	1	2	9
5	Հ.Բունիաթյանի անվ. կենսաքիմիայի ինս-տ	102	80	0	0	5	36
6	Մոլեկուլային կենսաբանության ինս-տ	141	100	0	0	6	52
7	Լ.Օրբելու անվ. ֆիզիոլոգիայի ինս-տ	105	89	0	1	9	45
8	Էկոլոգանոոսֆերային հետազոտությունների կենտրոն	63	40	0	0	4	15
Ընդամենը՝		808	557	2	3	43	272
Հայագիտության և հասարակական գիտությունների բաժանմունք							
1	Պատմության ինս-տ	101	75	1	1	18	45
2	Արևելագիտության ինս-տ	66	49	1	1	13	28
3	Հնագիտության և ազգագրության ինս-տ	194	162	0	2	15	73
4	Փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինս-տ	41	31	2	0	6	16
5	Մ.Քոթանյանի անվ. տնտեսագիտության ինս-տ	46	33	0	0	3	18
6	Մ.Աբեղյանի անվ. գրականության ինս-տ	55	48	0	0	11	29
7	Հ.Աճառյանի անվ. լեզվի ինս-տ	69	60	0	2	6	37
8	Արվեստի ինս-տ	67	56	0	4	16	28
9	Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն	29	26	0	0	2	13
10	Հայկական հանրագիտարան	24	9	0	0	1	0
Ընդամենը՝		692	549	4	10	91	287
11	Փորձաքննությունների ազգային բյուրո	179	131	0	0	0	12
12	«Գիտություն» հրատարակչություն	49	13	0	1	6	7
Ընդամենը՝		228	144	0	1	6	19
ԳԱԱ համակարգում՝		3522	2239	20	30	277	1028
Այդ թվում՝ կանայք		1893	1217	1	1	62	551

*Նշված թվից ԳԱԱ համակարգում համատեղությամբ աշխատում է 465 մարդ: